

TASMALI ÇEKİRGE

İSMAİL BERDUK OLGAÇAY

Milliyet
YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TASMALI ÇEKİRGE
İSMAİL BERDUK OLGAÇAY

MİLLİYET YAYINLARI: 103

© Yayın Hakkı/Copyright: Milliyet Yayın A.Ş.

●
Kapak: Bâîâ EYUBOĞLU

●
Birinci Baskı: Mart 1990
ISBN 975-506-044-8

**Bu kitap Sel Dizgi'de dizilmiş, Milliyet Yayın A.Ş.
Tarabya Ofset Tesisleri'nde basılmıştır.**

İSMAİL BERDUK
OLGAÇAY

TASMALI
ÇEKİRGE

ÜMİT TÜRÜ BİR ÇEKİRGE

Ailemiz içinde bir çekirgenin ölümü yüzünden matem tutulmuş, göz yaşı dökülmüştür dersem bunu hemen gülünç ya da saçma bulmağa yönelmeyin. Lütfen savunmamı bekleyin.

Bahse konu çekirge, öyle sıradan bir yaratık değildi. Bir çekirge ne kadar güzel olabilirse o kadar güzeldi. Bir insanın avucunu dolduracak kadar iri, elin boyu kadar uzundu. Rengi açık yeşildi. Kanatlarını tutup iki yana açtığınızda açık yeşil bir zarla karşılaştınız. Bu zarın üzerinde damar izlenimi veren ince, kırmızı çizgiler vardı. Büyük gözlerini oynata oynata size baktığında insanlara ters düşmüş bir soyun evlâdı ile karşı karşıya olduğunuzu düşünmezsiniz. Dostunuzmuş gibi telaşsız dururdu. Onu, o tarihlerde altı yedi yaşlarında olan kızım Zekiye, havuzun kenarında hareketsiz görüp tutmak için elini uzattığında kaçma eğilimi göstermedi. Evcil bir kedi yavrusu gibi teslim oldu.

Büyükelçiliğin garsonu José Antonio, Brasília halkının pek çoğu gibi yılanlar, böcekler üzerindeki bilgileri ile küçük çapta bir zoolog sayılabilirdi. Eşim Feriâl'in elini arı irisi sarı renkli bir böcek ısırıp acıdan kıvrandırdığında derhal panzehirini bulup getirmişti. Bahçede

orta boylu bir yılanı rastladığımızda bunu önce kobra olarak isimlendirerek bizi korkutmuş, sonra kobra kelimesinin Portekizce yılan anlamına geldiğini izah etmiş, gördüğümüz yılanın da "dues cabeças" yani "iki başlı" anlamına gelen türden zararsız bir yılan olduğunu söylemişti. Bu suretle bahçemizde zaman zaman karşımıza çıkan "dues cabeças"larla birlikte yaşamamızın bizim için önemli bir tehlike oluşturmadığını öğrenmiştik.

Bizim zoo-tabip José Antonio, Zekiye'nin yakaladığı çekirgeyi hemen tanıdı. "Esperanza" dedi. Bizim çekirgenin türü esperanza imiş, yani ümit. Bu pek öyle sürü halinde gezen, zaman zaman tarlaların üzerine felâket halinde inen çekirge türünden değilmiş. Bireysel sayılacak bir yaşamı varmış. Az görüldüğü için bazı yerlerde uğur sayılır, iyilik getireceği ümidi beslenirmiş.

Şimdiye kadar Medine'de Birinci Dünya Savaşı sırasında ordusu ile muhasara altında kalan Fahreddin Paşa'nın askerlerini açlıktan korumak için onlara çekirge yedirmiş olması dışında bu böceğin yararlı bir işte kullanılmış olduğunu işitmemiş olmamıza rağmen esperanzayı sevdik. Zekiye onun beline bir ip taktı. Köpek gezdirir gibi bahçede gezdirmeye başladı. Yiyeceği bitkileri saptadık. Bunları iki ön ayağı ile kavrayıp kemirmesini ilgi ile seyretmeye başladık. Eğlence olarak o tarihlerde insana yalnız sinemaya gitmek, güneşin batışını seyretmek, suni göl çevresinde ancak üye olanların girebildikleri kulüplere arada bir uğramak dışında pek az şey sunabilen Brasilia şehrinde esperanza başlıca eğlencemiz olmuştu.

Hayvan sevgisi kanına işlemiş bir ailenin çocukları idik. "İnsan sevgisi hayvan sevgisinden geçer" deyiminden de öte her şeye sevgi ile bakmanın yaradılışın temeli olduğuna inanırdık. Piyesini "Ahlak sevgidir" diye tamamlayan İbsen ile anlayış halindeydi.

Bendeki hayvan sevgisi, her ikisi de asker olan dedelerime kadar uzanıyordu. Kabile sayılacak kadar büyük birer ailenin başı olan dedelerim Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ucundan diğer ucuna görev gereği nakledildikleri zaman gittikleri yerlerde büyük ve bahçeli konaklarda oturmak zorunda kalırlar, görevleri gereği at, konakların korunması için köpek, çocukların oyalanması için kedi, taze yumurta sağlamak gayesi ile tavuk beslerlermiş. Teyzelerim, dayılarım çocukluk anılarını anlatırlarken bir hayvan ismini anmadan öykülerini tamamlamaları zor olurdu.

Biz de Brasilia'ya gelmeden önce Paris'te muhabbet kuşu, biri öldüğü zaman diğerini aldığımız ve her ikisine de "Tonton" adını verdiğimiz Pomeranya cinsi, gövdeleri bembeyaz, yalnız gözleri ile burnları siyah iki köpek, Kuveyt'te kedi gibi miyavlayan "Koko" adında bir papağan beslemiştik. Esperanza'nın ölümünden sonra Brasilia'da "Pamuk" adını vereceğimiz bir tavşan, Kahire ve Prag'da ise, yine Zekiye'nin Kavaklıdere'de yavru iken bulup eve getirdiği ve bize vereceği mutluluk ile kendisine çok şey borçlu olacağımız Minnoş'u besleyecektik.

Hayvan beslemek iyiydi de, bunların ölümü bazen büyük üzüntü konusu oluyordu. Çocukluğumda adını kovboy filmlerinin kahramanı Tom Mix'ten aldığımız beyaz Pirene cinsi Tom'un ölümü ile ilk defa sevilen bir canlıyı bir daha hiç göremeyecek olmanın acısını tatmıştım. Bir köpek için göz yaşı dökülmesini gülümseme, hatta açıktan açığa alayla karşılayanlara karşı belli belirsiz bir isyan hissi duymuş, ancak bu hissi açıklamak cesaretini kendimde bulamamıştım. Susmanın her zaman meziyet olmadığını anlayabilmem için gençliğimin geçmesini, saçlarımın beyazlanmasını bekleyecektim.

Ancak bir zavallı çekirgenin keder konusu olabileceği aklımın ucundan dahi geçmezdi. "Esperanza" ailemizin beslediği ve buraya ancak bir kısmını kaydedebildiğim hayvanlar serisinin en basit, en gereksiz halkası görünümündeydi. Bizi bir süre oyalayacak, öldüğü zaman çöp tenekesine atılacak, unutulup gidecekti. Şimdilik Zekiye'ye biraz mutluluk veriyordu ya, bu da bizim için yeterli idi.

Oysa hiç de öyle olmadı. Bu yazdıklarımı biraz da bunun niçin böyle olmadığını, bir çekirge parçasının neden yaşamöykümün simgesi haline gelecek kadar gözümde önem kazandığını anlatmak için kaleme alıyorum.

* * *

O günlerde nedenlerini ve nasıl geliştiğini anlayabilmekte zorluk çektiğim, hayli karmaşık görünen bir olaylar dizisinin etkisi altında bulunuyordum. On beş yılı aşan bir süreden beri bana da tasma takılmak istendiği, hatta takılmak üzere olduğu hissi ile yaşamış, bunun kanıtlarını görür gibi olmuş, gördüklerime inanamamış ya da inanmak istememişim. Karanlıkta yarasa sesleri duyup bunları göremediği için

ne oranda tehlikeli olabileceklerini anlayamayan bir kişi durumundaydım.

Bir kaç yıldan beri de, -kesin bir tarih vereyim- 14 Şubat 1976'dan beri de hiç haberim olmadan bana da tasma takılmış olduğunu kesinlikle öğrenmiş, seslerini duyduğum yaralarının bu kez şekillerini de seçer gibi olmuş, bu boyuttaki yaratıklarla başa çıkabilmenin hiç de kolay olamayacağını anlamıştım. Benim de, tıpkı esperanza gibi, özgürce zıplayıp hoplayabilmek, dilediğim yöne dilediğim gibi kanat açıp uçabilmek hakkım kısıtlanmıştı. Hem de öyle kısıtlanmıştı ki, bulunduğum görevi koruyabilmemin, yabancı bir ülkede ülkemi temsile devam edebilmemin dahi bana gösterilmiş aşırı bir lütuf sayılması gerekiyordu.

İşte bu koşullar altında esperanza bana yaşamımın simgesi gibi görünmeye başlamıştı. Ancak bilerek ya da bilmeyerek tasmaya takılmış olanlar yalnız ben ve esperanza değildik ki. Simge biraz daha büyütölüp yaygınlaştırılrsa, kapsamına sayılamayacak kadar çok kişi girebilirdi. Gerçi insanoğlu dünyaya üzerinde "her insan özgür doğar, özgür yaşar" yazılı bir şemsiye altında geliyordu ama acaba kaç tanesi kendi alını yazısını kendisi kaleme alabiliyordu? Daha doğar doğmaz, hapishaneye getirilen hükümlü misali, adımız bir deftere kaydediliyor, böylece içinde dünyaya geldiğimiz toplum, ileride bizden görevler istemek üzere pusuya yatmış oluyordu. Ondan sonra başlıyordu kolumuza halka, boynumuza tasma, ayağımıza zincir takılmaya. Bu artık o kadar tabiileşiyordu ki, bunlardan sıkılmak şöyle dursun, başlıyorduk bunlarla oynamaya. Bazılarını ya kırmızı, ya yeşil, ya da petrol sarısı boylarla boyayıp cicili bicili hale getiriyor, bazılarını süs olsun diye erguvan renkli kadifeden kan ve irinle kirlenmiş pazene kadar çeşitli kumaşlardan yapılmış kurdeleler bağıyor, bazılarını da altından, gümüşten imal edip bütün bu yaptıklarımıza kültür, sanat diyorduk.

Ancak her bağdan gocunmak gerekmezdi. Zira toplumun bize refah ve mutluluk sağlayabilmesi için bizden de bir şeyler istemesi, bunların güvencesi olarak bazen sertliğe bile kaçabilecek yöntemler uygulaması kadar doğal bir şey olamazdı. Kişinin, gerektiğinde ve gerektiğince kontrol altında tutulmasını kişisel refahımız ve mutluluğumuz için kabul etmemiz gerekirdi. Bu, hukuk düzeninin ilk kuralı değil miydi?

Buna karşı bazen öyle halkalar, tasmalar, zincirler kullanılıyordu

ki, bunları üreten fabrikaların, sağa sola takan zorbaların hukukla her hangi bir ilişkileri olduğunu söylemeye imkân bulunamazdı. Bu zorbalar yararlarınınca, keyiflerince, hatta hizmet ürettiklerini iddia ederek, daha fenası yaptıklarına bazen kendileri de inanarak eylemde bulunmakta idiler.

Bu tasmalama harekâtı öyle genişlemişti ki, bu artık toplum içinde bireysel bir olay olmak sınırlarını da aşmış, devletlerarası bir olay haline gelmiş, tarihi yönlendirir olmuş, böylece tarih sadece olmuş olayların yazılması durumundan da öte, geleceği şekillendirmek için senaryo yazıp bunu sahnelemek sanat ve tekniği haline dönüştürülmüştür.

* * *

İşte ben bu şekilde esperanzanın karşısına geçip yaşamı olduğundan da karmaşık hale getiren düşüncelerle kendimi yorarken esperanza ölüverdi. Daha doğrusu öldürürdü. Öldüren de bendim.

Çekirgeyi gündüzleri kontrol altında tutmak kolaydı ama geceleri bu iş zorlaşıyordu. Sabahları kendisini arayıp ummadığınız bir yerde bulana kadar epey çaba harcamak zorunda kalıyordunuz. Tasmasının ipini bir yere bağlasanız, hoplaya zıplaya iplere dolaşılıyor, bir yerini kıracak ya da boğulacak gibi bir hal alıyordu. Doğa, çekirgeyi de tıpkı insan gibi, bir yere bağlanıp orada kalsın diye yaratmış değildi ki...

Sonunda geceleri de rahat etsin diye dostumuza bir kuş kafesi aldık. Akşamları önümüzde sirk numaralarını tamamladıktan sonra kendisini oraya yerleştiriyorduk. Böylece ilişkilerimizi her efendi ile esiri arasında bulunması gereken uygarlık çizgisi içine çekmiş oluyor-duk.

Brasilia'da nasıl bir zoolojik cennet içinde yaşadığımızı her halde saptamışsınızdır. Kordiplomatik mensupları bir araya geldiklerinde çok defa yılanlarla, böceklerle uğraşmak sonucu edindikleri deneyleri birbirlerine naklederlerdi. Orada bulunanların en eskilerinden biri olan Finlandiya Büyükelçisi Martti Lintulahti Brasilia'ya ilk geldiği günlerde, Büyükelçilik bahçesinde otururken ufukta görünen haşarat ordusundan nasıl ürkerek kaçtığını, ancak bu kadar felâketli devrenin artık geride kaldığına inandığını söylerdi. Danimarka Büyükelçisinin İsveç asıllı zarif eşi sabahleyin yataklarından kalkınca karşılarına çıkan yilandan

—"dues cabeças" değil— duyduğu dehşeti anlatırdı. Dertler yalnız canlılardan gelmiyordu. Bütün iyimserliğine rağmen dertlerin peşini bırakmadığı Finlandiya Büyükelçisi bir sabah yataklarından çıkıp yere bastıkları zaman ayaklarının nasıl sel sularına girmiş olduğunu gülerik hikâye ederdi. Sel sularının sık sık basması Meksika Büyükelçiliği salonundaki kırmızı halıları, Sovyet Büyükelçiliği garajındaki taşıtları berbat etmişti. Bizim bir sıkıntımız da kurbağalar idi. Yanımızdaki arsada inşaat için temel kazılarak açık bırakılmış çukurlara sel suları dolarak burayı bataklığa çevirmiş, bataklığa da seslerinden sayılarının hiç de az olmadığı anlaşılan kurbağalar yerleşmişti. Eğer müzik kabiliyetim olsa idi kurbağa seslerinin hangi perdeler arasında inip çıkabileceği konusunda eser verebilir, hayvan psikolojisi üzerinde ihtisasım bulunsaydı, kurbağaların birbirleri ile anlaşmak için bir çeşit konuşma teknikleri olduğu hususunda tez kaleme alabilirdim.

Bilhassa yaz geceleri -Brasilia'nın ekvatora yakın ve Kaprikorn tropiği içinde olduğunu unutmalıyım- pencerelerinizi tamamiyle kapatmadığınız takdirde ki sıcaklık buna pek izin vermezdi, Amazon ormanlarından kopup yatak odanızın yolunu bulan bir takım ısırğan kanatlıların şerrine uğrardınız. Tatlı uykunuzun orta yerinde böyle bir felâketle karşılaşp yataktan fırladığınızı düşünün. Bu durumda üzerinize saldıranları dağıtmaktan başka bir şeyi, meselâ yan odada sevdiğiniz bir çekirgenin uyumakta olduğunu düşünebilir miydiniz?

İşte bu felâketin tekrarlandığı bir gece yataktan fırlayıp DDT cinsi ilaçla dolu fısıfısı kaptım ve önce bizim, sonra esperanzanın yatak odalarımızda uçuşan canavarların üzerine doya doya sıktım.

Ertesi sabah Zekiye'nin ağlaması ile uyandık. Meğer DDT çekirgeyi de öldürmüş. Ben, Feriâl ve oğlum Nadir, esperanzanın ölümü kadar Zekiye'ye mutluluk veren bir büyüünün bozulmuş olmasından dolayı üzüntü duymuştuk.

Gerçi bir çekirge öldürmüş olmanın vicdan azabı pek uzun sürmedi. "Esperanza" ölmüş, tasmaından kurtulmuştu. Fakat ben, bir tasmaya bağlanmış olmanın üzüntüsünü taşımaya, hüznünü duymaya devam edecektim.

UZUN BİR GÜN

Yirmi yaşlarında iken düşümde bir mezar görmüştüm. Mezar taşında adım ve (1924-1976) tarihleri vardı. Önce üzerinde pek durmadım. Sonra bu bana yavaş yavaş ötelerden gönderilen bir mesaj gibi görünmeye başladı.

Nereden neden geldiğimiz, nereye nasıl gideceğimiz gibi hepimizi ilgilendiren soruların yanıtlarını araştırmak için başvuracağımız adresleri az çok biliyoruz da ne zaman kiminle evleneceğimiz, mesleğimizde nereye kadar ilerleyeceğimiz, hangi gün ve saatte öleceğimiz gibi bizden başka kimseyi ilgilendirmeyen soruların karşılığını bulmak için kime gideceğimizi kestiremiyoruz. O zaman ya bir kahve fincanının kuşunda, baykuşunda, ya komşu hanımın avucumuzdaki hiyeroglifi okuyuşunda, ya da bir medyumun masa ayakları ile tempo tutuşunda yanıt arıyoruz. Ancak bize gönderilen mesajları yakaladıklarına inandığımız bu telsiz operatörlerince ne ölçüde güvenilir, ehliyetleri, niyetleri nedir, bilemiyoruz ve bundan dolayı arada hiçbir aracı olmaksızın düş yolu ile kendiliğinden gelen mesajları diğerlerine nazaran daha inandırıcı görmeye yöneliyoruz. Hicla kuşku ve huzursuzluğumuzu dağı-

tacak, iç dengemizi de sağlayacak unsurlar taşıyorlarsa bu mesajlara inanmak işimize de geliyor. İnsanın yaşayacağı sürenin, yaşadığı süreden yüzde yüz elli fazla olacağı hususunda en yüksek makamdan güvene almış olduğuna inanması az şey midir? Gerçi yıllar geçtikçe bu oran bozulacak, denklem tersine dönecektir ama kendini avutma mekanizması iyi idare edilirse yine de yürek rahatlatmanın yolu bulunacaktır. İşte ben de gençliğim boyunca, elli iki yaş gibi o zamanlar uzaklarda ve yeterli görünen bir yaşa kadar yaşayacağım ümidini korudum.

Ama her düş gerçekleşmiyor ki. Bu satırları yazarken 1976 yılı oldukça gerilerde kaldı. Şimdi altmış yaşında ölenler dahi bana genç yaşta ölmüş görünüyorlar. Bir insan için standart yaş kendi yaşı. Kendisinden yaşça küçük olan herkesi genç, büyük olan herkesi de ihtiyar sayıyor. Demek ki doksan yaşına geldiğimiz takdirde kendimizi çok gençleşmiş bir dünyada bulacağız.

* * *

Evet, bu gençlik düşüm gerçekleşmedi ama 1975 Mayıs'ında gerçekleşir gibi oldu. Az kalsın hedefe tam isabet değilse bile yakın isabet kaydedecektim. Kuveyt'te, Muvassat Hastanesi Başhekimi Dr. André Tagher, elindeki röntgen filminin bir noktasına işaret ederek kalın bağırsak bölgesinde bir hayli ilerlemiş kanser gördüğünü, röntgen uzmanı meslekdaşının da aynı düşüncede olduğunu söylediği an, altındaki taşıt buzlu bir zemin üzerinde uçuruma giderken artık bir şey yapamayacağı bilincine varan sürücünün çaresizliğini yaşadım.

Dr. Tagher kolay yanlış yapacak, sorumsuzca konuşacak bir insan değildi. Bir zamanlar Kahire'de çok aranan bir doktor olmasına rağmen Kral Faruk'un kütüphanecisi olan kardeşinin Nasır idaresine ters düşmesinden sonra Kuveyt'e gelmeyi uygun görmüş, uzmanlığına, ciddiyetine güvenilmesi gereken bir doktordu. Gözlüğünü burnunun üstünde taşır, dünyaya iyilik ve iyimserlikle baktığının kanıtı olan tebessümünü dudaklarından eksik etmezdi. Zamanının çoğunu hastanenin koridorlarında geçirir, pislik ya da disiplinsizlik gördüğünde bu yumuşak görünümlü insandan beklenmeyecek şekilde aniden sertleşiverirdi. Mısırlı Hristiyan olan Dr. Tagher ile yaşına rağmen güzelliğinden fazla şey kaybetmemiş bulunan Dürzi asıllı sarışın eşi yalnız hastanede değil, Kuveyt sosyetesinde de saygı ve itibar görürlerdi. Eşim bir kere

kulak ameliyatı, bir kere de belkemiğinde bulunan arıza dolayısı ile geçirdiği kriz yüzünden iki kere hastanede yatmak durumunda kalmış, oğlum Nadir yine aynı hastanede sünnet olmuştu. Küveyt'teki Birleşmiş Milletler temsilcisi eski Haiti Dışişleri Bakanı Leger ile Paraguaylı eşi Maria Theresa'nın evlerinde ayda bir iki kere organize ettikleri briç partilerinde buluşurduk. Bu vesilelerle Tagher ailesini iyi tanımış ve sevmiştik.

Bu kere doktorun yüzünde her zamanki tebessümü yoktu. Bir Maraton koşusunu bitirmek üzere olan bir yarışmacının son saniyelerini elindeki kronometre ile tespiti çalışan hakem ciddiyeti ile benim son günlerimi sayıyor gibiydi. Röntgen üzerinde anlatmaya çalıştığı ve mesleği bakımından kendisine ilginç görünen ayrıntılar artık bana fazla mana ifade etmiyor, kullandığı kelimelerle gerçek arasında köprü kurmakta güçlük çekiyordum. Yeniden ve hemen bir röntgen çekmek istediklerini, bunun hazırlığını yapmış olduklarını, hiç gecikmeden ameliyat olmam gerektiğini, operatörleri Dr. Amin Agha'nın bu konuda değerli bir uzman olduğunu söyledi. Annemi pençesinden kurtarmak için yıllarca süren mücadelemize rağmen kendisine yenik düştüğümüz kanserin nasıl bir canavar olduğunu biliyordum. Yaşama ümidi vermek, teselli etmek gayesi ile uydurduğumuz yalanların etkilerini kaybettikten sonra geri teperek nasıl bir çılg gibi üzerine yığıldığını ve son günlerini nasıl ağırlaştırdığını da görmüştüm. Herkesin dudağında yalan arayacağım alaca karanlık bir dünyaya girmek istemiyordum. Ameliyatsız ne kadar yaşayabileceğimi anlamak alacağım kararın hareket noktası olacaktı. Bunu sordum. "Belki dört beş ay" yanıtı aldım. Bu artık kaçacak hiçbir kapı bırakmayan en ağır yanıtı. Bu süre öte tarafa yapacağım yolculuğun hazırlıklarını tamamlayabilmem için kısa göründü. Sırf ameliyat olmak için başka yerlere gitmeye artık gerek kalmamıştı. Bu sadece ıstırapların biraz daha uzatılması, zaten süratli seyrettiği ifade olunan hastalığın biraz daha ilerlemesi demek olacaktı. Olduğum yerde kalıp doktorların hata etmiş olmalarını ümit etmeli, mucize beklemeli idim. İngiltere'nin büyük bir uzmanı dahi annemin hastalığını teşhiste geç kalarak bize sekiz aylık çok değerli bir süreyi kaybettirmiş değil mi idi? Bazen bir köy doktoru mucize yarattı da, en büyük uzman hastasını ameliyat masasından kaldıramazdı. Bu hallerde Allah'ın büyüklüğü ile insanın zavallılığa bir arada karşımıza çıkardı. Onun için ilk kararım ameliyat olmamak, gelişmeyi tümü ile

Allah'ın takdirine bırakmak, gelecek bir kaç hafta içinde çok yoğunlaşacak olan diplomatik trafiğin akıntısına uyup sonucu beklemek şeklinde oluştu. Bu konuda Bakanlığa da haberdar etmek gerekliliğini duyarak sorumlu bir makamda bulunan bir arkadaşşıma mektup yazıp durumu bildirdim ve işlerime normal bir şekilde devam etmek istedim.

Ancak beni doktora gönderen ve röntgen çekilmesine neden olan ağrılar ve kanamalar ağırlaşarak devam ediyordu. En azından bunları daha çekilir bir hale sokmak için bir şeyler yapmak gerekirdi. Öte yandan eşimin beni ameliyata sokmak için yaptığı baskılar gittikçe mukavemet edilemez bir hal alıyordu. Yavaş yavaş ameliyat olmak zorunluluğuna inanmaya başladım. Hiçbir zaman intiharı düşünmemiş, hatta bunu hoş görmemiş, günah saymış bir kişi olarak yarı intihar anlamına gelen bir yola mı sapacaktım? Bu hükme varınca geriye ameliyat gününü saptamak kalıyordu. Bunun için görevimi aksatmayacak, sağlık bakımından da mahzurlu olmayacak bir günün seçilmesini doktorlarla müzakereye başladık.

* * *

Temmuz başında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Kuveyt, Bahreyn ve Katarı ziyaret edecekti. Bir Türk Dışişleri Bakanının Körfez bölgesindeki ülkelere yapacağı bu ilk resmi ziyaretin hazırlıklarını yapmak benim görevim idi. (Gerçi Ümit Halûk Bayülken Kıbrıs' barış harekâtından sonra görüşlerimizi anlatmak üzere bölgeye gelmişti ama o zaman Bakanlıktan ayrılmış bulunuyordu. Turan Güneş Lahor'da yapılan İslam zirve toplantısından sonra Kuveyt'e uğramıştı ama bu da resmi yönü olmayan bir geçişten ibaretti.) Çağlayangil'in yapacağı ziyaretlerin hazırlıkları için kısa süre zarfında Katar ve Bahreyn'e gidip temaslarda bulunmam gerekiyordu.

Haziran ayında Abu Dhabi'ye giderek beni Birleşik Arap Emirlikleri'ne Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Büyükelçisi olarak akredite edecek olan itimatnamemi Devlet Başkanı Şeyh Zayed bin Sultan el Nahayan'a sunmak durumunda idim.

Birincisi Çağlayangil'in ziyaretinden hemen önce, ikincisi hemen sonra olmak üzere Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile Meksika Cumhurbaşkanı Luis Echeverria Kuveyt'e geleceklerdi. Her iki ziyaretin de önemi ve ağırlığı vardı. Bunları izlemem, Bakan-

lığa bilgi vermem, bu ziyaretler hakkında bana sorulabilecek soruların yanıtlarını bilmem lâzımdı.

Enver Sedat, 1948, 1956, 1967 ve nihayet 1973 yıllarında yani çeyrek yüzyılda dört kez Arap devletlerinin İsrail'le yapmış oldukları savaşlarda ülkesinin uğradığı büyük kayıpları görmüş, daha fazlasını yapabilmenin imkân dışına çıktığını anlamıştı. Petrol bunalımının zanginleştirdiği Arap kardeşlerinin ortak davaya daha fazla katılmaları gerektiği düşüncesi ve bunu sağlamak gayesi ile bölgede bir geziye çıkmıştı. (Bu ziyaret Enver Sedat bakımından sonuçsuz kalacak, istediklerini elde edemeyecek, bundan dolayı kendisini önce Kudüs'e, sonra Camp David'e, nihayet sonsuzluğa götürecek olan yola sapmak zorunluluğunu duyacaktı.)

Luis Echeverria Cumhurbaşkanlığı süresini tamamlamakta olup bu görevden sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne seçilmek istiyordu. Sanki bu demokratik ülkelerde yapılan seçim kampanyalarına benzer bir kampanya sonunda kazanılmış gibi, üçüncü dünya ülkelerinde bir propaganda gezisine çıkmıştı. Kendisini sevimli gösterip oy toplayacağını sanıyordu. (Bu gezi de Echeverria için başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Zira üçüncü dünya devletlerinin başkanları ile yaptığı görüşmeler, Amerikalıların kendisine karşı esasen duymakta oldukları kuşkuları daha da artıracak, böylece Genel Sekreterliğe biraz seçilme şansı var idiyse bunu da kaybedecek, bu suretle adını, o tarihlerde Kuveyt'e gelip, istediklerini elde edemeyen devlet adamları listesine kaydettirmiş olacaktı.)

İşte ben bu yoğun diplomatik trafiğin hemen her sayfasını doldurduğu randevu defterimde boş bir yer bulup ameliyat gününü sıkıştırabilmeli idim.

Röntgenler yeniden çekildi. Dr. Tagher ve röntgen uzmanı teşhislerini değiştirmediler. Ameliyatı yapacak Mısırlı operatör Amin Agha meslekdaşlarına nazaran daha iyimser göründü. "Bağırsak öyle bir halde ki, görünen kanser olsa hasta acıdan duramazdı, hatta ölmüş olması gerekirdi. Bu daha ziyade iklimle uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan bir arıza" şeklinde görüş açıkladı.

Mucizeye pek inanmadığımdan ve tıp uzmanlarının yaşamım üzerindeki mesleki tartışmalarını değerlendirecek yeteneğim bulunmadığından, bir an önce işin sonuçlandırılmasını istiyordum ama bütün bu aceleciliğime rağmen ancak beş hafta sonra ameliyat ma-

sasına yatabildim.

Önce Bakanlığın izni ile Abu Dhabi ziyaretini iptal ettirdim. O tarihe kadar Bahreyn'e bir kaç kere gidip gelmiştim. Sorumluları tanıyordum. Ziyaret hazırlıklarını bazen Kuveyt'teki Bahreyn Büyükelçiliği aracılığı, bazen de doğrudan doğruya Bahreyn Dışişleri Bakanlığı ile telefonla görüşerek yürütebildim. Ancak Katar'ın başkenti Doha'ya gitmem bir zorunluk halinde idi. Aslında oraya ben değil, Cidde Büyükelçisi meslekdaşım akredite idi. Onun gitmesi mümkün olmadığından ve ben de ülke ileri gelenlerini tanımadığımdan resmi ziyaretten önce oraya gidip sorumlularla tanışmam kaçınılmaz oluyordu. Ancak Dr. Amin Agha, ameliyattan kısa süre sonra bu geziyi yapmamı doğru bulmadı. Ama seçenek yoktu. Kendisi ile gidiş tarihi üzerinde pazarlık yaparak Doha'ya gittim. O tarihlerde olağan olduğu üzere, ısıнын elli derece civarında dolaşmasının da etkisi ile kendimi toparlayamadım ve ikinci kez ameliyat masasına yatmak durumunda kaldım. Neticede ölmedim. Ölümüm ötelerden gelecek yeni bir talimata değin ertelendi. Bu ameliyatların hiç de yararı olmadı denemez. İki defa kol damarıma minnacık bir iğnenin girmesi ile ortalığın nasıl birden karanlığa gömüldüğüne tanık olmuşum. Ölmemişim ama ölüm stajı yapmışım.

* * *

Derken birden tarihin karanlıklarından üzerimize kurşunlar yağmaya başladı. Bir gün ara ile 22 Ekim ve 24 Ekim 1975 günleri koşullandırılmış kişilerin silahlarından çıkan kurşunlarla her ikisini de çok yakından tanıdığım ve kendilerine saygı ve sevgi duyduğum iki meslekdaşım Daniş Tunalıgil ve İsmail Erez devrilverdiler. Onlar düşmüşler ve bir Türk'e nasip olacak en yüksek mertebeye, şehitlik mertebesine erişerek yükselmişlerdi. Kadirbilir Türk milletinin hiçbir zaman unutmayacağı kişiler olarak milletin kalbine gömülmüşlerdi. Onlar sevgili kardeşlerimiz Mehmet Baydar ve Bahadır Demir'i izlemişlerdi. Onları aynı vekarla, alınlarını yüksekte tutarak daha niceleri izleyecekti. Cinayetler artukça, sırrına akıl ermez bu garip dünyada, katillerce acıyanların sayısı da artacaktı.

1976 yılına işte böyle, 1975'teki gelişmelerin oluşturduğu bir hava içinde girdim. Akli bir temele değil de bir düşse dayanan suni tehli-

keler artık tehlike olmaktan çıkmışlardı ama bu kez onların yerini ihmal edilmesi doğru olmayacak gerçek bir tehlike almıştı. Bu şekilde başlayan yeni yıl yavaş yavaş ilerleyecek ve hayatımın en uzun günü saydığım 24 Şubat 1976 gününe gelecekti. O gün alacağım bir yara bana kanserin ya da Ermeni kurşununun açabileceği yaradan çok daha fazla verecekti.

* * *

t

24 Şubat 1976 günü, güneşin doğup olayların çarkı işlemeye başlamadan önce de benim için bazı özellikler taşıyordu. Bugünün benim için en büyük özelliği babamı yirmi iki yıl önce o gün kaybetmiş olmam idi. Bu itibarla ailemize ait "Kuranı Kerim" in kapağı içine yazılmış tarihler arasında 24 Şubat 1954 tarihi de vardı.

Günün ikinci özelliği eşim, oğlum ve kızımın o gün İstanbul'dan dönecek olmaları idi. Bir önceki yazın hareketli olayları ve ameliyatlar yıllık iznimi kullanmama imkân vermemiş, yazı ailece Kuveyt'te geçirmek zorunda kalmıştık. Eşim, çocukların yıl ortası tatilinden faydalanarak onları İstanbul'a götürmüştü. Bu suretle kızım Zekiye hayatında ilk defa kar görecekti. Ben de onlarla birlikte Türkiye'ye gidebilirdim. Ancak Çağlayangil, Körfez ziyaretini tamamlamadan bir gün önce, kendisi ile Bahreyn'de, akşam üstü, hurma ağaçlı bir yolda, mehtap doğarken, otomobille yaptığımız gezide, resmi ziyaretin bilançosunu gözden geçirdikten sonra beni Meksika'ya nakledeceğini söylemişti. İtiraf edeyim ki, beş sene Kuveyt'te kaldıktan sonra sorumluluğu daha fazla olan bir göreve atanmayı umuyordum. Meksika tayininin mesleğimde yapabileceğim bir hamleyi frenleyeceğini bilmeme rağmen yine de bu tayinden memnun olmadığımı söyleyemezdim. Zira Tarsus Amerikan Koleji'nden mezun olmama ve meslekte otuz yılımı doldurmak üzere bulunmama rağmen bir türlü Atlas Okyanusu'nu aşamamıştım. Derecem itibarıyla Kuzey Amerika'da atanabileceğim yerler azalmış olduğundan bunu elime son dakikada geçmiş bir fırsat saymıştım. Eğer bu fırsatı değerlendirmezsem Amerika'yı göremeden dünyaya veda edebilirdim. Oysa bunu hiç istemiyordum. O günlerde Amerika'ya hayran olanlar kervanından henüz kopmuş değildim.

Çağlayangil, kendisinin ayrılmasından hemen sonra Kuveyt'e gelecek olan Meksika Cumhurbaşkanı'nın beraberindeki heyet üyeleri

ile tanışmamı, onlardan bilgi toplamaya çalışmamı tavsiye etmişti. Ben de bunu yapmış, Kuveyt'te Meksika ile ilgili ne bilgi toplanabilirse toplayıp dağarcığıma yerleştirmeye gayret etmiş, eşimle beraber İspanyolca çalışmaya başlamıştım. Geriye Aztek ve Maya anıtlarının boyutlarını ezberlemek kalmıştı. Ben hâlâ görev yapacağım ülke hakkında bilgi toplamamın, başarılı olmak için, beni o ülkeye yollayacak kişilerin huyunu, suyunu, zevkini, merakını ezberleyip ona göre hareket etmekten daha önemli olduğunu sanmaya devam etmekte idim. İşte ben bu anlayış içinde ve Meksika'nın dahi bana çok görüleceğini düşünmeden, yeni görevimize ne zaman gideceğimiz hususunda bilgi getireceklerini de ümit ederek ailemi bekliyordum.

Günün üçüncü özelliği Kuveyt'in milli günü olan 25 Şubatın arifesi olması idi. Kuveytliler 1967 yılında Arap ordularının uğramış oldukları yenilgiden sonra milli günlerini kutlamayı durdurmuşlardı. 1973 savaşında Süveyş Kanalı'nın Timsah Gölü bölgesinde ordularının büyük kayıplara uğraması sonucu kan borçlarını ödemiş oldukları ve İsraililerle yapılan son savaşta Arapların artık makûs talihlerini yenmiş bulundukları inancına vararak milli günlerini eskisinden de parlak şekilde kutlama kararına varmışlardı. Törenler 24 Şubat akşamı o bölgenin görmediği, duymadığı ilân olunan bir havaî fişek gösterisi ile başlayacaktı. Ülke yıllardan beri dolapta sakladığı bayram elbiselerini çıkartıp sırtına geçirmiş, kendi zevk ve ölçüleri oranında takılarını takmıştı. Kısacası ülke olağanüstü bir gün yaşamakta idi.

* * *

O sabah Büyükelçiliğin üst katındaki ikametgâhından kançılıyayın bulunduğu alt kata onbeş dakikalık bir gecikme ile 9.15'te indim. Niye geldiğini kimseye açıklamak istemeyen birinin bir süreden beri beni beklemekte olduğunu söylediler ve bir kartını verdiler. Kartın üzerinde tanımadığım bir ad ve "görüşmek istirhamıyla" ibaresi vardı. Kendisini hemen makam odasına aldım. Evvelce görmediği terbiyeli ve nazik bir insanla karşı karşıya idim. Okuldan arkadaşım olan bir meslekdaşımın mektubunu vererek bunu okumamı bekledi. Odaya girdiği andan itibaren hareketlerimi, reaksiyonlarımı dikkatle izliyordu ve bu tutumunu konuşmamızın sonuna kadar devam ettirdi.

Arkadaşımın mektubu 20 Şubat tarihini taşıyordu ve Başkonsolos

olarak görev yaptığı şehirde yazılmıştı. İki sahife içinde, ortak merakımız futbol dahil, pek çok konuya bazen şakacı, bazen ciddi bir dille dokunuyor, fakat karşımdaki kişinin neden beni görmek istemiş olabileceği konusuna hiç değinmiyordu. Yalnız mektubun sonunda, "bu mektubu getiren Aziz Özdener'e gereken alakayı göstermeni rica ederim" diyordu. Elimdeki kartın üzerinde de "Aziz B. Özdener, Avukat" adı ve İstanbul, Sirkeci'de bir adres yazılı idi. (Avukatın adı değiştirilmiştir.) Karşımdaki kişinin kim olduğunu öğrenmiştim, artık niye geldiğini anlatmasını bekleyebilirdim.

Avukat Özdener, elindeki çantadan önce bana hitaben kendisi tarafından kaleme alınmış 18 Şubat tarihini taşıyan bir mektupla bunun eki durumunda, Noterde onaylanmış bir nüfus cüzdanı suretini vererek bu nüfus cüzdanının sahibi olan kişiyi tanıyıp tanımadığımı sordu. Verdiğim cevap üzerine çantasından belgeler çıkartmaya devam etti. Bunlar asılları İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde devam eden bir davanın dosyasında bulunan belgelerin suretleri idi. Sonuncusu da Yargıtay Dokuzuncu Dairesi'nin bir kararından alınmış bir bölüm idi ve bu bölümde benim adım da geçiyordu. Bu belgeler okunduğunda ortaya öyle bir olay çıkıyordu ki, bu olayın gerçekle en ufak bir ilişkisi olsa idi, ilgilinin derhal intiharı düşünmesi gerekirdi. Ben ise mektubunun karşısında üzüntü bile değil, sadece şaşkınlık ve içimde büyük bir boşluk hissettim.

* * *

24 Şubat 1976 gününün daha sabahını yaşıyorduk. Eşim ve çocuklarım henüz Kuveyt'e gelmemişlerdi. Kuveytlilerin havai fişekleri ile kenti şenlendirmelerine daha uzun süre vardı. Daha başlangıcında oldumuz bu bir türlü sona ermeyen günün getirdiklerini hikâye etmeye devamdan önce, belki merak edersiniz diye, önüme sürülen belgelerin neler olduğunu, bunların niçin bu şekilde bana getirilmiş bulunduğunu anlatayım.

BULGARİSTAN'DAN SEVGİLERLE

Avukat Özdener'in bana yazdığı, fakat postalayacağı yerde beraberrinde getirdiğı 18 Şubat tarihli mektup aynen şöyle idi:

"Ekselans
Berduk Olgaçay
T.C Büyükelçisi
Pek Muhterem Sefir Beyefendi,

İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesinin 1975 / 42 esas numarasında derdest davada müdafii bulunduğum, İstanbul 3. Noterliğinin 18.2.1976 gün ve yevmiye 2209 sayısı ile musaddak resimli nüfus hüviyeti ilişikte sunulan, halen (.....) adresinde ihracat ticaretiyle meşgul M.E.'yi tanıyıp tanımadığınızın, kendisiyle resmi veya hususi herhangi bir sebeple görüşmeniz olup olmadığının, şayet tanıma vaki ise, tarih, mahal ve saikinin mektubumla ekine derkenar verilmek suretiyle belirtilmesini hakikat ve adaletin süratle tecellisi bakımından zât-âlilerinden istirham etmekteyim.

Acilen lûtfedeceğinizi umduğum cevabınıza şükranımı arz eyler,

adalet adına vermek zorunda kaldığım zahmet için bağışlamanızı dilerim, efendim.

A. Özden

Üzerine bir resim iliştirilmiş hüviyet cüzdanı sureti, 1927 (Balkanlarda bir şehir) doğumlu M.E. adında bir şahsa aitti. Munis görünüşü dışında herhangi bir özellik arzetmeyen, bir yerde karşılaşsanız kısa bir süre sonra hatırlayamayabileceğiniz bu kişi bana tamamen yabancı göründü. Ancak bir avukatın uzun yolculuğu göze alarak gelmiş olması ve bir mektup sunarak benden adalet adına yardım istemesi ortada önemli bir neden olduğunu gösteriyordu. Kendisine yardımcı olmalıydım. Ancak bütün gayretime rağmen kuvvetli olduğunu bildiğim hafızam bana ışık tutmamakta direniyordu. Hatırlayamayacağımı söyledim. Avukat, "Ben de bunu tahmin ve temenni ediyordum" dedi. Bu bana biraz acayip göründü. Demek tanımam değil, tanımamam esastı. Bütün bu yolun olumlu değil, olumsuz sonuç alınmak için yapıldığı anlaşıyordu. Hemen bana bir kâğıt uzatan avukat, kâğıtta yazılı ibarenin altını imzalayıp imzalamayacağımı sordu. İbare şöyle idi:

"Hüviyetini, mektubunuz ekini teşkil eden İstanbul 3. Notaliğince 18.2.1976 tarih ve 2209 sayı ile tasdik olunmuş resimli nüfus cüzdanı örneğinden tetkik ve tespit eylediğim M.E. ile hiçbir yer ve zamanda ve asla tanışmamış olduğuma bilginiz..."

Bunu niçin imzalamam gerektiğini sordum. Bir davada M.E. 'nin avukatlığını yapıyormuş ve müvekkilinin savunması için buna ihtiyacı varmış. Adı geçen kişiyi tanımadığımı, ancak kamu görevi yaptığım için çok kişi ile karşılaşmış ve tanışmış bulunduğumu, bunların hepsini hatırımda tutamayacağımı, bu bakımdan "asla" kelimesini kullanmam için yaptığımdan çok emin olmam gerektiğini, ileride bir konsoloslukta ya da bir düğünde karşılaştığımızın iddia ve ispat edilmesi takdirinde müşkül duruma düşebileceğimi söyledim. Yanıtımda olumsuzluk ağır basıyordu. Önüme sürülen her kâğıdın altına imzamı atacak değildim ya.

Avukat Özden, "Ben de herkesin, tanıştığı bir kimseyi her zaman hatırlayabilmesinin mümkün olamayacağını biliyorum. Birbirini tanımayan insanların bir rastlantı sonucu, mesela bir resimde beraber görünmeleri mümkündür. Ancak öncesi ya da sonrası olmayan bir rast-

lantının bir tanışma olarak vasıflandırılması gerekmez. Bunun hukuki izahı yapılabilir" dedi ve beni ikna edip belgeyi imzalamaya itmek amacı ile ortaya bir belge çıkardı. Bu belge, anlaşıldığına göre, müvekkilinin güvenli görevlilerine vermiş olduğu ifadenin zaptı, daha doğrusu bu zaptın fotokopisi idi. Davada kanıt olarak kullanıldığı anlaşılıyordu. Tümünü hiçbir zaman göremediğim bu belgenin sadece 63 ve 64'üncü sahifelerini sunarak bunları okumamı istedi. Şimdi önce 63'üncü sahifeyi olduğu gibi, hiçbir şey değiştirmeden okuyalım:

"BERDUK (soyadını hatırlamıyorum)

Berduk 1965 yılında Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'nde görevli bir hariciye memuruydu. Kendisini o tarihlerde tanıyordum. Ancak adı geçen benim kaldığım otelde yani Balkan Oteli'nde kalıyordu ve bekârdı. Bir gün V. STAYANOV ile otelin lokantasında yemek yerken VASIL bana Berduk'u gösterdi ve "M....., bak bu adam sizin sefarette çalışıyor, aynı otelde kalıyorsunuz, tanımıyor musun, kendisi ile fırsatını bul tanış, ahabplık et sonradan beni tanıştırsın, vize işlerinde bize yardımcı dokunur" dedi."

63'üncü sahife burada bitiyordu. Sahifenin altında "(99.) sayfanın 63'üncü sayfasıdır" diye bir şey yazılı idi.

64'üncü sahifenin üstündeki "Çok gizli" yazısının fotokopide çıkmamasına gayret edilmiş ise de başarılı olunamamıştı. Bu sahifede de şunlar yazılı idi:

Aradan bir müddet geçti, ben Berduk ile tanışmış ve ahabp olmuştum. Bir gün adı geçenle birlikte oturmuş sohbet etmiştik. Bundan kısa bir süre sonra V. STAYANOV ile birlikte PLİSKA otelinde akşam yemeği yedikten sonra otururken bar kısmında BERDUK'u gördük ben kendisini birlikte içki içmeye davet ettim. Kabul etti ve Amerikan barda içki içerken BERDUK'u V. STAYANOV ile tanıştırdım.

Barın kapanış saatine kadar içki içmeye devam ettik. Bize barda hizmet eden Bulgar kızı Berduk'un dikkatini çekecek kadar güzel ve dekolte giyinmişti. Bu nedenle ilgilenmeye başladı. İşte bu sırada V. STAYANOV durumu anlamış olacak ki kızı bir köşeye çekip bir şeyler konuştu. Tekrar yanıma geldi. Barın kapanma saatinde Vasil "Bir dakika durun, şu kızı da alıp birlikte bir yere gidelim ve eğlenelim" dedi. Zaten BERDUK'un istediği de buydu. Derhal kabul etti. Dördümüz birden bardan ayrıldık.

Bu tarihlerde Berduk Sofya'da kendisine bir kat bulmuş ve otelden taşınmıştı. O akşam da bize evine gitmemizi ve orada eğlenceye devam etmemizi teklif etti. Beraberce evine gittik ve sabah dörde kadar içki içip eğlendik. Berduk bu arada Bulgar kızla yatmak istedi, biz saat 04.00'de V. STAYANOV ile birlikte evinden ayrıldık.

Bilahare V. STAYANOV, BERDUK ile barmen kızın ilişkilerinin devam etmekte olduğundan bana birkaç defa bahsetmiştir.

Berduk'un Sofya'dan Vatikan'a tayin edilmiş olduğunu..... den veya V. Stayanov'dan öğrendim, ancak hangisinin söylediğini kesin olarak hatırlamıyorum. (Boş bırakılan kısımdaki isim tarafımdan saklı tutulmuştur.)

Sanki beynime bir yıldırım inmişti. Ne idi bu? Nereden çıkmıştı? Bu okuduklarımdan Bulgarların tuzağına düşmüş olduğum anlamı çıkıyor mu idi? Bu oyuna gelen, bırakın Büyükelçi olmasını, her hangi bir vatandaş olsa kendisine soru sorulmaz mı idi? Ortada böyle bir iddia varsa bir Büyükelçi görevinde bırakılabilir, bu görevde eğreti olarak bırakılsa dahi artık kendisine güven gösterilebilir, mesela millî güvenliğe ait belgeler emanet edilebilir mi idi? Bunların hepsinin yalan olduğu kanıtlanırsa dahi çelme atmak isteyenler fırsat bulunca bu yarayı kaşırmaktan geri kalırlar mıydı? Tam anlamı ile boynuma bir tasma takılmıştı ve bundan kurtulmak pek mümkün görünmüyordu. Nasıl ki on yaşında mafsaldan kırılan kolum hiçbir zaman eski haline gelememiş idiyse -mesela sol elimle sol omuzuma dokunamam- bu tasmanın bıraktığı izi de ömür boyu taşımak zorunda kalacaktım.

Peki bunu kim ve niçin yapmıştı? Ben hiçbir zaman ne Sofya'da, ne de Vatikan'da görev yapmış değildim ki. Üstelik 1965 yılında bekâr da değildim. Ya maazallah bu senaryo gerçeğe daha uygun şekilde yazılsa, yer olarak Sofya değil de, görev yapmış olduğum Moskova seçilmiş bulunsa idi benim halim nice olurdu? En yakınlarıma dahi günahsızlığımı anlatabilir miydim? Üstelik devreye bu avukat girmemiş olsa bu olanlardan haberdar dahi olmayacaktım. Belki de benim görebildiğim sadece aysbergin tepesi idi. Kim bilir, suyun altında daha başka neler vardı?

Avukattan bu acayiplik hakkında daha fazla bilgi vermesini istedim. Söylediklerini şöyle özetleyebilirim:

M.E., ülke yararına özel bazı görevler yapmakta iken bazı nedenlerle iftiraya uğramış. Bir süre Ankara'da Ticaret Ataşeliği yapmış Va-

sil Stayanov adında bir Bulgar görevlinin bazı memurlarımızla temaslarını sağlamak suretile zararlı eylemlerde bulunduğu iddia olunmuş. Kendisi de verdiği resmî ifadede, tuzağa düşürdüğü kimseler arasında benim adımlı da zikredivermiş. İşte iş bu kadar basit imiş.

Oysa ben ne M.E.'yi, ne Vasil Stayanov'u tanımış, ne de görmüş-tüm. Böyle olduğu halde bu işe neden ve nasıl bulaştırılmışım?

Beni hiç tanımayan bir kimse, bir rastlantı sonuncu adımlı öğrenmiş olsa dahi, neden beni bu kadar ağır şekilde harcamak gereğini duymuştu? Bu nasıl izah olunabilirdi?

Avukat Özdenler, bu noktanın kendi kafasını da yorduğunu, hatta adaletin tam gerçekleşmesi için benim de mahkemeye sevkedilmem gerektiğini düşündüğünü, ancak yaptığı temas ve araştırmalar sonucu ve bilhassa bakanlıktan hiç bir zaman Sofya'da görev yapmadığıma dair mahkemenin istediği belge verilince günahsızlığıma inandığını söyledi. Bu inançla hazırladığını belirttiği savunmanın benimle ilgili kısmını verdi. Ben de bu savunmayı, küçük bir parçasını saklı tutarak aşağıda sunuyorum:

3. Yurt dışındaki Türk dışışleri görevlileri ile ilişkim:

Ezcümle, Bulgaristan lehine hizmet kabul ettiğim farz ve iddia olduğuna göre, mantıken, Sofya Büyükelçiliğimiz veya Konsoloslüğümüz görevlileri ile de sıkı ve Bulgaristan lehine istihbari faaliyetimi kolaylaştıracak münasebetlerimizin bulunması gerekeceği düşünce-siyle, sorgucularım, benden mutlaka bir veya bir kaç isim istiyor-lardı.....Sağ olsunlar, burada da bir noksanımı gidererek bir Berduk buldular, adını yazdırdılar, yakın dostluk kurdurdular ve hatta içkili, kadınlı, zaman ve mekânı sarahat gösteren eğlence âlemleri yaptırdılar. Halbuki, ne ben Berduk'u tanırım, ne o beni ve ne de Berduk, ki soyadının Olgaçay olduğunu 'Dışışleri Bakanlığı'nın yazısından öğrendim, meslekî hayatı boyunca ve Allah'tan bir gün bile Sofya'da vazife görmemiş. Aksi takdirde, belki de, halen Devletimizi büyükelçi sıfatıyla temsil etmekte bulunan bu mâsum zat dahi benim yanımda sanık olarak karşınıza getirilmek istenecekti.

Bu piyango Berduk Olgaçay'a değil de, sayın savcımızın ad ve sıfatına isabet etseydi, hal nice olacaktı? "Bugün beni rahatça suçlayan sayın savcımız, kendisi suçlanırken aynı rahatlık ve cömertliği gösterebilecek miydi?"

Demek ki M.E. kendisine atfedilen sözleri söylemediğini, beni hiç tanımadığını ileri sürüyordu. Peki öyleyse benim adım nereden bulunup çıkartılmıştı? Her halde bir torbaya atılıp oradan çekilmiş değildi. Avukata bunun da izahını sordum. Bazı ilginç şeyler söyledi. Doğruluğunu araştıramayacağım, dolayısı ile sorumluluğunu üzerime alamayacağım bu izahatı buraya almayı doğru bulmuyorum. Sadece şunu söyleyebilirim. Benim adımlı ileri süren ve kayda geçmesini sağlayan iki kişiden birinin adı H.A. imiş.

Bütün bu izahata rağmen M.E.'nin sonunda sanki gerçekten suç ortağı imişim gibi benim adımlı kabullenip ifade tutanağının altına niçin imzalamış olduğunu anlayamadım, hâlâ da anlamış değilim. Durum bu hali ile kâfi derecede ağırdı. Fakat daha da ağırlaşarak korkunç bir hal alacaktı.

Avukata davanın ne safhada olduğunu sordum. Mahkemenin M.E.'yi önce beraat ettirdiğini, kararın böyle çıkmasında bana yapılan iftiranın kanıtları zayıflatmış olmasının etkili olduğunu söyledi. Ancak Savcı Servet Köseoğlu'nun davayı temyiz ettiğini ve Yargıtay Doku-zuncu Dairesi'nin kararı bozduğunu ve yine benimle ilgili kısmın kararın bozulmasına neden olduğunu ekledi. Demek bir güvenlik davasının kaderi benim ihanet halinde olup olmadığına inanılması ya da inanılmaması esasına dayanılarak tayin edilmekte idi.

Yargıtay'ın, Güvenlik Mahkemesi'nin kararını bozan Esas 1975/32, Karar sayısı 1975/35, Tebliğname sayısı 9/24 olan kararının benimle ilgili kısmı şöyle idi:

"Sanığın ifadesinde ismi geçen Büyükelçi Berduk Olgaçay isminde Hariciye Vekâletinde bir memur mevcut ve sanıkla tanışıkları sâbittir. Tanışma ve konuşma yerinin Sofya olarak gösterilmesi diğer beyanlarının yanlışlığını göstermez. Bunun 1965'den 1972 senesine kadar devam eden çeşitli olaylar içinde zuhul olarak kabulü gerekir."

Kararın altında Başkan O. Aydın ile dört üyenin A.R. Önder, H.A. Saracoğlu, C. Sonbay ve S. Korkmaz'ın imzaları vardı.

Benim M.E. ile tanışmam nasıl sabit olmuştu, bunu benim anlamama imkân yoktu. Akan sular durmuştu. Allah'ın ve benim bildiğimiz bir gerçek adaletin en büyük kapısı önünde, geçici bir zaman için de olsa, öksüz kalmıştı.

* * *

Biz bu konuşmalara devam eder ve ben belgeleri okurken telefon çaldı. Kuveyt'teki Birleşik Arap Emirlikleri Büyükelçisi beni arıyordu. Geride kalan haziran ayında geçirdiğim ameliyatlar yüzünden sunamadığım itimatnamemi Devlet Başkanlarına sunabilmem için 6 Mart 1976 tarihini öneriyordu. Bu durumda bir hafta içinde Abu Dhabi'de olmam gerekmekte idi. 24 Şubat 1976 günü, bana bir azizlik daha yapmağa karar vermişti. Ben artık Büyükelçilik bana çok görülür mü görülmez mi diye düşünürken kismet beni, memleketimi bir devlet nezdinde daha temsil etmeye adeta zorla itiyordu. Oysa ben bir süreden beri Abu Dhabi'ye gitmeme gerek kalmadığı düşüncesine varmıştım. Yedi ay önce Çağlayangil beni Meksika'ya atayacağını söylemiş olduğundan ben artık bu atamanın kesinleşmesini beklemekte idim. Telefonla bu yolculuğu yapmama gerek kalmadığını hemen bildirsem fazla bir ihtiyatsızlık yapmış sayılmazdım. Fakat her şeye rağmen keyfiyeti bir kere de Bakanlığa bildirip talimat istemeyi doğru buldum. İki gün sonra bakanlıktan Abu Dhabi'ye gitmem ve itimatnamemi sunmam emri geldi. Benim Meksika'ya atanmam durmuş veya durdurulmuş mu idi? Bir Büyükelçinin ülkesini diğer bir ülkede bir kaç ay temsil etmesi için kendisinin itimatname törenine gönderilmesi sık rastlanan bir olay değildi. Ben Kuveyt'te dört senemi fazlası ile doldurmuş olduğuma göre Körfez bölgesinde daha ne kadar kalacaktım?

* * *

Avukat Özdener'in uçağını kaçırmayı ihtimali belirmeye başlamıştı. Artık konuşabileceğimiz bir şey de kalmamıştı. Kendisini Kuveyt'e kadar getiren nedeni karşılıksız bırakmamalı, istediği belgeyi imzalamalı idim. Bunu yaparken kendisine, getirdiği haberin beni ne kadar üzmüş olduğunu belirten şu sözleri söylemekten kendimi alamadım: "Dört meslekdaşım Ermeni kurşunları ile öldüler. Onların yerinde ben olsaydım, demek şehitlik mertebesi bile bana çok görülecekti."

Avukat Özdener, bu sözlerimden bayağı heyecanlanır gibi oldu ve dokunaklı bir sesle, "Hiç merak etmeyin, böyle bir şey olursa, sizin itibarınızı korumaya çalışacağımı şerefimle temin ederim" dedi.

Kendisi ayrıldıktan sonra ben bir süre günlük işlerle meşgul olmaya çalıştım, yarım yamalak bir yemek yedim ve eşim ile çocuklarımı karşılamak üzere havaalanına gittim. Onlar mutlu geçirilmiş bir tatilin verdiği neşe ve canlılık içinde uçaktan indiler. Bir şeyler anlat-

mak istiyorlar, geçirdikleri güzel günlerin izlenimlerini benimle paylaşmak için yarış halinde bulunuyorlar, birbirlerinin sözlerini keserek iki üç hafta içinde gördüklerini iki üç dakikaya sığdırmaya çalışıyorlardı. Fakat içlerinde en heyecanlı olan Zekiye idi. Kuveyt'e geldiği zaman henüz yürümeye başlamamış olduğu için, vatanı hakkında ilk anılarını bu gezide derlemişti. İstanbul'u keşfetmiş, karı ilk defa görmüştü. Anneleri onları karlı bir günde Maçka'dan Taksim'e götürüp getirmişti. Onlar da Sergi Sarayı ile Açık Hava Tiyatrosu arasındaki alanda kar topu oynamışlardı. Bunun zevkini anlata anlata bitiremiyorlardı. Fakat Zekiye ne yazık ki karlar arasında bir fok ya da penguen yavrusu bulup getirememişti.

Tayinimle ilgili bir haber de yoktu. Eşim Ankara'ya gidememişti. Yalnız İstanbul'da kulağı delik sanılan bir kaynaktan benim Roma'ya tayinimin düşünüldüğünü duymuştu. Dışişlerinde yakıştırma, tahmin ya da ağız arama şeklinde tayin haberleri hiç eksik olmaz. Bu, golf ve avcılık ile birlikte dışişleri mensuplarının meraklı oldukları sporların başında gelir. Briçte kâğıt dağıtır gibi herkesin önüne bir şeyler sürülür, kâğıtlara bakarken takındığınız tavır dikkatle incelenir, sonra "dağıtımda yanlışlık oldu" diye bunlar önünüzden alınır.

Hiç kuşku yok, tayinim Roma'ya çıksa idi bu önemli bir tayin olurdu ama ben Atlantik'i henüz aşamamış olduğum, ayrıca Milano'da da Başkonsolosluk yapmış bulunduğum için o tarihte Meksika'yı İtalya'ya tercih eder durumda idim. Meksika'ya gidersem oradan Honduras, Kostarika, Guatamala, Panama, Nikaragua, El Salvador gibi isimleri bile kulakta müzik etkisi yapan ilginç yerlere akredite olacak ve daha önemlisi Amerika Birleşik Devletleri'ni izin aldığım zaman ziyaret etmekte güçlük çekmeyecektim.

Üstelik ezeli safdilliğimle Roma Büyükelçiliği gibi bir makam için yaşımın ve kıdemimin henüz yeterli olmadığını, benden büyükler varken onların önüne çıkmanın doğru olmayacağını düşünüyordum. Mesela bu görevi çok iyi yapacağına kimsenin kuşku duymaması gereken bir Semih Günver varken ben nasıl ortaya fırlayabilirdim. O tarihlerden beş altı yıl önce, Personel Dairesi Genel Müdürü iken bazı prensiplere riayet gayretim yüzünden kâfi derecede düşmanlık kazanmıştım. Çok kişi düşlerinin gerçekleşmemesinin sorumlusu olarak beni görür olmuş, beni sevmeyenler, sağa sola şikâyet edenler artmıştı. Nitekim bu akımın sonucu olarak, dört buçuk yıl önce, bir çocukluk

arkadaşım Bakan olunca, kesinlikle haksız bir şikâyetle kulak vererek, önce anlamakta gerçekten zorluk çektiğim, biraz geç de olsa anlayınca büyük üzüntü duyduğum, bir tutuma girerek beni kaktüslerin lâıyk olduğu iklimlere atmaktan geri kalmamıştı. Onun için kimsenin durduğu yerde bana çiçek sunmasını bekleyecek durumda değildim.

Her şeye rağmen ortaya Roma'ya tayin ihtimalinin çıkmış olmasından memnun olmadığımı söylersem yalan olur. Fakat bir iki saat önce öğrendiklerim daha henüz bütün canlılığı ile hafızamda yaşarken bu tayinin gerçekleşmesine imkân bulunabileceğini sanıyordum. Nitekim o tarihe kadar beş NATO ülkesinde görev yapmış olmama rağmen o tarihten sonra özel bir özenle NATO ülkelerinden uzak tutulacaktım. Roma'ya ise sonunda benden daha genç ve benden daha kıdemsiz bir meslekdaşım ilk Büyükelçiliğini yapmak üzere gidecekti. Ben yine kaplumbağa gibi yavaş ve emin adımlarla yoluma devam etmek isterken yanımdan bir tavşanın daha tozu dumana katarak geçip gittiğini görecektim. Bu meslekdaşımın sempatik olduğunu ve kendisinde tavşan tüyü bulunduğunu biliyordum da tavşan tüyünde bu kadar enerji ve itici güç depo edilebileceğini bilmiyordum.

Şimdi düşünüyorum, yarışlarda bazı atlar potaya erken girsinler diye, diğer atların sırtına taşımakta zorluk çekecekleri handikaplar mı yüklenmekte, önlerine aşmakta zorluk çekecekleri manialar mı konmakta idi diyorum ve bir ölçüde gerçeği bulduğumu sanıyorum.

* * *

Eşime üzülmesin diye, havaalanında sabahki ziyaretçi hakkında bilgi vermedim. Konuya sadace otomobilde kısaca değindim. Onun için Büyükelçiliğe vardığımızda Avukat Özdenler, tekrar karşımıza çıkınca o pek şaşırmadı, ama doğrusu ben şaşırdım. Bütün meslek yaşamımda çalıştığım bir dış temsilcilikte işini tamamladıktan sonra uçak kaçırmış olmaktan dolayı büroya geri geldiğine tanık olduğum tek kişi o oluyordu. Büyükelçiliğe tekrar uğramak gereğini acaba neden duymuştu? Millî bayram arifesinde olan Kuveyt'te, buraya kısa bir süre için uğrayan bir ziyaretçiyi oyalayabilecek şeyler az değildi. Yıl sonundan evvel gideceğimiz Brasilia'ya bu bakımdan çok üstündü. Kuveyt'te yeni yapılmış bir sahil yolu vardı ki bu, Akdeniz kıyısındaki benzerlerinin çoğundan güzeldi. Buna karşılık Brasilia'da kirlenmeye başlamış suni göle, etrafındaki kulüp ve villalar yüzünden zor yaklaşılabilirdi.

Brasilia'da sadece kasaba tipi oteller bulunurken Kuveyt'te başta Hilton ve Sheraton olmak üzere çeşitli modern otellerde rahatça vakit öldürebilirdiniz. Brasilia'ya vardığımız zaman bütün şehirde bir tek süpermarket varken ve ülkenin içinde yüzdüğü enflasyon yüzünden orada çok az şey bulunabilirken, Kuveyt'te hemen her mahalleye yerleşmiş birkaç süpermarkette, parasını verebildiğiniz takdirde evinizin banyosunu doldurabilecek kuş sütünü sipariş edebilirdiniz.

Bu bakımdan Avukat Özdener'in şehirde sıkılıp Büyükelçiliğe sığındığını düşünmek mümkün olamazdı. Hakkımdaki düşünce ve kanaatlarını pekiştirmek arzusu ile sıcaklığına eşimin karşısına nasıl çıkabileceğimi bizzat görmek istemiş olduğu anlaşılıyordu. Demirperde arkasında Don Juan ve Kazanova'ya taş çıkartacak maceralar yaşamış, buna rağmen sırtındaki büyükelçilik kürkünü korumasını bilmiş bir "hezarfen"in, karısının önünde maskesi düştüğü anda ne hale düşeceğine tanık olmak az şey mi sayılırdı? Bu bakımdan Özdener'i çok iyi anlıyor ve itiraf edeyim, görev anlayışını takdir etmekten geri kalamıyordum. Neyse, kendisini yemeğe alıkoyduk. Sabah konuştuklarımız yeniden gözden geçirildi. Bu arada M.E.'yi eşimin tanıyıp tanımadığı da münasip şekilde soruldu. Fakat ortaya yeni bir şey çıkmadı. Zaten olmayan bir şey de ortaya çıkamazdı. Geç vakit misafirimiz, içinde bir şüphe izi kalmış idiye o da temizlenmiş olarak yanımızdan ayrıldı. Tahmin ederim, dava sonuçlandıktan sonra bu konu kendisi için unutulmasında hiçbir sakınca bulunmayan anılar arasında bir kenara atılıp kalmıştır. Ben ise bu maceranın biriktirdiği kara bulutların yoluma düşürdüğü gölgenin tamamen kaybolduğu inancına hiçbir zaman varamadım. Zira ne zaman meslek taşıtımı hızlandırmak için gaza bassam, tekerleklerle sıkıştırılmış bir çomağın tıktırılarını duymaktan kurtulamıyordum. Kurtlar bir kuzuyu yemeye karar verirlerse, kuzunun sağlarında ya da sollarında sessizce ve hiç kimseye zararı dokunmadan su içmekte olmasından etkilenmezler ve fırsatı yakalayınca kurbanlarını yemeye kalkışmaktan geri kalmazlardı ve kalmayacaklardı.

* * *

Şimdiye kadar hiçbir yerde görülmediği ilan olunan ve özel hazırlandığı belirtilen havai fişekler, Kuveytliler'in yüreklerinden kopup gelen canhıraş hayranlık haykırıışları ile birlikte gökyüzüne yükselmeye başlarken, biz de bu az rastlanır görüntüyü Büyükelçiliğin

damından ailece izlemeye çalışıyorduk. O tarihten on sekiz yıl önce Fransa'da, Cannes şehrinde gördüğüm havai fişek gösterisinin seviyesine erişilememiş olsa dahi, yine de her yerde geçerli sayılacak bir renk cümbüşü karşısında idik. Fakat asıl unutulamayacak gösteri yer yüzünde idi. İsrail'in sûrunu öttürmesinden sonra kâinatın nasıl kıyamete dönüşeceğini kafasında şekillendirmek isteyen bir ressam var idiye, o akşam orada bulunmalı idi. Ben ise sabahleyin şehirde ve içimde sakin başlayan bir günün yaklaşık on saat içerisinde depreme uğramışçasına nasıl değişebileceğine tanık oluyordum. Gerçi gökyüzünde ve yerde gördüklerim ilgimi çekmiyor, etrafımdakilerle birlikte gülmüyor, eğlenmiyor değildim, ama kafam önüme sunulan bilmeceye hal çaresi aramaktan da geri kalmıyordu. Bu bilmece, benim için basit noktalardan hareket ederek, karışa karışa bir Einstein formülü kadar çözülmesi zor bir hal alıyordu. Bilmecenin anahtarını araştırmaya başladım. M.E.'nin verdiği iddia edilen ifadede beni Vasil Stayanov'a 1965'te tanıştırdığını söylemişti. Bu on bir yıl öncesine aitti. Yargıtay Dokuzuncu Dairesi'nin kararında ise benim Stayanov'la 1956'dan 1972 yılına kadar tanıştığının sabit olduğundan bahsedilmekte idi. Kısacası olay bir dokuz yıl daha önceye, toplam olarak yirmi yıl evveline gitmiş oluyordu. Bu durumda dava dosyası değilse bile güvenlik dosyaları epey zenginleştirilmiş olmalı idi. Durum, Ian Fleming'in de, John Le Carré'nin de dikkatini çekecek kadar ilginç görünüyordu. Artuk bir hususta karara varır gibiydim. Ortada bal gibi bir tertip vardı. Durumun başka bir izahı olamazdı. Ama niçin ve niye?

Kuveyt'in son havai fişekleri de, cemreler gibi, toprağa ve denize yayılıp ortalık tam bir karanlığa gömülece kadar kafamda bu soruya bir yanıt aradım. Aradığım yanıt bir çırpıda bulunacak gibi değildi. Ancak şimdiden anlamaya başladığım benim artuk eski Berduk olamayacağım idi. Hafif bir meyille de olsa hep yukarıya gitmekte olan mesleğimle ilgili grafik çizgiyi kırlmıştı. Aşağıya doğru, kim bilir kimin tarafından döndürülmüş bu çizgiyi derleyip yukarı çekmeye artuk gücüm yetemezdi.

Nitekim yetmedi ve ben gün geldi vaktinden evvel emekliliğimi istemek durumunda kaldım.

Acaba yirmi yaşlarında iken gördüğüm düş gerçekleşmiş mi idi? Acaba benim yaşantım 1976'da sona ermişti de, ondan sonrasını klonum mu devir alıp yürütmeye çalışmıştı?

YAZMAK YA DA YAZMAMAK

Anı yazmak aslında netameli bir iş. Yazılabilecek anı biriktirmek için belirli bir yaşa gelmiş olmak lâzım. O yaşa gelenè kadar insan dost da kazanmıştır, düşman da... Düşmanı dost kılmak için artık ne zaman kalmıştır, belki ne de gerek. Eski bir şaraptan da fazla değer kazanmış bir dostluğu bir kalem sürçmesi ile kaybetmek işe her zaman mümkün. Öyleyse yıllar boyu büyük emekle kurduğunuz dostluklar dengesini, iskambilden yapılmış şatoları devirircesine altüst etmeyi göze almak akıl kâr mı?

Kırk yıllık dostum Faik Melek anlatmıştı. Rahmetli Hüseyin Ragıp Baydur, niçin anılarını yazmadığı kendisine sorulduğunda, "Beni dost bilenlerin bana güvenerek anlattıklarını başkalarına nakletmeyi doğru bulmam" dermiş. Sorarım size, Stalin'in zamanında Moskova'da, Mussolini'nin zamanında Roma'da, Roosevelt'in son günlerinde ve Truman'ın zamanında Washington'da, Churchill'in zamanında Kanta-ra'da görev yapmış bir Türkiye Büyükelçisinin anılarını okumak istemez miydiniz? Yazmamış olması, aziz hatrasından özür dileyerek söyleyeyim, biraz da görevini eksik yapmış olması anlamına gelmiyor

mu? Tarihin tarlasından topladığı ürünlerin hiç olmazsa bir kısmını, kendisini o tarlaya yollayan efendisine, yani millete sunması gerekmez mi idi? Çok temiz bir duygu ile kırmak istemediği o eski dostları dahi bugün Allah'ın rahmetine kavuşmuş olduklarından, güzel kullandığı bilinen kalemi ile, artık kimsenin toprak altından çıkarmaya gücü yetmeyeceği gözlemlerini, bugünün ve yarının tarihçilerine bırakmamış olması kusur sayılmaz mı?

Türkiye Dışişlerinde kalemini çok iyi kullananlar daima bulunmuştur, hâlâ da vardır. Yazdıklarının çoğu, biraz da görevin gereği, Bakanlık arşivlerinde, belki de bir daha dokunulmamak üzere devamlı akan bir evrak selinin altında kalarak unutulup gitmektedir. Yazık da olmaktadır ama yapılacak bir şey yoktur. Ömürleri vefa eden, çalışma arzuları kaybolmamış bazı emekli hariciyecilerin birikimlerini imbikten geçirerek bunları etraflarına sunmaya çalıştıkları zaman zaman göze çarpıyor ama kuğunun son dansına benzeyen bu gayretler, yazanların kendi arzu ettikleri ölçüde ilgi çekmekte midir, bilemiyorum. Bu şekilde yazmak çok defa, ömrünü fırtınalı denizlerde geçirmiş bir denizcinin, yıllar boyu hayal ettiği huzur limanına tam girerken, birden rota değiştirip yeniden dalgalı denizlere açılması gibi bir şey olmuyor mu? Bunun mantığı var mı? İçinizdeki bir güç sizi buna itiyor, bunu yapmadığınız takdirde görevinizi eksik yapmış olacağınıza inanıyorsanız, ortada kendine özgü bir mantık var demektir. İşte ben, bu bölümde, böyle bir mantığa uyup yazarsam, bu doğru mu olur, yanlış mı, bunu araştıracağım.

* * *

Türk diplomatlarının meslekten sağladıkları nimetlerin, yüklenedikleri külfetlerden fazla olduğuna inanılır. Bu belki doğrudur, belki değildir ama bu inancın onların aleyhine işlediğine şüphe yoktur. Mesleğe girdiğim zaman bu böyle idi, ayrıldığım zaman da böyle kaldı. Bunda diplomatların biraz kaderciliğe kayan sessizliklerinin etkisi yok değil. Böylece sıkıntıları kendilerinde de kaynak bulmuş oluyor. Biraz daha fazla konuşulması lâzım. Mesleği takviye için dışarıdan gönderilenler de oluyor ama tarafsız sayılabilecek bu kişilerin de, meslekte olanlardan fazla bir şey söyledikleri görülüyor. Sonunda iş yine biz emektaşların yorgun kalemlerine kalıyor.

Türk Dışışleri köprüsünden geçenler arasında Yahya Kemal Bey-atlı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Abdülhak Hâmit Tarhan, Memduh Şevket Esendal, Abdülhak Şinasi Hisar, Ruşen Eşref Ünaydın, Ham-dullah Suphi Tanrıöver gibi Türk edebiyatının devleri de var. Her Türk diplomatının mesleklerine intisap etmiş olmalarından büyük iftihar duyması gereken ve Kral Mıdas gibi dokunduklarını altın edebilecek kudrete sahip bu devlerin dahi, diplomatların ve diplomasinin meselele-rine yeterli ışık tuttuklarını söylemek mümkün değil.

Yahya Kemal'in Varşova'da karlı bir havada, Tanburi Cemil beyin eski plağını dinlerken duyduğu nostalji, pek çok diplomatın uzaklarda içine düştüğü bunalımın benzeridir, Madrid'ten getirdiği "zil, şal ve gül"ün üzerinde sihirli ışık gibi, mesleğin nimeti parlar ama bunlar, nadir rastlanan inciler olmaktan ileri gidemiyor.

Biliyorum, bana Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Fahim Bey ve Biz"i ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Zoraki Diplomat"ını hatırlata-caksınız.

Aslında Abdülhak Şinasi Hisar'ın durumu özellikler taşır. Kendisi bakanlık mensubudur. Yukarıdaki büyük isimler arasında elçilik ya da büyükelçilik yapmamış tek kişi odur. Bakanlığa kendisini kanıtladıktan sonra gelmiş değil, kendisini kanıtladıktan sonra dikkati çekmiştir. Bakanlığın külfetlerini paylaşmış, nimetlerinden pay alamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra San Francisco Konferansı'na katılan Türk heyetinde bulunmuş olmasından başka bakanlıkta önemli bir görev almış değildir. Kendisini tanıyamamış olmayı büyük kayıp say-arım. Mükemmel kalem darbeleri ile çizip "biz"lere sunduğu Fahim Bey, bugüne kadar Dışışleri koridorlarında dolaşmış, hâlâ da dolaşmakta olan, ileride "terzilerinin dikip kendilerine giydireceği giy-siler" değişik stilde de olsa, bu koridor safasını devam ettirecek hari-ciyecilerin simgesi olarak edebiyatımızda yaşayacak, iyi niyetlerine rağmen etraflarındaki kısır döngüyü kıramayan bahtsız meslek-daşlarımızın ıstırabını dile getirecektir. Abdülhak Şinasi Hisar'a şükran borçluyuz.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na gelince, Türk edebiyatının en büyük anıtlarından bir kaçının mimarı olan bu büyük yazarın "Zoraki Diplomat"ı, bu anıtlar yanında gecekondü gibi kalıyor. İtalyanlar Arnavutluk'u istila etmeden kısa süre önce Tiran'da, Çekoslovakya parçalandığı zaman Prag'da, Nazi orduları Hollanda sınırını geçtikleri

zaman Lahey'de, İran karışıklıklar içinde yüzerken Tahran'da görev yaptıktan, kısacası Savaş İlahının onu yakalamak için yıllar boyu yaptığı kovalamacadan sonra kendisini nefes nefese İsviçre'ye atıp Bern'de huzura kavuşan Yakup Kadri, bu kitapta niçin diplomasi mesleğini sevemediğini, benimseyemediğini anlatmaktadır. Sevemediği bir meslekte bu kadar yıl niye kalmış olduğunu anlamak zordur. Kitabın sağına, soluna ustaca bir iki pırlanta yerleştirmekten geri kalmamıştır ama anlatılanlar olayların üstüne gitmekten çok, olaylardan kaçma havası taşımaktadır. Tarihin oluşumunu bu kadar yakından izlemek fırsatını bulmuş olmasına rağmen bunu büyük yeteneğine uygun olarak değerlendirememiş olması insanı üzüyor.

* * *

Yeri Gelmişken, Türk dilinin diğer bir büyük üstadına, bir diplomat, hatta sadece bir edebiyat meraklısı olarak şükran borcumu ödemek istiyorum. Falih Rıfkı Atay'ın ilk defa gençliğimde okuduğum "Denizaşırı" ve "Zeytindağı" kitapları, Brasilia'da, Büyükelçilik kütüphanesinde yeniden elime geçti. Atay'ın senelerce evvel Brezilya'ya yapmış olduğu gezinin izlenimlerini anlatan "Denizaşırı"yı, o tarihten beri pek fazla değişmemiş bir dünyanın ortasında tekrar büyük bir zevkle okudum. Görev yapmakta olduğum bu ülkenin insanlarını, içinde yaşadıkları koşulları daha iyi anlar gibi oldum. "Zeytindağı" benim için "Denizaşırı"dan daha az yararlı olmadı. Brezilya'ya Kuveyt'ten gelmiştim. Kuveyt'te iken Osmanlı İmparatorluk gemisinin, okullarda bize etraflı okutulmamış ya da henüz yeter bilgi derlenemediğinden okutulmamış olan batış öyküsüne merak salarak geminin son saatlerine dair elime ne geçerse okumaya, kendimce sonuçlar çıkarmaya gayret ediyordum. Bu arada Lawrence'in maceralarını, abartmalarını, hatta düpedüz yalanlarını okuyarak bunlar arasında doğrunun ve yanlışın neler olduğunu bulmaya çalışıyordum. Bizi yıkmaya çalışmış ülkelerde yazılmış kütüphaneler dolusu kitap, saptırılmış olaylarla, şişirilmiş efsanelerle dolu idi. Bunlar arasında gerçekleri bulup ayıklayabilmek kolay olmaktan çıkmıştı. Bu arada izahını yapmakta zorluk çektiğim garipliklere de rastlamıyor değildim. Her zaman kolaylıkla bulunup saun alınamayan bazı kitaplarda boğazımızın mengeneye sokulmaya çalışılmış olduğunu okumak ve daha fenası bu manevralara hâlâ da son veril-

mediğini hissetmek insana dehşet veriyordu. Bizim nerede olduğunu bilmediğimiz, daha doğrusu unuttuğumuz, ilkelikten kurtulamadığını sandığımız, hukuken bize bağlı Arap Emirliklerinin, bunları yöneten şeyhlerin ne gibi akımlara tutulduğunu öğrenememiştik ama birbirimizle uğraşacağımız yerde ilgimizi o tarafa çevirsek bunları öğrenemez değildik.

Her şeyi basit formüllerle izaha çalışıyorduk. İşin derinliğine inmeden, "Entelicens servisin marifetleri", "Lavrens'in şeytanlıkları", "Arap ihaneti" gibi çerçevelerin içine bunlara sığamayacak gerçekleri sığdırdık sanıyorduk. Göremediğimiz, görmemekte ısrar ettiğimiz, görmemizin değil, bakmamızın dahi bize tehlike getireceğine inanıldığımız çok şey vardı. Ortaya öyle bir Ermeni öyküsü atılmış, olaylar öylesine bazı ülkelerin işine yarayacak, hatta onların günahlarını örtecek şekilde ayarlanıp dünyaya sunulmuştu ki, artık bizi dinleyecek insan bulmamıza imkân kalmamıştı. O devrin olaylarını bizim yönümüzden inceleyen, anlatan eserler bulabilmek, okuyabilmek mesele idi. Zaten bazı konulara, bu arada Ermeni konusuna dokunan kitaplar yoktu ki bulunup okunabilsin. O günlerin çilesini çekmiş, felâketlerini yaşamış babalarımız, dedelerimiz içine itilmiş oldukları Gayya kuyusunda çırpınmaktan, vatanları için kan dökmekten kurtulamamışlardı ki, ellerine kalem alıp bir şeyler yazabilsinler.

Sadece bir kaç eser, bu arada Kut kahramanı Halil Paşa'nın "Bitmeyen Savaş" adlı anı kitabını bulup, zevkle diyemeyeceğim, zira buna gönlüm el vermiyor, büyük ilgi ile okuyabilmişim. "Zeytindağı"nı ilk okuyuşumda ise, bu kitabın dile getirdiği ağıdı pek kavrayamamıştım. Anadolu Türkü'nün kalp sızısını, mızrabı bağlamanın tellerine dokundurucasına dile getirmesini duyamamış, görememişim. Brasilia'da kitabı tekrar okurken bu sesleri duydum ve titredim. Daha sonra Mısır'da görev yaptığım günlerde, El-Kantara'dan geçerken oraya en ağır koşullara göğüs gererek gelebilmiş, fakat orada tükenmiş Türk askerlerine ve onların macerasını dile getiren güçlü kaleme minnet duygularımı yolladım, ruhlarına fatiha okudum.

Erkekler ağlamaz derler ama isterseniz yaşlanmış olmama bağışlayın, Brasilia'da "Zeytindağı"nı okurken, "kumarda kaybettiğimiz Ahmet'in annesi"ne tekrar rastlayınca göz yaşlarımı tutamadım.

* * *

Evet, yazmak mı lâzım, yazmamak mı diyorduk. Yazmaya karar verilirse neyi yazmalı, neyi yazmamalı bunu araştırıyorduk. Konumuza devam edelim.

Anılar nitelikleri gereği kişiseldirler. Tarafsız olmalarına insan yaradılışı el vermez. Kahramanı kendisi olan bir öyküyü anlatandan tarafsızlık beklemek belki de gerekmez. O zaten hüner göstermek, alkış toplamak için sahneye çıkmıştır. Ölçüyü kaçırmamak koşulu ile kendisini olduğundan daha iyi, daha güzel sunmaya çalışmasını, seyircisinin anlayışla karşılayacağı ümidini korumaktadır. Ancak yanlış atacağı bir perendenin boynunu kırabileceğini, sakat kalabileceğini unutmamalıdır.

Roman değil de, anı yazmaya kalkışmakla zaten ilk hatasını yapmış bulunmaktadır. Roman yazdığı takdirde hayalini dilediği yönde, istediği hızda koşturabilecek, olmayanı olmuş, olmuşu olmamış göstermekte özgür kalabilecek iken manevra alanını daraltmış, okuyucusunu kendisinden tam sadakat bekler duruma sokmuştur. Romanda bir sanat gayreti kabul edilebilecek bir abartma, anıda göze batacak, yazdıkları inandırıcı olmadığı, okurunun güvenini koruyamadığı takdirde elde edeceği sonuç, beklediği sonucun tam tersi olacaktır. Bunun için oyunun kurallarını önceden saptayarak okurunun bilgisine sunmasında yarar vardır.

Aslında anı yazması gereken kişilerin devlet adına karar almak durumuna gelmiş ya da tarihin akışını etkilemiş kişiler olması gerektiğine inanmışımdır. Belirli bir durumda belirli bir kararın neden alınmış veya alınmamış olduğunu millet hemen soramaz ya da sormak yolunu bulamaz ise, bunu tarih er geç soracaktır. Devlet adamının tarihin savcılarına vereceği hesabı hayatta iken hazırlaması kendi yararınadır. Zira konuşamayacak hale geldiği zaman hakkında konuşan az olmayacaktır. Eğer Enver Paşa, kader birliği yaptığı arkadaşlarına dahi danışmaksızın, kendisini niçin Harbiye Nezareti koltuğuna uygun gördüğünü, koca bir İmparatorluğu tek başına denecek şekilde neden savaşa soktuğunu, Sarıkamış'ta hocası Yusuf İzzettin Paşa'yı azledip komutanlığı üzerine alarak koca bir orduyu nasıl mahvettiğini, kendisi, inandırıcı bir şekilde anlatabilse idi, bugün hakkında verilmekte olan ağır hükümleri bir ölçüde yumuşatmış olabilirdi.

Bazen yalnız devlet namına karar almak, tarihin büyük piyeslerine imza atmak durumuna gelmiş olanların değil, piyeste rol alanların,

perde arkasında olsalar dahi ortak gayrete katkıda bulunanların, hatta bazen seyircilerin anlattıkları dahi tarihçiye ışık tutabiliyor. Tiyatroda ihmal ya da kötü niyet sonucu parlayan bir yangını, felâketin ortasında kalan zavallı bir seyirci, piyes yazarından da, rolleri paylaşmış olanlardan da daha yakından görebiliyor ve sonunda bu hengâmeden, yaşamını değilse bile, kolunu, bacağına kaybederek çıkan da o oluyor. Sarıkamış'ta donmuş Mehmetçiklerin üzerlerinde bulunan yollanamamış mektupların kalbimizde açtığı yaradan daha derinini acaba hangi yazarın kalemi açabilirdi? Gerçek bazen en geniş bir mûhayyilenin ürününden daha etkili, daha kudretli olabilmektedir. Onun için değil midir ki, çağımızın insanı, okumaya ayırdığı süre içinde, ilgisini gittikçe artan oranlarda, anılara ve biyografilere yöneltmektedir. Yalnız anılar ve biyografiler değil, kahramanları yazarlarının hayal dünyasında doğmuş olsalar dahi, tarih çerçevesinde ve gerçek olaylara dayanılarak sunulan serüvenler de aynı etkiyi yapmaktan geri kalmamaktadır. İşte bundan dolayı değil midir ki, Faliş Rıfkı Atay'ların, Marcel Proust'ların, Leon Tolstoy'ların, Margaret Mitchell'lerin, André Malraux'ların, Curzio Malaparte'lerin, Axel Munthe'lerin belirli birer çağın olaylarından oluşturulmuş yapıtları, sıradağlar gibi, hem edebiyat, hem tarih atlaslarında yerlerini almışlardır. Benim sıksa bir çekirgenin sırtına atlayıp bu şövalyelerin arasında boy göstermeye kalkışmam tabii bahis konusu değil. Gayem yarım yüzyılı aşan bir süre sırtımda taşıdığım, benimle birlikte ihtiyarlamış ve artık yırtılmaya yüz tutmuş torbamdaki bir kaç bilyeyi, belki ilgilenen bulunur diye, ben ve torba bir çukura atılmamızdan önce, masanın üzerine bırakmaktan ibarettir. Bir iki kişi, bir antika dükkânını gezer gibi, masanın etrafında dolaşırken, bir iki renkli bilye görüp bunlarla ilgilenirlerse bu beni mutlu kılar.

* * *

Sanırım ilk üç bölümde yazdıklarım, neden yazmaya kalkışmış olduğumu bir ölçüde açıklığa kavuşturmuştur. İnsan bazen ömrünün belirli bir yerinde, o zamana kadar kendisine öğretilenler, yaşamdan bekledikleri ya da alışkanlıkları ile ahenk halinde olmayan bir durumla karşılaşılıyor, o zamana kadar biriktirmiş olduğu değer yargılarını gözden geçirmeye itilmiş, yaşama karşı tutumunu değiştirmeye zorlanmış hissediyor.

Ben de kendi ölçümde, mesleğime bir şeyler verebilmek, ondan bir şeyler bekleyebilmek ümitlerimin henüz kaybolmamış olduğu bir zamanda — 1956 ile 1972 arasındaki yıllar benim 32 yaşından 48 yaşına kadar olan yaşam süremi kapsıyor— kontrolüm, hatta bilgim dışında gelişmiş bir olay ya da olaylar dizisinin etkisi altında kaldım. Gördüklerime, duyduklarıma tertip dışında bir izah bulamadım. İzin verirsiniz bir çeşit dedektiflik eylemine girişmek, tertip hükmüne varmakta haklı mıydım, yoksa tutumum bir paranoyadan mı ibaretti, bunu araştırmak ve sonucu takdirinize bırakmak istiyorum. Yarım kalan teşhisler, çok defa otopside kesinleşir. Benim bunu beklemeye ne halim, ne de niyetim var. Olayların bir anatomisini sunayım da teşhiste yanlışa yönelme görürsem müdahale imkânım bulunsun diye düşünüyorum.

Olaylar arasında ilişki ararken bazen fanteziye kaçuğım izlenimi edinebilirsiniz. Aslında benim fanteziye kaçmaya hiç niyetim yok. Her şeyi kanıtlara bağlamaya çalışacağım ama arada yeterli bağ bulamadığım hallerde hipotezlere başvurmaktan kaçınmayacağım. Bunun yıldırım çekebilecek bir yöntem olduğunu biliyorum. Yola çıkarken yanıma iyi niyetten başka silah almıyorum. (İyi niyet yaralayabilir ama öldürmez.) Tedbirsiz ormana girmek kurtlara davetiye çıkarmak gibidir ama "hain kurtlardan korkmak" için artık neden görmüyorum.

* * *

Bir kimse kendi anlattıklarını ne kadar önemli ve ilginç sayarsa saysın, bunları dinletebilme süresi kendisini dinleyenin sabrı ve zamanı ile sınırlı kalıyor. Sabırdan ve zamandan yeterli parça koparabilmek ise, Venedik tacirinin borçlusunun vücudundan kesip almaya hak kazandığı eti, teraziye uygun düşürebilmesi kadar zor. En sevdiğiniz arkadaşınız bile iki üç yılda bir önüne süreceğiniz, iyi ısıtılamamış temcit pilâvından bir gün gelecek, bı kacaktır. Nitekim beni üzen olayları benden veya başka yerden duymuş olan arkadaşlarımla konuştuğumda her birinin reaksiyonu farklı oldu. Bazıları sözü kısa kesmek için işi büyüttüğümü söylediler. Durumu ağır, beni haklı görenler de oldu. Onlar da teselli sözleri bulmaya çalıştılar. Başka ne yapabilirlerdi? Bu arkadaşlarımdan bazılarının niçin susmuş, neden bir şey yapmamış olduğumu merak ettiklerini de biliyorum.. Bunlardan biri niye böyle hareket etmek zorunda kaldığımı hiçbir zaman öğrenemeyecek. Artık ken-

disi ile konuşmak, dertleşmek imkânım kalmamış arkadaşım Nazif Çuhruk, olayı duyduğu zaman "Berduk bunun altında kalmaz, muhakkak bir şey yapar" demiş. Oysa aramızdan ayrıldığı güne kadar benim bir şey yaptığımı göremedi ve niçin bir şey yapmadığımı bilemedi. Olay hakkında kendisi ile konuştuğum zaman, duygularımı ve tutumumu etkilemek istemezcesine dikkatli ve ihtiyatlı davrandığı gözümde kaçmadı. Yaptığımız kısa konuşmada benim bu olaydan ne kadar acı duyduğumu belki de farkedemedi. Kendisi bütün ömrü boyunca kalbini sıkın üzüntüleri vekarla saklı tutmasını bilmiş, milletine, yurduna hizmet borcunu ödemekten, görevlerini sadakatla yerine getirmekten geri kalmamış bir insandı. Etraflı konuşsaydık beni en iyi anlayanlardan biri olacağından en ufak şüphem yoktu. Bugün artık kendisi ile karşılaşamayacağım için üzüldüğüm, uzun boyu, kızıl saçları, her haksızlık karşısında sinirlenişi, kendisini az tanıyanların fazla bile sayabilecekleri nezaketi ile gözlerimin önünden gitmeyen bu arkadaşımın yapabileceği hizmetlerden uzak tutulduğu izlenimini daima edinmişimdir. Genel Sekreter ya da Müsteşar olmuş olsaydı, bu görevlerde verimli olacağından ben şüphe etmezdim. Meslek yaşamının son devresinde gönderilmek istendiği Meksika'ya gitmemişse, bu, görev anlayışının eksikliğinden değil, iki bin metre yüksekliği artık zayıflamakta olan kalbinin kaldıramayacağını bilmesinden dolayıdır. Vakitsiz, hatta çabuklaştırılmış saydığım ölümünden sonra kendisine duyduğum saygı ve sevgi daha da artmış bulunan Nazif Çuhruk'un ve onun gibi diğer bazı arkadaşlarımın aziz hatıralarını burada yad etmek dahi anı yazmak zahmetine girmeğe değer.

* * *

Bunları yazarken anı yazmamın bir nedeni daha kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. O da kamuoyunun bildikleri, değerlendirdikleri dışında da Dışişlerinde zor koşullar altında görevlerini yerine getirmiş ve getirmekte olan meslekdaşlarımın bulunduğunu hatırlatmak, onları anmak, dertlerini dile getirmektir.

Kendileri ile meslekdaş olmaktan iftihar duyduğum insanların sayısı az değildir. Onların hepsini, bu anı kitabının sınırlı çerçevesine sığdıramayacak olmaktan üzüntü duyarım. Fakat asıl duyduğum büyük üzüntü, kısmen çağın zorunlulukları, kısmen de bazı kişi ve çevrelerin

kişisel ve bence yanlış değerlendirmeleri sonucu, Dışışleri mensuplarını ve diplomasi mesleğini, artık eski parlak günlere dönülmesi zor olacak şekilde ikinci plana itmekte olmalarıdır. Bu bir geçici eğilim midir, yoksa tarihin kaçınılmaz bir süreci midir, bu konuda tarafsız kalamayacağım için salim sayılacak bir hükme varamıyorum.

Uzun süre Türkiye'de diplomasi mesleği, sosyal bilimler alanında öğretim görmüş gençlerin girmek istedikleri meslekler arasında önde geliyordu. Bu rağbet kadar, meslek mensuplarına gösterilen itibar da büyüktü. Hükümetlerimizin çoğu diplomatlarımızdan teveccüh, güven ve himayelerini esirgemezlerdi. Cumhuriyet Hariciyesi de milletine, Montreux anlaşması, Hatay'ın Anavatana dönüşü, ülkenin İkinci Dünya Savaşı alevlerinin dışında tutulması, NATO'ya üye olunması, Kıbrıs'ta Enosis'e kapıların kapatılması ve soydaşlarımızın güvence altına alınması gibi hiç de küçümsenmeyecek başarılar armağan etmekten geri kalmamıştır. Bu sonuçların, bazı ülkelerin tek bir büyükelçiliklerinde bulundurdıkları memur sayısı kadar bir kadroya hiçbir zaman sahip olamamış bir Bakanlıkla sağlanmış olduğu unutulmamalıdır. Başarılar, çok defa, dik yokuşta yukarıya omuzla araba itmek yöntemi ile, araçlarına motor takılmış rakiplere karşı elde edilmiştir.

Türkiye Dışışlerini dünyanın önde gelen Dışışlerinden biri sayanlara da zaman zaman rastlanmıştır. Bir örnek vereyim: 1960'larda Abdi İpekçi, Türkiye'ye gelmiş Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçileri'nin en önemlilerinden biri olan ve yazık ki adı Johnson mektubu ile bütünleşmiş bulunan Raymond Hare ile yaptığı bir mülakâtı gazetesinin birinci sahifesinde yayınlamıştı. Raymond Hare, dünyanın çeşitli ülkelerinde görev yapan ABD Büyükelçilerine, yabancı diplomatların çalışmaları ile ilgili sorular sorarak en başarılı Dışışleri örgütlerini saptamaya çalışmış olduklarını ve bu anket sonunda Türkiye'nin ilk beş ülke arasında yer almış bulunduğunu açıklamakta idi. İnsan yakınlarına biraz insafsız oluyor galiba. Rahmetli İpekçi, bir sürprizle karşılaşmış gibi sunuyordu bu sözleri.

Bu ankete devam edilmekte midir, edilmekte ise nasıl bir sonuç alınmaktadır, bilmiyorum. Eğer tarafsız ölçüler kullanılarak bu araştırma hâlâ yapılmakta ise, bugünkü elemanlarımızın da bizleri memnun edecek şekilde sıralamaya girmekte olduklarına inanırım. Fakat ibrenin artık tehlikeli bir şekilde titremeye başladığını ve on onbeş yıl içinde ciddi bir inişin kaçınılmaz olacağını düşündüğümü de belirt-

mezsem bunca yıl emek verdiğim mesleğime karşı samimiyetsiz davranmış olurum. Bakanlığa rağbetin azaldığı gayet açık, bunun nedenlerinden bazıları da ortada. Özel teşebbüsün ödeyebildiği maaşlar, tanıdığı haklar yanında devletin sağlayabildikleri arasındaki fark gittikçe uçurum görüntüsü almaktadır. Böylece rağbetin devamını ve değerli elemanları beklemek aşırı iyimserlik olmaktadır. Türkiye Dışışleri, tarih bilgileri Çanakkale savaşlarını Yunanlılar'a karşı yaptığımızı söylemekten ileri gidemeyenlerin çekinmeden başvurabildikleri bir yer haline gelmektedir. Yegâne teselli basın mensuplarından bazılarının bu gidişi görmekte ve bunu dile getirmeye çalışmakta olmalarıdır. Devlet adamlarımızın teveccüh ve himayelerine gelince, isterseniz bunu ileride, başka bir bölümde ele alalım.

* * *

Türk diplomatlarının karşılaştığı dert ve sıkıntılardan artık gözden kaçamayacak olanı, onların, uluslararası vahşet ormanında av hedefi haline getirilmiş bulunmalarıdır. Uzun süre dünyanın önemsemez ve zalim bakışları altında devam eden bu trajedinin ne vakit sona ereceği, zaman zaman uykuya yatmış görünen bir takım koşullandırılmış yaratıkların ne zaman uyanıp tekrar kan aramaya çıkacakları belli değildir.

Bu facia kurbanlarının sayısı o kadar çoğaldı ki, onların hepsini birden tanımış birini bulabilmenin mümkün olduğunu sanmıyorum. Buna karşı çoğunu benim kadar yakından tanımış kişilerin fazla olabileceğini de zannetmiyorum. Bu çok acı mazhariyete sahip biz bir kaç kişinin hafızalarımızda yaşayan, orada gülen, konuşan, bizlerden bir şeyler bekler gibi duran ve artık sadece orada canlı kalan bazı aşına simalar var. Bir gün bizler de bir sessiz gemi ve onlarla buluşma ümidi ile yola çıktığımızda bu aşına simalar da bizimle birlikte kaybolacak ve geriye birkaç duvarda gülemeyen, konuşamayan birkaç resim kalacak.

Benim şehitlerimizle ortak anılarım o kadar çok ki bunlara değinmeden bu kitabı yazmama imkân yok. Bu bölümde onların hangileri ile, nerede, nasıl tanışmış olduğumu, hangileri ile ne zaman beraber çalışmış bulunduğumu kısaca belirtmeye çalışacağım. Yolumuza devam ederken onlara rastladıkça saygı ile selâmlamaya ve sizlere takdime devam edeceğim. Bunu yaparken parlak ışıklar, değişik renkler

kullanmaya gerek görmeyeceğim. Onları oldukları gibi anlatabilmek onlara yapılacak en büyük iltifattır. Zira çizilebilecek en iddialı tablo, onların kendi resimlerinden daha güzel olamaz. Esasen kadirbilir Türk milletinin onları destanlaştıracığından o kadar eminim ki, hatıralarını anarken kalemimin aciz kalacağını bilmek bana fazla endişe vermiyor. Albümümden çıkaracağım birkaç fotoğrafı bu destanın kenarına iliş-tire-bilmek ümidi bana kâfi görünüyor.

* * *

1946 yılının son günü Dışışleri Bakanlığı Birinci Siyasi Daire Müdürlüğü'nde göreve başladığım zaman, eleman azlığından, Daire'nin dört şube müdürünün birden emrine verilmişim. Bugün aynı Bakanlığın iki ayrı salonu bu dört şube müdüründen ikisinin adını taşıyor. Bunlardan biri 1959 Şubatında Büyükelçiliği yaklaştırmış genç bir Genel Müdür iken, Menderes'in, Londra'nın Gatwick Havaalanı yakınında düşen uçağında yaşamını kaybeden İlhan Savut, diğeri 1975 Ekimi'nde Viyana Büyükelçiliği makam odasında düşman kurşununa hedef olan Daniş Tunalıgil idi.

1949 yılında Yıldız'daki Harp Akademisi'nde askerlik görevimi yapmakta iken bazı yedeksubay arkadaşlarım Dışışlerine girmek isteyen değerli bir gencin bakanlık sınavları hakkında benden bilgi almak istediğini söylediler ve bizi tanıştırdılar. Bu genç ertesi yıl girdiği sınavda, on yıl sonra aynı Gatwick kazasında kardeşi Güner Türkmen'i kaybederek ve kendisi otuz yıl sonra Dışışleri Bakanı olacak olan İlter Türkmen'le birincilik mücadelesi yapacak ve ikincilikle Dışışlerine girecekti. O sırada Genel Sekreter kaleminde bulunduğumdan bu sınavın geri hizmetine bir ölçüde katılacaktım. Bu sınavdan yirmi iki yıl sonra kendisinin Los Angeles Başkonsolosluğu'na tayin karnamesi hazırlandığı zaman Personel Genel Müdürü ben olacaktım. Onu Santa Barbara'da Yanıkıyan adında bir katil, adı Mehmet Baydar olduğu için değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkonsolosu olduğu için öldürecekti. O anda yanında bulunan ve onun kaderini paylaşan Bahadır Demir adındaki genç diplomat da, makamımda bana veda ederken ilk tayininin Los Angeles'e çıkmasından dolayı —ben hak ettiğim için değil, nezaket göstererek— teşekkür edecekti. Bunun yalnız ilk değil, son tayini olduğunu o anda ne o, ne de ben bilecektik.

Aynı günlerde, yine aynı kararname ile yeni görevine gitmekte olan buğday renkli, gözlüklü, güler yüzlü, sevimli bir genç daha bana vedaya gelecekti. Önünde ülkesine hizmet için uzun yıllar bulunan bu genç diplomat da, ilk ve son görev yeri Beyrut'ta vurulacak ve Oktar Cirit adı bakanlığın diğer bir salonuna verilecekti.

İsmail Erez'i 1942'de tanımıştım. O zaman o Mülkiyenin son, ben ilk sınıfında idik. Halamın torunu İlham Gövsa yakın arkadaşı olduğu için sınıf farkının ötesinde bir tanışıklığımız ve yakınlığımız oldu. Mülkiye Öğrenci Cemiyeti seçimlerinde, kendi sınıf arkadaşları arasında benim için kulis yapması öğrencilik yaşamımın tatlı anıları arasındadır. O tarihten sonra yolumuz çok keşişti. Refikasının ikiz kız kardeşleri eşimin okul arkadaşı idiler. 1963 yılında Bakanlık İkinci Siyasi Daire Genel Müdürlüğü aramızda devir teslim konusu oldu. Kendisini en son 1973 yılında, Bakanlık Genel Sekreteri olduğu günlerde, Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah El-Ahmet El-Sabah'ın Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında gördüm. Şehit olduğu zaman tam otuz üç yıldan beri tanışmakta idik.

Onunla birlikte şehit olan Talip Yener adındaki şoför arkadaşımızı tanımadım. 1979-1980 yıllarında Genel Sekreter Yardımcısı olduğum günlerde diğer bir meslektaşım ile birlikte bana tahsis edilen taşıtın şoförü onun kardeşi idi. Kardeşi ile şehit Talip'imizi anarak dertleştiğimiz çok olmuştur.

1955-1957 yıllarında, bakanlıkta adı MEİDUM olarak kısaltılmış Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Genel Müdürlüğü'nde ikinci şube müdürlüğü yaptım. Görevim Birleşmiş Milletler Teknik Yardım programlarının hazırlanmasına ve uygulanmasına nezaret etmek idi. Uzun süre bu Genel Müdürlüğe Genel Müdür Yardımcısı atanmadığından talimatı doğrudan doğruya Genel Müdür Taha Carım'dan alırdık. Yanımda tek bir memur vardı. O da imtihanlarını yeni kazanmış Kemal Arıkan adında bir gençti. İlişkilerimize en ufak gölge düşmeden, en ufak tartışma olmadan, çok defa gülererek, şakalaşarak iki yıla yakın bir süre birlikte çalıştık. Carım, Vatikan Büyükelçisi iken Roma'da, Arkan, Başkonsolos olarak Los Angeles'te vuruldukları zaman Dışişleri Bakanlığı'nda şehit adı verilecek salon kalmamıştı.

Türkiye'de 12 Mart 1971 müdahalesi olduğu zaman, ben geçici görevle Londra'da bulunuyordum ve Büyükelçilikte kalmakta idim. Büyükelçimizin refikası Necla Kuneralp Hanımefendiyi ilk defa orada

tanıyor değildim. Esasen bildiğim ve herkesten duyduğum nezaket, kibarlık ve misafirperverliğine o günün koşulları altında daha iyi tanık olmak fırsatını buluyordum. Türkiye'deki gelişmelerin dikkat ve heyecanla izlendiği o günlerde, Londra'da bir ameliyat geçirmiş olan Çağlayangil ve refikası ile değerli sanatçımız İdil Biret de Büyükelçilikte kalmakta idiler. Gelen gidenlerle Büyükelçilik adeta bir otel haline dönüşmüştü. Buna rağmen her şey ev sahibesinin itina ve dikkati ile mükemmel yürüyordu. Her akşam baş ucumda bulduğum yeni konmuş meyve ve şekerlemeler bir gün dahi eksik olmadı. Madrid'te vurulduğu zaman eşinin görevini mükemmel şekilde paylaşmış ve Türkiye'ye değerli iki evlât armağan etmiş olmanın huzuru içinde olduğundan şüphe edilemezdi. Beraberinde bulunan eniştesi Beşir Balcıoğlu'nu da iyi tanırdım. Beraber çalışmamız kısa bir süreden ibaret kalmış idiyse de, eskiden İstanbul efendisi denen kişilerde rastlanan nezaket ve kibarlığını görmek ve tanımak fırsatını bulmuştum.

Ahmet Benler, mükemmel bir çift olan Jale ile Özdemir'in çocukları idi. Özdemir çok sevdiğim bir okul arkadaşımı. Jale ile Özdemir'in nikâhlarında bulunmuştum. Ahmet'i çocukluğunda gördüm, parlak bir tahsilden sonra elektrik mühendisi olarak görev yaptığı Lahey'de otomobili içinde tuzağa düşürüldüğü zaman, Jale ile Özdemir, Allahın kendilerine vermiş olduğu iki evlâdın ikincisini de kaybetmiş oluyorlardı.

1976 yılında Kuveyt'ten Brasilia'ya giderken geçtiğim Ankara'da Çağlayangil henüz tayin yapılmamış Kuveyt Büyükelçiliği'ne kimi tavsiye edebileceğimi sormuştu. Gönderilecek kişinin, Kuveyt idarecilerinin alınganlıklarını uyandıracak sivri tarafları olmayan birisi olması gerektiğini bilhassa belirttikten sonra Galip Balkar'ı önermiştim. Bunu yaparken kendisinin hocam Kemal Galip Balkar'ın oğlu olmasını değil, başka iki şeyi düşünüyordum. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'nde bulunan hariciyeciler arasında oradan, bu makamın meyvesini almadan ayrılan pek az kişiden biri o olmuştu. Bu telâfi edilmeli idi. Düşündüğüm ve asıl önemli olan nokta, Galip'in çok iyi bir memur olmaktan da öte mükemmel bir insan olması idi. İslâm ülkelerine "Milli Ahlak" sahibi kişilerin gönderilmesi gerektiği iddiasının savunulduğu o günlerin ortamında Kuveyt'e bir süre kimse gönderilemedi. Galip'in büyükelçi olması için daha dört beş yıl geçmesi, 12 Eylül'ün gelmesi beklenecekti. Belgrat'ta göreve başlamasından kısa bir süre

sonra vurulduğu zaman kendisini parlak bir geleceğin, önemli görevlerin beklediğinden kimsenin şüphesi yoktu.

Erkut Akbay, hem merkezde, hem de dışarıda iki kez görev yaptı. Merkezdeki ve dışarıdaki görevlerinin biri benim yanımda geçti. Personel Dairesinde memuriyete başladığı zaman ben Personel Genel Müdürü idim. Yeni görevime başlamak üzere ailemle beraber gittiğim Brasilia'da yağmurlu bir günde uçaktan indiğimiz zaman bizi karşılayan büyükleçilik mensupları arasında o ve yine büyükelçilikte görev almış bulunan eşi Nadide Akbay da vardı. Enver Sedat suikastından yara almadan çıktığım zaman aldığım mektupların en içtenlerinden biri Erkut'tan gelmişti. Bu olaydan kısa bir süre sonra ikisi birden Lizbon'da vuruldukları zaman temiz ruhlu iki insanı birden kaybedecektik. Nadide Erkut'un uzun süre komada kalması ise, trajediye çok acı bir boyut daha ekleyecekti.

Katillerin çöreklendikleri yerlerden biri olduğu anlaşılan Lizbon'da küçük bir savaşa dönüşen bir saldırı daha oldu. Büyükelçilik mensupları silahlarına sarılıp saldıranlara direndiler, onları şaşırttılar ve lâıyk oldukları cezayı bulmalarını sağladılar. şükranla anılmaları gerekir. Bu küçük savaş büyük bir kayba uğramamıza yol açtı. Maslahatgüzar Yurtsev Mihçioğlu'nun eşi Cahide Mihçioğlu kaybedildi. Tertiplenen cenaze töreni, izinli olarak Ankara'da bulunduğum günlere rastlamıştı. O gün omzuma başını koyup ağlayan Yurtsev'i kısa süre sonra otomobil kazasında kaybedeceğimiz aklımıza gelebilir miydi?

Avustralya'da kaybettiğimiz şarık Arıyak ile birlikte çalışmak fırsatını bulamadım. Kendisini nispeten az tanıımış olmama rağmen, iyi niyetli, güler yüzlü, mesleğimize şeref ve itibar vermiş meslekdaşlarımızdan biri olarak bildim ve kendisine daima sayđı duydum.

Katillerin içimizden koparıp aldıkları benim tanıyabildiklerimden ibaret değil. 1973 Ocak'ındaki Santa Barbara cinayetinden dört yıla yakın bir süre sonra 1979 Aralık'ında Paris Turizm Müşavirimiz, Yılmaz Çolpan vurulduğu zaman, Talip Yener'in ölümünden beri ilk defa kendisini tanıyamadığım bir insanımız vurulmuş oluyordu. Onun sadece cenaze töreninde bulunabildim. Daha sonra, 1980 yılında Atina'da idari ataşemiz Galip Özmen ve kızı Neslihan Özmen, Sidney'de Başkonsolos şarık Arıyak ile birlikte koruma görevlisi Engin Sever, 1981'de Paris Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Reşat Moralı ile Din Görevlisi Tecelli Arı, Cenevre'de Başkonsolosluk sekreteri Mehmet

Savaş Yergüz, Paris Başkonsolosluğu baskını sırasında koruma görevlisi Cemal Özen, 1982'de Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz, Ottawa Askeri Ataşesi Hv. Kur. Alb. Atillâ Altıkat, Burgaz Başkonsolosluğu İdari Ataşesi Bora Süelkan, 1983'te Brüksel Büyükelçiliği İdari Ataşesi Dursun Aksoy, 1984'te Tahran'da Büyükelçilik sekreterimizin eşi Işık Yönder, Viyana'da Büyükelçilik Çalışma Müşaviri Sosyal Yardımcısı Erdoğan Özen ve yine aynı şehirde Birleşmiş Milletler İnsani Sorunlar Merkezi Müdür Yardımcısı Enver Ergun öldürüldüler. Bu kanlı liste Ankara Esenboğa, Paris Orly havaalanlarında, İstanbul Kapalıçarşı baskınında ölenlerle, oralarda ve başka yerlerde ağır veya hafif yara alanlarla, üzerlerine saldırıldığı halde yara almadan kurtulanlarla uzayıp gidiyor. Onları düşündükte İbrahim Alâattin Gövsa'nın şu mısralarını hatırlıyorum:

Kaybolmada sevgiler, emeller,
Boşlukları görmedim ki dolsun.
Bir başka nasibi yoksa ruhun,
Allaha derim, yazıklar olsun.

Yaşamlarının en güzel çağında yaşam çizgileri kırılan bu günahsız insanlar acaba şimdi dünyaya hiç gelmemiş gibi mi oldular? Bütün dostluk, dürüstlük ve sevgi duyguları ile birlikte, Ganj sularına serpiyen küller gibi akıntıya kapılıp yokluğa mı gittiler? Kainâtı bütün haşmeti ile var etmek kudretini gösteren, yarattığı bütün bu güzellikleri, bütün değerleri, kara tahta üzerine yazılmış yazıları silercesine yok etmek için mi yaradılış mekanizmasını harekete geçirmişti? Bu sorular kafamda dolaşıyor, bunlara yanıt veremiyorum, yanıtların olumlu olmasını istemiyorum.

* * *

Diplomasi mesleği diplomata, çok defa, tarihin oluşumunu yakından izlemek fırsatını verir, tarih denen devin nefesini, eğer dev onu çiğneyip geçmemişse, ensesinde hissettirir. Bu izleyiş, diğer bir çok meslektekilerin konularını ele alışlarından farklı bir izleyiştir. Bunu anlatabilmek için, örnek olarak fizikçi ve tarihçinin eylemlerini ele almak, bunları diplomatinkilerle kıyaslamak istiyorum:

Fizikçi çalışmalarında genellikle sürprizle karşılaşmayacak, zira incelediği olaylar belirli fizik kanunlarının dışına çıkmayacaktır. Deneyleri kendi kontrolü altında kalacak, karşılaştığı her sürpriz, eğer bu o zamana kadar bilinmeyen bir şeyin bulunması anlamına geliyorsa, ona bilim tarihine geçmek fırsatını verecektir.

Tarihçiye gelince, o artık kimsenin değiştirmeye gücü yetmeyeceği olayları incelemek, bunları istediği şekilde yorumlayıp eleştirmek durumundadır. Bunu yaparken olayları dilediği raflara keyfince yerleştirecek, taktığı gözülüğün rengine itiraz edenlere, mesleğinin kendisine verdiği hakla, kulak veremeyecektir. Sonunda olaylar oldukları şekilde değil, tarihçinin sunduğu şekilde öğrenilecektir.

Oysa diplomatın durumu böyle midir? Onun hareket özgürlüğü, karar alma alanı dardır. Ne zaman cehennem hızına, ne zaman çöl suskunluğuna döneceği belli olmayan olayların karşısına geçip beklemeyeceği anda görmediği bir müzik âletini çalmak zorunda kalmaktadır. Bir an için ahenge ayak uyduramayıp yanlış adım atarsa, milyonlarca insanın mukadderatını etkilemek ve hatasının bedelini ağır şekilde ödemek durumuna düşmektedir. 6 Aralık 1941 günü Washington'daki Japonya Büyükelçiliği'nin Amerika Birleşik Devletleri hükümetine verilecek notayı zamanında hazırlayıp sunamayışının, ertesi günü Pearl Harbour'da yarattığı facia ve bunun ağır sonuçları meydandadır. Kısacası herkes bindiği atın dizginlerini elinde tutarken diplomat sık sık dizginleri elinden kaçırmakta ve sonra kuyruğundan yakaladığı atı istediği yöne çevirebileceğini sanmaktadır.

Aslında tüm olaylar üstün bir iradenin hükmü ile yürümekte, tüm çalgılar önceden yazılmış bir besteye göre ses vermekte iseler, tarihin oluşumu bu iradeyi sezebilmek imkânının insana bağışlandığı alanlardan biri olarak ele alınabilir. Zira tarihleşen olaylar, hem insanlara müdahale şansını sınırlı tutan, hem de körlemesine cereyan etmediği anlaşılan olaylardır.

Bir karar alındığı zaman bu kararı insanlar mı aldı, yoksa üstün irade bu kararın alınması için bizleri mi kullandı, bunu anlamakta güçlük çekiyoruz. Aramızdan çıkartıp idam mangaları önüne dizdiklerimizi bizler mi seçmiştik, yoksa onlar ta öncelerden seçilmişlerdi de biz sadece aracından mı ibarettik, bunu kavrayamıyoruz. Bununla beraber kaderin kurbanlarını nasıl seçtiğini araştırmak zorunluluğunu duyuyoruz. Bazen bunu anladığımızı sandığımız anlar da oluyor, ama bunu an-

latamıyoruz. Diplomatın bir çilesi de anladığını, anlatmak istediğini her zaman anlatamamasıdır. Diplomat tasmaını kolay kıramayan insandır.

Meslek hayatıma bakıyorum. İnsafsız yürüyüşüne durmadan, yorulmadan devam eden tarih devinin bir yol kavşağına geldiği zaman gideceği yolu seçmeden önce beklediği anları görür gibi oluyorum. Bunu insanlara azıcık da olsa bir seçim şansı vermek için mi yapıyor, anlamak istiyorum. Sonra seçtiği yönde bütün haşmeti ile yürümeye devam ettiğini izliyorum. Gözleri çok mu keskindir, yoksa kör müdür, bilemiyorum. Yükseklerden talimat mı alıyor, yoksa tercihlerini rastlantılarla mı yapıyor ya da insanların gayretlerini değerlendirerek, dualarına kulak vererek mi hareket ediyor, öğrenmek arzusu duyuyorum.

Tarihin yol kavşaklarında durakladığı, tercih yapmakta tereddüt ettiği, hatta ayağının tökezlediği anları seyrederken ben, kaz adımı ile yürüyen birlikleri, bu birliklerin nerelere gideceğini bilemeden, fakat bu gidişi endişe ile izleyen aciz bir köylüden farklı durumda değildim. O anlarda sağımda, solumda gördüğüm insanların çoğu, bazen de tümü bugün hayatta değiller. Onlar isteseler de artık bir şey anlatamazlar. Ötelerle haberleşme yöntemlerinin ilkelliği, güvenilmezliği malum. Onun için bizlerin, bir şeyler yazıp geriye bırakmak isteyenlerin elimizi çabuk tutmamız lazım. Zira yazılması gerektiğine inandığımız şeyleri biz yazamazsak, bunlar hiç yaşanmamış gibi kalabilirler.

* * *

Bugün artık pratik bir yararı yok ama tanık olduğum olaylar arasında, "öyle gelişeceklerine böyle gelişmiş olsalardı, tarihin akışı değişir miydi?" diye beni düşündürmüş olanların sayısı az değil. İlk bakışta bu çeşit bir yaklaşım, bir fikir jimnastiğinden ileri gitmez gibi görünüyorsa da, bu sorulara yanıt aranması yine de gerekmiş gibi geliyor insana. Bunu, isterseniz örneklerle anlatmaya çalışayım.

1957-1961 yıllarında Londra Büyükelçiliği'nde önce Başkatip, sonra Müsteşar olarak görev yaptım. Bu süre, sonu Zürih ve Londra antlaşmalarına kadar uzayan, Kıbrıs'la ilgili temas ve müzakerelerin yapıldığı zamana rastladı. Menderes, Macmillan, Karamanlis başkanlığındaki takımların yaptıkları maçlarda, yedek de olsa sahaya çıktım. Sahanın yıldızı Zorlu'nun attığı gollere tanık oldum. Fazıl

Küçük, Rauf Denктаş, Osman Örek gibi, Kıbrıs Türkleri'nin temsilcileri ile tanıştık, görüştük, dertleştik. Heyetler arasında öneriler gitti, geldi. Sabahlara kadar çalıştığımız geceler oldu. Sonunda yeni bir devletin doğuşunu gördük. Herkes dikenli bir konunun dikenlerinden arındırıldığı düşüncesi ile sevindi. Daha sonra 1962-1963 yıllarında İkinci Siyasi Daire Genel Müdürlüğünü tedvir ettiğim günlerde, yüzündeki gülümseyen insan maskesini, koşullar ne olursa olsun düşürmeyen Makarios Ankara'ya geldi. O günlerde İnönü Başbakan idi. Uzun süre kendisini "kanlı papaz" diye vasıflandırmış olduğumuz kişiyi, bu kere Ankara Palas'taki kabul resminde, operadaki galada, komşu bir ülkenin ve ülkedeki Türkler'in "Başkanı" olarak selamladık, alkışladık. Sonra bu zat, hiçbir şekilde Kıbrıs'taki Türkler'in Başkanı olmayı içine sindiremeyeceğini gösterdi ve tekrar "kanlı papaz" rolünü üstlendi. Bugün Züriç ve Londra'daki zahmetlerin boşa gittiği, oralar-da yapılan yanlışlar yüzünden uzun yılların kaybedildiği, insan kanının gereksiz yere akitıldığı iddia ediliyor. Müzakereler başka şekilde idare edilmiş olsa, önerilerden bu değil de öteki kabul edilse idi, acaba sonuç yine aynı mı olurdu? Sahnede rol alanlar kim olursa olsun, piyes aynı mı kalır, kader yine kimsenin etkileyemeyeceği kaçınılmaz bir süreci mi izlerdi? Acaba İngilizler, Kıbrıs'taki üslerinin selameti için bizleri, Türkler'le Rumlar'ı, oyuna mı getirmişlerdi? Olayları biz mi idare ediyorduk, yoksa olayları kullanarak birileri mi bizi kontrol altında tutuyordu? Eğer olayları uzaktan idare edenler var idiyse, bunlar gökyüzündeki melekler mi, yoksa yeryüzündeki şeytanlar mı idi?

19 Şubat 1959 günü Kıbrıs antlaşmalarını sonuçlandırmak üzere Londra'ya gelmekte bulunan Adnan Menderes'i, sisli bir havada, Heathrow Havaalanı şeref salonunda bekliyoruz. Aynı gaye ile gelen Karamanlis'in uçağının indiğini görüyoruz. Kısa bir süre sonra havaalanının kapatıldığını, Menderes'i getirmekte olan Türk Hava Yolları uçağının Gatwick meydanına döndürüldüğünü öğreniyoruz. Karamanlis'in uçağına iniş izni verildi de, bizimkine niye verilmedi diye birbirimize soruyoruz. Kesif bir sis altında büyükelçiliğe döndüğümüzde uçağın Gatwick yakınında, Dorset'te düştüğü haberini alıyoruz. Uçaktakilerden on dördü ölüyor, sadece biri Menderes olmak üzere, dört kişi sağlam kurtulabiliyor. Geriye kalanlar hafif, ağır ya da çok ağır şekilde yaralanıyorlar. Eğer Menderes bir buçuk yıl sonra trajik şekilde darağacında can vereceği yerde o gün orada yaşamını kaybetseydi,

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, Türk milletine çok pahalıya mal olan askeri müdahaleler serisinin başlamasına acaba gerek kalır mı idi? Yoksa eriştiğimiz eğitim düzeyi, ekonomik durumumuz ve demokrasi anlayışımızdaki boşluklar bu müdahaleleri önlenemez mi kılıyordu? Nihayet bazı müttefiklerimiz, kendi yararları bozulmasın diye, bizi devamlı müdahalelerin ipoteği altına mı sokmuşlardı?

Bir sayfa daha çeviriyorum. Karşıma 1963 Ekimi'nin son günleri çıkıyor. Küba krizi dolayısıyla bir dünya savaşının patlaması bir an meselesi. Topraklarımızdaki füzeler yüzünden topun ağzında duruyor gibiyiz. Çankaya Köşkü'nde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan İsmet İnönü, İran Şahı ile durumu görüşüyorlar. Zaman zaman içeri giren Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nasır Zeytinoglu, bunalımın gelişmeleri ile ilgili telgrafları getiriyor. Telgrafların iyimser ya da kötümser hava taşımasına göre içerideki hava da her an değişiyor. İki ülkenin kaderini elinde tutan devlet adamlarının, kaçınılmaz görünen tehlike karşısındaki ilk reaksiyonlarını görüyorum. Ben zabıt tutmaktayım. Tarihin kendilerine uygun göreceği koltuklar, o gün kendilerinin kendilerine uygun görmekte oldukları koltuklardan farklı olacak insanların, tarihi bir anda, tarihe geçebilecek sözlerini, tarih için ben zaptediyorum. O tarihten bir yıl kadar önce, Moskova'da kendisini değişik koşullar altında yakından görüp izledim. Kruşçev gibi ne zaman, nasıl hareket edeceği önceden kestirilemeyen bir adam, o günlerde, genç ve atak bir Amerikan Cumhurbaşkanının çektiği rest karşısında, Küba ormanlarında saklamak istediği eşyayı torbasına doldurup çıktığı mağaraya geri dönmese idi, bugün dünyanın hali ne olurdu? Acaba tarih öncesi koşullara geri mi dönmüş bulunurduk?

1968 Mayısı. İşçi ve öğrenci hareketleri yüzünden Fransa çöktü, çökecek. Başkonsolosluğumuzda her zaman üç siyasi memur görev yaparken, o tarihte değişik nedenlerden dolayı yalnız denecek bir durumda bulunuyorum. Kendilerini bir kasırga ortasında bulan vatandaşlarımızın fırtınadan arızasız çıkmaları mümkün olabiliyor. Rus ihtilalinde yaşandığını kitaplarda okuduğumuz sahnelere benzer sahneler cereyan ederken, herkes "bu gelişmeler durdurulamaz ise, bunun sonu ne olacak? diye endişeleniyor. Evet, o tarihte Fransa'nın başında General Charles de-Gaulle gibi bir dev değil de, mesela Valery Giscard d'Estaing gibi uzun boyu, gösterişli gövdesi içindeki cüce kişiliğini aşamayan biri bulunsa idi, bu serüvenin sonu ne olurdu? Fransa'nın sosyal

bünyesi yara alsaydı, acaba nasıl bir tedavi yöntemi uygulanırdı? Yoksa olaylar De Gaulle sahnedan çekilip gitsin diye tertiplenmiş bir oyundan mı ibaretti?

6 Ekim 1981. Enver Sedat, sekiz yıl önce ordularının Sina yarımadasında kazandığı başarıları Kahire'de kutluyor. Bölgede az rastlanır disiplin ve nizam içinde geçmekte olan bir resmi geçit seyrediyoruz. Ben Enver Sedat'tan on beş, yirmi metre uzaklıkta, onun sağ gerisindeyim. Birden şeref tribününün önünde, resmigeçide katılan araçlardan biri duruyor. İçinden Halit İstanbuli ya da İslambolu adında bir teğmen ile üç asker, ellerinde bombalar ve tüfeklerle fırlıyorlar. Ortalık cehenneme dönüyor. Resmigeçitten önce, kim olduğu saptanamayan biri tarafından, güvenlik görevlileri, iddia edildiği üzere, şeref tribününden uzaklaştırılmış mı idiler? Uzaklaştırma gerçekten olmuşsa uzaklaştıranlar kimin adına hareket ediyorlardı? Olmamışsa bunu kim, niye uydurmuştu? Suikast önlenseydi Mısır, Orta Doğru ve nihayet dünya tarihi değişir miydi, değişmez miydi?

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Aklımıza gelen her soru, yanıtını beraberinde getireceği yerde, yeni sorular üretiyor ve bunlar geometrik oranda artıp duruyor. Bütün bu sorulara yanıt bulunabilir mi? Bulunacak dahi olsa, elde edilecek sonuç, yapılacak zahmete değer mi? Burada biraz duralım.

* * *

Bugün uluslararası olayların başıboş bırakılmış, kendi kendilerine gelişen olaylar olmadıkları malum. Bunları şekillendirmek, yönlendirmek, kontrol altında tutmak için bir şeyler tertipleyen atölyeler, zehirli ilaç hazırlayan laboratuvarlar bulunduğundan şüphe eden de pek yok. Havada, suda, karada pek çok acayip şey dolaşıyor ama çok defa bunların neler oldukları, niye dolaştıkları anlaşılamıyor. Uçan Hollandalı'nın kadirgası gibi açık denizlerde seyredip zaman zaman sessizce limanlara sızan yelkenlilerin inşa edildikleri tezgâhları, bacakları cadı kazanına atılan kurbağaların üretildikleri bataklıklar arayıp bulmak kolay değil ve hem de bu iş pek tehlikeli. Fakat her şeye rağmen bütün bu şeytan eylemlerine karşı tek insanın savunmasız ve çaresiz olduğu şeklinde bir kötümserliğe düşmeye de gerek yok. Bu en azından insan haysiyetine ters düşer. İnsan eseri olan her hangi bir plan ya da reçetenin insan elinin yetişemeyeceği uzaklıkta veya insan beyninin kavraya-

mayacağı karmaşıklıkta olacağını düşünmek için ortada neden yoktur. İlim henüz Washington'da ya da Moskova'da yaşayanların kafatasları içindeki maddenin Katmandu'da ya da Monrovia'da yaşayanlarınkinden daha iyi çalışmakta olduğunu kanıtlamış değildir. Aradaki fark, ülkeler arasında artık kapatılmaz görünen teknolojik gelişme farkıdır. Yine de bu fark, tek kişiyi, sisli havalarda, ıssız kıyılarda, dürbünle hayal gemisi aramaktan durduramayacaktır, durduramamalıdır. Tek kişinin, sağa sola mayın dökmeye giden geminin armasını seçebilmesi, mağrur kapitanının kimliğini saptayabilmesi, en azından bu mayınlara kurban gideceklerin sayısını azaltacaktır.

Tek kişi, çok kuvvetli bir birimdir. Etimizin, kanımızın içine gömülüp bizi kemiren mikrobu yakalayıp oradan aydınlığa çıkarak o olmuştur. Sesleri ve renkleri güzelliklerini bozmadan, hırpalamadan, okyanüslerin üzerinden o geçirmiştir. Atoma kadar inip elektron ve protonlar arasında süper insan gibi uçmaya yine o başlamıştır. Gerçi boynunu zalime uzatıp kendine tasma taktırdığı olmuştur, ama özgürlüğü için tasmayı kırmaya çalışan ve ellerini kanlar içinde bırakan da odur. İnsanlığa saygı, tek kişiye saygı ile başlar. Toplumlar, tek kişiler bir araya geldikleri için vardır ve tek kişi toplumun çizmesi altında ezilmemelidir, ezilmeyecektir.

* * *

Çağımızda, bırakın tek kişiyi, toplumları hiçe sayan bir zihniyetin, Vezüv'ün lavları gibi etrafa yayılmakta olduğu görülüyor. Lav fışkırtan yanardağlar sadece bir kaç yerde değil, yeryüzünün hemen her yanına yayılmış durumda. Dünyanın henüz soğumamış olduğu jeolojik devirleri perdeye aksettiren bir filmi seyreder gibi dört yana alev fışkırtan kraterlerle karşı karşıyayız. Bu ateş içine kişilerin de, toplumların da itilerek eritilmek istendiği gözden kaçmıyor.

"İnsanlar kendi kendilerini idare etmek hakkına sahiptirler" yazılı plâkanın altına "İnsanlar kendi yararlarını bilemezler, yönlendirilirdirler" ibaresinin saklanması daima çalışılmıştır. Şimdi yukarıdaki cümlelerde bulunan "insanlar" sözcüklerini çıkartıp yerlerine "devletler" sözcüklerini yerleştirecek şekilde bunları yeniden düzenleyin, çağımızın uluslararası yaşamına hâkim olan zihniyeti bulmuş olursunuz.

Bülent Ecevit'in 10 Ekim 1985 tarihli Cumhuriyet'te çıkan bir

açıklaması bilmem gözünüze ilişti mi? Bu açıklamada bu zihniyeti kanıtlayacak unsurlar fazlası ile var. Ecevit, İngiliz Granada televizyonu ile Amerikan CBS televizyonunun ortaklaşa hazırladıkları ve (Hypotheticals) olan adını "Varsayımsal durumlar" şeklinde Türkçeye çevirdiği programa katılışını anlatılıyor. Türkiye'nin eski Başbakanından başka ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Alexander Haig, eski CIA Başkanlarından John Schlesinger ve William Colby, ABD Dışişleri eski Bakan yardımcılarında George Ball ile İngiltere eski Devlet Bakanı Julian Amery gibi önemli ve dünya siyasetini yönetmiş, etkilemiş kişilerin yer aldıkları bu program, anlatılan şekli ile çok ilginç görünüyor ve çağımızın kirli çamaşırlarını gözümüzün önüne seriyor. Konuşmaya katılan CIA Başkanlarından birinin, bazı ülkelerdeki liderleri istedikleri zaman düşürebileceklerini ve esasen düşürmüş olduklarını, kendilerine ters düşmeyen, fakat Moskova'ya bağlanmayacağına inandıkları bir lideri, meselâ sosyal demokrat bir lideri, o istemese dahi, onun haberi olmadan iktidara getirebileceklerini ve bu yöntemi bir çok ülkede başarı ile uygulamış olduklarını tam bir vicdan rahatlığı ile ve şecaat arzedercesine söylediği anlaşıyor. Bu hususta görüşü sorulan Ecevit'e "Haberiniz olmadan sizi iktidara getirmiştik, yine de getirebiliriz" şeklinde bir mesaj gönderildiği izleniminin edinilmemesi zor.

Aslında tartışılanlar kimsenin bilmediği, kuşkulandığı şeyler değil. Bahse konu yöntemin uygulandığı yerlerin nereleri olduğunu düşünürsünüz diye bir kaç kişiye sorulsa onların harita üzerinde işaret edecekleri yerler her halde pek farklı olmaz. Fakat önemli olan, bunun en yetkili ağızlardan, hem de hiç fütür duyulmaksızın rahatça söylenebilir hale gelmiş bulunmasında. Dünyada hakkın, hukukun, demokrasi-nin savunucusu olduklarını iddia edenlerin, bu değerleri korumak için kurdukları örgütün başına getirdikleri, milyonlarca kişinin önünde bu kadar kesinlikle bu açıklamaları yapabiliyorlar. (Burada üzerinde dikkatle durulması gereken nokta şu: Tartışılan bir ülkenin bir zalimden kurtarılmasından farklı olarak, o ülkenin bir diktatörün boyunduruğu altına sokulmak istenmesi ve bu yapılırken ölçü olarak o ülkenin yararının değil, düşünme olayını tertipleyen ülkenin kendi yararlarının ön planda tutulmasıdır.)

Aynı şeyleri, hem de çok daha fazlasını Soyyetler ve KGB de yapmıyor mu, diyenler çıkacaktır. Bunun aksini iddia etmeye tabii imkân yok. Onların yaşam felsefelerinin, politikalarının temeli zaten

bu. Marx ve Lenin, bütün dünyadaki insanların ergeç kızıl kostümler giyeceklerini, bütün terzilerin bu elbiseleri dikmeleri gerektiğini, giymek istemeyenlere de, her çeşit zor kullanılarak bunların giydirileceğini söylemişlerdir. Bu sözler, belirli bir felsefeyi, belirli bir aksiyonu ve nihayet belirli bir emri birleştirip belirli bir ideoloji halinde sunmaktadır. Biz böyle bir durum karşısında tutumumuzu kesin olarak belirlemiştiriz. Bu dogmatik düşünce tarzının boyunduruğu altına giremeyiz, ölçülerimize uymayan hiçbir giysiyi giyemeyiz, demiştiriz. Bizim gibi düşündüğüne inandıklarımızla işbirliğine, ittifaka girmişiz. Fakat biz girdiğimiz yerde, ellerinde gümr bulunan gulyabanilerle uğraşmayı düşünmüyorduk. Ayının kafesine girmek için kaplanın kafesine sığınmayı her halde planlamış değildik.

Bugün ikili ilişkilerde, ittifak ilişkisinden de öte, "bir ülkenin diğer bir ülkeyi kontrol altında tutması" şeklinde tanımlanabilecek bir ilişki türü gittikçe genişleyen bir uygulama alanı bulmakta. Devletlerarası Hukuk derslerinde dahi tartışılması pek kolaylaştırılmayan bu ilişki türünün yakından incelenmesi, aydınlığa kavuşturulması lâzım. Dış politikamızın temelinde, "kontrol altında tutulan ülke olmamak" esasının bulunması gerektiğine daima inanmışımdır. Bizim kuşağın Dışişlerinde bulunduğu süre zarfında bu konudaki bilançonun parlak olduğunu söyleyemeyeceğim. Kusurun ne ölçüde "hariciyecilerimiz"de, ne ölçüde onların dışında olduğu da bu kitabın tartışma konuları arasında bulunacaktır.

Yukarıdaki düşünceler göz önünde tutulunca, geçmişte kalan olaylarla ilgili sorulara yanıt aramanın, pratik değeri bulunmayan fikir jimnastiğinden ibaret olmadığı kabul edilecektir. Yaşanırken olağanmış, fazla özellikleri yokmuş gibi görünen olayların tarihin mayası olduklarını, çok defa bu mayaya hile karıştırılmış bulunduğunu insan aradan yıllar geçtikçe daha iyi görebiliyor. Akla gelen soruların tümüyle "varsayımsal" sayılıp kenara itilmelerinin doğru olmayacağını daha iyi anlıyor. Belki her zaman değil ama bazen tarihten ders alındığı da oluyor. Onun için zaman zaman geriye bakıp eski değerlendirmelerimizin yeniden gözden geçirilmesinde ve bunların geleceğe, daha tarafsız şekilde incelenmek üzere bırakılmasında yarar vardır.

Yazmak ya da yazmamak üzerindeki tereddütleri artık bir karara bağlamanın zamanı geldi. Yazacaklarımin yaratabileceği olumsuz sonuçlar yanında, olumlu sonuçlar da verebileceği, bir ihtimal olarak,

bence belirdi. Öyleyse yazmaya devam edebilirim. Zaten dağın belirli bir noktasına varılınca, oradan aşağı inmek, çıkışa devam etmekten daha zor oluyor.

Yazmaya devam kararı almış olduğumuza göre, şimdi nelerin yazılıp nelerin yazılamayacağını, olaylar anlatılırken nasıl bir sıra izleneceğini, nasıl bir yöntem ve dil kullanılacağını gözden geçirip bu bölümü tamamlayabiliriz.

* * *

Bir Umum Müdürlük tedvire (yönetmeye) başladığım 1962 yılından emekliliğimi istediğim 1988 yılına kadar, merkezde bulunduğum süreler zarfında, bakanlık terfi, tayin ve inzibat komisyonlarında, bakanlığa giriş ve başkâtipliğe yükseliş sınavlarında bulundum. 1968-1971 yıllarında Personel Genel Müdürü idim. 1978-1979 yıllarında Denetleme Kurulu üyesi olarak teftiş ve soruşturma görevleri yaptım. Bazı memurlarımızın Dışişlerine girişlerinden büyükelçiliğe yükselişlerine ya da talihsizliğe uğrayıp Bakanlığı terkedişlerine kadar meslek yaşamlarını yakından izlemek imkânını buldum. Kançılar, Muavin Konsolos, Başkonsolos olarak ya da Büyükelçilik Konsolosluk Şubesi tedvir ederek yaptığım Konsolosluk görevleri yaklaşık on yılı bulur. Çok kişi hakkında çok şey öğrenmekten, çok kişinin kaderini olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemekten kaçınmadım. Değerli kişilerin insafsızca devreden çıkartıldığına, bazen bunun tam tersinin yapıldığına tanık oldum. Nasıl ülke güvenliği ile ilgili konulara dokunamazsam, kişilerin özel yaşamlarını yazmaya da hakkım olmadığını biliyorum. Kimsenin dolabında iskelet arayacak değilim. Hele kaplanmış yaraları kaşımaya hiç niyetim yok. Yazdıklarımı böyle şeyler bulmak için okuyanlar varsa, onlara şimdiden yollarımızın ayrılacağını bildirmekte yarar görürüm. Fakat etrafa sadece çiçek dağıtmak için anı yazıldığı da zannederim pek görülmemiştir. Burada neleri yazıp neleri yazamayacağımın sınırlarını çizip dikkatinize sunmak istiyorum.

Eleştiride de, övgüde de hedefim kişi değil, olay, tutum ya da karar olacaktır. Bir olayın dedikodu sınırının içinde veya dışında olduğunu saptamak bazen kolay olmaz. İlginç bir olayı anlatmak gereğini duyar sam olay kahramanının, olayla ilgili kişilerin adlarını kaydetmekten kaçınacağım. Sevdiğimiz bir kişinin her şeyi iyi, sevmediğimizin de her şeyi kötü yapacağını düşünmenin temeli yoktur. Onun için herhan-

gi bir durumda, birine yönelteceğim eleştiri ya da övgüyü, o kişiye karşı duyduğum dostluk veya düşmanlık duyguları ile izaha lütfen kalkmayın, yanlış sonuçlara varabilirsiniz.

Dışışlerinde arkadaşlıkların kendine özgü özellikleri vardır. Çok defa rakibiniz en yakın arkadaşınız ya da en yakın arkadaşınız en çetin rakibinizdir. Sizin çelme atmak istemeyişiniz, hiçbir zaman sizin çelme yemeyeceğinizin güvencesi olamaz. İlişkilerde belli belirsiz, çok defa dışarı vurulmaktan kaçınılan şuuraltı bir gerginlik yatar. Bazen arkadaşlığı, arkadaşın yapacağı dikkatsizliklere karşı da korumak, bazı şeyleri muhakkak unutmak gerekir. Bunda başarı sağlandıkça arkadaşlığın kalitesi de artar.

Dışışleri arkadaşlıkları daima dar boğazlardan geçmeğe mahkumdur. İleri gidildikçe dar boğazların sayısı da artar ve boğazlar daha da daralır. Prag'daki Hollanda Büyükelçisi Gerard Van Vloten'in bu konuda anlattıklarını buraya kaydedeyim. Büyükelçiliğe hazırlık mahiyetinde sayılacak bir göreve başladığı zaman, eski büyükelçilerden biri kendisini ikaz etmiş, "artuk aziz meslekdaşlarınızın, üzerinizde atış talimi yapacakları menzile girdiniz" demiş. Böylece atış talimleri ve dirsek savaşları ile mücadele devam ederken, yaklaşılmada zorluk bulunan tepelere gerilerden helikopterle getirilmiş kişilerin paraşütle indirilişleri seyredilir. Meslek içinde yıllar boyu devam eden gayretler, rekabetler, ihtiraslar bazen böylece boşa gider, hatta bunlar gülünç bile görünür ve hayal edilen hayal olarak kalınca lütfedilip verilenle yetinilir.

Gün gelir kaderiniz kırk yıllık dostunuzun eline düşer. O görevini mi yapacaktır, yoksa size arkadaşlığını kanıtlamak için görevini mi yapacaktır, yoksa size arkadaşlığını kanıtlamak için görevini eksik mi yapacaktır? Siz o makama gelenden arkadaşlık beklerken, onun da sizden işini kolaylaştıracak anlayış beklemesi hakkı değil midir? Bunlar hem görev sorumluluğu, hem de arkadaşlık ilişkileri bakımından önemsenmeyecek sorunlar değildir. Bence ne doğru hareket tarzı şudur: Karar almak durumuna gelmiş kişi, arkadaşlık duygusunun etkisi altında kalmaksızın kararlarını almalı ve gün gelince, devlet adamı olarak aldığı karar ve tutumları arkadaşının da eleştirmek hakkı bulunduğunu kabul etmelidir. Numan Menemencioğlu, bakanlıktan ayrıldığı zaman, bu tarihten bir kaç yıl sonra Bakanlık Genel Sekreterliğine gelecek olan Fuat Carım bir vesile ile Menemencioğlu'nu eleştirmiş, kendisine "yaptığın doğru mu" demişler, "bir insan görevinden ayrıldıktan sonra

arkasında böyle konuşulur mu?" Fuat Canım şu yanıtı vermiş: "Adam makamda iken, görevine saygımızdan bir şey söyleyemedik. Şimdi arkasında konuşulmaz diye susacağız. Peki, biz fikrimizi ne zaman söyleyeceğiz?"

Anı yazmaya kalkan böyle bir açmazla her zaman karşı karşıyadır. Bu açmaza bulacağı anahtar, anlatacaklarına duyulacak güvenin kilidini de açacak anahtar olacaktır. Ancak bu anahtar kullanılırken kin, intikam, kıskançlık denilen akrep ve yılanları saklayan Pandora'nın kutusuna dikkatle yaklaşılmalıdır. Ben, âhir ömrümde bu sürüngenleri bu kutudan çıkartıp etrafa yaymak niyetinde olamam. Bilirim ki bu kutudan çıkanlar, sonunda kutuyu açanı da ısıracaklardır. Bu bakımdan satırlar arasında bunlara rastlarsanız, bunu bir zehirleme teşebbüsü olarak ele almayın, yanlışlık veya dikkatsizlik sonucu kutudan kaçmışlardır, diye düşünün. Eğer böyle düşünmekte zorluk çekerseniz, zehrin hesabını zimmetime geçirin, kabule mecburum.

Mindere çıkıldı mı orada kaçak güreşmek, vurup kaçmak gibi yollara başvurma doğru olmadığını biliyorum. Kesin bilmediğim şeyleri yazmamaya, kendimi yazmaya mecbur hissedersen, kesin bilgimin nerede bitip tahminlerimin nerede başladığını dikkatle belirtmeye çalışacağım.

Memleketimi tehdit ettiğine inandığım oyunlara, bu oyunları düzenledikleri kanaatine vardığım örgüt ve kişilere dokunmadan geçmeye içim razı olmuyor. "Türkiye üzerinde oynanan oyunlar"dan herkes söz eder. Televizyonda programlar sunulur. "Yer altında bir dünya" olduğu bilinir, ama labirent araştırılmaz ya da oraya giren bir daha oradan çıkamaz. Ben, karanlık köşelerde bir şeyler araştırmaya ve geri dönebilirim, toplayabildiklerimi, karınca misali, önünüze yığmaya çalışacağım.

Anılar sadece kişinin gördüklerinden, duyduklarından ibaret değildir. Olaylardan edindiğimiz izlenimlerin, bunlara karşı tepkilerimizin bir hayat görüşüne, bir yaşam felsefesine ya da bir ideolojiye dönüşmesi de anı kapsamı içine girer. Hiçbir olay içinde geliştiği çevrenin ve zamanın etkisi dışında kalmaz. Ben de içinde yaşadığım çağda çeşitli yönlerden esen rüzgârları, millet olarak, kişi olarak üzerimizde bıraktığı izleri belirtmek, bunları "bir çağın öyküsü" halinde sunabilmek gayreti içinde olacağım.

Kronolojik bir sıra izlemez görünüyorum. İlk bölümleri bir çeşit

"tanışma kokteyli" şeklinde tasarladım. Bu bölümlerden sonra kronolojik sıra izlenecektir. Fakat belirli ilişki içinde olan olayları bağlantılı sunabilmek için, zaman tüneli içinde, ileriye, geriye uçuşlar olacaktır.

Anı yazmak hususunda önceden alınmış bir kararım olmadığından zamanında not almayı, belge biriktirmeyi düşünmemiştim. Hemen tümüyle hafızama dayanarak yazmaya çalışıyorum. Zaman tüneline kaybolmuş isimlerin, resimlerin, bir televizyon düğmesine dokunmuşçasına geriye gelişlerini, beraberlerinde getirdikleri acı duygulara rağmen, buruk bir mutlulukla karşılıyorum. Anı yazmanın bir yaşlılık tedavisi, gençliğe dönüşün tek yolu olduğunu hissetmeye başladım. Hafızaya ne kadar güvenilirse güvenilsin, belgesiz ve notsuz, isimlerde, olaylarda, tarihlerde yanlışlardan kaçınmak zor olacak. Bunları en alt düzeye indirmek istiyorum. Bazı anılar dumanlar içinde kalıp tüm çizgileri ile geri dönemezlerse çizgileri tamamlamak için muhayyilemi zorlamayacağım. Böyle bir anlatım yöntemi ancak "söyleşi yöntemi" olur, diye düşünüyor ve bu yöntemi kullanıyorum.

Dil konusuna gelince, ben ne dil uzmanıyım, ne de lisan mütehassısı. Yazarken hangi sözcük düşüncemi en iyi şekilde ifade ediyor kanısında isem onu kullanıyorum. Ana dilim, annemin helâl sütü kadar benim malım. Kendi kullanacağım sözcüğü yalnız ben kendim seçerim. Eski Türkçe, yeni Türkçe ayrımının artık son istasyona gelip durması zamanının geldiğine inanıyorum. Bugüne kadar yapılmış çalışma ve gayretleri kesinlikle küçümsemiyorum ve bunların devamına taraftarım. Ben seçilip önüme konulan sözcükler arasından seçimimi kendim yaparım. Köylümün, şehirlimin benimsemediği, ittiği sözcüğü ben, onların kafasına vura vura kullanamam. Hele bunun halkçılık sayılmasını hiç anlamam.

Shakespeare'den bu yana İngilizce, Molière'den bu yana Fransızca acaba ne ölçüde değişti? Belki hiç. Bırakın Türkçe sözcükler de kendi ömürlerini kendileri yaşasınlar. Yasaklara, zorlamalara gerek yok. Dilimize ne kadar çok sözcük girerse, dilimiz o kadar zenginleşecektir. Sözcüklerimizi serpelim buğday taneleri gibi yurdumuzun dört bir yanına, sağlam tohumlar yeşerecek, içi boşalanlar kaybolup gidecektir.

Yazarken nasıl bir dil kullandığımı soracaklar olursa, onlara yanıtlam yukarıda. Eğer dili arıtmada ölçüyü kaçırsak, korkarım çok güzel bir sözcüğü, "insan" sözcüğünü de kaybederiz ve çok yazık olur. Bu sözcük bence insanın kendisi kadar güzel, tek başına bir şiir.

YAZARI OKURA TAKDİMİMDİR

Semih Günver'in zevkle okuduğum "Tanınmayan Meslek" başlıklı anı kitabında benimle ilgili şöyler bir kısım var:

"1962-1963 kışı hemen her akşam, alnımı pencerenin buzlu camına dayayarak uzun dakikalar, Kutuzovsky Caddesi'nin yağmur ve kar altındaki asfaltını, karşı binanın alt kısmındaki oyuncakçı dükkânının bütün gece yarı ışıklı bırakılan vitrinini, tam karşıımızdaki dairenin perdesiz penceresinin ardında ne olduğunu anlamadığım kısa fasılalarla yanıp sönen mavi yeşil ışıkları seyrettim. Benden önce aynı binada oturmuş olan Berduk Olgaçay, karşıdan geceleri, bir nevi lazer ışıkları yolladıklarından şüphe ettiğini söylerdi. Bizler de muhayyilesini her zaman fazla kuvvetli bulduğumuz Olgaçay'a inanmaz, kendisi ile şakalaşırdık. Berduk Olgaçay'ı ciddiye almamakla hata ettiğimi, bir süre sonra anlayacaktım. Bunun sebebini ileride anlatacağım."

Bu ışıkların ne olduğu hususundaki düşüncelerimi ben de ileride anlatacağım. Burada şimdilik sadece iki noktaya değinmekle yetiniyorum. Bunlardan birincisi benim muhayyilemin fazla kuvvetli olduğuna inanılması, ikincisi ciddiye alınmamış olduğu için hataya düşülmüş

olduğunun ifade edilmesi. Bu iki noktada meslek, hatta belki tüm yaşam kaderimle ilgili bazı gerçekler yatıyor gibi geldi bana.

Semih Günver yakından tanıdığım, sevdiğim, mesleki yardımlarından yararlandığım, bir iki kez bana kızar ve kırılır gibi olduğunu, fakat yine de anlayış ve dostluğunu esirgemediğini gördüğüm bir meslekdaşımdır. Beni en iyi tanıması gerekenlerden biri olduğu düşüncesi ile bu bölüme onun sözleri ile başlamakta isabet olur diye düşündüm.

Semih Günver iyi niyetli, temiz kalpli bir insandır. Kimsenin fenalığını istemez. Birçok meslekdaşımızın aksine, bile bile, isteye isteye kimseye oyun oynamamış, kimsenin yolu üzerine mania çıkartıp kaderini olumsuz yönde etkilememiştir. Yaşamayı sever. Bulunduğu yeri zekâsı, tatlı dili, şakaları ile doldurur. Hele bir de civarda Erdem Ermer gibi sevimli biri varsa dünyaya gelmiş olmaktan mutluluk duyacağınız anlar yaşarsınız. Şakalarında tatlı abartmalar olursa da bunlardan alınmak gerekmez. Zaten çok kişi de alınmaz. Bunlar bir mizah yazarının sanat denemeleri şeklinde mütalâa edilir. Fakat kendisi oldukça hassas ve alıngandır. Dünyaya daima pembe gözlükle baktığı için karşısına kara gözlüklü biri çıkınca üzüldüğü, kalbinin kırıldığı olur. Bakanlıkta hak ettiği yere gelemeyenlerden, harcananlardan biri olduğuna ben şahsen kaniyim. Bir Paris, bir Roma Büyükelçiliğini en iyi yapabileceklerden biri olduğuna inanmışımdır.

Meslek hayatımda, Semih Günver'le yolumuz çok sık kesişmiş, üstlendiğimiz görevlerde benzerlikler olmuştur. Bazı yerlerde aynı zamanlarda bulunduk, bazı görevlerde birbirimizi izledik. 1950'li yılların ilk yarısında O Brüksel'de, ben Anvers'te olmak üzere, Belçika'da görev yaptık. Bu görevlerimize Marsilya-Paris yolu ile beraber gittik. Moskova'ya o, 1962 ilkbaharında, ben oradan ayrılmak üzereyken geldi. Kısa süre beraber bulunduk. İkimiz de Kahire Büyükelçisi olduk. Ben Milletlerarası İktisadi İşler Genel Müdürlüğü'ndeki Şube Müdürlüğü görevinden ayrılmadan kısa süre önce, Günver Genel Müdür olmaya hazırlık mahiyetinde Genel Müdürlüğü tedvire başlamıştı. O, 1970'li yılların ilk yarısında, oldukça uzun süre, Genel Müdür sıfatı ile, ben 1979 ve 1980'de çok daha kısa bir zaman için, Genel Sekreter yardımcısı olarak, Bakanlık Kültür işleri sorumluluğunu yüklendik. Anılarımda zaman ondan bahsetmem kaçınılmaz olacak.

1982 Kasım'ında Mısır Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında, Dışişleri Bakanı İlter Türkmen tarafından

verilen akşam yemeğinde, o tarihlerde yeni emekli olmuş bulunan Günver'le karşılaşınca kendisine, "benim meslekteki talihsizliğim sık sık sizinle kıyaslanmam durumumun ortaya çıkması olmuştur. Siz etrafınızda o kadar sevgi ve sempati yaratmaktasınız ki, benim buna ayak uydurabilmem kolay olmamıştır" demiştim. Bizi dinleyenler arasında, az tanımış olmama rağmen kendisine saygı duyduğum Müşerref Hekimoğlu da vardı. Hekimoğlu, bizim bu konuşmamızı, iltifatkâr ifadeler kullanarak, gazetesinde yazmıştı.

Günver'in muhayyilemi kuvvetli bulmakta haklı olup olmadığı konusunda bir şey söyleyemeyeceğim. Muhayyile kuvveti bir sanatkâr için bir meziyettir ama bu, bir diplomat için aynı şey değildir. Belki de oldukça önemli bir kusurdur. Sözlerimin ciddiye alınmadığına gerçekten zaman zaman tanık olmuşumdur ama hiç kimsenin, Günver'in yaptığı gibi, bundan dolayı hata ettiğini söyleyeceğini sanmam. Sözlerimin yanlış değerlendirilmesinden zarar görmüş olduğum bence muhakkaktır. Erken söylediğim, içtenlikle ve inançla savunduğum bazı sözler önce ciddiyetle ele alınmamış ve ben eleştirilmişimdir. Beni eleştirenler daha sonra aynı görüşe geldikleri zaman benim arada uğradığım kaybın telâfisi mümkün olamamıştır. Söylediklerimi aşağıda sunacağım iki örnekle kanıtlamaya çalışacağım. Anlatacaklarım, kendilerini Türk diplomasi tarihinin önemli kişileri saydığım iki Dışişleri Bakanı ile yaptığım, birbirine benzer iki konuşmanın iki ayrı öyküsü olacaktır.

Feridun Cemal Erkin ve İlder Türkmen, değişik kuşaklara mensup olmalarına, değişik koşullar altında yetişmiş bulunmalarına rağmen, kişiliklerinde, politik görüşlerinde, tutumlarında önemli benzerlikler vardır. Her şeyden önce her ikisi de mesleklerine çok bağlı, hemen her şeyleri meslekleri olan kişilerdir. Başlıca hobileri meslekleridir diyebiliriz. Deyim uygun düşerse, her ikisine de "homo diplomaticus" denebilir. Her ikisi de kanaatlarına kuvvetle bağlıdır ve nefislerine güvenleri tamdır. Kendileri ile tartışmak, kendi kafalarında oluşmamış bir fikri onlara sunabilmek, hele kabul ettirebilmek çok zordur. Bununla beraber Türkmen tartışmaya daha fazla açıktır denebilir. Erkin, eğer beğenmez ise, karşı fikri hemen reddeder geçer. Türkmen, demokratik bir hava içinde, tartışmaya girmiş görünür ama başlangıç noktasından ayrılması çok zordur. Kolaylıkla kalp kırabilirler, fakat sevdikleri kişilere nimet dağıtmakta cimri davranmazlar. Başkalarının kusurlarını

görmekteki isabetleri, kendi kusurlarını görmekten çok daha başkadır. Şahsi politik görüşleri, tam ve katıksız bir Amerikan dostluğu zihniyetinden, Sovyetler'le iyi komşuluk anlayışını da içeren daha dengeli bir politika yönüne, bir tank ağırlığı ile yavaş, fakat sağlam şekilde dönmüştür.

Bana karşı tutumları ise, birbirinden yüz seksen derece farklı olmuştur. Londra Büyükelçisi iken yanında çalışmış bulunduğum Erkin, sevgi ve teveccühünü hiçbir zaman esirgememiş, mesleğimin en büyük şansını adeta bir gümüş tepsi içinde önüme sürmüş, ben ise bu nimeti kullanamamış, elimden düşürüp kırmışımıdır.

Mülkiyede son sınıfta olduğum zaman birinci sınıfta bulunan Türkmen nazarında, bakanlığının son aylarına kadar, iyi memur vasfını kazanamadım ve takdir ettiği memurlar listesine adımlı yazdıramadım. Sadece, Kahire Büyükelçisi olduğum günlerde, 1983 Haziranında Kahire'ye bakan olarak yaptığı resmi ziyaretten sonra hakkımdaki kanaatin olumlu yönde değiştiğini gösteren bir iki emareye rastladım. Neden olduğunu anlamakta zorluk çektiğim olumsuz düşüncelerini bu kadar uzun süre değiştirmeden muhafaza etmesinden gocunmadım. Herkesin kendi kanaatine, kendi vicdanına uygun hareket etmesini ve değerlendirmelerde bulunmasını, bunlar benim aleyhime de olsa tabii görmüşümdür. Bana karşı tutumu ne olursa olsun, ben onun mesleki vasıflarını takdir etmekten geri kalmadım.

Feridun Cemal Erkin, 1960 yılında, 27 Mayıs'tan dört ay kadar sonra Londra'ya Büyükelçi olarak geldiği zaman, ben orada önce başkâtip, daha sonra müsteşar sıfatı ile, üç buçuk yılı bulan bir süreden beri görev yapmakta idim. Türk diplomasi tarihinin diğer bir önemli siması olan Muharrrem Nuri Birgi'nin yanında çalışmış olmaktan dolayı epey tecrübe kazanmışım. Bu üç buçuk yıl zarfında Kıbrıs müzakerelerinin en önemli safhaları cereyan etmişti. İngiltere'nin iç ve dış politikalarında önemli gelişmelere tanık olmuşum. Aynı tarihlerde Büyükelçilik kadrosu büyük ölçüde değişmiş olduğundan Erkin, benim çalışmalarına ilgi gösterir, önem verir olmuştu. Dergilere yazdığı yazıların, yaptığı konuşmaların ilk hazırlıklarının yapılmasını benden isterdi. Haftada birkaç kere, mesai saatinden sonra Kançılarya'nın bulunduğu Belgrave Square'dan Piccadily Circus'a yürürken beni yanına alır, yolda genel politika üzerinde konuşurduk. O tarihlerde Selim Sarper yeni Dışişleri Bakanı olmuştu ve pek iyi seviyede olmayan Türk-

Sovyet ilişkilerini iyi komşuluk çizgisine çekmek gayretinde idi. Erkin, bir gün yürüyüş sırasında, Batı'nın müttefiki olmamız dolayısıyla bu politikayı kesinlikle tasvip etmediğini söyledi. Ben de, Sovyetler'le yanyana yaşamaya mahkum olduğumuzu, her kararımızda bu gerçeği göz önünde tutmamız gerektiğini, Stalin devrinde olduğu gibi onların yaratacakları her gerçek ya da suni bunalımın bizim üzerimizde ağır baskı yaratacağını, bu itibarla ittifaklarımıza sadık kalacak ve haklarımızdan fedakarlık yapmaksızın onlarla iyi komşuluk ilişkileri gerçekleştirmemizin yararlı olacağını ifade ettim. Erkin birden kızdı. Uluslararası politikada bir ahlak ve şeref esası bulunduğunu, devletlerin ahde vefa göstermesi gerektiğini, iki ip üzerinde oynanamayacağını, Batı'nın yanında yerimizi kesin ve nihai olarak seçmiş bulunduğumuzu, nasıl olsa başarısız kalacak birtakım politik oyunlardan uzak durmamız gerektiğini gözlerinde şimşekler çakarak söyledi. Benim artık bir şey eklememe gerek kalmamıştı. Londra'da kendisi ile çalıştığım süre zarfında bana gösterdiği tek sert reaksiyon bu olmuştur.

Bundan dokuz on yıl sonra, Feridun Cemal Erkin politik hayattan ayrılmış bulunduğu ve resmi sıfatı olmadığı günlerde, Ankara'daki Sovyetler Birliği Büyükelçisi Smirnov şerefine, Göreme Sokağı'ndaki apartmanında verdiği akşam yemeğine beni ve eşimi de davet etti. Yemekten sonra yaptığı konuşmada kendisini iki ülke arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin mimarı olarak sunan kuvvetli bir konuşma yaptı. Erkin Moskova'ya yapmış olduğu ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir aşama olarak kabul etmiş ve bununla iftihar etmiştir.

1960-1964 yılları arasında, nerede ise Guinness Rekorlar Kitabı'na geçecek şekilde beş yılda beş ayrı yerde görev yaptıktan sonra Paris Başkonsolosluğu'na atanmıştım. Ben bu beş yılda bir taraftan ilginç anılar biriktirir ve öte yandan hakkımdaki güvenlik dosyalarının kabarmakta olduğundan habersiz çalışırken İlder Türkmen, başarılı ve istikrarlı bir süreç izleyerek Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı olmuştu. Paris'e bir gelişinde, diğer bir iki meslekdaşımızla birlikte, yine aynı şehre gelmekte olan Çağlayangil'i karşılamak üzere, otomobille Orly Hava Meydanı'na giderken, o tarihten dört beş yıl önce Feridun Cemal Erkin ile yaptığımız konuşmanın benzerini biraz tartışma havası içinde İlder Türkmen ile yaptım. Türkmen, Amerika dostluğunun korunmasından, Sovyetler'den uzak durulması gereğinden kuvvetli

ifadelerle bahsetti. Erkin, aramızda büyük yaş farkı bulunan bir amirimdi. Onun için çabuk hizaya gelmiştim. Türkmen de amirim durumuna geçmiş olduğundan otoritesine saygı göstermek durumunda bulunuyordum. Bunu gözden kaçırmadım ve konuşmamız bence ağırlaşmadı, fakat sanırım muhatabım söylediklerimden pek hoşlanmadı. Daha sonra Türkmen, Atina ve Moskova büyükelçilikleri de yaparak Birleşmiş Milletler nezdinde Daimi Temsilci oldu. Türkiye dış politikasını olumlu bir şekilde etkiledi. Haklı bir şöhret kazandı. Rotası Bakanlık makamına dönmekteydi. Ben Kuveyt'te beş yıl görev yaptıktan sonra Brasilia'ya giderken New York'ta kendisini aradım. Beni, eşimi ve çocuklarımı yemeğe davet etmek nezaketini gösterdi. Moskova ile ilişkilerimiz üzerindeki düşünceleri ve orada edindiği izlenimler, Paris'teki tartışmamızla ahenkli olmayacak kadar değişik ve hayli renkliydi. Bakan olduğu zaman, Moskova Büyükelçisi iken kazanmış bulunduğu tecrübenin de yardımı ile, Sovyetler'e karşı dengeli bir politika izlenmesinde yardımcı oldu. Ben bütün bu süre zarfında, Batı'yla ittifak koşullarına sadık, fakat Sovyetler'i kışkırtmayan iyi komşuluk siyasetinin savunucusu olmaya ve bilmeden hakkımdaki şüpheleri —tabii bilhassa Amerikalı dostlarımızınkini— tahrike devam ediyordum. Etrafımda örülen ağı, örümcekle burun buruna gelene kadar göremeyecektim.

Yaptıklarını bilen ve muhakkak ki gayet akıllı ve temkinli bu iki diplomatın düşüncelerinde neden bu kadar büyük değişiklikler olmuştu? Bir ara Johnson'un mektubu bir bomba gibi patlamış ve bunun dalgaları birçok zihinlerdeki görüşleri yerlerinden oynatmış, birçok kişinin görüş açısını bozmuş, üzerlerinde durmaya çalıştıkları sütunları devirmişti. Eğer önceden dengeli bir siyaset benimsemiş olsaydık, belki tarihin sayfalarında Johnson mektubu diye bir olay bulunmayacaktı. Bu olaydan sonra Amerikalılar devrilen sütunlar yerine yeni sütunlar inşa etmek sürecine girecekler, sütunların üzerine yerleştirecekleri heykelleri arayacaklar ve bize sanat eseri diye çapları bizden ziyade kendi ölçülerine uyan heykelcikleri sunmaya çalışacaklardı. Bu tutumdan yalnız Türk-Amerikan ilişkileri değil, Türk tarihi ve hem de çok ağır şekilde etkilenecekti.

Aslında Erkin'in ve Türkmen'in hareket tarzlarını lehlerine saymak doğru olurdu. Ülke yararı gerektirince esneklik göstermişler, yaklaşım ayarlaması yapabilmişlerdi. Boyunlarında ideoloji tasması taşıyanlar,

vicdanlarına yabancının mührü vurulmuş olanlar ya da hareketleri akıllarının değil, midelerinin hükmü altında bulunanlar böyle yapabilirler miydi?

Ben ise bazı kişiler tarafından "solcu" telâkki edilir olmuştum.* Bu kişiler benim solculuğumdan o kadar emindiler ki, artık yanlışlığını ya da doğruluğunu değil, dozunu ve niteliğini araştırır olmuşlardı. Bu araştırmaların traji-komik sahnelerini yeri geldikçe anlatacağım. Bütün bu araştırmalar tabii boşa gidecekti, gitmesi kaçınılmazdı. Zira yapılan şey, Kızıl Deniz'de aysberg aranması kadar abes bir şeydi. Ben ekonomik özgürlük olmadan diğer hiçbir özgürlüğün değer taşıyamayacağını bilirdim. Ellerine geçirdikleri pergel ve cetvellerle ülkemin ve benim kaderimizi keyiflerince çizmeye kalkışan, kendilerini hayallerinde yaşattıkları toplumun sokaktaki vatandaşı değil, kurucusu ve yerinden oynatılamayacak yöneticisi görmekten kurtaramayan dâhilere hiç mi hiç güvenim yoktu. Ama ortada bir gerçek daha vardı. Batı özgürlüklerini korumak için kurulmuş NATO antlaşmasının altına imza atanların bir kısmı kendilerini sosyalist sayan kişilerdi. Bu antlaşmanın mensubu bazı devletlerin başkanlığına, başbakanlığına gelenler arasında kendileri yine aynı sığata layık görenler bulunuyordu. Öte yandan uluslarını boyunduruk altına alıp kendilerine hiç sormadan onları tarlalara, fabrikalara sürenler de sosyalist sayılıyorlardı. Bu iki tarif arasındaki benzerlik, bir sütçü arabasını kırbaç altında zorlukla yürüten yaratığa da, Epsom'da, İngiltere Kraliçesi'nin önünde, benzerlerini peşine takıp Derby'yi kazanan ve zaferi, bütün dünya radyo ve televizyonları ile zengin fakir tüm uluslara duyurulan soylu hayvana da (At) denmesindeki benzerlikten farklı değildi.

Ben özel teşebbüse imkân sağlamayan bir sisteme taraftar olamazdım. Düşüncelerim baskı ve korku ile oluşmamışlardı. İdeoloji yelpazesinin en sağında ve en solunda bulunan ülkelerde yıllarca görev yaparken ve görev gereği bunları yakından incelerken derlediğim bilgilerin sentezi bana bu sonucu sunmuştu. Fakat sosyal adalete inanmak da olamazdı. Kömür zerrelerini içlerine çekerek madenlerde, soğuktan titreyerek tarlalarda, havası arıtılmamış fabrikalarda çalışanların sağlığını, onların ciğerlerine verem mikrobunu yerleşmesini, onların

* Bir şeyi yanlış yerde arayanlar onu orada bulamazlardı ki. Bir şey bulduklarını sandıkları zaman da yalnız hata değil, günah da işlemiş olurlardı.

kollarının, bacaklarının kopması ihtimalini düşünmeyenlere ve buna karşı tedbir almamakta direnenlere de insan demekte zorluk çekerdim. Ekonominin, bir rakam oyunu değil, toplumu teşkil edenler arasında yarar dengesi kurmaya yönelmiş bir bilim kolu olduğunu bilirken, işsizliği sadece istatistik cetvellerini kirleten mürekkep damlaları gibi gören kişilerin hükümet sorumluluğunu ellerine geçirmelerinden endişe ederdim. Fikirlerin kafada saklanmak için değil, yaşama aksettirilmek için üretildiğine inandığımdan, düşüncelerimi her fırsatta ve tabii mesleğimin çizdiği sınırları aşmamaya çalışarak, karşımdakilere açıklamaktan geri kalmazdım. Benim söylediklerim daima söylediklerimin tümü olurdu. Bunların arkasında saklı şeyler olmazdı. Art düşünceden, art düşünceliden hiç hoşlanmazdım. Benim "solculuğumdan" emin olup araştırma yapanlar, iddialarının esasen var olmayan kanıtlarını bulamama gerçeği ile karşılaşınca kendileri kanıt yaratmak eylemine geçmişler ve tertip yolunu seçmişlerdi. Bu "komplo" operasının, Allahtan benim için tam bir faciaya dönüşmemiş olan bazı sahnelerini bir iki bölüm önce sunmuştum. Bu operanın, ustaca yazılmaya çalışılmış, fakat bir iki önemli noktası gözden kaçmış librettosundan alınmış parçalar, müziğinden aryalar sunmaya devam ediyorum. Anlatacaklarımı aşırı bir muhayyilenin ürünü sayarsanız benim buna karşı yapacak bir şeyim tabii olamaz, ama, latife yapmama lütfen izin verin, görüyorsunuz, muhayyilemi fazla geniş bulanlar sonunda hata ettiklerini kabul durumunda kalıyorlar.

* * *

Daima sağımızda durup sevaplarımızı not eden meleğin seyir defterini sunup solumuzdaki meleğin jurnalini hasır altı etmeye kalkışmak doğru olmaz. Hem sağda, hem solda tutulmuş hesapların mahsubu ahretten önce yapılamıyor. Aslında bunların yeryüzünde değerlendirilmeleri insan kudreti dışında değil. Fakat çok defa bunların sunuluş şekilleri, mesela sevaplarımızı vitrine yerleştirirken hatalarımızı ambar-da saklamak isteyişimiz, söylediklerimizin tümünden şüphelenilmesine yol açıyor. Biraz önce Müşerref Hekimoğlu'nun bir yazısına kısaca temas etmiştim. Yine aynı yıl ve aynı ay içinde, 1982 Kasımı'nda, onun meslekdaşı diğer bir bayan gazetecinin sözlerini de buraya almazsam - izin verirsiniz İngilizler'in bir deyimini kullanayım- kriketi kurallarına

uygun oynamadığım ithamı ile karşılaşabilirim.

Kahire'de görev yaptığım 1980-1984 yıllarında, değişik şekillerde ve değişik amaçlarla dört "Türk Haftası" düzenlendi. Bunların adeta enfasyonu oldu. Yeri gelince anlatacağım bu haftalar içinde Türkiye Odaları ve Borsalar Birliği tarafından tertiplenmiş olanı bilhassa ilginçti. Bu hafta vesilesi ile Kahire'ye gelmiş olan ve kendisini uzun zamandan beri tanıdığımız ve dost sandığımız bu bayan gazeteci o tarihlerde bana, "Sende bu vicdan varken geceleri nasıl uyku uyuyabiliyorsun?" diye sormuştu. Yanlış anlama olmaması için bu sözü açıklayayım: Bu sözü söyleyen, "vicdanın o kadar hassas ve kuvvetli ki, kötülüklerle dolu bu dünyada, senin gibi mükemmel insanlar, üzüntüsüz uyumakta muhakkak zorluk çekerler" demek istememişti. Aksine, "sen o kadar kötü ve vicdansız bir insansın ki, etrafına saçtığın tüm kötülüklerden sonra rahat uyku uyuyabilmen gerçekten şaşılacak bir şey" demek istemişti. Böyle bir sözle bütün meslek yaşamımda, hatta tüm yaşamımda bir kez karşılaştım. Onun için bunu buraya almaya mecburum. Bunu yapmadığım takdirde sadece işime gelenleri kayda geçirdiğim ithamı ile, haklı olarak, karşılaşabilirim.

Siz kriketi ne kadar kurallarına uygun oynamak isterseniz isteyin karşınızdaki kriket sopasını kapıp kafanıza indirirse ne yaparsınız? Olayın nedenini, karşınızdakinin niyetini anlayana kadar bir şaşkınlık devresi geçirirsiniz. Sizin göstereceğiniz bir tepki, yeni olaylar zincirini harekete geçirebilir ve siz içinden çıkılması zor bir sürecin içine girebilirsiniz. Mesela sizin de sopaya davranmanız, yaşınız ve sıfatınızla irtibatlandırılarak, olumsuz yorumlara yol açabilir. Kısacası kısır döngü içinde sizi kısıkvrak bağlayacak tuzak hazır beklemektedir.

1982 Kasımı bir daha dönmek üzere kaybolup gitti. O tarihlerde Kahire'de oynadığımız kriket oyununun videosu da sunacaklarım arasında bulunacak. Hakkımda söylenmiş bu sözleri siz de vicdanınızdan geçirme fırsatı bulmuş olacaksınız. Ben şahsen hakkımda söylenmiş bu sözleri solumdaki meleğe havale ettim. Bu melekten henüz olumsuz yanıt gelmedi. Uykularımı eskisi gibi rahat uyuyorum. Öyleyse ya vicdansızım ya da günahsız.

İsterseniz burada kaderin bir cilvesine kısaca değineyim: Bu gazeteci hanımla dostluk ve ahbablığımızın var olduğu günlerde, benim "solculuğumu", hatta daha ilerisini aramakta olan çevreler için, meğer bu ahbablık, ekmeklerine sürülmüş yağ yerine geçiyormuş ve bunu

"suçluluğumun" tartışılmaz delillerinden biri sayıyorlarmış. Bu çevrelerin böyle düşünmekte bir dereceye kadar haklı olduklarını yıllar geçtikten sonra anlayabilecektim. Bu hanımın o zamanki eşinin, Nazım Hikmet'i Sovyetler Birliği'ne kaçırın kişi olduğunu hiç kimse bilmezken ya da bilmez görünürken, ben nereden bilecektim. Sonra bu hanım gitti, bir süre Amerika'da oturdu. Eski dostlar yerine orada yeni dostlar edindi. (Kendisi ile, yeni dostlarından Elia Kazan ile takdirkârı olduğu Yılmaz Güney üzerinde yapmış olduğum tartışmayı ileride anlatacağım.) Böylece o, bir süperin ufkundan diğer süperin ufkuна gece uçuşları yaparken biz, onun soframıza damlattığı votka kokusu ile kaldık.

* * *

Kimi sizi çukura itip çamura bulaşmanızda mutluluk bulurken, kimi de sizi doruğa, bulutların üzerine çıkarabiliyor. Acaba siz hep aynısınız da değerlendirmeler mi değişiyor, yoksa zaman zaman siz mi değişiyorsunuz? Bir insanda belirli ölçüde değişiklik olması doğal da, bu değişikliklerin onun hakkında yapılan çeşitli değerlendirmeleri izah edecek boyutlara ulaşması doğal değil. İnsanlar başkalarını değerlendirirken büyük bir rahatlık ve hatta sorumsuzluk içindeler. Acaba kimilerine neden karanfil, başkalarına niçin ısırgan sunarlar? Her değerlendirme eyleminde bir değerlendiren, bir değerlendirilen olduğuna göre bu ikisi arasındaki yarar ilişkileri, sempati, gıpta, kıskançlık gibi duygular eylemin oluşumunu etkiliyor. Bu ilişkilerde, bu duygularda değişimler oldukça değerlendirmeler de değişiyor. Eski dostların düşman oldukları, eski düşmanların aralarında bir "modus vivendi"ye vardıkları görülmeyen şeyler değil. Bundan dolayı birisinin başkası hakkındaki sözlerini dinlerken yavaş ve dikkatli hareket etmekte yarar var. Böylece dedikodu ve kötü niyet zehirlerinin etkilerini kısıtlayacak panzehir bulmaya vakit kalır.

Meslek yaşamımda ve bilhassa Personel Genel Müdürlüğüm sırasında bu panzehire fazlası ile ihtiyacım oldu. Kulaktan dolma bilgilerle kimlerin altlarındaki arabaların yoldan çıkartıldıklarını, ayakta zor durabilenlerin nasıl yağız atlara bindirilip mutlu ufuklara yolcu edildiklerini gördüm. Yapılan her değerlendirmenin, söylenen her sözün altında saklanmak istenen niyeti, her zaman değilse bile bazen

görebildim. Pek çok arkadaşımın bana layık gördüğü "şüphecilik" vasfına hak kazanışım belki bunun sonucudur. Bunu daha ileri götürüp "bizim meslekte ne kadar şüpheci olunursa olunsun, yine de yeteri kadar şüpheci olunamaz" demekten kendimi alamayacağım. Yalnız bizi ve mesleğimizi değil, ülkemizin dış ilişkilerini ilgilendiren kararlardan ancak bir kısmının tarafsız şekilde ve baskı altında kalınmaksızın alınabildiğine inanıyorum. Oysa her şeyden evvel vekaletnameyi kullanmakta olduğunu, vekaletname ile verilen yetkileri aşmaması gerektiğini unutmaması lazım. İnsan karakterinin buna el verdiğine inanıyorum, gördüğüm örneklerin çoğu bunun uzağında. Bundan dolayıdır ki, genç meslektaşlarıma, "polis gibi şüpheci olun ama kararlarınızı hakim gibi alın" sözünü çok sık söylemişimdir.

* * *

Bu bölümde buraya kadar, "yazarı başkalarının sözleri ile takdim" şeklinde özetlenebilecek bir yöntem izledim, ama bir taraftan da "başkalarının sözlerini aynen kabul etmeyin" der gibi oldum. Niyetim bir sarkacın değişik yönlerde ne kadar uzaklara gidebileceğini, ne kadar çeşitli daireler çizebileceğini göstermek, insanların kararlarında ne denli kişisel kaldıklarını belirtmektir. Artık izlediğim bu yöntemi değiştirmek, "yazarın kendisini kendisinin anlatması" yöntemine geçmek zamanı geldi. Bunu yapmadan önce, hakkımda söylenmiş ve beni bir hayli düşündürmüş bir sözü buraya almadan geçemiyorum.

Kahire Büyükelçiliği yaptığım günlerde, Büyükelçilik Hukuk Müşaviri Veli Pancarcı bir konuşma sırasında, "Bakanlıkta sizi sevmesler ama takdir ederler" demişti. O sırada yanımda bulunan Ticaret Müşaviri Emre Ergin de, "bu hiç de fena sayılmaz, tersi olsa idi daha fena olurdu" şeklinde bir yorumda bulunmuştu.

Pancarcı'nın bu sözlerine kızmadım, —zira iyi niyetle, içtenlikle söylenen sözlere, bunlar aleyhimde dahi olsalar, kızmamak gayretinde idim— ama yadırgadım. Gerçeğin böyle olduğunu hemen kabul edemedim, fakat dobra dobra söylenmiş bu sözün içindeki gerçek payını araştırmam gerektiğini düşündüm. Pek sempatikmişim gibi her görenin, her tanıyanın beni takdir edeceğini, bana sevgi göstereceğini sanırdım. Kimsenin kötülüğünü istemeden, adalet kaideleri içinde hareket etmenin sevilme için yeterli olduğuna inanırdım. Siz hayata sevgi

ile, insanlara güler yüzle baktıkça, hayatın da, insanların da, aynanın gördüğünü aksettirmesi gibi, size sevgi ile, güler yüzle bakacağı inancındaydım Bakanlığa ilk girdiğimiz günlerde arkadaşım Özdemir Benler, hiç kimsenin aleyhinde bulunmayışımı, bunu meziyet sayar şekilde ifade etmişti. Bundan yaklaşık yirmi beş yıl sonra, Çağlayangil, 1971 Mart'ında, Bakanlık makamından ayrılmakta olduğu günlerde, "siz personel işleri ile görevli iken, bana kimsenin aleyhinde bir şey söylemediniz" demişti. Ben bunu bir iltifat kabul etmiştim. Oysa eleştiri saymalıydım. Kusursuza yol açmak, kusurlunun kusurunu ortaya koymak gerekmez miydi? Testiyi kırana da, suyu getirene de aynı ödülü vermek haksızlık olmuyor muydu? Ben kendi kişisel yargılarımla kimsenin kaderini incitmek istemezken, alanı başkalarının kişisel yargılarına terketmiyor muydum?

Biz, Cumhuriyet'in ilk kuşağı, bulutların üzerinde galiba gerektiğinden fazla kalmıştık. 1930'larda Yurt Bilgisi derslerinde bize Türkiye'de rüşvet, iltimas kalmadığı, her şeye hoşgörü ile bakmamız gerektiği öğretilmişti. Bahçede gördüğümüz güller arasında rastlayacağımız ısırganların artık istisna olduğuna, bunların da ergeç sökülüp atılacağına inandırılmıştık. Dünyanın gerçeklerinden arındırılmış, kavanoz içindeki bir dünyada eğitilmiştik. Birçok gerçek bizi şaşırtıyor, aşırı reaksiyonlara itiyordu. Ülkemizde istikrarın bir türlü yerleşmeyişinin altında yatan nedenlerden biri buydu. Kızınca öfkemizin zehrini hemen döküyor, her şeyi birden değiştirmeye kalkıyor, ne getireceğini fazla hesaplamadan ihtilâl yapıveriyorduk. Kanlı meyve veren ağaçları kesiyorduk ama bunların toprak altında kalan köklerini söküp çıkaramıyorduk. Kuşağımızın içinden çekilip çıkarılmış devlet adamlarından, başbakanlardan bazıları, bilgilerinin, yetkilerinin sınırlarını iyi çizememişler, burunlarının önüne gelen süngü ucunu görememişlerdi. Süngü görünmez olunca, sanki bir şey olmamış, kendilerinin kusuru yokmuş da her kusur süngü kullanan eldeymiş gibi, yine kaldıkları yerden, uçurum yönünde yollarına devam etmişlerdi. Uçuruma yaklaşıncı yine süngülerin görünmesi kaçınılmaz olacak ve yine olanlar çilekeş milletimizin cefa hanesine yazılacaktı.

Ben de gençliğimin çok gerilerde kalmış olduğu bir yaşa gelmiş bulunmama rağmen, gerçekten sevilmediğimi ya da zannettiğim kadar sevilmediğimi anlayamamış, safdilliğimi, aşırı iyimserliğimi haklı göstermeyecek örnekler önümde yeterli oranda birikmiş olmasına

rağmen bunları görmemekte direnmişim. Pancarcı'nın söylediklerinin ne kadar isabetli olduğunu anlamak için geçmişe bir göz atmak yeterliydi. Birbirini sorumluluk makamlarında izlemiş meslekdaşlarımdan hemen hepsinin beni yakınlarında bulundurmamak istememiş olmalarına başka neden aramaya gerek yoktu. Bunun örneklerini alt alta dizip önünüze bir liste sürmem mümkün. Yazdıklarımı okumaya devam ettiğiniz takdirde zaten bunlar kendiliğinden ortaya çıkacağından, şu safhada sabrınızın sınırlarını çeviren elektrikli tellere fazla yaklaşmaya gerek görmüyorum. Şimdilik Pancarcı'nın, belki kendisinin tahmin ettiğinden fazla gerçeklere uygun gözlemini kaydetmekle yetiniyorum.

* * *

Anı, bir olay-kişi ilişkisidir. Anıda olay tek başına değil, kişi ile beraberdir. Genellikle bir kitabın okuyucusu kitabın yazarı ile pek ilgilenmez. İlgilense dahi bu ikinci planda kalır. Ancak bir anı kitabını okurken yazarı ikinci plana itmek imkânsız gibidir. Anı ile yazarı birbirlerinden soyutlanamazlar, bütünleşmişlerdir. Anıda her şey yazarın bulunduğu noktadan görünmekte, onun açısından ele alınmaktadır. Bu görüş açısından kaçan olay kitaptan da kaçır.

Aslında anı bir olayın tarafsız şekilde anlatılması değildir, öyle olmamalıdır. Anı olayların yorumlanması, gerektiğinde kişilerin eleştirilmesidir, öyle olmalıdır. Anı okuyan kişi olayı iyi anlamak isterse, yazarı da iyi anlamak, hatta ona tahammül etmek durumundadır. Bu bakımdan anı yazarının kendisini okuruna takdime çalışması, bir iddia ya da tevazu sorunu değil, bu yazı türünün niteliği gereğidir.

Gerçi yazarın kimliği ve kişiliği ile ilgilenilir ama bunun da bir sınırı vardır. Ben şahsen en büyük zevk ve ilgi ile okuduğum anı kitaplarında dahi yazarın falan şehrin eşrafından geldiği, okulda dehası ile öğretmenlerini nasıl mat ettiği gibi kendisinden başkasını fazla ilgilen-dirmeyen ayrıntılar üzerinde pek durmamışımdır. Bunları içeren sahifeleri atlayıp geçtiğim olmuştur. Fakat burada bu söylediğimin tam tersini yapıyor görünürsem, bunun nedenini açıklamam lâzım:

Çağımızda bir diplomatın anılarını yazıp da ülkesinin süper devlemlerle ilişkilerine dokunmaması pek zor. Yazdıkları arasında bunlar da bulunmazsa neyi yazacaktır? Benim yazmaya kalkışmamın başlıca nedenlerinden biri de zaten bu. Ancak fikirler değil de kişiler üzerine git-

mek mutat olduğundan, söylenenler sağa meyilli görünürse soldan, sola dönük diye düşünüldüğünde sağdan üzerinize domates atılmasına da hazırlıklı olmanız gerekir. Başkalarının boynuna yafta asmak gayesi ile dolaşanlar o kadar çok ki, onların şerrinden kurtulmak için susup kenara çekilmekten başka çare yoktur diye düşünülür. Zaten istenilen de bu: İyi niyetli çoğunluğun ortadan kaybolmasını sağlayıp boş meydanlarda rahatça at koşturabilmek. Oysa ben kanaatlerimi ve inançlarımı, her türlü peşin hüküm ve art düşünceden uzak söylemek niyetindeyim ve bunun memleketime hizmet olacağına kesin inancım var.

* * *

Diplomatın içinde yetiştiği çevre, siyasi görüşleri, ailesinin onun üzerindeki etkileri ile ilgilenen çok kişi vardır. Bu ilgilerini esirgemyenler arasında yalnız kendi milletinin görevlendirdikleri değil, niyetleri üzerinde iyimserliğe düşülmesine imkân bulunmayan dış çevreler de bulunur. Diplomatın sorumluluğu arttıkça bu ilgi de artar ve etrafa yerleştirilen mayınlar arasında rota izlemek marifet halini alır. Pek zok ülkenin arşivlerindeki fişlere, bilgisayarlara adı girer. Ne gün operaya ya da saz dinlemeye gitmiştir, oralarda kimlerle ahbaplık etmiştir, hangi geceşini, hangi otelin kaç numaralı odasında kiminle geçirmiştir, bunları kendisi çoktan unutmuştur ama geçmişin karanlıklara gömülmesini önleyecek, dosyalarda birikenleri günü gelince patronlarının masasına koyacak kişiler uyanık beklemektedirler. "Savaş, diplomasinin uzantısıdır" dendiği anımsanır ve çok defa silah deposu anahhtarlarının diplomatların cebinde bulunduğu unutulmazsa, değişik renk ve kıyafette kişilerin, ellerinde pertavsızlarla onların etrafında pervane gibi dolaşmalarını yadırgamamak gerekir.

Bu fişlerde, bu bilgisayarlarda yanlış bulunmaz mı? Sundukları bilgiler daima güvenilebilecek bilgiler midir? Teknik hataları bir yana bırakalım, gerçi bunlar da olmaz değil ama asıl tehlike oralara bilgileri yerleştirenlerin cehaletinden, kötü niyetinden ya da ehliyet eksikliğinden gelir. Bir bilgisayara yanlış bilgi girerse bunu düzeltebilirseniz düzeltin. Çeyrek yüzyıl sonra dahi, bir düğmeye bastığınız zaman karşınıza yanlış yön gösteren bir ok çıkacaktır. Fiş ya da bilgisayar kimin ise, sadık köpek gibi sahibinin huyuna, suyuna göre durum alacak, sahibine kim ters düşerse onu ısıracaktır. Felâket, bazı ülkelerin, kendi

vatandaşlarını başkalarının bilgisayarları ile değerlendirme-lerinden gelmektedir. Gangsterlerin eline geçmiş bir bilgisayarın, karşısına iyi not yerleştirdikleri her halde filantroplar değil, gangsterlerin istedikleri yönde tetik çekenler olacaktır.

Ben de etrafımda pervasızca dolaşan çok kişiye rastladım. Benim saptayabildiklerimin sayısına bakukça saptayamadıklarım kim bilir ne kadardı, diye merak etmekten kendimi alamadım. Bu kişiler bir andan sonra maskelerini çıkartıp meslek giysilerini giymek, kişiliklerinin anlaşılmasına göz yummak durumunda kalıyorlar. Zira görevlerini karanlıktan çıkmadan yapmaları, oradan çıkmadan hedefi bulmaları zorlaşıyor. Benim onları her zaman isabetle saptayabildiğim aşırı bir iddia olur. Fakat oldukça isabetli olduğunu sandığım bir örneği aşağıda bilgimize sunacağım:

Paris'te başkonsolos olduğum günlerde Türkiye'de 1965 seçimleri yapıldı. Bu seçim ülkemizi 27 Mayıs kâbusundan çıkartıyordu. O tarihlerde, Paris'te, Türkler arasında, elindeki pertavsızı görmemek zor olan Amerikalı bir zat dolaşırdı. Sosyal ilişki yönü kuvvetli görünen Joyce adındaki bu Amerikalının ne görevde olduğunu ben şahsen kesinlikle öğrenemedim. O zamanki eşinin Türk olması dolayısı ile Türklerle yakın ilişkiler içinde bulunması doğal görünürdü. Etrafa çok soru sormasından da merakli bir kişi olduğu anlaşılırdı. 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce bana, "Seçimde Halk Partisi kazanırsa idareyi onlara bırakmanın doğru olup olmayacağını" sordu. Anayasanın seçime girmesine imkân verdiği partilerden birine iktidar verilmeyeceği peşin hükmüne dayanılarak, demokrasi kurulamayacağı yanıtını verdim. Bu ifade, sonradan "dışarıdan gazel" halini alan, Türkiye'nin idaresi ile ilgili tavsiye ve temennilerden benim duyduklarımın birincisi oluyordu. Kendisinin Türkiye'de iktidar teslim edilmemesi gerektiğine inandığı kişiler arasında Bülent Ecevit'in de adı geçti. Ecevit o zamanlar geleceğe ümitle bakan genç politikacılar arasındaydı. Teyzem annesini iyi tanır ve genç politikacı hakkında iyi şeyler söylerdi. O anda orada Ecevit'in savunulması gerekirdi. Bunu, bir de üstelik kendisini methederek yaptım. Yedi sekiz yıl sonra Ecevit başbakan olunca doğrusu ben pek şaşım, fakat Joyce'un şaşmış olabileceğini, hele bir de biraz önce Ecevit'ten naklen anlattığım televizyon öyküsünü anımsayarak, pek zannedemiyorum. Kuvvetle tahmin ediyorum, Joyce'un ülkesinde oluşturulan benim fişimde onun parmak izleri vardır.

Bu takdirde bu fişe ben, olduğum şekilde değil, onun beni gördüğü şekilde aksetmiş bulunmaktayım.

Peki, bu konuşmanın sonu ne oldu? Paris'teki görev sürem son günleri neden polis romanına döndü? Bunda bu zatın etkisi oldu mu, olmadı mı? İsterseniz, Paris'e uğradığımız zaman, Hitchcock filmini andıran bu bölümü perdeye aksettirir, olayları inceleyerek hükmümüzü veririz.

* * *

Bu yazdıklarımın yanı sıra sonuçlar çıkartılmasını önlemem lâzım. Ben Amerikalıları sevimsiz ve bize düşman kişiler olarak sunmak niyetinde değilim, böyle bir şey aklımın ucundan geçmez. Amerikalı öğretmenlerimin çoğu, tanıdığım diğer bazı Amerikalılar — bunlar arasında çok sayıda meslekdaşım da var — mükemmel saydığım insanlar arasındadır. Ben düşmanın kim olduğunu, tehlikenin nereden geldiğini bilirim. Burada söylediklerim, uzun yıllar meslek çerçevesinde anlatmaya çalıştıklarımın daha geniş bir çevreye yönelmesinden ibarettir.

Bütün dünyanın kaderi uzayın sonsuzluğuna kanat açmaya çalışan iki kartalın pençesine girmiş durumda. Bunların dünya barışı için teşkil ettikleri tehdit, tırnakları keskinleştikçe daha da artıyor. Türkiye açısından her ikisini de aynı ölçüde tehlikeli saymak büyük hata olur ve en azından dış politikamızın yanlış planlanmasına, savunmamız için yanlış hedef seçilmesine yol açar. Bu iki kartaldan biri, fırsatını bulursa, ciğerimizi koparmaya kalkışmakta en ufak bir tereddüt göstermeyecektir. Öteki üzerimize kanat germiş görünüyorsa, bunu bize karşı duyduğu büyük sempatiden dolayı değil, kendi savunmasının kaçınılmaz gereği olduğu için yaptığını hiçbir zaman hatırdan çıkartmamak lâzım. Birincisi bir tarihte üzerimize doğru hamle gösterilerine girişmiş olmasaydı, ötekinin bizimle ilgileneyeceğini, hatta nerede olduğumuzu araştırma zahmetine katlanacağını düşünmek zor olurdu. Zaten bu ikinci çok defa ilgisinden değil, ilgisizliğinden, anlayışsızlığından tehlikeli oluyor.

İkisi, aralarındaki kör dövüşünü bir tarafa bırakıp dikkatlerini başka yönlere çevirirlerse acaba ne olur, bunun iyi düşünülmesi, iyi hesaplanması bir zorunluk. Şimdilik bu yaklaşma imkânsız görünüyorsa da tarih bunun ihtimal dışında tutulmamasını, ihtiyatın elden bira-

kılmamasını emretmektedir.* 1939 Ağustosunda Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyasının, birbirlerinin can düşmanı bu iki ülkenin aralarında bir pakt imzalayabilecekleri kimin aklına gelirdi? İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermekte olduğu günlerde, Batulılar'ın, kendilerini kurtarmak için savaşa girdikleri ülkeleri kaderleri ile başbaşa bırakıp Avrupa'nın bir pasta gibi ortasından ikiye ayrılmasına göz yummaları, geleceğe ışık tutabilecek bir örnek sayılmaz mı? Şatolarının etrafını hendek ve surlarla çevirip yaşamlarının güvence altına alındığı inancına kavuşan, av alanlarını bölüşüp aralarında yarar dengesini kuran ortaçağ derebeyleri gibi süper güçler de damlarını nükleer araçlarla donatıp savunmalarının yeterli olduğu kanısına varırlarsa dünyaya bakışları ve savunma stratejileri değişmeyecek mi?

Bu atmosfer içinde, hanelerindeki insan hakları ihlallerini unutan bazı çevreler, bu mukaddes hakkın üstüne palyaço elbisesi giydirip bunu etrafta dolaşturmaya, kendi yararları için kullanmaya kalkışmayacaklar mı? Kruşçev zamanından beri gündemde tutulan, "barış içinde beraber yaşamak" propagandasının altında, Amerika'ya yönelik dünyayı bölüşme önerisi yatmıyor muydu? İki süper güç, çok kişinin dikkatinden uzak olarak, "kontrol altında tutulacak ülkeler" anlayışına varmamışlar mıdır ve bunun için sınırlar çizip bunun ötesine "iyi niyet" mesajından başka bir şey yollamamaya özel bir itina göstermiyorlar mı? Bu nokta bölüşmeyi devamlı kılar bir tutum değil midir? Bu gidiş dünyayı ne yöne sürüklemektedir ve ileride kimlerden, ne gibi özveriler istenecektir, şimdiden bunlar bilinebilir mi? Emin olunabilecek tek bir şey vardır, o da kartalların kendi kanatlarından tek bir tüyü bile koparıp birbirlerine armağan etmeyecekleri ve hovardalığı başkalarının cebinden yapacaklarıdır. Küba bunalımı sırasında, sanki biz mevcut değilmişiz gibi, topraklarımız üzerindeki füzeler o ikisinin kendi aralarında yaptıkları pazarlığın konusu olmadı mı ve biz sadece, kendi evi hakkında komşusundan tebliğ alan ev sahibi durumunda kalmadık mı? Kendi parlamentolarında ülkemizi bölmeye yönelik esintilere pencerelerini kapatamayanlar, sırf bizim bütünlüğümüz korunsun diye kentleri üzerinde hidrojen bombası patlatılması ihtimaline göz yumacaklar mıdır? Biz kendi topraklarımızdan kendi ekmeğimizi sağlayacağımız yerde, hep ileri karakol durumunda kalıp gerilerden gelecek iase katar-

* Bu satırlar yazıldığı zaman, Reagan ile Gorbaçov henüz birlikte bir masaya oturmamışlardı, ben de yazdıklarımı olduğu gibi aktardım. (Yazarın Notu)

larını mı bekleyeceğiz? Bütün bu soruların yanıtları bendedir dememe tabii imkân yok. Bunları özgürce, baskı altında kalmaksızın tartışabilmek hakkımızı dikkatle, hassasiyetle koruyalım diyorum. Uluslararası dengeler yerlerine çakılı kayalar gibi değil, körfeze demir atmış gemiler gibidir. Rüzgârların yönü değiştikçe gemilerin de yönü değişir ve aniden fırtına kopunca, kaptanı yeteneksiz gemiler, kendilerini sahilde bulurlar ve parçacıların eline düşerler. Onun için kaptanların seçiminde büyük dikkat gerekir.

İşte ben peşin hükümden, art düşünceden uzak kalacağım derken, yapmak istediğim rahatça konuşabilmenin zeminini hazırlamak ve yapılabilecek eleştirilerin yanıtlarını şimdiden kayda geçirmektir. Zira ileride polemige girmek niyetinde değilim ve esasen bunu yapmaya vaktim kalacağından da emin olamıyorum.

"Tanışma kokteyli" saydığım bu bölümlerde tekrarlar olduğunun farkındayım. Ülkemin kaderi ile ilgili öyle gözlemlerim var ki, bunları milletimin bilgisine sunmadan dünyadan ayrılmak istemiyorum. Biraz değişik açılardan çekilmiş olsalar dahi aynı görüntünün fotoğraflarını zaman zaman önünüze sunduğum oluyor. Öyle motifler var ki hafızalara iyi yerleşsin, dikkatten kaçmasın istiyorum, onun için bunları tekrarlıyorum. Bu motiflerden biri "kontrol altında tutulan ülkeler" motifi, başka bir deyimle bir çeşit neo-kolonyalizm. Bu konuya arada bir dönmekten kaçınmıyorum. Bununla bağlantılı bir motif daha var, o da "destabilizasyon", onu da gündem dışı tutamayacağım.

"Enflasyon", "devalüasyon" gibi bazı deyimleri bir zamanlar başbakanlarımızdan, devlet adamlarımızdan bazıları dahi bilmez, anlamaz görünürlerdi. Bunları milletçe öğrenmemiz, tanımamız için mutfağımıza, oturma odalarımıza girmelerini, önümüzden ekmeğimizi, altımızdan sandalyemizi çekip götürmelerini bekledik.

"Destabilizasyon" onlardan da iri bir canavar. Beş on yıllık aralıklarla ortaya çıkıp içimize giriyor, yüzlerce insanımızı kurban edip gidiyor. Görüldüğü zaman denizler dalgalanmaya, devlet gemisi sallanmaya, hükümetler devrilmeye, pek çok günahsız insan yaşamından olmaya başlıyor. Bütün yaptıklarına rağmen bu "tek dişi kalmış canavar"ı yeterince tanıdığımıza ben kani değilim.

Aslında bu ejderha Tanrı yarattığı değil, bir "uygarlık" ucubesi. Kompüterlerle programlandırılmış bir robot ya da televizyon oyununda uçakları elinin tersi ile düşüren King Kong gibi bir şey. Onu harekete

geçirip alanları kana boyamak, sakın denizlerde fırtına yaratıp gemi batırmak artık bir uzmanlık işi haline gelmiş. Nasıl kurgu bilim filmlerinde "özel etki" yaratıcıları varsa, "destabilizasyon" planlayan, uygulayan uzmanlar ve onların kullandıkları "özel yöntem"ler de var. Bir tapınağın önünde bir otobüse makineli tüfekle ateş açılmasının bir Orta Doğu, bir Latin Amerika ya da bir Batı Avrupa ülkesinde ne gibi yankılar yapacağı, bu ülkelerin bir yerinde başlatılacak bir yangının nerelere kadar yayılacağı çeşitli vesilelerle deneyden geçirilmiş, elde edilen sonuçlar, ileride yararlanılmak üzere, "özel yöntem" el kitaplarına kaydedilmiştir. Hangi ülkelerin parlamentolarına, hükümetlerine, ordu saflarına, haberalma örgütlerine sızılabilceğı, hangi ülkelerdeki kudretli kişilerin darbe yapmağa teşne oldukları da aynı el kitaplarında belirtilmektedir. Bir "ülkeyi kontrol altında tutmakta olanlar" kontrollerinin tehlikeye girdiğini gördükleri anda hemen dev vantilatörleri açıp denizleri dalgalandırmaya, devlet gemisini sarsmaya başlayacaklardır. Bu sarsıntı sırasında çaresizliğe itilen kaptan ya yerinden indirilecek ya da denize atılacak, istenilen şekilde yetiştirilmiş çiçeğı burnunda bir kaptan, kendi adamları ile birlikte, kurtarıcı edası ile kaptan köprüsüne koşturulacak, ondan sonra vantilatörlerin elektriğı yavaş yavaş kesilerek deniz sakinleştirilecek, geminin normal seyre başlaması yeni ekibin marifeti gibi gösterilecek, sarsıntı sırasında ortaya çıkan her türlü zarar eski kaptanın zimmet hanesine enkaz olarak kaydedilecek, gemi huzur limanına girerken rıhtımda alkış tutanlara kaptan, "Süpermen" edası ile el sallayacak, tebessüm dağıtacaktır.

"Destabilizasyon" eyleminin mizansenini işte aşağı yukarı bu. Yeni kaptanın, kendisinden evvelkilerin kaderini paylaşması da ihtimaller dışında değil. Çağımızın öyküsü anlatılırken bu hokkabazlıklara değinmemeye imkân yok. Bunu işleyeceğim temalar arasında tutmak istiyorum ama iş öyle bir hal almış ki, her şeyi tam olarak derleyip sunabilmek benim kudretimi aşar. Fakat şunu söyleyebilirim: Bu canavar değişik tarihlerde, değişik yerlerde görünmeye devam edecek, onu tanımakta, ona karşı tedbir almakta geç kalanlar, başlarına dev kılığına sokulmuş cüce getirilmesinden, kendilerine yol gösterici olarak karga kılavuz tayin edilmesinden kurtulamayacaklardı.

* * *

Okuduğum anı kitaplarında genellikle yazarın ailesi, çocukluğu ile ilgili ayrıntılarla ilgilenmediğimi, bu hususları içeren bölümlere geldiğim zaman çok defa sahifeleri çevirip geçtiğimi söylemiş, buna rağmen burada bunun tersini yapar görünebileceğimi eklemiştim. Uluslararası ilişkiler üzerinde yazı yazıldığı zaman, iki süper gücün eylemleri hakkında değer yargılarında bulunmanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştim. Yazılanlar da okuyanların siyasî görüşlerine göre eleştirilere uğruyor. Benim de bundan kaçmam mümkün değil. Bu böyle olduğuna göre, eleştirilere direnmek yerine eleştiricilerin işini kolaylaştırmak daha doğru olacak. Dedelerime kadar uzanan bazı bilgileri sunarsam, bazı çocukluk anılarımı anlatırsam, beni ve anlatacaklarımı değerlendireceklere yardımım dokunmuş olurum diye düşünüyorum.

17 Eylül 1924 günü Adana'da dünyaya geldiğim zaman, o tarihten yıllarca sonra süper güç haline gelecek iki devlete tarafsız kalmamı çok zor kılacak koşullar altında hayata gözlerimi açmışım. Gerçi yüzyıllar boyu hemen her Türk, Moskofu düşman bilerek dünyaya gelmişti ama pek az Türk ailesinde bu olumsuz duygu bizim ailemiz içindeki boyutlara ulaşıyordu. Zira ailemiz Ruslar karşısında çok, ama pek çok insan kaybetmişti.

Atlantik'in ötesinde hızla gelişen, dünyaya özgürlüğün ışıklarını yaydığına inanılan ülkeye dünyanın dört bir köşesinden insanlar koşarlarken biz Türkler, bu akının dışında kalmıştık Oraya tarafsız, hat-ta ilgisiz gözle bakmaya devam etmiştik. Ne kadar fakir olsak, ne kadar sıkıntı içinde bulunsak, yine de vatanımızdan kopamıyorduk. Zaten orası da Müslümanlar'a kollarını açan, onlara öncelik tanıyan bir tutum içinde değildi. Bundan dolayı Türkler'in ve Amerikalılar'ın birbirlerini tanımakta çabuk davranmış olduklarını söylemeye imkân bulunamazdı. Üstelik 1924 yılında, Dünya Savaşı dolayısı ile iki ülke arasında kesilmiş bulunan siyasî ilişkiler de henüz kurulmuş değildi. Oysa ben, Anadolu'nun bir köşesinde, Amerikalılar'ı kendilerine çok dost sayan bir aile içinde dünyaya gelmekte idim. İçinde dünyaya geldiğim koşulların beni nasıl etkilediğini, daha sonra ülkemin bu iki ülke ile ilişkilerini izlerken görüşlerimde ne gibi değişiklikler olduğunu anlatırsam bun-ların ilginizi çekebileceğini düşünüyorum.

Bu bölümde ilginç bulacağınız daha başka şeyler de yazabileceğimi sanıyorum. Ailemizin birçok ferdi anılarını yazmış olsalar idi, tarihçilerin ilgisini çekecek şeyler kaleme almış olabilirlerdi. Bilhassa

1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen süre içinde, hatta bu sürenin öncesinde ve sonrasında, tarihî olayların büyük bir kısmında ya babam, ya annem tarafından, akrabalarımızdan hiç olmazsa bir kişinin ya olayların ortasında, ya da pek yakınında bulunmuş oldukları dikkati çekiyor. Diyeceksiniz, bu özellik yalnız sizin aileye özgü bir şey mi? Hayır, böyle bir iddiam yok. Biliyorum, pek çok Türk ailesi için de aynı şeyler söylenebilir. Esasen bu hareketli, felâketli yıllar içinde her aile kendisine düşen ıstırap payını almış. O kuşaklarda şehit sayısı çok ama kötü yaşam koşulları yüzünden ömürleri kısalanlar, sakatlıktan ya da sevdiklerini kaybetmekten mutsuz kalanlar az değil. Sadece ailemizin büyük olması, ailenin payına düşenlerin de aynı oranda olmasına yol açmış.

Burada altını çizmem gereken bir nokta daha var. Aileler genellikle atalarına uzanan bilgileri efsaneleştirmek eğilimindedirler. Kayıtlarının nerede olduğu bilinmeyen ya da kayda geçmemiş olaylar, muhayyilenin önünde istendiği gibi atı koşturulacak geniş bir alan açar. Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile yirminci yüzyılın ilk çeyreği içinde devlet savaştan savaşa, bunalımdan bunalıma sürüklenirken, devlet idaresini ellerinde tutmuş olanlar dışında kalanların yaşam öykülerini belgelemek kolay olmaktan çıkmıştır. Onun için sadece bu bölümde, anlatıklarımın abartma olup olmadıklarını, gerçeklere ne ölçüde uygun bulunduklarını kanıtlara bağlamamı isterseniz bunu yapacak durumda olmadığımı belirtmekte yarar görürüm. Sadece bana kadar gelmiş olanlara benim bir şey katmadığıma güvenmenizi dilerim.

* * *

Babamın babası Miralay İsmail Beyle annemin babası Hacı Nazmi Paşanın ortak yönleri, her ikisinin de askerlik yaşamlarına 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda başlamış olmaları. Bize kalan resimlerinde her ikisinin de göğsünde bu savaşın nişanları görülür. Buna mukabil birbirlerini tanımış olduklarına dair ailelerimizde bir bilgi mevcut değil. Ayın cephede savaşmadıkları da muhakkak gibi.

Hacı Nazmi bey, Gazi Osman Paşa'nın karargâhında bulunmuş, onunla birlikte esir olup onunla aynı zamanda özgürlüğüne kavuşmuş.

Daha sonra, benim bugünkü yaşımdan çok daha genç sayılacak bir yaşta, Yemen isyanı sırasında şehit olacak olan İsmail Bey'in 93 Sava-

ş'nda hangi cephede savaşmış bulunduğunu ben kesin olarak bilmiyorum, fakat çok kanlı geçen bir cephede savaşmış olduğunun ifade edilmesinden bunun "Şipka Bölgesi," olabileceğini düşünüyorum.

Babamın dedesi yani Miralay İsmail Bey'in babası İbrahim ulema sınıfından imiş. Kahire'ye giderek Cami-ül-Azhar'da tahsil görmüş. Ailenin Çarşamba ile Terme arasında, daha ziyade Terme yakınında arazisi varmış ve esasen oralı imişler. İbrahim'in iki oğlundan küçüğü olan İsmail, askerî rüşdiyeye giderek subay olmuş. Arapça ve Fransızca'yı öğrenmesi subaylık yaşamının büyük kısmını Beyrut ve Şam bölgesinde geçirmesine, sonunda da Arabistan'da şehit olmasına neden olmuş. Bugün Ürdün'ün bulunduğu bölgede yerleşmiş bir Türk ailesinin kızı olan ninem Vahide hanımla da orada evlenmiş. Ağabeyi Zeke-riya ölünce onun geride bıraktığı iki kızını da, kendi üç kızı ve bir oğlu ile birlikte büyütmüş. Yemen'de çıkan isyan dolayısı ile, takviye için oraya gönderilen birliklerle oraya gittiği zaman Beyrut'a ulaşan Paşalık emri kendisine tebliğ edilememiş. İsmail Bey'in kendi çocuklarından ve yeğenlerinden dünyaya gelmiş olanların sayısı bugün herhalde elliden aşağı değildir.

Diğer dedem Hacı Nazmi Paşa'nın babası İsmail ile onun babası Berduk, Kafkasya'daki Türk topraklarının Ruslar'a karşı savunulması için yapılan savaşlarda şehit olmuşlar. Berduk, Şeyh Şamil'le birlikte, onun komutanlarından biri olarak savaşmış ve Ruslar'a karşı bir başarı kazandığı gün oğlu İsmail dünyaya gelmiş. İsmail'e "uğurlu" anlamına gelen bir lâkap takmışlar ve onu hep bu lâkapla anmışlar. İsmail'in dokuz oğlu ve bir de kızı dünyaya gelmiş. Yetmiş yıl süren savaşlar sırasında Berduk ve İsmail'den başka İsmail'in dokuz oğlundan yedisi de şehit olmuş. Birini de dokuz yaşında iken Ruslar alıp götürmüşler. Kendilerine bağlı köyler, aşiretler savaş boyunca hemen tümüyle imha edilmiş, kısacası soykırıma uğramışlar. İsmail Bey ölümünden kısa bir süre önce, son mukavemet savaşlarının başlamasından az evvel, en küçük oğlu, dört beş yaşlarındaki Nazmi ile kızı Nazikmisal'i, eniştesi Şahin Bey'e emanet edip İstanbul'a yollamış. Sultan Abdülmecit bu çocukları kendi himayesine almış. Kendilerine bağlı olarak savaşmış bulunanların aileleri, Karamürsel'e bağlı Hamidiye Köyü'ne yerleştirilmişler. Yıllar sonra Nazmi, eş olarak Hamidiye Köyü'nden Melek hanımla evlenmiş, onun iki yeğeni Mehmet Ali ile Osman'ı yetiştirip Harbiye'de okumalarına yardımcı olmuş. Nazikmisal'i,

Abdülmecit'in kızı Behice Sultan'la birlikte ve aynı dadı nezaretinde büyütmüşler, daha sonra Nazikmisal hanım, Yeniçerileri ortadan kaldıran Ağa Hüseyin Paşa'nın oğlu Şrayı Devlet azası Ali Şevket Paşa ile evlendirilmiş ve o tarihlerde Sadrazam ikâmetgâhı, daha sonra Harbiye Nezareti ve nihayet İstanbul niversitesi olan binaya gelin gitmiş. Nazmi de büyüyünce Enderunu Humayn'da okumuş. Nazikmisal Hanımın Advie adında bir kızı dünyaya gelmiş ve genç yaşta ölmüş. Ali Şevket Paşa'nın ölümünden sonra Vakanüvis Lütfi Efendi ile evlenmiş. Yıllar sonra annem çocukluğunu halası Nizakmisal'in yanında geçirmiş ve halası onun dizinde uyurken ölmüş.

Hacı Nazmi Paşa, en büyük erkek torununa dedesi Berduk'un adının verilmesini, kendisini hatırladığı yaştan beri dilermiş ve onun arzusu üzerine bu ad bana takılmış. Bu suretle İsmail Berduk şeklindeki adım ikisi Ruslar'la savaşıırken, diğeri Yemen'de şehit olan üç dedemin isminden oluşmuş oluyor.

'93 Savaşı', diye de anılan 1877-1878 savaşı başlayınca, o tarihlerde "bıyıkları yeni terlemiş" olan Nazmi, sırf Ruslar'a karşı savaşmak için gönüllü olmak istiyor. nce on yedi, on sekiz yaşlarında bulunan bir çocuğun cepheye gönderilmesine izin çıkamaz gibi görünüyorsa da Rusça bilmesi ağır basıyor ve Plevne'ye, Gazi Osman Paşa'nın karargâhına gönderiliyor. Orada Türk tarihinin en parlak sahifelerinden birinin oluşumunu yaşıyor. Esareten dönünce kendisine subaylık, rütbe ve nişan veriliyor. Ondan sonra askerlik yaşamı devamlı savaş ve mücadele içinde geçiyor. Suriye'de, Haran'da Dürzi isyanında, Balkanlar'da Bulgar isyanında asilerle yaptığı çarpışmalarla ilgili olarak çocukluğunda teyzelerimden, dayılarımdan dinlediğim öyküler hâlâ kulağımdadır. Bunları burada anlatmaya kalksam, bu kitabın hem niteliğini, hem de başlığını değıştirmek durumunda kalırım.

Nazmi Paşa'nın askerlik yaşamının diğeri bir olayını da 1897 Türk-Yunan savaşında Milona Boğazı'nda ve Dömeke'de bulunması teşkil ediyor. Haydar Paşanın komutası altında bulunduğı ve Abdlezel Paşa'nın kahramanca şehit olduğı savaşlardan, bilhassa Milona geçidindeki başarısından sonra kendisi iki derece terfi ettiriliyor. Komutanın kendisine armağan ettiğı beyaz at ve kılıç ile ektirdiğı resim aile albümünde bulunur. Daha sonra Manastır, Prizren Bölgesi'nde görev yaparken, sonradan Mareşal olacak genç bir subay, Fevzi Bey maiyetinde alışıyor.

Dördü kız, ikisi oğlan altı çocuğu olan, sekizi erkek, biri kız dokuz kardeşi bulunan Nazmi Paşa'nın soyundan bugün hayatta olanların sayısı on ikiyi geçmez.

* * *

Babam İbrahim Halil, 1891 yılında Yafa'da, babası o tarihlerde orada görevli bulunduğu sırada dünyaya gelmiş. İsmail Bey şehit olduğu zaman yedi sekiz yaşlarında imiş ve Beyrut'ta oturuyorlarmış. Vefatı üzerine İstanbul'a dönmüşler. Babamdan önemli yaş farkı ile büyük olan ablaları, daha babaları hayatta iken evlenmiş bulunduklarından rahat sayılabilecek bir hayat yaşamışlar. Babam bir süre St. Joseph'te, bir süre de Robert Kolej'de okumuş. Beyrut'ta iken öğrenmiş bulunduğu Arapça ve Fransızca'ya ek olarak İngilizce'yi de öğrenmiş. Daha sonra hukuku ve o zamanlar yüksek okul seviyesinde olan Maliye Mektebi-Âli'sini bitirmiş. (Diplomat olsaydı benden daha başarılı olurdu diye daima düşünmüşümdür.)

Hukukta öğrenci iken Balkan Savaşı başlıyor ve babam diğer bazı öğrencilerle birlikte, savaşa katılmak için gönüllü yazılıyor. Yunan cephesine sevkediliyorlar, fakat o sırada ateşkes imzalanıyor. İstanbul'dan ayrılımlarından tam kırk gün sonra, savaşma fırsatı bulamadan geri dönüyor ve terhis ediliyorlar. Hukuku bitirdikten hemen sonra annem Fatma Zekiye ile evleniyor. Dedem Hacı Nazmi Paşa ile ortanca halam Emine Hanımın eşi Reşit Paşa'nın arkadaş olmaları tanışmalarının ve evlenmenin vesilesi.

O tarihlerde Dünya Savaşı başlıyor ve babam yedeksubay olarak Filistin cephesine sevkediliyor. Güvenlik ve haberalma işlerinde çalışıyor. Üç lisan bilmesi ve bölgeyi tanınması dolayısı ile Kudüs'te Mukaddes Yerlerin korunması, din adamları ile irtibatta bulunulması ve onlarla ilgili günlük işlerin yürütülmesi ile görevlendiriliyor. (O günlere ait anılarını yazmış olsa idi, tarihe hizmet etmiş olurdu düşünce-sindeyim. Fakat kendisi, biraz da mesleğinin gereği, yaptıklarından hiç bahsetmeyen bir karaktere sahipti. Hizmetlerine ait bilgileri daima arkadaşlarından ve annemden dinlemişimdir. Hukukçu olması dolayısı ile, Kudüs'te temasta bulunduğu çeşitli din ve mezheplere mensup din adamları ile, hukuk kaideleri içinde iyi ilişkiler kurduğunu ve bir anlayış havası yaratılmasına katkıda bulunduğunu dinlediklerimden hissetmişimdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar, çeşitli çevre-

lerin Türkler'e yöneltmeğe çalıştıkları haksız iddialar arasına, Kudüs'teki Mukaddes Yerlerin idaresi ile ilgili bir ithamın sıkıştırılamamış olduğunu düşündüğüm zaman, bu sonuçta babamın da bir payı vardır diye iftihar duyarım.)

Kudüs'ün düşmesinden kısa süre önce Şam'a geçen babam ve anem, şehrin düşmesinden bir hafta öncesine kadar orada kalıyorlar. Ablam Hatice Mualla, orada dünyaya geliyor. Babam Şam'dan ayrılana kadar güvenlik konuları ile ilgili hizmetlerine devam ediyor. (O tarihlerde, Arap dünyasının ortasında bir Türk kenti olarak bilinen Şam'ı, elektrik, telefon dahil, her türlü şehir hizmetlerini işler halde bırakarak, hatta devir teslim muamelelerini yaparak, sükûnet ve vakar içinde terkediyoruz. İngilizler oraya girmeyi, siyasî amaçlarla geciktürüp Lawrence ile Faysal'ın idaresindeki Arap kuvvetlerinin daha önce girmelerine fırsat verince şehir halkı ile şehri işgal eden Araplar arasında karışıklıklar çıkıyor, kan dökülüyor. Kimin ne yaptığı bilinmez hale geliyor. "Lawrence of Arabia" filminde bu hususlar açık olarak görülür. General Allenby rolünü mükemmel şekilde oynayan Jack Hawkins'in, Şam'da karışıklıklar devam ederken, karargâhında balıkçılık kitapları okuması ve makam odasında olta ile balık avlama talimleri yapması ilginçtir. - Bu film Türkiye'de niçin yasaklanmıştır, anlaması zordur. Filmde İngilizler ve Araplar, Türkler'den daha kötü bir ışık altında sunulmaktadırlar. Türkler'e karşı yapılan soykırım bütün acılığı ile gözler önüne serilmektedir. Zaten "Amerika, Amerika" "Geceyarısı Ekspresi" gibi filmleri yasaklamakla büyük bir fırsat kaçırmamız gibi geliyor bana. Bütün dünyanın gördüğü bu filmleri seyretmekle dostu, düşmanı daha iyi anlamayacak mıyız? Düşmanlarımızı halkımızın nefretine karşı mı koruyoruz? Zaten yasak etmesek de bu filmlerin Türkiye'ye geleceğini, gelseler de halkımızın sinema kapılarında kuyruk yapacağını mı sanıyoruz? Bana kalsa, "Türkiye üzerinde oynanan oyunlar" gibi serileri tamamlamak ve daha iyi izah etmek için bunları da televizyonda gösterir ve hemen arkasından açık oturum tertiplerdim.)

Ateşkesten kısa süre önce, hudut güvenlik konuları ile ilgili olarak Lüleburgaz'a giden ve orada "artık savaş sonucundan ümitsiz olduğu her hareketinden belli olarak" Berlin'den dönmekte olan Talat Paşa'yı trende gören babam, ateşkesten sonra İstanbul'a dönüyor. İstanbul'da babama İzmir, Bursa, Kastamonu Polis Müdürlüklerinden birini seçmesi öneriliyor. Yirmi beş, yirmi altı yaşlarında olan ve as-

kerlikten yeni terhis edilmiş bulunan bir yedeksubaya böyle seçenekli bir öneride bulunulmuş olması biraz şaşırtıcı görünür, fakat Kudüs ve Şam'daki hizmetlerinin bunda etkili olmuş olabileceği düşünülebilir. O tarihlerde İzmir ve Bursa'nın düşman tarafından işgal edilmesi ihtimali bir kara bulut gibi tepemizde dolaşmakta. Babam ve annem, Anadolu'nun ortasına daha yakın olması ve dolayısı ile daha fazla hizmet imkânı sağlayabilir düşüncesi ile Kastamonu'yu tercih edip oraya gidiyorlar. 16/17 Eylül 1919 gecesi, Atatürk'ün Samsun'a ayak basmasından dört aya yakın bir süre sonra babam, Kastamonu Valisi ve Alay Komutanı ile birlikte Atatürk'ün emrine geçiyor. (Bu iltihak olayı Atatürk'ün nutkunda yer almış bulunmaktadır.)

Kastamonu, Millî Mücadeleye katılmak üzere, İstanbul'dan Ankara'ya, İnebolu yolu ile gidenlerin -ki bir süre bu iki şehrimiz arasındaki tek yol burası oluyor- ve İstanbul'dan kaçırılan silahların geçtikleri önemli bir merhale halini alıyor. Bir ara İnebolu Kaymakamının değiştirilmesi zorunluğu doğunca, babam bu görevi de kısa bir süre geçici olarak üstleniyor. Aynı yolu izleyerek Ankara'ya gitmekte olan casus Mustafa Sagir hakkında ilk kanıtları saptayanın babam olduğunu, Sagir'in zorluk çıkarıyor diyerek babamı Ankara'ya şikâyet ettiğini, Atatürk'ün babamın ileri sürdüğü kanıtların değerlendirilmesini istediğini, bu araştırmanın casusa idam yolunu açtığını, babamın kendisinden değil, yakın arkadaşı İsmail Habip Sevük'ten dinlemiştim. (Babamın Kastamonu bölgesindeki güvenlik işleri ile ilgili durum üzerindeki bazı notları ve bazı yazışmaları, 1930'larda Antalya Milletvekili olan arkadaşı Ferruh Niyazi Bey aracılığı ile Atatürk'e yollamış olduğunu biliyorum. Sanırım bu belgeler incelenmek üzere bir yerde beklemektedir ve belki de araştırmacılarını bulmuştur.)

Daha sonra Fransızlar, Ankara Antlaşması uyarınca Çukurova'dan çekilmeye başlayınca, babam Ankara Hükümeti'nin ilk Adana Polis Müdürü oluyor ve bölgeyi Fransızlar'dan devir alan heyette bulunuyor. Fransızların peşine takılıp giden Ermeniler'in, gitmeden önce evlerin ocaklarında, kül altında gizledikleri bombalar, çarpışmak üzere gittikleri dağlardan dönenlerin, ocaklarını ateşlemeleri sonucu patlayıp felâket yaratmaya başlayınca bunların temizlenmesi babamın ilk faaliyetlerinden biri oluyor. Bir süre sonra da, kendi arzusu ile memuriyetten ayrılıp avukatlığa başlıyor. Adana, Mersin ve Tarsus'ta avukatlığını yaptığı kuruluşlar arasında Devlet Demiryolları ile Mersin Liman

Şirketi ve yine bu üç şehirdeki Amerikan Kolejleri de vardı.

Ben, işte bu yıllarda, babam avukat iken dünyaya gelmişim. Babam o tarihte otuzüç yaşında idi ve bu kısa ömre oldukça renkli bir yaşamı sığdırmış bulunuyordu.

* * *

Annemin ve babamın, Çukurova'da, Atatürk devrimlerinin yerleşmesi bakımından önemli hizmetleri olduğu inancındayım ve bu yöndeki gayretlerine, çocukluğumda hemen her gün tanık oldum diyebilirim. Kadınlara siyasî hakların verilmesinden hemen sonra annem Mersin'de Belediye Meclisi azalığı, Belediye Encümen azalığı, Türk Hava Kurumu Başkanlığı yaptı. Mersin'de çarşaf ve peçenin yasak edilmesi için Belediye Meclisine verdiği taktir kabul edildi ve uygulandı. Bunun o devirde, bazı çevrelerde nasıl yankı uyandırdığını bugün yaşamak değil, anlatmak dahi zordur. Bir süre devletin himayesine alındık dersem abarttığımı sanmayın. Ben dokuz yaşında iken, annemin 30 Ağustos 1933 günü yapılan törende kalabalığa hitaben vermiş olduğu nutku dinlemek çocukluğumun unutamayacağım anıları arasındadır. Aynı tarihte, Mersin'de 27. Alay Komutanı olan ve daha sonra İkinci Ordu Komutanlığı'na kadar yükselen Orgeneral Hakkı Akoğuz ve ailesi ile o günlerde başlayan dostluğumuz hiç kesilmeden devam etmiştir.

Çukurova'da bu şekilde geçen çocukluğum beni tam anlamı ile koşullandırmıştır. Atatürk'e kurtarıcı bir kahraman, fakat başlattığı devrimleri -meselâ laikliğı - zaman zaman kuşku, hatta bazen endişe ile bakan bir muhitte, ailemiz çok defa bir azınlık görüntüsü almakta idi. Bu beni Atatürk devrimlerini daha iyi anlamaya; bu devrimlere ve yaratıcısına kesin şekilde bağlanmaya itmiştir. Benim ve kuşağımın bazı sivri ve yırtıcı taraflarımız, bazı bağnaz sayılacak yönlerimiz varsa, bunun nedeni çocukluğumuzun ve gençliğimizin bu koşullar altında geçmiş olmasında aranmalıdır. Daha ileriki yıllarda bu bağnazlık aleyhimize işlemeye başlamış, icazetlerini, Atatürk'ün bizleri yaklaştırmak istediğı Batı'ya ancak kökümüze bağılı kalarak yaklaşmamız gerektiğini unutanların azizliğine uğramaktan kurtulamamışızdır. Onların kılıçlarını, zaman zaman Democles'inkine benzer şekilde tepemizde hissetmişizdir.

Babamın, daha ben doğmadan Amerikan Kolejleri ile kurmuş

olduğu meslek irtibatı da yaşamımı koşullandıran, ona yön veren bir unsur olmuştur. Doğduğum zaman annemi tebrike gelenler arasında, ablamın okuduğu Amerikan Kız Koleji'nin Müdürü Miss Grace Towner ile daha sonra Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Müdürlüğüne gelecek olan Miss Martin de bulunuyordu.

O tarihlerde Adana'da Kız Koleji, Tarsus'ta Erkek Koleji, Mersin'de de karma bir kolej vardı. Babam bunların sadece avukatlığını ve Hukuk Müşavirliğini yapmaz, öğretmen sıkıntısı olduğu zaman bunlarda öğretmenlik yaptığı da olurdu.

O günlerde Amerikan Kolejleri hiç de kolay sayılacak koşullar altında değillerdi. Bir kere bunlara rağbet yoktu. O bölgede yaşamış, sonra oraları terketmek zorunda kalmış insanların okulları gibi görünürlerdi, benimsenmezlerdi. Fakat babamın eski bir Polis Müdürü olması, bunlarla ilişkimiz yüzünden bize yönelebilecek eleştirilere karşı etrafımızda bir dokunulmazlık ağı oluşturmuş gibiydi. Rağbet azlığı sınıflarda öğrenci sayısının da az olmasına yol açardı. 1938-1939 yıllarına kadar bir sınıftaki öğrenci sayısı onu ya bulur, ya bulmazdı. Meselâ ben 1942'de altı arkadaşla birlikte mezun oldum. Bazı sınıflar öğrenci azlığından iptal edilir, öğrencilere başka okullara, meselâ Talas Amerikan Koleji'ne veya Robert Koleji'ne gitmeleri ya da bir ders yılı kaybettikten sonra, ertesi yıl gelmeleri önerilirdi. Kendileri ile birlikte mezun olduğum altı öğrenciden üçü bize bu şekilde, bir yukarı sınıftan intikal etmiş arkadaşlarımızdı.

Kolej idarecileri, gemilerini üzerlerine gelen dalgalardan korumak için çırpınan kaptanlar gibiydiler. Onlara yönelik eleştirilerden haksız olanları, haklı olanlardan fazla olduğu inancını hâlâ korurum. Bütün çabalarına rağmen üç gemiden ikisini kurtaramadılar. (Üçüncüsü St. Paul'un doğduğu şehirde olduğundan onu kurtarmak için her fedakârlığı göze aldılar.) Ben kendimi hatırladığım yıllarda Mersin Koleji kapamıştı bile. Adana Amerikan Kız Koleji de, bölgede oldukça geniş yankı uyandıran bir davadan sonra kapandı.

O tarihlerde, Millî Mücadelenin yarattığı hava içinde milliyetçilik duygusu, bölgede -tabii haklı olarak- çok kuvvetli idi. Adana Kız Koleji, okul rengi olarak kırmızı, beyaz renkleri seçmişti ama spor yapılırken giyilen eşofmanların lâcivert olması, okulun Amerikan bayrağının renklerini kullandığı izlenimini yaratıyor ve tepkilere neden oluyordu. Törenlerde ve spor temalarında bu izlenim yüzünden olaylar

çıkınca, savcılık olayları yaratanlar aleyhine değil de, okul idaresi aleyhine dava açıyor. Davanın ülkedeki yabancı müesseselerin tasfiye edilmesi gibi bir art düşünce ile açıldığı şeklindeki iddialar hâlâ hafızamda ama bunların ne dereceye kadar gerçeklere uygun olduğunu söylemek bunca yıl sonra benim için mümkün değil. Babam Amerikan Koleji avukatı olarak davayı üzerine alıyor ve davayı kazanıyor. Amerikalılar bu olaydan kısa süre sonra Adana Kız Kolejini de kendiliklerinden kapattılar. Ablam bir süre Adana Kız Lisesi'ne devam etti. Daha Erenköy Kız Lisesi'nden mezun oldu.

Ben Tarsus Amerikan Koleji'ne bu hava içinde başladım. Okul Müdürü Mr. William Woolworth, bana Princeton Üniversitesi'nde bir burs sağlayacağını taahhüt etmiş durumda idi. 1941'da mezun olmuş olsaydım, büyük ihtimalle bu gerçekleşecekti. Araya 1941 Kasımı'nda Pearl Harbour girip Atlantik yolundan sonra Pasifik yolu da aşılmaz hale gelince bu fırsattan yararlanamamış oldum. Princeton'da, tarihten fiziğe, astronomiye kadar seçeceğim her hangi bir konuda başarılı olacağımdan en ufak bir kuşku duymuyordum. Nefsime bu kadar kuvvetli bir güvenim vardı. Gençliğimin o kuvvetli nefse güven duygusundan bugün acaba geriye ne kaldı? Bu duygu bugün de tümüyle kaybolmuş değil. Öyle olsaydı, anı yazmak için elime kalem almak hevesini duymazdım. Fakat bilhassa meslek yaşamımın ikinci yarısında kendime güvenim epey yara aldı ve bu benim için pek iyi olmadı. Mesleğimi çok sevdim, fakat bütün bir ömrü başkalarının emri altında geçirmek beni mutsuz kıldı, tam katılmadığım, yanlış bulduğum talimatlara uymak zorunluğu beni rahatsız etti. Bugün "Acaba karakterine en uygun mesleği seçmek başarısını gösteremedim mi?" diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

* * *

Yirminci yüzyılın ilk çeyreği dolmadan, Anadolu'nun bir köşesinde dünyaya gelmiş bir insanın kendisini Amerikalılar'ı dost, Ruslar'a düşman sayacak olağanüstü koşullar içinde yaşama başlamış olduğunu söylemesi, kanıtlamakta zorluk çekeceği bir iddia gibi görünebilir. Anlattıklarımı, bu iddiamın temelsiz olmadığını gösterecek nitelikte kabul edersiniz ümidindeyim. O takdirde, bugünün iki süper gücüne karşı düşünce ve duygularımın değişikliğe uğrayış öyküsünün başlangıç

noktasını bulmuş sayılabiliriz. (Ben öykümü her türlü art düşünceden uzak kalmaya çalışarak anlatıyorum. Lütfen siz de bu öyküyü aynı şekilde dinlemeye gayret edin. Zira "iki süper güce duygu ve düşünceleirim yavaş-yavaş yer değiştirdiler" şeklinde bir sonuca gitmekte olduğumu düşünmekte iseniz yanılığa düşüyorsunuz demektir.)

İkinci bir iddiada daha bulunmuş, belirli bir süre içinde Türk tarihinde önemli sayılacak olayların ortasında ya da yakınında ailemden hiç olmazsa bir kişinin bulunduğunu söylemişim. Bunu teyit etmek için Plevne'den Yemen'e, Dömeke'den Kudüs ve Şam'a, hihayet Atatürk'ün nutkuna kadar giden örnekler verdim ama yine de anlatıklarım bu iddiamı ancak sınırlı şekilde doğrulayabildi gibi geliyor bana. Zira şimdiye kadar sadece dedelerimin ve annemle babamın yaşamlarından örnekler vermekle yetindim. Eğer yelpazeyi biraz daha açar, diğer yakınlarımın yaşamlarına değinirsem başka örnekler bulabilirim. Meselâ büyük halam Halide Hanımın oğlu Mecdi'nin İstiklâl Savaşı'nda şehit olmasından, ortanca halam Emine Hanımın oğlu Selahattin Alan'ın Türkiye'nin ilk uçak mühendisi olduktan sonra İnönü uçuş kampında bir tecrübe uçuşu sırasında hayatını kaybetmesinden bahsedebilirim. (Yukarıda dördüncü bölümde sunduğum dörtlük, eniştemiz İbrahim Alaattin Gövsa'nın, Mecdi ile Selahattin'in anıları için yazmış olduğu şiirden alınmış bir parçadır.) Ninemin iki yeğeninden Mehmet Ali dayının Harbiye'yi bitirir bitirmez gittiği Çanakkale'de, İntepe bataryalarında savaşırken toprak altında kalıp genç yaşta malûlen ordudan ayrılmasına, buna karşı küçük kârdeşi Osman Güray dayının yine Çanakkale'de başlayıp 1950'lerde Orgeneral olarak emekli oluşuna kadar süren askerlik yaşamının anılarına değinmemek eksiklik sayılabilir. Mahmut Şevket Paşa olayından sonra bir süre Paris'te yaşamak zorunda kalan Abdurrahman dayımın orada ve Türkiye'de Rauf Orbay, Yahya Kemal Beyatlı, Nihat Reşat Belger gibi tarihimizde iz bırakmış kişilerle tanışıklıkları ve dostluklarından bahsetmek kaçınılmaz olur. Adurrahman dayının, Paris'te öğrenimine yardımcı olduğu küçük dayım Abdullah Zeki Polar'ın, evvelâ Tevfik Rüşti Aras'ın, sonra Şükrü Saraç-oğlu'nun Özel Kalem Müdürü olarak Atatürk döneminin son yıllarında ve İkinci Dünya Savaşı'nın uzun bir kısmında dış ilişkiler tarihimize geçecek tüm olaylara yakından tanık olmuş bulunmasından söz etmemek mümkün olmaz. Hele bilhassa Şükrü Saraçoğlu'nun tarihi Moskova ziyareti sırasında Stalin'le başbaşa yaptıkları ve içeriği

hâlâ aydınlığa kavuşmamış bulunan konuşmada bulunan tek Türk'ün o olduğunu belirtmek gerekebilir. Nihayet İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman, eşi ile beraber Brüksel'de tahsilde bulunan ablamın, Almanlar'ın Belçika'ya yürümesinden sonra eşi ve diğer Türk öğrenciler ile birlikte yürüyerek Fransa'ya sığınma gayretlerine, bu gayretlerin, Almanlar'ın onlardan daha süratli bir şekilde ilerleyişi sonuncu başarısız kalışına, daha sonra Türkiye'ye dönüşüne, dönüşten sonra yakalandığı hastalıkla mücadelesine, sonunda hastalığın genç yaşta onu aramızdan alıp götürmesine yer vermemeye imkân bulamam.

Aslında hiçbir yaşam tümüyle onu yaşayanın eseri olamıyor. İnsanın kaderini, çok kez yakınlarının başarısı, başarısızlığı, talihi, talihsizliği oluşturuyor. Onların öyküsüne değinmeden, kendimizinkini anlatmamız zor. Benim için değer taşıyan insanlara bu kadar yer ayırmamın nedeni biraz da bu.

* * *

Yaşadıklarımı anımsadıkça, bunlar son şekillerini nasıl aldılar diye düşünmekten kendimi kurtaramıyorum. Beynime saplanan merak ve şüphenin sızısını hep duyuyorum. Gördüklerim, alın yazımın aydınlığa çıkması mıydı, Mukadderat Dairesinin hazırladığı maketin üzerinden örtünün kaldırılması mıydı, bunlar insanlığın yüzyıllardan beri yanıtını aradığı ve bazen bulduğunu sandığı sorular, ama benim şu sırada araştırdığım bu değil. Belirli bir zamanda ve yerde, bizim çağımızda ve Bakanlığımızda kaderlerin nasıl şekillendirildiği üzerinde biraz durmak, iltimas ve kayırma var mıydı, var idiyse ne orandaydı, bunu anlamaya çalışmak gibi dar bir alandayım.

Bu dönemde Bakanlığımızda "klik, lobi gibi şeyler"in bulunup bulunmadığı tartışması basına da yansımıştır. Acaba bu iddialar ne oranda gerçeklere uymaktadır? Saydığım ve sevdiğim bir arkadaşım bu konuyu sonuca bağlamış. Bir gazetede şu sözleri çıktı: "Klik, lobi gibi şeyler yoktur, bunlar yanlıştır. Ne kendim bir kliğe intisap ettim, ne de bir kliğe dayanarak bir yere çıktım. Bunu yapmadığım gibi, bakanlıkta da hiçbir zaman böyle şeyler olmadı."

Arkadaşımın kendisi ile ilgili sözlerini eleştirmek aklımın ucundan geçmez. Meziyetlerini çok kişiden daha iyi bilirim. Fakat

"Bakanlıkta da hiçbir zaman böyle şeyler olmadı" şeklindeki ifadesi insanı güç durumunda bırakmaktadır. Anılarımı anlatırken böyle şeyleri yok farzederek konuşma imkânı bulabileceğimi sanmıyorum. Devlet adına sorumluluk yüklenmiş kişilerin söyledikleri, tarihe mesaj anlamı da taşımaktadır. Muhatabımız artık gelecek kuşaklardır. Onların inanmakta zorluk çekecekleri şeyleri onlara söylememeliyiz. İltimastan, kayırmadan arındırılmış bir müesseseden söz edilirse, bu, insan ruhuna aykırı bir şeyden bahsetmek ve muhatabınızdan onun verebileceğinden fazla anlayış beklemek olur.

Benim için en büyük zorluk, dediğimi ispatlamak zorunluluğunun, hukukî deyimi ile "beyyine külfeti"nin bana düşmekte olması. Bir şeyin olmadığını söyleyenin ispatlayacak bir şeyi de yoktur. Ben örneklerimi, bana yöneltilebilecek eleştirilerden kendimi koruyarak nasıl sunabilirim? Dostlarımı incitmeden, görev anlayışına ters düşmeden bunu nasıl yapabilirim? Sel suları içinde boğulmamak için sağda, solda dal yakalamaya çalışmış insanları teşhir mi edeceğim? Yoksa ortada bir terim kargaşası mı var? Meselâ "iltimas ve kayırma" yerine "temenni ve telkinler" desek olmaz mı? Kimse ne kendisi, ne de bir yakını için temenni izhar etmemiş ve böyle bir yaklaşım sonucu hiç bir tayin ve terfi yapılmamış mıdır? Acaba "klik, lobi" sözcüklerini bir tarafa bıraksak da bunların yerine, belki üzerinde anlaşmaya varabileceğimiz "dayanışma" sözcüğünü kullansak aramızdaki görüş ayrılığını ortadan kaldıracabilir miyiz? Katılmak istediğimiz hemen her konserde ön sıraların hemen daima belirli kişiler için rezerve edilmiş bulunduğunu gördükten, daha büfe açılmadan istakozların devamlı olarak belirli masalara konulduğuna tanık olduktan sonra, ne isim kullanılırsa kullanılsın, her şeyin hakkaniyete uygun cereyan etmiş olduğunu söylemek mümkün değil. En azından "dayanışma" sözcüğü üzerinde anlaşmaya varmamız lâzım. İsterseniz önce, Muhsin Batur'un "Anılar ve Görüşler" adlı kitabının 559 ve 560'ıncı sayfalarını açıp şu satırları okuyalım:

"Devleti yönetmeye talip olanların büyük kısmı normal olarak sivil kökenli insanlarımızdır. Bu kesimde Batı'ya yani çağdaş uygarlığa ilk açılan kesim önce Tıbbiyeliler, sonra Mülkiyeliler olmuştur. Yabancı dilde öğretim yapan okullar da Batı'ya açılışta rol oynamışlardır. Bir dönemin siyasî hayatında öncelik Galatasaray Lisesi + Mülkiyeli

kesimde idi, buna bir de masonluk eklenince etkinlik (ben nedenini bilemiyorum) daha da artıyordu. (*) Sonraları hukukçular siyasî hayatımızda üstünlük sağladılar. Yaşadığımız dönemde ise mühendisler egemenliği göze çarpmaktadır."

Dipnot işareti ile aşağıya kaydedilen cümle de şu: "Az da olsa askerler içinde de masonlar vardı, ben mason olma teklifi almadım."

Bu birkaç satır bana o kadar önemli göründü ki, ben bunları hareket noktası olarak ele alıp bir kitap yazabilirim. Bu satırların, ülkemizin kaderini etkilemek için uğraşmış, sonunda istediği şekilde olmasa dahi, bunu başarmış bir eski komutanın kaleminden çıkmış olması bence önemini daha da artırıyor.

Batur'un geliştirmek istediği fikir şu: "Aynı kökenden gelenler arasında aşırı bir dayanışma vardır." Ben bunu bir adım daha ileri götürüp şunu ekleyeceğim: "Son yüzyılımızın tarihi, bir dayanışma sanatı tarihidir." Dayanışma neyi gerektirir? Her şeyden önce, aynı niteliği taşıyan iki kişiden, yakasında kendi rozetinizi gördüğünüz kişiyi tercih etmenizi değil mi? Bu yapılırken dayanışma sınırı aşıp iltimas sınırına girilmekte değil midir ve bu sınır acaba nerededir? Üzerinde durulması gereken sorun bence işte budur.

Batur'un masonluk hakkında söyledikleri de ilginç. "Ben mason olma teklifi almadım" diyor. Bunu söylerken, teklif alsaydı nasıl hareket ederdi, buna açıklık getirmiyor. Oysa masonlar, kendi prensiplerine göre, kimseye teklifte bulunmuş görünmek istemezler, kendilerine gelenleri kendi arzuları ile gelmiş kabul ederler. Benim kanaatıma göre, Batur mason olsaydı, masonlar onun Cumhurbaşkanı olmak için muhtaç olduğu birkaç oyu kolaylıkla bulabilirlerdi, tabî bunu kendi işlerine uygun düşer saysalardı.

Batur, "az da olsa askerler içinde de masonlar vardı" diyor. Aslında bu önemli bir açıklama. Yalnız bu ifadenin dahi, bu konu üzerinde biraz durmayı gerektirdiğini sanıyorum. Ben şahsen bu gerçeği daha önce, kanıtları ile birlikte, İlhami Soysal'ın "Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar" adlı eserinde görmemiş olsaydım hayret ve endişe duyardım. Fakat bu artık benim için eskimiş bir haber niteliğindeydi. Yine de bu konunun en yetkili bir kaynak tarafından teyit edilmiş olmasının kuşkusuz ağırlığı vardı.

* * *

Böylece, size birlikte incelemeyi önermek istediğim konulardan birine daha gelmiş bulunuyoruz. Bu kitabın adı malûm: "Tasmalı Çekirge". Bir süreden beri "Dünya'da ve Türkiye'de tasmalama harekâtı" üzerinde bir şeyler anlatmaya çalışıyorum. Bu durumda, çok kişinin dünyadaki en büyük "Tasma Üretim Merkezi" saydığı bir örgüte, Masonluk kuruluşuna, hiç göz atmadan geçmemiz mümkün olur mu? Bunu yapmazsak söylemek istediklerimiz eksik kalmaz mı?

Biz hâlâ bu Galatasaraylı'ydı, o Tıbbiyeli'ydi, öteki Mülkiyeli'ydi, beriki Hukukçu'ydu, diğeri Mühendis'ti diye kendi insanlarımızı, yakalarındaki rozetlere bakarak, gereksiz bir rekabete itmeye devam edelim. Oysa büyük bir perdenin arkasında, keyiflerince, kontrolsüz şekilde ve bizlerden yetki almaksızın, bizlerin ve bütün bu değerli insanlarımızın kaderleri ile oynayan birileri var. Onları hep unutmaktayız, yahut onlar kendilerini gözden kaçırmak sanatını gayet iyi biliyorlar.

Gerçi bazı kişilerin sırf Galatasaraylı, Mülkiyeli ya da Hukukçu olmalarından dolayı hak etmedikleri yerlere geldiklerine dair yaygın düşünceler var. Batur da bunu aksettiriyor. Böyle düşünülmesi bazen devlet yöneticilerini ters yönde de etkileyebiliyor. Meselâ bir başbakan hükümetini kurarken kabinesine hukukçu almamak için itina gösterdi denilebiliyor. Bu bir rastlantıdan ibaret dahi olsa ortaya endişe verici bir tablo çıkıyor. Hukukçuya kulak vermeden hükümet idare etmeye kalkışmanın, farklı bir şey olamayacağı meydanda. Bu konuya da değinmemiz her halde kaçınılmaz olacak, fakat bu safhada değil. Bu ilk bölümlerde, sadece ileride anlatacaklarımızı içine yerleştirmek istediğim çerçeveleri bulmak ve bunları dikkatinize sunmak gayreti içindeyim. Bunu yaparken de bir zorlukla karşılaşmaktayım. Hangi çerçeveyi elinize alsanız, bu ister siyaset, ister sanat çerçevesi olsun, ister tarihî olayların içine yerleştirildikleri ve tarih müzesinin duvarlarına asılmış çerçeveler olsun, hepsinin birer köşesine çakılmış ve aynı üretim merkezinden çıkmış izlenimi veren çivilerle karşılaşıyorsunuz. O çivileri yerlerinden söküp çıkartsanız, çerçeveler düzgün duramayacak, dengeleri altüst olacak.

Şimdi kendime soruyorum: Bu çiviler nedir ve nerede imâl edilmiştir? Bu çiviler, çerçevelere nasıl ve nerede çakılmaktadır? Bu imalâthaneleri, atölyeleri idare edenler kimlerdir ve kime bağlıdır? Dünyanın her yerinde aynı elden mi idare edilmektedirler? Aralarında bölünmeler olmuş mudur? İçlerinde çekişmeler var mıdır? Örgüt idarecileri-

nin niyetlerinden endişe etmek için haklı bir neden mevcut mudur? Acaba haklarımızı gasbette miyiz, yoksa haklarımızın görünmez ve sarsılmaz bekçileri midirler? Tarih boyunca eylemlerinin bilançosu insanlığın lehine mi bir fark vermiştir, yoksa aleyhine mi? Bu örgütün biz Türkler'e ve Türkiye'ye yararları mı daha fazla olmuştur, yoksa zararları mı?

Maalesef biz "haricî"lerin -onlar bizlere bu adı takmışlar- bunları araştırmak için uygulayabileceğimiz yöntem, elindeki ilkel bir teleskopla gökyüzünde kuyruklu yıldız aramaya çalışan amatör bir astronominin kullanabileceği yöntemden daha mükemmel olamıyor. Teleskopların gelişmişleri zaten onların kontrolüne girmiş bulunmakta. Ben yine de elimdeki basit araçlarla bir şeyler görebildiğimi sanıyor, bulabildiklerimi bir hükme bağlamakta zorluk çekiyorum. Vardığım noktadan daha ileri gitmeye imkân göremiyorum ve bildiğimden daha fazla bir şey öğreneceğim diye, içinde nelerle karşılaşacağımı bilemediğim kapalı bir odaya girmek de istemiyorum. Yapabileceğim tek şey var, o da derleyebildiğim bilgileri sizinle paylaşmak. Benim hükümlerim art düşüncelere dayanabilir, düşüncelerim duygusal bir reaksiyonun ürünü olabilir, hatta paranoya içinde bulunabilirim. Tarafsız hareket edeceğimi iddia etsem, bu sözüm şüphe ile karşılanabilir. Bütün ihtimallerin benim dışımdaki bir süzgeçten geçmesinde yarar görüyorum. Onun için bendeki bilgileri ve düşüncelerimi sizinle paylaşma önerimi lütfen kabul edin.

JAHBULON KULLARININ ÖNLENEMEZ YÜKSELİŞLERİ

29 Temmuz 1985 tarihli Milliyet Gazetesinin "Kültür ve Sanat" sütununda "Mason düşmanı İngiliz yazar öldü" başlıklı bir haber çıktı. Bu haber şöyle idi:

"Masonlara karşı yazdığı kitaplarla tanınan İngiliz yazar Stephan Knight, 33 yaşında öldü.

Knight'ın ölümü ile ilgili bir açıklama yapan yapımcısı Nina Martin, yazarın 1980'den beri hasta olduğunu ve kurtarılamadığını söyledi.

1984 yılında yayınlanan "The Brotherhood" adlı kitabıyla tanınan Knight, Sovyetler Birliği'nin gizli haberalma servisi KGB'de masonları kullandığını ve İngiliz Haberalma Servisi'nin önemli noktalarında casuslar bulundurulduğunu yazıyordu.

Bahse konu kitabı 1985 Şubatında Londra'da satın alıp okumuştum. Yazarın adını ise 1981 yılından beri biliyordum. Historia adlı Fransızca tarih dergisinin 1981 Mayıs tarihli nüshasında tanınmış Fransız tarihçisi Alain Decaux'nun "Karındaşen Jak" olayını çeviren esrar perdesini aralamak gayesiyle yazdığı yazıda bu ada rastlamıştım.

Alain Decaux, bu yazısında Knight'in "Karindeşen Jak: Nihai Hal Tarzı" adlı kitabında ileri sürdüğü teze de yer veriyordu. Kendisi hakkında bilmediğim şey yaşı idi. Milliyet'teki haberi okuyunca, "Demek Mozart'tan da genç ölmüş" diye düşünmekten kendimi alamadım. Okuduklarımdan kendisinin iyi niyetli ve gayretli bir insan olduğu izlenimi edindiğimden, resmini dahi görmediğim bu insanın ölümünden dolayı üzüntü duydum.

Okuduklarımdan onu "mason düşmanı" saymak doğrusu benim aklımdan geçmezdi. Bir konuyu inceleyen yazarla o konu arasında ruhsal ilişki aramak her zaman gerekmezdi. Meselâ Emin Çölaşan, banker olayları üzerinde araştırmalar yaptı diye onu "banker dostu" ya da "banker düşmanı" diye vasıflandırıp belirli bir kategoriye sokmamız mı lâzım gelirdi? Gerçi Stephan Knight, araştırmalarında eleştirilebilecek yöntemlere baş vurmamış değildi. Bilgi sağlamak için bazan mason işaretleri kullandığını, bazı masonlardan gizli bilgiler sağladığını itiraf ediyordu. Ancak böyle bir yolu seçen ilk kişi o mu idi? Gerçeği bulmak için dedektiflerden devlet güvenlik görevlilerine, gazetecilerden dedikodu avcılarına kadar bu yola baş vurmuş olanların sayısı herhalde az değidi. Hatta bu yöntem çok olumlu sonuçlar alınmasına da yol açabiliyordu. Ülkesinde yaşayan Türkler'in içinde bulundukları koşulları, katlanmaya mahkûm edildikleri çileleri gün ışığına çıkaran Günter Wallraff'ın yapmış olduğu hizmeti küçümseyecek mi idik?

"KGB'nin mason kullandığını, İngiliz Haberalma Servisi'nin önemli noktalarında casuslar bulundurduğunu" yazmak da "Mason düşmanı" sayılmak için her halde yeterli sayılmazdı. KGB'nin amaçlarına ulaşmak için elinden gelen her fırsattan, eline geçirdiği her kişiden yararlanmaktan geri kalmayacağını bilmeyen kalmamıştı. Bundan masonlara bir ayrıcalık tanınması için de geçerli bir neden bulamazdı. Esasen İngiliz Haberalma Servisleri'nin önemli noktalarına yerleşmiş o kadar çok sayıda KGB köstebeği bulunup ayıklanmıştı ki, geriye bunlardan bir miktar daha kalmış olduğunu iddia etmek sansasyon yaratacak haber sınıfına dahi sokulamazdı. Bu bakımdan bir takım insanların, diğer bir insanı, "bu bizim düşmanımızdır" diye parmakla işaret etmeleri için onun daha başka günahları olmalı idi ve galiba da vardı. Meselâ Jahbulon'un kim ya da ne olduğu, ilk defa onun aracılığı ile mason törenlerini çeviren duvarların dışında duyuluyor, belki dünyada bazı masonların dahi duymamış oldukları bu isim "The Times" gaze-

tesinin bir başmakalesine konu oluyor, Katolik kilisesinden sonra belki de ilk defa bir Protestan kilise, Londra'daki Methodist kilise, mensuplarına masonluğu yasaklıyordu.

Karndeşen Jak'ın kimliği üzerindeki iddia da, masonların günah sayabilecekleri nitelikte idi. Ortaya koyduğu tablo, Dorian Gray'in saklamaya çalıştığı portresi gibi çirkin bir şeydi. Masonların buna kızgınlık, hatta nefretle bakmaları gayet normal, hatta haklı sayılabilir. Jahbulon konusuna nasıl olsa döneceğiz. İsterseniz Knight'ın Jak'ın kimliği hakkındaki tezine kısaca değinip bunu devreden çıkartalım:

Bilirsiniz, Karndeşen Jak, Londra'da 31 Ağustos 1888 günü Mary Ann Nicholls adında bir fahişeyi öldürmek suretiyle kriminoloji sahnesine çıkmış, arka arkaya cinayetler işlemek, polise ve basına "Karndeşen Jak" imzası ile mektuplar ve bir seferinde de bir kurbanının vücudundan bir operatör maharetiyle çıkarttığı böbreği yollamak suretiyle etrafa dehşet saçmış ve nihayet 9 Kasım 1888 günü Mary Jane Kelly adındaki fahişeyi öldürdükten sonra geldiği karanlıklara gömülüp gitmiş ve kimliği saptanamamış bir cani idi. Uzun yıllar bu canavarın kim olabileceği hususunda kitaplar yazıldı, filmler çevrildi. 1957-1961 yıllarında, Londra'da görev yaptığım sırada, bu konuda bir opera yazılmış olduğunu dahi duydum. Bu doğru mudur, doğru ise opera sahneye konmuş mudur, bilmiyorum.

Cani adayları arasında kimler yoktu ki. Nihilistlerden Kraliçe Victoria'nın torununa, cinayet işlendiğinde nerede bulunduklarını kanıtlamayan bir takım sabıkalıdan tanınmış operatör ve avukatlara kadar çeşitli sosyal sınıflardan kişilerin adları ileri sürüldü ve tartışıldı. Sherlock Holmes'in yaratıcısı Conan Arthur Doyle, katilin kadın olabileceğini ileri sürdü. Bu suretle Karndeşen Jak teorisinin karşısına bir de Karndeşen Jill teorisi çıktı, ama kitaplarında her türlü esrarı çözmekte uzman Conan Doyle de gerçek hayatta yaya kalmış oldu.

Stephan Knight, kitabında, Jak'ın kimliği hakkında ortaya yeni bir tez atmakta idi. Knight'a göre Jak, tek bir kişi değildi, üç kişilik bir ekipti ve mason örgütü adına bu eyleme girişmişti. Bu ekip, kendisi de mason olan, Scotland Yard'ın başı General Sir Charles Warren'ın bilgisi altında veya en azından büyük ihmali yüzünden, Kraliçe Victoria'nın torunu Clarence Dükü ile ilgili -ve burada ayrıntılarına girmekte yarar görmediğim- gerçekleri örtmek için büyük rahatlık içerisinde bu cinayetleri işleyebilmişti. Bu vurucu güç, Saray Doktoru Sir William

Gull, tanınmış İngiliz ressamı Walter Sickert ve Clarence dükünün arabacısı John Netley'den ibaretti. (Clarence Dükü, sonradan Yedinci Edward olarak tahta çıkacak Gal Prensi'nin büyük oğlu idi. Genç yaşında çabuk seyreden bir hastalığa tutulup ölmemiş olsaydı, Kraliçe İkinci Elisabeth'in dedesi Beşinci George'un yerine o tahta çıkmış olacaktı.)

Stephan Knight'ın kitabındaki iddiaya göre Dük, özel yaşamındaki meraklarına ters düşer şekilde Katolik bir kızla aşk serüveni yaşamış ve bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Bu devlet sırrını öğrenen ve evvelce hemşirelik yapmış bir fahişe bunu diğer fahişelere açıklayıp santaj makinesi haline gelmeye başlayınca hem bu kadının, hem de bu sırrı ondan öğrenen diğer fahişelerin ortadan kaldırılması bir zorunluk haline gelmiş ve yaratılan bir "Karındaşen Jak" efsanesinin arkasında işin icabına bakılmış.

Bu inanılması güç bir teori ama dünyada inanılması güç neler olmamış ki. Önemli olan bunu ciddi olarak incelemek ihtiyacını duyan tarihçilerin bulunması ve bir de kitabın yayınlanmasından sonra bu konudaki tartışmaların kesilmiş görünmesi.

Peki, Knight bunu neden bulup ortaya çıkarmış. İfadesine göre bu öyküyü kendisine ressam Walter Sickert'in oğlu Joseph Sickert anlatmış. Sözde Sickert, Clarence Dükü'nün torunu imiş. Başka bir deyimle Walter Sickert daha sonra Clarence Dükü'nün gayrimeşru kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten Joseph Sickert dünyaya gelmiş. İngiltere'de tanınmış bir ressamın oğlu tarafından hem annesi, hem de babası hakkında bu kadar önemli bir açıklama yapılmış olması ve bunun fazla yankı uyandırmadan geçirilmiş bulunması da ilginç.

Aslında bu iddianın gerçeklere ne oranda uyduğu muhtemelen 1992 yılında ortaya çıkacak. İngiliz kanunlarına göre Scotland Yard'ın bu dosyayı gizli tutmak zorunluğu o tarihte sona erecek ve bu suretle ya Knight'ın teorisi, diğer birçok teori ile birlikte yıkılıp gidecek, ya da cinayet serisinin "Nihai hal tarzı" olarak kriminoloji tarihine geçecek. Gerçi bu tarihçiler, katilin Montague John Druitt adında tanınmış bir avukat olduğu inancına yaklaşmış görünüyorlar ama şimdilik bilinen şey, Knight'ın o tarihte, kendi teorisini destekleyecek delilleri dosyada araştırabilecek durumda olamayacağı.

Yazar burada durabilir, kitabından sağladığı biraz şöhrat, biraz para yanına kâr kalabilirdi, ama bununla yetinmedi. 1983'te "The Brotherhood" adlı kitabı yayınladı. Bu kez günahı büyük oldu. Burada sadece

tarihi bir olayı incelemekle kalmıyordu. Yaşanmakta, gelişmekte olan hayata parmağını değdiriyordu. Jahbulon unutulmuş bir dinin totemi değildi, dünyayı titretmeye devam eden bir örgütün sembolü idi. O kadar ki bütün yaşamlarını bu örgüte adayanların çoğu bunu ilk defa duymakta olabilirlerdi. Açıklananlar bununla kalmıyordu ve daha fenası kitap ilgi çekmekte, yeni baskıları yapılmakta idi. Ayrıca yazar araştırmalarına devam ettiğini, yeni kitap hazırladığını da ekliyordu. Artık ilâhların gazabı yeryüzüne inecekti.

* * *

Bu satırları okurken aklınızdan neler geçtiğini tahmin ediyorum. Düşündükleriniz, dostlarımin, yakınlarımin dikkatime sunmaya çalışmış olduklarından pek farklı olmasa gerek. Bana hep anılarımda masonluğa niçin yer verdiğim soruldu, bu konuya değinmemem temenni olundu, gördüğüm her ağaç deliğine elimi sokmamın tehlikeli olacağı işaret edildi. Adeta geceyi tekinsiz evde geçirmek isteyen bir serüvensever korunmak isteniyordu. Örgüt etrafa bu denli bir korku ve ürküntü havası yaymıştı.

Oysa benim yaklaşımım hiç de bir serüvensever yaklaşımı değildi. İyi niyetlerinden hiçbir şekilde şüphe edemeyeceğim insanların endişelerine katulsa idim tabii bu konuya değinmezdim. Masonluk konusunu, hem de kapsamlı bir şekilde ele almadığım takdirde anlatmak istediğim çok şey eksik kalacak gibi geldi bana. Bunu şöyle açıklayayım:

Diplomasi doruğunda mason rüzgârı kuvvetle eser. Yükselmeye çalışanların yükseliş açlarına uygun ya da ters düştüğü oranda ya onlara yardımcı olur ya da hızlarını keser, hatta bazen hiç acımadan dengelelerini bozup uçuruma yuvarlayıverir.

Tarih çok defa kapalı kapılar arkasında şekillenir. Bunun böyle olması normaldir de normal olmayan şeyler de vardır. Oradaki temsilcilerin sadece ulusların iradelerine bağlı olmaları gerekirken çok defa yörüngelerinden çıkıp başka yörüngelere girenler olur. Bu yörünge bozma mekanizmasında mason miknatusının etkisi büyüktür.

Tarihe mason mührü, hem de çok kuvvetli şekilde basılmıştır amma bu mührü mason gözlüğü takmamış olanlar pek göremezler. Fransız İhtilâlinde, Amerikan bağımsızlık mücadelesinde, bizdeki Meşrutiyet hareketlerinde masonlar ön saftadırlar. Hatta Rus İhtilâlinin

Bolşevik İhtilâline dönüşmesinden önce yapılan ve bir bakıma ihtilâli yürüten bir zemin haline itmiş bulunan Şubat hareketinin öncüsü Alexander Kerensky de masonudur. (Tarih kendisinin başlatmış olduğu bir hareketi kontrol edememiş olmasından bahseder.) Bu bakımdan ben, amacı bir bakıma tarihi şekillendirmek olan diplomasi mesleğinin incelenmesinde, masonluğu ele almadan bazı olayları izaha kalkışmanın yetersiz kalacağına inanıyorum.

Yazdıklarım bilimsel araştırma değil. Kitabın içinde masonluk konusuna ayıracığım yer de sınırlı. Onlarla ilgili bilgileri sistematik şekilde derlemek imkânım da yok. Fakat kıyıya, köşeye bakan bir kimse yine de bir şeyler bulabiliyor. İster istemez derleme, tarlada papatya toplamaya benzer bir dalgınlıktan kurtarılp disiplin içine kolayca sokulamıyor. Konunun niteliğinden gelen anlatış tarzımdan dolayı beni mazur göreceğinizi umarım

* * *

B.B.C., 4, 11, 18, 25 Mart ve 1 Nisan 1984 tarihlerinde, "Saygı ile, Büyükelçi" başlığı altında beş bölümlük bir konuşma dizisi yayınladı. Genellikle diplomasi mesleğinin problemlerini ele alan bu dizi özellikle İngiliz diplomatlarının hizmete alınışlarını, görevlerini, yaşamlarını ve kişiliklerini incelemekte idi. Sonradan bu dizi yine aynı başlık altında, kitap halinde yayınlandı.

Her bölümün bir de alt başlığı vardı. "Seçkinler" altbaşlığını taşıyan birinci bölüm, "İngiliz diplomatının değişik bir devlet memuru olduğunu, eski tantanalı çağlardan kalan koşullar içinde yaşadığını, çalıştığını, eğlendiğini, aides-mémoires, placements, corps d'élite gibi Fransızca'dan alınmış sözcüklerle konuştuğunu" belirten ifadeyle konuya girmekte ve daha sonra şöyle bir cümle kullanmaktadırlar: "Eski ve esrarengiz farmasonluk üyesi olarak da, Taçın hizmetkârıdır." (Bir meslektaşım benim bu çevirime ve yorumuma itiraz etti. İşin esasının çeviri ve yorum tartışması içinde ikinci plana geçmemesi için cümlemin İngilizcesini de buraya alıyorum: "Loyal servant of the Crown he may be, but as member of an antique and mysterious freemasonry")

Bunu ne şekilde çevirirseniz çevirin, nasıl yorumlarsanız yorumlayın B.B.C'nin demek istediği şu: "İngiliz diplomatlarının nitelikleri arasında mason olmak da var." Bu noktadan hareket edecek olursak bir

çok soru birbirini izliyor: İngiliz diplomatlarının acaba hepsi mason mudurlar? İngilizler bu ilişkiyi haberalma mekanizması olarak kullanmakta mıdır? Bu soruların yanıtlarını benden hemen istemeyin. Zaten ben de sizi hemen ikna edecek yanıt da yok. Anlatacaklarıma göstereceğiniz güven oranında bunların yanıtlarını lütfen siz kendiniz saptamaya çalışın.

* * *

Şimdi aşağıya İlhami Soysal'ın biraz önce değindiğim kitabının 195'inci sahifesinden şu cümleyi alıyorum:

"Yirmisekiz Mehmet Çelebizade Said Çelebi'den bu yana, gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse bunu izleyen Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı kadrolarında hemen aralıksız olarak yüksek mevkileri hep masonlar doldurmuşlardır. Öyle ki, bir ara hem de Cumhuriyet'ten sonra mason olmayanların elçiliğe yükselmeleri hemen hemen olanaksız duruma gelmiştir."

İnsan bunu okuyunca "bu nasıl doğru olabilir ve neden böyle oluyor?" diye düşünmekten kendini alamıyor ve "mason olmayanların elçiliğe yükselmelerinin hemen hemen olanaksız duruma geldiği" dönemin hangisi olabileceğini merak ediyor. Yine kitapta Cumhuriyet'ten sonra Dışişleri Bakanlığı yapmış olanlardan mason oldukları iddia edilenlerin isimlerini okuyunca bu sorulara yanıt bulabiliyor. Kitabın yayınlanması üzerinden oldukça uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen tekzip edilmemiş isimler şunlar: Millî Mücadelenin ilk Dışişleri Bakanı Bekir Sami Sunduk, Cumhuriyetin ilânından sonra Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Hasan Saka, Necmeddin Sadak, Fatin Rüştü Zorlu, Selim Sarper, Feridun Cemal Erkin, İhsan Sabri Çağlayangil, Melih Esenbel, Hayrettin Erkmen.

Bunlardan Tevfik Rüştü Aras ile İhsan Sabri Çağlayangil'in bu makamda en uzun süre kalmış kişiler oldukları, diğerlerinden hemen hepsinin hem Türkiye'nin dış ilişkilerinde, hem Dışişleri Bakanlığı'nın iç düzeninde etkili olmuş bulundukları göz önünde tutulursa masonların bu alanlarda ne kadar kudretli oldukları anlaşılabilir ve değil yalnız bir dönemde, hemen her dönemde, mason olanların, mason dayanış-masından yararlanabilir bir durumda oldukları belirir

* * *

Elimde H.U.F. Winstone tarafından yazılmış "Gayrimeşru Serüven" adlı bir kitap var. Kitabın ikinci başlığı "1898'den 1926'ya kadar Orta Doğuda siyasî ve askerî haberalma faaliyetlerinin öyküsü."

Yazar bahse konu dönemde ve bahse konu bölgede, başka bir deyimle Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında ve onun toprakları üzerinde cereyan etmiş haberalma savaşı ve bu savaşın kişileri hakkında o zamana kadar gizli kalmış belgeleri ve henüz yayınlanmamış anıları inceleyerek bilgi veriyor. Bilhassa İngilizlerin çeşitli devletlere ve çeşitli çevrelere karşı yapmış oldukları birbirleri ile bağdaşmaz vaatları ele alıyor, eleştiriyor ve bunları "Gayrimeşru Serüven" olarak değerlendiriyor.

On beş bölümden oluşan kitabın ilk iki bölümünün başlıkları "Savaş alanları" ve "Çölde ayak izleri". Bunların birincisinde Avrupa Haberalma Örgütlerinin rekabet bölgeleri, bu rekabette izlenen yöntemler, ikinci bölümde ajanlarının kimlikleri ve eylemleri inceleniyor. Birinci bölümün alt başlıkları da var. Bu alt başlıklardan biri "Masonlar ve Museviler hakkında." (Yazar "Musevi düşmanı sayılacak bir kişi olmaktan çok uzak) Bu suretle "Gayrimeşru Serüven" in eylemleri arasına mason faaliyetleri de katılmış oluyor. Bu konuda esas metinde olduğu kadar, kitaba eklenen notlarda da ilginç bilgiler var. Bunların hepsini buraya almam mümkün olamayacağına göre, sadece anlatmak istediklerime yardımcı olacağını sandığım bir kaç noktaya değinmekle yetineceğim.

Kitapta İttihat ve Terakki'nin kuruluşu ile İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerinde masonların etkileri ele alınıyor. Aslında bunlar bilinmeyen şeyler değil. Talât Paşanın Selânik'te başlayan Mason localarının ilk Büyük Üstadı olduğu, yine aynı şehirde kurulan İttihat ve Terakki ile Masonlar arasında nasıl bir köprü teşkil ettiği artık tarihi gerçekler arasında girmiş durumda. Ancak bu konulara yaklaşım genellikle yüzeysel kalıyor, fazla derine gidilmiyor. Oysa Winstone, biraz da olsa yüzeyin altına iniyor. Bazı Türk, İngiliz, Arap masonların adlarını, bazılarının o zamana kadar bilinmeyen eylemlerini anlatıyor. Bu açıklamalardan, İngiliz Mason Örgütü açısından, Türkiye'nin, Mezopotamya ve Hindistan'ı da kapsayan Doğu bölgesi içinde yer aldığı anlaşılıyor. (Dışişleri Bakanlıklarının ya da Haberalma Örgütlerinin bölge ve iş taksimatı gibi bir şey) Doğu bölgesinin başında 1873'ten 1898'e kadar Stephan Soucouladi adında bir zat var, Türkiye'de oturu-

yor. Bilindiği üzere 1873-1898 arası Türk tarihi açısından çok önemli bir dönem. Abdülaziz'in 1867'de Avrupa'ya yapmış olduğu gezinin hemen sonrasına rastlıyor. Abdülaziz'in öldürülmesi, Birinci Murad'ın tahta çıkıp inmesi, 93 Savaşı, Birinci Meşrutiyet'in kısa ömrü, Abdülhamit saltanatının ilk dönemi, Girit olayları, Türk-Yunan savaşı hep bu dönemde bulunuyor.

Masonların bölgede yeni birimler kurarak gittikçe genişledikleri anlaşılıyor. 1894'te Connought Dükü, Bombay Büyük Üstadı, 1903'te Lord Kitchener, Pencap Locası Büyük Üstadı oluyorlar. 1894'ten sonra Soucouladi'nin yerine kimin geçtiğine dair kitapta bilgi yok. (Atatürk'ün Türkiye'de masonluğu yasak etmiş olmasına rağmen İngiliz localarının Türkiye'de faaliyetlerine devam etmiş olduklarına dair başka bir kaynaktan bilgi var.)

Zaman geçtikçe Mezopotamya locaları gittikçe büyük önem kazanıyor. Bu bölgede eylemleri ile dikkati çeken iki kişi var. Bunlardan biri Muhammere Şeyhi Hazal. Muhammere, Basra'nın karşısında, Şattülarab'ın İran kıyısında, şimdi yerinde yeller esen bir Şeyhlik. Şeyh Hazal, bütün Mezopotamya'nın Büyük Üstadı, Güney İran ve Irak'taki petrol tesislerinin de koruyucusu. (Gücü bunu yapmaya nasıl yetiyor, merakı değer) Ayrıca Kuveyt Şeyhi Mübarek, Riyad'ta oturan İbni Saud, Osmanlı ordusunda hizmet gören ve kısa süre sonra ayaklanacak Arap subayları ile sıkı ilişkiler içinde. Türkiye'de ve İran'da patlak verecek ayaklanmalarda etkili rolü olduğu kitapta açıklanıyor.

İkinci kişi Şeyh Mübarek. Kuveyt devletinin bugünkü şeklini alışında büyük rolü olan ve Kuveytliler'in Büyük Mübarek diye adlandırdıkları bu kişi de Büyük Üstad.

Kuveyt tarihini şekillendirmiş olan bu kişinin önemi hakkında şimdilik şu kadarını söyleyeyim: Kuveyt Devletinin başına geçmek için Sabah ailesinden olmak gerektiği mâlum, fakat bu yeterli değil. Bir de Mübarek'in hattından geçmek lâzım.

Selânik'te kurulan ve öncüleri arasında Talat Paşa ile onun ortaya çıkmasını sağladı denebilecek olan Emanuel Karasso'nun da bulunduğu mason localarının kaynağını başka yönlerde aramak lâzım. Selânik masonlarının dış irtibatı -ki masonlar, bu bağlantılar için, itaat unsurunu kuvvetle içeren "obediyan" sözcüğünü kullanıyorlar- "Macedonia Risorito", "Veritas", "Perseverencia" gibi adlar taşıyan İtalyan locaları. Selânik'ten esen bu yeni rüzgârın, İngilizler'in yürütmeye çalıştıkları

peynir gemilerinin rotalarını bozduğu izlenimi yaratan bazı belirtiler var. Bu belirtiler, masonların değişik ülkelerde değişik amaçlar güdebileceklerini, zamana ve zemine göre rüzgâr horozu gibi yön değiştirebileceklerini, labirentlerinde iyiliklerin de, kötülüklerin de gizlenebileceğini kanıtlar gibi oluyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen her yerinde mason localarının kurulmalarına ve gelişmelerine hizmet etmiş olan İngilizlerin ve onların İstanbul'daki büyükelçilerinin ve Türkiye üzerinde ilgileri pek yoğun görünen bazı çevrelerin, Selânik'te doğan "biraderlerinden duydukları endişeleri belirten ilgi ve belgelere Winstone'un kitabında yer verilmiş. Kitapta Büyükelçi Sir Gerard Lowther'ın, İkinci Meşrutiyete giden olaylar üzerinde masonluğun ve siyonizmin etkilerinden söz eden raporlarından bahsediliyor. Yine Winstone'un, yaşam öyküsünü başka bir kitabı ile sunmuş olduğu meşhur İngiliz kadın casusu Gertrud Bell'in, Babıâli baskınından sonra "The Times" gazetesinde çıkan ve adeta "Türkiye'yi İttihatçılardan korumak" ister bir hava içinde yazdığı izlenimi veren mektubuna değiniliyor. Sir Gerard'ın tutumu onun pek hayrına olmuyor. Kısa zaman içinde görevinden ayrılıp çiftliğine çekilmek zorunda kalıyor ve yerine, çağır olaylarını inceleyen tarihçilerin hiç birinin gözünden kaçmayacak olan ya da kaçmaması gereken Sir Louis Mallet geliyor.

Türk masonları arasındaki ayrılık ve bölünmelerin, İngiliz masonları tarafından tanınmak hususunda karşılaştıkları zorlukların kaynakları araştırılmaya kalkılırsa belki de Selânik localarının kuruluş tarihine kadar uzanmak gerekebilecek gibi geliyor insana. (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk masonluğunun gelişmesi bir gün incelenirse bunda Amerikalı "biraderlerin mührünü bulmak da bana aynı şekilde kaçınılmaz görünüyor.)

Winstone'un kitabını raftaki yerine yerleştirip başka kaynaklara el atmadan önce bir noktaya daha dokunalım: Kitapta anlatılanlara göre, Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli yerlerinde ve bilhassa Arap topraklarında, meselâ Mısır'da, o tarihlerde, Hristiyanlar, Museviler ve Araplar "mason dayanışması ve kardeşliği" içinde bulunuyorlar. Lütfen dikkat edin, Araplık vasfı, Hristiyanlık gibi, Musevilik gibi bir din vasfı değil, millî bir vasf. Peki öyleyse Türklerle dayanışma ve kardeşlik nerede kalıyor? Onlar kendilerine karşı tedbir alınacak, karşılarında ayaklanılacak kişiler olarak mütalaa edilmekte. Tabii bu durumun kimin yararına uygun olarak tezgâhlandığını araştırmak için fazla yorulmaya

gerek yok. Bu koşullar altında bu tezgâhta çalışanlarla işbirliğine girmiş bir Türk'e ihanetten başka bir vasıf yakıştırmaya imkân bulunabilir mi? Fakat acele etmeyelim. Şüpheyi lehlerine kullanmak için çıkar yol bulmaya çalışalım. Bir obediyanstaki Türk masonları zalim saydıkları Abdülhamid'e karşı ayaklandıklarını sanırlarken, üzerinde durdukları zeminin altını oymakta olan, başka obediyanstaki bağlı "mason biraderler"inin eylemlerinden habersiz görünüyorlar ve sadece bu bilgi eksikliği, bir dereceye kadar onların kabul edilir mazeretleri sayılabilir.

Bugün etrafımıza bakıyoruz. Ortada ne İttihat ve Terakki, ne de Muhammerye Şeyhliği var. Fakat görünmeyen ellerin iplerini çektiği kuklalar, kendilerini hayretle seyreden seyircilerinin önünde marifetli gösterilerine rahatsız edilmeden, kendilerini rahatsız edebilecek gelişmelere karşı tedbirlerini de ihmâl etmeden devam ediyorlar.

* * *

"Kırda çiçek toplama yöntemi" ile buraya kadar geldik. Konumuzun rengi ve kokusu hakkında sanırım, bir fikir sahibi de olduk. Fakat hâlâ bazı şeyleri, meselâ topladıklarımızın zakkum çiçeği gibi zehirli olup olmadıklarını bilemıyoruz. Gayretlerimizi bir düzene sokmazsak bir yere ulaşmadan, dönüp dolaşıp kendimizi başladığımız noktada bulmamız mümkün. Derlediklerimizi imbibikten geçirmek, bazı zerrelere mikroskop altında incelemek lâzım. Bu da bir zaman ve belirli bir ihtisas işi. Her ikisinde de dağarcığımızın pek zengin olmadığı meydana, ama isterseniz biz yine elimizdeki olanaklarla gidebileceğimiz yere kadar gitmeye çalışalım.

Yukarıda çeşitli kaynaklara dayanarak sunduğumuz bilgiler, sanırım aşağıdaki soruların hepsine olumlu yanıt vermemizi mümkün kılmaktadır:

Bu bilgilere göre, masonluğun tarih boyunca uluslararası ilişkileri etkilemiş ve etkilemeye devam etmekte olduğu kesin gibi görünmüyor mu? Bu örgütün bazı kuruluşlara, bu arada bazı ülkelerin Dışişleri servislerinde, AIDS gibi, yani bünyeden çıkarılıp atılamayacak ve tedavi kabul etmeyecek şekilde girmiş bulunduğunu gösteren araz göze çarpmıyor mu? Tarihin ve bilhassa Türk tarihinin dış bağlantılı örgütler tarafından nasıl şekillendirilmiş olduğu husususun tarihçiler

tarafından kamuoyu önünde tartışılması gerektiğini, bundan kaçılmasının karanlıklarda iskelet saklandığı iddiasını kuvvetlendireceğini söylemek hakkımız değil mi? Mason localarını kendi yararlarına kullanmış izlenimi veren ülkeler arasında İngiltere'nin önde gelmekte olduğu, yukarıda sunulan belgelere dayanarak, masonların, milletimin, bütün bir ömür verdiğim Bakanlığımın ve dolayısı ile benim kaderlerimizle oynamış olduklarını düşünmekte haksız sayılabilir miyim? Öyleyse bu konuyu anılarımın sınırı içine almakta mazur görülebilirim.

* * *

Yazmakta olduklarımı okuyanlar arasında, benim işimi gücümü bırakıp masonlarla uğraştığımı, gereksiz ve yararsız bir gayret içinde vaktimi heba ettiğimi düşünenler olabilir. Yukarıda değindiğim üç kitap ile bir derginin basılış tarihlerini buraya kaydetmek dahi, sanırım bu düşüncenin yanlışlığını gösterecektir.

İlhami Soysal'ın kitabının ilk baskısı 1978 yılında, H.V.F. Winstone'un ki 1982'de, Stephan Knight'ın ki ise 1983 yılında yapılmıştır. Historia dergisinin faydalandığım nüshasının Mayıs 1981 tarihini taşıdığını daha evvelce belirtmiştim. (Derginin aynı sayısında masonlarla ilgili ilginç bir yazı daha var. Buna gelecek bölümde değineceğim. Historia dergisinin Masonlarla ilgili bir özel sayı yayınladığını, bunun sayısının 30 olduğunu biliyorum. Anılarımda bu konu benim de isteğimden daha büyük bir boyuta erişmek eğilimi gösterdiğinden bu sayıyı aramak zahmetine girmedim. Tarihçilerin ve bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlerin dikkatine sunarım.) Bahse konu olan kitapların ve derginin basılışlarından bir süre sonra, bazı hallerde bir kaç yıl sonra, elime geçmiş oldukları hesaba katılınca, benim yukarıda sunduğum bilgileri memuriyet yaşamımın son üç beş yılında derlediğim ortaya çıkacaktır.

Anı yazmaya başlayışım da pek o kadar eski tarihlere gitmez. Daktilo makinesinin başına geçip birinci bölümün başlığı olarak "Ümit türü bir çekirge" sözcüklerini kâğıda geçirmeye başladığım zaman takvimler 1985 Ağustos'u'nun son haftasını gösteriyordu. Gerçi 1975 ve 1976 yıllarında vukubulan ve ilk bölümlerde anlatmaya çalıştığım olaylardan sonra anı yazmanın yararlı olacağı düşüncesi ile

bir şeyler kaleme almaya başlamıştım, ama yazdıklarım Mısır'da aldığım Arapça bir ajandaya kaydettiklerimden ibaret kalmıştı. Tempoyu hızlandırmak gereğini birden duymam, yine aynı Ağustos ayının ilk haftasında, Bakanlık görevini yürütmekte olan bir eski dost ile yaptığım görüşmeden hemen sonra oldu.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Bakan o gün benimle her zaman olduğu gibi çok dosthane konuştu. Sevgi ve güvenini esirgemez bir hava içerisinde idi. Yine her zaman olduğu gibi, söylediklerinin haklılığından ve doğruluğundan şüphe etmez şekilde konuşuyordu. Dinlediklerimin bazı noktalarına katılmadığımı söylemeye ne zaman ve zemin, ne de koşullar müsaitti. Ben sadece çanların benim için benim beklediğimden dört yıl önce çalmaya başladığını iştirmektedirim. Yolun sonunu görmem için artık dürbün kullanmama gerek kalmamıştı. Rayların bittiği yer önümdeydi. Kader ağlarını ördükten sonra artık neyi tartışacak, neyi eleştirecektiniz? Bu durumda "en sevgili dost, arkadaş" sizi kaderinizle başbaşa bırakmaktan başka bir şey yapamıyor ve siz sadece güvendiğiniz dağlara yağmış karları seyretmekle yetiniyordunuz. Siz, bütün bir ömür boyu, etrafınızı çeviren ağları yırtamadınız diye, hakkınızda en son kararı alan kişiyi mi itham edecektiniz? Bu bir idam mahkûmunun, bütün günahı, kendisini idama mahkûm eden hâkime yüklemeye çalışması gibi bir şey olmaz mıydı?

Bütün ömrüm boyunca kaderin oluşmasını izlemekten, boşuna bir gayrèt gibi görünse de bunun koşullarını araştırmaya çalışmaktan kendimi kurtaramamıştım. Bakanlıktan ayrılmak üzere iken kader bana bir oyun daha oynamış gibi görünüyordu, ama ben hâlâ kaderin, insanların müdahalesi dışında kendi kendine geliştiği düşüncesini aklıma, vicdanıma kabul ettirmekte güçlük çekiyordum. Görünüşe göre birbirimizin kaderi ile oynayan yine bizler idik. Kaderle oynayanları araştıran masonlar ihmal edilemezdi. Bir şeyi araştırmaya kalkışılınca da bu mümkün olan ve en kapsamlı bir şekilde yapılmalıydı. Mason konusunun bu kitapta oldukça geniş yer almasının bir nedeni de işte budur.

* * *

O tarihe yani masonları anı kitabıma davet edene kadar onlar hakkındaki düşüncelerim, ilişkilerim neden ibaretti? Haklarındaki bilgim ve merakım diğer herhangi bir kimseden ne daha az, ne de daha

fazla idi. Mason sözcüğünü ilk duyduğum zaman muhakkak ki on beş yaşında yoktum. Akrabam ve aile dostlarımız arasında masonlar olduğunu biliyordum ve zaten onlar da bunu pek saklamıyorlardı. (Burada bir noktayı belirtiyim: Kitaplarda, dergilerde ve dolayısı ile kamuoyu önünde açıklanmış olanlardan gayrı bildiğim mason isimlerini açıklamamakta azami gayret göstereceğim. Nihayet her insanın istediği yolu seçmesinin ve seçtiği yolun kurallarına uymasının en tabii bir hakkı olduğunu unutmuş değilim.) Evet, aile dostlarımız arasında masonlar olduğunu biliyorum, demiştim. Bunlardan Deniz Kuvvetlerine mensup olan şimdi Allahın rahmetine kavuşmuş bir tanesi, Yakacık'ta ailemizin yaz aylarını birlikte geçirdiği dededen kalma köşke gelir ve zaman zaman diğer bir köşkte yapılan mason toplantılarına katılırdı. Onun o tarihlerde masonlar hakkında bize söyledikleri ile, daha sonraki yıllarda haklarında okuduklarım ve işittiklerim arasında hemen hemen hiçbir fark olmamıştır, diyebilirim.

Ailemizin yakın dostu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı Dr. Ekrem Tok ile kayınpederimin dostlarından, tanınmış bir bankanın genel müdürlerinden Nuri Pere de mason, hem de yüksek dereceli mason olduklarını bildiklerim arasında idiler. Her ikisi de anılarını saygı ile yadettiğim muhterem insanlardı. Nuri Pere'nin hayatımın en kritik bir döneminde benden ilgi ve yardımını esirgememiş olduğunu telepatik denecek şekilde hissetmişimdir.

Dr. Ekrem Tok'un, hem Türkiye'deki mason hareketini, hem de doğrudan doğruya Türkiye'nin kaderini etkileyen bir eylemini İlhami Soysal'ın kitabında okuyunca şaşırdım. Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Başkanlığına gelmesini ve dolayısı ile önünde Başbakanlığa giden yolun açılmasını sağlamak için, meğer Dr. Tok, gerçeklere aykırı olarak, Demirel'in mason olmadığını ifade eden bir belge hazırlanmasında etkili rol oynamış, mason hareketi içinde çatlak açılmasına neden olmuş ve bundan dolayı kendisine, mason kurallarına uygun olarak müeyyide uygulanmış. Konu Türkiye'nin yürütme organı başına getirilecek bir kişinin buraya getirilmesini sağlamak için yapılmış bir manevra niteliği taşımasaydı, bununla ilgilenmemize neden bulunamazdı. Fakat karşımıza "insan yaratma mekanizmasının" çok ilginç bir uygulaması çıkınca bundan ilgi esirgememiz mümkün olmayacaktır. Genellikle bürokrati tutup yükselten devlet adamıdır. Oysa görünüşe göre, belirli vasıfları olan bazı bürokratlar, devlet adamı yaratılmasına

ve yaratılan kişinin helikopterle belirli noktaya indirilmesine yardımcı olmaktadırlar. Artık bu bürokrat ile bu devlet adamı arasındaki sorumluluk dengesinin ne şekil alacağını siz düşünün. Biraz araştırabilinse bu uygulamanın başka örneklerini de bulmak mümkün. Meselâ Adnan Menderes'in çok kudretli Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un kudretinin bir kısmını masonluktan almakta olduğu, bir zamanlar hemen herkesin bildiği sırlar arasında idi.

Dr. Ekrem Tok'un başını sıkıntıya sokan belge, Demirel'in masonluğu inkâra yer vermeyecek şekilde kanıtlanınca ibret alınacak bir kâğıt olarak ortada kaldı. Cüneyt Arcayürek'in, "Cüneyt Arcayürek açıklıyor" başlıklı kitap serisinin, "Demirel Dönemi 1965-1971" adını taşıyan beşincisinin 56'ncı sayfasında bu konu ile ilgili şöyle bir bölüm var: "Aslında Demirel, mason örgütüne üye olduğunu hiçbir zaman yadsımadı. Ama, tartışmayı bu ortama sürüklemek isteyenlerin oyunlarına araç olmamak için masonluk savlarına ne olumlu, ne de olumsuz yanıt verdi. Görmemezlikten geldi. Johnson'la çektiirdiği fotoğrafın hangi amaçla çektiirildiğini anlatmaya çalıştıysa da, o günlerin gürültülü tartışma ortamında bu sözleri eridi gitti."

Türk tarihinde birçok dönem belirli bir kişinin adını taşır. Birinci Meşrutiyet'ten bu yana Abdülhamit, Enver Paşa, Atatürk, İnönü, Menderes dönemleri birbirini izlemiştir. 27 Mayıs'tan sonraki döneme kişi adı aransa ben Demirel'in adını öneririm. Aslında bu dönem "Mustafa Kemal kuşağı" dönemidir. Kader bu kuşağın bayrağını Demirel'e teslim etmiş, o da Cumhuriyet devrinin en başarılı başbakanlarından biri olmuştur, ama ne pahasına? Bu hususta sorulacak çok soru var ve bunları "görmemezlik'ten" gelmeğe de imkân yok. Çünkü tarihçi bir gün nasıl olsa bu soruları soracak, yanıtlarını araştıracaktır. Şimdi biz tarihinin aklına hangi soruların gelebileceğini bulmaya çalışalım. Siz de isterseniz aynı denemeyi yapıp benim aklıma gelmeyen başka sorular bulabilirsiniz:

Bir ihtilâlden sonra Demirel neden, hangi tecrübe ve vasıflarına dayanılarak ortaya çıkarılmış, parti kuran bir liderin, Ragıp Gümüşpa-la'nın kenara çekilmesi sağlanarak, iktidara giden füzeye bindirilmiştiir? Hangi kuvvet ya da kuvvetler birliğı bu eyleme katkıda bulunmuştur, katkı oranları nedir ve nihayet böyle bir kuvvet ya da kuvvetler birliğı varsa bunu oluşturanlar kimlerdir? Amerika Birleşik Devletleri'nin masonları, masonların Amerika Birleşik Devletleri Hükümetini etki

altında tutmakta olduklarına, başka bir deyimle Amerika Birleşik Devletleri'nin bir mason devleti sayılabileceğine dair sunacağım kanıtlar sizce de akla uygun bulunursa, bu kuvvetlerin Demirel'e şans tanımak hususunda ortak gayrette bulunmuş olduklarını düşünmek mantığa aykırı düşer mi? Eğer bu varsayım gerçeğe uygun ise, Demirel'e şans tanınmasını desteklemiş kuvvetler, Türkiye'nin yararlarını mı, yoksa kendi yararlarını mı önde tutarak bunu yapmışlardır? Demirel'in, ona yardım etmiş olanların umduklarından fazla, Anadolu topraklarında kuvvet bulduğu ortaya çıkınca, bazı çevreler yanlış bir seçim yapmış oldukları düşüncesi ile hayal kırıklığına uğramış olamazlar mı? Bu böyle ise, "biz onu nasıl getirmiş isek, aynı şekilde götürmesini de biliriz" zihniyeti ile bir takım eylemlere girişilmiş olması ihtimali, ihtimaller cetveline kaydedilemez mi? 1971 ve 1980 müdahalelerinin her ikisinin de Demirel'in Başbakanlık yaptığı döneme rastlamasını sadece rastlantı saymakla yetinebilir miyiz? Bu müdahalelerden önce ülkeyi dalgalandıran "destabilizasyon" rüzgârları acaba kuzeyden mi estirilmişti? "Destabilizasyon" eylemleri ile müdahaleler arasında bir bağlantı aramaya kalkışsak yanlış bir yola saptığımız iddiası ileri sürülebilir mi? Demirel'in zeki ve uyanık bir insan olduğu, bürokrat ve politikacı olarak büyük tecrübe derlemiş bulunduğu inkâr edilemeyeceğine göre, onun da yukarıdaki faraziyeler üzerinde durmamış olması mümkün mü? Çeşitli ihtimaller arasında tercihlerini yaparken mason olması keyfiyeti ne oranda kendisine yardımcı olmuş, ne oranda önüne engel çıkarmıştır? Muhsin Batur, orduda masonlar bulunduğunu açıkça söylerken, orduda bulunmuş mason komutanların adlarını açıklayan kitaplar piyasada bulunurken, hatta diğer bazı isimler kulaktan kulağa fısıldanırken Demirel'in bunlardan haberi olmadığını ileri sürmesi inandırıcı olabilir mi? Orduda masonluğa izin verilmesinin ya da buna göz yumulmasının kanunlarımıza uygun olup olmadığını, ülke yararlarına ters düşüp düşmediğini incelemek gerekmez mi? Buna karşı tedbir almak kendisi de mason olan bir başbakanın yapabileceği iş midir?

Demirel'in 6 Ağustos 1986 tarihli gazetelerde bir demeci çıktı. Demeç şöyle: "Açık rejim her şeyin, herkesin önünde cereyan ettiği, her şeyin hesabının sorulabildiği rejimdir. Açık rejimde parlamento kürsüsü vardır, hürdür. Basını, mahkemeleri, savcılarını vardır, hürdür. Bir suçlamaya maruz kalan kişi için de ispat hakkı istemek hakkı vardır. Kapalı rejimlerde bunlar olmaz. Kapalı rejim her türlü suisti-

mallere müsaittir. Şimdi yapılacak şey bence Anayasa'nın geçici 15'inci maddesini kaldırmak ve kim ne biliyorsa bu ülkenin mahkemeleri önüne koymaktır."

Bunları bir mal açıklaması münasebetiyle söylüyor. (Askerî müdahaleleri savunur gibi olmayayım ama ispat hakkı konusunun dahi siyasî adamlarımızca değil, bir askerî müdahale sonucu halledilmiş olduğunu da lütfen hatırdan çıkarmayalım) Türkiye'ye yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı saygım bulunan Demirel'in bu sözlerine katılmamak mümkün mü? Benim yukarıdaki soruları sormam da açık rejimin bana verdiği haklardan biri değil midir? Herkesten sadece mal beyanı istemek acaba yeterli mi? İcabında kişilerden "siyasî geçmişlerinin beyanı"nı da istemek zorunlu olmuyor mu?

Demirel bir hesap kitap adamıdır. Cetvel ve pergel kullanmasını bilen kişi hata yaparsa, ömründe cetvel ve pergel görmemiş kişiden fazla kınanır. O, "ezelî rakibi" gibi, içinde doğan ilhamların peşinde koşan, etrafına topladığı "bilir kişi"lerin hazırladıkları acayip kokteylleri, bunların yan etkilerini hesaba katmadan halka sunan şair mizaç bir kişi olmadığından onun tartılacağı sorumluluk terazisi de başka olacaktır. Evet, demokraside her şeyin halkın önünde açıkça tartışılmasının gerekli olduğuna şüphe yoktur. Fakat koşulları millettan gizli tutulan bir kontratla, kökü dışarı olması muhtemel bir gizli örgüte bağlanmış olan ve bu suretle ipotek altına alınmış sayılması gereken kişinin bunu ne oranda yapabileceği, üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur.

* * *

Merak bir diplomat için hem gerekli, hem de tehlikelidir. O, işini kolaylaştırmak kaygusunda ve çok defa arzusunda olmayan bir çevrede olayları izlemek, öngörmek zorundadır. Merakının yönünü iyi ayarlamazsa, hem kendisini sıkıntıya, hem de ülkesini zarara sokabilir.

Görevi yabancı bir ülkede bilgi toplamak ve olayları izlemek olan diplomat için merak itici bir güçtür. Bu çeşit meraka profesyonel merak demek sanırım mümkündür. Öte yandan her insanda bulunan, hatta bulunması gereken kişisel merakın sınırlarını iyi çizmesi gerekir. Bu çizgiler iyi çizilmediği ya da gereksiz yere aşıldığı takdirde düzeltilmesinde güçlük çekilebilecek zorluklar ortaya çıkar.

Merakın olumlu ve olumsuz tezahürleri vardır. Bütün ömrünü komşularına gidip gelenleri izlemekle geçiren kişinin merakından, yaşamını evrenin sırlarını aramaya tahsis eden Einstein'inkine kadar bunun çeşitli gösterilerine rastlanır. Diplomat görevini yaparken olumsuz merak gösterilerinden uzak durmalıdır. Kişisel ilişkileri görmemek ya da görmez görünmek durumundadır. Buna karşı haberalma, kültür ve turizm gibi alanlarda merakını sınırsızca uzanacak şekilde yaymasını bilmelidir. Konuya böyle bakılınca, merakı teksif etme ve yayabilme bir çeşit meslek sanatı olarak sunulabilir.

Dikkatimin masonlara yönelmesi, bunu bir meslek zorunluğu diye düşünmemle başlamış, görüp anlayabildiklerim bu düşüncemi kuvvetlendirdikçe merakım artmıştır. Aslında benim, başkalarının özel yaşamlarına karşı duyduğum ilgi hiçbir zaman hiç seviyesini aşmamıştır. Buna karşı Allah'ın varlığı, evrenin kuruluşu, nedeni gibi kanıtlara bağlayamayacağımı iyi bildiğim konulardan tutun da başta müzik, tarih, sinema, spor, satranç gibi günlük yaşamımıza giren pek çok konu benim merak alanım dışında kalamamıştır. Yakınlarım bazen bunun bir merak karmaşasına dönüştüğünü iddia etseler kendimi savunmakta zorluk çekerim. Merak alanı bu kadar yaygın olan bir kişinin masonlarla ilgilenmemesi zor olurdu, nitekim bu konu da bu alanın dışında kalmadı.

Dağcılara belirli bir dağa niçin tırmanmak istedikleri sorulduğunda, onların "dağ orada da onun için" yanıtı verdikleri bilinir. Sizin de bana "masonlarla neden bu kadar uğraşıyorsun?" diye sormanız mukadder olan soruya "yan odadan sesleri geliyor da onun için". demekle yetinebilirdim ama bu kadarı ile merakım, yukarıda tanımlamaya çalıştığım "olumsuz merak" tasnifinin dışına çıkarılamazdı. Fakat kulağıma gelen sesler arasında, ülkemle ilgili bazı eylemlerin ele alındığı izlenimi edindiğimi ve bunun endişe verdiğini söylersem beni daha iyi anlayacağınızı ümit ederim.

İş bu noktaya gelince, önümdeki iki yoldan birini seçmek durumunda kalıyordum. Ya her şeyi öğrenebileceğimi ümit ederek seslerin geldiği kapıyı çalmalı ya da etrafta dolaşarak bir şeyler derlemeye, bir şeyler anlamaya çalışmalıyım. Anglosaksonların "merak kediye öldürür" şeklinde bir deyimleri vardır. Kedisi olanlar, bu meraklı yaratığın kimsenin dikkatini çekmeden dolaplara, karanlık yerlere girmesinin kendisi için yarattığı tehlikelere tanık olmuşlardır. Çıkış kapısı

nın nerede olduğunu bilmediğim bir odaya, hem de gözlerim bağlanmış olarak girmemin bana kedinin karşılaşabileceği tehlikelere benzer tehlikeler getirebileceği düşüncesi ile birinci yolu seçmezdim. Fakat seçtiğim ikinci yol da, görünüşe göre, daha az tehlikeli olmadı ya da bana öyle geldi. Bir iki defa, öldürülmek için diyemeyeceğim, her halde ürkütülmek için olacak, hedefi ben olan silah sesi —silah sözcüğünü mecazî anlamda kullandığımı belirtmem bilmem gerek var mı?— duyduğumu sandım. Biraz da bundan dolayı bu konuya anılarımda yer ayırmak bana kaçınılmaz gelmeye başladı. İnsan bir şey yapmayı gündemine alınca, bunu tam mı, yoksa yarım mı yapması gerekeceği hususunda bir karar almalı. Çok defa ameliyata aldığınız hastanın ameliyatını tam yapmazsanız ona tekrar neşter değdirecek zamanı bulamayabilirsiniz. İşte bu düşünce ile bu konu, belki çok kişinin aşırı sayabilecekleri ölçüde bu kitapta yer aldı.

* * *

Masonlarla ilgili bir araştırmanın kendine özgü bazı kolaylıkları, fakat bundan çok daha fazla zorlukları var. Onları hemen her yerde görür gibi olursunuz. Katıldığınız hemen her ulusal ya da uluslararası toplantıda onlardan bir veya birkaç tanesinin bulunması ihtimalini düşünürseniz onların gözünden uzak bir şey yapmanın zorluğunu anlarsınız. Sizi kendilerinden sanarak size işaret verirler. Sonra birden hiç bir şey görmemiş gibi olursunuz. Sizden ümidi kesmişlerdir. Kısacası bir İskoç şatosunda hayalet avında gibisinizdir.

Çocukluğumda Leslie Howard'ın "Scarlet Pimpernel" adında bir filmini görmüştüm. Leslie Howard bu filmde, Fransız İhtilâli sırasında, bir taraftan kendisini ciddiyetten uzak bir şair olarak tanıtıyor, öte yandan herkesin "kızıl çiçek" lâkabı ile tanıdığı, fakat kim olduğunu bilemediği, olayları etkileyen esrarengiz kişinin kendisi olduğunu gizleyebiliyordu. Sık sık tekrarladığı şiiri, "onu burada ararlar, onu orada ararlar, onu her yerde ararlar" şeklinde bir tekerleme ile başlıyor ve herkes onu kahkahalar içinde dinliyordu. Kendisini bu şekilde aptal ve tehlikesiz göstermesi marifetlerini yürütebilmesi için bir güvence teşkil ediyordu. Yıllarca sonra masonların Fransız İhtilâlinde ne kadar etkili olduklarını, ihtilâlin felsefesini oluşturan Montesquie, Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Diderot gibi fikir adamları ile Mirabeau, Marat

gibi eylemcilerin mason olduklarını öğrendiğim zaman yukarıya kaydettiğim tekerleme bana, bir mason tekerlemesi değilse bile onların kendilerini gizli tutma gayretlerinin bir simgesi gibi göründü. Gizli sayılacak bir örgüt için fazla ortadadırlar. Kısacası "onlar buradadırlar, onlar oradadırlar, onlar her yerdedirler". Zaten "biz gizli örgüt değiliz, sırları olan bir örgütüz" şeklindeki ifadeleri kendilerinden bilgi almaya çalışanlara sundukları formüllerden biridir.

Etrafta çok şey görünür gibi olur dedik ama bunların pek azı merakınızı tatmin eder. Topladıklarınızın çoğu sadra şifa olmak şöyle dursun, görüş açınızı bozacak, sizi hileli aynalara bakar hale getirecek dozda uyuşturucu madde taşır. Bir süre sonra onlarla uğraşmanın gereksizliğine inanır duruma gelir ve ipin ucunu bırakmayı yeğlersiniz.

Dünya yazınında masonlara değinen yapıt az değil. Mesalâ ben bu konuda ilk defa ilginç ve inandırıcı bulduğum bilgilere Tolstoy'un "Savaş ve Barış"ında rastladım. Tolstoy'un bu bilgileri toplamak için günlerini, haftalarını kütüphanelerde geçirdiği anlatılır.

Bizde de sağda solda masonlarla ilgili öykülere, fıkralara rastlamak mümkündür. Her yeni kuşak bu konuya ilgi göstermekten geri kalmamıştır. Bir kaç örnek vereyim: Mahmut Yesari'nin masonluğa girişi ile ilgili öyküsünü —ki bunu İlhami Soysal'ın kitabında bulabilirsiniz— ben, çocuk denecek yaşlarda iken bir gazetede —galiba "Akşam" gazetesi idi— okuduğumu hatırlıyorum. Memduh Şevket Esendal'ın önemli eseri "Ayaşlı ve Kiracıları"ndaki Şefik Bey de masondur. Kravat iğnesi pergel ve gönye şeklindedir. Turhan Selçuk, kahramanlarından Gözlüklü Sami'yi mason locasına kaydetmeyi uygun görmüştür. Onun sahte dindarlığından hoşlanmayanlar "Mason locasında namaz kıldığını bilmiyorduk" diye kendisi ile alay ederler. Genç kuşağın başarılı kalemlerinden Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları"ndaki Fuat bey de locaya Selânik'te girmiş bir masondur.

Bu listeyi uzatmak mümkün. Masonların günlük yaşamımızda gözümüze ilişen ayak izleri az değil, fakat bunlar bize örgüt hakkında fazla bir şey anlatmıyor. Zaten bu konuya değinenlerden çoğunun da böyle bir arzusu yok. Ben şahsen dilimizde yazılmış en kapsamlı eserin İlhami Soysal'inki olduğunu zannediyorum. O kadar ki bu konuda bir eser yazmaya niyetim olsaydı, onunkinden daha iyisini yazamayacağım düşüncesi ile bu işten vazgeçerdim. (Bu kitapta Abraham Lincoln gibi, Beethoven gibi masonlukları tartışmaya açık kişilerin mason gösteril-

miş olmaları üzerinde durulabilir. Yazar bu konuda hata etmişse mazereti de büyük. Masonlar çok defa iftihar edemedikleri kişilerin adlarını dolapta saklarlar da masonluğun kıyısına, köşesine değinmiş kişileri —tabii çok defa ölümlerinden sonra— mason diye takdim ediverirler. Bunu kim, nasıl kontrol edecek? Bizdeki büyük Üstatlardan biri Atatürk'ü dahi mason yapmaya kalkmadı mı? Ben birazdan Lincoln ve Beethoven gibi bazı kişilerin mason örgütü karşısındaki tutumları hakkında derleyebildiklerimi sunmaya çalışacağım.) Soysal'ın kitabından çok şey öğreniyorsunuz da asıl öğrenmek istediğinizi öğrenemiyorsunuz. Yani kitapta her şey var "derde devadan gayrı". Anlatmak istediğimi biraz daha açmaya çalışayım: Kitapta geminin uzaktan çekilmiş bir iki resmini, gemi adamlarından bazılarının isimlerini, gemideki bazı olayları buluyorsunuz da rotası nedir, hangi tezgâhta inşa edilmiştir, bağlantı ve seyir limanları nelerdir, bunları bulamıyorsunuz. İşte ben burada bunları araştırmak gibi çok kişinin iddialı bulacakları bir işe girişmekteyim.

* * *

Masonluktan bahsederken Rahip Dr. James Anderson'dan bahsetmemek imkânsız. Masonluğun resmi ya da bilinen tarihinin başlangıcı olarak 1717 yılı kabul ediliyor. O tarihte Masonluğun Anayasası Rahip Anderson tarafından kaleme alınmış. O tarihe kadarki gelenek ve uygulamalar böylece disiplin altına sokulmuş ve yönlendirilmiş. (Bunun iki yüz ellinci yıldönümüne rastlayan 1967 Haziranında, İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki savaş devam ederken, cephedeki düşmanlığa rağmen, Arap ve Musevi masonların törenlere kolkola katıldıkları hikâye edilir.)

Mason Anayasasının yazıldığı yılların koşullarına uzanmadan önce konunun özelliklerine özgü bir yöntem araştırması yapmak gereğini duyuyorum ve buna başlamadan önce, Rahip Dr. James Anderson'un bir harf farkı ile isim benzerinden, Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen'den, —mason olup olmadığı hususunda fikrim yok— daha doğrusu onun bir öyküsünden söz etmek istiyorum. Sırtana herkesin göremeyeceği kumaştan dikilmiş bir elbise giydirildiğine inandırılan İmparatorun, Andersen tarafından kaleme alınmış öyküsünü bilirsiniz. Var olmayan elbise ile törene katılan bu kudretli

insanın içine itilmiş olduğu komik durumu herkes görür de bunu açıklamaya kimsenin cesareti yetmez. Masonların durumu ise bana bunun tam tersi gibi görünüyor. Onlar sırtlarında mason mantosu ile dolaşırlar ama gözünüze bunu seçen bir gözlük takmazsanız mantoyu göremezsiniz. Bizim yapmamız gereken bu gözlüğü bulmak. Bu da bir yöntem meselesi. Bu kitapta izlemeye çalışacağım yöntemi hakkında ilk bölümlerde bilgi vermeye çalışırken uygulamak istediğim yöntemi "sohbet yöntemi" diye tanımlamıştım. Ancak masonlukla ilgili konuları incelerken bununla yetinmek bizi istediğimiz noktaya götüremeyebilir. Daha sağlam zemine basarak yürümemiz lâzım. Onun için yalnız bu bölümlerde, konunun özelliğine uygun düşecek bir yol izlememiz gerekiyor. Bunu bulmaya çalışalım:

Deney ya da gözlem alanlarına alınamayan konularda —meselâ uzayın ve yaşamın gizleri araştırılırken— varsayım yoluna sapmak bazen kaçınılmaz oluyor, fakat bu yol çok dikkat isteyen bir yol. Gerçeklerden koparak ya da gerçeklerle bağlantıyı zayıf tutarak varsayımlara girişmek kadar bilimi tehdit eden bir şey olamaz. Bir zamanlar insan aklının eriştiği en yüksek seviyeyi temsil ettiğine inanılan, daha sonra her şeyi aklı ile halledeceğine inanması yüzünden bilimin gelişmesini yüzyıllarca geciktirmiş olduğu ithamı altında kalan Aristo, bundan dolayı çıkmaza girmiş değil miydi?

Karşılaşacağınız ilk büyük zorluk incelemek istediğiniz şeyin bir tabiat olayı, haklarında bilgi edinmek istediğiniz kişilerin de bir takım ilkel yaratıklar olmayışlarından geliyor. Karşınızdakiler iyi eğitim görmüş, mali imkânları bir hayli geniş, kafalarının iyi işlediğini kabul etmeniz gereken, sıkı bir disiplin ve dayanışma içinde bulunan bir insan grubu. Bunlar hiçbir şekilde araştırmalarınıza yardımcı olmak niyetinde olmayan, hatta bunu düşmanca bir hareket sayabilecek ve gerek duydukları takdirde etrafı sise boğmaktan geri kalmayacak kişiler. Sizinle diyaloga girmeleri, sizi araştırmalarınızda rahat bırakmaları kesinlikle bahis konusu değil. Kimseye, daha doğrusu "harici"lere hiçbir şekilde hesap, hatta bilgi vermeye gerek görmeksizin dünya üzerinde yayılmışlar, kendilerine özgü kanunlar yaparak, karar merkezleri kurarak yaptırımlar uygulamışlar, kısacası açık denizlerde haşmetli donanmalarını dolaştırmışlar. Onlardan "devlet içinde devlet" diye bahsedilmiş. (Bu söz galiba Mussolini'nin. Mussolini, çok şeyi yanlış ya da eksik yaptığı gibi bu tanımlama da galiba eksik. "Devlet içinde ya-

bancı devlet" dersek gerçeğe herhalde daha fazla yaklaşmış oluruz.) Uygulayacağımız yöntemin karşımızdakilerin bu durumunu göz önünde tutan tedbirler içermesi lâzım.

Tabiidir ki her şeyin delile bağlanması bizden istenecek, ama bu durumda bu iş kolay, hatta mümkün mü? Bunu nasıl yaparsınız? Onlar iz bırakmadan karda yürümenin ustası olmuş kişiler değiller mi?

Her savunma hattını geçmenin belki bir yolu vardır da gizlilik şeklindeki bir savunma hattı, hem de tek kişi tarafından acaba nasıl aşılır? Siz açıkta ve meydandasınızdır. Sütre gerisinde bir takım kişiler, gelişmiş silahlar ellerinde, parmakları tetikte sizi beklemektedirler. Bilmem H.G.Wells'in "Zaman Makinesi"ni okudunuz ya da bunun filmini gördünüz mü? Yüzlerce yüzyıl sonra yeryüzünde yeterli gıda maddesi kalmayınca, bir grup insan —Wells bunları Morlock'lar diye adlandırıyor— diğer insanları eğitimsiz bırakıyor, koşullandırıyor, koyun besler gibi yetiştirip gıda maddesi haline getiriyor, yani bir çeşit yamamlık ortaya çıkıyor. Morlock'lar diğer insanların gözlerinden uzak kendi yaşamlarını sürdürüyorlar. Arada hiçbir iletişim yok. Tek iletişim bir takım genç insanları mezbahaya sevkeden siren çağrısı. Yaşadığı devrin totaliter rejimlerine karşı olan H.G. Wells'in bu eseri aslında kendi çağının bir eleştirisi. Morlock'lar ile masonlar arasındaki bazı benzerlikler insanın dikkatini çekiyor. Başlıca benzerlik de kendileri ile kendileri dışında olanlar arasında iletişim köprüsü kurulmasına imkân vermeyişleri. Sanki masonlar Morlock'ların öncüleri ve H.G.Wells'in öngördüğü süreleri beklemeksizin şimdiden eyleme geçmişler. Üzerinde köprü kurdurulmayan bu uçurum var oldukça karşidan sağlam bilgi elde etmek ümitsiz bir gayret gibi görünmeye devam edecek. Masonların bir sır saklama taahhüdü altına girmiş bulunmaları da durumu kolaylaştıracak nitelikte değil. Örgüte girerken imzalandıkları vasiyetnamesinin kuru bir tören formalitesinden ibaret olmayıp başlarının üzerinde bir kılıç gibi durduğunu düşündürecek nedenler az değil. Yüzyıllarca önce kurulmuş, o çağlardan beri fazla değişmemiş izlenimi veren bir örgütün sıkı disiplinini korumak ve sırlarını saklamak için en ağır, en etkili yaptırımlardan çekinmeyeceğini düşünmek herhalde hatalı olmayacak.

Bir şey daha var: Acaba bir mason istese de başkasına güvenilir bilgi verecek durumda mıdır? Bunun kuvvetli bir ihtimal olduğunu sanmıyorum. Sıradan bir masonun lütfedilip kendisine sunulandan faz-

la bilgi derlemesi kolay olmasa gerek. Liderlerin bütün bildiklerini aşağı derecelerde olanlara vererek sırlarının sızması ihtimalini çoğaltmaları akla yakın görünmüyor. Bu böyle olmasaydı bunların dışarı sızma temposu bu kadar yavaş olabilir miydi?

Masonların otuz üç dereceye ayrıldıkları, ilk üç derecede belirli süreleri doldurmayanların daha yüksek derecelere yükselmedikleri herkesçe bilinen sırlar arasındadır. İlk üç derecenin bir eğitim süresi, daha yüksek derecelerin sorumluluklarını taşıyıp taşıyamayacaklarının araştırılması safhası olduğu anlaşılmaktadır. Bu denemelerde başarılı görülmeyenler, daha yukarı derecelerde yararlı olabileceklerine inanılamayanlar ya hep bu derecelerde kalmakta ya da, eylemlerini durdurmak anlamında, uykuya yatmaktadırlar. Siz karşınızdakinin mason olduğunu bilseniz dahi onun henüz çömezlik safhasında mı bulunduğunu yoksa Büyük Üstatlardan biri mi bulunduğunu anlayamazsınız. Bu yüzden hangi bilgiyi, hangi kapıyı çalarak isteyeceğinizi kestiremezsiniz. Üstelik mason denizine dalanların görüş açıları genişliyor mu, daralıyor mu, bu da ayrı bir konu. Onların içinde bulundukları Okyanusun hangi kıyıları yaladığını, fırtınalarının hangi kayalara çarptığını izleyecek bir açığa girdiklerini düşünmek pek mümkün görünmüyor. "O mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler" deyimini bu konuda uygulamabilir gibi geliyor insana. Gerçi Stephan Knight bütün bu zorluklara rağmen başarılı olmuş gibi görünüyor ama başarısının bedelini nasıl ödemiş bilemiyoruz.

* * *

Gizlilik duvarı olarak tanımladığımız önümüzdeki savunma hattını aşabilmenin zorluklarını, kısmen de olsa anlamış sayılabiliriz. Bu duvarın arkasında daha başka savunma tedbirleri alınmış olsa gerek. Bu durumda yapmaya çalıştığımız iş, timsahların başına basa basa onlar hakkında bilgi toplamaya benzemiş olmuyor mu?

Her şeye rağmen ben, bu savunma hattının en sağlam yönünün psikolojik olduğunu sanıyorum. Karşınızdakiler adeta bir dokunulmazlık şalına bürünmüşler ve biz haricileri de bu dokunulmazlığı kabul eder duruma getirmişler. Onlara dokunulmamasını belki kendilerinden de fazla, kendilerinden olmayanlar salık verir görünüyor. Sanki onlarla aramızda bir "Centilmenlik Anlaşması" var, fakat maç faulsuz oy-

nanmıyor ki centilmenliğe yer kalsın. Karanlıkların içinden gelip dünyaya nizam vermeye çalıştıktan, bu arada sağa sola bir iki yumruk da attıktan sonra tekrar gelinen yere dönmek, bu suretle gizlenerek sorumluluktan kaçmak herhalde centilmenliğe en az uyan hareketler arasında bulunsa gerek. Böylece onlar ortada bildikleri gibi cirit atmak-talar ve biz ağzımızı açmadan kurbanlık koyunlar gibi onların bizler için uygun gördükleri kadere boyun eğmekteyiz. İşin bu psikolojik yönünün aşılması lâzım. Bilinmeyenle karşı karşıya olduğumuza göre bilimin bu gibi hallerde yararlandığı yöntemlere benzer yollar ara-malıyız. Bunu yaparken akılcı olmak ve tarafsız kalmak gayretini ko-rumak zorundayız. Bunu yapamadığımız takdirde hem gerçekleri eli-mizden kaçırır, hem de bulduklarımızı eleştiriden koruyamayız.

Konumuzun önemli bir tarih yönü de var. Genellikle tarihî olay-lar geçmişteki köklerinden başlanıp, zamanımıza doğru zincirin halka-ları şeklinde incelenmekte. Bizim bu yolu izlememiz istediğimiz sonu-ca ulaşabilmemiz açısından yetersiz kalabilir. Zira zincirin başlangıç halkaları iyice gizlenmeye, toprağa gömülmeye çalışılmış. Tabii bu-nun bir nedeni var. Masonluğun nerede, ne zaman ve nasıl başladığı kesinlikle bilinse çok şey aydınlanacak ve belki ortada sır da kalmaya-cak. Her durumda ortaya çeşitli ihtimaller sürülerek gerçeği bulmak ihtimali azaltılmakta . Böylece paralel tarih ya da bir perde arkası tarih geliştirilmiş görünmekte. O kadar ki Golfstream ne ölçüde Batı Avrupa iklimi üzerinde etkili olmuşsa, masonluk da Batı tarihi ve uygarlığı üzerinde aynı oranda etkili olmuşa benziyor. İşte biz bilinenden, okul-larda okutulandan ayrı bir perde arkası tarih var mı, varsa bunun ne ka-darını bilmemiz mümkün, bu yönde gidebileceğimiz yere kadar git-meye çalışacağız. Takdir edersiniz ki, böyle bir tarih varsa bu çok endişe verici bir şey.

Masonluğun dünyadaki ve Türkiye'deki varlığı ve uygulamaları da birbirinden farklı özellikler taşır izlenimi veriyor. Bir zamanlar dünyada hükümlerini yürütmüş olan Türkler, şimdi dünya tarihine yön veren merkezlerin dışına itilmiş durumdalar. Başka bir deyimle biz artuk olay-ları etkileyen değil, başkalarının kararlarından etkilenen uçta bulunuyo-ruz. İtildiğimiz bu yerden kurtulmayalım, hep orada kalalım diye hem içeride, hem dışarıda gayret gösterenler de eksik değil. Değişik uçlarda bulunanların incelenmesi yöntem ayarlamaları gerektirecek. Onun için dünyadaki ve Türkiyede'ki masonlara, aralarındaki bağlantıları gözden

kaçırmamaya dikkat ederek, ayrı binalar tahsis edeceğiz. Binaların temelini ve ilk katlarını gerçeklerden ve kimsenin itiraz edemeyeceği bilgilerden inşa etmeye çalışacağız. İkinci katlar kuvvetli ipuçlarına dayanan tahminlerden oluşacak. Bunların üzerine üçüncü kat olarak tezleri, varsayımları yerleştirmeye gayret edeceğiz. Böylece yöntemimize, başara-bilirsek, yanyana duran üç katlı iki bina görüntüsü vermiş olacağız.

* * *

Masonluğun tarihçesi üzerinde anlatmaya başladıklarımıza, bunları yöntem binalarımıza yerleştirmeye çalışarak, devam edelim:

Masonluk Anayasasının 1717 yılında Rahip James Anderson tarafından yazıldığını söylemiştik. Örgütün o tarihten önce var olduğu muhakkak da eskilere uzanan bilgileri akılla bağdaştırmak kolay değil. Her şey sislere gömülmek istenmiş, efsaneler yaratılmış, kabul edilmesi zor tezler ileri sürülmüş. Böyle hareket edilmesindeki amaç, bence gerçeklerin araştırılıp bulunmasına zorlaştırmak, hatta imkânsız kılmak. Bütün bu efsaneler ayıklanabilse belki de ortaya çok basit gerçekler çıkacak. Bir deneme yapalım: Konu 1717'de durdurulup, daha önceye gitmeksizin o tarihteki duruma baktığımızda örgütün ulusal bir damga, İngiliz damgası taşıdığını görüyoruz. Aslında iş bu kadar basit. Esasen pek çok yerde devlet idarecilerinin karşısına geçmiş görünen Masonluğun İngiltere'de daima idarecilerle bütünleşmiş, Kralların, Kral ailelerinin himayesinde kalmış görünmesi de olaya ışık tutabilecek nitelikte. Bunun daha sonra uluslararası bir örgüt haline dönüşmesi çok ilginç ve incelenmeye değer.

Şimdi, tekrar bu noktaya dönmek ümidi ile, 1717'den gerilere, çok gerilere gitmeye çalışalım. Bunu yaparken, bazı gerçeklerin ölçüsüzce şişirilmiş, bazı olayların da hiç yoktan var sayılmış oldukları izlenimini edinmekteyiz. Masonluğun başlangıcı, insanlığın ya da uygarlık tarihinin başlangıcına kadar uzatılmış. (Hani nerede ise Adem babamıza da mason diyecekler, galiba demişler de.) Bu acayipliklere değinmeden önce bir noktayı tavzih etmem lâzım: Efsanelerden bir kısmı o kadar saçma ki bunlardan bazıları muhakkak devreden çıkartılmışlardır ya da sadece simge olarak muhafaza edilmişlerdir diye düşünüyorum. Ancak takdir edersiniz ki, bunları ayıran çizgiyi benim bulmam mümkün değil.

Masonluğun takvimi, Miladî yıllara 4000 eklenmek suretile düzenlenmekte. Bunun nedeni Ussher adında bir Başpiskopos tarafından evrenin yaradılışının Hazreti İsa'nın doğumundan 4004 yıl öncesine isabet ettiğinin saptanmış olması. İşin kolaylaştırılması için dört yıllık süre silinmiş ve Miladî yıllara 4000 eklenmek suretile Mason takvimi düzenlenir olmuş. Buna göre Anderson Anayasası 5717 yılında yazılmış, Birinci Dünya Savaşı 5914 yılında başlamış oluyor. Saçma görünen bu hesaplamanın kendine özgü mantığı var ya da saçmalık kendine göre bir mantık yaratmış. Milattan önce 4000 yılı aşağı yukarı, eski Mısır'ın bilinen tarihinin başlangıç dönemlerine rastlıyor. Galiba Başpiskopos Hazretleri Mısır tarihinin başlangıcı ile evrenin yaradılışını aynı şey saymış. Böylece Masonluk geleneklerinde eski Mısır tarihi önemli yer almış oluyor. Bu arada tek Allah fikrini Milattan 1375 yıl önce savunmuş olan firavun Akhnaton da Masonluk prensiplerinin kaynaklarından biri olarak devreye giriyor. Diğer bir kaynak da eski Mısır dinî anlayışının ilâhı Osiris oluyor. (Buraya bir nokta koyalım. Jahbulon muammasının dayandığı üç ayaktan birini Osiris'te bulmuş oluyoruz. Lütfen bunu hatırmızda tutalım.)

O tarihten on yedinci, on sekizinci yüzyıllara kadar efsaneler birbirini izliyor. Çeşitli bölgelerde, ülkelerde, çeşitli dinlerin, felsefelerin masonluğa yapmış oldukları gerçek ya da muhayyel katkılar tartışılır oluyor. Tarihî kişilerin ne ölçüde masonluğu benimsemiş oldukları inceleniyor. Liste oldukça uzun. Bunları, sizin, benim değil, masonların kendilerinin dahi artık ciddi bulmaları pek düşünülemez. Onun için bunları atlayıp geçebiliriz. Bunu yaparken iki örneği kısaca ele alıp incelemeyi isek işimizi eksik yapmış olabiliriz.

İlk olarak, eski devir insanların örgüt ile ilişkilerinin nasıl tartışılmış olduğunu göstermek amacı ile Makedonya Kralı Büyük İskender'in mason olup olmadığı hususunda ileri sürülenleri ele alalım. Anderson, yazdığı Mason tarihi kitabının 1723 yılında yayınlanan baskısında, Milattan önce 328 yılında ölmüş olan İskender'in mason olduğundan bahsediyor. Bu iddiası eleştirilere uğrayınca kitabın 1738 yılı baskısında "İskender'in mason sayılamayacağını, çünkü bir eğlence gecesinde, bir fahişenin tahriki ile Persepolis kentinin yakılması emri vermiş olduğunu, oysa bir masonun sarhoş dahi olsa böyle bir şey yapmasının mümkün olamayacağını" yazıyor. Bu mantığa göre o devirde masonluk varmış da, sadece İskender mason değilmiş sonucu

çıkıyor. Bu bakımdan İskender'in mason olması ya da olmaması bir fark arzetmiş olmuyor. Bunu masonların tarih ve efsane anlayışlarının bir örneği olarak buraya almakta yarar gördüm.

Onyedinci, onsekizinci yüzyıllardan önceki döneme ait olarak ele alacağım ikinci konunun efsaneler içindeki yeri çok büyük. Bu efsane Hiram efsanesi. Buna uzun bir bölüm, hatta ayrı bir kitap ayrılabilir. Konu çok ayrıntılı ve bir hayli karışık. Biz bunu birkaç satıra sığdırmak gibi oldukça zor bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz.

Adına Tevrat'ta rastlanan Hiram'ın yaşamı hakkında iki tefsir var. Masonlar da aynı kişi, daha doğrusu aynı isim etrafında bir efsane oluşturmuşlar. Tefsirlerden birincisine göre, Tir kralı Hiram, Hazreti Davud'un ölümünden sonra Hazreti Süleyman'a bir heyet gönderiyor ve Kudüs Tapınağının inşası için işçi ve sedir ağacı yardımında bulunuyor. Daha sonra Hiram Allaha isyan edince, Allah da onu Nabahtunnasur vasıtası ile mahvediyor.

İkinci tefsir bunun tam tersi. Allah, Hiram'ın Kudüs Tapınağına katkısından dolayı onu ödüllendiriyor ve 600 yıl yaşatıyor. Hiram adının çeşitli eserlerde çeşitli yazılış şekillerine rastlanıyor, Hiram, Hiram, Adoram, Hadoram, Adoniram gibi.

Tefsirleri buraya çok kısı olarak aldık ama bizim için sanırım bu kadar yeterli. Hiram'ı mason efsanesine Anderson sokmuşa benziyor. Mason Tarihi kitabının 1723 tarihli baskısında şöyle bir ibare var: "Kral Hiram, Hazreti Süleyman'a, yeryüzünde en mükemmel mason olan adaşını yolladı." Adaşın adı Hiram Abiff, ya da kısaltılmış şekli ile H.A. Ondan sonra uzun bir efsane geliyor. Bunu kısaltabileceğimiz kadar kısaltalım:

Hiram Abiff gayet mükemmel bir mason ya da mason sözcüğünün sözlükteki anlamı ile, mükemmel bir "duvarcı ustası". Hem mesleğinin sırlarını, hem de bunları saklamasını çok iyi biliyor. Jubela, Jobelo ve Jubelum adında üç duvarcı çırağı, Hiram'dan mesleğin sırlarını almak istiyorlar, bunu başaramayınca onu öldürüyorlar. Bu cinayet, efsanede ayrıntılı şekilde anlatılıyor. Adları, kim bilir hangi rastlantı ile birbirine bu kadar benzeyen bu caniler, "Juwes" olarak anılıyorlar ve tüm kötülüklerin simgesi sayılıyorlar. Bu cinayet, masonların sır saklama sorumluluklarının ve anlayışlarının temeli oluyor. ("Ölüm pahasına da olsa sırlarımızı saklayacaksınız" denir gibi bir şey) Mason örgütüne üyelerinin yaptıkları parasal katkılar, aidat ya da iane-

ler, Hiram'ın annesine yapılan yardım anlamında "dul kadına yardım" şeklinde adlandırılıyor.

Efsaneler yolundaki gezintimiz sanırım yeterli. Derlediklerimiz bize bir ölçüde ışık tutuyor ama bunları inandırıcı bulmamız zor, başka bir boyutta, inançlar boyutunda değerlendirilmeleri lâzım. Biz tekrar 1717'ye dönüp tarihî gerçekler üzerinde araştırmamıza devam edelim:

1717'de İngiltere büyük bir imparatorluk sürecine girmiş bulunmakta. Demokrasi alanında büyük gelişmeler kaydetmiş, devlet kuruluşlarını sağlam temellere yerleştirmiş olarak ileriye doğru sağlam adımlar atıyor. Bu kuruluşlar arasında bir Haberalma Servisi var ki, bu daima imparatorluğun üzerinde durduğu sütunlardan biri kabul edilecek. Biz burada biraz dursak ve İngiliz Haberalma Servisi ve masonluk arasında bir ilişki, bir paralellik arasak acaba yanlış bir yola mı sapmış oluruz, bir deneyelim:

Tarihî kayıtlar, İngiliz Haberalma Servisi'nin Birinci Elizabeth zamanında kuruluşunu gösteriyor ve kurucusu Sir Francis Walsingham'ı İngiltere tarihinin en önemli kişilerinden biri sayıyor. O devirlerde masonluğun var olduğunu, daha doğrusu önemli bir değişim sürecinde bulunduğunu gösteren kayıtlara da rastlanıyor. Birinci Elizabeth, 1558-1603 tarihleri arasında saltanat sürmüş olduğundan bizim tekrar geriye, fakat bu kez evrenin kuruluşuna kadar değil, sadece yüz elli yıl kadar öncesine gitmemiz gerekecek.

Birinci Elizabeth ile babası Sekizinci Henry, İngiltere tarihine sonsuza kadar silinmeyecek şekilde damgalarını vurmuş kişiler. Sekizinci Henry kilisenin, daha doğrusu Papalığın kanunlarına ters düşer şekilde altı kere evlenmiş, eşlerinden ikisini idam ettirmiş, bu yüzden Papalıkla ilişkilerinin kesilmesi de kaçınılmaz olmuş. Onun evlenme merakının yüzü suyu hürmetine Anglikan kilisesi ortaya çıkmış. Henry'nin tarihe vurduğu damga işte bu kilise.

Biliyorsunuz Henry ile, idam ettirdiği eşlerinden Ann Boleyn'den olan kızı Elizabeth, Tudor hanedanından. Tudor hanedanının baş düşmanı da Stuart hanedanı. Bu hanedandan Mary Stuart'ın İskoçya Kraliçesi ilân edilmesinin, Elizabeth ile Mary arasındaki saltanat mücadelesinin, sonunda Mary'nin idam edilmesinin öyküleri, romanlara, filmlere konu olmuş ve olmakta. (Mary Stuart'ın idam sehпасına gitmesini sağlayan kişinin de Walsingham adını taşıdığını da hatırlatalım.)

Mary Stuart döneminde masonluğun İskoçya'da melce bulmuş

olduğu, daha sonra ağırlık merkezinin İskoçya'dan İngiltere'ye kaydığı anlaşılıyor. Stuart'ların masonluğun gelişmesine katkıları olduğu muhakkak gibi. (Bazı mason ritlerine İskoç riti denmesi acaba kaynağını burada mı buluyor?) Örgütün başlangıcının gizlilik perdesi arkasında kalmasında bu iki hanedan arasındaki rekabetin de rol oynamış olduğunu düşünmek acaba hata mı olur? Gerçi Elizabeth büyük bir ileri görüşlülük göstererek Mary'nin oğlunu kendisine veliaht tayin etmiş ama Mary'nin eylemlerini vitrine yerleştirerek onu onöre etmesi pek düşünülemez. (Vatikan ile masonluk arasında yakın tarihlere kadar devam eden çekişmelere de birazdan kısaca yer vereceğiz.)

* * *

Bütün bu anlattıklarımıza rağmen biz hâlâ masonluğun köküne inmiş sayılamayız. Masonluk İngiltere'de kuzeye çıkmış, güneye inmiş, bunların hepsi iyi de, kim kurmuş, nasıl kurulmuş hâlâ bunların yanıtı ortaya yok. Bunu da galiba Orta Çağların lonca sisteminde arayacağız:

O çağlarda her meslek erbabı kendi mesleğinin inceliklerini, sırlarını gizli tutmak zorunluğunu hissetmekte. Bir taraftan bunları başkalarının öğrenmelerini önlemek isterlerken, diğer taraftan kendileri kendi yararları için mesleği yardımcılarına, çıraklarına damla damla öğreterek onları eğitmek durumundalar. Bu eğitim loncaların başlıca faaliyet alanlarından biri niteliğinde. Bu bakımdan bunları zamanın Yüksek Okulları saymak lâzım. Ustalar ölünce çıraklar onların yerine geçiyor, sekizinci yüzyıldan beri bu, bu şekilde devam edip gidiyor. Bizdeki Ahilerin kurdukları sistem de aşağı yukarı böyle değil mi idi?

Avrupa'daki loncaların en önemlilerinden biri de masonlar, ya da sözcük anlamı ile, "duvarcı ustaları" loncası. Bu lonca mensupları, büyük yapıların, Katedral ve Sarayların inşasında büyük yetenek sahibi. Devlet ve din adamları ile yakın temasları bulunmaları sosyal ve politik yönlerini geliştiriyor. Bir ülkede işlerini tamamladıkları zaman başka ülkelere gidiyorlar ve aralarına lonca mensuplarından gayri kimseyi almamaya özel gayret gösteriyorlar. Sık sık ülke değiştirmeleri kendilerine uluslararası nitelik kazandırıyor. İletişim olanaklarının çok sınırlı olduğu bir dönemde gezgin olmaları kendilerine atfedilen önemi artırıyor. Devrin mimarları sayılacak ölçüde sanat yönlerinin gelişmiş

olması sanat çevreleri ile yakın temaslarına yardımcı oluyor. Magna Charta'nın getirdiği demokratik anlayış geliştikçe, sınıflar arasındaki ilişkilerde de yumuşama oluyor ve asilzadelerin, centilmenlerin mason loncalarına katılmaları imkân dahiline giriyor. Loncalar böylece nitelik değiştirip bugünlere benzer localar haline dönüşüyorlar. Kayıtlara göre bir mason locasına ilk giren asilzade İskoçya'da, John Boswell, gayet uzun asalet sıfatları var. Giriş tarihi 1600, Birinci Elizabeth'in saltanat zamanına rastlıyor. Kayıt edildiği loca Edinburgh locası. Anderson'un Anayasasını yazmasına daha 117 yıl var. İngiltere'de mason locasına ilk giren centilmen ise Oxford Üniversitesinde Ashmolean Müzesini kuran Elias Ashmole. Bu da örgüte 1646'da girmiş. Ağırlık böylece meslek dışından olanlara kaymaya başlıyor. 1670'te İskoçya'da, Aberdeen locasına kayıtlı 39 üyeden yalnız onu meslekten görünüyor. Nihayet gün geliyor, centilmenler aralarına "duvarcı ustaları"nı almaksızın kendi localarını kurup yürütmeye başlıyorlar.

1688 yılında Orange hanedanından Üçüncü William'ın tahta davet edilmesinde masonların büyük rol oynamış oldukları ileri sürülüyor. Bu böyle ise, masonların "kral yaratma" eylemlerinin ilk ve en önemlilerinden biri ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Bu tarihten 1717 yılına kadar geçen yaklaşık otuz yıl içerisinde masonlarla ilgili gelişmeler sisler içinde kaybolmuşa benziyor. O kadar ki, en ciddi mason tarihçiler dahi buradan bir şey bulup çıkarmakta zorluk çeker görünüyorlar. Bu devrenin öncesine ve sonrasına baktığımızda dikkatimizi çeken şu: Eski anlamdaki masonluk, duvarcı ustalarının elinden kurtulmuş, şekil ve nitelik değiştirerek devlet idare eden kişilerin eline geçmiş. Bu değişiklikte, tahtını masonlara borçlu görünen Kral Üçüncü William'ın rolü bulunduğunu düşünmek mümkün. 1717 Anayasası da, görünüşe göre, bu şekilde oluşturulmuş fiili durumu kurallara bağlamak için kaleme alınmış. O tarihten sonra ve bugün "duvarcı ustası" anlamında bir masonun örgüte üye olmak için yapacağı bir başvurunun reddedilmesi bence hemen hemen muhakkak. Zira duvarcı ustalarının, üye adaylarında aranan niteliklere sahip olması ihtimali imkansız denecek kadar zayıf. (Üye adaylarında aranan vasıflar arasında mali durumlarının iyi olması ve parasal bağımsızlıklarının bulunması önemli yer tutuyor. Zira üyelerden beklenen hizmetlerden biri örgütü parasal yönden desteklemek. Bu şekilde örgüt her ülkede kendi yağı ile kavrulur hale getirilmiş. Ekonomik şekilde kullanılması gereken bu

yağı, kendi kendini zor ayakta tutanlara heder edecek değıller ya.)

1717'yi izleyen yüz yıllık süre, masonluğun dünya tarihini etkilediğı, hatta yön verdiğı dönem kabul edilebilir. Bu döneme rastlayan Fransız İhtilâli ile Amerika'nın bağımsızlığının ilân edilişinde masonların büyük rolleri olduğı muhakkak. O kadar ki, tarihin bu çok önemli iki olayı da masonların eseridir demek abartma sayılmamalıdır.

* * *

Derleyip yukarı kaydettiklerimizi şimdi geçici bir tasnife tabi tutalım. Aralarında binamızın temeline yerleştirilebilecek var mıdır, bunları arayalım. Böylece uygulamaya çalıştığımız yöntemi de sınamış oluyoruz:

Masonluğun sosyal ve politik kuruluş haline dönüştüğü yer İngiltere'dir ya da, İskoçya bağlantısını ihmal etmemiş olmak için, Britanya Adalarıdır desek sanırım kesin bir gerçeğı masanın üstüne koymuş oluruz. Elimizdeki ipuçlarına güvenerek masonluğun Haberalma Servisinin ya da servislerinin parçası veya yardımcısı olarak geliştiğı düşüncesini de yukarıdaki gerçeğe eklessek umarım bu da tartışmaya pek neden olmaz. Şimdi üzerinde duracağımız husus, masonluğun başlangıç niteliklerini ne ölçüde korumuş olduğı, değışikliğe uğramışsa bunun ne yönde gelişmiş olduğı hususudur. Bazı tavşan yavruları, içinde dünyaya geldikleri hokkabaz şapkasından fırlayıp sağa sola dağılmış görünüyorlar, işte biz bunlar üzerinde duralım, şapkadan ne zaman kaçtılar, nerelere gittiler, dikkatimizi bu noktalar üzerinde yoğunlaştıralım. Bunu yapmadan önce, ortaya böyle ilginç bir eser çıkarmış bulunan İngiliz politik dehasını övmeden geçmek, marifetlerini görmezlikten gelmek bana haksızlık olur gibi geliyor. Burada yine onların bir deyimini kullanarak "şeytanın hakkını şeytana vermek gerek" diyesim geliyor ama bu alandaki "yaratıcı muhayyile güçleri"ne saygı duygusu ile "Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek gerek" demeyi yeğliyorum.

1957-1961 yıllarında Londra'da görev yaptığım sırada, o zamanki İngiltere Dışişleri Bakın Selwyn Lloyd'un Avam Kamarası'nda söylediğı bir sözü hatırlıyorum. O yıllar İngilizlerin, İmparatorluklarından geriye kalanları yeni düzene sokmaya çalıştğı, Muhafazakârlarla İşçilerin izlemek istedikleri birbirine ters düşen yollar yerine ortalama bir yol aradıkları yıllar idi. Biz de bu değışim sırasında İngiltere idare-

sinden çıkacak görünen Kıbrıslı soydaşlarımızın Rum boyunduruğuna düşmelerini önlemek gayretinde idik. İmparatorluğun kaçınılmaz hale gelmiş ve devam etmekte olan tasfiyesi bazı çevrelerde karamsarlık yaratıyordu. Selwyn Lloyd bu karamsarlığa yanıt teşkil eder şekilde, vatandaşlarına, olayları "esnek ve muhayyileye yer veren bir yaklaşım"la karşılamalarını öneriyor ve bu şekilde hareket edildiği takdirde endişeye yek kalmayacağını söylüyordu. (İfadenin İngilizcesini de buraya kaydedivereyim: "Flexible and imaginative approach") Bence masonluk İngilizler'in "esnek ve muhayyileye yer veren yaklaşım"larının eşsiz bir başyapıtı. O kadar ki, pek çok ülke, daha gelişmişini yapmanın zorluğu karşısında bu örgütü benimseyip kendi koşullarına uydurmaya çalışmışlar. Bunu bazen başarmışlar, bazen başaramamışlar. Masonluk bugün bazı ülkelerde başarılarını devam ettirirken diğer bazı ülkelerde darboğazda ya da bunalımda olduğu izlenimi veriyor. Darboğazda ya da bunalımda olduğu izlenimi verdiği ülkelerden biri de anavatanı —İngiltere— galiba. Gücünü yitirmemiş, hatta artırmış izlenimi veren ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa, bunalımda olduğu ülke varsa o da her halde İtalya'dır. (Tabii yine bunları nereden çıkarmış olduğumu düşüneceksiniz. Yaklaşmaya, parçası olmaya çalıştığımız. Batının gazetelerinde, kitaplarında bu söylediklerimi teyit edecek ya da hiç olmazsa tartışmaya açık tutacak kanıtlar ve ipuçları ziyadesi ile var.)

* * *

"Jahbulon kullarının önlenemez yükselişleri" başlığını yazarak başlamıştık bu bölüme. Bölümün sonuna yaklaşıyoruz, hâlâ "Jahbulon" sözcüğünü aydınlığa kavuşturmuş değiliz. Sadece bunun Stephan Knight'ın açıkladığı mason sırlarından biri olduğunu söyledik ve "Jahbulon unutulmuş bir dinin totemi değildi, dünyayı titretmeye devam eden bir örgütün sembolüydü" dedik. Öyküye devam edebilmek için başlık olarak seçtiğimiz bir sözcüğü aynı bölüm içinde açıklamamız lazım:

Masonlar her devirde ve her ülkede çeşitli çevrelerden gelen eleştiri ve hücumlara maruz kalmışlardır. Bu eleştiri ve hücumların en yoğunlaştığı noktalardan biri onların din anlayışları olmuş, değişik din ve mezhebe, değişik felsefe ve hayat görüşüne sahip çok sayıda insanın aynı çatı altında toplanabilmiş olmaları bazan büyük başarı olarak

gösterilmiş, bazan da bu aleyhlerinde kullanılmıştır. Avrupa'da ulusların din ve mezhep savaşları içinde birbirlerini kırıp geçirdikleri bir çağda ortaya çıkmış bir örgütün çok zor koşullar altında bunu başarabilmiş olmasını mucize bile saymak mümkündür. Bu kadar insanın bir araya gelebilmeleri için aralarında bazı ortak noktalar bulunması, bazı "asgari müşterekler"de birleşebilmeleri lazımdır. İşte bu "asgari müşterekler", din alanında nasıl gerçekleştirilebilmiştir? Örgütün kendisine özgü bir Tanrısı, bir ilâhı mı vardır? Mensuplarından nasıl bir din anlayışı beklemektedir? Bu soruların yanıtları uzun süre en iyi sakladıkları sırlar arasında kalmış, doğru yanlış pek çok faraziyenin ortaya atılmasına yol açmıştır. Masonların putperest oldukları, şeytana taptukları, törenlerinin büyücü töreni niteliği taşıdığı gibi iddialar ileri sürülmüştür. Masonluğun aslında bir Musevi kuruluşu olduğu, din anlayışlarının da Musevi dininin etkisi altında kalmış bulunduğu da bu çeşit öyküler arasındadır. Masonların kendileri de, mutatları olduğu ve chile, araştırmacıları şaşırtmak, hatta gülünç duruma düşürmek için yanlış istikamet göstermekten, acaip öykülerden bazılarını bizzat piyasaya sürmekten geri kalmamışlardır. (Mason olmaya reddetmiş bulunan Prens Charles'ın, "kara sihir" törenleri yapılan bir mason locasına üye olduğunun kulaklara fısıldanması gibi) Böylece bir çeşit dezenformasyon yöntemi uygulanmakta, tıpkı çağımızda pek çok Haberalma Servisinin yaptığı gibi, tutarlı tutarsız rivayetler üretilerek kamuoyunun dikkatinin gerçeklerden uzaklaştırılmasına çalışılmaktadır.

Peki gerçek nerededir? İleri sürülen iddialarda, etrafta dolaşan öykülerde az da olsa bir gerçek payı var mıdır, varsa bu ne orandadır?

Fransız İhtilâlinde önceki Avrupa tarihi uzun yıllar sürmüş savaşlarla doludur. Bunların çoğunun nedenleri arasında din ve mezhep anlaşmazlıkları bulunur. Başka konuları, meselâ saltanat ve müstemlekecilik rekabetlerinin önem kazandığı hallerde dahi, olaylar üzerinde dini bağnazlığın mühürü bütün vahşeti ile görülür. Bu savaşlar üzerinde biraz durmak, Avrupa'nının ve onun eseri olan masonluğun zihniyeti, din ve dünya görüşleri üzerinde bize ışık tutabilir.

Burada konumuzla ilgili olarak ele almak istediğim iki savaş var. Bunlardan biri 1618-1648 tarihleri arasında cereyan etmiş olan "Otuz yıl savaşı", diğeri 1756-1763 yıllarındaki "Yedi yıl savaşı. (İki üç yüzyıl öncesine gitsek, 1337-1453 tarihleri arasında 116 yıl sürmüş, fakat adı tarihe "Yüzyıl savaşı" olarak geçmiş savaş buluruz. 1215'te

ilân edilen Magna Charta'dan beri devlet idaresinde siyasi danışma ve hoşgörü geleneklerini geliştirmekte bulunan İngiltere ile daha birkaç yüzyıl kralı "devletin kendisi" görmek alışkanlığından kurtulamayacak olan Fransa arasındaki bu savaş bizim araştırmakta olduğumuz sürenin öncesinde kalıyor. Ancak Avrupa'nın masonluktan önce nasıl bir "siyasi hava kirlenmesi" içinde bulunduğunu göstermesi bakımından bunu bu kadarcık da olsa buraya kaydetmekte yarar gördüm.) İngiliz Haberalma Servisi'nin Birinci Elizabeth zamanında kurulduğu, masonluğun o yıllarda ya da bundan bir süre sonra larva aşamasına gelmiş bulunduğu ve nihayet 1717'de kurumlaşma dönemine girdiği hususlarında aramızda fazla tartışma noktası kalmamış ise "Otuz Yıl" ve "Yedi Yıl" savaşlarının külleri arasında bizleri ilgilendirecek bir şeyler bulmaya çalışabiliriz. Etrafı ile ilgilenmek için yaratılmış bulunan masonluğun Avrupa'daki savaşları görmemiş olması, onlardan etkilenmemiş, onları etkilememiş bulunması bana imkansız görünüyor.

1717 yılı bizim bu bölümdeki nirengi noktamız. Otuz yıl savaşı o tarihten önce, yedi yıl savaşı o tarihten sonra cereyan etmiş. Otuz yıl savaşı tam anlamı ile bir mezhep savaşı, Protestan ve Katolik ülkeler birbirlerine girmişler. Savaş kuralları, o da kural var denebilirse, tam bir felaket. Herhangi bir köye giren her hangi bir askeri birlik orada mezhep farkı gözetmeksizin yaptığı her türlü rezalet ve vahşeti kendi savaş hakkı saymış ("Medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar"ın yaşam öyküsünü yazmayı düşünenler varsa kendilerine bu dönem üzerinde dikkatle durmalarını salık veririm.) Danimarka ve İsveç dahil, Avrupa ülkelerinin çoğu savaş ateşinden kendilerini kurtarmamışlar ama İngiltere bunu başarmış, bu süre zarfında denizaşırı topraklarda İmparatorluğunu sağlam temellere yerleştirmek ve genişletmek fırsatını bulmuş ve bu fırsatı iyi kullanmış. Üstelik bu vahşi savaşta ellerini kirletmemiş olmuş.

Tabiidir ki Avrupa'da savaş devam ederken oradaki olaylardan ve bilhassa Fransa'da olanlardan İngiltere'nin otuz yıl gibi uzun bir süre dikkatini esirgemiş olabileceği düşünülemez. Bu itibarla duvarcı lonca ya da localarından, duvarcılarının arasına sızmış ya da bunlara katılmış centilmen-casuslardan yararlanmış oldukları kabul edilebilir. Bu yeni tip centilmenlerin bir kısmı Avrupa'da dolaşırlarken, bir kısmının da denizaşırı toprakları "Krallarının Tacı"na katma eylemlerine katılmak üzere dünyanın dört bir köşesine dağılmakta oldukları varsayılabilir. Bu

bakımdan ben bu savaşı, masonluğun demirci çekici altında dövölüp şekillendiğı bir savaş olarak düşünüyorum.

Yedi yıl savaşına gelince, burada bir tarafta Fransa, Avusturya ve Rusya, öteki tarafta İngiltere ve Prusya var. Bu savaşın verdiği fırsattan da yararlanmasını bilen İngiltere, Fransa'nın Kuzey Amerika ve Hindistan'daki topraklarından önemli bir kısmını zimmetine geçiriyor. Avusturya ile Prusya ise Alman prenslikleri üzerindeki otoritelerini pekiştirmek çabası içinde kardeş kanı döküp duruyorlar. Artık ulusal yarar hesapları ve müstemleke rekabetleri, mezhep uyuşmazlıklarının önüne geçmektedir.

Bu savaşın külleri arasında gözümüze çarpan bir şey var: İngiltere'nin müttefiki Prusya Kralı İkinci Frederick'in mason olduğı iddia ediliyor. Büyük Frederick diye de anılan kralın 1738'de, yani Yedi Yıl savaşının başlamasından onsekiz yıl, tahta çıkmasından da iki yıl önce mason olduğı ileri sürölüyor. Bu böyle ise, masonluğun yayılmasında ve yüksek makamlara ulaşmasındaki hıza hayretle bakmak lazım. Frederick'in masonluğı şüphe ile karşılanrsa dahi onun bir süre Potsdam'daki Sons Souci şatosunda misafir ettiğı Voltaire'inkinden şüphe eden yok. O kadar ki mason din anlayışının ve bu anlayışın yarattığı "Evrenin Büyük Mimarı" fikrinin Voltaire'den ve onun Deist düşüncelerinden esinlendiğı bile ileri sürölüyor. ("Deisme"i, Allahın varlığına, Onun kendisini tanıtmak için kimseye ihtiyaç duymayacağını düşünerek inanma diye tanımlayabiliriz. Bu böyle olunca, peygamberler devreden çıkmış görünüyorlar.) Frederick'in kendisi mason olsa da, olmasa da mason düşünce ve prensiplerinin Prusya ile İngiltere arasındaki ittifakı kolaylaştırmış olduğunu kabul edebiliriz. (Böylece masonluğun devletler arasında ittifak dengelerini etkileyecek bir aşamaya ulaştığı da ileri sürölülebilir.)

Masonluğun yayılmasındaki hız, onun bir merkeze bağılı kalmasını zorlaştırıyor, parçalanmalar oluyor ve sonunda örgüt kendisine özgü uluslararası bir nitelik kazanıyor. Bunun ilk ve çok önemli bir örneğı olarak Amerika'nın bağımsızlığı gösterilebilir. Kralın sadık uyrukları olarak Amerika'ya giden centilmenler ya da onların oğulları, gün geliyor "Krallarının Tacı"ndan kopuyorlar. Bazı masonların, bu arada Washington'un mason prensiplerine bağılılıklarını, krala olan bağılılıklarına üstün tuttukları izleniyor. İstiklâl beyannamesini imzayanlardan, Benjamin Franklin dahil, sekizinin masonlukları kesin,

ayrıca yirmidört tanesinin ise kuvvetle muhtemel. Ondan sonra başlıyor Amerikan Cumhurbaşkanlığında masonların birbirlerini izlemesi, Washington'dan ta Reagan'a kadar, sayıları tüm Cumhurbaşkanlarının hemen hemen yarısı dolayında.

Merkezden kopup yön değiştirmenin çok önemli bir örneğine de Fransız İhtilâlinde rastlanıyor. Burada dikkat çekici bir sola kayış var. Masonluğun Papalığa ters düşen yönü bilhassa Fransa'da sol cenaha çekici görünüyor ve İngiltere'dekinden farklı bir süreç izlemesine neden oluyor. Böylece İngiltere'de İşçi Partisi iktidara gelince masonların Hükümet üzerinde etkinlikleri azalırken, Fransa'da sosyalistlerin ya da sağ partilerin idareyi ellerinde bulundurmaları masonlar açısından fazla farketmiyor. Çoğu zaman iktidar mücadelesi masona karşı mason gösterisi halini alıyor. Meselâ Giscard d'Estaing ile Mitterrand, Cumhurbaşkanlığı yarışına çıktıkları zaman aynı ekürinin atları gibi koşmuş oluyorlar yani sonuç ne olursa olsun ödülü masonlar alıyor.

Böylece bir gerdanlığa dizilmiş taşların, gerdanlığın ipi kopunca etrafa dağılmaları gibi, masonluk da aynı şekilde dünyanın dört yanına yayılıyor. Bunun böyle olmasının başlıca nedeni aralarındaki korkunç dayanışma. Komünist dünya dışındaki hemen her ülkede, her alanda, devlet idaresinde, ordu ve haberalma servisleri içinde ve nihayet yargı organında en cazip olanakları altın tepsiler içinde kendi mensuplarına sunabilecek kudrete erişiyorlar. Bunun bedelini de biz, hariciler ödüyoruz.

* * *

Masonluğun Avrupa'da dinsel hoşgörünün, hatta her türlü hoşgörünün devre dışı bırakıldığı bir çağda doğduğu ve geliştiği meydana. Böyle bir dönemde her devletin, her kuruluşun, her ferdin din karşısında bir durum alması, yerini belli etmesi lazım, yoksa rahatı kaçır. Haber toplayıcılar, olay etkileyiciler için bu herkesten fazla geçerli. Şemsiyeleri altına dinleri, inançları ne olursa olsun çok sayıda insan toplayabilmek onlar için çok önemli. "Esnek ve muhayyileye yer veren bir yaklaşım"la ortaya "laiklik" prensibi çıkarılmış. Tabii bunun arkasında Anglikan Kilisesinin Papalığa kafa tutuşu da var.

"Laiklik" bayrağı altında çok asker bulundurulabilir, bu bayrak çok gönüllü toplayabilir, nitekim öyle de olmuştur. Bu gönüllüler

arasında sayıları hiç de az olmayan Museviler dikkati çekmekte. Hıristiyanlar arasındaki kavgaların ortasında Musevilerin hali hiç de iç açıcı değil. Kiliseler onları Hazreti İsa'nın ölümünden sorumlu tutmak eğilimindedir. Yüzyıllar önce bir tek Musevinin taşıdığı çarmıh şimdi yüzbinlerin, milyonların sırtına yüklenmiş, daha birkaç yüzyıl yüklenmeye devam da edilecek. Katolik ülkelerdeki engizisyon havası onları canlarından bezdirmiş ama Magna Charta İngiltere'si dahi onlara eşit vatandaş statüsü tanımakta zorluk çekiyor. Kısacası masonluk gelişene kadar hiçbir Avrupa ülkesi bir Osmanlı İmparatorluğu olamamıştır. Onun için masonluğun "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik" prensipleri Musevileri bir mıknaş gibi kendisine çekmiş, onlarla masonluk arasında önemli din, düşünce ve tutum alışverişi olmuştur. Masonların din anlayışları, hatta daha geniş anlamda yaşam felsefeleri incelenince bunlarda Musevilikten alınmış çok şeye rastlamak mümkün oluyor. Bu yüzden masonluğu bir Musevi örgütü, hatta komplosu görmek alışkanlığı doğmuştur. Ben bunun çok abartılmış olduğunu düşünüyorum. Musevi katkısının bir komplo şeklinde değil, masonlara özgü bir demokrasi anlayışı içinde gerçekleştirilmiş olmasını daha muhtemel görüyorum..

* * *

Örgütün din anlayışını oluşturmuş kaynaklardan ikisini galiba bulduk. Bunlardan biri onsekizinci yüzyılın büyük Fransız düşünürleri tarafından geliştirilmiş olan Deist yaklaşım, diğeri tek Allah fikrinin de öncüsü olan Musevilerin dinsel gelenekleri. Biz bu iki noktayı bir yere kaydedip toprağı kazmaya devam edelim:

"Haber alıcı" ve "olay etkileyici" bir örgütün, bir ülkede başarılı olması için, hem ulusun çoğunluğuna ters düşmeyecek, hem de azınlıklarının benimseyebilecekleri özellikler içermesi lazım. (Bu yaklaşım Osmanlı İmparatorluğu'nun son elli yılında öyle marifetle uygulanmış ki, duygularımızdan sıyrılmak başarısını gösterebilsek bunu takdir etmek zorunda kalabiliriz.) Bu esastan hareket edilirse, her şeyden önce tek Allah fikrini kabul eden bütün din mensuplarının, dini inanç sahibi herkesin kabul edebileceği bir formülün aranması gerekiyor. Aslında imkansız denecek kadar zor görünen bu işi halletmek amacı ile masonların ortaya koydukları hal tarzı şöyle: Evreni kuran bir kuvvete inanan

kimsenin örgüte girmesinde sakınca yoktur. İsterseniz Müslüman ya da Musevi, isterseniz Anglikan, Protestan, Katolik yahut Budist, Şintoist olun kapı size açıktır, daha doğrusu kapalı değildir. Yalnız ateist olmayacaksınız, muhakkak bir dini inancınız olacak, evreni kuran bir kuvvetin varlığına muhakkak inanacaksınız. Kitabınızın Kuran, İncil ya da Tevrat olması önemli değil. (Mevlana'yı hatırlamamaya imkan var mı?) Bu kuvvete bir ad verilmesi de gerek. Ona da "Evrenin Büyük Mimarı" denmiş. Bunun çeşitli dillerde kısaltılmış şekilleri var. Bunlar "Evrenin Büyük Mimarı" deyiminin baş harfleri. Bu, İngilizce'de G.A.O.U.T.U (Great Architect of the Universe), Fransızca'da G.A.D.-L'U (Grand Architecte de l'Univers), Almanca'da A.B.a.W.(Allmächtiger Baumeister aller Welten), şeklinde ve bu her ülkede bu minval üzere devam edip gidiyor. Bazı ülkelerde, mesela Almanya'da, kısaltmalarda, her harften sonra üçgen şeklinde üç yıldız yerleştirilmesine itina gösteriliyor.

Mason geleneklerinde üç rakamı özel önem taşımakta. Hemen her şeyi üçlüyorlar ya da üçlü simgelere bağlıyorlar. (Göreceksiniz, Jahbulon simgesi de öyle) Masonluğa girildikten sonraki ilk üç derece, diğer derecelerden adeta bir çizgi ile ayrılıyor. Ondan sonra otuz derece var, toplam 33 ediyor. (Dereceler hakkında İlhami Soysal'ın kitabında ayrıntılı bilgi var. Bunları burada tekrarlıyorum.) Yönler bile sanki dört değil de üç, güney yokmuş gibi, onu adeta ihmal ediyorlar. Kuzey onlar için ışıklar içinde, Kâbe'ye yönelir gibi hep oraya dönüyorlar. Meselâ masası kuzeye dönük bir büroda çalışanın mason olmasını muhtemel sayabilirsiniz, hele bir de masası üzerinde hayvan heykeli var ise. Fransız İhtilâlinde ve daha sonra pek çok devrim hareketinde adeta bayraklaşan mason prensibi de şu üç sözcükten ibaret: "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik."

Masonlar, "Evrenin Büyük Mimarı" anlayışını, "pergel ve gönye" şeklindeki işaretlerini saklamaya gerek görmezler. Masonlar lehinde ya da aleyhinde yazılmış kitaplarda bunlarla ilgili bazı ayrıntılara rastlanıyor ama bunları burada tartışmanın pek yararı yok. Büyük Mimar'ın varlığı biliniyor da bundan ne anlaşıldığı pek belli değil ya da yakın zamana kadar belli değildi. Büyük Mimarı bir Tanrı sayıp ona tapmakta mıdır? Masonluğun kendine özgü bir dini var mıdır? Bir mason hem kendi dininin prensiplerine, hem de Büyük Mimara mı inanacaktır? Deisme'i bağımsız bir din haline mi getirmişlerdir? Bazı

değerleri "mukaddes" saymaları, bazı törenlerinin âyin havası içinde geçmesi, masonların şimdiye kadar bilinen, tanınan dinlere ek yeni bir din anlayışı ortaya çıkardıklarını mı göstermektedir? Masonlarla ilgili tartışmaların ağırlık noktasında bulunan konuların başlıcalarından biri de işte bu. Masonlarda bu iddialara karşı masonluğun ayrı bir din olmadığı, mensuplarından kendi dinleri dışında bir din benimsemelerine gerek bulunmadığı şeklinde yanıt vermekte idiler. Stephen Knight, bu yanıtın geçersiz değil ise bile yetersiz olduğunu düşündüren bir gerçek ortaya çıkartmıştır. Bu gerçek yalnız mason çevrelerinde değil, İngiliz basınında da yorumlara ve dalgalanmalara neden olmuştur. Knight'ın açıklamasına göre, masonların Tanrı anlayışı da üçlü bir temele dayanmaktadır ve çeşitli Tanrı anlayışlarından oluşmuş bir sözcük, "Jahbulon" sözcüğü Evrenin Büyük Mimarı'nın diğer bir adıdır. Bunu ancak en yüksek derecelere yükselenler bilmektedirler ve onların toplandıkları localarda 'J' harfi seçkin bir yer işgal etmektedir.

Stephan Knight'ın iddiası acaba doğru mudur? İngiliz basınında çıkan yazılarda bunun doğru olup olmadığı tartışılmamış, sadece üzerinde yorumlarda bulunulmuş düşünülürse böyle bir şeyin var olduğunu kabul etmek kaçınılmaz olur.

* * *

Şimdi elimizdeki verilere göre Jahbulon'u incelemeye çalışalım ve ilk olarak bu sözcüğün etimolojisi üzerinde duralım: Sözcüğün her hecesi bir Tanrıyı ya da bir putu simgeliyor. İnsanların belli tarihlerde, belli yerlerde taptıkları ya da inandıkları ilâhlar ve putlar bu sözcük içinde özetlenmek istenmiş. Böylece "JAH-BUL-ON" diye üç heceye ayrılan sözcükten her hece belirli bir din anlayışını temsil eder olmuş. Bunlardan JAH hecesi, Musevilerin Allaha verdikleri ismi, Knight'ın yazış şekli ile Jahwen'i, Larousse'taki şekli ile Jéhovah'ı simgeliyor. Bizim de buna "Yehova" dediğimiz malûm. Anlaşıldığına göre JAH hecesinde bütün monoteist yani tek Allah inancına dayanan dinlerin tümü özetlenmek istenmiş. Zira sözcüğün etimolojik yapısında tek Allah düşüncesi ile uzaktan yakından ilgili başka bir şey yok. Aksine bu dinlere çok ters düşen şeyler var. Meselâ ikinci hece olan Bul çok acayip ve tekinsiz bir nesneyi simgeliyor. Tevrat'taki kayıtlara göre Museviler Allahın varlığını, yani kendi deyimlerine göre Yehova'yı ya da

mason sembolü ile JAH'ı kabul etmeden önce Baal'e taparlarmış, BUL işte bu Baal'ı temsil ediyor. Baal aslında Fenikelilerin ilâhı, fakat tek Baal olacağına her kentin kendi ayrı Baal'ı varmış, Tyr'in Baal'i, Sidon'un Baal'i gibi. Bunların en önemlisi Tyr Baal'i imiş. (Hatırlarsınız Hiram hem Tyr'li, hem de mimardı) Baal'e genellikle koç, bazen de çocuk kurban edilirmiş. (Dinlerde kurban anlayışı, bir de üstelik çocuk kurban etme felâketi köklerini burada buluyor galiba) Musevilerin i-nancı bir süre Yehova ile bu "sahte tanrı" arasında gidip gelmiş. Bu bakımdan Baal'i Musevilerin eski tanrısı saymak mümkün.

Onaltıncı yüzyılda Demonoloji (şeytanla ilgili bilgiler) uzmanı John Weir, Baal'i şeytanın kendisi olarak tanımlamış. Monoteist dinlerdeki melek ve şeytan ikilisindeki şeytanın bu Baal olduğu sonucu çıkartılabiliyor. (Masonların şeytana tapmakta olduklarına dair rivayetin kökünü bulduk mu dersiniz?) Gövdesi örümcek şeklinde ve üç başlı. (Yine üç rakamı karşımıza çıkmakta) Başlar da insan, kurbağa ve kedi başları.

Gelelim üçüncü heceye: ON, Eski Mısırlılar'ın yeraltı ya da ölümler tanrısı Osiris'i temsil ediyor. Mısırlılar'ın çeşitli tanrıları arasında bula bula acaba niye bunu bulmuşlar? Tanrılar arasında insan karakterini elde edip insanlar arasında hüküm sürmüş tanrının bu olmasından mı acaba? Tanrıların insanlaşması ya da insanların tanrılaşması teması üzerinde bir mesaj mı verilmek, bu tema üzerinde bir çeşitleme mi yapılmak istenmiş?

Bu üçlünün Hristiyan dini ve onun Allah anlayışı ile bağdaştırılıp bağdaştırılamayacağı hususu Knight'ın kitabında tartışılıyor. GOATU ile JAHBULON'un aynı şey ya da aynı Tanrı olup olmadığı, JAHBULON'un ortaya ayrı bir din çıkartıp çıkartmadığı konusunda bazı kişilerin görüşleri aksettiriliyor. Bu arada mason ve Hristiyan bir din adamının düşüncelerini anlatırken "Masonluğu kabul etmiş herhangi bir din mensubunun kendi inançlarını koruyabileceği, meselâ Müslüman bir masonun Hazreti Muhammed'i peygamber saymaya devam edebileceği, masonluğun bu talî ve ikinci derecedeki inançlarla (subsidiary and secondary beliefs) ilgilenmediği, üyelerin Tanrı anlayışını söyledikleri şekilde yorumlamakta tam bir özgürlük içinde bulundukları şeklindeki ifadesi de kaydedilmiş. Bu ifadedeki "talî ve ikinci sınıf inançlar" sözlerini az önemli saymamız mümkün müdür?

Şimdi yeniden kırdaki çiçek toplamaya çıkmamız gerekecek. Bazen gözümüze ne yapacağımızı, hangi buket ya da çelenge katacağımızı bilemediğimiz çiçekler ilişiyor. Bunları kırlarda bırakacağımıza toplayıp vazolara yerleştirelim, belki ileride yararlanabiliriz olur diyorum. Gözümüze ilişen bir çiçek de "Delta mystique," şunu bir inceleyelim:

"Delta mystique" aslında Jehovah'ın simgelerinden biri. Bu Türkçe'ye nasıl çevrilebilir ya da bizim masonlar nasıl çevirmişler, bilemiyorum. Ancak hem "delta," hem de "mistik" sözcükleri dilimize girmiş olduğundan buna "mistik delta" diyebiliriz gibi geliyor bana. Şimdi bir ansiklopediye, meselâ Larousse'taki tanım şu: "Etrafı ışınlarla çevrili bir üçgen, üçgenin içindeki göz şekli Musevi alfabesinin harflerinden oluşturulmuş olup Jehovah anlamına gelir."

Masonların en az "pergel ve gönye" kadar önemli bir simgesini daha bulduk galiba bu gezimiz sırasında. Pergel ile gönyenin örgütün işareti olarak pek gizli tarafı kalmamış, hemen herkes bunu biliyor. Üstelik çalışanları temsil eden bir yanı olduğu izlenimi de edinildiğinden -aslında yanıltıcı olarak- sol cenah mensuplarına çekici de gelebiliyor. Mistik delta ise gizli tutulabilmiş. Hemen her gün, milyonlarca insanın gözü önünde olmasına rağmen bunu bilen ve tanıyan -tabii masonlar dışında- pek fazla değil. Oysa istendiği zaman bunu kolayca bulmak mümkün. Bir dolar değerindeki Amerikan parasının arka tarafına, yeşil kısma bakmak yeter. Orada bir ehramın tepesine yerleştirilmiş şekilde "Mistik Delta"yı görebilirsiniz. İşte bu mason mührüdür, her an herkesin gözü önünde ve eli altındadır. Dünyaya yön veren devlet ve iş adamlarının üstlerinde de bu parayı bulabilirsiniz, bu insanların yaptıklarını bozmak için Latin Amerika'nın, Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında yetiştirilen gerillaların ya da uygar ülkelerin uygar kentlerini kana boyamaya yaşam adamış bıyıkları yeni terleyen teröristlerin ceplerinde de. Kapitalistlerin can düşmanı ülkelerin hava alanlarında bebek ya da kristal vazo almak istediğinizde, sizden o ülkede yasaklanmış örgütün mührü bulunan bu para istenecektir. "O buradadır, o oradadır, o her yerdedir" ama ancak bir bilene sorulursa ne olduğu bilinebilir.

Unutmamışsınızdır, Amerika Birleşik Devletleri ile masonluk arasındaki yakınlığa, içiçeliğe değinmiş ve "Amerika Birleşik Devletleri'nin masonları, masonların Amerika Birleşik Devletleri'ni etki altında tutmakta olduklarına, başka bir deyimle Amerika Birleşik Devletle-

ri'nin bir mason devleti sayılabileceğine dair sunacağım kanıtlar sizce de akla uygun bulunursa...." demiştik. İşte bir kanıtımızı sunduk, ama biliyorum konu biraz daha işlenmek istiyor, buna tekrar döneceğiz.

* * *

Şimdi izin verirseniz "Jehovah" ya da "Yehova" teması üzerinde bir çeşitleme sunmak istiyorum. Bu, "Yehova Şahitleri" ile ilgili olacak. Masonlar gibi birbirlerine "birader" diye hitap eden, yollarını aydınlatmak için yine onlar gibi Yehova'nın ışığından yararlanan "Mezkûr Şahitler," bir süreden beri, herhalde on onbeş yıldan az değil, yolunu bulup gazetelerimizin sütunlarına girmekteler. Önceleri takibatta uğradıklarına, mahkemeye verildiklerine, hüküm giydiklerine dair haberlere rastlanıyordu. Daha sonra Yargıtay'ın "Şahitliği" yeni bir din saydığı yazıldı ve âyinlerinde çekilmiş renkli fotoğraflar yayınlandı. Türk kamuoyu da, uzak iklimlerden gelmiş acayip insanların egzotik danslarını seyreder gibi onları seyre devam etti.

Aslında Yargıtay kararı, insanı memnun edecek nitelikte sayılabilir. "Ne mutlu bize, artık kapılarımız her düşünce ve inanca açık" diye sevinebiliriz ama ulusumuzun büyük çoğunluğunun mensup olduğu dininin mezhep ve tarikatlarına karşı uygulamalarımız ve bunlarla ilgili gerçekler gözönüne alınınca sevincimiz yarım kalır.

Önce bu "yeni din"in niteliğini anlamaya çalışalım ve 21 Eylül 1985 tarihli Milliyet gazetesinde çıkan "Yehova Şahitliği nedir?" başlıklı yazıya bir göz atalım. Yazı aynen şöyle:

"Yehova Şahitliği 1874'te ABD'de Ch. Taze Russell adındaki din adamınca kurulan bir mezheptir.

İyi Hristiyan olduklarını savunan Beni İsrailoğulları'nın dünyaya egemen olacaklarını vurgulayan "Kuran" dışındaki üç kitabı kabul eden "Yehova Şahitleri" teokratik dinsel bir devletin kurulması için çalışıyorlar. Bütün ulusların birleştirilmesiyle dini krallığın kurulmasını savunan bu görüşün sahipleri, "bayrağa," "ulusal marşlara" ve sembollere de saygıyı reddediyorlar. Milli birliği kabul eden eski Yehova Şahitleri ile tüm ilişkilerini kesen, selâmını dahi almayan görüş sahipleri, bu kuralın, evlilik birliği içindeki karı-koca için dahi geçerli olduğunu savunuyorlar.

Diyanet İşleri Yüksek Din Kurulu üyelerince hazırlanan bir rapor-

da, "Yehova Şahitliği'nin müstakil bir din olmayıp, Yahudiliğin tesiri altında kalan bir Hıristiyanlık tarikatı veya bilinen mezheplerden ayrı ve yeni ihdas edildiği kaydedildi."

Gazetenin yazısı böyle. Yazıdaki "Beni İsrailoğulları," "teokratik dinsel devlet" gibi konunun esasını etkilemeyen ilginç ifadelerin kısaca altını çizip bu tarikat, mezhep ya da din mensuplarının inanç ve düşünceleri üzerinde duralım. Anlaşıyor ki bunlar teokratik bir devlet kurmak niyetindeler, -tıpkı Humeyni gibi- "Kuran" dışındaki üç kitabı kabul etmiş durumdalar, -tıpkı misyonerler gibi-, "bayrağa," "ulusal marşlara" ve "sembollere" saygıyı reddediyorlar, -tıpkı anarşistler gibi.- O kadar ki, Şahitlerden bu sembollere saygı gösterenler varmış da, Türkiye'nin yolunu bulanlar bunlardan değilmiş. Demek ki bizdekiler, daha doğrusu bu yeni dini bize getirenler en aşırı uçtakiler. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın mevzuatımıza tersliği çok açık olarak görünen bu durumla görevli kuruluşlarımız ne ölçüde ilgileniyor, bilemiyorum -herhalde ilgileniyorlardır- ama ben size dışarıda bu egzotik dansı sadece seyirle yetinmeyenler olduğunu söyleyebilir, örnek de verebilirim:

12 Ekim 1986 pazar akşamı BBC'nin Türkçe yayınında Uluslararası Af Örgütü tarafından hazırlanan 1985 yılı İnsan Hakları raporunun Türkiye bölümü hakkında bilgi verildi. Yarım saatlik yayın süresinin yaklaşık yarısı bu konuya ayrılmıştı. "Yehova Şahitleri" de, Uluslararası Af Örgütü'nün benimsediği "Vicdan Mahkûmları" arasında imiş. Şahitlerin Türkiye'de uğradıkları takibat, haklarındaki mahkûmiyet kararları raporda yer alıyor da, Yargıtay kararından hiç bahis yok.

Ne Uluslararası Af Örgütünü, ne de BBC'yi, Türkiye'nin bölünmesi takdirinde bundan üzüntü duyabilecek kuruluşlar arasında sayabiliriz. Şahitler Türkiye'de gürül gürül âyinlerini sürdürürlerken, bu kuruluşlar onları neden böyle kucaklamaya kalkmışlar. İster istemez insan, "iyi saatte olsunlar"ın Türkiye için hazırladıkları destabilizasyon planlarının yedek listesinde "Şahitler" de mi var, diye düşünmekten kendini alamıyor.

* * *

Jahbulon hakkında bilgi toplamak ümidi ile buralara kadar geldik. Bu yönde daha başka şeyler bulmak artık zayıflamış bir ihtimal haline geldiğinden biz tekrar başlangıç noktamıza, Jahbulon'un sislerden

çekilip çıkarıldığı yere dönelim. Burada tekinsiz bir İskoç şatosunda hayalet görmüş gibi heyecanlı insanlarla karşılaşacağımı söyleyebilirim. Hem mason çevrelerinde, hem de kamuoyundaki yankılar insanı böyle düşünmeye sevk ediyor. İngiliz basınından aşağıya alacaklarım bilmem sizi de aynı kaniya vardıracak mı?

Masonluğun geleneksel olarak ters düştüğü kilisenin Katolik Kilisesi ya da başka deyimle Vatikan olduğu, desteği de Protestanlarda bulunduğu bilinir. İngiltere'deki masonların büyük çoğunluğunun da -sayıları The Times'a göre 500.000. Stephan Knight'a göre de 700.000 dolaylarında imiş - Anglikan ve Methodist kiliselerin mensupları olduğu ileri sürülüyor. Jahbulon'un ortalıkta görünmesi, masonların Methodist Kilise'de buldukları desteği temelinden sarsmışa benziyor. Önemi inkâr edilemeyecek bu gelişme hakkında saptayabildiklerim şunlar:

13 Haziran 1985 tarihli "The Times" gazetesinde, din konuları muhabiri Clifford Longley tarafından yazılmış bir yazı var. Bu yazıda Methodist Kilise'nin bir ay içinde yapacağı Genel Konferansta masonlukla ilişkilerin gözden geçirileceği ve mensuplarının mason olmalarının yasaklanacağı ifade olunuyor ve Konferansa sunulmak üzere Kilisenin "İnanç ve Düzen Komitesi" tarafından hazırlanan rapor hakkında bilgi veriliyor. Bu arada Methodistlerin bu tutumunu, Jahbulon ile ilgili açıklamaların ne ölçüde etkilemiş olduğu tartışılıyor ve bu yapılırken ismi oluşturan hecelerden üçüncüsünün yanlış yorumlandığı ileri sürülüyor. (Böylece ilk iki hecenin doğruluğu teyit edilmiş oluyor.)

26 Haziran 1985 tarihli "The Times"ta "Masonlar ve Methodistler" başlıklı bir başmakale yayınlanıyor. Bunda Methodist Kilise'deki gelişmelerden duyulan endişeler dile getiriliyor. Yazıda Büyük Mason Locası üstadı ve Kral ailesi içindeki hamisi Kent Düküne atıfta bulunularak gerekirse masonluk içinde yeni düzenleme yapılabileceği savunuluyor. Bu yazıyı Türkçe'ye çevirip aynen buraya almak isterdim ama zaten uzamakta olan konuyu daha da uzatmış olacağımı düşünerek bundan vazgeçtim. Yalnız Knight'ın Jahbulon ile ilgili açıklamalarına yöneltilmiş eleştirileri buraya almazsam madalyanın sadece bir yüzünü göstermekle yetindiğim iddiası ile karşılaşabilirim. Onun için makalenin bu bölümü hakkında bilgi vermek zorunluğunu duyuyorum:

"The Times," Jahbulon fikrini "belki de aptalca bir fantezi" diye tanımladıktan sonra, "JAH" hecesinin anlamını hemen hemen aynen

kabul ediyor. "BUL" hecesinin kaynağını kimsenin kesinlikle belirtmediği şeklinde inandırıcılığı tartışmaya açık bir fikri ileri sürdükten sonra "ON" hecesine geliyor ve bunun üzerinde yapılan yorumun hayal ürünü olduğunu savunuyor. "Burada işaret etmeden geçmek istemediğim bir nokta var: Gazete, "ON" hecesi üzerindeki yorumun hayal ürünü olduğunu söylüyor ama pek yapıcı bir tutumda gözüküyor. Yorum yanlış ise doğrusu ne, buna hiç değinmiyor. "Osiris" adına temas dahi etmiyor ve böylece merakımız devam ediyor.)

Mason çevrelerinin, "The Times"ın ve Kent Dükünün bütün gayretlerine rağmen Methodist Kilisesi yolundan şaşmıyor ve yasaklarını koyuyor. Aynı gazetenin 4 Temmuz 1985 tarihli sayısında Craig Seton imzalı yazıdan öğrendiğimize göre, Birmingham'da toplanan Methodistler Konferansında, Methodistlerin mason olmamalarını tavsiye eden bir karar büyük çoğunlukla alınıyor. Öte yandan Methodistlerin binaları mason âyinlerine kapatılıyor ve böylece tarihte ilk defa bir Protestan kilisesi bu şekilde hareket etmiş oluyor.

Tabii bu çok önemli bir gelişme ama bundan hiç de daha az önemli olmayan başka gelişimler de var. Stephan Knight'ın kitabında masonların adalet, polis, güvenlik ve haberalma servislerine sızmış olduklarını örneklerle açıklayan bilgiler de bazı tepkilere yol açıyor (Ulusla hesap vermek sorumluluğu altında olmayan ve dış bağlantıları hemen hemen kesin olan bir örgütün bu çeşit organları etki altında tutmasının ağırlığı meydana) Polis ve güvenlik mensuplarının mason olmalarını yasaklayan ya da sınırlayan hükümet kararlarına basında rastlanıyor. (Burada ilginç gördüğüm bir nokta için parantez açıyorum: İngiltere'nin iç güvenliği ile sorumlu M15 'te bu tedbirler alınırken sorumluluğu ülke dışında olan MI6 bunların dışında tutuluyor.)

Masonların bu gelişmeler karşısında hareketsiz kalmaları beklenemezdi, nitekim de kalmadılar. Methodist Kilisenin kararından tam bir yıl sonra BBC ve İngiliz basını masonların "devamlı bir sergi" açtıkları haberini yayınladı. "The Times"ın 5 Temmuz 1986 tarihli sayısında Paul Vallely imzası ile çıkan haberin başlığı "Kara imajı silmek için farmosan sergisi" şeklinde. Sergi Kent Dükü tarafından açılıyor ve Dük konuşmasında, "masonluğun artık halktan saklayacak fazla sırrı kalmadığını, iftiralarla karşılaşmış olduğundan tarihi ve çalışmaları hakkında devamlı bir sergi açılmasının uygun görüldüğünü" söylüyor. Yazı, serginin açılması ile Stephan Knight'ın kitabı arasında irtibat ku-

ruyor ve kitapta masonların polise ve adalete sızmış oldukları, ilkel âyinler yaptıkları şeklindeki ifadelerin zararlarını önlemek için serginin açıldığını belirtiyor. (Kitapta masonların ordu içinde de çok etkili olduklarına dair bilgiler var ama bunlara hiç değinilmiyor. Aslında yalnız İngiltere'de değil, pek çok yerde masonların derinliğine sızdıkları yerler arasında ordular önde geliyor. Bu konuyu onüçüncü bölümde ele alacağım.) Aynı yazıda Kral ailesi içindeki masonların da sergide açıklandığı ifade olunduktan sonra Prens Charles'ın mason olmayı reddettiği kaydediliyor.

Bu tabii önemli bir haber ama yeni değil, Stephan Knight'ın kitabında var. Prens Charles'ın mason olmayı reddedişinin nedeni de şöyle özetlenebilir:

Prens Philip'in amcası Lord Mountbatten masonluğun şiddetle aleyhinde imiş ve yeğeni Philip'i de bu yönde etkilemiş. Masonluğa kuvvetle bağlı olan Kral Altıncı George, kızı Elizabeth'in Philip'le evlenmesi bahis konusu olunca, müstakbel damadının mason olmasını şart koşmuş. Philip de bu arzuya uyarak masonluğa girmiş ama o kadarla kalmış, kendisini örgütün başına götüreceği yolu yürümek istememiş. Prens Charles'ın masonluk karşısında olması babasından geliyormuş. Böylece örgütün kral ailesi ile ilişkilerini devam ettirmek işi de Kent Düğü'ne kalmış.

* * *

Jahbulon-Knight ikilisinin Protestanlar üzerindeki etkilerini gördük de, Katolikleri nasıl etkilədiler bunu ele almadık. Biraz da burada duralım:

Masonluğun geleneksel düşmanı Vatikan'dır demiştik ama Knight'ınki kadar ilginç ve hemen hemen onunki kadar yankı uyandırmış bir kitaptan bahsetmemiştik. "David Yallop" tarafından yazılmış, "Tanrı adına" (In God's name) başlığı taşıyan bu kitapta, görünüşte masonluğun karşısında olan Vatikan'da yüksek seviyede çok sayıda mason olduğu, isimler de verilerek iddia ediliyor. Bunlar arasında herkesin değerli ve kabiliyetli bir insan saydığı, Vatikan Dışişlerini tedvir eden Kardinal Agostino Caseroli de var. (Bulabildiğiniz takdirde bu kitabı okumanızı tavsiye ederim. Aslında Avrupa bu çeşit kitaplarla dolu. Basında heyecan verici, sürüm artırıcı yazılar

da eksik olmaz ve tabii her yazılana inanmak da gerekmez. Doğruyu, yanlış ayırt etmek, önüne sürülenden akılcı sonuçlar çıkarmak her şeyden önce okurun kendi işi. Bazı yayınlarda adları geçen, konumuzla ilgili Sindona, Gelli, Calvi, Kardinal Marcinkus gibi kişileri size tanıtmak isterdim. - Tabii henüz tanımamış iseniz.- Avrupa'da bunları tanımayan yok gibi. Bakalım bunu yapmaya zaman kalacak mı?

David Yallop'un kitabında, göreve başlamasından kısa süre sonra ve tam Vatikan'daki masonları tasfiye etmek üzere iken ölen Birinci Jean Paul'un yerine İkinci Jean Paul geçince masonlara karşı alınan tedbirlerin durdurulduğu ileri sürülmekte idi. Daha sonra Papalığın, Katoliklere koymuş olduğu masonluğa girme yasağının kaldırıldığı ya da kaldırılmak üzere olduğu haberlerine basında rastlanmıştı. Bu kere Londra'da "devamlı bir mason sergisinin" açılış haberini veren "The Times"ın 5 Temmuz 1986 tarihli sayısında, Vatikan'ın bir süre tereddüt geçirdikten sonra, masonluğa girme yasağını yeniden koyduğu belirtiliyor. Bunda Jahbulon-Knight ikilisinin etkisi olduğunu düşünmek için sanırım ortada epey neden var.

* * *

Bütün bu yankıların, Knight'ın ileri sürdüğü iddiaları zayıflatmak şöyle dursun aksine bunları kuvvetlendirdiği izlenimi edinilmiyor mu? En azından kitabının ciddiye alınmış olduğu muhakkak. Bazı iddiaları, bu arada Karndeşen Jak'ın kişiliği hakkında söyledikleri üzerinde sessiz kalınması da dikkat çekici.

Knight'ın artık sahnede olmayışı da masonlar açısından büyük rahatlık teşkil ediyor. Genç gazeteci dünyadan ayrılacağı zamanı masonlara çok uygun düşecek şekilde ayarlamışa benziyor. "Devamlı sergi"nin açılış töreninde bulunsa idi onun da söyleyecek şeyleri olmaz mı idi? Bulup da yazamadığı, anlayıp da kaleme alamadığı şeyler yok muydu? Hayatta olsaydı Jahbulon'un üçüncü hecesi "ON"un anlamı üzerinde söylediklerinde ısrar mı ederdi, yoksa sözlerini geri mi alırdı? Bunları bilmemize artık imkân yok ama muhayyilenin uçan halısına binmemiz her zaman mümkün. Halı ile şöyle bir dolaşır, mason mahallesinden Osiris'in sesi geliyor mu diye havayı dinler, sesin geldiği yerde bir şeyler bulmaya çalışırız. Ses bir dâhinin operasından, Mozart'ın

"Sihirli Flütünden" geliyor. Bu bizim ilgimizi çekecek nitelikte. Zira Mozart bu operada mason sırlarını açıkladı da onun için gazaba uğradı diye yaygın bir rivayet var. İsterseniz halımızı Mozart'ın bahçesine indirip bu rivayeti çeviren esrar perdesini aralamaya çalışalım. İnişi kolaylaştırmak için de ineceğimiz yer hakkında bilgi toplayalım ve Faruk Yener'in 1958 yılında yayınlamış olduğu "Ünlü Operalar" adlı eserinin bu opera ile ilgili bölümüne bir göz atalım:

Faruk Yener, operanın konusu ve operadaki kişiler hakkında şunları yazıyor: "Eser Viyana halkını o devirde şiddetle ilgilendiren her şeye malikti. Esrarlı olaylar, komik tipler, vahşi hayvanlar, oryantalizm, neşeli ve mesut bir bitiş. Schikaneder, hikâyenin konusunu Alman şairi Wieland'ın "Lulu" isimli masalından almıştı. "Lulu"nun ihtiva ettiği cazip unsurlar yetmiyormuş gibi o devrin ilgi çekici konularından olan masonluğun esrarlı taraflarından da istifade edilmek istendi. Zaten besteci Mason Locasına dahildi. "Sihirli Flüt" operasındaki kişiler aslında çeşitli sembollerden ibaretti. Kötü kalpli Gece Kraliçesi mason aleyhtarı İmparatoriçe Maria Theresa'nın da kendisidir. iyilik timsali rahip Sarastro, Mozart'ın bağlı olduğu locaya mensup tanınmış ilim adamı Ignaz von Born, eserin kahramanı Tamino, masonluğa meyli olan İmparator İkinci Joseph, sevgilisi güzel Pamino ise Avusturya halkıdır. Ayrıca eserin gerek müzik yapısında, gerek kişilerinde Mason üçlüsü uvertürden itibaren büyük rol oynar."

Yener'in kitabında şu ilginç cümle de var: "Mozart ilk temsilden bir ay sonra yatağa düşmüş, "Sihirli Flüt" ile ilâhi nağmelerini, tüketmiş gibi henüz otuz beş yaşında dünyaya gözlerini kapamıştır."

Yine aynı kitaptan operanın ikinci perdesinin başlangıç kısmını okuyalım: "Tapınakta bir salon. Perde rahiplerin marşı ve onu takiben Sarastro'nun (O İsis und Osiris) diye başlayan duasıyla açılır. Tamino ve Pamina tapınağa gelirler. Biraz sonra bir imtihan başlayacak, kazanırlarsa dileklerine ve bu arada Papageno ötedenberi hasretini çektiği kendisine benzer bir dişiye kavuşacaktır."

* * *

Şimdi yukarıdaki bilgileri hatırda tutarak araştırmamızı biraz daha ileri götürmeye çalışalım:

Bilirsiniz Hıristiyan kişi ve kuruluşların din azizlerinden seçilmiş hami patronları vardır. Masonlarınki de, Hazreti İsa'nın mesih olarak dünyaya geleceğini önceden haber veren, daha sonra onu vaftiz eden St. Jean Baptiste imiş. Masonların St. Jean Baptiste'i hami patron kabul edişleri de Andersen Anayasasının tarihine, yani 1717 yılına rastlıyor. Bunun kutlama günü de 24 Haziran. Almanca konuşulan ülkelere bu kutlama gününe Johanisdag, bayramına da Johanisfest deniyor. Aslında bu bayram, "Bir yaz ortası bayramı." İşte "Sihirli Flüt" operasında bu kutlamaları dile getirdiği, rahipler korosunda Osiris ve İsis'in adlarını zikrettiği için Mozart, mason sırlarını açıklamakta oluyormuş. (İsis, Osiris'in hem kız kardeşi, hem de karısı olan Tanrıça) Bu doğru ise "ON" hecesinin Osiris'le ilişkisi olduğunu düşündürecek nedenlerimiz var demektir.

Sırf bu sözcükten dolayı Mozart'ın gazaba uğramış olduğunu söylemek çocukça bir iddia gibi görülebilir. Fakat sırlar birbirlerine dayandırılarak iskambilden şato haline getirilmişlerse bunlardan bir tanesinin çekilip çıkartılmasının yaratacağı manzarayı göz önüne getirebilirsiniz. Osiris'e verilen yer ne ölçüde Katolikleri ve Methodist masonları rahatsız etmişse, St. Jean Baptiste'e gösterilen itibarın da Müslüman masonları en az o kadar rahatsız edeceği muhakkak gibidir. Düşünün bir kere, Osmanlı tarihinde mason Şeyhülislamımız dahi olmuştur. Devrilen kartlardan birinin üzerinde İttihatçılar devrinin Şeyhülislamı görünseydi, bunun, o devirde, nasıl bir kafa ve inanç karışması yaratmış olacağını belki bugün tasavvur dahi edemeyiz. Bütün bunlar bize, mason sırlarının saklanması keramet bulunduğunu göstermeye yetmiyor mu?

* * *

Yukarıda "Bir yaz ortası bayramından" söz ettik. Bu bize neyi hatırlatıyor? Shakespeare'in "Bir yaz gecesi rüyasını" değil mi? Gerçi bu piyesin içindeki piyeste "duvar" rolü, duvarcı deyimleri gibi dikkat çekici bazı şeyler var ama bunların masonlukla ilişkilerini araştırarak vakit kaybetmeye hiç gerek yok. Zira başka piyeslerinde mason işaretlerinin çok belirli şekilde var olduğu ileri sürülmekte. Bu böyle ise, bir kere de Shakespeare'in bahçesine uğramamız vacip olmayacak mı?

Bazı kaynaklar Shakespeare'in mason olup olmadığının kesin olarak bilinmediğinden, fakat bazı eserlerinde mason işaretlerine rastlandığından söz ediyorlar. Zikredilen eserler, "Hamlet," "Coriolanus," "The Taming of the Shrew" ve hepsinden de fazla "Love's Labour Lost."

Oysa Shakespeare 1717 yılından 101 yıl önce, yani 1616 yılında 52 yaşında iken ölmüş. Peki biz şimdi neye karar vereceğiz? Andersen Anayasasından bir, bir buçuk yüzyıl önce masonluğu bu kadar gelişmiş, belirlenmiş mi sayacağız? Bu takdirde, Birinci Elisabeth zamanında kurulduğu bilinen "Intelligence Service" ile birlikte masonluğun da kurulmuş ya da geliştirilmiş olduğu şeklindeki tezimizi kuvvet kazanmış mı kabul edeceğiz? Yoksa Shakespeare bu işaretleri masonlardan almamıştır da, masonlar bunları ondan alıp törenlerini süslemişlerdir diye mi düşüneceğiz? Bana sorarsanız ben gerçeğin bu iki ihtimal arasında bir yerde saklı bulunduğunu düşünürüm. (Shakespeare'in piyeslerinde mason işareti sayılan sözleri buraya almakta bir yarar görmedim.)

* * *

Mozart ve Shakespeare'in bahçeleri arasında, bilmediğim, tanımadığım bir dünyada, anlamakta zorluk çektiğim güzellikler ortasında kendimi yalnız ve yorgun hissediyorum. "Harikalar Diyarı"nda yön arayan Alice'in şaşkınlığı içerisindeyim. Yola yeni kuvvet, yeni enerji ile devam etmem ümidi ile burada mola veriyorum. Mozart ve Shakespeare'i bir arada düşünmek aklıma bazı sorular getiriyor. "Gözlerim kapalı," bunlara yanıt arıyorum. Acaba Mozart, Shakespeare'in bahçelerinde dolaşmak, oralarından bir şeyler getirmek arzusunu hiç mi duymadı diye düşünüyorum. Böyle yapsa idi Verdi'den çok daha önce ve en az onunkiler kadar güzel operaları bize sunamaz mı idi diye kendime soruyorum. Don Giovanni gibi çok kişinin hafif sayabileceği bir konuyu işleyip korkunç güzellikte müzik yaratan Mozart bir kere de Shakespeare dünyasının derinliklerine dalabilseydi oralarda kimbilir neler bulurdu diye muhayyilemi işletmeye çalışıyor ve insanlığın kaçırdığı fırsata acıyorum.

Ama yanıt ortada: Biz Mozart'a yaşama hakkı tanımadık ki,

çocukluğunu ona yaşatmadık ki. O da büyüdükçe çocukluğunda yaşayamadıklarını yaşamaya, yaşamla oynamaya çalıştı. Güldü, hopladı, yaşama çimdik atmak istedi ve süslediği, katkıda bulunduğu doğaya doyamadan gitti. Tanrının bu eşsiz armağanını harcadık diye üzüntü duyuyor ve ondan özür dilemek istiyorum. Fakat her şeye rağmen bu bahçelerde uyumak çok güzel, kuytulara insafsız eller tarafından fırlatılmış olursa dahi diye düşünüp ona gıpta ediyorum.

MOZART BENİM DE DOSTUM

Günce tutmak alışkanlığım yok. Olsaydı 26 Eylül 1986 günü şunları yazardım:

"Bu sabah saat onda Kordiplomatik Duayeni Macaristan Büyük-elçisi Bela Kovacs'a veda ziyaretinde bulundum. Türkler'e karşı iyi hislerle dolu olduğunu her fırsatta ifade eden Büyükelçi, Cumhurbaşkanımızın kısa süre önce ülkesine yapmış olduğu geziden duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Neşeli havası ve ikramı, bir veda ziyareti için gerekli olan asgari süreden daha fazla yanında kalmama neden oldu. Prag'da açılmış Türk halıları sergisi vesilesinden yararlanarak genellikle Türk sanatından, özellikle Macaristan'daki Türk eserlerinden söz ettik. Ulusumuza haksız ve yersiz eleştiri yöneltmek fırsatını kaçırmayanların eksik olmadığı bu dünyada böyle konuşanların da bulunduğu görmek insanı mutlu kılıyor.

İki yıl kadar önce burada göreve başladığım zaman da Bela Kovacs duayen idi. Kendisini ilk defa, itimatnamemi Çekoslavakya Cumhurbaşkanı Gustav Husak'a sunmamdan üç gün sonra, 18 Kasım 1984 günü, Cumhurbaşkanının Prag'ın batısındaki Lany'de, kordiplomatik

için tertiplelediği av partisinden sonra, yine aynı adı taşıyan şatoda verilen akşam yemeğinde görmüştüm. Avda en başarılı Büyükelçi olduğu ya da öyle sayılması uygun görüldüğü için gelenek taklidi bir törenle kendisine "Avcılar Kralı" payesi tevcih ediliyordu. (Bir yıl önce aynı payenin selefim ve arkadaşım Savlet Aktuğ'a verildiğini biliyordum da kısa bir süre sonra başlayacak 1985 yılının aramızdan alıp götüreceği dört değerli Büyükelçiden birinin Savlet olacağı aklımın ucundan dahi geçmiyordu.) Bela Kovacs, "Krallık" beratını alırken ilgi ile dinlenen bir konuşma yaptı ve bu arada "gençliğimde her şey olabileceğimi düşünürdüm de, komünist Çekoslovakya'da kral ilan edileceğim aklıma gelmezdi" dedi. Prag'dan ayrılan Büyükelçilere kordiplomatik tarafından verilmesi adet olan gümüş tepsileri duayen sıfatı ile sunarken de konuşmasını bu çeşit sözlerle süsleyen Büyükelçi, "sizin veda töreninizde, sizin için, dost Türkiye'nin temsilcisi için beğeneceğinizi umduğum bir konuşma yapacağım" diyerek bir iyi niyet gösterisinde daha bulundu.

Büyükelçiliğe döndüğüm zaman, belki de biraz önce Macar meslekdaşımın ikram ettiği Tokay şarabının verdiği duygusallık içinde, elimde kalem düşünmeye başladım. Beni mesleğime bağlayan halatların teker teker suya bırakılışını seyderiyorum. Başka gemilerin iskeleye yanaşabilmesi için limanı terketmem emri verildi. Ben bu emri bütün yükümü henüz boşaltmadığımı ve bunları boşaltacak zamanımın bulunduğunu zannederken aldım. Erken geldiğim limanda kılavuzların beni yanlış iskeleye, yanlış zamanda bağladıklarını düşünüyorum. Bu arızaların kaynağı bence belli. Bunun sadece kör kaderin bir azizliği olduğuna inanmıyorum. İnsanı efkârlandıran, artık bir gayesi kalmamış, yararlılığını yitirmiş, üstelik vaktinden önce yitirmiş hissetmesi. Bu duygunun bir kanser uru gibi kesilip atılması lâzım.

Bu akşam Nadir'le beraber Don Giovanni'ye gidecektik. Arkadaşlarının kendisini "Dobri Den"de iddialı bir bilardo maçına davet ettiklerini söyleyen Nadir, "bu akşam ben gelmesem olur mu?" dedi. "Dobri Den" Amerika Büyükelçiliği'nin alt katındaki gençlik kulübü. Büyükelçilik mensupları, bu arada Büyükelçilik binasını korumakla görevli marinler buranın esas müdavimleri ama kulüp diğer Büyükelçilikler mensuplarına kapalı değil. Nadir'in burada öğrendiği bilardoyu başarılı oynadığı anlaşıyor. "Dobri Den" Çek dilinde "İyi günler" anlamına geliyor. Kulüp, faaliyetinin zirvesine akşamları çıktığından

ona "Dobri Vecer" (İyi akşamlar) denmiş olsa daha iyi olacaktı. Tabii oğluma "hayır" demem için bir neden yok. Aslında Nadir müzik sevmeyi değil. Aksine dinlediği müziğin sesini fazla açıp azar da ıştır. Merakı barok müzik ile pop müzik arasında gidip geliyor. Bu acayip bir kokteyl ama onu anlamıyor değilim. Barok müzikten zamanımıza, pop müzikten de geriye gitse aradaki boş araziye fethedecek. İşgal ettiği bazı tepeler bunu gösteriyor ama başka merakları yüzünden burada biraz vakit kaybediyor.

Demek ki bu akşam da Mozart'la başbaşa kalacağım. Feriâl ve Zekiye bir haftadan beri Türkiye'deler. Feriâl olağanüstü enerjisi ile eşyayı toplayıp İstanbul'a uçu bile. Arı ve karıncalarla yarışarcasına evi hazırlayacak ve ben, evlendiğimizden beri her seferinde olduğu gibi bu defa da eve bavullarımla girecek, hemen terliklerimi giyip televizyonun başına geçecek, çocukluğumdan beri devam ettiğim bir işe, siyaset, sanat ve spor dünyasını izlemeye devam edeceğim.

Feriâl'in benden önce emeklilik havasına girmiş olması beni üzüyor. O bu havaya bir hafta önce değil, bir yılı aşan bir süre önce girdi. Prag'a tayinimiz, bizim aileyi, artık yakında sona ereceğini umduğum bir dezenteegrasyon sürecine sokmuş görünüyor. (Dağılma yerine dezenteegrasyon sözcüğünü kullanmamı lütfen mazur görün. Yaşamımıza el atmış deflasyon, devalüasyon, denasyonalizasyon, dezenformasyon, destabilizasyon gibi diğer "de"li sözcükler bunu kardeş karşılar gibi karşılayacaklardır.) Zira Feriâl, Zekiye'nin okulu için geçen kışı İstanbul'da geçirmek zorunda kaldı ve ben karlı kış gecelerini Mozart ve meslekdaşlarını dinlemekle geçirdim.

Mayıs başında, emekliliğime üç yılı aşkın bir süre kala Merkeze dönmem emri geldi. Kasım sonunda Ankara'da bulunmam gerekiyor. Ondan sonra ne yapacağım belli değil. Artık ne benim mesleğe, ne de mesleğin bana vereceğimiz bir şey kaldı. "İstenmeyen kişi" ilân edilmiş gibiyim. Türkiye'ye döndükten sonra yılbaşını bekleyecek, ondan sonra emekliliğimi isteyeceğim. Bakanın Temmuz başında, Çekoslovakya'yı ziyaret sırasında kendisi ile yaptığım görüşmeden edindiğim izlenim tek yolun bu olduğunu teyit eder nitelikte. Kaderimizi etkileyen kurallar haklı mıydı, haksız mıydı, uygulamada yanlışlık yapıldı mı, yapılmadı mı, artık bunları tartışmanın yararı yok.

Her zaman iddia ederdim: "Emekliliğime yaşamak arzumdan bir şey kaybetmeksizin, Üniversiteyi yeni bitirmişcesine, şevkle, azimle

gireceğim" derdim. Gerçeğin saati çaldığı zaman hayaller perde arkasına kaçıyor. İddiamı gerçekleştirebilmek için zannettiğimden fazla irade kuvvetine ihtiyacım olduğunu anlıyorum. Demek ki kendimi yeterince koşullandıramamışım. Düşle gerçek arasında ortaya çıkan boşluğu süratle doldurmam lâzım.

Şu günlerde kafamda sık sık ön plâna çıkan konu çocuklarımla ilgili. Onlara neler verebildik, neleri veremedik, veremediklerimizi nasıl telâfi edebileceğiz, hep bunları düşünüyorum. Aslında biz Nadir'e, mesleğin olanakları içinde belki bir şeyler verebildik. Ondan sekiz buçuk yıl sonra dünyaya gelen Zekiye'ye fazla bir şey veremedik. O daha doğduğu andan itibaren bizi mutlu kılmak için her şeyi yaptı. Ellerini uzattı ve bize "tasmalı çekirge" ile Minnoş'u sundu. Zaten bundan başka ne verebilirdik ki. Oysa biz ne yaptık? Bürokratik bir zihniyetle onu bürokrasinin esiri kıldık. Daha doğduğu yıl, yürümeye başlamadan önce aldık Kuveyt'e götürdük ve orada beş yıl tuttuk. Sonra başladık ekvator etrafında dolaşturmaya. Çocukluk yaşlarında kendisine çöl ve kaktüsten fazla bir şey göstermedik. Bakanlık bize ne uzattı ise aynen kabul ettik. Bunların bazı dayanışma kurallarına uygun olarak paylaşılanlardan arta kalanlar olup olmadığını tartışmaya dahi gerek görmedik. Sonra ne oldu? Mevcut olduğunu bildiğim kusurlarıma bir de "bürokratik olmak" kusuru eklendi ve bu, silinemeyecek şekilde alnıma mühürlenip aleyhimde kullanıldı.

Bütün bunlara rağmen ben cemiyetin "bürokrasi" ve "bürokrat olmak" deyimlerine nasıl bir anlam verdiğini anlayabildim mi? İtiraf edeyim ki hayır. Görebildiğim, "bürokrat" sözcüğünün iltifat olarak kullanılmadığı. Bu da bürokratin bir ek çilesi oluyor ve çok defa politikacı ya da tüccar kıyafetini kendisine yakıştırabilirdiği oranda çilesini azaltabiliyor.

Bürokrasi yolunda yeşil, sarı, kırmızı ışıklar durmadan yanıp söner. Siz de bunlara güvenip hangi yolu seçeceğinizi saptamakta zorluk çekersiniz. Her rengi kontrol eden düğmede bir başkasının parmağı vardır. Bir yola saparken karşınızdaki ışık neden birden yeşile ya da kırmızıya dönmüştür, düğmeye kim, niçin basmıştır, büyük bir ihtimalle bunu hiçbir zaman bilemeyeceksiniz. Dış kuvvetler de bu parmakları etkileyecek şekilde köşe kapmaya çalışmaktan hiçbir zaman geri kalmazlar. Hele ülkeniz "kontrol altında tutulması gereken ülke" sınıfına giriyorsa yapmayacakları şey yoktur. Orduda, Dışişlerinde,

Milli Güvenlik Örgütünde, ekonomik yaşamı şekillendiren kurum ve kuruluşlarda ışıkları elde tutmak için her türlü oyunu oynarlar. Işıklara basan parmakların değil sahiplerini bulmak, bunu araştırmak dahi boş bir gayretmiş gibi gösterilir. Bu yöne uzayan yolun önünde kırmızı trafik işareti değil, gözleri kör edebilen projektör bulundurulur ve bu, orada bir felâket habercisi gibi durur.

Zaten bürokrasi, hafızasına da, vefasına da itimat caiz olmayan bir nesne değil midir? O sürprizlerden arındırılmayan, arındırılması doğasına ters düşen bir yaratıktır. Bürokrasi sofrasına her yıl, "günün çorbası" misali, "yılın kuralı" getirilir. Tabii kuralı hazırlayanlar bunu "yılın kuralı" diye değil, "son şeklini almış ve artık değişmeyecek kural" diye sunarlar, ama siz, ertesi yıl bunun değişeceği hususunda bahse girseniz büyük bir ihtimalle bahsi kazanırsınız. Zira yıl boyunca yarar dengelerinde değişiklikler olacak, yeni tasmalama zorunlukları ortaya çıkacaktır.

Bürokrasi tarlasına girenlerin orayı istedikleri gibi ekip biçmeleri tabii mümkün değil. İşin ilginç yönü biçilenlerin her zaman ekilenler olmayışı. Toplananlar yalnız gayret ve bahta değil, aynı ölçüde tarlaya girenlerin kapabilme yeteneklerine de bağlı. İşte ben labirentlerde vakit kaybedeceğime harman yerlerine yakın durmasını becerebilseydim her halde bugün yakınlarımı daha mutlu kılmış olabilirdim.

Son zamanlarda bana, meslekte kaç yıl kalmış olduğumu soranlar oluyor. Bu soruların altında, "size bu kadar yıl yetmedi mi, gençlere yer açmanızın zamanı artık gelmedi mi?" şeklinde bir mesajın ulaştırılmak istendiğini anlamamak mümkün değil. Oysa ben bunların cevabını yirmi, yirmibeş yıl önce, iki kere, hem de meslek yaşamımı saracak şekilde fiilen vermiş bulunuyorum. Yıllar boyu söylemediklerimi şimdi söylüyor, eskiden yaptığım şeylerin aksini şimdi savunuyor değilim. 1962-1963 yıllarında, İkinci Siyasi Daire Genel Müdürlüğü'nü tedvire memur edildiğim günlerde, bu göreve genç yaşta getirildiğim düşüncesi ile ortaya çıkan ve ayaklanma denecek bir şekle dönüşen reaksiyon karşısında, yerimi benden kıdemli bir meslekdaşıma bırakmak için Bakan nezdinde teşebbüste bulunduğumu, Bakanın bunu kabul etmek istememesine rağmen ısrar ederek görevden ayrılmasını bildiğimi bugün kaç kişi anımsar? 1968-1971 yıllarında, Personel Genel Müdürlüğü görevini ifa ederken, benden daha genç ve kıdemsiz birçok meslekdaşımın benden önce Büyükelçiliğe atanmaları işlemleri-

ni yürüttüğümü, bundan gocunmak ve kendi durumumu sorumluların dikkatine sunmaya çalışmak şöyle dursun, haklı ve yerinde iş yapmanın huzuru içinde çalıştığımı şimdi kime anlatabilirim? Bunları anlatamasam, anlatacak kişi bulmasam dahi, ben kendim, hem kıdemlinin tecrübesine, hem de gencin dinamizmine daima saygılı kaldığımı gayet iyi biliyorum ve benim için pratik değeri kalmamış olsa dahi, bu konuları tartışma hakkımı koruduğuma inanıyorum.

Neyi savunduğumu, neyin gerçekleşmesini istediğimi anlatabilmem için, "Gençlere fırsat verme" ile "Gençleştirme" deyimleri arasında var olduğuna inandığım farkı açıklığa kavuşturmam lâzım. Bu iki deyim arasındaki fark üzerinde yeterince durulmadığından ortaya kavram kargaşası çıkıyor ve bunun arkasına adam kayırma, adam harcama eylemleri saklanabiliyor diye düşünüyorum.

Atama, görevin bunu en iyi yapacak kişiye emanet edilmesi demektir ya da böyle olmalıdır. Atamayı yapacak makamın seçim alanını daraltmak değil, genişletmek istemesi onun en doğal hakkıdır. Böyle yapmaması, yapmaktan kaçınması ön yargı aranmasına imkân veren bir hareket olur. Görev bazan tecrübe, bazan dinamizm isteyen özellik taşır. Atama yapılırken bu özellik gözardı edilirse bunun araştırılması gerekir. Kıdem ve yaş unsurları ikinci planda tutularak, geniş bir alan içinde aday aranmasının en doğru yol olduğu meydandadır. Böylece adayların şansları eşitlendirilmiş, kıdemi geride olana da mesleğinde ilerlemek imkânı verilmiş olur. "Gençlere fırsat vermek" deyiminden benim anladığım işte budur.

"Gençleştirme"ye gelince, bu bana yetenek araştırılması gibi zahmetlere katlanmaksızın, kanunun öngördüğü yaş sınırı aşağı çekilerek, belirli bir kuşak mensuplarını devreden çıkarmak şeklinde görünüyor. "Gençleştirme" sözcüğünün tarifinde dahi radikal unsur bulunduğu dikkat çekmiyor mu? Karar almak yetkisi taşıyan makamın bizzat kendisi acaba neden bu yetkisini, kanunun kendisine verdiği alandan da dar bir alana sokmak ister? Yumurtanın nasıl dik durdurulacağı yüzyıllar önce Kristof Kolomb tarafından gösterilmiş olduğu halde, bunu yapmak için yeni yöntem aramak heveslileri neden eksik olmaz ve neden bunlar gereksiz yere yumurta kırıp dururlar? Bu sorulara yanıt bulmak bana zor görünmüyor. Fakat bazı olayları anlatmadan, ortaya birkaç somut örnek koymadan erken yanıt vermeye kalkışmak, okur nezdinde korumaya çalıştığım itimadı tehlikeye sokabilir gibi görünüyor bana.

Şimdilik bu soruları günceme kaydedip yanıtları ertelemem doğru olacak. Fakat yeri gelmişken, bir iki noktaya daha değinmeden yola devam etmek istemiyorum.

"Gençleştirme" politikasını seçenler çok defa, "kendilerine minnettar insan yaratmak" gibi insan yaradılışına ters düştüğü hemen her çağda ve hemen her yerde kanıtlanmış bir eylemi kendilerinin gerçekleştirebilecekleri yanılgısına düşmektedirler. Onlar, bizzat kendilerinin, bulundukları makama gelirken, minnet ve vefa duygularını vestiyerde bırakmış olduklarını unutmuş görünmektedirler.

Aslında "Gençleştirme" eyleminden zarar görenler, zamanın esasen tasfiye etmeye başlamış olduğu kişiler değil, kendilerine mavi boncuk sunulmuş olan gençlerin, kıdem itibari ile hemen önünde ya da hemen gerisinde kalan daha az talihli diğer gençlerdir. Zira erişmeye çalıştıkları koltuklarda, buraları nasıl olsa bir kaç yıl içinde terkedecek olanlar değil, yerlerini korumak için yirmi yirmibeş yıl savaş vermeye bilmiş kendi kuşaklarından insanlar oturacaklar ve bu insanlar, bir çok kuşak havanda su döğdükten sonra gerçekleştirilebilecek yeni bir "gençleştirme" harekâtından önce yerlerinden uzaklaştırılamayacaklardır.

Bizim Bakanlıktaki uygulamalara bakıldığı zaman, "gençlere fırsat verilmek"ten hiçbir zaman geri kalınmamış olduğu görülür. Ben on yıl öncesine kadar, devrimci sayılabilecek ortamlarda dahi, radikal sayılabilecek bir "gençleştirme" hareketine girişilmemiştir ama gençlere de zirveye giden yollar hiçbir zaman kapalı tutulmamıştır.

Millî Mücadele yıllarında, Ankara Hükümetinin dış ilişkilerini, bütün mobilyası eski bir masa ile eski birkaç iskemleden ibaret olan bir iki odada, birkaç gencin gayreti ile yürütmüş olduğunu, o günlerden bizim zamanımıza kalmış birkaç hariciyeciden, Bakanlıkta göreve başlamış olduğumuz günlerde dinlerdik. Onların anlattuklarında tarihçinin ya da romancının değerlendirebileceği malzeme fazlası ile vardı. Artık tarihin unutmuş ya da yeterince değerlendirememiş olduğu bu isimsiz kahramanlar savaşlarını daktilo makineleri ile yapmışlar, tuşlarına muhtemelen tek parmakla bastıkları makinelerinde şekillenen belgeler, yeni Türk devletinin dış ilişkiler tarihini oluşturmuştur. İlk Şube Müdürlerimden Muzaffer Kâmil Görduysus; "şimdi tarih kitaplarında gördüğünüz birçok belgeyi ben daktilo etmiştim. Keşki bunların kenarına parafımı koysaydım. Bir gün ben nasıl olsa unutulup gi-

deceğim. Hiç olmazsa parafım tarih kitaplarında yaşardı" derdi.

Hariciye Vekâletine Cumhuriyetin ilanından evvel ve hemen sonra alınanlarda, diploma ve dil bilgisinden önce rejime sadakat ve millî mücadelede gösterilmiş başarı unsurlarına büyük öncelik verilmişti. Mesleğe bu şekilde girenlerin önemli bir kısmı, sonradan aralarına katılan gençlere yol vermek için oldukça yavaş bir tempo ile ilerlemek durumunda kalmışlardı. Bir süre sonra Bakanlığın yeniden organize edilmesi zorunluğu doğdu ve bu arada memurlar siyasi ve idari memur ayırımına tabi tutuldular. Keyfi ölçüler kullanılarak yapıldığı iddia edilen bu ayırımın huzursuzluğu uzun süre devam etti. Bizim Bakanlığa girdiğimiz tarihlerden onbeş yıl kadar önce cereyan etmiş bu olayın geride bıraktığı bazı kara bulutlara bizim zamanımızda dahi rastlanabiliyordu. Haksızlık saydığı bu tutumu protesto edercesine, sonradan kendisine sınav koşulu ile verilmek istenen siyasi memurluk hakkını reddetmiş olduğu bilinen İbrahim Zeki Cafand'ı, bizim kuşaktan sanırım çok kişi unutmamıştır.

1920'lerin sonlarında ve 1930'larda Bakanlığa girenler, yüzyıllar önce Amerika'nın boş topraklarına yayılan Avrupalı muhacirler gibi, önlerinde ufka kadar uzanan bakir arazi buldular. Otuzbeş kırk yaşına kadar bir tepe işgal edemeyenler kendilerini talihsiz sayar oldular. Sonraları bu yaş çizgisi yavaş yavaş yukarı çıkmaya başladı. Fakat gayretli gençler kısa zamanda kendilerini gösterebilecekleri meydan bulmakta zorluk çekmediler. Cevat Açıkalın'lar, Feridun Cemal Erkin'ler, Selim Sarper'ler, Fatin Rüştü Zorlu'lar, artık efsaneleşir gibi olan bu çağın kendilerine fırsat tanıdığı öncüler oldular. Bazıları Bakanlık makamına kadar yükseldi ve her biri tarihin ve kaderin kendisine uygun gördüğü kapıdan geçip ebediyete intikal etti. O yıllara ait bir anımı buraya kaydetsem bilmem bu, okurlarımın ilgisini çeker mi?

Askerlikten döndüğüm 1949 Kasımı'ndan ilk dış göreve gittiğim 1950 Haziranı'na kadar Bakanlık Genel Sekreterlik Kalemimde çalıştım. O tarihlerde Genel Sekreter Faik Zihni Akdur, Özel Kalem Müdürü de Osman Derinsu idi. Bir gün kaleme Paris Büyükelçisi Numan Mene-mencioğlu'nun elden yolladığı, muhutabı dört kişi olan bir mektup bırakıldı. Bu dört kişi Elçiliğe yeni yükseltilmiş bulunan Birinci Daire Genel Müdürü Bülent Uşaklıgil, İkinci Daire Genel Müdürü Nurettin Vergin, İktisat ve Ticaret Dairesi Genel Müdürü Fatin Rüştü Zorlu ile Konsolosluk ve Muhtelit Hukuk Dairesi Genel Müdürü Muharrem

Nuri Birgi idi. Numan Menemencioğlu, mesleğin en yüksek payesine erişmiş meslekdaşlarını çok iltifatkâr sözlerle kutluyor, aralarında en genç kim ise, mektubun onda kalmasını diliyordu —tabii Menemencioğlu sonunda mektubun kimde kalacağını kestiremeyecek insan değildi.— Mektubun havasından, "sizin yetişmenizde benim de emeğim vardı" şeklinde bir mesajın ulaştırılmak istendiği gözden kaçmıyordu. Anımsadığım kadarı ile Bülent Uşaklıgil diğerlerinden biraz daha yaşlı, diğerleri ise kırkın biraz altında ya da üstünde idiler. Mektubu onlara teker teker göstermek ve duydukları mutluluğu yakından izlemek bana nasip oldu. Sonunda mektup, henüz kırk yaşını tamamlamamış olan Fatin Rüştü Zorlu'da kaldı. Daha sonraki yıllarda Muharrem Nuri Birgi Londra'da, Bülent Uşaklıgil ile Nurettin Vergin Paris'te Büyükelçim oldular. Fatin Rüştü Zorlu ise, bu olaydan bir iki ay sonra, 14 Mayıs 1950'de seçimler yapıp akrabası Adnan Menderes Başbakan olunca, uzaya yükselen bir füzeye binmiş gibi oldu ve büyük faciaya kadar yaklaşık on yıl yörüngede kaldı. 14 Mayıs'tan önce de kağıda seyahat ediyor değildi. Tevfik Rüştü Aras'ın damadı olmanın avantajını iyi kullanarak meslek yaşamını devamlı olarak ekspreste geçirmişti. Lord Kinross, "Atatürk" adlı eserinde Tevfik Rüştü Aras'ın Hatay ile ilgili anlaşma tasarısını damadı Zorlu'nun yardımı ile bizzat kendisinin daktilo ettiğini yazıyor. Zorlu'nun o tarihte yirmiyedi, yirmisekiz yaşında olması lâzım. İşin ilginç yönü daktilo edenin Tevfik Rüştü Aras olarak gösterilmesi. Zorlu'yu tanıyanlar onun eline kalem almayı pek sevmediğini, talimatlarını başkalarına dikte ettirdiğini ve çok süratli konuştuğundan temposuna ayak uyduramayanlara ağır sözler söylediğini bilirler. İnsan Lord Kinross'un yazısını okuyunca, "acaba anlaşma tasarısını, Zorlu'nun mu Aras'a yazdırdığı ima ediliyor" diye düşünmekten kendini alamıyor.

Zorlu'nun zamanında, Bakanlıkta gençlere fırsat verme politikasına sadece devam edilmedi, hız da verildi. Melih Esenbel'ler, Turgut Menemencioğlu'lar, Hasan Esat Işık'lar, Zeki Kuneralp'ler, Taha Carım'lar, Orhan Eralp'ler, Oğuz Gökmen'ler genç yaşlarında kendilerine büyük sorumluluklar emanet edildiğini gördüler ve bu sorumlulukların altından kalkmasını bildiler. Bazıları Bakanlık makamına kadar yükselerek kendilerine Türk tarihinde yer buldular. Böyle Cumhuriyet tarihinde, bir yandan gençlere fırsat tanınması uygulamaları hiç kesilmeden devam ederken, öte yandan Münir Ertegün, Hüseyin Ragıp Bay-

dur, Numan Tahir Seymen, Faik Zihni Akdur, Faik Hüseyin Hozar, Şevket Fuat Keçeci, Nizamettin Ayaşlı, Abdülahat Akşin, Behiç Erkin, Kemal Köprülü, Agâh Aksel gibi Türk diplomasisinin yüzyıllar boyu imbikten geçirilmiş meziyetlerini kişiliklerinde toplamış, köklerine hayat suyu vatan topraklarından gelen insanlardan da sonuna kadar yararlanılmaktan da geri kalmadı.

Çok defa etrafına kızgın ve sinirli görünen Fatin Rüştü Zorlu aslında bir yufka yürek taşırdı ve sevdiklerine kolaylıkla nimet sunarken, en sevmediklerinden, kendilerine en ağır ifadelerle hitap ettiklerinden dahi haklarını esirgemez, bir insanı mutlu kılacak fırsat eline geçtiğinde en uygun jesti bulmakta maharet gösterirdi. Taşıdığı yufka yüreğin ne denli çelikleşebileceğini de yaşamının son anlarında fazlası ile ispat etmişti.

Zorlu'nun ömrü vefa etseydi, onun meslek yaşamım üstündeki etkisi muhakkak olumlu olurdu diye düşünmekten bugün kendimi alamıyorum. Bu, kendimi iyi memur saymamdan, onun da bunu ergeç değerlendireceğini düşünmemden ileri gelmiyor, ailevî sayılacak nedenlere dayanıyor. Fatin Rüştü Zorlu'nun babası Rüştü Paşa ile benim dedem Nazmi Paşa, Balkan savaşından önce, diğer askerî erkân ve aileleri ile birlikte, Midilli'de ortak bir sürgün hayatı geçirmişlerdi. Daha sonraki yıllarda birbirini izleyen savaşlar iki aile arasında o tarihlerde başlayan dostluk ve tanışıklığa süreklilik verememiş idiyse de dayım Abdullah Zeki Polar ile Fatin Rüştü Zorlu arasındaki arkadaşlık devam etmişti. (Gerçi meslek rekabeti ve kişilik farkı, zaman zaman aralarından kara kedi geçmesine yol açmıştı ama bu kediler galiba fazla irileşmemişti.) Teyzelerim Midilli anılarından bahsederlerken aralarında dolaşan kısa pantolonlu bir çocuktan, Fatin'den söz ederlerdi. Maiyetinde devamlı çalışmamış olmama rağmen, önce Genel Sekreterlik kalemimde, sonra Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi'nde, nihayet Londra Büyükelçiliği'nde, Kıbrıs müzakereleri ve bir de Menderes'in uçak kazası sırasında kendisinden doğrudan doğruya emir ve talimat aldığım Zorlu, bildiği muhakkak olan, Midilli'deki aile tanışıklığına bir kere dahi değinmedi, fakat her zaman nazik ve himayekâr davranmaktan da geri kalmadı. Gerçi "bürokrat, hem de Mülkiyeli bürokrat" tanınmam, üstelik bundan gocunmak şöyle dursun, bununla iftihar etmem, onun nezdindeki itibarımı pekiştirecek özelliklerim değildi ama yine de ben, eşref saat çaldığında, aleyhimde bir tutum takınacağını

düşünmüyordum.

Fatin Rüştü Zorlu'dan sonra sırası ile Selim Sarper, Feridun Cermal Erkin, Hasan Esat Işık ve nihayet İhsan Sabri Çağlayangil Bakan oldular. Bunlardan ilk üçü gençliklerinde kendilerine yeterince fırsat verilmiş, yetenekleri lâıykı ile değerlendirilmiş meslek mensupları olduklarından onlar da mevcut geleneği en zor koşullar altında dahi korumasını bildiler. Sonra geldi tarihin kendisini değerlendirmekte bir hayli zorlanacağını sandığım İhsan Sabri Çağlayangil. 1968-1971 yıllarında ben onun Personel Genel Müdürlüğünü yaptım. İnsanları bir hayli isabetli şekilde değerlendirmesini bildiğini gördüm ama verdiği değer ile sunduğu nimet arasında bıraktığı boşluğun nedenini anlamakta çok defa zorluk çektim. Kendisine yakıştırılan "insan sarraflığı" vasfına gerçekten lâıyk, iyi idareci, iyi hukukçu Çağlayangil, 27 Mayıs'ın cefalı günlerinde sırtına bir de "ateşten gömlek" geçirilince, aşırı dikkatli ve ihtiyatlı olmayı da eklemişti. Kararlarının gerekçelerini açıklamak zorunluğunu pek duymaz, böyle bir tutumun itimatsızlık yaratabileceğini umursamaz görünürdü. İstedığı zaman ipliği uzaktan iğneye geçirir derdiniz ama bazı iğnelerin delikleri neden diğerlerinden daha geniş tutulurdu, bunu anlayamazdınız. Çağlayangil, Bakanlık içindeki dengeleri iyi tutamamıştır, Bakanlığı dış etkilere karşı koruyamamıştır dersek doğrusu nankörlük etmiş oluruz. Bakanlığın şimdi içine sokulmuş olduğu dışlanma politikası ile onun olaylara hukukçu olarak yaklaşımı kıyaslanır şeyler değildir. Yalnız merak ettiğim bir nokta var: Onun zamanında masonluk Bakanlığımızda acaba ne oranda dal budak saldı? Onun kuralları ve uygulamaları ne ölçüde masonları himaye eder, onları kilit noktalarına yerleştirir nitelikteydi? İlhami Soysal'ın kitabındaki, "bir ara, hem de Cumhuriyetten sonra, mason olmayanların elçiliğe yükselmeleri hemen hemen olanaksız duruma gelmiştir" cümlesi hakkında fikrini sorduğum bir gazeteci dostum, "hiç merak etme, durum yine aynı" demişti. Eğer bu doğru ise, Çağlayangil gibi bir üstadın da görüntüde iz bırakmış olması düşünülebilir mi? Mason dayanışması ile düpedüz iltiması ayıran çizginin nereden geçtiğini bilemediğimizden haklarımız ne ölçüde biz haricilerden bu "ahlâk okulu"—kendi deyimleri— mensuplarına kaydırılmaktadır, bunu bilmekte zorluk çekiyoruz. Bunun üzerine parmak basılması gereken bir yara olduğundan benim şüphem yoktur. Fakat her şeye rağmen Çağlayangil'in eseri, renkleri ve ölçüler bozulmadan kendinden sonrakilere devret-

tiğini söylememiz bir vicdan borcudur. Eserin büyük ölçüde değiştirilmek, kimine göre parlaklaştırılmak, kimine göre matlaştırılmak istenmesi Prof. Gündüz Ökçün zamanına rastlar, ama bu değişikliğin kaynağı Profesörün kendisinde miydi, yoksa bizlerde, Bakanlık men-suplarında mıydı, araştırılacak şey bence budur.

Ben şahsen Ökçün'ü, tanıyabildiğim kadarı ile, saygıya değer bir insan olarak görürüm. Onun zamanındaki gelişmelere kronolojik sırayı izlerken nasıl olsa değineceğiz. Benim burada işaret etmek istediğim "gençlere fırsat verme" uygulamasının onun zamanında radikal bir "gençleştirme" yöntemine dönüştürülmek istenmesi ve işin fenası bu gayretin tam bir başarısızlıkla sona ermiş olmasıdır. Bu dönem, bundan on yıl kadar sonra, Özal'ın iktidara gelmesi ile izlenmeye başlanan, Dışişlerine yeni düzen verme politikasının bir deneme safhası olmuştur desek sanırım gerçeklerden pek uzak düşmüş olmayız. Diyeceksiniz ki, Ökçün bir hayli solda, Özal ise bir hayli sağda. Bu böyledir de Dışişlerinde uygulamak istedikleri personel politikaları, her nedense, aynı görüntünün değişik saatlerde çekilmiş fotoğrafları kadar birbirine benzer. Sadece birinci resimde yer alanlardan bazıları ikinci resimde yoktur, bazıları da biraz daha yaşlıdırlar. Sağ sol ayrımının işte bazen böyle anlaşılması güç tezahürleri vardır.

Ökçün muhakkak ki dürüst ve bilgili bir insandı ama iyi diplomat, iyi politikacı olabilecek miydi, bunu anlamaya vakit bulunamadı ya da biz hariciyeciler ona bu fırsatı vermedik. Bakanlıktaki eylemlerinin olumlu sayılamayacağını, hukukçu olmasına rağmen kişi haklarına riayette kusurlu davrandığını ifade edenler az değil. Ancak ben oraya kadar gidemiyor, hataları varsa bunları tecrübesizliğine ve güveneceği kişileri seçmedeki isabetsizliğe atfetmekle yetiniyorum. Erken ve acele alınmış kararlarla Bakanlıktaki bazı alışkanlıklara ters düştüğü muhakkak. Bu alışkanlıklardan hangilerinin olumlu, hangilerinin olumsuz olduğunu iyi değerlendirememesi, değerlendirmelerinde kişisel sempati-lerinin ağır basması -tabii Bakanlıkta bu yeni bir şey değil- eleştirilebilecek hususlar.

Ben Ökçün'ün hukuka saygısını, denetim ya da bugünkü deyimi ile teftiş meknizmasını tam olarak çalıştırmak istemesinde görürüm. Bu "tatsız mekanizma" hiçbir zaman onun devrindeki kadar etkin bir faaliyet içinde bulunamamış, hiçbir zaman Bakanlık içindeki direnci aşip anlamlı bir hüviyet kazanamamıştır.

Ökçün döneminin Özal'ınki ile kıyaslanabilmesi için okurun aklına gelebilecek bir iki sorunun peşinen yanıtlanması lâzım. Okur, her şeyden önce, ele aldığımız iki dönemden birinin simgesi olarak neden bir Dışişleri Bakanını, diğeri için ise bir Başbakanı seçtiğimizi merak edecek, bunun mantığını arayacaktır. Anlatayım: Prof. Gündüz Ökçün, Ecevit'in ilk Dışişleri Bakanı değildir. İlk Bakanı Prof. Turan Güneş'in yaklaşımı Prof. Ökçün'ünkiye hiç benzemediğinden Dışişlerinde Ecevit'e özgü bir uygulamadan söz etmek bence yanlış olur. Özal'ın tercihleri ağır basmasa Vahit Halifoğlu'nun başka türlü hareket edeceği hususundaki kişisel inancım o kadar kuvvetli ki, dönemin mührünü Özal'ın çekmecesinde aramak bana daha gerçekçi görünüyor.

Sanırım okurun merak edeceği diğer husus, şimdi üzerinde durduğum bu konuya neden bu kadar yer ayırdığım, kendi "küçük kıyametim" in ötesinde neyi anlatmak istediğim olacaktır. Benim incelemek istediğim şu: Dokuz on yıl' ara ile tezgâhlananlar acaba normal gelişmelerin görüntüleri midir, yoksa Türkiye üzerinde uygulanmak istenen bir master planın içine Dışişlerinin yerleştirilmeye çalışılması gayretleri midir? Ökçün dönemi, sevabı ve günahı ile tarihe intikal etmiş sayılabileceğinden, buna sadece işaret edip güncelliğini henüz yitirmemiş gelişmelerde Özal'ın yerini ve niyetini bulmaya çalışmak bence çok önemli. Eğer bir master plan varsa, Özal bunun farkında mıdır, yoksa oyuna mı gelmektedir, okuru araştırmaya davet ettiğim husus işte budur.

Her iki dönemde de dış ilişkiler karar mekanizmasının Bakanlık dışına kaydırılmak istendiği pek belirgin. Her iki halde de bir satranççı dikkati ve belirli bir yöntem içinde stratejik orta alanın ele geçirilmek istendiği göze çarpıyor. Fark birinci operasyonda sosyal demokratların, ikincisinde ise teknokratların ön planda görünmeleri, fakat her iki zümrenin ilham perisi de aynı nağmeyi fısıldar izlenimi veriyor.

Her operasyonda, komutan kadar kurmay heyetinin, geri hatlarda görev alanların da önem taşıdığı malûm. Ökçün'ün karargahı Üniversitede, özellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kurulmuş gibiydi. O dönem anarşinin kol gezmeye başladığı günlere rastladığından Bakanlıktaki uygulamalara da bir ölçüde anarşi gölgesinin düştüğü, haklı veya haksız ileri sürüldü, hâlâ da sürülmekte. O yıllardaki tüm eylemlerde ne oranda yabancı unsur var idiyse, Dışişleri Bakanlığı'ndaki eylemlere de bunun aşığı yukarı aynı oranda karışmış olduğunu düşün-

mek için sebep var gibi geliyor bana, ancak bu oranları saptamaya tarihin gücü yetecek mi, bilemiyorum.

Bugünkü operasyonun karargâhı nerededir diye sorulsa benim ilk bakmayı düşüneceğim yer Kahveci'nin ocağı olur. Bu ocak, okyanuslar ötesinden gelen yeni bir danışman türünün fikir damıttığı işyeri gibi görünüyor. Bu işyerinin tapusu kimde, orada pişirilen kahveye ne oranda yabancı madde karıştırılmakta, biz bunları araştırmakta biraz ihmal gösteriyoruz ama zararı yok, tarih nasıl olsa bunu arayıp bulmakta aynı ihmali göstermeyecek.

Bu yeni tip danışmanların bize neler getirdikleri, bizden neler götürdükleri üzerinde biraz kafa yormamız gerekmez mi? Aslında bunları benim gözüm ısırmıyor değil. Brezilya'da, Mısır'da rastladığım, giysileri Şikago'da dikilmiş, yakaları "Friedman" rozeti ile süslü "bilirkişi"lere pek benziyorlar, sanki onların amca oğulları. Mezkûr danışmanlar bir güneş gibi ufukumuzda doğduktan sonra dış borç durumumuz da, bu iki ülkenin borç durumuna benzemeye başladı. Artık biz de, "Düyunu Umumiye" serüvenimizin anılarını hafızamızın mahzeninde bırakıp dış borçlar olimpiyatında madalya aramaya çıktık.

Bu yeni çeşit nevezuhurun cebinde kaç adet ve ne renk pasaport vardır, bu hiç mi merak edilmez, böyle bir durumun doğuracağı mahzurlar hiç mi akla gelmez? Bir yabancı devlet vatandaşlığına, meselâ Amerikan vatandaşlığına geçilirken edilen yemin hiç mi bilinmez, bu yemin, bu yemini edenin Türkiye'ye bağlılığını ne şekle sokar ve bunu kaçınıcı plâna iter, bunu düşünen hiç kimse yok mudur? Amerikan mevzuatı, bir Amerikan vatandaşının yabancı bir ülke hizmetine girme durumunu hükümete bildirmesini zorunlu kılar da biz, çok şeyi Amerika'dan aldığımız, çok şeyi Amerika'daki örneklerine benzetmeye çalıştığımız halde böyle bir hükmün mevzuatımızda yer alması üzerinde neden durmayız? Bu yapıldığı takdirde kimin ne olduğunu anlamak bir ölçüde kolaylaşacağından, ithal malı elemanlar daha sağlıklı bir ortam içinde çalışmak olanağı bulmuş olmazlar mı?

Amerika'nın yakın tarihine baktığımız zaman, zirvelerde şerpalık yapan bazı danışmanların, kendilerine güvenmiş, düşüncelerine kulak vermiş patronlarını sıkıntıya sokmuş olduklarını görmeden geçemiyoruz. Bizim de bir "küçük Amerika" haline dönmek gayretinde olduğumuz bu aşamada Haldeman gibi, Ehrlichman gibi "karga kılavuzlar" üretmemiz ihtimali beni endişelendiriyor. Amerika'nın kendisi ne yapip

yapıp bu "kötü pirinçleri" elemenin yolunu buluyor ama bizim bunu yapabilecek elimiz, eleğimiz var mı acaba?

* * *

Bugün akşam üstü ben Don Giovanni'ye, Nadir "Dobri Den'e gitmeden önce oldukça uzun bir süre konuştuk. Geçmişin bilançosu, geleceğin planları üzerinde durduk. Aileme dilediğimden daha az şey vermiş, ileride de bir şey veremeyecek duruma gelmiş olmanın bana verdiği üzüntüyü anladığımı sanıyorum. Yazdıklarım üzerinde eleştirileri olup olmadığını sordum. "Seni ne mutlu kılıyorsa öyle yap baba" dedi. Annesinin evlendiğimizden beri söylediği sözü tekrarlıyordu.

Efkârlanma payının ağırlıklı olduğu bir günün sonunda Mozart'ı dinlemeye gittim. Müziğin en mükemmel stres ilâcı olduğu inancına yeni kavuşmuş değilim. Bu tedaviden bir süreden beri yararlandığıma inanıyorum. Bu yöntemin uygulanmasında Mozart, diğer birçok beste-kâra kıyasla ek bir özellik taşıyor. İnsana sadece müziği ile değil, yaşamı ile de teselli kaynağı oluyor. En ağır koşullar altında yaşama-dan kopmayan, yaşama sevgi ile, inanç ile bakmaya devam eden bu insandan alınacak çok ders var. Mozart mucizesinde, evrenin bir çok gizli gibi geliyor bana. Allah kendisine yetenek sunmakta bu kadar cömert davrandığı bir evlâdını en verimli çağında çürümüş bir meyve gibi dalından koparıp kör bir çukura neden atıyor ya da atılmasına neden göz yumuyor? Acaba bu bir büyük insafsızlık mıdır, yoksa büyük bir planın aklımızın ermediği bir uygulaması mıdır? Hıristiyan felsefesi bunun yanıtını kendince bulmuş. Bu felsefeye göre, Hazreti İsa çektiği ıstırap ile tüm insanların günahlarını yüklenmiş, akan kanı tüm günahları yıkamış? Peki öyleyse İsa'nın ölmüş olduğu yaşta ölen Mozart'ın çektiği ıstırap neyin kefareti oluyor? Bu ıstırap acaba birilerinin günahını mı temizliyor, yoksa yeni bir günah olarak insanlığın sırtına mı yükleniyor? Yüzyıllar boyu insanlığın, Mozart'ın kaderi ile ilgilenmeye devam etmesi acaba hepimizin müştereken çektiğimiz vicdan azabının bir gösterisi midir?

Son zamanlarda dünyada, her zamandan fazla bir Mozart rüzgârı esmekte. Mozart ile ilgili en hafif esintinin dahi Prag ormanlarındaki yaprakları titretmeden geçmesi mümkün değil. Mozart'ın kaderi o denli Prag ile kaynaşmış. Oysa bu seferki sadece hafif bir esinti de değil,

adeta bir fırtına.

Galiba rüzgar Peter Shaffer'in "Amadeus" adlı piyesi ile esmeye başladı. Mozart ile Salieri arasındaki ilişkileri, bir cinayetin nedenlerini arar gibi inceleyen bu eser, önce Londra ve Broadway sahnelerinde, daha sonra dünyanın çeşitli ülkelerinde büyük başarı kazanınca film yapımcılarının ilgisini çekmesi de kaçınılmaz oldu. Ancak o tarihe kadar, piyeslerinin sinemaya aktarılmasında hep düş kırıklığına uğramış olan Shaffer, kendisine yapılan önerileri kabulde müşkülpesent davranıyordu. Nihayet sinema tarihine "Guguk Kuşu" gibi bir başyapıt armağan etmiş yapımcı Saul Zaentz ile yönetici Milos Forman öneride bulununca, senaryoyu kendisinin yazması koşulu ile bunu kabul etti. Bu üçünün ortak gayretine Neville Mariner, "Academy of St. Martin-in-the-Fields" ile katılınca ortaya, çok kişinin müzik alanında çevrilmiş en iyi filmlerden biri kabul ettiği yeni bir başyapıt çıktı. Piyes 1981 yılında beş Tony ödülü almıştı. Film 1984 yılında sekiz Oscar, filmin müziği de en iyi klasik müzik dalında Grammy kazandı. Toplam ondört adet Tony, Oscar ve Grammy'nin aynı vitrine yerleştirilebilmesi için her halde uzun yılların geçmesi beklenecekti. Buna fırtına denmezdi de ne denirdi ve evet, rüzgar Prag'da fırtınaya dönüşmüştü.

İki yüzyıl önce, Viyana Mozart'ı sakat bir leylek yavrusu gibi yuvadan attığı zaman Prag onu nasıl bağrına basmış idiye iki yüzyıl sonra, tümüyle değişmiş bir dünyada, politik ödünler de vererek, tekrar ona, daha doğrusu anısına, saygı gösteriyordu. Mozart da Prag'da iken, orada kâğıda döktüğü diğer birçok eser bir yana bırakılsa dahi, biri Don Giovanni'yi dokuz temsilden sonra sahneden çekmiş, 38'inci Senfoni'yi yorumlamak için yılların geçmesini beklemişti. Nedendi bu bekleyiş? Efendim, klasik bir senfoni de Viyana'da yorumlanamazmış. Oysa Mozart, üç bölümde, bilhassa üçüncü bölümde, anlatmak istediklerini o kadar mükemmel şekilde anlatmıştı ki bir dördüncü bölüme artık gerek kalmamıştı.

Viyana niçin böyle yapıyordu? Niçin sürgün avına çıkmışçasına Mozart'ın üstüne üstüne gidiyordu? Ortada bir neden olmadan böyle hareket edecek bir kent değildi Viyana. Tanınmaya, gelişmeye susamış tüm kompozitörlerin Avrupa'nın dört bir yanından koşup geldikleri bir Kâbe idi sanki. Doğum yerleri başka başka da olsa birçok bestekârın ölüm yeri Viyana idi. İşte bir kaç örnek: Mozart, Beethoven, Haydn, Vivaldi, Brahms, Schubert, Gluck, Johann Strauss, Mahler, Bruckner,

Alban Berg ve Salieri. Tabii bu, son istirahat yerine yönelme şeklindeki içgüdünün bir tezahürü değildi. Bu, o çağlarda Viyana'da müzik yaşamının eriştiği düzeyi gösteren bir kanıttı. Böyle bir atmosfer içinde Mozart'ın mum gibi sönmeye nasıl izin verilmişti? Onun ölümünü çeviren esrar neden onun naaşı ile birlikte fakirler mezarlığında bırakılmak istenmişti? Günahkâr yalnız Salieri mi idi ki, yüzyıllar boyu çöpler onun kapısı önüne bırakılmıştı ve hâlâ oraya bırakılmaya devam ediliyordu? Müzik tarihi buna yanıt aramakta idi ama bulunanlar acaba kaç kişinin vicdanını ve mantığını tatmin edecek nitelikteydi?

Mozart, iki yüzyıl önce Prag'da, çok kişinin mucize olarak tanınmadığı bir olayın kahramanı olmuş, "Don Giovanni" operasının uvertürünü eserin temsilinden bir gece önce, sekiz saat içinde bestelenmişti. Bundan yaklaşık iki yüzyıl sonra, tümüyle değişmiş bir dünyada, anısı yeni bir mucize, ya da hiç olmazsa bir yarı mucize yaşıyor, Çekoslovakyalı hükümete, 1968 baharının acı koşulları altında vatanını terkedip Amerikan vatandaşlığına geçen Milos Forman'a "Amadeus" filminin çekimi için gereken her türlü kolaylığı sağlamadığı kabul ediyordu. Böylece bu konuda uygulamakta olan politika'dan bir defaya mahsus olmak üzere uzaklaşmakta idi. Forman, bir taraftan devletin ünlü Barandov stüdyolarından yararlanırken, öte yandan Çekoslovak makamları ile ilişkileri hiç de olumlu düzeyde olmayan Kardinal Tomacek'in ikametgâhında, iki yüzyıl öncesinin giysileri giydirilmiş sanatkar ve figüranlar arasında kamera dolaştırıyordu. Bu yarı mucize, ortak yönleri belki de sanat sevgisinden ibaret olan Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Bohuslav Chnoupek ile Amerika Büyükelçisi William H. Luers'un gayretleri sonucu mümkün olabilmişti. "Luers, yeni atandığı New York Metropolitan Müzesi Direktörlüğü görevine başlamak üzere, birkaç hafta önce Prag'dan ayrıldı. Son konuşmalarımızdan birinde kendisine, ülkemizden kaçırılarak direktörü olacağı müzeye götürülmüş Lidya hazineleri konusunda Türk kamuoyunun duyduğu hassasiyeti anlattım ve bunu belirten Türk gazetelerini verdim. "Bu konuda göstereceğiniz anlayış, Türkiye'de görev yapmış bir çok Amerika Büyükelçisinin yaptıklarından da fazla Türk-Amerikan ilişkilerine hizmet eder" dedim. Bunu söylerken, müze yönetiminde yerini alacağı William Macomber'ın, Amerika'nın eski Ankara Büyükelçilerinden biri olduğunu söylememe tabii gerek yoktu. Ben, Luers'un

iyi niyet gösterse dahi bir şey yapabilmesinin mümkün olabileceğini pek sanmıyorum. (Sonradan eklenen not: Luers yine de bir şey yaptı. Kanunî Sultan Süleyman sergisinin Metropolitan Müzesi'nde gösterilmesi onun zamanına rastladı.)

Biz Prag'a geldiğimiz zaman film bitmiş, Amerika Büyükelçiliği'nde verilen bir resepsiyonda kordiplomatiğe gösterilmişti. Bunu bir fırsat kaçırma üzüntüsü içinde öğrendim. Filmi nasıl olsa bir yerde görürdüm ama Forman'ı, Mozart'ı, Salieri'yi artık nerede yakalayabilirdim? 1985 Şubatında, nizamî mezuniyetimin bir kısmını geçirmek için gittiğim Londra'da filmi gördüm, kısa bir süre sonra da video kasetini aldım. Bunu seyretmekten bıkaçağım günün geleceğini hiç sanmıyorum.

Feriâl'in, İstanbul'dan yolladığı, Nadir Nadi'nin "Dostum Mozart" adlı eserini yeni bitirdim. Kitabın basıldığını gazetelerde gördüğüm zaman, konunun fazla okur çekebileceğinden şüphe etmiştim. Altı ay içinde üçüncü baskının yapılmış olduğunu görünce yanıldığımı anladım ve mutlu oldum.

Dostum Mozart'ın 213'üncü sahifesinde, "La Clemenza di Tito" operasının Prag'da sahneye konusu ile ilgili bölümde şu cümleler var: "Mozart her şeyi bırakıp Prag'a gidiyor ve yaklaşık 20 günde yapıtı tamamlayıp, Viyana'ya dönüyor. Praglı mason dostların gösterdiği çok sıcak ilgiye karşın, Mozart çok yorgun ve üzüntülüdür." Bu ifade Mozart-Prag ilişkisine bir de mason boyutunu getirmiş ve çizgiyi üçgene dönüştürmüş görünüyor. Nadir Nadi'nin, konunun bu yanından uzak durmak istediği hissediliyor. 181'inci sahifedeki şu cümleler bunu kanıtlar gibi: "17 Haziran 1788 günü Mason locasından biraderi (Masonlar birbirlerine birader diye hitap ederlermiş. Belki hâlâ öyledir.) Michael Puchberger'e yazdığı uzun mektupla önerisini açıkladı: bir, iki yıl sonra faizi ile birlikte ödenmek üzere bir, iki bin florine gereksinimi var." Nadir Nadi çapında bir gazetecinin, masonların birbirlerine, eskiden ve şimdi, "birader" diye hitap ettiklerini bilmez görünmesi bence bir tevazu. Okuruna, kendisinin mason olmadığı mesajını vermekle yetinmek istiyor gibi geldi bana. Biz "hariciler" masonların, sınırlarını kendileri çizdikleri dokunulmazlığa riayette kusur etmediğimiz sürece onlar da istedikleri gibi at koşturmakta kusur göstermeyeceklerdir.

"Amadeus" beni sadece müziği ile, bir sinema başyapıtı oluşu ile değil, masonluk açısından da ilgilendiriyor. Filmde sık sık kullanılan,

Çekoslovak sanatkârlara kostüm Oscar'ı kazandırmış bulunan, geçen ilkbaharda Prag'da açılan sinema sergisinde orijinalini gördüğüm kara maskeli kara elbiseler acaba ne anlama geliyor diye düşünüyorum. 1831'de Aleksandr Pushkin'in tiyatrodaki, bundan otuz kırk yıl sonra Rimsky-Korsakov'un operada, çağımızda Peter Shaffer'in tekrar tiyatrodaki ve nihayet Milos Forman'ın sinemada işledikleri Mozart-Salieri temasında, söylemek istedikleri, fakat söyleyemedikleri iddialar mı saklı diye merak ediyorum. Dünya tarihinde masonlarla ilgili öyle olaylar var ki biz hariciler'e tümüyle kapalı. Bunları bilmek, incelemek, tartışmak bizim de hakkımız. Belirli bir çevrenin "siz bunlara dokunmayın" demesiyle bizim hemen civardan uzaklaşmamız mı gerek? Amerikan bağımsızlığında, Fransız ve Rus ihtilâllerinde mason parmağı olduğu kesin. Öyleyse masonluğu bir ihtilâl örgütü olarak mı tanımlayacağız? Bu böyle ise bizdeki ihtilâllerde de bu örgütün bir rolü olmuş mudur? Tabu yıkılmadıkça biz bunu nasıl anlayabiliriz ve yeni komploları beklemekten başka ne yapabiliriz? Bir tarih öğretmeni derse girdiği zaman Benjamin Franklin'in masonluğa hizmetlerini, General George Washington'un vatan haini ve mason biraderi General Benedikt Arnold'u İngiltere'ye kaçırıp kaçırmadığını, Voltaire'in deizm felsefesinin masonların Tanrı inancı üzerindeki etkilerini, laikliğin köklerini, Rusya'da Şubat ihtilâlini gerçekleştiren mason Kerensky'nin Amerika Büyükelçisinin otomobili ile nasıl kaçırıldığını anlatamayacak mıdır? Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde başlıca rolü oynamış olan masonluk bizim için, tarihin katarına yüklenip maziye sevk edilmiş bir konudan ibaret de değil. Garda, Asala mensupları, Doğu teröristleri, Avrupa ile ilişkilerimize ket vurmaya çalışanlar, ellerinde rengârenk bayraklar, eylem trenine atlamaya çalışmaktalar. Üzerinde kan lekeleri bulunan bu bayrakları bu gürhün eline kim sıkıştırmaktadır, kan lekeleri bayraklara nasıl ve ne zaman bulaşmıştır, bunlara yanıt aramak bizim hakkımız değil midir?

"Don Giovanni" ilk olarak 29 Ekim 1887'de Prag'da, Tyl tiyatrosunda sahneye konmuş. "Amadeus" filminin bazı sahneleri de bu tiyatrodaki çekilmiş. Ben de bu akşam oraya gitmiş olmayı isterdim. Oysa tiyatro şimdi dört duvar halinde, restore ediliyormuş. Restorasyonun Don Giovanni'nin 200'üncü yıldönümündeki temsili ile ilgili olabileceğini düşünenler var. Eseri ben tarihi "Smetana" tiyatrosunda seyrettim. "Commendatore"nin Don Giovanni ile birlikte cehenneme yuvar-

lanmaları sahnesi, Çekler'in yaratıcısı oldukları "Lanterna Magica" tekniğini anımsatır şekilde, gölge oyunları yapılarak gerçekleştirilmiş. Bu sahne oynanırken, benim yanımdaki, Nadir'den boş kalan koltuğa çalışma elbiseli biri oturup notlar aldı. Etkiyi değerlendirmek isteyen rejisör ya da dekoratördür diye düşündüm. Bu değişik uygulamanın tadına vardığımı söyleyemem. Sahnenin görkeminden çok şey kaybolmuş gibi geldi bana. Bir kaç ay önce, yine aynı tiyatrodaki Attila Mani-zade'nin Mefisto rolü ve başarı ile katıldığı "Faust" temsilini daha büyük zevkle seyretmişim ama müzik Mozart'ın olunca diğer her şey ayrıntı gibi kalıyor ve insan kendi küçük dertlerinin anlamsızlığını daha iyi anlıyor. Buradan ayrılmadan önce bir şey daha yapmam lâzım. Geldiğimden beri, Prag'daki "Mozart evi"ni görmeye bir türlü vakit ayıramamışım. Önümüzdeki, artık parmak hesabına girmek üzere olan günlerde, gidip orayı görmeliyim."

* * *

30 Ekim 1986 günü de günceme şunları yazdım:

"Dün akşam Büyükelçilikte Cumhuriyet'in 63'üncü yıldönümünü kutladık. Bu benim ev sahipliği yaptığım son resmi kabul oluyor. Yerel makamların iştirak oranı geçen yıldan daha fazla. Bunun bir nedeni Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun Temmuz ayında Çekoslovakya'yı ziyaret etmiş bulununması, diğer nedeni ise Soma Termik Santralı'nın iki yeni ünite inşaatının, bundan evvelkiler gibi, Çekler tarafından üstlenilmiş olması. Bir çok Büyükelçi bu katılma oranını başarılı bulmuş gibi konuşuyorlar. Oran iyi kabul ediliyor da acaba gelen tek bir Bakan var mı? Hayır, burada ve diğer bir çok yerde, iki üç Bakan yardımcısının bir milli bayrama katılması yeterli görünüyor. Bundan ilerisi özel bir dostluk gösterisi oluyor. Çok ülkede yüze yakın ya da yüzün üzerinde Büyükelçilik var. Davetler sadece milli bayramlar dahi olsa Bakanların ve diğer resmî zevatın bunlara yetişebilmeleri mümkün değil. Fakat diplomatlar, geçerli nedenleri olmadıkça resmî davetlere katılmak zorundalar, maaşlarının karşılıklarından biri de bu. Dışarıdan bakıldığında resepsiyonlar, kokteyller, diplomatların hoşça vakit geçirmek için icat ettikleri eğlence türleri gibi görünür. Oysa buraları çalışma yerleri, büro uzantılarıdır. Prag gibi haber derlemenin pek kolay olmadığı yerlerde daha da büyük önem kazanırlar. Kendilerinden bil-

gi alınmak istenen kişilere buralarda rastlanır ve onlara yaklaşmak özel maharet ister. Bunun için salon stratejileri izlenir, slalom manevraları yapılır. Nişan aldığınız bir kimseye tam erişeceğiniz anda kendisi sizden bir şeyler sızdırmak isteyen birine yakalanmanız felâket olur. Aradığınız kişinin gelmemesi ya da davetten erken ayrılması halinde toplantıdan, avda talihi yaver gitmemiş avcı üzüntüsü ile ayrılırsınız. Davet sahibi siz iseniz daha dikkatli olmanız gerekir. İlginizi davetliler arasında eşit dağıtmak zorunda olduğunuzdan balı bir arı çabukluğu ile derlemeniz icap eder.

Moskova Büyükelçiliği Müsteşarı olduğum günlerde tank olduğum bir olayı buraya kaydedersen, bir davetin bir diplomat tarafından nasıl değerlendirilebileceğini gösteren bir örnek vermiş olurum.

1961 Aralığında, U-2 ve Küba bunalımları arasına rastlayan dönemde, o günlerde başlıkları kimseye kaptırmayan Kruşçov, beklenmedik şekilde Finlandiya Büyükelçiliği'nin Milli Bayram resepsiyonunda görünüyordu. Davete icabet etmişti ama her nedense konuşkanlığı pek üzerinde değildi. Ona yaklaşanlar elini sıkıktan hemen sonra yanından ayrılmak zorunda kalıyordu. İngiltere Büyükelçisi Sir Frank Roberts, buz üzerinde sekiz çizen bir paten şampiyonu maharetiyle, bazı kimselere hatırlararak, bazı kimselerle şakalaşarak, adeta bir rota izleyerek Kruşçov'a yaklaştı. Kısa bir soğukluktan sonra Kruşçov'un tavır değiştirdiği, kızarak tartışmaya girer gibi olduğu görüldü. Sir Frank'ın, kedi kılı çekme yöntemi ile muhatabını canlandırdığı ve mülâkat sağlamayı başardığı anlaşılıyordu. Büyükelçiliğin nisbeten dar salonunda diğer Büyükelçiler, meslekdaşlarının bu başarısını ilgiyle izlediler. Kruşçov davetten ayrıldıktan sonra kendisine yaklaşılmak istenen kişi Sir Frank olmuştu ve tabii onun da buradan kısa sürede ayrılmasını doğal karşılamak gerekirdi. Herhalde hükûmetine ilginç bir mesaj gönderecekti.

Acaba İngiltere Büyükelçisi bu manevrayı niçin yapmış ve ne elde etmişti? O tarihlerde dünya basınının ve bilhassa İngiliz gazetelerinin biraz da endişe ile izledikleri bir gelişme vardı. Gazeteler konuya eğilmek istiyorlardı ama her nedense bununla ilgili haberler sayfelerinin kıyısında köşesinde vermekle yetiniyorlardı. Merak edilen husus Moskova'daki Federal Alman Büyükelçisi'nin Sovyet Dışişlerinde yaptığı sanılan bazı teşebbüsleriydi. Bu teşebbüslerde Federal Almanya'nın, müttefiklerinin bilgisi dışında, bir Alman-Rus yakınlaşması o-

lanakları araştırmasından kuşkulanıliyordu. Acaba bunlar Büyükelçinin işgüzarlığından mı ibaretti, yoksa Kruşçov'un Stalin'den farklı politikası Bonn'da akis mi bulmuştu? Almanya Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann'ın 1926'da, hem de Stalin zamanında Sovyetlerle bir Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşması imzalamış olduğunu anımsayan Anglo-saksonlar için ortada gerçek bir tehlike var demekti. Ben, İngiltere Büyükelçiliği'nde verilen bir akşam yemeğinde Sir Frank Roberts'in İngiliz gazetecilere, onları yöneltici nitelik taşıyan izahat, daha doğrusu talimat verişine tesadüfen tanık olmuştum. İngiltere Büyükelçisi, ülkesi için tehlikeli gördüğü bir teşebbüsü uçuruma sürükleyecek hareketin başına geçmiş komutan gibi idi. Kendisinden randevu sağlanması hiç de kolay olmayan Kruşçov'u böyle bir dönemde karşısında bulunca fırsatı kaçırmamış ve onun beyninin arkasında neler saklandığını bulup çıkartmaya çalışmıştı.

* * *

Biz yine dönelim Prag'daki kendi resepsiyonumuza: Türkiye Büyükelçiliklerinin davetleri her zaman ve her yerde vasatın bir hayli üstünde bir düzey tutturur. Bunu yabancı diplomatlar da bilir. Bu sonuca, Türk temsilciliklere sağlanan parasal olanakların yardımı ile değil, kuşaktan kuşağa sürdürüle gelen gelenekler sayesinde ulaşılmıştı. Bu böyledir de bunu Türk kamuoyuna anlatmak zordur, zira bu, her şeyden önce meslek mensuplarının korumak zorunda oldukları tevazu duygusuna ters düşer. Dün akşamki davetin de bu standartlardan uzak kalmamış olduğunu düşünmek bana yeterli görünüyor.

Macaristan Büyükelçisi Bela Kovacs dün akşam Büyükelçiliğimize gelemedi ve "beğendireceğini umduğu" konuşmasını yapamadı. Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Gustav Husak ile Macaristan Cumhurbaşkanı Janos Kadar'ın dün bir sürpriz görüşme yapmış olduklarına dair gazetelerde çıkan haberler, Bela Kovacs'ın gelemeyişinin nedeni olarak da ortaya çıkıyor.

Duayenin yokluğunda, kordiplomanın hatura olarak hazırladığı gümüş tepsiyi visduayen Brezilya Büyükelçisi Manuel Antonio de Pimental Brandao'dan aldım. Hem isminin uzunluğu, hem de sevimli kişiliği dolayısı ile kendisine kısaca Manuel diye hitap edilen Brezilyalı meslekdaşım, Atatürk'ün barışçı mesajına atıfta bulunarak başladığı

konusmasını Viyana üzerine yürüyen Türk ordusunun görkemli bir tablosunu çizerek tamamladı. Tabii araya, yaptığı konuşmanın gereği, bir iki kişisel iltifat sözü sıkıştırmaktan geri kalmadı. Ben de kendisine aynı düzeyi tutturmaya çalışarak cevap verdim.

Manuel yetmiş yaşın üstünde. Kader ona ufukları uzun süre açık tutmuş iken, kendisinden sekiz yaş küçük olan beni devreden çıkarmayı uygun görmekte. Metropolitan Müzesi direktörlüğüne giden William H. Luers'in halefi ve bir iki hafta önce Çekoslovakya Cumhurbaşkanına itimatnamesini sunmuş bulunan yeni Amerika Büyükelçisi Julian M. Niemczyk altmış altı yaşında yani bizim emeklilik yaşımızın üstünde bir yaşa ulaştıktan sonra şimdiki görevine başlamakta. Brasi-lia'da görev yaptığım dönemde oradaki Sovyet Büyükelçisi Dimitri A. Jukov da yetmiş iki, yetmiş üç yaşlarındaydı. Büyükelçileri nisbeten genç olan ülkeler, genellikle bağımsızlığına yeni kavuşmuş bulunanlar. Türkiye Büyükelçilerinin altmış yaşına gelince yetersiz sayılmaları acaba aldıkları gıdadan mı, yoksa eğitimlerinden mi ileri geliyor?

Bu akşam Belçika Büyükelçiliği'nin Fransız Kültür Merkezi'nde tertiple-diği film gösterisine ve kokteyle gideceğim. Gösterilecek eser André Delvaux'nun "Babel Opera ya da Wolfgang Amadeus Mozart'ın Don Juan'ın provaları" adlı filmi. Davetiye ile birlikte gönderilen nottan anlaşıldığına göre Delvaux, operanın tümünü değil, başlıca bölümlerini, değişik bir yorumla, Belçika manzaraları ve Belçika halkının yaşamından sahnelerle süsleyerek perdeye yansıtmış. Şu günlerde Prag'da ne denli Mozart ve Don Giovanni rüzgârı esmekte olduğunu gösteren yeni bir kanıt karşısındayız.

Delvaux filmleri gösterisi 20 Ekim'den beri devam ediyor, bu akşam sona erecek. Filmin gösterilmesinden sonra Delvaux bir konuşma yapacak ve kendisine sorulacak soruları yanıtlayacak imiş. Gösteri için gerekli izin formalitelerinin ihmal edildiği gerekçesi ile Çekoslovak makamlarının Delvaux şöleninden uzak durdukları anlaşılıyor. Filmlerin resmi kişiler yerine meraklılar tarafından izlendiğini duyuyoruz. Oysa Atıf Yılmaz ile Kadir İnanır'ın da katıldıkları, Prag'da ve Bratislava'da tertiplenmiş olan Türk filmleri gösterilerine Çekoslovaklar her türlü yardımı sağlamaktan geri kalmamışlardı. Sadece bazı dokümanterler, ilk geceden sonra, teknik zorluk mülâhazası ile gösterilmemişti.

Bu akşamki davete gidecek olmaktan memnunum. Anvers benim

hariçte ilk görev yaptığım kent. Filmde bu güzel kentin görüntüleri de varmış. Belçika Büyükelçisi Hugo Walschap saydığım, takdir ettiğim bir meslekdaşım. İtimatnamelerimizi aynı gün takdim etmiş, atmosfere alışma günlerimizde, zaman zaman edindiğimiz izlenimleri karşılaştırmıştık. Bazı meslekdaşlarımızın gizleyemedikleri snopluk onda hiç yok. Walschap sadece sağlam mesleki bilgilere sahip bir diplomat değil, bunları fıkralarla, esprilerle de süslemesini bilen zarif bir insan. Ülkemizi ilgilendiren konulara da, diğer çok kişiye oranla daha anlayışlı bir yaklaşımı var. Şu durmayan, durmayacak olan soğuk savaşa, yanımızda sadece, şapkalarından ne zaman ve ne renk tavşan çıkacağı bilinmeyen, ülkeleri kontrol altında tutmak için özel yöntemlerle, özel tüplerde üretilmiş "makûs talih" uzmanlarının değil, Walschap gibi insanların da bulunduğunu bilmek beni mutlu ediyor.

Delvaux'un "Kafası Tıraş Edilmiş Adam" adlı yapıtını yirmi yıl kadar önce görmüştüm. Pek az film beni bunun kadar etkilemiştir. Bu film de buradaki Delvaux programına dahildi, ancak gösterildiği gece, protokol gereği Bratislava'ya gitmem zorunluğu doğunca elime geçen bu fırsatı kullanamadım, ama bu akşamki sanat ziyafetini kaçırmam mümkün değil. Anvers, Walschap, Delvaux, Mozart, Don Giovanni gibi kulağıma munis gelen isimlerin, aynı zamanda ve aynı mekânda bir araya gelecek olması belki herkesten çok bana özgü bir mazhariyet. Bu rastlantının beni çocuk gibi sevindiğini söylesem bunu ciddiyete ters bulanlar, eminim eksik olmayacak. Oysa bu duyguyu yitirmemiş olmak benim için diğer bir mazhariyet. Aslında geride kalan ay benim için mutlulukla dolu bir ay olmadı. Mutsuzluk saydığım bir iki gelişmeyi bir iki sahife erteleyip "Mozart'ın izini araştırma" yolunda uğradığım iki başarısızlığı buraya kaydedeyim: Bütün arzuma rağmen "Mozart Evi"ni gezemedim, Slovakların yaptıkları "Mozart" filmini göremedim.

Prag'a geldiğim zaman kentte bir "Mozart Evi" bulunduğunu öğrenmek beni şaşırtmıştı. Yaşamını, bilhassa son günlerini parasal sıkıntı içinde geçirmiş olduğunu bildiğim Mozart nasıl olmuş da Prag'da ev sahibi olmasını bilmiş diye düşünmüştüm. Meğer ev onun değil Dusek ailesinin imiş. Eve onun adının verilmesinin nedeni orada yalnız Don Giovanni'yi değil, adını ebedileştiren birkaç eseri daha yazmış olması imiş. Kendisi besteci, piyanist ve piyano öğretmeni Frantisek Dusek ile kendisinden yirmibeş yaş küçük, güzelliği sa-

natından büyük eşi Josefina Dusekova, müzik tarihine kendi başarıları ile değil, Mozart'a gösterdikleri misafirperverlik sayesinde geçmişler. Mozart da bu dostlukta bulduğu ilhamı ses haline dönüştürüp yarattıklarından bir kısmını Josefina'ya ithaf etmiş.

"Mozart'ın Evi"ni gezmeyi Prag'a geldiğimden beri istiyordum da eşref saat yakalamakta zorluk çekiyordum. Meğer zaman zannettiğimden de çabuk geçmiş ve ben evi görmek fırsatını kaçırmışım. Burası da, Tyl Tiyatrosu gibi, restorasyon gerekçesi ile kapatılmış. Bu faaliyet - ya da kısa zamanda öğreneceğim veçhile bu "gayri faaliyet" - çok kişiye gelecek yıl kutlanması beklenen Don Giovanni'nin ikiyüzlüncü yıldönümü hazırlığı gibi görünüyor. Bazen "keşke gelecek yıl burada olsaydım da şu görkemli Don Giovanni temsilini görebilseydim" diyorum ama burada kalmış olsam dahi bunun mümkün olmayacağını anlıyorum. Zira tarih 29 Ekim 1987'ye rastlıyor.

Büyükelçilikteki Çek personel, Dışişleri Protokolüne müracaat edersem evi görmek izni alabileceğimi söylüyorlar. Bir bildikleri var ama ben giderayak araya bir özel talep sıkıştırmak istemiyorum. Zaten evi Mozart müziği içinde sunan bir televizyon programını videoya aldım. Bu bana yeter de artar diye düşünüyorum ama yine de, binayı dışarıdan da olsa görmek arzusu ile, bulunduğu yere gidiyorum. Bir ormanın kıyısında, bir tepe girintisinde, ağaçlar içine gömülmüş, pencereleri kapalı, oldukça harap bir bina ile karşılaşıyorum. Değil restorasyon faaliyeti, ortada bekçi bile görünmüyor. Etraf öyle sessiz ki, içeride uyuyan prenses rahatsız olmasın diye kuşlar dahi susturuldu dense inanacağım. Bina bu hali ile gelecek yıla yetiştirilmek ümidini hiç vermiyor. Bürokratik ve parasel zorlukların restorasyonu geciktirdiği ya da askıya alınmasına neden olduğu sonradan kulağıma erişen söylentiler arasında.

Prag'da "Mozart Evi"ni görmek imkânını nasıl bulamadı isem, Bratislava'da da Slovakların yaptığı Mozart filmini görmek fırsatını öyle ucu ucuna kaçırdım. 20 Ekim'de Bratislava'ya bir protokol görevini yerine getirmek için gittim. Çekoslovakya'da görev yapan Büyükelçilerin, biri itimatnamelerini sunmalarından hemen sonra, diğeri görevleri sona ermeden önce, iki kez Bratislava'ya gidip dört resmi ziyarette bulunmaları lâzım. Bu ziyaretlerin biri Slovakya Başbakanı Peter Colotka'ya, diğeri Slovak Millî Meclis Başkanına, üçüncüsü Slovak Kültür Bakanına, sonuncusu da Bratislava Belediye Başkanına yapılı-

yor. Bu uygulama, Çeklerle Slovaklar arasında eskiden beri mevcut, 1968'den sonra daha da belirgin hal almış rekabetin protokol alanındaki tezahürü.

Bu rekabet kültür alanında da ses çıkartmış. Slovakya'nın kültür otoriteleri, Çeklerin "Amadeus" filminin yapımı için Amerikalılarla işbirliği yapmalarını içlerine pek sindirememişler ve "bu kadarını biz de yapardık" dercesine kendileri de bir Mozart filmi yapmışlar. Çekoslovakya stili rekabetin bu ürünü, Slovakya'nın çeşitli kentlerinde gösterilmekte ama henüz Prag'a gelememi. Film görenler bunun da kendisine göre bir ağırlığı olduğunu, sahne zenginliklerinin Amadeus'un gerisinde kalmış olmasına rağmen, bazı psikolojik yaklaşımların, Amadeus'tekilerden daha fazla derinlik içerdiğini söylüyorlar. Film, Mozart'ın zehirlenmiş olduğu teorisine iltifat etmeyip onu frengiden ölmüş gibi gösteriyormuş. Son sahnelerde Mozart'ın yüzü pek berbat bir hal alıyormuş. Ben Mozart'ın frengi ile bir ilişkisi olduğuna dair hiçbir şey bilmiyorum. Ansiklopedilere danışmam gerekti. Britannica, Mozart'ın öldüğü gece ateşli bir romantizma krizinden mustarip olduğunu, gerçek ölüm nedeninin saptanamadığını yazıyor. Larousse ise, "phitisie"den zayıflamış olarak öldüğünden söz ediyor. "Phitisie" de neyin nesi acaba? Yine ansiklopediye bakıyorum. Eskiden her çeşit akciğer iltihabına bu adın verildiğini, sonraları yalnız akciğer vereminin bu adla tanımlandığını öğreniyorum. Fransızcada frengiye "syphilis" dendiğine göre, filmi seyredenlerin, iki hastalık ismi arasındaki ses benzerliğinden ötürü yanılgıya düşmüş olabileceklerini düşünmek bana pek akıl kârı görünmüyor. Konuyu bu noktadan ileri götürmek de benim kârım değil. Gerçi Mozart'ın ölüm nedenini, okurun anlamış olacağı nedenlerden dolayı öğrenmeye çalışıyorum ama beni bu noktadan ileri götürebilecek koltuk değneğini bulmama galiba pek imkân yok.

Bratislava'ya gelirken, "bu filmi görürsem Mozart'ın acıklı sonu hakkında belki bir ipucu yakalayabilirim" diye düşünmüştüm. Bana tahsis edilen, kıvrırcık saçlı, saç rengi kızıl ile sarı arası, gözleri oldukça şehla, adı Musil olan mihmandarıma, ziyaret programı ile ilgili konuşmamızdan hemen sonra sorduğum ilk soru bu filmi nerede görebileceğim oldu. Filmin bir sinemadaki gösterisi sona ermiş. Yakında diğer bir sinemada gösterilmeye başlanacakmış. Şimdi biz ölü dönemde bulunuyormuşuz. Bir iki hafta sonra gelebilirsem görebilir-

mişim. Bu benim için filmin gndemimden çıkması demekti. Mihmandarımın frengi teorisi üzerindeki bilgisi benden fazla değil. Bundan fazlasını da onunla konuşmak ise hiç caiz değil. .

Mihmandarımla ahbaplığım ilerleyince kendisine sorduğum diğer bir soru Prof. Alois Musil ile bir akrabalığı bulunup bulunmadığı oldu. Muhatabım soruyu o kadar doğal karşıladı ki doğrusu şaşırdım. Aslında bir Türk diplomatının, Prof. Musil adını bilmesinin hiçbir şekilde ona ters gelmeyeceğini önceden kestirmeli idim. Zira Musil ailesinin, Musil isminin Türk tarihinde belirli bir yer tutmuş olduğuna inanması için ortada epey neden vardı. Oysa ben, bütün tarih merakıma rağmen, Prof. ile kısa bir süre önce, H.V.F. Winstone'un "Gayrimeşru Serüven" adlı kitabının 19'uncu sahifesinde tanışmış, kitabın 178'inci sayfasında izini kaybetmiştim. Adı geçen ile lfetimiz bundan ibaret kalmıştı ama ben yine de onun ülkemiz lehinde ve aleyhinde yaptıklarını - her iki yönde de eylemde bulunduğu anlaşılıyor - kayda değer bulmuştum. (Bir noktayı hemen belirteyim: "Gayrimeşru Serüven" adlı kitaptan aldığım alıntıların masonlarla ilgili olduğu malm. Prof. Alois Musil kitapta masonluk açısından ele alınmıyor. Bu bakımdan ben kendisinin mason olup olmadığı hususunda bilgi sahibi değilim. Bununla ilgilenmem iin nedenim de yok.)

Prof. Musil 1868'de Bohemya'nın Mahren kentinde dünyaya gelmiş. Olmutz niversitesi'nde okumuş. Daha sonra İlahiyat doktorası yapmış. Paris, Beyrut, Cambridge ve Berlin'de Doğu dilleri ve kültürü üzerinde araştırmalarda bulunmuş, Kuranı gayet iyi bilir, hatta tefsir edermiş. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölgelerini, şeyh Musa adı ve şeyh kıyafeti ile gezer bilgi derlermiş. Kısacası bu Musevi asıllı "şeyh" Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir çeşit Lawrence'i imiş ama yüzyılın başında Lawrence'in kendisi Halfeti'de halvet yaparken - ki Lawrence'in bu kentimizde aydınlatılmamış ya da karanlıkta bırakılması uygun grlmş bir macerasından söz edilir - Musil, haberalma dünyasının ağır sıklette ringe çıkan bir kabadayısı imiş. Gertrude Bell gibi dişi kaplanla, Cemal Paşa'nın başını ağıtmış Aaronsohn kardeşlerle, Yüzbaşı Shakespeare, Marks Sykes, Leachman, Wooley gibi Albion aslanları ile aşık atarmış. İşte Musil, böyle bir dünyanın yadı ağyara kalmış bir silāřřr imiş. Birinci Dünya Savaşı'nda bilgi ve yeteneğini Enver Paşa'nın hizmetine vermiş. Türk aleyhtarı İbni Saud ile Türk dostu İbni Raşid arasında yapılan, Yüzbaşı Shakes-

peare'in yaşamını kaybettiği, tarihçilerimizin incelemiş olduklarına dair bende bilgi bulunmayan savaşta, lehimizde, ayrıntılarını pek saptayamadığım eylemlerde bulunmuş.

Bu Prof. Alois Musil, bizim mihmandar Musil'in büyük amcası, daha doğrusu dedesinin ağabeyi çıkınca ahabplık alanımız biraz daha genişledi. Aslında bahse konu kitap bir rastlantı sonucu elime geçmiş olmasaydı ve konuyu ben değil, o açmış bulunsaydı bu kıvrıcık kızılımsı saçlı, bir hayli geniş bir kültüre sahip mihmandarımın bana cahil damgası vurması herhalde zor olmayacaktı. "Büyük amcasının tanıdığı" olduğumu anlayınca yardımcı olmak gayretlerini bir hayli yükseltti. Tarihte Macar Krallarının taç giyme törenlerine sahne olmuş ve restorasyonu yeni tamamlanmış St. Martin Kilisesi'ni gezerken, Hristiyan olmamasına rağmen dini bütün bir Hristiyanın verebileceği bilgileri ondan dinledim ve bu kadar şeyi bu kadar kısa sürede hazmetmem tabii mümkün olmadı. Bu gibi durumların gelenekleşmiş kuralı gereği siyasi konulara hiç değinmedik

Bratislava'dan dönerken beraberimde Slovak Kültür Bakanının armağan ettiği şehir albümü var. Bratislava-Prag yolu üzerinde, soğuk havalarda sise gömüldüğü bilinen bölgeye girip etrafımızdaki manzarlara duman içinde kaybolunca bunun sayfalarını çevirmeye başlıyorum. Albümde Türk ordusunun Macaristan'ı fethi sırasında buralara uzanan Türk birliklerine karşı kentin kendisini nasıl kahramanca savunmuş olduğunu belirten satırlar gözüme geliyor. Demek ki Bratislava da, Avrupa, Asya ve Afrika'daki pek çok şehir, Akdeniz'deki bazı adalar gibi, geçmişin bir gününde, Türkler'e dayanabilmiş olmanın iftiharını kuşaktan kuşağa nakleden yerlerden biri. Türkiye'ye bu kadar uzak bir yerde Türk tarihine ne kadar yakınım. Böyle bir ülkenin, böyle bir tarihin buradaki temsilcisi olmak ne kadar göğüs kabartıcı. Sırf bu duyguyu duyabilmiş olmak için dahi olsa bu mesleğe girmiş olmak ne büyük mutluluk.

Yola devam ederken sisler içinde Hodonin yol kavşağını görüyorum. Hodonin, Çekoslovakya'nın kurucusu Thomas Masaryk'in doğduğu şehir. Bu şehrin mezarlığında, Galiçya'da şehit olmuş Mehmetçiklerimiz yatıyor. Onları hem göreve başladıktan kısa süre sonra, hem de görevden ayrılmak üzere olmam dolayısıyla, üç hafta önce, ziyaret ettim. Yakınlarında, İkinci Dünya Savaşı'nda hayatlarını kaybetmiş Sovyet askerlerinin mezarları da var. Mehmetçiklerimizin yattık-

ları yer vekar ve temizlik bakımından kimseden geri değil. Onların huzur içinde uyumalarını sağlayacak tedbirler hiçbir zaman ihmal edilmemiş, şimdi de edilmiyor.

Sis yavaş yavaş dağılırken yağmur çiselemeye başlıyor, şimşek ve gök gürültüleri birbirini izliyor. Adeta bir renk ve ses gösterisi karşısındayım. Doğanın bu silkelenişini isteyen, yakınından geçmekte olduğumuz Austerlitz'den gelen top sesleri, at kışnemeleri saysın. Bu benim için, dört yüzyıl ara ile Mohaç'ta ve Galiçya'da bıraktığımız Mehmetçiklerin gökkubbeye akseden "Allah Allah" sesleri.

Fransız Kültür Merkezi'ne biraz erken gidiyorum ve André Delvaux ile etraflı konuşmak olanağını buluyorum. "Kafası Traş Edilmiş Adam" filmi ile iftihar ettiği belli oluyor. "Bu filmin parasal başarısı olacağını düşünmemiştim. Haklarını kolaylıkla başkalarına devrettim. Onlar bundan benden fazla yararlandılar." Bu çapta bir sanatkârın işin mali yönüne bu kadar önem vermesini biraz yadırgıyorum. "Don Giovanni"yi nasıl bir anlayış içinde ele aldığını soruyorum. "Ben bu eseri daima sevmiş, filme almayı düşünmüşümdür. Kafamda bazı şeyler tasarlıyordum. Ben harekete geçene kadar Joseph Losey operanın mükemmel bir filmini çekti. Onunla rekabete girmeyi tabii düşünmezdim. Konuya değişik bir şekilde yaklaşmak istedim. Brüksel'in ortasında eskimiş, kullanılmayan bir bina vardı. Ben bunu hep Babil Kulesi'ne benzetmişimdir. Yıkılmasından önce burayı diğer Belçika manzaraları ve Don Giovanni müziği ile kaynaştırıp perdeye aksettirmek istedim. Operanın uvertürünü de çok severim. Bunu filmin başlangıcında değil, sonunda kullanacak şekilde senaryoyu ayarladım" diye yanıt veriyor. Delvaux, filminin Türk televizyonu tarafından satın alınmış olmasından da memnun görünüyor. Kendisine, Don Giovanni'ye benzer şekilde, "Saraydan Kız Kaçırma" operasını Türkiye ve İstanbul görüntüleri içinde ele almayı düşünüp düşünmeyeceğini soruyorum. "Ben değişiklik arayan bir insanım" diyor. "Eski bir operanın günün yaşamı içinde ele alınması konusunda aklıma gelebileceklerin hepsini Don Giovanni'de kullandım. Yeni bir şey bulmam artık pek kolay değil. Sizin başarılı yönetmenleriniz var. Onlar bunu muhakkak ki benden daha iyi yapacaklardır." Bu sözleri, kendinden pek emin kişiliğinden beklenmeyen tevazu içinde söylüyor.

Flaman usulü balık çorbası tarifini de içeren filmde benim en zevkle seyrettiğim sahneler, eski anılarımı tazelediği için, Anvers'in

Escaut nehrinin karşı sahilinden çekilmiş görüntüleri ile, eserleri kıyaslamak için mihenk taşı haline getirmeye başladığım, Don Giovanni'nin cehenneme yuvarlanış sahnesi. Delvaux burada etkiyi pekiştirmek için yeşil renkleri çok başarılı şekilde kullanmış. Losey aynı sahneyi acaba nasıl gerçekleştirdi diye düşünüyorum ama merakımı tatmin edecek fırsatı bulabileceğimi hiç sanmıyorum. Brüksel'deki, artık yıkılmış olması lâzım gelen, "Babil Kulesi'ne benzer" binanın filme neden alınmış olduğunu anlamakta zorluk çekiyorum. Kudüs'teki Ağlama Duvarı gibi, Babil Kulesi'nin de mason geleneklerinde yeri olduğunu biliyorum da, Delvaux'nun buna nasıl bir anlam vermek, neyi simgelemek için filme aktardığını kestiremiyorum."

* * *

18 Kasım 1986'da, günün telaşı içinde elime kalem almak fırsatını bulabilmiş olsa idim, günceme kaydedeceklerim şunlar olurdu:

"Bu ay başında İtalyan Kültür Merkezi'nin Kasım-Aralık faaliyetlerini içeren program elime geçip de orada tekrar Don Giovanni adına rastlayınca gözlerime inanamadım. Programın film gösterileri bölümünde aynen şu satırlar vardı: "Martedì 18, ore 17.30. Giovedì 20, ore 19. Film, Don Giovanni (1979) di Joseph Losey. L'opera mozartiana in un'orgiale trasposizione cinematografica. Protagonista: Ruggero Raimondi." Güzel İtalyancının, bir opera aryasından alınmışa benzeyen ve kulağıma hoş gelen sözcükleri idi bunlar. Mucizeye tam gereksinme duyduğum bir zamanda bir mucize ile mi karşılaşıyorum? Programdaki satırları anlayabilmek için Dante uzmanı olmaya hiç gerek yok. Kaderin benden, Losey'in "Don Giovanni"sini görmek fırsatını esirgemediği meydanda. Ülkelerinde geçirdiğimiz güzel günlerin anısını hâlâ koruduğum İtalyanlar gösteri programlarını öylesine bana uygun düşecek şekilde ayarlamışlar ki, bazı gizli kuvvetlere inanmaya eğilimim olsa bunu mucize saymaya yönelebilirim. Ben de böyle bir eğilim yok ama sözlükte "mucize" diye bir sözcük var, karşısında da "İnsanları hayran bıraktıran, doğaüstü bir olay" diye yazılmış. "Doğaüstü olay" deyimi benim benimseyemediğim bir deyim. Bence hiçbir olay doğanın üstüne ya da dışına çıkamaz. Zira bir olayın vuku bulması ile birlikte bir doğa kanunu da ortaya çıkmış demektir. Ben doğa kanunlarının istina kabul etmez bir işleyiş içinde olduklarına inanırım. Bu benim Allah'a inan-

cımın zayıflığından değil, kuvvetinden ileri gelir ve "Allah İnancı"nın temelini oluşturur. Allah'ın, keyfi isteyince, birilerinin işine uygun düşsün diye, kendi koymuş olduğu kanunları ihlâl edebileceği fikrini ne aklıma, ne de vicdanıma kabul ettirebilim. Allah'ı bulmak, O'nun mağfiretine sığınmak için akıl ve vicdanın dışına taşmaya hiç gerek yok. Bana göre mucize, doğa kanunlarına hiç bir şekilde ters düşmeyen rastlantıların, kişinin vicdanını ve muhayyilesini harekete geçirecek şekilde bir araya gelmesinden ve ona sübjektif bir yorum olanağı sağlamasından ibarettir.

Mucizeye çok ihtiyaç duyduğum şu günlerde, Losey'in yönettiği "Don Giovanni" filminin, hem de 18 Kasım 1986 akşamı, İtalyan Kültür Merkezi'ne gelecek olması öyle rastlantılar içeriyor ki, benim bunu bir "mini-mucize" saymam her halde mazur görülebilir. 18 Kasım 1986 günü benim dış görevde geçireceğim son gün. Yarın Çekoslovak'yayı terkettiğim anda, bana emanet olarak verildiğini hiç bir zaman unutmadığım "Prag Büyükelçisi" hilatını sırtımdan çıkartacak, artık kimsenin benden alamayacağı "T.C. Eski Büyükelçisi" hırkasını giyeceğim. Uzun zamandan beri görmek istediğim, fakat bir türlü görmek fırsatına bulamadığım "Don Giovanni" filminin, bir yolunu bulup son gecemde karşıma çıkmasını, muhayyelemi işletip, Mozart'ın ötelere selâmı olarak yorumlasam buna kim ne diyebilir?

Filmin İtalyan Kültür Merkezi'nde gösterilmesinin mantığı incelendiğinde "mucize" ihtimali daha da kuvvetleniyor. Filme konu teşkil eden opera, bir Avusturyalı bestekârın, bir İspanyol uçarının trajikomik serüvenleri üzerine inşa ettiği bir yapıt. Filmin yönetmeni, McCarthy döneminde Amerika'dan ayrılıp Londra'ya yerleşen bir Amerikalı. Kısacası "kozmpolit" bir eserle karşı karşıyayız. Peki, bu eser nasıl olmuş da İtalyan Kültür Merkezi'nin adresini bulmuş. Gerçi filmde İtalyan renklerini taşıyan malzeme var ama bunları fazla ağırlıklı saymamak lâzım. Meselâ operanın İtalyanca olduğunu söylemek, bir bakıma İtalyancanın "opera dili" haline gelmiş olduğunu unutmak olur. Libretto'yu kaleme alan Lorenzo da Ponte, Musevi asıllı bir İtalyan ama önce Hristiyanlığı, sonra rahipliği seçip Amerika'ya göç etmiş olduğundan pasaportundaki mührü okunamaz hale getirmiş. Filmde yalnız Ruggero Raimondi değil, damarında maori kanı taşıyan, İngiltere Kralı ailesinin adeta "resmi sanatçısı" haline gelmiş Yeni Zelandalı Kiri Te Kanawa da var. O halde filme niye Avusturyalılar,

Amerikalılar, İngilizler, İspanyollar, hatta Don Juan zihniyetine en yakın durumda olan Fransızlar değil de İtalyanlar sahip çıkmışlar. Bunun yanıtı galiba bende. Filmin 18 Kasım 1986 akşamı gösterilmesi için yalnız İtalyan Kültür Merkezi programında yer bulunabilmiş de ondan. "Tosca"nın, "Meda"nın temsil günleri biraz geri, biraz ileri kaydırılıp Don Giovanni'nin o akşam gösterilmesi sağlanmış. Ülkelere görev yaptığım, dillerine kulağımın kapalı olmadığı, son tatilimi ülkelerinde geçirmek suretiyle kendilerine dostluğumu ispat ettiğim İtalyanların bu şekilde bir "mucize yaratma" nezaketinde bulunmaları beni mutlu kıldı.

Şakayı bir tarafa bırakıp konuya ciddi olarak baktığım zaman şu sıralarda mucizeye ne kadar muhtaç olduğumu daha iyi anlıyorum. Emeklilik günlerim için kafamda oluşturduğum kâşanedeki çatlakların gözümünden kaçması artık mümkün değil. Ya ben kâşanenin planlarını iyi çizemedim ya da sağlayabildiğim malzeme standardın altında kaldı. Anladığıma göre, son yıllarımı içinde geçireceğim bina hayal ettiğim bir huzur evi değil, koridorlarında hayalet kovalayacağım bir eski köşk görüntüsü alacak.

Kronikleşmeye başladığı için kişiliğimin bir parçası haline gelmekte olan stresi müzikle kontrol altında tutabilmem artık zorlaşıyor. Stres daha kalıcı, daha derin bir duyguya dönüşme eğilimi göstermekte. Son zamanlarda bana ulaşan ya da benim değişik bir açıdan bakmaya başladığım bazı olaylar, beni, türkü tutturarak dolaşmaya çalıştığım güneşli yoldan ayırıp iç karartıcı manzaraların ortasından geçen bir patikaya itmekte. Tabii bu benim etrafıma asabi bir insan olarak görünmemen neden oluyor. Asabımı kontrol etmesini bana öğretmiş olan mesleğim benden uzaklaşırken öğrettiklerini de beraberinde götürüyor. Duygusal durumunu etkileyen olayların bir kısmı ailemin ve benim geleceğimizle, diğerleri ülkemi, tedbir alınmadığı takdirde, sıkıntıya götüreceğini sandığım gelişmelerle ilgili. Ben hiçbir zaman kendi kişisel refah ve mutluluğumu, ülkemin refah ve mutluluğu dışında ele alan bir kimse olamamışımdır. Ben ülkemi ve kendimi merkezleri aynı, büyüklükleri tabii çok farklı daireler gibi görmüşümdür. Birinci daire, bir modern matematik denklemi gibi, daima ikincisinin içinde kalmıştır. Öte yandan ben, değil sadece siyasal, sosyal ve ekonomik olayların birbirlerini etkileyişinde, günlük yaşamın en basit ayrıntısında dahi, sebep-netice ilişkisi aramak alışkanlığından kurturla-

mamışımdır. Benim meziyet mi, kusur mu olduğunu tayinde güçlük çektiğim hasletlerim zaman zaman beni mutsuz kılmıştır, şimdi de galiba öyle oluyor. Kendi parasal durumum ile ülkemin sosyal ve ekonomik durumunu, bir "sebepler ve neticeler" çerçevesi içinde ele aldığım da gördüğüm manzara mutluluk hissetmeme imkân bırakmıyor.

Ben okuduğum anılarda, bilhassa diplomatlar tarafından yazılmış olanlarda, yazarın kendi parasal serüvenine değindiğine pek rastlamadım. Bundan utanılır, uzak durulur gibi bir tutum oldukça yaygın. Yaşam rallisi sürdürülürken rastlanan manzaralar, tanık olunan olaylar hikâye ediliyor da, binilen vasitanın masrafları, yaktuğu benzin üzerinde durulmuyor. Oysa bunların da bilinmesinde yarar var. Diploması öyle lüks bir meslek sayılır ki, mensupları parasal problemlerle hiç karşılaşmaz zannedilir. Bu mesleğin bazı gerçeklerini, hiç olmazsa bizim kuşağın meslekte bulunduğu zaman zarfındakileri, iyi anlayabilmek için bu noktaya biraz aydınlık getirmek lâzım. Ben de bundan dolayı sadece gördüklerimi, gezdiklerimi anlatmakla yetinmeyeceğim, elime geçenlerle sarfettiklerimi ortaya koyarak milletime mal beyanı vermeye çalışacağım. Acayip bir Bulgaristan macerasının bana yakıştırmış olması da böyle yapmamı zorunlu kılıyor. Hiç sıkılmadan ve vicdanlarından gelebilecek sese kulaklarını tıkayarak bana böyle bir macera yaşatmış olanlara (Sonradan eklenen not: -ve yine hiç sıkılmadan, hilâfına mevcut tüm kanıtlara rağmen bu serüveni canlı tutarak kaderimi olumsuz şekilde etkilemeye devam ettiklerini sonradan öğrendiklerime -) mal beyanımı da bir güzel didiklemeleri ve gönül eğlendirmeye devam etmeleri fırsatını da vermek istiyorum. Böylece, bazılarının Waldorf Astoria'larda, Marriott'larda bir günde, hadi bilemediniz iki günde, sarfettikleri meblağı bazı diplomatların kırk yılda biriktiremeyebileceklerini de öğrenmiş olurlar. Bir gün çocuklarıma, "ben öldükten sonra, bu iftira çetesi ortaya bir takım düzmece belgeler sürerek, benim ihanetimi kanıtlamak gayretlerinde direnirlerse ne yaparsınız?" diye sormuştum. Nadir gülerek, "yaptıklarından neler elde ettiğini ve bunları nereye gizlediğini öğrenmeye çalışırdım" diye cevap vermişti. Benim paraya ilgisizliğim - maalesef bu böyle - ailemde şakalara ve eleştirilere yol açacak düzeye erişmiştir. Bunu iftiracı çetenin de saptamış olması gerekeceğinden, onların da, sırf tükürüklerini yalamış olmamak için benim ihanetime bir "idealizm" kulpu takmak isteyebileceklerini, Nadir'in şakasına karşı ifade etmiştim.

Aslında benim paraya ilgisizliğim müsrifliğimden, hesapsızlığımdan ileri gelmiyor. Belki bunun tam aksi varit. Mal beyanım gözden geçirilirken bu noktanın gözden kaçırılmamasını bilhassa tavsiye ederim. (Sonradan eklenen not: Benim bu özelliğimi Hüseyin bey - gerçek adı değil - bile saptamış. Hüseyin beyi ve onun "garip dünya"sını, anı kitabıma sıkıştırarak yeri muhakkak bulmalıyım. Malûm ya, o da kaderimin cellâtlarından biri)

"Müzik ruhun gıdasıdır" denir ama ruhun mu, yoksa midenin mi önce doyurulması gerekeceği bahis konusu olduğunda önceliğin nerede olduğu tartışamayacak bir açıklıkla ortaya çıkar. Şimdi benim durumum da böyle. Geçim konumuzla ilgili öyle konular gündeme geliyor ki bunları bir araya ya da bir konçerto dinlemekle kafamda ikinci plana atabilmem mümkün değil. Bunlardan biri de ailemize ait tek gayrimenkul olan Ankara'daki apartman dairesinin boşaltılması için açtığımız davanın aleyhimize sonuçlanması. Mal beyanında bulunmak taahhüdü altına girmiş olduğumdan bu konuya, kısaca da olsa, değinmem lâzım. Bunu anlatmasam bugün içinde bulunduğum ruh haletini izah etmem zor olacak. Türkiye'ye dönerken, bu dairenin boşaltılması için açmak zorunda bırakıldığımız davada Hak ve Adaletin yanımızda olacağına o kadar inanıyordum ki, Ankara Dokuzuncu Sulh Hukuk Mahkemesi'nin beklemediğim bir karar vermesi, üstelik kendisi ile telefonda konuştuğum kiracının muzaffer bir eda ile "işte boyunuzun ölçüsünü böyle alırsınız" nevinden sözler söylemesi üzerimde şok etkisi yaptı. On yıl kadar önce beni Bulgarlar'ın oyununa düşmüş gösteren komplonun Güvenlik ve Adalet süzgeçlerinden geçebilmiş olmasını anımsıyor, o tarihte içimde açılmış yaranın yeniden kanadığını hissediyorum. Ülkemin ücra köşelerinde, bir karış toprak üzerindeki hakkını korumak için, ömrünü mahkeme koridorlarında geçiren vatandaşımın çilesini, biraz geç de olsa, daha iyi anlıyorum. Yaşam için hava ne ise sosyal yaşam içinde adalet de o. İşte şimdi ben öyle bu havasızlıktan varıldığını anlamam ve bunu sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmem için, her şeyden önce, ilâmın elime geçmesini beklemem lâzım.

Şu günlerde boğazımı sıkın sadece kişisel haksızlığa uğramış olmam düşüncesi değil. En az onun kadar, belki ondan da fazla, ülkem in yanlışı olduğunu sandığım karar ve tutumlarla çıkmaza itildiği inancı da beni çok üzüyor. Bu inançta haksız olabilirim ama, kendi anlayış kapasitem içerisinde, barometredeki ibre titreyişlerini bir türlü hayra yo-

ramıyorum. Aslında ülkemizde izlenmekte olan ekonomik politikanın anahatları ile doğru olduğunu, birtakım yerinde kararların alınmış bulunduğunu kabul ediyorum ama, Nazlı Ilıcak'ın deyimi ile, "doğru yolda yapılan trafik kazaları"nın ürkütücü bir düzeye ulaştığını görüyorum. Her şeyden önce şoförümüzün fren kullanmasını bilmediği meydanda. Nerede ise, vasitanın "dizayn"ın da fren bulunduğunu acaba bilmiyor mu diye insanın düşünesi geliyor. Böyle bir sürücünün bir gün bir virajı alamayabileceği ihtimali korkutucu bir şey. Neleri bildiği, neleri bilmediği hiç belli olmuyor, üstelik bilmediği şeyleri bilir görünmesini çok iyi biliyor.

Yazdıklarımı kanıtlarla destekleyemezsem bunlar kuma yazılmış kerametlerden öteye gitmez. Bu hükümlere nasıl vardığıma dair buraya inandırıcı bir şeyler kaydedemezsem sözlerimi "kuyruk acısı"na atfetmek herkes için kolay olacak. Düşüncelerimi rakamlarla yüklü rapor halinde sunarak okurumun kafasını yormak istemiyorum. Okunması zor yazıların yazılması ile yazılmaması arasında çok defa fark olmuyor. Düşüncelerimi bazı meslekî izlenimlerime dayayarak özetleyebilirsem belki istediklerimi anlatmış olabilirim. Görev yaptığım bazı ülkelerle ülkemizdeki durumu karşılaştırmak bana bazı ipuçları verebilir gibi görünüyor.

Büyükelçi olarak bulunduğum dört ülkeden ikisinin, Kuveyt ile Çekoslovakya'nın içinde bulundukları koşullar bizden o kadar farklı ki, biri yelpazenin en sağında, diğeri en solunda yer alan bu iki ülke ile yapılacak kıyaslamaların bir "kıymeti harbiye"si olmayacak, spekülatif deneme niteliğini aşamayacaktır. Oysa aynı sıfatla bulunduğum diğer iki ülkedeki, bazı gelişmelere göz atmanın bize verebileceği epey ders var, bilhassa "dış borçlar" ve "enflasyon" konularında. Ülkemizde eskiden beri var olan, 1983'ten sonra baş köşeye yerleşmiş bulunan bu iki konuda bu iki ülke epey deneyim kazanmış ve epey de yorulmuş durumdalar. İşin en dikkat çekici yönü de, onların bu deneyimlerini göz önünde tutarak tedbirlerimizi ayarlayacağımız yerde, onların yuvarlandıkları uçuruma dolu dizgin gitmek isteyişimiz.

Ben 1976'da Brezilya'ya gittiğim zaman o ülkenin dış borcu 33 milyar dolar dolayında idi. (Biz şimdi bu rakamın bir hayli üstüne çıkmış durumdayız.) O zamanlar bu borç ülkenin Gayrisafi Millî Hasılasının yüzde onbeşi ile yüzde yirmisi arasında bir noktada bulunuyordu. Brezilya'nın borçları şimdi 100 milyar doları geçmiştir.

Gayrisafi Millî Hasılası da artmış olduğundan borç oranının yüzde yirmibeş ile yüzde otuz arasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Brezilya bu oran ile borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Oysa bizim dış borcumuz Gayrisafi Millî Hasılamızın yarısını yakalamak üzeredir. (Sonradan eklenen not: Şimdi yarısını yakalayıp geçti de üçte ikisini yakalamaya çalışıyor. Galiba daha az muz yemek zorunda kalacağız.) (Problemlili ülkeler genellikle rakamların üzerine yatıp uyuduklarından Brezilya ile ilgili rakamlarda hata bulunabilir ama tehlikeyi işaretle hata bulunduğunu sanmıyorum.)

Mısır'ın dış borç oranı nerede ise Gayrisafi Millî Hasılasını yakalayacak. (Sonradan eklenen not: Galiba yakaladı. Ancak Mısır'ın bu durumu gelmesinde bizden farklı ve oldukça geçerli nedenleri var. Sözü uzatmamak için bunları bırakıyorum.) Bu oranda borca ulaşan ülkelerin bağımsız politika izleyebileceklerine inanabilir misiniz? Borçların ödenmesi ülkenin en önemli problemi haline gelince, başka ülkelerin, özellikle borç para vermiş ülkelerin karşısında manevra alanınız daralmış olmaz mı ve böylece ülkenin siyasî alanda zarara uğraması ihtimali ortaya çıkmaz mı?

Borç alan ülke borcunu ödeyemez duruma geldiğinde, borç verenler için de ortaya problem çıktığı düşünülür. Gerçekten böyle bir problem vardır ama zannedildiğinden biraz farklıdır. Zira borç verilen para, piyasa ve bankacılık yöntemleri, spekülâtif manevralarla, gerçek borcun ödenmesinden önce, çıktığı kaynağa geri dönmektedir. Zaten bu muamele, borç verenin sermayesini artıran, ona yarar sağlayan unsur içermese bu borç niye verilsin? Burada Burhan Felek'in bir fıkrası akla geliyor: Köyün açığözü, koyun çalar, çaldığı koyunların etini fakir fukaraya dağıtırmış. Yakalanıp ne ettiği sorulduğunda "koyun çalınca günah işlemiş oluyorum, eti fukaraya dağıtmaktan edindiğim sevapla günahımı temizliyorum, deriler de yanıma kâr kalıyor" demiş. Borç veren ülkeler de koyunu verip etini geri alıyorlar. Koyunun derisi de, kâr gibi değil, taşınması zor yük halinde borçlunun sırtında kalıyor.

Enflasyona gelince, bu da makasın diğer yaralayan kolu, tasarrufun yatırıma dönüştürülecek kıvama gelmesini önleyen en etkin silah. Evet, enflasyon kendi kendine de olur ama, evvelce de yazdığım gibi, sinemada "özel efekt" yaratırcasına, dev vantilatörlerle de oluşturulur, kıyı yalayan dalgalar gemi batıran boyutlara ulaştırılır. Başına bağlı havuca yetişemeyen at gibi, enflasyonu yakalayamayan bir ülkenin sa-

nayi kurması, gelişmişlik çizgisine ulaşması kolay mıdır?

İşte biz şimdi başkaları üzerinde denenmiş ve hastayı paralize etmiş bir neşterle ameliyat oluyoruz. Bu neşteri kullananın niyeti damarı açmak mıdır, aortu yırtmak mıdır, pek belli olmuyor. Bu ameliyattan yararlanacaklarını zannedenlerin bundan en fazla zarar görmeleri muhtemel ve onlar hâlâ işin farkında değiller. Bir gün uyanıp kendilerini Gulliver gibi elleri kolları bağlanmış durumda bulduklarında pek komik bir duruma düşecekler ama bu manzaraya gülecek kuvveti kendilerinde bulabileceklerini hiç sanmıyorum.

Bir iki gün önce Feriâl ile telefonla görüştüm. Benim Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığına atanmış olduğumu söyledi. Bu benim için tam bir sürpriz. Halefoğlu ile, önce 1985-Ağustosunda Ankara'da, makamında, bu yıl Çekoslovakya'yı ziyareti sırasında, Bratislava'da yaptığım konuşmalarda edindiğim izlenimlerle pek ahenk halinde olmayan bir gelişme karşındayım. Bu durumda emekliliğimi istemem hususunda ailece aldığımız kararı Türkiye'ye döner dönmez uygulamam mı, yoksa bunu bir süre ertelemem mi doğru olacak? Bu bana önceden önerilmiş olsa idi cevabım büyük bir ihtimal ile olumsuz olurdu. Şimdi ortada Cumhurbaşkanının imzası taşıyan bir kararname var. Ankara'ya döner dönmez bana verilmiş bir görevi reddetmiş görünmek, yıllar boyu korumaya çalıştığım "bürokratik disiplin" anlayışına ters düşmek olmayacak mı? Feriâl, Göztepe'de bir apartman dairesi tutmuş ve buraya eşyayı yerleştirmeye başlamış bile. Şimdi Ankara'da ev açmamız, hele kiracılarımızın kazanmış oldukları "adli zafer"den sonra hiç mümkün değil. Onların sürdürmeye başladıkları anlaşılan oyalama taktiğine dayanabilecek güç bizde yok. Prag'dan ayrılmam gerekmez. Nasıl olsa karar, Türkiye'de aile meclisinde alınacak.

Benim mini-mucizem, son gecemde çöker gibi oldu. Tüm koşulların aleyhime işlediği bir dönemde, olağanüstü olduğuna inanmak işime gelen bir rastlantı ile kendimi avutmayı bir ölçüde başarmıştım. Dün akşam İtalyan Kültür Merkezi'ne gittiğim zaman gördüğüm manzara karşısında kaderin bana bir azizlik daha yapmak istediğini düşünür gibi oldum. Kültür Merkezinin önü öyle kalabalıktı ki, sanki içerde Çekoslovakya ile Sovyetler Birliği arasında Dünya Buz Üstünde Hokey Şampiyonluğunun finali oynanacaktı. Oysa Prag'da, Kültür Merkezlerinde, bilhassa kış aylarında gösterilen filmlerinden bazılarını, beşi onu geçmeyen seyirci ile seyrettiğim olmuştuk. Ayrılmadan önce, binanın

karşısındaki kaldırımında, ümidimi kesmiş olarak, ellerim paltomun cep-lerinde, itiş kakış seyrederken bir mucize daha oldu. Beni uzaktan gören Kültür Merkezi görevlilerinden biri yanıma geldi, bir yer bulabileceğini söyleyerek beni alıp salona götürdü, bir sandalye getirterek kendilerine aynı şekilde yer bulunmuş olduğu anlaşılan Romanya Büyükelçisi Cornel Panzaru ile eşinin yanına oturttu. Ülkesinde Bakanlık da yapmış olan Panzaru, belki de ayrılmış olduğumu sandığından beni, uzun bir yolculuktan dönmüşüm gibi karşıladı. Mayıs ayında, Steaua Bükreş takımının Avrupa Şampiyon Kulüpler kupasını kazandığı maçı videoya alamadığını söylediği zaman ben kendi çektiğim videoyu ona vermiştim. O da bana iki şişe Romen şarabı göndererek teşekkür etmek istemişti. Bu ahbablığın da verdiği hava içinde, film başlayana kadar sohbet ettik. Bu benim dış görevde bir meslekdaşım ile yaptığım son konuşma oluyordu.

Film, barok mimarisi ile katedrali andıran, içinde Mozart'ın konser vermiş olabileceği büyük salonda gösterildi. Burada sinema oynatılacağı hiç hatıra gelmeden yerleştirilmiş sütunlardan biri görüş açımı bozuyordu. Boynumu kırarak perdeye bakmak zorunda kaldım ama filmi bütün bu zahmete değer buldum. Bundan evvelki "Don Giovanni" temsillerini "cehenneme yuvarlanış" sahnesi ile kıyasladığımdan, sırf simetriyi bozmamak için burada da aynı şeyi yapmak lüzumunu hissediyorum. Losey, filminin tüm mükemmeliyeti içinde bu sahneye ayrı bir özellik vermek gereğini duymamış, haksız da değil. Forman, filmine "Don Giovanni"den sadece bu bölümü aldığı için operanın tüm haşmetini bu noktaya teksif etmek istemiş ve tabii istediği sonucu da elde etmiş.

Filmden sonra Romanya Büyükelçisine, diğer meslekdaşlarıma, Kültür Merkezi sorumlusuna veda ederken, üzerinde kırk yıl kalem eskittiğim bir romanın son satırlarını yazar gibiyim. (Sonradan eklenen not: ve tabii o anda kitabın sonuna, romanın tüm dengesini etkileyecek bölümler ekleyeceğim hiç hatırıma gelmiyordu.)

LOGAN HAREKÂTI

Günceme 26 Eylül, 30 Ekim ve 18 Kasım 1986 tarihlerinde yazmışım gibi sunduğum anı ve düşünceleri, o günlerde ve aynen o şekilde kaleme almadım ama 1986'nın yazında ve güzünde, cebimde taşıdığım küçük kağıtlara kaydettiğim notların dışına da pek çıkmadım. Seçtiğim bu üç günün ortak yanı, her birinde "Don Giovanni"nin değişik bir temsilini seyretmiş olmam. Bu bana "bir tema üzerinde çeşitleme" yapma olanağı sağladı. Mozart'ın ölüm problemi ile yaşama sevgisini, ıstırapla neşeyi bir arada işleyişini anladığımı sandım ve bundan buruk mutluluk duydum. Aslında bunu anlayabilmem yeteneklerimin üstünde ama, benim için Mozart'ın nerede ne dediği değil, benim neyi nerede bulduğum önemli. Büyük eserler öyle sihirli pastalar ki, her arayanın orada aradığı tadı bulabilmesi zor değil.

"Güncem"de Prag'daki son günlerimin havasını olduğu gibi vermeye çalıştım. Aldığım notlarda değişiklik yaparak özgünlüğü bozmak istemedim. Bazı yerlere "sonradan eklenen not" kaydı koymakla yetindim. Nerede hatalı, nerede isabetli sonuca vardığımı belirtmeye gerek görmüyorum. Nasıl olsa okurum bunu benden iyi saptar diye düşünüy-

yorum. Bu bölümde, bir önceki bölümde yazdıklarımı geliştirmeye, gerektikçe hatalı noktaları düzeltmeye çalışacağım.

"Günceye kayıt", biraz da niteliği gereği, disiplinsizlik de getiriyor beraberinde. Ben de değişik yönde o kadar çok çukur kazdım ki, yolları asfaltlamak kolay olmaktan çıktı. Konuları derlemem, yolları geçit verir hale getirmem lazım.

* * *

19 Kasım 1986 günü Nadir ve Minnoş ile birlikte Prag'dan ayrılıp geceyi Viyana'da, Emer'lerin misafirperverliğinden bir kez daha yararlanarak geçirdikten sonra 20 Kasım 1986'da İstanbul'a vardım. Aile meclisini toplayıp emekliliğimi hemen istemek ya da bir süre ertelemek hususunda yetki alıp 24 Kasım 1986'da Ankara'ya geçtim ve kırk yıl hizmet verdiğim Bakanlığımı tanıdığımdan farklı bir atmosfer içinde buldum. Türkiye'ye gelmeden önce başlatılmış olduğunu duyduğum Logan Harekatının, uzaktan kestirilmesi güç bir boyuta ulaştırılmış bulunduğunu böylece yakından gördüm.

Dünya televizyonlarında uzun süre gösterilmiş bulunan ve konusunu otuz beş yaşına gelmiş olanların takip ve imha edilmelerinden alan "Logan'ın Kaçışı" (Logan's Run) dizisinin yeni bölümleri çok yerde ve bu arada Dışişlerinde çevriliyor gibiydi. Yalnız dizideki oranla daha uygar bir durum vardı ortada. Bir kere "suçlu sayılma yaşı" otuz beşten altmışa çıkarılmıştı. Koridorda yakalandığınız anda hemen kurşuna dizilmiyordunuz ama "başkalarına kadro kaybettirmekte olmanın sorumsuzluğu"nu bazı kişiler sözleri ve gözleri ile size hatırlatmanın yolunu buluyorlardı. Bunun size verdiği ise tarifi çok zor bir eziklikti.

Yedi sekiz yıl önce de mensubu bulunduğum Teftiş Kurulu'nun -o zamanki adı Denetleme Kurulu idi- nereden nereye gelmiş olduğunu öğrenmem fazla zaman almadı. Geldiğimi bildirmek üzere makamına gittiğim, personel işleri ile sorumlu meslekdaşım, bunu açık ve tereddüte yer bırakmaz şekilde berraklığa kavuşturdu ve emeklilik dilekçemi bekler bir hal aldı. Kadrosu eskisine nazaran genişletilmiş, faaliyet alanı kanunun öngördüğünden de fazla daraltılmış Teftiş Kurulunun "miadını doldurup Bakanlığın başına kalmış zevat"a yer bulmak için kullanıldığını, yeni alınan kadroların ise başka kuruluşlara

danışman olarak gönderilenlere ayrıldığını böylece öğrenmiş oldum. (Sonradan eklenen not: Bu zihniyet öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, o tarihten hayli süre sonra, 9 Nisan 1988'de, Uğur Mumcu'ya bilgi veren kaynak ona şu satırları yazdırabilmişti: "Dışişleri Bakanlığı'nda bu gibi görev yerleri (Teftiş Kurulu üyelikleri kastediliyor) büyükelçiler için "pasif görev" sayılır. Hele yaşları altmışa gelmiş büyükelçiler için böyle görevler, biraz da "emekliliğe hazırlık" görevleridir." Böylece Hukukçu Mumcu, güvendiği kaynaktan aldığı suyu, filtreden geçirmeden, "teftiş görevi böylesine hafife alınır mı?" diye hiç düşünmeden okuruna sunabilmişti.)

Bakan beni değişik bir hava içinde karşıladı ve benden bir şeyler bekler gibi konuştu. Başbakanlık o tarihlerde Bakanlıklar Teftiş Kurullarında yeni düzenlemeler yapmak niyetinde görünüyordu. Bakanlığımızın hâlâ yürürlükte bulunan ve değiştirilmesi düşünülen Teftiş Yönetmenliğini Turgut İlkan ve Haluk Sayınsoy ile birlikte hazırlamıştık. Yeni yönetmenliğin hazırlanmasında, teftiş mekanizmasının canlandırılmasında belki katkım bulunabilirdi. Yüksek kademedeki diğer meslekdaşlarım da benden anlayış ve dostluk esirgemiyorlardı. Bakanlığa geldiğim zaman bana hayli puslu görünmüş havanın açılması ihtimali kaybolmamıştı. Zaten ben, kırk yıl çizgisini dönebilmek, yeni bütçenin getireceği ikramiye ve emekli maaşı artışlarından yararlanabilmek için yeni yılı beklemek zorundaydım. Hem yararlarımın korunması, hem de hizmet edebilmem ihtimalinin kaybolmamış görünmesi karşısında, emeklilik talebimi ertelemek bana mümkün göründü. Nasıl olsa, istediğim an, iki satırlık bir dilekçenin altına imza atmakla kayığı kıyıya çekebilirdim.

* * *

Bir yandan Bakanlıkta bu temasları yaparken, öte yandan Ankara Dokuzuncu Sulh Hukuk Mahkemesi'nde ilk raundunu kaybettiğimiz davayı lehimize çevirebilmenin hukuki yollarını araştırmakta idim. Mahkemenin aldığı karar sonucu, "ne atılır, ne satılır" hale gelmiş daireyi sırtımıza yük olmaktan nasıl kurtarabiliriz, bunu tespite çalışıyordum. Daha kararı duyduğum zaman bunu bir "Hukuk olayı" olarak nitelemiş, fakat bu yargımın öznel olduğunu da gözden uzak tutmamıştım. İlâmı okuyup dosyayı inceledikten sonra, kararın nes-

nel ölçülerle de "Hukuk olayı" sayılabilecek ögeler içerdiği kanaatine vardım. Sadece tarihlerin ve rakamların bir kenara kaydedilmesi dahi, ortaya birtakım tutarsızlıklar çıkartabiliyordu. Acaba diyordum, çeşitli ülkelerde, çeşitli iklimlerde yaşadktan sonra ülke gerçekleri ile karşılaşmanın şokunu mu yaşıyorum? Bu konuda kendisi ile konuştuğum karşı tarafın avukatı, Fransızlar'ın "aşkta ve savaşta hile, her zaman ve her yerde mazur görülmüştür" şeklindeki atasözünü, "savaşta" sözcüğünü, "hukukta" sözcüğü ile değiştirip bana sununca, hastalığın nasıl bir ateşle seyrettiğini anlar gibi oldum.

Şimdi izin vererseniz, davanın konusu ile kararın gerekçesini özetlemeye çalışayım:

Bahse konu daire, Atatürk Bulvarı No: 199'daki Sefaretler Apartmanı'nın A blokunda bulunan 28 numaralı daire idi. Yüzölçümü 200 metrekarenin biraz altında kalıyordu. Amerika ve Federal Almanya Büyükelçilikleri karşısında bulunan apartmanın, kentin çok iyi bir yerinde olduğu şüphe götürmezdi. 1960'ların ikinci yarısında rahmetli kayınpederim tarafından eşime hediye edilmişti. Kiracının bize yılda 952.800 lira olarak ödemekte olduğu kira ayda 79.400 lira etmekte idi. Yeri ve ebadı bizimkinin gerisinde kalan daireler için, aynı tarihlerde ödenmekte olan kiraların bunun kaç misline varmış olduğunu belirtmem bilmem gerek var mı? Türkiye'ye dönüş yapmakta olduğumuz için, tek gayrimenkulümüz olan bu dairenin boşaltılmasını istemek, hem kanuni hakkımızdı, hem de geleceğimiz bunu gerektiriyordu.

Dosyadaki kayıtlara göre dava 6 Haziran 1986'da açılmıştı. Hem karşı taraf avukatının mahkemeye sunduğu savunmanın, hem de ilamın tarihleri 15 Eylül 1986 idi. Savunmadan sonra karara varmak için araya bir inceleme süresi konmasına gerek görülmemişti. İkna kuvveti bu kadar yüksek savunmada aynen şöyle bir cümle vardı: "Yurt dışında bulunan şahısların henüz Türkiye'ye dönmeleri söz konusu değildir." Oysa dönüş tebligatını biz, Prag'da, 6 Mayıs 1986 tarihinde yani bundan dört ayı aşan bir süre önce almıştık. Sadece Bakanlığa telefon etmekle öğrenilecek bir gerçek hak dağıtma masasından uzak tutulmakta idi. On yıl önceki "o acaip Bulgaristan serüveni"nde olduğu gibi, var olmayan temel üzerine hukuk binası inşa edilmek isteniyordu. Gerçi karar, davanın süresi içinde açılmadığı savına dayandırılmakta idi ama bunun da haklı olmadığı Yargıtay ilgili dairesinin oybirliği ile alacağı bozma kararı ile ortaya çıkacaktı. Gayenin hak kazanmak değil, zaman

kazanmak olduğu ayan beyan ortada idi. Bu durumda daireyi satmaktan başka çare kalmamıştı bizim için. Ancak bu iş de çıkmazda idi. Pazarlığa hazır kişiler, dairenin penceresinde bizim kiracının çatık kaşlarını görünce yanımızdan hemen uzaklaşıyorlardı. Zorunluluk karşısında ve Yargıtay 6'ncı Dairesi, Ankara 9'uncu Sulh Hukuk Mahkemesi'nin kararını 21 Aralık 1986'da bozmadan önce, daireyi elden çıkardık ve elimize geçeni enflasyona yedirmeye başladık. Böylece biz de, Friedman piramidi inşaatına taş taşıyanlar arasında yerimizi aldık.

* * *

İstanbul'da ev açtığımızı, Ankara'daki daireyi elden çıkarttığımızı göre şimdi ben ikamet durumumu nasıl halledecektim? Bu hiç de kolay görünmüyordu ama güçlüğü hafifletebilecek olanaklar da yok değildi. Oran'da, inşaatı ilkbaharda tamamlanacak memur lojmanlarının, Dışişleri mensuplarına tahsis edilecek olanları için müracaatta bulunur, o zamana kadar da, halen kalmakta olduğum Mülkiyeli arkadaşım Lütfi Keykan'ın Keykan Oteli'nde, benden esirgenmeyen kolaylık ve anlayıştan yararlanmaya devam edebilirdim. İşleri aksatmayacak şekilde - ki işler yoğun olmaktan uzaktı- Ankara ile İstanbul arasında gidip gelebilir, birkaç ay içinde vuzuha kavuşacak duruma göre son kararımı verebilirdim.

Sonra ne oldu? Evdeki hesap çarşıya uymadı. Oran'daki lojmanlardan biri bana tahsis edildi ama inşaat ilkbahara yetiştirilemedi. Daire hemen teslim edilmiyordu ama birtakım taahhüt belgelerinin hemen imzalanması isteniyordu. Memuriyetten ayrılma ihtimalini gündemden çıkaramamış olduğum bir safhada, başkasının yararlanabileceği bir hakkı kullanılamaz durumda tutar görünmemek için talebimi geri aldım.

Maaş ve emekli ikramiyesi artışları için yılbaşını beklemem de yarar sağlamadı. Umulanın pek azı verilerek ve yem borusu öttürülerek iş temmuza ertelendi. Temmuzda aynı piyes yeniden sahnelendi. Yöneticilerimizin bu artışları, sonbaharda yapmayı tasarladıkları seçimden önce sunmak niyetiyle ambalajda tuttıkları ve amaçlarının hak sahiplerine değil, kendilerine yarar sağlamak olduğu böylece ortaya çıktı. Tefiş Kurulu'na havale edilen bazı inceleme ve soruşturma işleri de bana emeklilik istememi geciktirici nitelikte göründü. Bir işi üstlendikten

sonra yarıda bırakmak doğru olmazdı. Böyle davranış görevden kaçma anlamına gelebilirdi. Bu arada, basında da hayli yankı bulan bir inceleme işi için Karlsruhe'ye gidip gelmem gerekti. Çöl yoluna revan olduktan sonra deniz görünmeden durmak mümkün olamıyordu. Tabii yol uzadıkça masraf ve zahmet de artıyordu. Ankara ile İstanbul arasında, dört beş ay içinde, beş on yolculuk yaparak belirli bir noktaya varmayı düşünmüş iken, onbeş ayı bulan bir süre içinde, gidiş gelişleri ayrı hesaplayarak söylüyorum, altmış altı yolculuk yaptıktan sonra başka bir noktaya vardım. Katettiğim mesafe 30.000 kilometre dolayında idi. Bu da dünya çevresinde yapılacak bir turun dörtte üçüne eşitti. Mart ayının ülkeyi, mevsim koşullarını çiğnercesine, kutba çeviren karı ve soğuğu ortasında, bir elimde ağır bir valiz, diğerinde bond çanta, vasıta yakalamak için, diğer telaşlı kişilerle itişip kakıştığım oldu. Bolu Dağı'nda, gece yarısından sonra, kar fırtınası içinde, kaypak zemin üzerinde slalom yapan otobüslerde Azrail'in omuzuma dokunmasını beklediğim anlar yaşadım. Rötarı bazen beş altı saati bulan trenlerde, kötü ışık altında, bazen kitap, gazete okumak, bazen de anılarım için cebimdeki kağıtlara bir şeyler yazmak yüzünden okuma gözlüklerimin camlarını kalınlaştırmak zorunda kaldım.

Bu yaşta, karşılıksız kalacağı daha başlangıçta belli zahmete girmekten pişmanlık duyup duymadığımı soranlar çıkabilir. Onlara vereceğim yanıt kesin bir "hayır" olacaktır. Üstelik zahmet karşılıksız kalmış da değil. Yıllardan beri kafamı yormuş birtakım soruların yanıtlarını bu süre zarfında hemen tümü ile buldum. İngilizler'in "jigsaw puzzle" dedikleri, kesilmiş küçük parçaların bir araya getirilmeleri ile ortaya bir tablo çıkartılması oyununa benzer şekilde, ben de, "tüm görkemi" ile diyemeyeceğim, "tüm dehşeti" ile ortaya bir "komplo tablosu" çıkarttım. Şimdi geriye, tabloyu okuruma munasip şekilde sunabilmem kalıyor. Bu noktaya gelmiş, bu kadar karmaşık hal almış bir iftirayı gözler önüne sermek kolay bir şey değil ama ben bu tablonun üstünü örtüp tavan arasına kaldıramam ki. Tüm çirkinliği ortaya çıkmış bu nesneyi temaşaya açık tutmam lazım. Kaderin üstüme yığıldığı çok talihsiz bir görev bu benim için. Ayrıntıları ele alınmadan yerine getirilmesi zor bu görev hakkında, bu aşamada söyleyeceklerim şunlar olacak:

"O acayip Bulgaristan serüveni"ni öğrendiğim andan itibaren kafamı iki soru meşgul etmeye başlamıştı. Bunların biri şu idi: Bulgar-

lar'ın bana çengel atmış oldukları iddia ediliyordu ama benden nasıl bir hizmet sağlamışlardı, bunun yanıtı açıkta kalıyordu. Herhalde Bulgarlar, bir Kızılhaç hizmeti yerine getirircesine, karşılık beklemeksizin bana kadın bulmuş değillerdi. Bunun karşılığında benim de bir şey yapmış olmam, bana verilen hizmeti ödemiş bulunmam gerekirdi. Aksi halde "komplo tablosu" eksik kalmış olurdu. Bu noktanın tamamlanması için acaba ne uydurulmuştu? İkinci soru da şu idi: Bu komplo eylemi, sürecini nasıl ve ne zaman tamamlamıştı? Başka bir deyimle, acaba dosya gerçek anlaşıldıktan sonra kapanmış mı idi, yoksa sonuna kadar açık mı tutulmuştu?

Sorumluluğu az olmayan görevlerde hizmet vermeye devam etmiş bulunduğuma göre, belirli bir tarihten sonra şaibeden kurtulmuş olmam gerekirdi. İşte bu tarih acaba hangi tarihti? Gerçi bunların benim için pratik değeri kalmamıştı ama anlatacağım öykünün harcı olarak bu bana lazımdı.

Aslına bakarsanız, uzun yıllar kafamı yormuş bu sorulara yanıt bulabilme ümidini çoktan yitirmiştim. Oysa bilmeceyi, 1987 Hazi-ranının ortasından sonraki süre zarfında, hiç ummadığım şekilde, hem de en emin ve bilgi sahibi oldukları tartışılmayacak kaynaklardan edindiğim bilgilerle çözdüm. Bana dehşet veren tablo işte ortaya böyle çıktı. İftiracılara göre ben, Bulgarlar'a öyle bir hizmette bulunmuştum ki, kırk yıl istihareye yatsam, onların bu buldukları, benim bulabilecekle-rimin sonuncusu dahi olamazdı. Öte yandan bu çamur atma süreci, Prag Büyükelçiliği yaptığım günlere, yani memuriyet yaşamımın sonuna kadar sürdürülmüş ve orada yaptığım iddia edilenlerle erişilmesi çok güç bir doruğa ulaştırılmıştı. Ama şu da vardı: Araştırma bana, yarasaların hangi köşelere gizlendikleri ve kimler oldukları hususunda yeterli sayabileceğim ipuçlarını da vermişti. Eğer ben konunun dışında yahut iftiracıların yerinde ya da soruşturma kendisine verilmiş savcı olsaydım yapacağım ilk şey, sanığın en ağır cezaya çarptırılmasını sağlayacak maddeyi bulmak için Ceza Kanununu elime almak olurdu. Onların bunu yapmamış olmaları, kendileri için bir he-zimet ve yaptıklarının bilincinde olduklarının en açık kanıtı idi.

* * *

Prag'dan Ankara'ya döndüğüm 24 Kasım 1986'dan emekliliğimi istediğim 22 Şubat 1988'e kadar geçen on beş aylık süreyi, 1987 Tem-

muzuna isabet eder şekilde, beni memuriyette tutan nedenler açısından, iki döneme ayırmam mümkün. Böyle bir bölünmeye neden gerek gördüğümü anlatmaya çalışayım:

Ankara ile İstanbul arasında, gecikme olmadığı takdirde, yedi buçuk saati bulan Mavi Tren yolculuklarında günün tüm gazetelerini yanıma almayı adet edinmiştim. Bu yolculukların hiç değilse dörtte birinde, gazeteleri benden alıp okumak isteyenler çıkardı. Okumayı bitirdikten sonra da insanımıza özgü cana yakınlıkla, ya günlük dertlerini, ya da elmalarını benimle paylaşırlardı. 1987 Temmuzunun 17'nci günü, yine aynı şekilde gazeteleri alıp, trenin kalkmasını dahi beklemeden sahifeleri çevirmeye başladığım zaman, karşıma beni çok şaşırtan bir haber çıktı. Başbakanın Suriye'ye yapmış olduğu ziyaret sırasında, yanında bulundurduğu kişiler arasında bir tanıdığın ismi de vardı. Fakat beni asıl şaşırtan o ismin orada olması değil, isme refakat eden sıfat idi. Bahse konu kişiyi ben, "o acayip Bulgaristan serüveni" günlerinden beri tanımakta idim. On yılı aşkın bir süre önce, ihanet suçu ile mahkemeye verilmiş M.E. adındaki şahsın, beni hiç tanımadığı halde hakkımda çok ağır bir ithamda bulunduğunu anılarımın ilk bölümlerinde anlatmış, M.E.'nin böyle konuşmasına "yardım" edenlerden birinin H.A. adındaki kişi olduğu iddiasının bana daha o tarihlerde ulaştırılmış bulunduğunu ilave etmişim. İşte şimdi adı gazetede karşımda duran kişi bu H.A. adındaki zattan başkası değildi. Bu zat, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcılığı yaptığım günlerde makamıma gelmiş ya da gönderilmişti. Onun bu ziyareti yapmasının, Bulgaristan olayındaki sorumluluğu kabul etmesi anlamına geldiğini, ikimiz de gayet iyi biliyorduk. Ben de, hem onun bu jestini karşılıksız bırakmamak, hem de değer verdiğim bazı insanların temennilerine uymuş olmak için, anılarımda kendisi hakkında fazla bir şey yazmak istememiş, sadece bir yerde adının baş harflerini zikretmekle yetinmiştim. Daha sonraki yıllarda, mensubu olduğu Haberalma Örgütünden ayrıldığını, adını kamuoyunun gayet iyi bildiği bir iş adamının yanında çalışmaya başladığını duymuştum. Şimdi okuduklarımdan, kendisinin örgütüne dönmüş olduğunu, üstelik orada en üstün bir altındaki makama getirilmiş bulunduğunu öğreniyordum. Oysa ben, Haberalma Örgütlerinden ayrılanlar bir daha geri dönemezler sanıyordum, demek yanlış biliyormuşum.

İşin diğer ilginç yönü, sözünü etmekte olduğum kişinin, alışılmı-

şın dışında, basınımızın tanınmış şahsiyetleri ile, açık ve samimi konuşmalar yapmakta, fikir alışverişinde bulunmakta olması idi. Haberalma Örgütüne yeni bir hava getirilmek, örgütle kamuoyu arasındaki iletişim kuvvetlendirilmek isteniyor gibiydi. Bu böyleyse, hiç şüphesiz, bundan mutluluk duymak gerekirdi. Amerika'da da, oradaki kadar değilse bile, İngiltere'de de bu çeşit örgütlerle kamuoyu arasında, münasip şekilde bir temas mekanizması geliştirilmişti. Oralarda dağın zirvesi gözden uzak tutulmaz, buna karşılık dağın içine oyulmuş galerilere kimse yaklaştırılmazdı. Bizde ise, zirve de sis içinde kalır, iletişim eksikliği zaman zaman kazalara neden olurdu. Tarihimizin kritik bir anında, bir Başbakan dahi örgütün zirvesine giden yolu bulmakta güçlük çekmiş değil miydi?

Gazeteler Haberalma Örgütümüzde bir "sivilleştirme" sürecinin başlatılmak üzere olduğundan da söz etmekteydiler ve bunu tartışmaya daha bir süre devam edeceklerdi. Bu sürecin, servisin başına kimi getireceği üzerinde hiç durulmuyor, H.A.'dan başka birinin adı akla gelmiyordu.

* * *

Tren gardan çıkıp gittikçe artan bir hızla Eskişehir'e doğru koşmaya başladığı zaman ben, anılarımı bir süre durdurmak ve bunları yeni bir şekle sokmak zorunluğunu duymaya başlamıştım. "Sağdan soldan bana omuz vurulmaya yeniden mi başlandı?" diye düşündüğüm bir sırada, bir eski tanıdığı tekrar "omuz vurabilir" duruma gelmiş görmek huzurumu kaçırmıştı. Geçmişin öyküsünü, duygusallığa da yer veren bir hava içinde anlatmakla yetinemezdim artık. Günlük yaşamımızın tanınan bir siması olmaya talip bir insanın kimliğini saklı tutmaya devam etmek, kraldan fazla kral taraftarı olmak değil miydi? Belleğimin kıyısına köşesine terkettiklerimi tekrar ele almalı, aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini yeniden gözden geçirmeli, yazdıklarımı yeni bir şekil vermeliydim. Bunu yaparken, "Masonlar Vadisi"ne birkaç tur daha tertiplemem kaçınılmaz olacaktı.

Masonlar hakkında, normal sayılabileceğin ötesinde ilgi duymamın nedenleri arasında H.A.'nın, daha doğrusu onun adının da bulunduğunu söyleyebilirim. Mason geleneklerinde yer almış biri kral, diğeri mimar iki kişinin adını taşıyan bir insanın, kendisinin değilse

bile babasının mason olduğuna kesin gözle bakılabilir, kendisi mason olmasa dahi, adının etkisi ile, masonların ondan himayelerini esirgemeyeceklerine inanılabilir. "O acayip Bulgaristan serüvenini kim tezgahladı?" diye düşünmeye başladığım zaman, "tezgahtar"lardan birinin "Mason Mahallesi" sakinlerinden olduğu iddia edilince, o mahalleye uğramak gereğini duymuştum. Şimdi aynı kişiyi, ülkemin güvenliğini koruyan "Tarassut Kulesi"nde, markası seçilmeyen bir dürbünle etrafı seyreder görüyordum. Bu bana, aradığımı bulmak fırsatını verebilirdi.

Ben bunları düşünürken tren, hız keserek, fakat durmaksızın Polatlı'dan geçmeye başlamıştı. Polatlı'dan Eskişehir'e uzanan ova bir kahramanlar ovasıdır. Şairin, toprağı sıksan şüheda fışkıır dediğı yer burasıdır. Ben o gün orada, gitmekte olduğumuz yönün solunda, rüzgâra kafa tutar gibi duran tepenin üzerinde bir hayalet gördüm. Kılıcını "Evrenin Hâkimi" edasıyla gökyüzüne uzatıyor, "ben Üçüncü Halim, siz kimsiniz dağlar, taşlar?" diyordu. Etrafıma baktım, onu benden başka gören yoktu ve galiba adı da yanlış duymuştum.

* * *

Bu yolculuktan hemen sonra, araştırmamı genişletmek, ona yeni bir yön vererek hızlandırmak istedim. Bu dilediğim kadar kolay olmadı, yedi sekiz ay kadar sürdü ve 1988'e sarktı. Basında da yankı bulan önemli bir teftiş konusu, bazı dış geziler ve bir de çalışmanın dikkatli yaklaşım gerektirışı tempoyu yavaşlattı. Buna rağmen, bu süre zarfında, bana yardımcı olabileceklerine inandığım yirmiye yakın kişi ile konuştum. Bunlar arasında, beni hiç tanımadığı halde, mahvıma neden olabilecek bir ithamı zapta geçirtmekte sakınca görmemiş M.E. adındaki şahıs ile onun avukatı da vardı. Bu suretle M.E. ile hayatımda ilk kez karşılaşmış ve konuşmuş oldum. (Ya 24 ya da 25 Ağustos 1985 tarihli Tercüman gazetesinde, Bulgaristan Türkleri ile ilgili bir yazıda, Vasil Stoyanov ile M.E.'den de bahsedilmekteydi. M.E. için orada Mihri adı kullanıldığından, bundan böyle ben de ondan Mihri diye söz edeceğim. Anılarımin kendisi ile ilgili kısmını okuyan avukat ise, adını saklı tutmam için ortada neden bulunmadığını söyledi. Ben de onun bu arzusuna uyarak, Aziz B. Özdener'in gerçek adının Alpaslan B. Öktener olduğunu şimdi açıklayabilirim.)

Kendileri ile görüştüklerimin hemen hepsi benimle, açık kalpli-

likle, güvenlerini benden esirgemez bir hava içinde konuştular. Onların bu güvenini sarsmaya hiç niyetim yok, bunu düşünmek dahi istemem. Ancak bütün dikkatime rağmen, benim niyetimle onların güveni arasında boşluk çıkmasını önleyemezsem onlardan şimdiden özür dileirim. Gerçi ben kimseden kendisi ile neden konuşmak istediğimi saklamış değilim. Neyi niçin öğrenmek istediğimi, başkalarının aşırı dahi sayabilecekleri oranda izah ettim. Bana gösterilen güveni israf etmenin herkesten çok bana zarar vereceğini de gözden uzak tutmadım. Yalnız bir kişiden, nam-ı diğer Hüseyin beyden, özür dilemek lüzumunu hiç duymuyorum ve bu gereği duyacağım günün geleceğini de sanmıyorum. Onunla benim aramdaki düşünce ve anlayış farkı o kadar fazla, onun kaderime indirdiği darbe o kadar ağır ki, onun güvenini korumayı kendime dert etmiş olsam, elimdeki kalemi hemen bırakmam gerekir. Hüseyin bey bana güvensizliğini o kadar güzel belgelediğini, kendi değer ölçüleri içinde bunları o kadar sağlam sunduğunu sanmış ki, şimdiden sonra hata etmiş olduğunu ifadeye kalkışsa dahi benim bunu umursamam için ortada neden kalmamış. (Ortaçağın engizisyon günlerinin günümüze atlamışa benzeyen bu H.'ler ikilisine bir de Henze nam zat eklenirse ortaya "H. üçgeni" diye adlandırabileceğimiz sosyo-geometrik bir nesne çıkıyor. Tabii bu Henze, ön adları Hans Werner olan Opera Kompozitörü Henze değil, bu Hanze ön adı Paul olan, ülkemizde sahnelediği piyeslerde rol almak isteyenlerin kapısında kuyruk oluşturdukları Komplo Prodüktörü Henze. Bu üçgeni Euclid geometrisinin uluslararası boyutu içine yerleştirmek isterdim. Bunu benim yalnız başıma başarabilmem kolay değil ama ben yine de yeteneğim yettiğince bir şeyler yapmaya çalışacağım. Zira üçgenin bir kenarında "gönye ve pergel" işaretini görüyor, "Büdbukat" yazısını okuyorum ve bunun "Bir Ülkenin Diğer Bir Ülkeyi Kontrol Altında Tutma" sistemini, başka bir deyimle "Tasmalama" eylemini simgelediğini düşünüyorum).

* * *

Araştırmalarım sırasında kendileri ile konuşmak istediğim hemen herkesle konuştum. Bunların arasında Orgeneral Nurettin Ersin ile Orgeneral Necdet Üruğ'un da bulunmasını isterdim, olmadı. Olemp'e giden yollar fazla engebeli. Aradıklarımı saklayan kasanın anahtarı mu-

hakkak onlarda da var. Üruğ'dan neyi öğrenmek istediğimi bir ortak dostun aracılığı ile kendisine ulaştırdım, ondan yanıt da geldi. Yüzyüze gelmiş olsaydık soracağım bir iki şey daha olurdu. Sonradan olaylar öylesine beklenmedik bir güncellik kazandı ki, konuyu ileride ele almak üzere öykümün akışına bırakmam belki daha doğru olacak. Ben şimdi Nurettin Ersin'den neyi öğrenmek istemiş olduğumu anlatayım:

Ersin'le tanışmak, konuşmak fırsatını hiç bir zaman elde etmiş değilim. Haberalma Örgütümüzün başında olduğu günlerde "o acayip Bulgaristan serüveni" hakkında kendisi ile görüşmek arzusunu kuvvetle hissetmiştim. "Sağlam müesseselerimiz kendi arızalarını kendileri gidermesini bilirler" diye düşünüp bunu yapmaya gerek görmemiştim. Örgüte güvenmekte ne kadar haklı ya da haksız olduğumu okurumun takdirine bırakıyorum. Ersin'in şahsına güvenmekte haksız çıktığımı da sanmıyorum. Onun "Bulgaristan serüveni"ni benden çok daha iyi ve tüm ayrıntıları ile bildiğinden şüphe edilemez. Kendisi tek kelime ile kaderimi altüst edebilecek bir durumdan, o günden bugüne kadar, hiç bir zaman çıkmamıştır. Böyle bir şey yapmamışsa buna, benim günahsızlığıma inanmış olması dışında tek neden bulunamaz. Arkadaşa değil, kardeşe dahi oyun oynayanların eksik olmadıkları bu âlemde, yüzünü dahi görmediği bir kişiden himayesini esirgememiş bu insana benim saygı duymamam mümkün değil. Onun bu tutumu dahi suçsuzluğumun yeterli bir kanıtıdır kanımca.

On yıl kadar önce yapmaya gerek görmediğim bir şeyi, Ersin'le görüşmeyi, aradan bu kadar zaman geçtikten sonra şimdi niçin arzu etmiştim? Çünkü ben, bana yüklenmek istenen günahların, bu kitabın başında anlattıklarımın çok daha ağır olduğunu öğrenmiştim. Şimdi sadece aysbergin tepesini görüyor değildim, su altındaki bölüm hakkında da bilgi sahibi olmuşum ya da ben öyle sanıyordum. Hazreti İsa'yı kimlerin öldürdüğünü öğrenince kılıcına davranan Yeniçeri Ağası gibi ben de, eski bir tezgâhın boyutunu, bu tezgâh kolumu, kanadımı kırdıktan çok sonra öğrenince celâllenivermiştim. Konuyu iyi bilen, kendisine güvenilebileceğim birinin görüş ve tavsiyesini ihtiyacım vardı ve bu, Ersin olabilir. Kendisinden randevu istedim. Randevu hemen verilmeyince, yapacağı bir tavsiyenin manevra alanımı daraltabilmesi ihtimali aklıma geldi. Sırf moral açıdan da olsa sorumluluğu başkası ile paylaşmamalı, doğru bildiğimi tek başıma yapmalıydım. Bana sıkıntı gelecekse bu sadece kendi karar ve tutumundan dolayı olmalıydı.

Geçmişte dost, arkadaş tavsiyesinden yararlanayım derken az mı zarara uğramıştım? Ancak bildiklerimi derlerken çok dikkatli olmam gerektiğini unutmamalı, limon toplayayım derken elimi arıya ısırtmamalıydım.

Bütün bunları göz önünde tutarak ve bu gözde tutuşun gerektirdiği ihtiyatı elden bırakmaksızın bana ulaşan bilgileri kaleme aldım ve üstünden birkaç kez geçtim. Bunları "nihayet kıvamına getirebildim" dediğim sırada haftalık bir dergide yayınlanmış bir mülakat gözüme ilişti. Kendisi ile konuşulmuş olan kişi, örgütünden ayrılmak zorunda kalmış yüksek dereceli bir Haberalma uzmanı idi. Onun söyledikleri ile benim yazdıklarım arasında bir paralellik var gibi geldi bana. Anlattıklarını hiç anlatılmamış farzederek yoluma devam edemezdim. Yazıp tamamladıklarımı çekmeceye koyup bu bölümü yeniden yazdım. Şimdi aşağıda okuyacağınız işte bu ikinci metindir. (Birinci metne sonra döneceğim)

* * *

Bugün, 26 Haziran Pazar, kızım Zekiye ÖSYM sınavlarına girerken ben, Nokta dergisinin 3 Temmuz 1988 tarihine taşıyan 26 sayılı nüshasında, fotoğrafının enseden çekilmesini yeğleyen, Mehmet Eymür adındaki Haberalma uzmanı ile yapılmış mülakatı okudum. Bu bana fevkaalede ilginç göründü ve kafamda bazı çağrışımlara yol açtı. Bu çağrışımları derhal derleyip okuruma sunmam lazım. Sanırım onun kim olduğunu anlatmama hiç gerek yok. O da benim gibi, "derdini etrafa anlatma kampanya"sına girmiş durumda ve eminim o da benim gibi, çok geçmeden nisyana gömülüp belleklerden silineceğimizi, şimdi yapmakta olduğumuz işin, bir elle verilip öteki ile alınan oyuncaklarla oynamaktan ibaret olduğunu gayet iyi bilmektedir. Ben onun, bir zamanlar, sadece kendi oyuncakları ile oynamakla yetinmiş uslu bir çocuk mu, yoksa zaman zaman başkalarının oyuncaklarını kırmaktan zevk almış biri mi olduğunu merak ediyorum. Gelin bunun yanıtını onun kendi ifadeleri içinde bulmaya çalışalım:

Eymür, kendisine yönetilen "MIT-emniyet kopukluğu için nasıl bir sistem düşünülebilir?" sorusuna cevaben bazı önerilerde bulunuyor ve şunları ekliyor: "Size basit bir şey söyleyeyim. Zahit Avcıbaşıoğlu diye bir polis müdürü yakalandı, büyük miktarda uyuşturucu maddeyle.

İstanbul Narkotik Şube Müdürü oluyordu, buraya tayin ediliyordu. Yakalandı da edilmedi. Bunu tayin ettiren güçler kimdir, bunlara iyi bakmak lazım. Niye tayin ettiriyorsun? Yakalanmasaydı demek buraya gelecekti. Tezgâha bakın siz..."

Konuya tek açıdan bakışa bakın siz. Emniyette böyle bir şey olmuş da MİT'te hiç mi olmamış? Savaşman olayını hiç mi anımsamıyor Eymür? Kader arkadaşı Hıram'ın CIA ajanı diye yakalattığı ve bazı kişilerin "gadra uğramış" olup olmadığı hususunda hâlâ bir kanaata varmamış oldukları Savaşman'ın o zamanlar bulunduğu makama başka tehlikeli kişilerin de sonradan erişmiş ya da ileride erişebilecek olmaları tümüyle ihtimal dışı mıdır? Eymür acaba Peter Wright'ın "Casus Avcısı" başlıklı kitabını okumamış mıdır? CIA'nın, İngiliz Haberalma Örgütü'nü kontrol altına almak gayretleri ve bu örgütte büyük sorumluluklar yüklenmiş olan Wright'ın duyduğu endişeler hakkında bilgi sahibi olamamış mıdır? (Peter Wright kitabında, Stephan Knight'ın, İngiliz Haberalma Örgütü'nün başına geçmiş olan Sir Roger Hollis'in "Rus casusu" olduğu hususundaki iddiasını da teyit etmektedir.) CIA'nın, kardeş örgüt saydığı İngiliz Haberalma Örgütünü dahi kontrol altına almaya çalıştığı iddia edilirken, bizim örgütümüzü elde etmeye hiçbir zaman kalkışmamış olduğunu söylemek mümkün müdür? Biz yine de Eymür'ün tezgâh eylemleri karşısında duyduğu hassasiyetten memnun olabiliriz. Demek ki o, ülkemize karşı girilen tüm oyunların, bunların kaynağı kim olursa olsun - tabii CIA ve masonlar dahil - karşısına dikilmiş, böylece devletin kendisine duyduğu güvenin, sağladığı imkânların karşılığını ödemiştir.

Şimdi biz Eymür'e sorulan bir sonraki soruyu okuyabiliriz: "Böyle bir tayin mekanizması var mı? Hâkim yer, kim tayinlerde?" Sorunun anlaşılması zor ama niyet meydanda: "Madem siz tezgâhlamayı mümkün görüyorsunuz, öyleyse biz suçluyu devlet binasının hangi katında aramalıyız?" demek isteniyor.

Şimdi de yanıtı okuyalım: "Hâkim yer olarak en üst yerlere bakmak lazım tabii. Bize bundan senelerce önce başka bir cumhurbaşkanı zamanında yabancı istihbarat servisinden bir bilgi gitti. Dediler ki şu adam silah kaçakçılarıyla işbirliği içinde. O tarihte cumhurbaşkanına bu bilgi götürüldü. Kiminle mücadele edeceksiniz? Devlet en üst merci, işte beni atıyor işten."

Elli sözcüğü bulmayan bu yanıt -tam tamamına kırksekiz sözcük-

aslında bir bilgi hazinesi. İçinde binbir serüvenin gizi, sayısız tilkinin izi gizli. Gelin bu kırksekiz sözcüğü, hep birlikte madde madde deşifre etmeye çalışalım:

Madde bir: "Onlara yani Eymür'gillere yabancı istihbarat servisinin bir bilgi gitmiş" ("Bilgi geldi" denecek yerde "bilgi gitti" denilmesi bir meslek alışkanlığı mıdır, bilemem. "izahancı" ile "istihbarat" sözcükleri arasında "bir" sözcüğünün eksik oluşunun içerdiği anlam, açıkladığı zihniyet, Türk dilinin kudretini gösteriyor gibi geldi bana) "Acaba hangi ülkenin istihbarat servisinden gelmiş bu bilgi?" Aklınıza adı ilk gelen ülkenin hangisi olduğunu ben biliyorum, haklısınız, ben de aynı şeyi düşünüyorum.

Madde iki: "Bu malum servisten gelen bilgi ne imiş?" Şu imiş: Eymür'gillere birisini gösterip "şu adam silah kaçakçıları ile işbirliği içinde" demişler. Onlar da "tamam suçlu bulundu" deyip harekete geçmişler.

Madde üç: "Yabancı istihbarat servisinden kanıt istenmemiş mi acaba?" "Gerek var mı, adamlar bizi aldatacak değiller ya" diye düşünülmüş galiba.

Madde dört: "Bu bilgi onlara gidince ne yapılmış?" Hemen Cumhurbaşkanı'na koşulmuş.

Madde beş: "Cumhurbaşkanı kim imiş?" Evren olmadığı kesin. Öyleyse kim? Zaman makinesini aşırı hızla geriye doğru çevirmeye başlarsak, Eymür geri geri koşmaya başlayacak, okuluna geri dönecek, belki de kısa pantolonunu giyecek. Onun için makineyi yavaş çevirelim, fazla geriye gitmeliyim. Bu durumda ibre, Fahri Korutürk'ü gösteriyor galiba. "Bakılması lazım denilen yer" bulundu mu dersiniz?

Madde altı: "Cumhurbaşkanı kendisine sunulan bu bilgiyi öğrenince ne yapmış?" Kaçakçı ile işbirliği edenin canına okuyacağı yerde, tutmuş Eymür'ü işten attırmış.

Madde yedi: "Cumhurbaşkanı neden böyle yapmış?" Cumhurbaşkanı silah kaçakçılarıyla işbirliği yapan bir sorumluyu himaye etti ve böylece tezgâha âlet oldu anlamı çıkarmamak imkânsız Eymür'ün bu sözlerinden. İnanılacak gibi değil. Korutürk gibi bir şeref ve namus. heykeline çamur atanın, eşref saat gelince, cehennemin kapısını çalacağına ben kesinlikle inanırım. Şimdi biz "açık seçik" soralım: Cumhurbaşkanı sizden delil istedi de siz bu delili verebildiniz mi? Yoksa YİS'ten (Yabancı İstihbarat Servisi'nden) "giden" bilgileri, sırf

oradan "gitti" diye, araştırmaya gerek görmeksizin yeterli saymaya bu kadar mı alışmıştınız? Alışkanlığınızı, elde delil olmadan bir Cumhurbaşkanı suçlayacak kadar mı ileri götürebiliyordunuz?

Madde sekiz: "Bu işi Cumhurbaşkanı kadar götürmeye acaba neden gerek görülmüş? Arada bunu karara bağlayacak başka bir makam, meselâ Başbakanlık ya da yetkili Bakanlık makamı, yok mu imiş?" Herhalde sanık, Cumhurbaşkanı'nın yerinden alınmasında söz sahibi olduğu bir yerde bulunuyormuş ki, ona sormak zorunlu olmuş. Belki de adam, Cumhurbaşkanı'nın yabancı bir ülkede temsilcisi gibi bir şeymiş.

Madde dokuz: "Cumhurbaşkanı ikna edilemedi ise iş neden orada bırakılmayıp Eymür'gillere kapı gösterilmiş? İyi niyetle hata ettiler, bir daha yapmazlar diye düşünülüp onlara yeni bir şans tanımak neden istenmemiş?" Herhalede iş, delilsizlikten de öte birtakım başka acayıplıklar de içeriyormuş ki böyle yapılmış.

Geldik onuncu maddeye: "Sonradan neden işlerine döndüler ve neden bir kez daha işlerinden oldular? Örgüte bir girdiler, bir çıktılar, tekrar girdiler, tekrar çıktılar ve bunu hep yaptılar, yoksa bir şeye mi takmışlar?" Bir önceki maddede değinilen acayıplıklar, fırtınaya tutulmuş rüzgâr horozu gibi kendi etrafında dönmeye başlayınca bunların da kendilerini işten çıkartmasında bir keramet varmış).

Şimdi sıra sonuncu maddede: "Acaba silah kaçakçıları ile işbirliği yapan ve eski Cumhurbaşkanı'nın kanadı altına aldığı kişi kim imiş?" Aman yavaş konuşalım, olur a, sanık diye çıka çıka belki de ben çıkarım ortaya. Şaka bir yana, isterseniz kanıt dosyasını biraz daha zenginleştirene kadar bu işin tartışmasını erteleyelim. Şimdilik ben, soruşturmayı çabuklaştırmak gayesiyle ve geçici olarak sanık rolünü üstleneyim:

Acaba Eymür'ün sözlerini deşifre edilmiş olarak şu şekilde kâğıda dökebilir miyiz: "Hâkim yer olarak en üst yerlere bakmak lazım tabii. Bize bundan senelerce önce Korutürk'ün zamanında YİS'ten bir bilgi gitti. Dediler ki Berduk Olgaçay adındaki adam silah kaçakçılarıyla işbirliği içinde. O tarihte bu bilgi Korutürk'e götürüldü. Kiminle mücadele edeceksiniz? Devlet en üst merci, işte beni atıyor işten." Kırk sekiz sözcüklük ifade kırk altı sözcüğe indi ama galiba bir hayli açıklık kazandı. Aslında sanığın Berduk Olgaçay olması ya da olmaması, Cumhurbaşkanı'nın Korutürk değil de, meselâ Sunay olması hiç önemli

değil. İsimleri dilediğiniz gibi değiştirin olay vahametinden hiçbir şey kaybetmez. Çağımız damgası vurulmuş olarak karşımızda durur kalır.

Eymür soruyor: "Kiminle mücadele edeceksiniz?" Şimdi ben ona sorayım: "Silah kaçakçılığı ile itham edilen adam, eğer iftiraya uğramış ise kiminle mücadele edecek?" Tüm olanaklar sizin elinizde. Cumhurbaşkanı kadar çıkabiliyorsunuz. Onu ikna edemiyorsanız bunun nedeni herhalde bir başkasının yetersizliği değil. Öteki zavallı ne yapacak? Derdini kime anlatacak? Karanlıkta yarasalarla mı boğuşacak?

* * *

Hiram gibi Eymür'ün de mason olduğunu gazeteler yazdı. Bunun tekzip edildiğini duymadığım için varsayım yolunu açık sayıyorum:

Kütüphanemdeki masonlukla ilgili kitaplar arasında, Dr. Selâmi Işındağ'ın "Masonluk bir ahlâk okuludur" başlıklı kitabı da var. Kitabın içeriği değil ama başlığı beni tebessüm ettiriyor. Masonluğun "Organize İltimas Örgütü" (O.İ.Ö.) olduğu bu kadar meydanda iken bu kitaba bu başlık nasıl verilebilmiş? Yoksa onlar, iltimasın "biraderlik bağlılığı" sayıldığı başka bir dünyadan mı aramıza gelmiş. "Bazı kimselerin yaşama ve gelişme hakkını ellerinden alıp kendi mensuplarına dağıtmayı şiar edinmiş bir zihniyetin hâkim olduğu bir okulda ne çeşit ahlâk dersleri verilmektedir acaba?" diye merak etmekten kendimi alamıyorum ve şöyle bir ara formül bulduğumu sanıyorum: Bu ahlak haricilerle ilişkilerde geçerli olmayan, içe dönük bir ahlâk olsa gerek. Bulunduğu ülkenin kanunundan, örf ve âdetinden yararlanmakta, müesseselerinden yardım istemekte güçlük çeken bir örgütün kendi iç nizamını kendisinin yaratması durumundan kaçamayacağı düşünülebilir ve böylece ortaya bir "Devlet İçinde Devlet" (D.İ.D.) çıkıverir. Bu olasılık, "acaba iş kontrolden kaçarsa, mahkeme benzeri karar organları, cellat benzeri yaptırımcılar da belirmez mi sistemin içinde?" şeklinde endişe de doğabiliyor insanın kafasında. Masonlar da, son derece uygar insanlar olduklarından, bu mahzuru görüp gerekli tedbirleri almışlardır herhalde. İşte masonluk okulunda, "Büyük Mimarın Kâinatı yaratma tekniği," "Laikliğin ana prensipleri," "Azınlıkları yakından izleme sanatı," "Bir ihtilâl kaç derecede buharlaşmaya başlar?" gibi ders ve seminerlerin yanına bir de ahlâk dersi eklenmiş olması, tehlikelerin kontrol altına alınması açısından yadırganacak bir şey olmasa gerek.

İleride tekrar döneceğimiz bir konuya bu aşamada kısaca da olsa-pek de kısa olmadı ya- değinmemizin nedeni, Hiram-Eymür eylemlerini içine sığdırabileceğimiz çerçeveyi bulabilmek. Zira Hiram ile Eymür'-ün ya da hiç olmazsa birinin O.İ.Ö. mensubu yani mason olduğu varsayımından hareketle bu noktaya kadar geldik. Bunların her ikisi de mason değillerse, bizim bu spekülatif gayretimiz havada mı kalacak? Hiç sanmıyorum, aslında onlar da, ben de Büdbukat tahtasında piyondan öte şeyler değiliz. Bizlerin şu veya bu olmamız, hatta oyun dışında kalmamız, oyunun kurallarını hiç değiştirmez. Bir insanı sırf O.İ.Ö. mensubudur diye Y.İ.S.'in hizmetinde saymak abestir ama O.İ.Ö. ile Y.İ.S.'in, örgüt olarak birbirlerinden yardım ve destek esirgeyeceklerini düşünmek bundan daha az abes değildir.

Sizlere sunmak istediğim şu formülü, mesnetsiz saymayacağınızı umuyorum: "Ülke güvenliğini korumakla görevli kimseler, antenlerini Devletin zirvesine çevirecek yerde, okyanuslar ötesinden gelen sesleri dinlemekte iseler, Danimarka'da bir şeyler kokuşmuş demektir, beyler."

* * *

Eymür'ün dediklerine yer açmak için çekmeceye koyduklarımı tekrar ele almanın zamanı geldi ama kanatlandırdığım çağrışımların, Hitchcock'un Kuşları gibi, üzerimize gelmelerine mani olamıyorum; araya bir paragraf daha sığdırmak istiyorum.

Sadi Koçaş anlatır: 1971 Martında, Nihat Erim'le birlikte hükümeti kurmaya çalışırken Atilla Karosmanoğlu'nun Başbakan Yardımcılığına getirilmesi bahis konusu olur. Bazı kişiler, "Atilla solcudur, olmaz" derler. Nihat Erim, derhal Okyanuslar ötesinden bilgi ister. Oradan, Karaosmanoğlu'nun, Koçaş'ın deyimi ile, "pırıl pırıl milliyetçi" olduğunu belirten sicil gelir ve o, "solculuktan kurtulma" savaşına girmiş Türkiye'nin Başbakan Yardımcısı olur.

Bu sicili kim, nasıl verdi? Yüzeyden bakıldığında, "Ziverbey ef-sanesini" tarihimize armağan etmiş zevattan hiç birinin bunu onayla-mayacağını, hatta karşı gelmeye çalışacakları düşünülebilir. Oysa bu, böyle olmamıştır. Solcu sanılan kişi, solculuğa karşı savaş açılınca, karargâhta "Harekât Masası"nın başına geçenlerden biri olmuştur.

Biz faniler, 1971 Martına baktığımızda çok kişinin önüne Okya-nuslar Kralı tarafından neden halı serilmiş olduğunu anlamakta zorluk

çekiyoruz ve çok şeyi "tête-bêche" görüyoruz. Örnek vereyim:

Atilla Karaosmanoğlu'nun, Devlet Planlama Teşkilâtı'ndan ayrılıp Paris'e geldiği günlerde, Türkiye'nin ekonomik durumu üzerinde verdiği konferansa, o zamanki Büyükelçimle birlikte gitmiştik. Atilla'nın söyledikleri o kadar sola dönük ve benim düşüncelerime o kadar ters idi ki, Başkonsolos olmasam muhakkak soru sorar ve tartışmaya girebilirdim. Mamafih kendisi ile bu tartışmayı yapmak fırsatını yine de buldum. Sonradan "Tercüman" gazetesinde de yer alan ve Büyükelçilik salonunda cereyan eden bu tartışmada "Türkiye'ye yabancı sermaye getirilmesi" ile "Türkiye'de televizyon kurulması" konularında görüşlerimizi, karşılıklı olarak ve biraz da kuvvetli ifadelerle belirttik.

Acaba kim neyi savunmuştu? Karaosmanoğlu'nun o zamanki görüşleri yakın tarihimizin sahifelerine geçmiş bulunmaktadır. Ben de onun gibi düşünmekte olsaydım tartışmaya gerek kalmazdı. Tartışmanın dozu ile ayrıntıları da az ilginç değil, bunları da anlatmak isterdim, ama böyle giderse yolu tamamiyle kaybedeceğim .

Şimdi gelelim bu işteki tersliğe: Meğer biz bir "solcu"nun konuşmasına gittik diye de mimlenmişiz, oraya gitmeyerek müstakbel Başbakan Yardımcımızı "istikbal" etmeliymişiz. Çeyrek yüzyıl öncesinin zihniyeti ile bugünkünü kıyaslıyor, bir karınca boyu ileri mi gitmişiz, yoksa kırk timsah boyu geri mi, bilemiyorum.

Şimdi Atilla nerede, ben neredeyim? Benim adresim malum. Göztepe'de bir apartmanın en üst katından, akşamları, Adaların pırıl pırıl ışıklarını seyretmekteyim. O, okyanuslar ötesinde, diğer üstün yetenekli kişilerle birlikte, dünyayı yönlendirme görevine devam etmekte. Geçenlerde, 7 Temmuz 1988 tarihli "Hürriyet"te, Koçuş ile Özal arasına yerleştirilmiş resmini gördüm. "Uluslararası finans kuruluşları tarafından iyi ve başarılı bir iktisatçı olarak bilinen" diye söz ediliyordu kendisinden. "Sağcı" Özal kadar "solcu" Atilla'nın da itibarı var demek bu çok etkili finans çevrelerinde.

* * *

Şimdi biraz önce çekmeceye koyduklarımızı artık ele alalım ve bunu yaparken, her şeyden önce, yazıların özgünlüğünü dikkatle koruyalım. Zira 26 Haziran 1988 tarihinden haftalarca evvel yazdıklarımla Eymür'ün dediklerini karşılaştırmak hayli eğlendirici olacak. Çeşitli

kaynaklardan topladığım bilgilerin doğru olduğunu ben biliyordum ama bunları okuruma kabul ettirebilmenin yolunu nasıl bulacağımı pek kestiremiyordum. Eymür'ün bu hususta bana destek getirmiş olmasını talih sayıyorum ve kendisine teşekkür ediyorum. İki metin arasında paralellik sağlayayım diye evvelce yazdıklarım üzerinde değişiklik yapmanın dürüst bir hareket olmadığını takdir ediyorum. Bu hususu göz önünde tutarak, sadece zaman uyumunu düzelterek ve biraz kısaltarak, bahse konu bölümü aşağıda sunuyorum:

"Bulgarların beni elde etmiş oldukları yalanını uyduranların, bununla yetinmeyip bu yalana, benim de onlara hizmet ettiğim şeklinde bir kuyruk takmaları lazım geldiği" hususundaki düşüncelerimi biraz önce anlatmıştım. Mantık bunu gerektiriyordu. Şimdi ben bu kuyruğu bulduğuma inanıyorum. İsterseniz bu bulduğumu, dört aşamada, dört soruyu yanıtlar şekilde anlatmaya çalışayım:

Birinci soru şu: "Ben Bulgarlar'a nasıl hizmet etmişim?" Yanıt: "Onların kaçakçılıklarına yardımcı olmak suretiyle". Beni tanımayanların buna inanmaları için ortada geçerli hiçbir neden yok. Beni tanıyanlardan bir kişinin dahi buna inanması ise bence imkansız. Nitekim konuyu kendisine açmak istediğim bir dostum, sözümün sonunu getirmeme fırsat vermeksizin, "sen kaçakçı ha!" deyip kahkahayı bastı. Kuşkusuz bu kahkaha dostumun bana duyduğu güvenin en açık bir belirtisiydi.

Şimdi gelelim işin gülünemeyecek yanına: Ülkemizde kaçakçılık konularının ağırlığı, her nedense, İçişleri Bakanlığımızın Emniyet Örgütünden Haberalma Örgütümüze kaydırılmış durumda. Bunun nede-nini ben bilemiyorum, bilinemeyen de spekülasyona açık kalıyor. "Bulgaristan'ın kaçakçılıkları" konusunda uzmanlaşmış bazı yabancıların adları etrafta dolaşıyor. Bunların arasında, bu konuda yazmış oldukları kitaplarla epey ün kazanmış ilginç iki kişi de var: Biri şu bizim sakallı "General" Henze, diğeri Roma sekenesinden Claire Sterling. Yazdıkları kitapların, Ağca davasında ne denli itibar görmüş olduğunu, isteyenler kendileri araştırabilirler, bu benim ilgi alanım dışında. Benim ilgi alanım içinde olan, "Bulgaristan'ın yolunu bulmuş kaçakçı kamyonları"ndan sıçrayan zifosun neden bana bulaştırılmak istenmiş olduğu. Sakın Bulgaristan işini inceleyenler, "bir taşla birkaç kuş vurmak" istercesine, şüpheliler listesine benim adımları sıkıştırıvermiş olmasınlar. (Peki, bunu niye yapsınlar? İşte benim, şimdiden

yıllarımı verdiğim, belki de bir kenara atılıp kalacak bu kitaba bu kadar zaman ayırmamın nedeni de bu. Bunun yanıtı bende var da iş bunu münasip şekilde anlatmaya kalıyor). (Aslında Henze-Sterling ekibinin asıl görevi ne yazarlık, ne de kaçakçı avcılığı, onların "görevi tehlike" ya da "Büdbukat"çılık).

İkinci soru şöyle: "Benim bulaştığım iddia edilen kaçakçılık acaba ne kaçakçılığıymış?" Cevap: "Silah kaçakçılığı!" Birinci soruyu dahi gülünç bulmuş olana, komedi biraz daha büyümüş görünecek ama aslında büyümekte olan trajedi. Eğer okur, bu yanıtta yeterli kanıt bula mayıp tereddüdünü sürdürmekte ise haksız sayılmaz, zaten bir de hafriyatı tamamlamış değiliz.

Geldik üçüncü soruya: "Ben Bulgarların kaçakçılığına nerede ve nasıl yardımcı olmuşum ve silahlar nerede ve nasıl kullanılmış?" Galiba şimdi kazma madene vurdu. Bulduğumuzu hemen masaya getirmeyip laboratuvarında bir ön incelemeye tabi tutalım:

Hatırlarsınız, Mihri davası ile ilgili belgelerde, Sofya'dan Vatikan'a nakledildiğimden söz edilmekteydi. Dosyalarındaki yanlış bilginin etkisi ile olacak, bazı Haberalma uzmanlarının Roma'daki yaşamım hakkında soru sorup benden bilgi sızdırmak istediklerine zaman zaman şahit olmuşumdur. Benim Sofya'da ve Vatikan'da görev yaptığım yanlıştır da, İtalya'da görev yaptığım yanlıştır değildir. 1963-1964 yıllarında, on dört ay kadar, Milano'da Başkonsolosluk yapıp oradan Paris Başkonsolosluğu'na nakledilmişimdir. Paris'te bulunduğum süre zarfında, nam-ı diğer Hüseyin bey maiyetime atanmış, güvenlik avcıları için her boyda avın bol olduğu Paris'te bizimki, av diye bula bula bendenizi bulmuştur. Serüvenin doğuşunu diyemeyeceğim ama irileşmesini büyük ölçüde Hüseyin beyin hazakatına borçlu olduğumu daha o zaman biliyordum da onun ameliyatı ne denli yüzüne gözüne bulaştırmış olduğu hakkında bilgi sahibi değildim. Neyse, işin bu yanını, Hüseyin beyin hanesine yapacağımız sürpriz ziyaretin anlatımına bırakıp Milano'ya dönelim ve orada iken üçüncü sorunun yanıtını verelim:

Ben "herhalde" Milano'da iken ("herhalde" diyorum, zira benim nerede olduğumu benden daha iyi bilenler olayı iyiden iyiye Roma'ya yerleştirmiş görünüyorlar, aslında benim İtalya'nın hangi kentinde bulunmuş olduğum değil, o bulunduğum kentte yaptığım iddia edilenler önemli) her neyse, ben İtalya'da iken, Bulgarlar benden sağladıkları

belgelerle silah almışlar ve bu silahlar Afrika'ya yollanıp orada bazı ülkelerde, anarşik eylemlerde kullanılmış.

Artık ne diyeyim, iş bu noktaya geldikten sonra, akan sular mı durur, yoksa denizler mi kurur, bilemiyorum. Böyle bir iddia, tümü ile değil, tek nebzesi ile yapılmış olsa, ortaya bir şeref ve haysiyet, hatta bir ihanet meselesi çıkmış demektir. Bunun karşısında suskun kalmak iddiayı kabul anlamına gelmeyecek midir? Dumanın üzerine hemen gitmek ve ele geçirilen külleri çözümlemek artık görev haline gelmiş değil midir?

Gerçekten Bulgarlara bu çeşit belgeler sağlanmışsa ve onlara yardımcı olanın ben olduğuma gerçekten inanılmışsa, bu takdirde, hedef şaşırtma yüzünden gerçek suçlu bulunamamış demektir. Böyle bir yanlış yapılmışsa bunun hesabı sorumlusundan sorulmamış mıdır?

Belki de birileri, ne bileyim ben, mesela "Büdbukat"çılar, ülkeyi destabilize etmek gayesiyle sağladıkları silahları, resmi makamların gözünden kaçırmak için, birtakım belgeler düzenleyip altına benim imzam diye bir şey kondurmuşlardır. Böylece silahların anarşistlerin eline ulaştırılması mümkün olabilmektedir. Bu da olamaz bir şey değil ama ben bunu varsayımdan öteye nasıl götürebilirim?

Aslında ilgili makamlarımız, bu saçma iddialara pek inanmış görünmüyorlar. İnanmış olsalardı, bunu benim yanıma bırakmaz, işin icabına bakar, yıllar boyu, hem de Büyükelçi sıfatı ile elimi kolumu sallaya sallaya hudutlardan girip çıkmama izin vermezlerdi. Bu silah öyküsü, kendi avcılarımızın, balta girmemiş ormanlarda yakalayıp kafes içinde getirdikleri canlı ve gürleyen bir yaratıktan ziyade, birisinin kapıyı açıp salonun ortasına fırlattığı yırtık ve nasıl kullanılacağı kestirilemeyen bir av derisine benziyor. Derinin ortada bu denli sahipsiz ve takipsiz kalışı, dışarıdan postalanmış bir "hayali ithalat" ürünü oluşunun kanıtı sayılamaz mı? Derinin içinde bir zamanlar kükreymiş, sağa sola diş göstermiş mahluk acaba hangi çiftlikte, Herze'giller çiftliğinde mi, yoksa Medved'lerinkinde mi yetiştirilmiştir? (Deri üzerinden alıp mikroskop altında incelediğim parçalarda orak çekici andıran şekiller de görür gibi oluyorum. Sakın bu mahluk, "Mihail Chishov ve şürekâsı"nın özel yöntemlerle üretilip sokaklarımıza saldıran Medved'lerden biri olmasın, araştırarak ve anlatmaya çalışacağım.) (Bu arada, kuzeyimizde "ay"ıya "dayı" değil, "Medved" denildiğini de unutmayalım. Mamafih dayılarına "Medved" diye hitap edenler orada mu-

hakkak var. Zira "Medved" kişi adı olarak da kullanılıyor)

şimdi de "Bu Mihail Chishov da kim, nereden çıktı?" diyeceksiniz. (Galiba soru yanıtlama hızımızı, soru üretme hızımıza bir türlü yetiştirmedik.) Aslında Chishov sahneye vaktinden çok önce çıkmış bulunuyor. Senaryonun ilk şeklini değiştirmek zorunda kalmış olmasaydım, bu zat, anılarımla Londra ile ilgili kısmında, "Soęuktan Gelen Kiři" başlığını taşıyacak bir bölümde, bir de münasip bir fon müziği bulabildiğim takdirde kazaska oynayarak huzuruza gelecekti ve bu müzikli takdim, kendisini tanıdığım davetin atmosferine de pek uygun dūřecekti. Zira onu ben ilk kez, Sovyetler Birlięi'nin Londra Büyükelçilięi'nde, müzikhol tipi gösterilerin sunulduğu bir davette görmüştüm. Anılarıma yeni şekil ve yön vermeye başlayınca, bir giysi için keşilmiş bir kumaşı başka bir giyside kullanır gibi onu buraya almak zorunda kaldım.

Mihail Chishov, Londra'da bulunduğum zaman, oradaki Büyükelçilerim Muharrem Nuri Birgi ile Feridun Cemal Erkin'in, daha sonra Moskova'da Büyükelçim Fahri Korutürk'ün bilgisi altında ve onların talimatları dairesinde zaman zaman buluşup konuştuğum, bir kaç kez kendisi ile lokantada yemek yediğim bir Sovyet diplomatıydı. Tabii o bunu hiçbir zaman açıklamadı ama bir KGB elemanı olduğu her halinden, kafasının işleyiş tarzından, kullandığı kelimelerden, hatta fiziğinden belli oluyordu. Ülkesine ve ülkesinin rejimine kuvvetle bağlı görünmesinden de öte, bu bağlılığın bir eğitimle pekiştirilmiş olduğu dikkati çekiyordu. Onunla ilgili bilgileri sadece Büyükelçilerime ve meslekdaşlarıma değil, beni dinlemeye sabrı ve zamanı müsait yakınlarıma da anlatmışımdır. Bunu kendisine anlattıklarım arasında nam-ı diğer Hüseyin bey de vardı. Beş yıl içinde Londra, Moskova, Ankara ve Milano'da görev yapıp Paris'e geldikten bir süre sonra karşıma çıkan bu zata da, bilhassa konuya karşı duyduğu aşırı ilgiyi de göz önünde tutarak etraflı bilgi verdim. O tarihlerde belirli bir sorumluluk altında bulunan ve bu sorumluluğu beni izlemek ve incelemekle yerine getirdiğini sanan bu kişiye bütün bunları sırf yarenlik etmiş olmak için anlatmış değildim. Gayem, anlattıklarımın onun bağlı olduğu makama ulaşmasını sağlamak, bana sorulmak istenen sorular varsa bunların sorulmasını kolaylaştırmaktı. Bu bilgilerin, üstelik yarım olarak, sadece onda kalmasının hem beni, hem de onun ellerini yakması da kuvvetli bir ihtimal olarak önümde duruyordu. (Nitekim sonunda bu

ihtimal tahakkuk etti.)

(1988) Şubatının 8'inde yani emekliliğimi isteyişimden sadece ondört gün önce, kendisini ziyarete gittiğimde, Chishov'u hatırlamıyor havasına girdikten sonra, lütfedip bu ismi belleğinin bir köşesinde yakalamış gibi davranınca yaraya pansuman yapmakta geç kaldığımı anladım, bunu daha da gecikmeden yapmalıyım. Her reaksiyonu bir robotunki gibi önceden kestirilebilen bu zatın bu olayı unutması mümkün olamazdı. Ben bir taraftan bunları düşünür, öte yandan söylediklerini hatasız yakalayabilmek için dikkatimi yoğunlaştırırken, o kendisinden, yirmi yıl kadar önce işitmiş olduklarımı, hemen hiç değişmemiş olarak ve üstelik idrakından çok emin bir hava içinde konuşarak tekrarlamaktaydı. Anlattıklarından yalnız benim kaderimi kangren etmekle kalmayıp kendi başını da derde sokmuş olduğu açıkça belli oluyordu. İstirap duyuyordu ama bu duygu vicdan azabından çok, avını parçalayamamış bir kaplanın kızgınlığına benziyordu. Anılarımın altını üstüne getirişimin, şu anda okumakta olduklarınızı yazışımın nedeni, Hüseyin beyin o gün "sen nasıl oldu da bugünlere kadar geldin" der gibi gözlerini gözlerimin içine dikişi olmuştur. Nam-ı diğer'in kapısını çalmadan önce Gospodin Chishov'dan söz edişimin nedeni işte biraz da budur.

Soracağınızdan emin olduğum bir soru daha var ama bir yolunu bulsam bunu yanıtsız bırakmak ya da hiç olmazsa ertelemek isterdim, zira bu yanıtın temeline koyacağım harç henüz hazır değil. Yanıt bu kez, bu yüzden ayrıntılı olamayacak ama ben yine de soruyu sormak zorundayım. Soru şu, "Bulgarlar'a silah kaçakçılığında yardımcı olduğum düşünülmüşse, buna karşı ne yapılmış, ne gibi girişimlerde bulunulmuş?"

Aslında bu soruyu tam olarak yanıtlamak, her şeyden önce bana, başta Korutürk olmak üzere, çok kişiye, bu arada Çağlayangil'e, Erkin'e, Vergin'e, Birgi'ye ve adlarını açıklamamı kendilerinin isteyemeyeceklerini bildiğim daha birkaç kişiye minnet ve şükran borcumu ödemek fırsatını verirdi. Fakat bunu yaparken, bazıları artık aramızda bulunmayan çok kişinin, yeterli kanıt sunamadan şaibe altında kalmasına neden olabilirdim ve böylece ben, bana yapıldığı için üzüldüğüm bir şeyi başkalarına yapmış olurum. Burada anlatmak istediğim, manevra alanımın, sırat köprüsünü geçmeye çalışaninkinden fazla olmadığı. Şimdi ben, bunu gözden uzak tutmamanızı rica ederek, anlata-

bileceklerimi anlatıyorum:

Hakkımdaki silah kaçakçılığı ithamı gündeme girince adım, Dışişleri mensubu diğer sekiz kişinininki ile birlikte, Orgeneral Faik Türein'e gönderilmiş. (Faik Türein o sırada Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı) Türein de bu dokuz kişilik listeyi Ankara'ya yollayıp talimat istemiş. Ankara'dan Türein'e hiçbir şey yapmaması bildirilmiş ve iş burada kalmış (Bana bunu anlatanlar açısından iş orada kalmış ama benim açımdan işin orada kalması şöyle dursun, asıl bundan sonra şaha kalkmış). Bilgi derlediğim kaynaklardan biri, söz arasında, "Korutürk size babalık etti" şeklinde bir ifade kullandı. Bunu tam olarak anlamadım ama galiba Korutürk'ün, şu veya bu şekilde beni, birilerine karşı korumuş olduğu anlatılmak istendi.

Gerçi "yumak çözüldükçe dolaşır" görünüyor ama, emin olun, ben size çözülmelik tek yumak bırakmak istemiyorum. (İşte bir süre çekmeceye tuttuğum birinci metin bu.)

* * *

Yumağı tekrar elimize alıyoruz ve şimdi onu biraz daha çözülmüş buluyoruz. Benim derlediklerimle Eymür'ün kırksekiz sözcük içinde dedikleri (ki bu ikinciye, isterseniz E-48 diyelim, gerçi bu, karayolu adına benziyor ama zararı yok, zaten E-48 de, Y.İ.S.'in kapısına uzanan kara bir yol) arasında öyle benzerlikler var ki, tek başlarına ayakta durmakta zorluk çeken bu iki metin şimdi birbirlerine yaslanarak düşmekten kurtulmuşa benziyor.

Gördünüz sanırım, metinler arasında benzerlikler pek çok, ortada bazı boşluklar var ama terslik galiba hiç yok. Eymür'ün ve benim anlattıklarımız, bazı noktalarda, fotokopi makinesinden çıkmışçasına birbirine öyle benziyor ki insan, "acaba aynı şeyden mi bahsediliyor?" diye düşünmekten kendini alamıyor. Ben şimdi E-48 ile B-348 (bu kısaltmayı ben kendi metnim için kullanıyorum, zira benim metnim ötekinden çok daha uzun ve rakam bu farkı gösterir nitelikte, üstelik 348 benim Mülkiyedeki numaram) arasındaki boşlukları bulmak ve mümkün olabilirse bunları doldurmak istiyorum:

Bana göre birinci boşluk şurada: E-48'de, kaçakçılık yolu ile sağlanan silahların nerede ve nasıl kullanılmış oldukları hususunda hiç bilgi yok. B-348'de ise, bunların anarşik olaylarda kullanılmak üzere

Afrika'ya gönderilmiş olduğu ileri sürölüyor. Eymür'gillere silah kaçakçılığını bildiren kaynak, silahların nerede ve nasıl kullanıldığını hususunda hiç mi bilgi vermemiş, yoksa Eymür bunu açıklamak mı istemiyor? Y.İ.S. bu hususta bilgi vermemiş dahi olsa, Eymür'gillerin bunu sormuş ve öğrenmiş olduklarını varsayıyorum ve çok şeyi açıklamak havasına girmiş görünen Eymür'ün bunu neden açıklamak istememiş olduğunu merak ediyorum, zira bu Afrika öyküsü, hem Eymür'ün, hem Y.İ.S.'in ekmeğine yağ sürecek, hem de Bulgarlar'ın foyasını ortaya çıkaracak unsurlar içeriyor.

Afrika öyküsünün kaynağı bence öylesine sağlam ki, ben bunu bir çırpıda bir kenara atamam. İşin bir köşesinde bir Afrika damgası kesinlikle var ama neresinde, bilemem. Benim aklıma gelen şu: Sakın bu silahları taşıyan gemiler, Afrika'ya gidecek yerde, açık denizlerde dolaşıp sonra bunları, bizdeki anarşistlere ulaşacak şekilde, bir kıyıya bırakıvermiş olmasınlar. Bizde, sorumsuz ellere varmış silah miktarına bir göz atarsanız bu varsayımı saçma saymakta pek acele etmezsiniz. Üstelik ben, Türkiye'den sipariş edilmiş gibi gösterilen kahveyle yüklü bir ya da daha fazla geminin, bir Afrika limanından yola çıktıktan sonra rota değiştirip İngiltere'nin yolunu tutmuş olduğunu gayet iyi biliyorum. Bunun aynı, niçin silah işinde de yapılmış olmasın, belki de aynı kişiler tarafından, diyorum. Bir yerlerden bir yerlere silah taşındığı hemen hemen muhakkak da silahları taşıyan gemilerin armatörü kimdir, bunu bulmak epey zor. Bu, Herzegillerden de olabilir, Medvedoğullarından da. Ancak bu gibilerin kaynatukları kazanların altı öylesine kara ki, karayı silip yaray bulmak imkansız görünüyor.

* * *

Şimdi bir başka yöne doğru birkaç adım atalım, Y.İ.S.'in ihbarından sonra yapılanlar hakkında, metinlerde rastlanan boşluklara bakalım:

B-348'de konunun önce Türün'e, oradan da Ankara'ya gittiği ileri sürölüyor da, Çankaya'ya kadar gitmiş olduğu sadece izlenime bağlanıp sunulmak isteniyor, fakat kesin kanıta rastlanmıyor. E-48'de ise, Türün'ün adı hiç yok, sadece işin Çankaya'da karara bağlandığı açık seçik ifade ediliyor. Şimdi biz Türün'le ilgili bilgileri E-48'e, Çankaya ile ilgili olanları da B-348'e bağlayabilirsek E-48 ile B-348'i, Japon

UHU'su ile birbirine yapıştırılmış olmaz mıyız ve böylece ortaya çıkacak EB-48348 formülü ile bir çok bilinmezi bilinir kılmaz mıyız?

İlk olarak Türün'ü, E-48'de arayıp bulmamız lazım. Sağolsun Eymür, burada da imdadımıza yetişiyor ve bakınız, 24 Temmuz 1988 tarih ve 29 sayılı Nokta'da neler diyor: (Bunlar Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'a verdiği ifadenin raporda yer almayan bölümleri imiş.)

"Zamanın Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün soruşturmayı yürüten kişilerin başındakileri makamına çağırıldı. Biz makamına girerken Gazinocular Kralı Fahrettin Aslan yanındaki güzel bir hanımla Faik Türün'ün yanından çıkıyordu. O tarihlerde Fahrettin Aslan'ın yeraltı dünyası ile üst düzey yöneticileri arasında irtibat görevi yaptığını, güzel kadınları peşkeş çekmek, düğün, toplantı ve yemek gibi işleri parasız organize etmek suretiyle bu yöneticilerle arasını sıcak tuttuğunu öğrendim."

Zehir hafiyeliğe bakın siz. Kapıdan içeri girerken odadan çıkanlara bakıp içeride neler olmuş olduğunu şıp diye anlamak, gerçekten büyük tecrübe ve nüfuz-u nazar gerektirir. Fakat bu çapta nüfuz-u nazara sahip olmak ne gibi tehlikeler içerir, bilir misiniz? İhtiyatsızlık edip sapladıklarınızı, -affedersiniz, saptadıklarınızı- hemen rapor haline getirir ve bunu yanlış masaya verirsiniz, sizi bulunduğunuz makama getirmiş velinimetinizi mahkemelik ediverirsiniz.

Acaba siz, içinde Sıkıyönetim Komutanı, Gazinocular Kralı ve bir de güzel hanım bulunan bir senaryo yazmak isteseydiniz, aklınıza ilk gelen, Gazinocular Kralının, herkesin gözü önünde, Komutanın makamına "peşkeş çekilmek üzere kadın götürmesi" fikrini, bahse konu kişilerin bu kadar dikkatsiz olamayacaklarını düşünüp kenara itmez miydiniz? Ama biz, haysiyet incitmenin inceliğini onlar kadar bilemeyiz. Şimdi ben, bu incelikleri Hüseyin bey sayesinde yaşamış kişi olarak, Eymür'ün şahsında yeni bir "nam-ı diğer" bulmanın şaşkınlığını yaşıyorum.

"Seksle şantaj" konusunun yeniden gündemimize girdiği şu safhada ben yeniden "o acayip Bulgaristan macerası"nı anımsıyorum. "Don Giovanni" operası ile Don Giovanni eylemleri arasındaki ince hattı seçemeyen kişiler, hayalhanelerinde kurdukları Don Juan sofrasında, bana da tıpkı böyle bir ince gül sunmamış mıydılar? İnsan bunları gördükçe, bu yöntemle kimbilir, daha ne dolaplar çevrildi diye düşün-

mekten kendini alamıyor.

Eymür'ün 24 Temmuz'da dediklerinde, belki az dikkat çeken, fakat bence çok önemli bir nokta daha var. "Türün kovuşturmayı yürüten kişilerin başındakileri makamına çağırıyor" diyor ve böylece bulunduğu makamın önemini vurguluyor. Tabii bunu yaparken, o tarihteki kovuşturmaların sorumluluğunu, şecaat arzı ile, güzelce yükleniyor. (Bu kovuşturmalar arasında ucu Ziverpaşa'ya uzananlar da var galiba, ancak bunu araştırmaya şimdi vaktimiz müsait değil.) Eymür'ün, o tarihlerde, Y.İ.S.'ten gelen bilgiyi önce Sıkıyönetim Komutanlığı nezdinde, daha sonra Ankara'da, Çankaya'ya giden yolda takip otoritesine sahip olduğu bizzat kendi ifadesi ile subut bulmuş durumda. Böylece Türün'ün E-48 ile ilişkisini bulmuş, E-48 ile B-348 arasındaki ilk bağlantıyı kurmuş oluyoruz. Zaten dikkat ederseniz, Eymür'ün sözlerinde, Türün'e azizlik etme, ona çuvaldız batırma eğilimi pek fazla. Tam başkasının başını Amerikan sosu ile yemekten, kendi başının yenmesini nefesine yediremez görünüyor.

İşte görüyorsunuz, E-48, tüm tesisleri, B-348'e giden Türün bağlantısı ile, tam ve kusursuz trafiğe açılacak duruma gelmiş bulunuyor. Kurbanı ve kurdelesini hazır, biri bıçak, öteki makas bekliyor. Ülkemizde "kurdele kesme krizi" öylesine yaygın ki, açılış yapıldığını duyan makası kapıp buraya koşacak sanılır, oysa bu kez durum hiç de öyle değil, tören sessiz ve kimsesiz, esere kimse sahip çıkmak istemiyor. İkinci Ramses gibi, ister kendi dönemlerinde, ister kendilerinden önce yapılmış olsun, rastladıkları her eserin altına adlarını yazdırmayı adet edinmiş olanlar dahi şimdi başka illerde. Son büyük tören için ağların anayurdu sarması mı bekleniyor? Tezgah da, tezgahçı da ortada, neden onların açtıkları yaraya parmak basılmıyor ve neden Y.İ.S.'in ürettiği malların satıldığı sokaklarda etkin kontrol yapılmıyor?

* * *

Hiçbir zaman yapılmamış ve de yapılamayacak bu imgesel törenin verdiği rehavetten yararlanıp okurumla biraz dertleşmek istiyorum:

Yazdıklarımı aşırı simgelerle ve kısaltmalarla ağırlaştırdığımdan yakının yakınlarım var, kuşkusuz çok haklılar. Sayfa altlarına ya da kitabın sonuna açıklayıcı notlar eklememi önerenler de oluyor ve tabii bu yapılırken benim doktora tezi ya da teftiş raporu hazırladığım unutulmu-

yor. Yapmak istediğim şey, okurumla iletişim kurup onunla söyleşebilmek. Bunu sadece, okurumun bilgi ve aklı selimine güvenmek, bir de okunabilmeyi gerçekleştirmek için düşünüyorum.

Ciddiyetten uzaklaşmak da var bana yöneltilmekte olan eleştiriler arasında. Bu çok ciddi konuya en ciddi şekilde yaklaşması gereken bir kişi varsa, her halde o da benim. Fakat bu ciddi iş öylesine ciddiyetsizleşti ki, neredeyse ciddi yaklaşımı gülünç kılacak. İşte ben bu ciddiyetsizlik içinde birikmiş traji-komediyi gördükçe gülüyorum. Beklemediğim bir anda, beklemediğim bir durumla karşılaşmamın gündemde durduğunu bilerek yıllarca yaşamış olduğum göz önünde tutulursa, şimdi biraz stres dağıtmak isteyişim her halde mazur görülecektir.

Simge ve kısaltmalarla yazdıklarımı ağırlaştırdığım düşünülmekte ise ben bundan üzüntü duyarım, benim yapmak istediğim bunun tam tersi. Ama bazen karmaşık bir kavrama canlılık kazandırmak ümidi ile yan yola saptığım da oluyor, zira bir fikri iyi anlatmanın bir başka yolu o anda bana görünmüyor. Bazı kısaltmaları neden kullandığımı izah edebilsem, bana yöneltilen eleştirileri bilmem yumuşatabilir miyim, şimdi bunu deniyorum:

Y.İ.S. şeklindeki bir kısaltmayı son sahifelerde sık sık kullanmakta olduğumu görmektesiniz. Bunu, Eymür'ün 3 Temmuz 1988 tarihli Nokta'daki açıklamalarında geçen "Yabancı İstihbarat Servisi"nden aldığımı da kuşkusuz bilmektesiniz. Y.İ.S.'in C.I.A. olması ihtimaline değinişim de gözünüzden kaçmış değildir. Yirmidört harften oluşmuş bir ibareyi üç harfe sığdırıp sunmanın sağladığı kolaylık meydanda. Biz şimdi devreyi daha da kısaltıp Y.İ.S. yerine C.I.A. deyiversek ne olur? Neden açıktan açığa C.I.A. demeyerek bu addan çekinir görünmeyi göze alıyoruz? İşte bu bir çekinme işi değil, sınırı iyi çizme işidir. Eymür bize anahtar verdi ama adres vermiş değil. C.I.A., bu haliyle tartışmaya açık durur, Y.İ.S.'i ise yadsımaya imkan yoktur. Eymür'ün dediğinin C.I.A. olmadığı kanıtlanırsa sonra biz ne ederiz? Bu, binayı yıkmaz ama duvarlarda çatlak oluşturur? İnşaat güvenliği açısından tedbire ihtiyaç var, biz de sağlam taşı seçiyoruz.

Kanımca bugün C.I.A. tam bir günah keçisi haline getirilmiş durumda (C.I.A.'yi savunur görüneceğim doğrusu hiç aklıma gelmezdi). Dünyada gizli kapaklı ne iş olsa, bunun sevabı da, günahı da C.I.A.'nın hesabına yazılıyor ve bu da onu hiç rahatsız etmiyor. Başarılı ya da değil, her eylem onun hotozuna yeni bir tüy dikeyor. Da-

hası var: Siyaset ve haberalma piyasasına sürülen bir çok malın pake-
tinde C.I.A.'nin damgası var, üstelik görmeyen de iyi görsün diye bun-
lar hep ortada tutuluyor. Yoksa bir şaşırtmaca oyunu mu oynanıyor?
Hayali ihracata benzeyen bir şey bu: Ambalajdaki yazı ile içindeki mal
birbirine pek uymuyor. Şirket acaba bu şekilde bir şeriki mi koruyor?

Duruma açıklık getireyim derken görüntüyü biraz daha az görünür
kıldığımı biliyorum ve neyi anlatmak istediğimi hemen özetliyorum:
C.I.A. acaba neyi ısrarla gizliyor ve neyi gizlemeye pek gerek görmü-
yor? Çok gizli tutmak isteyeceği bir şey varsa her halde o iletişim hat-
larıdır. Buraya mesajlar nasıl gider, nasıl gelir? İletişim hatları kaç
tanedir ve talimat sağa sola hangi hatla gönderilir: Bu hatların sayısını
şeytan, o da belki, bilebilir ama ondan başka bilen var mı, bilmiyo-
rum. Güvercinden uydulara kadar, ne kadar iletişim yolu varsa hepsin-
den yararlanılmakta olduğundan şüphe edilemez. Kısacası, bulutların ve
toprağın, hem altında, hem üstünde, haberler öylesine akmakta ki,
C.I.A.'nin etrafa sunduğu ambalajlar sele düşmüş yaprak bile
sayılamaz. Şimdi lütfen dikkat edin: Bir iletişim yolu daha var ki, bu
hepsinin en gizlisi, en güçlüsü, tarih bile pek göremez bu nesneyi.
C.I.A. gibi, görevi uluslararası yaşamı yönlendirmek olan bir örgüt,
karşısında yüzyıllar boyu, dağlar, ovalar altına kazılmış, doruklara
ulaşmış kanallar, labirentler bulur da bunlardan hiç yararlanmak iste-
mez mi? Tabii anladınız, masonluğu kastediyorum. Bilhassa belirtmek
istediğim, C.I.A. ile masonluk arasında işbirliğinin kaçınılmaz olduğu,
hatta bundan da öte ikisinin özdeşleşmiş bulunduğu.

Daha görünür hale gelen görüntüyü fotoğrafla donduralım ve
ayrıntılar üzerinde biraz duralım:

A.B.D.'nin babası Washington ile C.I.A.'nin babası Truman'ın
her ikisi de mason. Ben bu satırları yazarken hem A.B.D.'nin, hem
C.I.A.'nin dizginini elde tutan Reagan dahi öyle. Durum böyle iken,
C.I.A.'nin tüm mason örgütünü dededen kalma çiftlik sayması kadar
doğal bir şey olur mu?

Amerika tarihine bakarsak, mason olmayan başkanların başları
çok kez derde girmiş. Lincoln ile Kennedy'nin sonraları malum, John-
son -Lyndon değil, Andrew- ile Nixon hukukla boğuşmuşlar, Carter'in
soluğu ise erken bitmiş. Bir istisna: Eisenhower, ama o da bu makama
söndürülmez meşaleyle gelmiş. (Mason sıralarında itiraz sesleri duy-
yorum, "Lincoln mason" diyenler var. Ben bunu teyit etmeyen bilgi

buldum, daha sonra bu bilgiyi sunacağım.) "Mason olmayanların başı derde girmiş" derken, her durumda mason olan mason olmayana oyun oynar demiyorum. Mason olan çabuk yardım bulur, mason olmayanın böyle bir imkanı yoktur, demek istiyorum.

Bir de "şirket"ten ve onun gizlemeye çalıştığı şerikinden söz etmiştik. "Şirket" malum, Amerika'da C.I.A.'yi tanımlamak için kullanılan deyim, şerik de artık malum, masonluk. İkisinin bu ilişkiyi gizlemek istemeleri kadar doğal bir şey olur mu? Zaten bunun aksi, insan idrakinin kabul edeceği şey değil.

İşte foto oldukça net, karşımızda. Ben bunu jüriye sunuyorum ve resme bir kez de benim açımdan bakılmasını diliyorum. Bu açı oldukça ilginç, bu noktadan bakılınca, kimler kimler görünüyor. Gerçi, "bu bir Atıf Yılmaz filmidir" dercesine, "bu bir CIAMAS eseridir" demek mümkün değil, fakat biraz dikkat edilirse, bir de açı iyi seçilirse parmak izi bulunuyor.

* * *

Şimdi O.İ.Ö. kısaltmasını niçin kullandığımı anlatayım:

Nasıl Y.İ.Ö., bana göre, C.I.A.'yi de kapsayan ve varsayım operasyonlarını rahatlatan bir "asgari müşterek"se, O.İ.Ö. da, masonluğun tanımında, mekanizması değişik de olsa, benim için, bir başka "asgari müşterek"tir.

Masonlar ve eylemleri öylesine renkli ve şekilli ki, bunlar formüllere zor sokulur. Eleştirilere karşı öylesine tedbir almışlar ki, onları tanımlamak, etrafa yıldırım atıp kaçan Siklop'ları kıştırmaktan daha zordur. Bırakın mason olduklarını bildiklerinizi ya da öyle olduklarınızı hissettiklerinizi, aklına, izanına güvendiğiniz "hariciler" dahi, dediklerinizi değil de kişiliğinizi değerlendirmeyi sürdürdükleri sürece, onlar da arazide cirit atmaya devam edeceklerdir —tabii ciritleri birbirlerinin değil, bizim üzerimize atmayı yeğleyerek. Bir yolunu bulup bu zorluğu aşmak lazım. İşte ben de, hiç kimsenin, hatta kendilerinin yadsıyamayacağı "asgari müşterek"ler bulup bunu yapmak istiyorum.

Masonlarda arayacağımız ilk "asgari müşterek" ne olabilir? Aralarındaki dayanışma, birbirlerine destek olma en iftihar ettikleri hasletleri değil midir? Alpinistler gibi, birbirinin ipini çeke çeke ve hep birlikte doruklara çıkmıyorlar mı? Kendileri başka terim kullansa da,

ehliyetten önce başka nedenlerle yukarıya adam itmek, halk dilinde, "iltimas"tan başka ne ad bulunur? Ben de, O.İ.Ö ya da "Organize İltimas Örgütü" formülünü, bir süredir, bu nedenle kullanıyorum, ama bu artık miadını doldurdu, yepyeni bir "asgari müşterek" bulmalıyız.

Peki şimdi, O.İ.Ö. yerine, pırıl pırıl bir İ.O.Ö. formülüne ne dersiniz? Anlamı gayet açık ve mosanları tanımlama yolunda bir kaç adım daha da ileride: "İhtilal Oluşturma Örgütü". Masonluk en azından —örnekler öyle ki, dili zorlayıp "en azından yerine, "en fazlasından" diyelim geliyor— Amerika ve Fransa İhtilallerine mühür vurmuş bir örgüt. Eğer iş, onların bu ihtilaller de ettikleri ile kalmış olsa idi, örgüt de sessiz kervan ile ıssızlıkta kaybolup gitmiş olurdu. Oysa ejderha hâlâ ortalıkta, boynunda, kollarında, çağdaş teknolojinin tüm takıları ile duruyor ve ağzından ihtilal püskürtüyor. Bazen bir devletin kolunu, bacağını, rejimini, hükümetini yutup kendine özgü sindirim ve üretim yolu ile yeni devlet, yeni hükümet doğuruyor. Bu böyle ise —ki kütüphanelerde kol uzaklığında duran ansiklopediler, kitaplar ve dergi koleksiyonları bunun böyle olduğunu gösterir— İ.O.Ö. adı ona çok yakışıyor.

* * *

Elimizdeki programa göre, bizim çoktan B-348 inşaat sahasına gitmiş, Çankaya'ya giden yolu incelemiş ve uygun bir yere EB-48348 levhasını asmış olmamız lazım gelirdi ama ne edersiniz, Eymür bizi bir türlü bırakmıyor. Artık şapkasından tavşan yerine fil çıkarmaya başladı. Böyle tadına doyum olmaz bir gösteriyi bırakıp nereye gidersiniz? Gördüğümüz fil de olsa onu gözden kaçırırsak, o da kaybolmakta tavşandan hiç geri kalmaz.

"Fil demişsem sanmayın ki karıncayı fil etmişimdir." Bu görünen gerçekten fil midir, yoksa değil midir, bir hükme varmak için, çok ıstırham ederim, öykünün bitimini bekleyiniz.

Artık başka bir şey demeyeyim, 24 Temmuz 1988 tarihli Nokta'da bulduğum hazineyi önünüze sereyim. Fakat serüven başlamadan sizi ikaz edeyim: Biz birazdan demir perdeyi delip geçeceğiz.

24 Temmuz 1988 tarihli ve 29 sayılı Nokta'da, Eymür'ün, güvenlik sorumlularının kapısında rastladığı güzel kadınlar hakkında bilgi

verdiği bölüm var ya —burada yalnız Sıkıyönetim Komutanının kapısında değil, Merkez Komutanının kapısında da, Fahrettin Aslan tarafından getirilmiş bir güzel hanım gördüğünü anlatıyor— işte bu bölümün tam altında "Ağca'yı yönlendiren Kenan" ara başlığını taşıyan bir başka bölüm var. Şimdi bunu okuyalım:

"1980 yılında yurtdışına bir demirperde ülkesine gönderildim. Gittiğim yerdeki önemli görevlerimden bir tanesi Türkiye'ye müteveccih ideolojik kaçakçılık faaliyetlerini izlemektir. Burada Ofllu İsmail denilen İsmail Hacısüleymanoğlu ve onunla ilişkili bazı Türk ve Ermeni kaçakçıların içlerine sızdım. Beni kendilerine yakın bulup çekinmeden yanımda bazı işlerini konuşuyorlardı. Bir demirperde ülkesinde bile bellerinde silahları, altlarında lüks otomobilleri, körpe yaştaki Bulgar ve Rus sevgilileri ile lüks otellerde ve villalarda yaşayan bu kişiler tabiatıyla esas görevimi bilmiyordu. Onlarla zaman zaman dağlara, ıssız yere gidiyor, öğrendiğim bilgileri karargahıma bildiriyordum. O tarihlerde Papa'ya suikast olayı olmuştu. Ofllu İsmail bir gün bana ve benim de tanıştığım Kenan isimli esmer, sakallı bir arkadaşını göstererek, Kenan'ın Kızıltugaylar'la irtibatının bulunduğunu, Ağca'yı yönlendiren ve silahını veren kişinin Kenan olduğunu söyledi. Kenan, görünümü ve konuşması itibarıyla üniversitede okumuş kültürlü bir kimseye benziyordu. Ermeni bir kadınla yaşıyordu ve birkaç lisan biliyordu. Gerek bu bilgileri gerekse Türkiye'ye kaçak sokulacak bazı araçları (içinde ne olduğunu bilmiyordum) öğrenip karargaha bildirdim. Bir süre sonra teşkilatın karargahından sinir bozucu, azarlayıcı, tutarsız mesajlar almaya başladım. Aynı zamanda Ofllu İsmail konuşmalarında "Bizim burada konuştuğumuz Türkiye'ye gidiyor, sınır kapılarında burada konuştuğumuz biliniyor. Aramızda birisi casusluk yapıyor" diyordu."

Yine gayet zengin bir maden sahasına gelmiş bulunuyoruz. Arazinin durumundan edindiğimiz izlenimleri hemen not edelim:

Eymür'e verildiği anlaşılan görev aslında çok ağırlıklı ve kendisine duyulan güveni teyit eder nitelikte. Onun böyle bir görevi bu kadar rahatlıkla açıklayabilmesi ve açıklarken kullandığı dil ise çok şaşırtıcı. Bildiğim kadarı ile bu çeşit misyonlar, ileride yapılabilecek benzerlerinin güvenliği açısından, bitişlerinden sonra dahi uzun süre gizli tutulur. Bu işin gizliliğini korumada, Ziverpaşa gizlerinin korun-

masında gösterilen hassasiyetin yarısı dahi gösterilmiyor, acaba neden? Eymür gibi deneyimli bir haberalma uzmanı ne ettiğini hiç bilmez olur mu? Sorumsuzluk içerir görünen bu tutumunu nasıl yorumlayacağız? Görev anlayışının zayıf olduğu hükmüne mi varacağız yoksa açıklamayı birilerinin izni ya da teşviki ile yapmış olsa gerek diye mi düşüneceğiz? Bu ikisinin dışında ihtimal bulmak çok zor.

Dikkatimizi çeken diğer bir nokta da şu: Öyküsünü anlatmakta olan kişinin yine yaramazlık edip azar işittiği anlaşılıyor. "Bir süre sonra karargahtan sinir bozucu, azarlayıcı, tutarsız mesajlar almaya başladım" sözlerinden başka ne anlaşılır? Eymür yine "Her zaman örgüt haksız ben kani" şarkısını okumakta. Durumunu öyle bir anlatmış ki, o mu örgütün emrinde, yoksa örgüt mü onun belli değil. Kendisine bu çeşit bir misyon verilmiş kişide bulunması gereken ruh disiplini göstermiyor. Bir türkü etkisinden kurtulamaz görüldüğü stresin sebebi ne? Yapmak istediği, birilerinin yapmasını kendisinden beklediği bir şeyleri yapamamış olmanın huzursuzluğu mudur acaba bu?

Benim maden sahasındaki izlenimlerim işte bunlar. Bunları anlatırken sizin sormaya çalıştığınız soruyu da duymamış değilim. "Demirperde gerisindeki görevle senin ilgin ne?" diyordunuz galiba. İsterseniz hem kazalım, hem konuşalım. Konular madde madde sunulduğunda çizgileri daha iyi beliriyor diyorsanız biz de öyle yapalım ve bu kez, sırf tekdüzeliği bozmak için, geriye doğru sayalım:

On: Eymür'ün görevle gönderildiği ve orada Of'lu hakkında bilgi derlediği ülke hangisidir dense akla ilk Bulgaristan gelir. Ülke olarak Bulgaristan, konu olarak kaçakçılık onun uzmanlık alanı içindedir. Fakat bu uzmanlık böyle bir görevin yerine getirilmesinde handicap değil midir? Tüm haberalma servisleri, kendi ülkeleri üzerinde uzmanlaşmış yabancı kişileri izlemeyi adet edinmiş değiller midir? Ama ben işin inceliğini erbabından daha iyi bilecek değilim ya, kim bilir, tanınarak gittikleri ülkelerde dahi, izlerini hiç belli etmeden, kümes gezen tilkiler de bulunabilir. Dokuz: Of'lu İsmail'in "lüküs hayat" düzeni kurduğu ülkelerden birinin Çekoslovakya, diğerinin Macaristan olduğunu ben biliyorum. Fakat Eymür'ü Bulgaristan'a kadar getiriyorum da, onu oradan Çekoslovakya'ya götürmüş olabilecek aracı bulamıyorum. Of'lunun kendisi, Holanda, İngiltere ve Macaristan'dan geçen maceralı bir yolculuktan sonra bulabilmiş Prag'ın yolunu, acaba Eymür nereden

nereye kadar izlemiş onu, işte bu bence meçhul. Sekiz: Benim dış görevde en son bulunduğum ve İsrail'in sûrunu duyduğum ülkenin Çekoslovakya olduğunu artık siz de biliyorsunuz. Gerçi bu sûr, benim mezardan kalkmam için değil, mezara yatmam için öttürülmüştü ama benim şu anda anlatmak istediğim, konuya hangi kapıdan girdiğimdir. Yedi: Of'lu İsmail'in Çekoslovakya'daki saltanatını bozan benim ya da ben öyle sanıyorum ve bundan fazlasını açıklamayı şimdilik mümkün görmüyorum. Görüyorsunuz, olay ister Bulgaristan'da, ister Çekoslovakya'da geçmiş olsun, konunun beni ilgilendiren bir yanı var. Altı: Eymür, "1980 yılında yurtdışına bir demirperde ülkesine gönderildim" diyor. Ben ise Prag'a 1984 Kasımında geldim. Ben orada iken, o da orada mıydı, o oraya gelmişse, ne zaman geldi, ne zaman gitti, bunların hiç birini bilmiyorum. Fakat Eymür'ün anlattıklarından onun, Of'lunun oradaki kâşanesine, şu veya bu tarihte, şu ya da bu vesile ile uğramış olmasını muhtemel görüyorum. Mesela ben, Büyükelçilik bahçesinde, ağaçlardan ağaçlara sıçrayan sincapları seyrederken onun benim resmimi çekmekte olması, hiç de imkan dışı sayılamaz. Beş: Şimdi yaralı bir kaplan düşünün, hızı yetişemediği için elinden kaçırdığı bir avı —kovalamaca sırasında kaktüs tarlasından geçmiş bulunduğu da unutulmasın— bu kez, kendisinden habersiz sincap seyretmekte görürse, üzerine atlamak için zamanı pek müsait saymaz mı? Dört: Diyelim ki biz, varsayımlarla yanlış yola yöneldik ve yine diyelim ki, o hiç Çekoslovakya'da bulunmadı, söz ettiği yer mesela sadece Bulgaristan'dı, durum böyle de olsa denklem fazla değişmez, çünkü av hâlâ kaplanın menzilinde. Kaçakçılık konuları faaliyet alanına giren, demirperde konularında uzmanlaşmış bir haberalma elemanı, dışarıda değil de ülkede bulunsun da o, Prag'daki hedefi hiç gözlemez olur mu? Üç: Kaplan belleği ne oranda kuvvetli, bunu hiç bilmiyorum ama Eymür'ün belleğinin, en azından gazabını çeken konularda çok kuvvetli olduğunu görüyorum ve bacağımda gördüğüm "kaplan dişi izi" hangi kaplanın işi bunu pek merak ediyorum. İki: Bacağımdaki "kaplan dişi izi", henüz anlatmadığım bir serüvenin bende kalan nişanesi. Evet ben, sadece hiç görev yapmadığım Bulgaristan'da değil, son görev yaptığım Çekoslovakya'da da kaplan, belki de aynı kaplan, tarafından ısırıldım. Bulgaristan'dan kalan yara kapandı artık derken, eksik olmasınlar, meslek yolculuğumun son hanında, beni bir kez daha ısırmayı başardılar. Bir: Eğer Prag'da aldığım yara, Bulgaristan öykücülerinin değil, başka-

larının eseri ise durum daha da vahim demektir. Bu tardirde, "demek ortalıkta başka nam-ı diğer'ler de dolaşıyor" derim ve "acaba bunların seri üretimine mi geçildi" diye düşünür, ürperirim. Sıfır: Sıfıra geldik ama ben düğmeye basmıyorum. Sis hâlâ güvenli uçuşa elverecek oranda dağılmış değil. Kısa devre yaptırıp mekanizmayı bozmak istemiyorum. Biraz daha temkinli hareket etmem, kanıtları biraz daha pekiştirmem gerek. Haurılsınız, "Ürüg'la bir ortak dost aracılığı ile temas kurdum, soru sordum, yanıt aldım" demiştim. İşte Ürüg'a sorduklarım, şimdi anlatmakta olduklarımla yakından ilgili, belki de aynı. İsterseniz biraz daha bekleyelim ve düğmeye "Haysiyetin ince gülü" başlıklı bölümde basıp bu şeni serüvene doğru uçuşa geçelim. Eksi bir: Artık uçuşu ertelemiş ve bir yorgunluk kahvesi içmeye başlamış bulunuyoruz. Geriye doğru sayım devam ederken, kafamda, nasıl dile getireceğimi bilemediğim bir soru dolaşıp duruyordu. Hazır, durum müsaitken bunu da sunuvereyim: "Bunca yıl servislerimizde, demirperde ve kaçakçılık uzmanı olarak çalışmış kıdemli bir elemanımız, demirperde servisleri tarafından hiç farkedilmeksizin, Doğu Avrupa'da, Of'lu İsmail gibi tanınmış bir kişinin nezdinde bulunup onunla gezip dolaşmış ve bu arada karargahına "dağlardan, ıssız yerlerden" rahatça mesaj ulaştırabilmiş ise bizim o servislerden çekinmemiz için ortada neden yok demektir."

* * *

(Sonradan eklenen paragraf: 28 Ağustos 1988 pazar günü, tüm ailenin evde bulunmasının yarattığı canlılığa rağmen ben, bir köşeye çekilip EB-48348 formülü üzerindeki çalışmalarına devam ederken elime 4 Eylül 1988 tarihli ve 35 sayılı Nokta dergisini tutuşturverdiler. "Açıklıyoruz, Nokta'nın 32 sayfalık Özel Rapor eki —MİT raporu olayındaki 125 sayfalık ek" yazıları vardı derginin kapağında. Hemen sahifeleri çevirmeye başladım. Nokta, 26 Haziran 1988 ve 24 Temmuz 1988 tarihli nüshalarında ele aldığı konuyu, yine bir ay sonu, maaş gibi masamın üzerine koyuyordu. Bundan önce iki kez okuduklarımı yorumlamaya ve vardığım sonuçlara kitabımda yer bulmaya çalışmıştım. Bu kez, nerede duracağı belli olmayan bir atın peşinde koşuyor gibi hissettim birden kendimi. Ne zamana kadar bu böyle devam edecekti, yoksa kitap yazmayı bırakıp yorum dergisi çıkarmam mı

gerekecekti? Kitap kalınlaşırsa satılması da, okunması da zorlaşır diye, yazdıklarımı bir şeyler ekledikçe bir şeyler de çıkarmak zorunda kalıyordum. Böylece üzerinde çalıştığım "anı gibi şeyler" iyiden iyiye kuşa benzemişti. Artık bir yerde durmalıyım ama şimdi okuduklarım, duracağım yerin şimdi bulunduğum yer değil, biraz daha ilerideki yer olması gerektiğini bana adeta söylüyordu.

Gerçi bundan önceki bölümlerin kahramanı bu kez ortalıkta pek görünmüyordu ama önümüzde duran başyapıt büyük ölçüde onun eseri-ydi. Sahifeleri çevirdikçe gözüme pek çok ilginç şey ilişti. Bunların çoğu beni doğrudan doğruya ilgilendirmiyordu, onlarla uğraşmama hiç mi hiç gerek yoktu. Fakat orada bir iki şey vardı ki bunlar tartmadan, bir yerde kullanmadan geçemezdim. Peki ben şimdi ne yapacaktım? ne mi yapacaktım, biraz daha anı kırıp etrafa yıldız serpecektim:

İstanbul Emniyet Müdürlüğü eski amiri Ahmet Ateşli'nin Nok-ta'ya söyledikleri oldukça dikkat çekici: "Bu raporu yazanlardan birisi (raporun o meşhur MİT raporu, kastettiği kişinin de Eymür olduğu besbelli) Türkiye'de yaşadığı pembe hayatı yeterli bulmamış, yurt dışına görevli gitmiş, görevine ihanet ederek vatandaşlıktan çıkartılan kişiyle (bu da Of'lu İsmail olsa gerek) beraber gezip dolaşmış, yiyip içmiştir." Kısacası Ahmet Ateşli, Eymür'ün Of'lu İsmail ile dost-luğunun resmi görevle ilişkisi olmadığını söylüyor. Bu sözler, biraz önce yapmaya çalıştığım yorumun ortasına atılmış bir bomba. Bu bomba önümde patlayınca kafamın içindeki toplar, tıpkı flipper kutu-sundakiler gibi sağa sola koşuşmaya başladılar. Bir yerde basiretim bağlanmıştı galiba benim. Eymür örgütteki görevinden ne zaman ayrılmış, oraya ne zaman dönmüştü ve "Of'lu görevi" bu sürenin nere-sine düşüyordu? Bunu bilmeden bu görevi değerlendirmek bir hayli zor-du. Biz Eymür'ün örgütten ayrıldığı zamanı az çok biliyoruz da, geriye döndüğü zamanı pek bilmiyoruz. Kendi ifadesine göre o, örgütten eski Cumhurbaşkanı zamanında ayrılmış, bahsettiği Cumhurbaşkanı görevde bulunduğu sürece onun eski görevine dönmesi kolay olmasa gerek. Oysa o, "1980 yılında yurtdışında bir demirperde ülkesine gönderildim" diyor. İki ihtimal var: Ya Of'lunun yanına, MİT'in değil, başkasının verdiği görevle gitmiş. Bu takdirde Of'luyla ilişkisinin hu-kuki mesnedi ne? Ya da Korutürk'ün görevden ayrılması ile onun göreve dönmesi bir olmuş ve de hemen yurtdışına gönderilmiş, bu tak-

dirde de böylesi bir hıza neden gerek görölmüş?

Gerçi Eymür'ün örgüte dönüş zamanını tam olarak bilmiyoruz ama Hiram'ın dönüş zamanını ve bu dönüşte Eymür'ün üstlendiği rolü galiba biliyoruz. Aslında "Hiram'ın son dönüşü" basına da yansımış çok ilginç bir macera. Bu dönüşün, Konak'ta, aile sofrasında, hükümet idaresine katkıda bulunmaya teşne resmi ve gayriresmi kişiler huzurunda nasıl karara bağlanmış olduğu bu tarihi toplantıda bulunan biri tarafından basına sızdırılmış bulunuyor. Kararı alan ve bunu uygulayan elele kişilerin kimler olduğu da sızdırılan bilgiler arasında. Derken efendim, bu haberin sızmasından hemen sonra, sızdıran kişinin hanesinde bir hayaletin, tıpkı Hamlet'in babası gibi, bir gece vakti görüldüğü rivayet olunuyor. Ötelerden gelen sese konan teşhis ve çevrede hüküm süren tam sessizlik hayaletin oldukça ağırlıklı kişi olduğunu gösteriyor.

Öykünün akışını burada durduralım ve şu soruyu soralım: "İster resmi görev gereği, ister başka bir nedenle olsun, Eymür, Of'lu nezdindeki eylemini açıklamaya neden gerek duysun?" Söylemiştik, deneyimli bir haberalma uzmanının bunu yapması ilginç ama şimdi bu bize daha da ilginç görünüyor. Amacı herhalde Rus ve Bulgar güzelleri hakkındaki izlenimlerini etrafa sunmak değil. Acaba bir yerlere bağlanamayan bazı ipler telaş mı yaratıyor? Görüyorsunuz bu vatan için neler ediyoruz, kimimiz "pembe hayat" yaşıyor, kimimiz anı yazıyoruz.

35 sayılı Nokta'da ve 32 sayfalık ekinde bulunan diğer öykülerle uğraşacak değiliz, bunu yapmaya ne nefesimiz yetiştir, ne de buna gerek var. Fakat orada öyle dehşet verici bir şey göze çarpıyor ki bunu görmeden geçmeye imkan bulunamaz: Dört kişi bir araya gelmişler ve bir kravatla bir beşinciye boğmuşlar. Aslında gazetelerin cinayet sayfasında, sık olmasa da, böyle bir habere rastlamak hiç kimseyi şaşırtmaz, ancak bu kez olay pek değişik. Kendisine suç yüklenenler, ne Hitler'in cellatları, ne de Mafya babasının evlatları, bunların ikisi Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Maliye Bakanları, diğer ikisi de tanınmış bir avukatla bir iş adamı. Bunların sergilendiği yer sıradan bir yer değil, devletin resmi belgeleri. Böyle bir iddia karşısında ne denir ki, insan tek sıçramada mağara çağına dönmüş hissediyor kendini. İhmaller iki: İddia ya doğrudur ya da değil. Doğru ise neden hiçbir şey yapılmamış,

bir şey yapıp hiçbir şey kanıtlanamamış ise dosya neden arşive atılmamış ve bugün ortaya sürülüyor? Şantaj yöntemleri bu kadar mı incelmış? Eğer bu iftiraysa bunu kayda geçirenin kafasına neden vurulmamış? Neresinden bakılsa doğru tek çizgi görünmüyor. İftiraya uğrayanları ben çok iyi anlıyorum ama üstüme sürülecek iftira aranırken lütfedilip fikrim sorulsaydı, ben yine de kravatla adam boğmayı vatan haini olmaya tercih ederdim.)

* * *

Uzun zamandan beri ertelediğimiz bir şeyi, B-348 inşaat alanını ziyareti artık gerçekleştirebiliriz ama önce dikkatinizi çekmek istediğim bir şey var: Burada E-48'deki mükemmeliyeti ve çağdaşlığı beklemeyeceksiniz. Burada her şey size ilkel görünecek. Ne okyanuslar ötesinden yardım sağlandı, ne de teknolojinin gelişmiş oyuncaklarından yararlanıldı buradaki çalışmalarda. Ziyaretin sonunda, masaya oturduğumuzda bizden lütfen viski istemeyin, size ayran vereceğiz. Göreceksiniz burada her şey kol kuvveti ve geleneksel yöntemlerle gerçekleştirildi. "Dizayn" da dahil her şeyin amatör elinden çıktığı belli, üstelik bu amatör bendenizim. Gördüğünüz tüm bu tepecikler, hacca gitmeye kal-kan karıncanın ettiğinden fazla şey değil. Fakat endişeye gerek yok. Yön doğru, gayret devamlı ise amaca muhakkak ulaşılır. Biz de Çankaya'ya giden yolu muhakkak bulacağız ve EB-48348 levhasını uygun yere muhakkak asacağız. Şimdi haritaya bir göz atalım, buraya neden ve nasıl geldik, onu bulalım:

Eymür'e Y.İ.S.'ten (Y.İ.S.'in hangi servis olduğu sanırım artık malum) bir silah kaçakçısı hakkında bilgi "gitmiş", (Biliyorsunuz, biz şimdi bu kaçakçının kim olduğunu bulmaya çalışıyoruz) o da bunu kaptığı gibi delil melil aramaksızın (yabancı servise o, böylesine güveniyor) Sıkıyönetim Komutanı'na koşmuş, (Komutanın Faik Türün olduğu artık kesin) Komutanın kapısı önünde Aslan ile güzel bir hanım görünce durumdan hiç hoşlanmamış ama yine de konunun önce Ankara'ya, oradan da Çankaya'ya gönderilmesini sağlamış, o zamanki Cumhurbaşkanımız, Y.İ.S.'ten gelen bilgiyi yeterli görüp silah kaçakçısı denen kişinin dersini vereceği yerde, görevini sadakatla yerine getirmekte olan Eymür'ü harcamış, dizinin aşağı yukarı burasında kalmıştık. Biz de Eymür'ün dediklerini E-48, kendi bulduklarımızı B-348

başlığı altında derleyip ikisinden, bazı bölümlerini kaçırdığımız dizinin sonunu bulmaya çalışıyorduk.

Anlaşıyor ki Eymür, Çankaya'ya giderken orada kendisini neyin beklediğini bilmiyordu. O zamanki Cumhurbaşkanı, Moskova Büyükelçisi iken yanında müsteşar olarak çalışmış kişi hakkında yapılacak bir ithamı kolay kabul etmeye hazır değildi. "Kanıtı kaynağından ibaret bilgi" ile ona haksızlık yaptırmak mümkün olamazdı. Üstelik, iftira gerekçesinde yer almış olması kuvvetle muhtemel "Mihail Chişov" olayını en iyi bilen bir kaç kişiden biri de o idi, o kadar ki müsteşarının bu konuda talimat aldığı kişi bizzat kendisiydi. Olayları keyfince renklendirmeyi adet edindiği ifadesinden belli Eymür'ün, bu şekilde Çankaya'ya çıkması onun için bir talihsizlik değil miydi?

Korutürk'le tanıştığımız andan, onu en son gördüğüm ana kadar benden esirgemediği teveccühü yaşamımın en değerli anılarından biri sayıyorum. Onun bana yolladığı bir mektubun bir bölümünü —bu mektup oğlum Nadir'in doğumu münasebet ile yazılmıştı— aşağıda sunuyorum. Korutürk'ün, hakkında böyle ifadeler kullandığı biri hakkında önüne getirilen, ciddiyetten uzak itham karşısında nasıl bir tepki göstermiş olabileceğini lütfen siz takdir ediniz:

"Pek kısa bir teşriki mesai devresi içinde vazife anlayışlarımız arasında tesbit ettiğimiz ahenk ve umumiyetle hayat telakkisi ölçülerinde aramızda bulduğumuz mutabakat, buranın hususi şartları altında sizinle beraber çalışmakta bana huzur veriyordu.

Yeni vazifenizin hususi ve resmi hayatınız için hayırlı olmasını temennî ediyorum.

İnşallah artık baba olmak saadetine kavuşmuşsunuzdur. Refikanız hanımefendiyi ve sizi sıhhatli ve talihli bir yavruya sahip olmanız temennisi ile tebrik ediyorum. Yekdiğerinize layık, saadete müstahak ve hariciyenin iftihar edeceği bir çift olarak her ikinize parlak istikballer diler, sevgi ve saygılarımı gönderirim."

Aziz hatırası önünde tazimle eğilirim.

* * *

Oturma odamızdaki masanın üzerinde çerçevelenmiş olarak duran Korutürk'ün mektubu yanında, Truman'dan aldığım 10 Şubat 1953 tarihli mektup da var. Doktrini ile ülkemi sayısız felaketlerden kur-

tardığına inandığım Truman'a saygım hâlâ baki, adalet ve özgürlük uğruna yüzbinlerce evladını feda etmiş ülkesine de öyle. Fakat artık ne ben aynı kişiyim, ne de orası aynı ülke.

* * *

Karşımızda duran gerçek artık kimseye, anlattıklarımızın muhayyile ürününden ibaret olduğunu söylemek imkanını veremeyecek. Sunduğumuz artık bir "komplo teorisi" değil, bir "komplo gerçeği"dir. Fakat iş bir tespitle bitmiyor ki, üzerlerine projektör de tutsanız yarasaların tümü kaybolup gitmiyor ki. Aştığımız her tepe karşımıza, bir sürü meçhulle dolu yeni bir manzara çıkarıyor ve böylece bizi yeni yön aramak zorunda bırakıyor, ama düşmüşüz bir kez yola yürüyeceğiz.

Önümüzde yanıt bekleyip duran sorular, bunca gayrete rağmen hâlâ fazla azalmış değil, bunların hepsini birden tekrar önünüze yığmayalım. Gereğinden fazla süratle gidip iş bitirmiş görünmeye çalışmak bizim kârımız değil. Bunu yapmak gayretiyle ambara dalanların, oradan arkalarında bir sürü sopalı ile dışarı fırlamaları göz önünde dururken biz aynı şeyi yapmaktan kaçınalım. Şimdi biz yine soruları, verdiğimiz öneme göre sıralayıp yanıtlamaya devam edeceğiz:

Şu anda yanıtlamak gereğini duyduğum soru, ilk bakışta beni açmaza düşürür gibi, şöyle ki: Evvelce beni sadece Mihri adı ya da M.E. kısaltması (tabii ki bu kısaltma Mehmet Eymür değil) altında andığım kişi itham eder ve "Berduk, Bulgarların tuzağın düştü" der görünüyordu. Oysa şimdi yeni açtığımız EB-48348 şifresinde buna benzer iddialar bulunuyor. Y.İ.S.'ten gelen bilgiyle, Bulgar ajanı denenle gelenin arasındaki benzerlikler neyin nesi? Yani ben başımda duran tek baykuşu kovayım derken, şimdi bunu iki mi eyledim? Aynı iddianın hem doğudan, hem batıdan gelmesi bunu daha tutarlı mı kılıyor, yoksa bu zahiri tutarlılık altında bir tutarsızlık mı gizlenmek isteniyor? Yeni yollara düşmeden önce aydınlığa kavuşturmamız gereken ilk soru bence bu:

Eymür'e bilgi veren Y.İ.S.'le, Eymür'gillerin Bulgar ajanı saydıkları Mihri, ağız birliği etmiş gibi, neden "vatan hainliğim" üzerinde birleşip beni mahva sürüklemek istediler? Ben Hitler miyim ki, hem kapitalizmin, hem komünizmin bekçileri zararlı oluşum üzerinde ittifak ediyorlar? Bu acayıplığı çözmek isteyeninin başvuracağı iki kişi, bel-

li ki Eymür ile Mihri'dir. Eymür'le sanırım ayrıca konuşmaya pek gerek yok, zaten o gerektiğinden çok konuşuyor. Mihri ise konuşmayı pek seven kişi değil, konuşmak galiba onun pek işine gelmiyor ama ben yine de Mihri ile konuştum ve bu benim onunla ilk ve son konuşmam oldu. Bu konuşmamdan kısa süre sonra o öldü, artık ne benimle, ne de başkası ile konuşacak. Bana öyle geliyor ki, okyanuslara sığmayacak kadar bilgi, onunla birlikte ötelere gitti. Ben şimdi onunla yaptığım tek görüşmenin öyküsünü yazıyorum:

Adını 24 Şubat 1976 günü, Kuveyt'te ilk kez duyduğum Mihri ile konuşmayı çok istiyordum ama bu mümkün olur muydu, olmaz mıydı, bilmiyordum. Bugün rahmetli olmuş, kamuoyunun iyi tanıdığı değerli bir kişi, bu konuşmayı yapmaktan vazgeçmemi bana tavsiye etmişti. Bu tavsiye üzerine ben de iz sürdürmeyi bırakmıştım, zaten dışarıdan bakıldığında, bu iftiradan zarar da görmüyordum. Sonraları bu görüşme arzusu bende tamamıyla yok oldu, iş artık aydınlığa kavuştu diye düşünüyordum. Anılarımda bunu kapanmış bir yaranın öyküsü olarak ele alacaktım. Fakat yıllarca önce sönmüş sandığım ateşin kül-lerine dokunup canımı fena halde yakınca işin kapanmamış ya da bununla yeniden oynanmış olduğunu anladım, artık Mihri'yle konuşmalıydım ama önce Mihri nasıldı, neredeydi, ölmüş müydü, değil miydi, bunu bulmalıydım. Prag'dan döndüğümde bana verilen ve önce fazla yüklü görünmeyen görev bir süre sonra bana beklediğimden fazla iş yüklemişti. Bundan dolayı aceleye pek gerek görmüyordum. Nihayet 1987 Eylülünde, emekliliğimi isteme tarihini tespiti çalıştığım günlerde, Mihri'nin hiç olmazsa nerede olduğunu öğrenme zamanının geldiğini düşündüm ve Avukat Öktener'i telefonla arayıp kendisi ile görüştüm. Avukat Öktener, Mihri'nin nerede olduğunu, ne yaptığını anlattı ve bu anlatılanlardan aradığım kişinin parasal sıkıntıdan bir hayli uzak olduğunu, ayrıca dilediğim takdirde kendisi ile hemen görüşmemin mümkün bulunduğunu öğrendim. Oysa ben o sırada bu görüşmeyi yapmak için istediğim ölçüde hazırlıklı değildim ama yine de onunla tanışabilirdim. 20 Eylül 1987 günü, akşam üstü bizim evde buluşmak hususunda mutabık kaldık.

İnanır mısınız, geldikleri gün kapıyı açtığımda, ömrümde ilk kez gördüğüm Mihri'yi, "uzun bir gün"ü kendisi ile birlikte geçirdiğim Avukat Öktener'den çok daha çabuk tanıdım. Onun bana verilmiş belgedeki, noterce onaylanmış resmi yıllar boyu önümde durmuş, yüzünün

çizgileri kafama adeta nakşolunmuştu. Resmine göre biraz daha toplu, beklediğimden daha az yaşlı göründü kendisi bana. Avukat Öktener'in yüzü ise, her nedense, kafamdan silinmişti. Sokakta bana selam verse kendisini tanıyamazdım. Saçlarının rengi tamamiyle değişmiş, fakat daha önce tanık olduğum nezaketinden bir şey kaybetmemişti.

Rahat konuşabilmemiz için eşim bizimle beraber olmak istemedi. Konuşmamız tabii ki çok ilginçti, fakat bana umduğumdan daha az şey getirdi. Ben o anda Azrail'in kapının arkasında durduğunu bilmiyordum, bilseydim hasbelkader önüme kadar gelmiş olan bu fırsattan belki biraz daha fazla yararlanabilirdim. Avukatın bana on beş yıl önce söylediklerini ve resmi belgelerde gösterdiklerini faza aşamadık ama hiç beis yoktu. Nasıl olsa, emekliliğimi istedikten sonra yeniden görüşecektik, işte bu olamadı ve ben o gün öğrenebildiklerimle kaldım. Avuktan artık bir şey isteyemezdim, müvekkili ile ilgili bilgileri tabii ki saklı tutacaktı. Mihri'nin ölümünden sonra onunla yaptığım telefon konuşmasından bu izlenimi edindim ama ben 20 Eylül 1987 günü bana önemli görünen soruları sormuştum. Sorduğum soruları, aldığım yanıtları aşağıda sunuyorum:

"İfadenizde neden benim adımı kullandınız? Bunu yaparken bana kötülük etmekte olduğunuzu hiç düşünmediniz mi?"

"Siz ne diyorsunuz? Ben bana yapılan en ağır ithamları kabul etme durumuna gelmişken sizi mi düşünecektüm?"

"Ama ben sizinle tanışmış degildim ki, adımı nereden bulup çıkardınız? Üstelik benim adım başkasının ki ile kolayca karıştırılacak cinsten de değil."

Mihri burada, Öktener'in on beş yıl önce bana söylediklerini tekrarladı. Senaryonun bu bölümünü, ilginçliğinden ötürü, bir kez daha sahneleyeceğiz:

Mihri, Stoyanov'la tanıştırdığı iddia edilen kişilerin adları araştırılırken benim adım, sorgucular tarafından nedense, ısrarla sorulmuş. Adlar bir yana yazılırken, "biri de Berduk değil miydi?" şeklindeki soru, beklenen yanıt elde edilene kadar tekrarlanmış. Sonunda o da dayanamayıp "evet oydu" deyip çıkmış işin içinden. Böylece düşüm, benim açımdan, çözülememiş olarak ortada kalıyordu. "Bulgar dilberi ile geçirdiğim güzel günler" in ayrıntılı olarak nasıl kaleme alındığını anlamak yine mümkün olamamıştı, fakat o gün Mihri'nin yalan söylemesi için ortada neden de yoktu. Zaten ben istesem de, olayın böyle cereyan

etmediğini nasıl kanıtlayacaktım? İz sürdürmeyi artık bu noktada mı bırakacaktım? İşte bunu hiç yapamazdım, bana iftira atıp bilemediğim bir amaca ulaşmaya çalışmış olanların peşini bırakamazdım.

Mihri'nin sözlerinden işkence ya da baskı altında kaldığını ima ettiği düşünülebilirdi, fakat konuşmamızda "işkence" sözcüğünü bir kez dahi kullanmadı ama baskı altında tutulmuş olduğunu anlatmak istediği kesindi.

Konuştüğümüz başka şeyler, üzerinde durduğumuz başka adlar da var. İzninizle bunları geçiyorum, evvelce de söylemiştim, beni doğru-
dan doğruya ilgilendirmeyen konular üzerinde durmuyorum. Başkasının sözlerinden gelebilecek sorumlulukları üstlenmeyi düşünmüyorum. Mihri ile ilgili davanın nasıl sonuçlanmış olduğunu bugün dahi bilmiyor, merak da etmiyorum. Sadece muhataplarım davanın lehlerine bittiğinden söz ettiler, başkaları bunu teyit etmediler, ben de bunu bu-
raya kayıtlı yetiniyorum.

* * *

Mihri davasını yakından bilen çok kişiyle, hatta onu sorgulamış olanla da konuştum. Bazı noktaları es geçme kararımı burada da uyguluyorum ve okurumun bu hususta beni mazur göreceğini umuyorum. Aşağıya sadece bir ölçüde ışık tutacağını sandığım bir iki noktayı kaydediyorum.

Mihri'ye işkence yapılmadığı, kendisine her aşamada iyi muamele edildiği bana kesinlikle ifade olundu, zaten o da bunun aksini söylemiyordu. Benim adımın hiçbir şekilde ona telkin edilmediği, tüm öyküyü onun kendiliğinden anlattığı öne sürüldü. Bu durumda düğüm çözülüyor muydu, yoksa üstüne yeni bir düğüm mü ekleniyordu? Ben bu arada birbirine ters düşen sözlerin dayandığı nedenleri anlamaya başlamıştım. Şu kadarını söylemekle yetineyim, bir süre sonra patlak verecek örgüt içi savaş için yerleştirilmiş mayınları artık görmüyordum.

Çok kişi Mihri'nin sanıldığından çok daha önemli bir kişi olduğuna inanıyor, onlara göre, bir gün "Haberalma Tarihi" yazılabilse, o en önemli birkaç kişi arasında yer alabilirmiş. Böyle düşünülmesinin nedeni şöyle özetlenebilirmiş: O, olimpiyata katılan bir atlet ya da antrenörden de öte, spor politikasına yön veren bir planlamacı gibiymiş. Bir planlamacının gerektiğinde piste çıkıp yarışta yer alması, ka-

ranlıklar dünyasında eşine pek rastlanmayan çok üstün bir performans sayılmış. Bilmem anlatabildim mi?

* * *

Uzayda bir tur yapıp başlangıç noktamıza dönmüş bulunuyoruz ama acaba biz bu yolculuktan geriye ne getirdik? Dağarcığımız eskisinden daha dolu ama ben hâlâ "niye ben?" sorusuna yeterli bir yanıt bulmuş değilim. Gerçi adımı ifadesinde kullanan da, bu ifadeyi alan da suçluluğuma inanmıyor, suçluluğuma inanan tek kişiye ben zaten rastlamadım, sadece nam-ı diğer hâlâ çitin etrafında dolaşıyor, öyleyse beni sahneye iten kim, nam-ı diğer'in kuvveti tek başına buna hiç yetişir mi? Yıllar boyu kafamdan geçenlerle elde ettiğim son bilgiler birleşince ortaya şöyle bir ihtimal çıkıyor: "Y.İ.S.'ten gelen kanıtsız bilgilerle harekete geçenler, tıpkı bir Amerikan filminin iş bitirici, yeteneksiz şerifi gibi, temelsiz kanıtlar ve yalancı tanıklarla, suçluluğuna an-gaje oldukları kişiyi harcamak istediler." Kuşkusuz bu bir linç kanunudur.

* * *

Başka çıkış yolu aramadan, "niye ben?" sorusunda ısrar, artık belli oldu, bizi çıkmazda tutuyor, bundan kurtulmamız lazım. Bir soruya verilen yeni bir şekil, bazen beraberinde yanıt da getirir, bir de bunu deneyelim. İşte sorunun yeni şekli: "Acaba bir zamanlar, üstüne iftira savrulan, kaderiyle haksızca oynanan benden başka kimse yok muydu?" Ve işte size bir ara yanıt: "Eldeki bilgiler gösteriyor ki, iftira kampanyasının hedefi yalnız ben değildim, galiba ben bir master planın, dizayner çizgileri çizirken elinin titrediği bir köşesiydim."

* * *

1966 yılı Temmuzunun yedinci günü, senatoda, Milli Birlik Grubu'ndan Haydar Tunçkanat, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliğine ait olduğunu iddia ettiği belgeler açıkladı. Kimileri bunu sessizce geçiştirmek isterken, bazıları da büyük patırtı koparttı. Eğer belgeler gerçekse, bunlardan daha sağlam Büdbukat kanıtları bulunamazdı.

"İdiyseler" diyorum, çünkü içi boş çıkabilecek sütunlar üzerine var-sayım yerleştirmek istemiyorum. Şimdi biz bu belgelerde bizi ilgilen-diren şu iki noktaya bakalım: Hastalığı nedeni ile süresini tamamlaya-mayacağı düşünölen Cumhurbaşkanı Gürsel'in yerine kimin geçebile-ceği tartışılıyor ve makam için Suat Hayri Ürgüplü uygun görölüyor. Başka bir belgede de nötrale edilmesi gereken elli kişinin adı bulu-nuyor. Listede kimler yok ki, orada bulunmaları yadırganmayacak olan-lar dışındaki birkaç ismi sunuyorum: Eski Dışışleri Bakanları Selim Sarper, Feridun Cemal Erkin ve Hasan Işık, altı yedi yıl sonra Başba-kanlık koltuğuna oturacak olan Bülent Ecevit, basın mensupları Nadir Nadi, Erol Simavi, Refik Erduran, Cihat Baban, Ahmet Şükrü Esmer, İsmet İnönü'nün yakın çevresinde kısa ya da uzun süre bulunmuş olan-lardan Turhan Feyzioğlu, Sadi Koçaş, İlhami Sancar, Coşkun Kırca, Orhan Öztrak, Şefik İnan ve listeye neden girdiği hiç anlaşılamayan Burhan Apaydın. Bütün bu zevat nötrale edilecek, başka bir deyimle Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerinde söz sahibi olmaları önlenecek. Bunları kim, neden ve nasıl nötrale edecek, işte sorun bu. İnsan şunu düşünmeden edemiyor: Liste eğer doğru ise, isimler acaba neye göre seçilmiş? Türkiye'nin yararlarına mı, yoksa Amerika'nın-kilere mi ters düştükleri düşünöldüğü için bu seçkin kişiler bu listeye girmiş?

Senato kürsüsünde yapılan bu açıklama, bekleneyeği üzere, önce kamuoyunda dalgalanmalara, daha sonra Amerika Büyökelçiliği ta-rafından yalanlamalara yol açıyor. İş bu kadarla kalmıyor, Ameri-kalıların olanlara kızdıkları besbelli, daha da ileri gidiyorlar: O tarih-lerde Reader's Digest dergisi mensupları arasında John Barron adında biri var, zaman zaman KGB'nin kıyıda köşede saklı ajanlarını, şurada burada oynadıkları oyunları açıklayan kitaplar yayınlıyor ve Tunçkanat belgeleri, bu zatın bir kitabında, KGB'nin marifetlerinden biri olarak yer alıyor. Ben bunun doğru olup olmadığını nereden bileceğim, ben ihtimaller mekanizmasını bir kez daha işleteceğim ve yine ortada iki ihtimal var diyeceğim: Ya bu belgeleri ortaya atanın iddia ettiği gibi Amerika Büyökelçiliği'nden kaldırılmış belgelerdi ya da Barron'un yazdığı gibi, Türk-Amerikan ilişkilerini bozmak için KGB'nin piya-saya sürdüğü düzmecelerdir, bunun bir üçüncüsü olur mu?

Şimdi biz Tunçkanat'ın belgeleri açıkladığı tarihi tekrar sunalım: 7 Temmuz 1966. Sonra iktidar koltuğunda kimin oturduğunu bulalım: Seçimlerin yapıldığı 1965'ten beri bu koltukta, 41-42 yaşlarında, pırlı

pırıl bir genç Başbakan oturuyor. Bu genç başbakanın bu olay karşısındaki tutumu ne, araştıralım: Ne "belgeler doğrudur" diyor, ne de Amerikalıları darıltmak istiyor aslında, tutumu çok tutarlı ama bunu yaparken biraz bocalıyor. O günlere nereden gelinmişti, şimdi buna bakalım: Türk-Amerikan ilişkileri, Johnson'un mektubu ve İnönü'nün "yeni ber dünya kurulum" sözleri ile delinmişti ve gemi su alıyordu. O günlerden sonra nereye gidilecekti, cam küreye göz atalım: Bize, 12 Mart 1971'i getirecek kasırganın göbeğine doğru yol alınıyordu. Lütfen bu sahneyi bir sonraki bölüm için hatırla tutalım.

Şimdi aşağıda sunacağım gerçek gün gibi ortada dururken, belgelerin doğru olması ya da olmaması neyi değiştirecek: "Türk iç politika-sında pek çok olay, Amerika'nın parmak izi olup olmadığı bilinmeden izah edilemez duruma gelmiş görünüyor." Bizim de, Büdbukat terimine kazandırmak istediğimiz içerik bu değil mi?

* * *

Kamuoyunun daha sonraki tarihlerde, sistematik şekilde gelişecek gürültü ve patırtılar içinde unutacağı bu olay yaşanırken acaba ben ne-reyedim? Ben o tarihlerde, nam'ı diğer'le "büyük Türk dostu" Joyce'un çok dikkatli bakışları altında, uhdeme tevdi edilmiş Paris Başkonso-losluğu görevini ifa etmek çabası içindeydim. Joyce'u hatırlamışsınız-dır, onu ilk bölümlerin birinde size takdim etmiştim: Hani şu 1965 seçimlerinden sonra, Paris'te, genellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin, özellikle Ecevit'in iktidara gelmesi hususundaki fikrimi fazlası ile me-rak eden kişiydi. Ben o günlerde, hiç özel gayret göstermeden, bir ilgi ve merak çemberi içinde yaşamaya devam ediyordum. Mesela ben Mi-chael Chishov ile niçin buluşmuş ve onunla neler konuşmuştum? (İsteselerdi —belki de istemişlerdir— İngiliz servislerinden, Chishov'la yaptığım konuşmaların virgülünü dahi elde edebilirlerdi, çünkü ben Londra'da, dört kez, İngiliz lokantalarında, telefonla ayarlanan randevu-larla, bu zatla buluşmuş, yemek yemiştım. Değil İngiliz servisinin, diğer her hangi bir servisin, gözlerinin önünde cereyan bu sahneleri tes-pit etmemesi düşünülemezdi. Fakat bir buluşmamız daha vardı ki, bu batı servisleri için meçhul kalmış sayılırdı. Moskova'da, Praha lokan-tasındaki görüşmemizin metnini KGB'den mi isteyeceklerdi? Bunun hakkında tam bilgi büyükelçim Korutürk'teydi, zira bu buluşma onun

bilgi ve talimatı dairesinde yapılmıştı, ama bu izahat Y.İ.S.'lere hiç yeter miydi? Meraklanmaları ve araştırmalarda bulunmaları gayet doğaldı, fakat olanları yalan ve iftirayla süslemeye ne hakları vardı?)

Yalan ve iftira kampanyasının nerelere kadar gittiğini gösteren bir örnek daha vereceğim: Paris'te, "şüphe altında tutulduğum dönem"de, Çağlayangil, resmi bir yazı ile, Büyükelçim Nurettin Vergin'e, benim neden Abidin Dino'ya, onun Paris'te kalmasını sağlayacak usulsüz belgeler verip vermediğimi sormuştu, bunun sorulmasına acaba neden ihtiyaç duyulmuştu? Ben usulsüzlük yapacak bir memur değildim ki, ben Başkonolosluga gelenlerin işini, mevzuatı tek milim aşmamaya gayret ederek yerine getirmeye çalışan ve "tam bir bürokrat" olmanın mahzurunu yaşayan biriydim. Kontrol edilişim, Büyükelçimle ve namı diğer'le de kalmadı, sonradan General olan bir Kurmay Albay ile bir Hâkim Albay da zahmet edip Paris'e kadar geldiler, durumu bir kez de onlar gözden geçirdiler. Böylece her şey incelendi, belgelendi ve ben Paris'te dört yıl, yaklaşımları birbirinden çok farklı dört Büyükelçi ile, Bülent Uşaklıgil, Namık Yolga, Nurettin Vergin ve Hasan Işık'la birlikte görev yaptım, kim bilir, belki de onların teveccühünü kazandım, zaten böyle olmasaydı orada bu kadar kalamazdım. Paris'ten ayrıldıktan yirmi yıl kadar sonra, Prag'dan döndüğümde, bana bir zincir daha takılmış olduğunu öğrendim, acaba ben yine ne etmişim de bu zillete yeniden hak kazanmışım?

* * *

Tunçkanat belgelerinde adı bulunanlar, başa soyunmuş başpehlivanlardı. Er meydanı açılınca bunun başaltısı, ortası ve destesi de olmaz mı? İşte ben, o günlerde, bu sıkletlerden birine, bana hiç haber verilmeden, adımın kaydedilmiş olduğunu sanıyorum.

Başpehlivanların 1966 yılında, Y.İ.S. ya da KGB marka kamerayla çekilmiş ve her nasılsa, Tunçkanat'ın eline geçmiş fotoğrafı önümüzde duruyor, fakat fotoğraf statüktür, çekildiği anı göstermekle yetinir. Orada görünen kişiler, daha önce neredeydiler, fotoğraf çekildikten sonra nerelere gittiler? Şimdi size Simavi ile Kırca, Amerika'nın, bir zamanlar, nötralize etmek istediği kişilerdendi desem kahkahayla gülmez misiniz? Ecevit'in, "varsayımsal durumlar" olarak adlandırdığı programda söylenenleri anımsarsanız, onun fotoğrafta bulunuşunu

yadırgamaz mısınız? Evet, başpehlivanlar hep göz önündedirler, haklarında yapılacak hatalar çabucak düzeltilir, fakat kispetini omuzuna vurup köyünden gelmiş ve çayırın bir kenarında sessizce güreşmiş ikinci sınıf bir pehlivan fazla dikkat çeker mi? Onun adı o anda bir tarafa nasıl kaydedilmişse, o kayıt orada öylece kalır.

Kamera önünde poz alışı öncesi ve sonrası, bir de video ile saptanabilse, muhakkak ki olaylar çok daha iyi anlaşılır. Buna benzer bir şeyi ben gelecek bölümde yapmaya çalışacağım. 1947'den bu yana, Türk-Amerikan ilişkilerinin geçirdiği safhaları, bir fantezi havası içinde ve "Büdbükat'ın beş yüzü" başlığı altında sizlere sunacağım ve süre içinde oynanmış olduğunu sandığım oyunlara ve rollere kısaca değineceğim. Neden 1947? 1947, Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın doğdukları yıldır ve bu ikisi doğdukları andan itibaren, tarihimize acı ve tatlı gün kaydına başlamışlardır. Üstelik 1947, işte ilk fantezimiz, bendenizin meslekteki ve ben meslekten ayrılırken, o günkü Bakanımızın hayattaki, ilk yılımızdır.

* * *

1987 yılının fazla sıcak olmayan bir Temmuz günü, Polatlı tepelerinde duran, o gün oradan geçmekte olan trenin yolcuları arasında benden başka kimsenin görememiş olduğu hayalet, o tarihten yaklaşık bir yıl sonra, bu ke'z tüm ulusun meraklı bakışları altında ve arkasında bir kaç hayalet daha sürükleyerek bulunduğu yerden havalanmış, bilinmeyen bir yöne doğru uçmuş, gözden kaybolmuştu. Şimdi ekranda tam bir sessizlikle birlikte "The End" yazısı mı, yoksa gökyüzüne yükselen ateş ve duman mı görünecekti, bu henüz bilinemiyordu. Haberalma örgütümüzde yürütülmek istenmiş olan Logan Harekâtı, geçici bir süre için de olsa, başarısızlığa uğramış görünüyordu.

Derken bir sarsıntı oldu, gürültüler duyuldu, sessizlik vadisinden sesler geliyordu, güvenliğimizle sorumlu servisin bunalım yaşamakta olması dışında bir izahı olamazdı durumun. Daha sonra yaralılar görünmeye başladılar, bir Roma falanjına rastlamışcasına perişandılar. Önünden geçmiş oldukları birliğin nasıl bir birlik olduğunu ben gayet iyi biliyordum. Benimkine benzer bir kaderi, başkalarının yaşamış olmalarında bulmak gibi yetersiz bir teselli kaynağıydı bulduğum.

Haberalma servisimizin geçirdiği çok yönlü bunalımın tekrarlan-

maması için muhakkak bir şeyler yapılacak, neyin yanlış gittiği araştırılacak, eksikliklerin tamamlanmasına çalışılacak ve bütün bunlar bir gizlilik örtüsü altında kalacak, böyle olması da çok doğal. Ben önce bir vatandaş, sonra "eski bir kurban" sıfatı ile, bu konuda bir şeyler söylemek hakkını kendimde buluyorum:

Bence bu bunalım, serviste yapısal bir değişiklik yapılmasının gerekli olduğunu yeterince göstermiştir, bugün görünenler ulusa güven verir nitelikte değildir: Servise verileden çok ondan beklenen var, sırtına zorlu sorumluluklar yüklenmiş görünüyor. Politikacıların, her şeyi olduğu gibi servisi de kendi partilerinin hizmetinde görmek istemeleri durumu hiç kolaylaştırmıyor. Bir de orada kötü bir alışkanlık edinilmiş, başı sıkıntıya giren bir haber yakalayıp hemen basına sızdırıyor. Son zamanlarda dalgaların kumsala bıraktığı yunuslar, bu çeşit deniz kirlenmesinin kanıtları değil midir? Dikkat kendi insanlarımız üstünde tutulurken ben, mutfakta farelerin peynir kaçırmış olmasından endişe duyuyorum. Servisimizin, Anglo-sakson sisteminden esinlenerek yeniden organize edilmesinden başka çare bence yok. Freidman ekonomisinden, giydiklerimize, içtiklerimize kadar çok şeyi kendilerinden aldığımız insanlardan neden bu alanda yararlanmıyoruz? "Neden yararlanmıyor muşuz, pekâlâ da yararlanıyoruz" diyenler varsa onlara, "sizin yararlanmadan anladığınız bilgi alışverişi, dayanışma ve bazı kişileri birlikte takipten ibaret, benim anladığım ise, yapısal yararlanmadır" diyor ve görüşümü aşağıda izah ediyorum:

Amerikalılarla İngilizler, iç güvenlikle sorumlu servis ile dış istihbaratla görevli örgütü birbirinden ayırmışlar, birincisi ile ülkelerindeki yabancı ajanlarla içlerinden çıkan hainleri ayıklarken diğeri ile başka ülkelerde istihbarat derleyip kendilerine hizmet edecek hain yaratıyorlar. Bilindiği üzere, Amerika'da FBI ile İngiltere'de M15, iç güvenlik, Amerika'da CIA ile İngiltere'de MI6, dış istihbarat organlarıdır. İki örgüt arasında rekabet, hatta çekişme olmuyor değil, fakat bu durum, sağlıklı sayılabilecek bir "karşılıklı kontrol mekanizması" da yaratıyor.

Bize gelince, biz her şeyi tek bir örgütün sırtına yüklemişiz. İç hizmetlerde zamanın çoğu, müşkül durumda bırakılmak istenen kişilere ait dosyaların, ileride kullanılabilecek bilgilerle doldurulması ile geçiyor. (Mesela ben, benim peşimde dolaşmakla geçirilen zamana ve bunun için yapılan masrafa gerçekten acıyorum) Dış istihbaratta ise, çok

defa, yabancı servislere gerektiğinden fazla güvenmek durumunda kalınıyor. Politikada, ekonomide, kültürde, ülkeler arasında güven ve dayanışma yararlıdır da, istihbaratta, bir noktadan sonra bu tehlikelidir.

Bahsettiğim sistemi, Amerikalılar dahi İngilizlerden almışlar, CIA'nin tüzüğünü Ian Fleming'in yazmış olduğu malum. (Amerikalılar da Fleming'e borç öder gibi onun yarattığı ve aslında sabun köpüğünden fazla bir şey olmayan James Bond'u uluslararası kahraman yapmışlar.) Benim yararlanmadan anladığım işte bu: "Yapıdan örnek almak".

İngilizlerin bir "nefsi savunma tedbiri" daha var, iç güvenlikle görevli MI5'te masonluğu yasaklamışlar. (Thatcher'ın tüm güvenlik örgütlerinde masonluğu yasaklamış olduğunu "The Times"ta okumuştum. Bir kitapta da masonluğun MI6'te de yasak olduğuna dair bir kayıt gördüm ama bunu ihtiyatla karşılıyorum. Masonluğun beşiği İngiltere, bu konuda bu kadar tedbirli davranırken, bizim hem iç güvenliğimizi, hem dış istihbaratı, masonluğu kesin kişilere teslim edişimiz ihtiyatsızlık sayılmaz mı?)

İşi başını çoktan aşmış bir servisin sırtına bir de kaçakçılık konusunun tüm ağırlığı ile yüklenmiş olması bana anlaşılmaz görünüyor. Büdbükatçıların silah ve uyuşturucu kaçakçılığı içinde olduklarını gösteren emareler az değil, insan hangi yöne doğru yürüse ayağına ipucu dolaşüyor. Bunlardan biri Bulgaristan'dan geçip Vatikan'a uğruyor ve oradan Ascoli'deki hücreye kadar gidiyor. Oliver North öyküsü de, Oliver Twist'ten daha düşündürücü, Oliver Hard'nin serüvenlerinden daha gülünç bir öykü değil midir? Özgür ülkelerde North gibiler, Parlamentolardan geçiremediler, geçiremeyecekleri fonları, yarasalar gibi, kan emerek elde ediyorlar ve bunları rejim devirmek, hükümet değiştirmek gibi masum işlerde kullanıp kahraman oluyorlar.

Silah işinin bir inceliği daha var: Her iki taraf da, kışkırttıkları olaylarda kullanılan silahların karşı taraf markasını taşımasını yeğliyor. Böylece bir taşla iki kuş vurulmuş oluyor, hem karışıklık yaratılarak istenilen sonuç elde ediliyor, hem de sorumluluk başkasına yükleniyor. Bunu yapan bir fert ise yakalanır, devlet ise ne yapılır? Uluslararası silah pazarının karmaşıklığı, içinden çıkılmazlığı biraz da buradan geliyor, düşünün bir kez, böyle pazar ne kârlıdır? (Bu kirli oyunlarda, özgür ülkeler lehine olan noktayı da kaydetmeden geçmeye-
lim: Hiç olmazsa bu ülkelerde suçluyu suç üstü yakalayan parlamento,

hür basın ve kişilikli bir kamuoyu var. Böyle olmasaydı zaten ben bu kitabı yazamazdım.)

* * *

Haberalma servisimizde Logan Harekâtı mutlu sona yaklaşırken, başka yerlerde, kontrolsüz kalmış yangın gibi yayılıp gidiyordu. Ben de bu arada gördüklerimi daha iyi anlamaya başladığımı sanıyordum, bütün bunlar sopa kapan birkaç gencin yaşlı avına çıkmasından ibaret olamazdı, hareketin bir amacı, karargahı, stratejisi, yaptırımları olmalıydı. İncelmiş, inceltilmiş, bilgisayardan geçirilmiş bir nesneydi Logan denen kişinin bu eseri ve üstelik hiç bitmemiş, bitmeyecek Büdbükat savaşının en etkili yöntemiydi. Şimdi sıra, bu savaşın öyküsüne geldi.

BÜDBÜKÜT'IN BEŞ YÜZÜ (Birinci Bölüm)

Seyfullah beyin bir süreden beri beni aramakta olduğunu söyledikleri zaman neredeydim, ne yapıyordum anımsamıyorum, ya Genel Evrak Müdürlüğü'nde dosya ya da kütüphanede belge aramakta olmalıydım - o günlerde vaktimizin çoğu dosya ve belge peşinde koşmakla geçirdi. Hemen Umum Müdürü'mün odasına koştum, içeri girdiğimde nefes nefeseydim. Seyfullah Esin çok defa olduğu gibi telaşlı, her zamanki kadar kibardı, bir İstanbul beyefendisinin karşısındaydım. Önüne yığılmış dosyalardan gözünü ayırıp gözlüğünün üstünden gözlerimin içine bakan ve neden geçtiğimi hiç sormayan Umum Müdürüm, "biraz önce Fatin telefon etti, Marshall, Harvard Üniversitesi'nde bir konuşma yapmış, metnini hemen bulup getirin" dedi ve bir şey söylememe imkân vermeksizin tekrar dosyalarına döndü. Bana talimat verilmiş, iş bitmiş, konuşacak bir şey kalmamıştı, kendimi odanın dışında buldum.

O günlerde âmir ile madun arasında duran, aşılması zor çizgiyi bugünkü kuşaklara tarife imkân yoktur. Bunu geçme teşebbüsü, ömür

boyu akılda kalabilecek bir ders alınarak bitebilirdi. Bizim kuşaktan çok kişinin belleği eşelendiğinde, bu şekilde alınmış bir dersin izi bulunabilir. Gerçi Seyfullah Esin sert hareket edecek kişilerden değildi, fakat böyle bir disiplini, nezaket ve kibarlıkla kurmasını bilirdi, işte ben bu kuşaklararası protokol icabı bir şey soramamıştım. Bir talimat almıştım ama ne yapacağımı, neyi nerede bulacağımı bilmiyordum. Anladığıma göre, Ticaret ve İktisat Dairesi Genel Müdürü Fatin Rüştü Zorlu, Birinci Daire Genel Müdürü Seyfullah Esin'e telefon edip Amerika Dışişleri Bakanı General George Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde, önemli olması gereken bir konuşma yaptığını bildirmişti ve şimdi Esin benden bu konuşmanın metnini istiyordu, bildiğim bu kadardı ama ben benden isteneni nerede bulacaktım, sıkıntı buradaydı. İlk bakışta konunun Dairemizle ilgisi de yoktu, Birinci Daire, ne Amerika ile ilişkilerimizle, ne de Ticaret ve Ekonomi konuları ile meşguldu.

O tarihlerde Bakanlığın işleri en yüklü Dairesi olan Birinci Dairenin görev alanına nelerin girdiğini buraya kaydedivereyim: Başında Hicabi Ekinci'nin bulunduğu Birinci Şube, Fransa ile Fransa'nın Orta Doğudaki eski sömürgeleri ile ilgili işlere bakardı ve Ekinci'nin yanında tek bir memur, geleceğin Batum Başkonsolosu Cemal Kars vardı. Suriye ve Lübnan işleri ile de ilgilenen bu Şubenin bulunduğu, zaten ufak olan odaya evrak yığınının dolayı zor girilirdi. İngiltere ile onun Orta Doğu'da terketmekte olduğu topraklar, İtalya ile onun arkasında bıraktığı Libya ve Oniki Ada, İkinci Şubedeydi ve bu Şubenin görünümü bambaşkaydı. Daniş Tunalıgil'in mesai arkadaşı Efdal Deringil ile birlikte tedvir ettiği bu Şubede, neredeyse "masaların üstünde çiçek neden eksik" diye sorasınız gelirdi, eğer Avrupaî hava diye bir şey var idiye o buradaydı. Tunalıgil her gün bir başka elbise giyer, Deringil ise, papyonunu hiç eksik etmezdi. Aynı odada, iki genç mesai arkadaşı kadar titiz ve dikkatli bir Genel Müdür Yardımcısı da vardı: Sadrazam Kâmil Paşa'nın oğlu Hilmi Kâmil Bayur. (Biraz önce kuşaklararası mesafeden söz etmiştim, şimdi de büyüklerin küçüklerden esirgemedikleri teveccühten örnek vereyim: Tunalıgil bu görevden harice gider iken bana "Postman always rings twice" kitabını, Deringil de "White Fang"i armağan ettiler.)

Üçüncü ve Dördüncü Şubelerin bulunduğu büyük odada, daktilo Muhatter hanım dahil, altı kişiydik: Umum Müdür Yardımcısı ve Galatasaraylıların "Paşa Rıfat" lâkabı ile andıkları Rıfat Baraz, Üçüncü

Şube Müdürü İlhan Savut, Dördüncü Şube Müdürü Mahmut Conker, üçüncü kâtip Orhan Noyan ve bir de evrak memuru bendeniz. Üçüncü Şubenin çalışma alanına tüm Balkan ülkeleri, Dördüncü Şubeninkine ise sadece Çekoslovakya ile Macaristan girerdi. İş bölümündeki denge-sizlik, Şube Müdürlerine Bakanlığın gösterdiği güvenin göstergesi gi-biydi. Numan Menemencioğlu'nun yeğeni, Şükrü Kaya'nın damadı ga-yet yakışıklı İlhan Savut, önüne yığılan dosyaları, sessiz bir çalışmay-la kısa zamanda eritirdi. (İlhan Savut, sonradan gittiği Birleşmiş Mil-letler'de, rastlantılar sonucu, otuzüç yaşında, Güvenlik Konseyi'ne Başbakanlık eden en genç diplomat olacak, bunu dünya ajansları vere-cek ve biz, bu mükemmel insanı, uçuş güvenliği açısından akıl almaz ihmallerle dolu o unutulmaz Menderes kazasında heder edecektik.) Dördüncü Şube, ilginç kişiliği, kendine özgü yaşama ve çalışma alışkanlıkları ile "Dışişleri folklor"üne geçmiş sayılabilecek olan Mah-mut Conker'e uyacak şekilde şekillendirilmişti. (Haftanın bir kaç günü, işi fazla olmayan Conker, hayat ve sanat görüşleri, gelecek için tavsiye ve tembihleri ile beni tenvir ederdi. Bundan yıllarca sonra, bir gece, Ankara'da bir otelde, kendisini yüksekte bırakarak, yaşamına son verdi.)

Şimdi geriye baktığımda, o günlerde, tarihin oluşumunu seyret-mek açısından ne kadar mükemmel bir rasat kulesinde bulunduğumu daha iyi anlıyorum. İnsanlar, hemen her yerde, Dünya Savaşının kanla yoğurduğu çamurdan, zevklerine uygun devlet, hükümet ya da rejim yaratmaya çalışıyorlar ve ellerindeki çamurda kan azmış gibi, ona biraz daha kan katıyorlardı. Sadece Balkanlardaki duruma bakmak, Mars-hall'ın Harvard'taki kürsüye çıkıp konuşmak gereğini neden duyduğunu anlamaya yeterdi. Kulede kullandığımız dürbünler ne ölçüde hassastı, görüş açımız iyi miydi, değil miydi, bunların hepsi ayrı konu ama bi-zim sahip olduğumuz olanağa sahip fazla kimse yoktu, zira kamuoyu "gereksiz bilgi ve haberler"le rahatsız edilmek istenmiyordu. Hele be-nim durumum pek keyifliydi, işimden büyük zevk alıyordum. Yalnız Dairemize değil, Bakanlığa gelen açık, kapalı yazıların hemen tümü elimden geçiyordu, diğer Dairelere gelen şifrelerin, önemli raporların suretleri bize verilirdi.

Tarihin, o günlerde nasıl bir köprüden geçmekte olduğu daha iyi anlaşılır diye, Marshall'ın konuşmaya başladığı anda, dört Balkan ülke-sinde durumun ne olduğuna bir göz atmak istiyorum:

Stalin B        n  , Balkanlarda tüm dehşeti ile sürdürüyordu. Sadece Yunanistan boyunduruk altına alınmış değildi, fakat uçurumun kenarına getirilm    ti. Savaşın bitmesi ile kuzeyde Markos çetelerinin gerilla savaşlarına ba  lamaları bir olmuş ve bu savaş daha 1946'da Türk kamuoyuna duyurulandan daha geniş alanlara yayılmış, Yunanistan'ın yükünü artık taşıyamayacağını anlayan İngiltere, Amerika'yı yardıma   ağırm    ti. Dört ay kadar önce ilân edilen Truman Doktrini, Sovyetlerin iki ilimizi ve Boğazların ortak kontrolünü istemesi kadar, belki bundan fazla, Yunanistan'daki durumun eseriydi. Yunan kom  n  stleri, 1947 Aralığında, kuzeydeki dağlarda, Markos Vafiades başkanlığında geçici bir hükümet kuracak ve   arpı  maları 1949 Ekimine kadar sürdüreceklerdi. Bu arada, o tarihlerdeki G  m  lcine Başkonsolosu Muzaffer Kâmil Görduysus'un soyadına uygun başarılı çalışmalarını bu-
raya kaydetmeyi meslek borcu sayıyorum.

Yugoslavya'da Josip Broz Tito, kom    larının hepsinden daha hızlı gitmesini bilmi    ti, fakat gün gelecek, bu hız onu Stalin'in mihrakı dışına itecekti. Bu ülkede savaşın son yıllarında çarpışmalar     gene d  n    m    ti. Almanlar, Tito'nun kom  n  stleri, Mihailoviç'in, milliyetçileri, yekdiğerleri ile kıyasıya d  v        lerdi. Mihailoviç'in Yugoslavya birliği için tehdit teşkil ettiği kanısına varan İngiltere ile Kral Peter, ağırlıklarının Tito'nun kefesine koyunca, milliyetçi Albayın serüveni sona ermiş ve 1946'da idam edilmi    ti. Kralın özverisi kendisine bir şey getirmemiş, Tito, 1946'da y  r  rl  ge koyduğu Anayasa ile rejimini kurmuştu, tabii ki bunda krala yer yoktu. Şimdi geriye Dimitrov'la anlaşıp Bulgaristan'la birleşme yolunu bulmak kalıyordu.

Dimitrov'a gelince, bu kişi, geçmiş serüvenlerle dolu kıpkırmızı bir kom  n  stti. Berlin'de, 1933'te vuku bulan o meşhur Reichtag yangınında sanık sandalyesine oturtularak ilgi çekmiş ve sanıklık durumunu komünizm propagandası i  in kullanmasını bilmi    ti. Daha sonra Sovyet vatandaşı, Komintern İcra Komitesi Genel Sekreteri ve S.S.C.B. Yüksek Sovyetinde yardımcı aza olmuştu. 1946'da Bulgaristan'a dönüp Anayasayı hazırlamaya ba  lam     bulunuyordu ve iki aya kadar bu i  i tamamlamış olacaktı. Daha sonra, her nedense, velinimetini Stalin'in kuşkularını üzerine çekecekti. Yoksa o da, Tito gibi, bağımsızlık oyununa mı yönelmek istemi    ti? Tito'nun birleşme önerisine kulak vermek onun haddi miydi? Aslında bu birleşme   nerisi sakat doğmuş bir   ocukt  , iki lider arasında a  amayacakları g  r     fark-

ları dururken çocuğun yaşaması mucize olurdu. Dimitrov, iki ülkenin ayrı ve eşit birer birim kalarak birleşmelerinden yanaydı. Tito, Bulgaristan'ı, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya gibi Güney Slav Devletinin birimlerinden biri olarak görmek istiyordu. Stalin ise, ayrıntılarla kendini hiç yormuyordu, zira o, işin prensibine ters düşüyordu, kırmızı entarili çocukların aralarında fiskos edeceklerine, her şeyi kendilerine anlatmalarını ve kendisi ne derse onu yapmalarını istemekten gayri derdi yoktu onun. Sonunda Dimitrov işinden oldu, 1949 yazında, Comecon'un ekonomik boykotu ile, Tito, Stalin'den tamamiyle koparken, o da, Sovyetler Birliği'nde, bir sanatoryumda, yaşamdan kopuyordu.

1947'deki Romen rejimine bir ad aransaydı, "komünist krallık" adından daha uygun bir ad zor bulunurdu. Kral Mihail, 1944'te Alman dostu diktatör Antonesco'yu bir darbeyle devirmiş, Almanya'nın müttefiki Romanya'yı, Almanya'ya karşı savaşan Romanya haline getirmişti. Bu eylemden kazandığı prestijden ötürü onu yerinden etmek zordu. Fakat kuzeyden esmekte olan kasırgaya bu prestij ne kadar dayanabilecekti, işte problem buydu. Düğüm yıl sonunda çözüldü, Moskova eğitilmiş Ana Pauker adındaki kadının himmetiyle, kral ülke dışına sürüldü, böylece Romanya'nın kızıl ufuklara yönelmesi için son engel de ortadan kalkmış oluyordu.

Balkanlarda olanlar, tek gecede olmuş şeyler değildi. Stalin acımazlığı ile Roosevelt saflığının ortak eseri idi. Balkanlarla birlikte Batı Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik durum, Mao'nun "büyük yürüyüş"ün öncesinde oluşu, Kore ve Vietnam'da kaynatılan kazanlar, Filistin'de odaklaşan Orta Doğu olayları anımsanırsa, savaş sonu rahavetiyle uykuya dalmakta olan Amerika'nın, Truman'ın dürtmesi ile nasıl yerinden fırladığı daha iyi anlaşılır. İzolasyonizm artık olamazdı, devleşmiş bir Amerika, pazarlarını tehlikeye sokamazdı - dizginlerini elinde tuttuğu Almanya ile Japonya'nın bir gün bu pazarları tehdit edeceği o gün hiç aklına gelemezdi. İşte bu fırlayış anında, Türkiye'nin stratejik durumu Amerika'nın gözüne ilişti, böylece iki ülke arasındaki ilişkiler askerî çerçeve içinde gelişti ve ağırlık galiba hep bu çerçeve içinde kaldı. Politik, ekonomik ve kültürel alanlarda, Amerika'nın Türkiye'ye atfettiği önemin, stratejik alanda atfettiği önemin yarısına ulaşabildiğini gösteren kaç kanıt bulanabilir? Türkiye'ye daima, fazla kuvvetlenip kontrolden kaçması istenmeyen bir ileri karakol nöbetçisi

gözü ile bakılmıştır ve bunun böyle kalması için daima tedbir alınmıştır.

* * *

Esin'in kapısı önünde konuşarak epey zaman kaybettik, işimize devam etmeliyiz. Bugün Marshall'ın yaptığı ve önemini şimdilik yalnız Zorlu'nun kavradığı konuşmanın metnini nasıl bulduğumu - aslında bu büyük bir macera değil - anlatayım:

Önce İkinci Dairenin Amerika işlerine bakan Şubesine gittim, değil metinden, böyle bir konuşmanın yapılmış olduğundan dahi haberdar değillerdi. İşleri Dairemizdekilerle kıyaslanamayacak kadar azdı, "rahatımızı neden bozuyorsun" der gibiydiler. (Bir süre sonra iki Daire arasındaki dengesizliği düzeltmek amacıyla yeni bir iş taksimi yapıldı, Birinci Dairedeki işlerin çoğu İkinci Daireye, İkinci Dairedekiler Birinci Daireye kaydırıldı ve böylece dengesizlik yine kaybolmadı.) Daha sonra Zorlu'nun Ticaret ve Ekonomi Dairesine gittim, orada da bilgi yoktu, konuştuklarım arkadaşlarımdı, gençtiler, onlar hiç olmazsa neyi, neden aradığımı merak ettiler. Artık metni Amerika Büyükelçiliği"nden istemekten başka yapacak şey kalmamıştı. Genel Evrak Müdürü Hâmit Aral'ın yanına gittim. Onun emrinde evrak dağıtan, gerektiğinde sağa sola koşturulan deri ceketli motosikletliler vardı. Oradan Amerika Büyükelçiliğine telefon ettik ve bir deri ceketli yöllayıp metni getirttik.

Bugün ansiklopedilere bakıldığında, Marshall'ın Harvard'ta 5 Haziran 1947 günü konuşmuş olduğu anlaşılır. Saat farkını ve zamanın iletişim hızını göz önünde tutarsak, yaşamakta olduğumuz gün Haziranın ya 7'si ya da 8'i idi diyebiliriz. Tabii ki Amerika'nın bize göstermekte olduğu ilgi Marshall Planı ile başlamakta değildi. Daha 5 Nisan 1946'da Missouri uçak gemisinin rahmetli Büyükelçi Münir Ertegün'ün naaşını yurda getirmesi -bir Büyükelçinin vefatından sonra dahi ülkesine hizmet edebileceğinin ne görkemli örneği- ve 12 Mart 1947'de Truman'ın Senatodan, Türkiye ve Yunanistan'a yardım için 400 milyon dolar istemesi ile, Amerika, Türkiye ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. (Truman, Senatodan bu yardımı isterken, bunun ilgili ülkeler hükümetlerini desteklemek anlamına gelemeyeceğini açıklamakta her nedense yarar görmüştür, biz de ise bu ayrıntı daima unutul-

muştur. Bu ayrıntının önemi bence şudur: Amerika daha o andan itibaren, Türk hükümetlerini, uluslararası hâkim gibi, değerlendirmek hakkını kendinde bulur görünmektedir.)

Missouri'nin Türkiye'ye gelişi ve Truman Doktrini, gösterişli şekilde kamuoyunun dikkatine sunulurken -ki bu gayet doğaldı- Harvard'tan dünyaya yayılan haber, değil Türkiye'ye, Dışişlerimize bile sessizce, hatta gizli denebilecek şekilde girmişti, zira kapsamının ne olduğu, bizimle ne ölçüde ilgili olabileceği hemen anlaşılamamıştı. (Yanlış bir hükme varılmaması için bir noktaya dikkat çekmek istiyorum: O tarihlerde İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nda edindiği, Dışişleri Bakanlarından fazla Dışişleri bakanı olma alışkanlığını devam ettiriyordu ve çok şey, çok defa Dışişlerinden önce ona gidebiliyordu. Tefik Rüştü Aras, Rauf Orbay, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Ragıp Baydur, Hulusi Fuat Tugay gibi kendilerini İnönü'ye yakın gören Büyükelçiler, tabii ki gereksiz yere Dışişlerini rahatsız edecek değildir - meselâ Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliğinden ayrılışında Dışişlerini protesto arzusu bulunduğu söylenir. Bu itibarla, benim servislerde bulmakta zorluk çektiğim metin, bir başka yoldan Cumhurbaşkanının ya da Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın kalemine ulaşmış olabilir.)

Ayrıntılar bir yana, artık bizi hiç bırakmayacak, bizim de kendisini bırakamayacağımız bir gerçek vardı ortada: Kapımızda heyula gibi bir kurtarıcı belirmişti ve biz onunla aşık atmaya hazırlıklı değildik. Ne biz onun, ne de o bizim huyumuzu, suyumuzu iyi biliyorduk. İşlerin başlangıçta ters gitmesi doğaldı. Sonraları işler ne kadar doğru gitti, ilişkiler bize neler getirdi, bizden neler götürdü, acaba bunlar belli midir? Bağımsızlığımızın korunmasında Amerika'nın rolünü unutmak insafsızlık olur, fakat bizim özverilerimizin ucuza getirilmiş olması da ihtimal dahilinde değil midir? Ülkemizde rahatça at koşturdukları ve askeri müdahalelerde onların parmağı bulunduğu söylentileri sadece efsaneden mi ibarettir? Bütün bunlar bizleri acaba bir "çaresizlik psikoloji" sine mi itmektedir? Bu sorulara yanıt aramak sadece geçmişin bilançosunu yapmak bakımından değil, geleceği planlamak açısından da önemlidir.

* * *

O gün Harvard'tan etrafa yayılan dalgalar, Avrupa'nın ve ülkemizin olduğu kadar, Zorlu'nun da kaderini etkilemiştir, o kadar ki onun

faciası, 5 Haziran 1947 günü Harvard'ta başladı denebilir. Bugün adını tarihin belleğinde tuttuğu Fatin Rüştü Zorlu'yu bir başka biriyle, meselâ kendisini yakından tanıyanlar dışında herkesin unuttuğu Seyfullah Esin'le kıyaslamak kaderin oyun oynayışı hakkında ipucu verebilir. Her ikisini de yakından tanıyan çok kişi onların kıyaslanamayacak kadar farklı olduklarını söyleyeceklerdir, doğrudur, zaten ben de birbirinden bu kadar farklı iki diplomat zor bulunur diye onları kıyaslıyorum.

Bakanlık yıllığından öğrendiğimize göre Esin, şu okullarda okumuştur: Lozan'daki Kolej Kantonal, Potsdam Lisesi, Berlin Ulumu Siyasiye Yüksek Okulu, George Washington Üniversitesi İktisat Bölümü mezunu. Bu kadar çeşitli ve nitelikli okulda okuyabilmiş acaba kaç kişi vardır? Bildiği dillere gelinee, onlar da şöyle sıralanmış: Fransızca, İngilizce, Almanca. Listenin kısa tutulması, eminim onun tevazuundandır. 1927'de, Berlin'de "İtalien im ostlichen Mittelmeer" başlıklı bir kitap yayınlamış ve Palermo'da görev yapmış birinin bu listeye eklenecek kadar İtalyanca bilmemesi mümkün müdür? Bildiğini benim bildiğim diğer iki dil İspanyolca ile Macarca'dır. Kendisi hakkındaki bilgileri kendisinden duyamazdınız, tesadüfen öğrenebildiniz. Memuriyete 1925'te, yirmi iki yaşında girmiş olan Esin'in, İkinci Kâtip olmak için sekiz, Başkâtip olmak için on iki yıl beklemiş olduğunu yıllıkta okuyoruz. Esin kadar çok ülkede elçilik yapmış insan, değil Türkiye'de, dünyada zor bulunur. (Bir ülkede görev yaparken başka bir ülkeye akredite edilmiş olmayı bu hesabın dışında tutuyorum.) Türkiye'nin İsrail'deki ilk elçisi olan Esin, daha sonra Viyana, Moskova, Bonn, Birleşmiş Milletler, Kahire, Yeni Delhi, Madrit olmak üzere tam sekiz yerde mukim Büyükelçilik yapmıştır. Atatürk devri Bakanlarından Ferit Tek'in kızı olan refikası Emel Esin de eşi az bulunur bir insandı, çok değerli eserlerle kültürümüzle katkıda bulunmuştur. Bu mümtaz çift son yıllarını Boğaz'da Sadullah Paşa yalısını kurtarmaya çalışmakla geçirmişlerdir.

Elimdeki yıllıkta Zorlu ile ilgili bilgi yok ama memuriyete Başkâtip olarak başladığı söylenir ve o devirde eşine pek rastlanmayan bu imtiyazın doktora yapmış olmasının sonucu olduğu ifade edilir. Oysa Semih Günver'in, "Fatin Rüştü Zorlu'nun öyküsü" kitabında, Muharrem Nuri Birgi'ye atfen okuduklarımız bu yaygın bilgiyi teyit eder niteликte değildir. Zorlu ingilizce öğrenmekte de acele etmemiştir. Marshall'ın nutkundan tam on iki yıl sonra, 1959'da, Kıbrıs müzakerelerine

katılmak üzere Londra'ya geldiğinde, biz Büyükelçiliktekiler, Zorlu'nun basın toplantısında soruları nasıl yanıtlayacağını merak ediyorduk ama endişelerimiz boşa çıktı. Bakanımız yeterli İngilizce konuşabiliyordu. Fakat ne yazık ki, Bakanlıkta kalabileceği süre artık bir yıldan ibaretti.

Kader acaba neden Amerika'da iktisat tahsili yapmış çalışkan bir diplomatı bırakıp İngilizce dahi bilmeyen, kendisi çalışmaktan ziyade başkalarını koşturmasını yeğleyen başka bir diplomatı seçip onu do-ruklara uçurmuştur? Konuyu böyle sunmak onu basite indirgemek, il-gililerin kişisel vasıflarını ikinci plana itmek olur. Soruyu şöyle sor-mak belki daha doğrudur: Acaba kader kapımızı kendi mi alıyor, yoksa kapının önünden geçtiğini gören kişi, onu kolundan yakalayıp içeri mi alıyor? Dikkatle bakıldığında, Zorlu örneği ikinci şıkka kuv-vet kazandırıyor. Kanımca, kaderini Zorlu kadar zorlamış insan zor bu-lunur. Marshall Planı'nı hazırlayanların Türkiye'ye pay ayırmayı düşünmüş olduklarını gösteren emare yoktur. Buradan pay alınabilece-ğini hisseden Zorlu, bunu sağlamak gayesiyle oluşturulan mekaniz-manın itici güçlerinden biri olmuştur. Sonunda konuyla öylesine özdeşleşti ki, buna bir ömür verdi denebilir.

Zorlu ile kıyaslamak üzere Esin'i seçişimin bir nedeni daha var, anlatmalıyım: 1950'li yılların sonlarında, ben Londra Büyükelçiliği'nde iken, oradan geçmekte olan Esin beni yemeğe davet etmek nezaketini gösterdi, o tarihte kendisi Birleşmiş Milletler'de Daimî Delegemiz idi. Chelsea'de, masaları kaldırım üzerine yerleştirilmiş bir lokantada öğle yemeği yedik. Fazla konuşmayan, duygularını açıklamak âdeti hiç ol-mayan Esin'in o gün dertleşir gibi konuşması beni hayli etkilemişti. Bir şeyin kendisini çok üzdüğü belliydi, ama buna hiç değinmedi. Sa-dece sorumluluk konusunda bazı ilginç görüşler açıkladı, zamanın değerini iyi bilmemi öğütledi, âmir olmanın zorluğundan, maiyette çalışmanın huzurundan söz etti. (Henüz mesleğinin doruğuna eriş-memiş bir kişi olarak ben, yukarıda sunduğum görüşlerin sonuncusuna katılmakta biraz zorluk çektim.) Bir süre sonra bize, Birleşmiş Millet-ler'deki meslekdaşlarımızdan bir bilgi ulaştı. Zorlu, Esin'e, maiyetinin önünde kırıncı sözler söylemişti. Bu bana çok acı geldi. O zamanlar, eh-ramın tepesine yaklaşıldıkça, itiş kakışın artacağını, kalp kırmanın oyun kuralı haline geleceğini nasıl anlayabilirdim?

Zorlu'nun sert ve kırıncı tutumları vardı, fakat, evvelce de söyle-miştim, istikballe oynamazdı. 27 Mayıs 1960'ta, Zorlu Bakanlıktan

ayrıldığı zaman, üç seneden beri Birleşmiş Milletler'de olan Esin, hâlâ oradaydı. Bundan dört ay sonra yeni yönetim, Türkiye'nin İsrail'deki bu ilk elçisini, Kahire Büyükelçisi olarak Nasır'ın nezdine atadı. Kısa süre önce, diğer bir Büyükelçiyi "İstenmeyen kişi" ilân etmiş Mısır'a bundan daha yanlış bir atama kanımca yapılamazdı. Esin, Kahire'de sadece bir yıl kalabildi. Mısır'dan kopan Suriye'yi tanıdı diye Türkiye'ye kızan Nasır, bizimle ilişkileri kesince o da Kahire'den ayrılmak zorunda kaldı.

* * *

3 Nisan 1948 günü Amerika Birleşik Devletleri ile Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını imzalayan on altı Avrupa ülkesinden biri de Türkiye idi. Bu anlaşma, çağ açan bir anlaşma olduğunu kanıtlamış bir anlaşmadır. Avrupa ülkeleri arasında işbirliği gittikçe gelişecek ve entegrasyon yoluna girilecekti. Kapısından bu kadar kolay girdiğimiz binada daima üvey evlat muamelesi görmediğimizi söylemek acaba müm-kün müdür?

Dokuz yıl sonra, 25 Mart 1957 'de, Roma'da, bu kez sadece altı ülke arasında, bir anlaşma daha imzalandı ve Ortak Pazar kuruldu, böylece AT'a giden süreç başlatılmış oldu. 1948 Anlaşmasını imzalayan on yedi Avrupa ülkesinden on biri bugün AT'a girmiş durumdadır. (Onikinci ülke İspanya, o tarihlerde General Franco'nun yönetiminde olduğundan kervana sonradan yetişti ve o hızla bizi geçti.)

1948 Anlaşmasını imzalamış olmakla beraber Avrupa Toplulukları içinde bulunmayan ülkeler altıdır, bunlar, alfabe sırası ile Avusturya, İsveç, İzlanda, Norveç ve Türkiye'dir. Barış Anlaşmasının sınırlayıcı hükümleri yüzünden Avusturya için ihtiyat kaydı koymak suretiyle, bu altı ülkenin ilk beşi, kendi tercihleri sonucu Topluluk dışında kalmışlardır denebilir. Bütün arzusuna rağmen oraya girmekte zorluk çeken tek ülke bizimkidir. O kadar ki AT, bizi her görüşünde rodeo gösterilerine başlamaktadır.

Şimdi şapkamızı önümüze koyup bir durum muhakemesi yapalım: (Fakat dikkat edelim, önümüze şapka diye takke koymayalım, sonra işi berbat ederiz.) Aralarına girmek istediklerimizin acaba niyeti nedir ve bu niyet bizi oyalamaktan mı ibarettir? Bu, gerçekten böyle ise bu iş ne zamana kadar sürüp gidecektir? Kırk yıla sığamamış bir iş bir kaç yıl içinde mi bitiriliverecektir? Oraya girmemiz için gerekli

koşullar bugün eskisine oranla çok mu iyileştirilmiştir? Bulunacak yanıtın -o da bulunabilirse- bizi tatmin edebileceğini ben sanmıyorum. İşin kötüsü, bu işin peşinde koşmak, zaman zaman bizi müşkül duruma sokmakta, kafamızda olmayan şeyleri söylemeye bizi adeta zorlamaktadır. Biz onların her dediğini yapsak, meselâ komünist parti kurulmasına izin versek, idam cezasını kaldırsak acaba bu onlara yetecek midir? (Aslında biz bunları vesile çıktıkça ve onlar istedi diye değil, Hukuk Devleti içinde yerleri nedir diye incelemesini bilmeliyiz.)

AT, her şeyden önce ekonomik bir topluluktur. En azından enflasyon makul düzeye düşsün diye bizi bekletecek, ancak ondan sonra ve o andaki duruma göre girişimimizin kendi yararlarına olup olmadığını inceleyeceklerdir. İşlerimize karışmak ve onları karıştırmakta engin tarihi tecrübeler edinmiş bu insanlar, ekonomik durumumuza olumlu katkıda bulunmak, bizi huzur ve istikrara kavuşturmak yolunda ne yapmışlardır ki, bundan böyle bizim için "halis duygularla meşbu" olabileceklerini düşünelim. Onlar daha uzun süre, birbirlerinin arkasına saklanıp, oy birliği için gerekli taşlardan her gün birini eksik kılıp bizi oyalamaya devam edeceklerdir.

Benim bütün bunları bir kötümserlik ve çaresizlik duygusu içinde söylediğim asla sanılmasın. Ben AT'a girme gayretlerimizin durdurulmasını hiç istemem, en azından bunun da bize bir çeşit baskı olanağı verdiğine inanırım, ama iş bitirici jestlerle yüzyılların kurtlarını oyuna getirebileceğimizi de aklıma getiremem. Oynamakta olduğumuz oyun gayet uzun ve girift bir satranç oyunudur ve bu oyun, ekonomi ile hukuku birlikte düşünebilmekte zorluk çekenlerin altından kalkabilecekleri bir oyun değildir, kısacası yol hâlâ uzundur.

* * *

Madalyonun bir kez de öbür yüzüne bakmalıyız, acaba onlar bizi uzak tutmak istemekte ne oranda haklıdırlar, bazı alışkanlıklarımız onları ne denli ürkütmektedir, bunları anlamaya çalışmalıyız. Şimdi size kırk yıl öncesine ait bir öykü anlatmak istiyorum, bugün de aynı şeyler olur mu, olmakta mı, öykü hâlâ güncelliğini korumakta mı, takdirinize sunmakta yarar görüyorum. Anlatacağım öyküde yanlışlıklar, eksiklikler bulunabilir, çünkü bu benim yaşamış olduğum bir olayın öyküsü değildir. Olayı yaşamış, bana anlatmış, bugün geride sa-

dece anısı kalmış arkadaşım bunu size, o tatlı diliyle bizzat kendisi anlatabilmiş olsaydı, eminim bunu çok daha büyük bir zevkle dinlerdiniz. Fakat olay öylesine az rastlanır inci ki, yanlış yapmak pahasına da olsa, onu buraya kaydetmeden geçmem yanlış olur:

Harvard'tan esen rüzgâr, Ankara'yı bulunca, savaş yıllarında uykuya yatmış bürokrasimiz kasırgaya tutulmuş gibi oldu. ("Savaş uykusuna yatmak" şeklindeki deyim size acayip görünecek ama, inanın bana, gerçeğe tamamiyle uygundur.) Dünyanın en büyük savaşını kazınmış ülkelere ayak uydurmak gibi çetin bir durumla karşılaşmıştık. Kurulmakta olan yepyeni bir dünyaya biz de taş taşıyacak, harç katacak, Doğu'da beliren tehlikeye karşı oluşturulan kervana kağnımızla katılacaktık, işte böylesine ciddi idi durum.

Zorlu'nun Ticaret ve Ekonomi Dairesi, birdenbire, sadece dış ekonomik ilişkilerin değil, tüm ekonomik faaliyetin, hatta ülke geleceğinin odak noktası olmuştu. Yeni kurulmuş olan Ekonomik İşbirliği Örgütü, tüm üyelerinden olduğu gibi, bizden de bilgi ve istatistik isteyip duruyordu. Oysa biz, savaş yılları boyunca, tüm bilgi ve rakamlara, bunların kusur ve eksiklerini örtecek giysiler giydirmek gibi bir âdet edinmiştik. Kamuoyunu üzmemek, karamsarlığa düşürmemek gerek diye rakamları ayarlıyorduk. Bu alışkanlığımız sonucu, diğer ülkeler Örgüte terazide tartılmış rakamlar gönderirken biz, tencereye kararınca yağ koyan aşçı gibi, tahmini rakamlar göndermeye başladık.

Günün birinde bizden Ödemeler Dengemizi bildirmemiz istendi ve Meclise ve kamuoyuna sunulmak için hazırlanıp dengelere oturtulmuş rakamlar, Paris'teki uzmanlara gönderildi, bunun hemen arkasından kıyamet kopuverdi. Ödemeler Dengesi bu kadar düzgün Türkiye'nin, tıpkı savaş boyunca sömürgeleri sayesinde rahat yaşamış Portekiz gibi, yardıma ihtiyacı yoktu, işlerin yola girmesi haftalar gerektirdi.

Bu anlattığım tek olaydan ibaret kalsaydı bunu buraya almaya belki gerek duymazdım, oysa bunun benzerlerini ben de yaşadım. 1955-1957 yıllarında, Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi'nde görev yaptığım sırada, "bu rakam çok büyüktür, küçültün" ya da "çok küçüktür, büyütün" şeklinde Daireye makamdan talimat geldiğine bir kaç kez tanık oldum. Böylesine laubali bir tutum sanırım şimdi o kadar yaygın değil, fakat rakamlara saygıda kusur etmediğimizi de söyleyemeyeceğim.

Rakamlar at gibi faziletli, fakat deve kadar kincidirler, istismar

edilmenin acısını muhakkak çıkarırlar. Birçok ihtilâlin altında onların intikamı yatar. Rakamlar en kuvvetli silahtır da, top ile tüfeğin ve de atom bombasının yapamadığını onlar yapar. (Aslında teknik de onların tezahürü değil midir?) Rakamlar, devletlere, insanlara takılan en görkemli, fakat en kırılmaz tasmalardır. Kredi verme ya da kesme gibi bir oyunun ettikleri meydanda değil midir?

Biz kırk yıl yol yürüdük, bugün yine rakamlardan medet umar hale geldik. Rakamların robotlaştırdığı bir Topluluğun kapısında bekliyoruz. İhracatı dahi hayalileşme sürecinden kurtaramayan bir zihniyetle orada ne yaparız, bunu iyi biliyor muyuz? Gerçekçi olalım ve soralım: Eğer siz, Topluluk adına, Türkiye'nin müracaatı hakkında oy kullanmak durumunda olsaydınız, oyunuzu nasıl kullanırdınız? Enflasyonla başa çıkamayan, borçsuz yaşayamayan, kısacası rakamlarla başı hiç hoş olmayan biriyle bir arada yaşamayı göze alırmıydınız?

* * *

Kader öyle istedi, Marshall'ın piyesinde bana bir figüranlık rolü daha verdi, ona Nobel Barış Ödülü'nün sunuluş töreninde ben de bulundum. 1953 Nobel Barış Ödülünü George Catlett Marshall'a veren Storting (Norveç Parlamentosu) Komitesi, 1952 Ödülünü de aynı tarihte ve bir yıl gecikmeyle Dr. Albert Schweitzer'e veriyordu. Edebiyat Ödülü için ise İsveç Akademisi, Sir Winston Churchill'i, tarihçi ve hâtip olarak edebiyata yaptığı katkılardan ötürü seçmişti. Marshall ve Churchill'in aldıkları ödül için seçilmiş olmaları bir hayli eleştirildi. "Bunca değerli yazar varken Edebiyat Ödülünün Churchill'e verilmesi politik bir oyundur" diyen oldu. Çok bilmiş kişilerden kurulu olduğu dillere destan İsveç Akademisi'nin çok bilmiş üyelerinden biri şöyle buyurdu: "Nobel Edebiyat Ödülü, başka yazarlara onur verir, bu kez Churchill, ödülümüze onur verdi."

Marshall'a Barış Ödülü'nün verilmesini ise, herkesten çok İsveçliler eleştirdi. Onlara göre, atom bombasını kullanmış olan Truman'ın bir Bakanına bu ödül verilmemeliydi. Bu tartışma bir süre devam etti, törende de akis buldu.

Söylemeyi galiba unuttum, ben o zamanlar Oslo Büyükelçiliği İkinci Kâtibiydim. Törene Büyükelçim Süreyya Anderiman ile beraber gittim. Ödüller, birbirinden çok farklı iki insana, George Marshall ile

Albert Schweitzer'e aynı törende verilecekti. Schweitzer mazeret gösterip gelmemiştii. (Gelmeyişinin politik bir nedeni var mıydı, bilmiyorum.) Ödülünü onun adına Fransa Büyükelçisi aldı. Sıra Marshall'a geldiğinde salonun balkonundan protesto sesleri yükseldi, itişme kakışma oldu, balkondan aşağıya kâğıtlar fırlatıldı. Biz ön sıralarda, Marshall'ın tam önündeydik, o, seslerin geldiği yöne bir göz attı ve heykel kesildi. Tören kısa bir kesintiden sonra bir şey olmamış gibi devam etti. Tek kişi dahi kâğıtları alıp okumadı ya da ben öyle sandım.

Birkaç ay sonra, 1954 yılı içinde, Albert Schweitzer, ödülü almak için değil, üniversitede konferans vermek üzere Oslo'ya geldi. İnsan sevgisi dolu bu insana herkes gibi ben de hayranlık duyuyordum. Pierre Freisnay'in oynadığı, onun yaşamını konu alan filmi seyretmiş, çok beğenmiştim. İlerlemiş yaşta sırf insanlığa hizmet için tıp tahsili yapmış, ömrünün bir kısmını Gabon'da, Lambaréné'de kurduğu hastanede geçirmiş, Bach'ı en iyi yorumlayanlardan biri sayılan, org tekniğinde uzman, kalemini çok iyi kullanan bu filozof din adamına saygıdan başka duygu duymak mümkün olamazdı. O tarihlerde bulunduğu binadan ayrılmış, yeni bir binaya geçememiş Elçiliğimiz, Grand Hotel'de çalışıyordu. Elçiliğimizin bulunduğu katta kendisine yer ayrılmış olan Schweitzer'e koridorda rastladım. Bakanlığımız eski Genel Sekreteri Fuat Carım'a, ikizi denecek kadar benziyordu. Kendisini hürmetle selamladım. Bir kitabı yanımda olup da imzalatamadım diye üzüntü dahi duydum.

Bu çapta bir insanın yapacağı konuşmayı dinlemeliydim, fakat Elçiliklere davetiye gönderilmiş değildi. Ben özel olarak müracaat edip balkonda kendime bir yer sağladım ve büyük bir insanın söyleyeceklerini dinlemeye hazırlandım. Konuşmacı, insanlık tarihinde bir tur yapıyor, çağları aydınlık ve karanlık çağlar olarak değerlendiriyordu. Ben de onu büyük bir ilgi dinlerken birdenbire şoke oldum, bu büyük adam neler söylüyordu. Ona göre, tarihin karanlık dönemleri arasında Müslümanlık çağı da vardı. Kişisel görüşü böyle olabilirdi ama üniversite çatusı altında bu söylenir miydi? Bu sözlerin rahatça sayılenebilmesi, bunların kişi görüşü olmaktan da öte, toplum görüşü olduğunu göstermekteydi. Türkiye'de bir Üniversitede, meselâ bir İlahiyat ya da Tarih dersinde, bir başka din hakkında, bir öğrenci bu şekilde konuşmaya yeltense Profesörü ne derdi? Oysa şimdi karşımda konuşmakta olan, sıradan bir öğrenci değil, beyaz Hristiyanlık uygarlığının simgesiydi.

Demek ki, bu kişinin Lambaréné'deki işi, insanlığa hizmetten çok, misyonerlik görevini yerine getirmektir. Onun gözünde insanlar, renklerine göre değil ama din ve inançlarına göre değerlendirilmekteydi. Demek ki, "Medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar" mısrası, Milli Marşımıza boşuna girmiş değildi. Bu ibare uygar kişilerin bize ettiklerine kamu vicdanının bir tepkisiydi. Ben Schweitzer'i dinlerken, birkaç ay önce Marshall'ı protesto edenlerin bulunmuş oldukları yerdeydim. Şimdi ben de aynı şeyi yapmalı, yerinden kalkıp bağırmalı mı idim? Buna, en azından içinde bulunduğum diplomatik statü izin vermezdi.

O gün duyduğum büyük şokun etkisi bugün dahi içimdedir. Avrupa Parlamentosu'ndan geçebilen o insafsız kararları okurken, Avrupa müzelerinde bizi tanımlayan tabloları seyrederken, Fuat Carım'ın ikizi o haçlıyı anımsarım. O uygar insanlar, bizim başka dünyanın insanı olduğumuzu bize anlatmak için daha başka ne yapsınlar? Bizi kapı önlerinde bekletmekte olanların, herkesin elini sıkmayan aristokrattan farkı nedir? Artık bizim onların bize anlatmak istediğini anlamamızın ve dünyamızı ona göre kurmamızın zamanı gelmedi mi?

* * *

Böylece 1947'de, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile, dünya için olduğu kadar bizim için de, yüzyıllar sürecektir bir macera başlamıştı. Açılan kapılardan bizleri, mehter yürüyüşü ile, bazen bir çağ iletir, bazen de birkaç çağ geri götürülecek özel yetenekli kişiler girecekti.

Amerika o günlerde Noel Baba olmuştu sanki. Siyasi ve ekonomik sıkıntıya girmiş olan bizlerin yüzümüzü güldürmüş, önümüze torba dolusu oyuncak ve çikolata dökmüştü. Şimdilik iki ilimizi ve Boğazlarda ortak savunma hakkı isteyen, ileride ne isteyeceği bilinmeyen kişi, evimize gelen misafiri görünce uzaklara gitmişti. Sihirli bir değnekle günümüzü aydınlatana Noel Baba denmez de ne denirdi? İşte bu Noel Baba, piyanonun başına tebessümle oturan, mütecavize demir yürekle karşı duran Truman'dı. Truman'ın kişiliğine ve o yıllarda aldığı, hür dünyayı kurtarmış olan kararlarına duyduğum saygı bugün dahi canlıdır. O günlerde, onun olduğu yerde, ondan başkası bulunsaydı, bugün yaşamakta olduğumuz dünya bambaşka olurdu. Herkesin kendisinden çok şey beklediği Roosevelt'i devre dışı bırakıp yerine, kimsenin beklemediği Truman'ı yerleştiren kuvvet, hiç şüphe etmiyo-

rum, tarihe ve insanlığa yön vermekte olan büyük iradedir.

Truman'ın atom bombasını kullanması hakkında soracağınız sorudan kaçamayacağımı biliyorum ve işte, yanıt veriyorum: Bu gibi ağır kararları almak durumunda kalan insanları değerlendirmek için bence en doğru yöntem, insanın kendisini onların yerine koymasıdır. Bir tavuk kesebileceğime kendimin dahi inanmadığım ben, onun yerinde olsaydım aynı kararı alırdım. Yani ben, ülkeme kastetmek isteyenlerin kılına halel gelmesin diye, bana güvenmekte olanların kanına ekmek mi doğrayacaktım? Durum bir tercih durumuydu, atom bombasını kullanmak ya da kullanmamak sonucu, ya kendi insanlarımdan ya da düşmanlarımdan ölenlerin sayısı ya artacak ya da azalacaktı. Kısacası mesele, cehennem zebanisinin elinde duran terazinin hangi kefesine neyin konulacağıydı. Trajedi tek insanın değil, tüm insanlığın trajedisiydi. Evet, o durumda ben de aynı kararı alırdım, almasaydım o tarihten sonra toprağa gömülecek askerlerimin geceleri bana ziyaretler yüzünden ömrümün sonuna dek uykusuz kalırdım.

Truman'ı daha iyi anlamak için onun aldığı bu kararı, diğer bir Amerika Cumhurbaşkanı'nın aldığı bir kararla karşılaştıralım: Kennedy'nin "Küba'yı kurtarma" operasyonundaki tereddütlü tutumu, hem birçok vatandaşının Domuzlar Körfezi'ne gömülmesine yol açmış hem de kurtulmak istediği çıban başı, daha da iltihaplanarak yanağında kalmıştır, böylece yarım yamalak bir entel tutum yüzünden tellerin en dikenlisine yakalanmıştır.

İzin verirseniz bir şey daha söyleyeyim: Ben Truman'ın mason olduğunu, Kennedy'nin ise olmadığını biliyorum, Truman'ın kişiliğini masonluk oluşturmuş ise helâl olsun diyorum.

* * *

Bu anlattıklarımın sonra, Büdbükat'ın birinci yüzünü teşhise sıra geldi. Gerçi önümüzde Noel Baba'nın sevimli yüzü belirdi ama hata etmememiz, teşhisi kuvvetlendirmememiz lâzım:

Her şeyden önce, 40'lı yılların ikinci yarısında, ülkemizde, Büdbükat sayılacak bir uygulama var mıydı, var idiye ne orandaydı, bunu araştıralım. Büdbükat'ı sömürgecilikle eş anlamda saymak isteyenler, "yeryüzünde bu, her zaman ve her yerde olmuştur" diyenler çıkabilir. Bu deyimim isim babası olarak bizim, buna vermek istediğimiz anlam

bu değildir, ikisini aynı şey saysaydık ayrı terim aramazdık. Yeni terimin, bu ikisinin arasındaki farkları daha iyi aydınlatacağı ümidindeydim. Sömürgecilikte sınırları aşmak, yabancı topraklara ulaşmak esastır. Büdbükat'ta ise, sınırları aşmadan ya da aşmaz görünerek, işleri uzaktan idare etmek, yabancı bir ülkenin insanlarını, dipçikle değil, havuçla kendi ülkesine karşı yürütmek vardır. Kısacası Büdbükat, uygarlığın sömürgeciliğe kattığı ya da onun yerine yarattığı bir uygulamadır. Yeni sömürgecilikten bahsedenlerin her biri bir başka şeyden söz eder ama Büdbükat'ı ona benzeten çıkarsa ben buna itiraz etmeyeceğim. Şimdi ayrıntıya da girmeyeceğim, zira ayrıntı bu kitabı tüm sathındadır.

Büdbükat atlarından ikisinin CIA ile masonluk olduğunda umarım mutabıkız. Bu atların dolaşacağı manejerler, o tarihte ülkemizde hazır değildi. CIAMAS tipi süper prodüksiyonları sahnelemek gayesiyle mekân ve oyuncu aramak için de vakit henüz erkendi. Zira, CIA de yine aynı yıl içinde, 1947'de, Truman tarafından kurulmuştu ve savaş sonrasının binbir derdi içinde, bu yeni doğmuş bebek, ilk iş olarak, Türkiye'ye koşacak değildi. Masonluk ise, Türkiye'de, Atatürk zamanından beri yasaktı, İnönü'nün onların işini kolaylaştırması, beklenmezdi. Fakat 1947, Büdbükat tarihi açısından yine de önemli bir yıl sayılmalıdır, şöyle ki:

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan hemen sonra, Orta Doğu ve Balkanlar'ın ve özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın, batıda tutulması sorumluluğunu kendinde saymış olan ve şimdi Pakistan ve Hindistan'a bağımsızlık vermek zorunda kalan, yüzyılların kurdu İngiltere, tarihin yükselmekte olan dalgaları karşısında tutunamayacağını anlamış, bazı sorumluluklarını Amerika'ya devre başlamıştı. Bölgede deve ile gezmeye alışık İngiltere nöbeti, meydana motorlu araçlarla gelmekte olan Amerika'ya devredecekti. Zaten Truman Doktrini de bu devir ve teslimin mazbatası gibiydi. Artık bölgeye yepyeni bir hava gelecek, western tipi filmler çevrilecekti. Kimimiz kızılderili gibi düşman sayılıp hedef seçilirken, kimimiz de şerif yardımcılığı yıldızını göğsümüze takacaktık.

İngiliz ve Amerikan Büdbükat'ı arasındaki farkı anlatabilmek için, bir İngiliz dergisinde rastladığım bir kıyaslamayı buraya alıyorum. Yazar şöyle diyor: "Bir zamanlar bu oyun centilmence ve bazı kurallara göre oynanırdı. Meselâ biz, önemli bir kişinin yanına sekreter yerleş-

tirince, kendimizi gol atmış sayardık. Bugün Amerika, birçok yerde, istediği koltuğa dilediğini oturtmayı başarıyor." Söz centilmenlik kural-larından açılmışken ben, centilmen oyununa geldiğimi söyleyebilir miyim? İnsanın neredeyse, "Amerika gibi dost yerine, İngiltere gibi düşmanı" yeğleyesi geliyor.

Aslında Amerika, 1947'de bize, pek öyle çekinilir biri gibi gelme-di. Aksine ufkumuzda, iyi niyetli, güler yüzlü, her zaman yardıma hazır Noel Baba gibi belirdi. Anadolu'da doğmuş, sihirli şarap içip ölmezliğe erişmiş bizim Demre'li Nikola'nın, sırça saraylar kurup gönüllere yerleştiği ülkeler arasında Amerika da vardı. Sonradan adı New York olacak New Amsterdam kentine, Hollandalı protestan göçmenlerle birlikte gelmiş, Hollandalılar'ın kendisine taktığı "Sinter Claes" adını yeni dünyasında "Santa Claus'a çevirmiş, orada hem kendi mutlu olmuş, hem herkesi, özellikle çocukları mutlu etmişti. Şimdi doğduğu toprakları görmeye geliyordu. O yıllarda görmekte olduğumuz düş aşağı yukarı buydu.

Ülkemizde yeni bir süreç başlatmakta olan Büdbükat'ın yüzünü teşhis etmiş saymaktaydık artık kendimizi. Sonra yıllar geçecek, fırtınalar esecek, bu sevimli yüz değişecekti. Yüz böyle değişirken vücut bulunduğu yerden başka yere gitmeyi asla ve asla istemeyecekti. Yerleştiği yer, onun yararlarına en uygun yerdi ve ona zaman zaman za-lim dense de hiçbir zaman akılsız denemezdi.

Büdbükat'ın yüzü, her on yılda bir değişmekte gibi geliyor bana. 1950, 1960, 1971 ve 1980 yılları, konumuzla ilgili olaylarla doludur ve bu olaylar kanımca yüzdeki değişikliklere neden olmuştur. Göze çarpan bu on yıllık aralıklar, doğanın olaylara uygulamayı pek sevdiği ritmik seyrin sonucu mudur, yoksa kaderimizin bilgisayarlarla başka kadelere uyduruluşu mudur, bu nasıl kestirilir? Biz bu kestirme işini erteleyip seyretmekte olduğumuz "sevgi-nefret" filminin devamına ba-kalım, salim hükme varmamız için olayları iyi bilmemiz lazım. Şimdi, yüzün yeni bir şekle girmeye başladığı yıla, 1950'ye geçiyo-ruz.

* * *

1950, bir, Türk Tarihi, iki, Dünya Tarihi, üç, Türk-Amerikan ilişkileri, dört, benim meslek yaşamım açısından aşama sayılacak olay-

larla doludur. O kadar ki, yüzyılı yalnız rakamla değil, gelişmelerle de ikiye bölmektedir. (Önemli kişiymişim gibi kendimi de araya katmamı lütfen bağışlayın, netice itibariyle bunlar benim anılarımdır.) O yıl içinde, bir, Türk Demokrasi Tarihinin gerçekten hür ilk seçimleri yapıldı, iki, Dünya Tarihi, Uzak Doğu'da, gittikçe önem kazanacak bir savaşın başlamasını kayda geçirdi, üç, bu savaş, tarihte ilk kez, Türk ve Amerikan askerlerini omuz omuza savaşmaya götürecek süreci başlatmış oldu ve nihayet ben, ilk kez bir dış göreve çıktım.

Atatürk devrimlerini gerçekleştirmiş bir partinin, iktidarı demokratik yoldan başka bir partiye devrettiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinden bir gün önce, beni Anvers Başkonsolosluğu kançılarlığına atayan kararname, İnönü tarafından imzalanmıştı ve ben, 25 Haziran 1950 günü, Napoli'ye yaklaşmakta olan Ankara gemisinde, güvertede, parazit içinde çırpınmakta olan radyonun bize işittirmeye çalıştığı haberleri dinliyordum. Birden çok önemli bir haber kulağıma ilişti: Savaştan önce iki kez Dünya Futbol Şampiyonu olan İtalya, Brezilya'da yapılmakta olan savaş sonrasının ilk şampiyonasında İsveç'e 3-2 yenilmişti.

Haberler arasında pek önemli olmayan bir haber daha vardı: Uzak Doğu'da, adı pek duyulmamış bir ülkede, kuzeyde bulunan hükümetin askerleri, 38'inci paraleli aşp güneydeki hükümetin topraklarına girmişlerdi. Bunlardan biri ve galiba kuzeyde olanı komünist bir hükümetti. İkinci Dünya Savaşı'nın her gün bir devlet ya da hiç olmazsa bir kent yıkan, bir gün ümit kapısı açıp ertesi gün alarm zilleri çalan haberlerine alışmış kulaklarımız için duymakta olduğumuz haber çok sıradan bir haberdir. Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya zaten kaynayıp duruyordu: Mao Tse-Tung, bir yıl önce Çin'i ele geçirmişti. Vietnam'da Fransa, bataklığa girmişti. Japonya ise, ezintinin meyveleri ve Amerika'nın verdiği demokrasi dersleri ile kendini yenileyip ayağa kalkmaya çalışıyordu. Bu durumda Uzak Doğu'da, komünistlerin yeni bir alan bulup burada cirit atmaya başlamaları şaşırtıcı bir haber değildi. Bu oyuna karşı kim ne edebilirdi?

Stalin'in, Orta Avrupa'da, at koşturduğu günlerde, Roosevelt gibi bir dev hiçbir şey yapamamış iken, Truman gibi, dünya işlerinde yeni yeni tecrübe kazanmakta olan biri, dünya haritasının bir köşesine sıkışmış ufacık bir yerde ne yapabilirdi? O, bir şey yapmak istese bile, evlâtlarını ateşten yeni kur-tarmış Amerikan halkının bunları tek-

rar ateşe fırlatması akla gelir miydi? Evet, parazitli radyonun verdiği bu haber hiç önemli değildi. Zarahoustra o gün orada bana böyle dedi.

* * *

1950 seçimlerinin Amerika'da çok olumlu akisleri oldu. Truman Doktrini'nden beri Amerikalılar bizi daha iyi tanıyor, daha doğrusu tanımak istiyordu. Topraklarımızın stratejik önemi zaten belliydi, fakat yüzyıllar boyu hakkımızda yanlış bilgilerle doldurulmuş kulakların yeni bir sese alışması için zaman gerekliydi. NATO'nun kurulduğu günden itibaren parmağımızı kapısındaki zilde tutmuş, fakat kapının açılmasını sağlayamamıştık. Gerçi savaş yıllarında, dağlarda, ovalarda tilki gezdirmesini bilmiştik ama barış yıllarında yeni hüneler gerekliydi, su bulamadan dolabı nasıl döndürecektik?

1950 seçimleri yeni bir ufuk açmaktaydı önümüzde ve yeni yol arkadaşımız bize, gerçekten iyi niyetle ve dostça bakıyordu. O günleri inceleyerek tarihinin üzerinde duracağı başlıca nokta, bizlere o tarihte gösterilmiş dostluk ve anlayışı bizim iyi değerlendirip değerlendiremediğimiz olacaktır.

Amerikan Kongresinde o günlerde var olan iyi niyeti, nasılsa aklımda kalmış bir fıkra ile anlatayım: Bir müzakerede bir Demokrat temsilci, bir Cumhuriyetçi'i iğneliyor, "Bakın, orada da Demokratlar kazandı" diyor. Cumhuriyetçinin yanıtı şu: "Benzerlik isimdedir, seçimi kazanan parti daha çok bize benzer, kaybedenler ise bizden çok sizin benzerinizdir." O günlerde partilerimize sahip çıkmak isteyenlerin yerinde oturanlar bugün, oy toplamak için o soykırım yalanına baş vuruyor, haysiyetimizle oynuyorlar. Ben yine de, tam bir içtenlikle, durumu akıl ve vicdan terazisine koyuyor ve kusuru onlardan çok kendimizde buluyorum.

1985 tarihli Hürriyet Yıllığı'nın 422'inci sahifesine bakıyorum. Dünya Tarihine ayrılmış olan bölümde, 1950-1959 yılları, "ABD damgalı on yıl" olarak adlandırılıyor. Bu yıllar, Amerika'nın dünyanın karşısına Truman ile Eisenhower'ı çıkardığı yıllardır. İkisinin birbirini sevmemesi ve çekişmeleri o kadar önemli değil, ikisinin de dönemleri başarı ve kişilikle doludur.

50'li yıllar, Türk-Amerikan ilişkilerinin de en yüksek düzeye eriştiği dönemdir. Arıza ve çatlakların ne zaman başladığı aransa yine

aynı döneme bakmamız lazım gelir. Hiç şüphe yok ki, 50'li yıllara damgasını vurmuş olan Kore Savaşı, Türk-Amerikan dostluğunu da doruğa ulaştırdı. Minnet altında kalmayı sevmeyen Türk bu savaşta büyük bir destan yarattı. Bu destan zamanında nasıl algılandı, sonra yavaş yavaş hangi rafa kaldırıldı, bunu araştırmak sanırım hakkımızdır.

Kuzey Kore birliklerinin saldırıya geçmesinden tam bir ay sonra, 25 Temmuz 1950 günü, yeni kurulmuş Türk Hükümeti, 4500 kişilik bir silahlı savaş birliğinin Kore'ye gönderilmesini kararlaştırdı. Kore'ye gönderilen kuvvetler açısından Türk birliği, Amerika'dan sonra ve İngiltere ile birlikte en büyük kuvvettir ve kayıp oranı bakımından birinci olacaktır.

28 Temmuz 1950'de, Muhalefet lideri İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmeden yurt dışına silahlı birlik gönderilmesini eleştirdi. Bu eleştiri, eski ve yeni iktidarlar arasında o tarihlerde başlayacak ve tarihimizin seyrini bozana kadar sürecektir kısır çekişmenin ilk kıvılcımlarından biri olacaktır.

Takviyeli Türk Tugayı 21 Eylül 1950'de yola çıkıyor ve 17 Ekim 1950'de Kore'ye ulaşıyor. Türk birliğinin emrine girdiği General Douglas Mac Arthur, 31 Ekim 1950'de Türk milletine mesaj gönderiyor. Bu mesajdan iki cümle alıyorum: "Türklerin geleneksel cengaverliğine ve geçmiş tecrübelerine güvenerek Türk askerinin muharebe tekniğindeki liyakatından ve örnek cesaretinden şüphe etmiyorum.. Birliğimize katılan bu muazzam kuvvetin bana, Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı ve dünyanın en büyük askeri liderlerinden biri olan Kemal Atatürk ile yakın dostluğumu hatırlatmış olmasından sonsuz bir haz duyuyorum."

18 Kasım 1950'deki Çunson baskınından hemen sonra General Mac Arthur'un, Türk Birliği Komutanı General Tahsin Yazıcı'ya yol aldığı mesajda şöyle bir cümle var: "Türk Tugayı eşsiz kahramanlıklarla süslü tarihine yeni bir şeref sahifesi eklemiştir."

27 Kasım 1950 günü, günlerce sürecektir olan çok kanlı Kunuri Muhaberesi başlıyor. Etrafı düşmanla çevrilmiş Türk Birliği'nin olağanüstü mukavemeti sayesinde, Sekizinci Amerikan Ordusu bir felaketten kurtuluyor.

Şimdi Kunuri Muhaberesi ile ilgili birkaç değerlendirmeyi aşağıda sunuyorum:

General George Marshall'ın "The River and the Gauntlet" adlı kitabından: "Türk Tugayı, 8'inci Ordu'ya üç altın gün kazandırmıştır."

8'inci Ordu Komutanı General Walton Walker'dan: "2'nci Tümen'-le beraber hareket Türk Savaş Birliği'nin gösterdiği kahramanca cesaret ile dört gün eden geciktirme savaşları sayesinde ordunun sarılmasına ve parçalanmasına mani olmuştur.....Türk Savaş Birliği, 2'nci Tümenle birlikte 8'inci Ordunun çevrilmesini önlemek için lazım gelen zamanı temin etmiştir."

Amerikan Kara Kuvvetleri Komutanı General Collins'ten: "Türk kuvvetleri Kore'de yaptığı savaşlarda ümidin fevkinde bir başarı göstermiştir. Kahramanlığınızla övünebilirsiniz."

İngiltere Savunma Bakanı Emanuel Shinwell'den: "Kore'deki Türk Tugayı son savaşlar sırasında, diğer Birleşmiş Milletler kuvvetlerine nisbetle en güç şartlar altında savaşmış ve buna rağmen görevini en parlak şekilde ve tam bir başarı ile sonuçlandırmıştır. Binlerce Birleşmiş Milletler askerinin muhakkak bir çemberden kurtuluşlarını, Türk askerinin kahramanlığına borçluyuz. Kore'deki Türk askerleri, Türk milletinin anane ve menkıbelerine yeni ve unutulmaz bir şeref sahifesi daha eklemiştir."

Şimdi de yabancı basından alınmış iki değerlendirme sunalım:

İspanyol basınından: "Batı dünyası, Türk askerinin maneviyatı derecesinde asker yetiştirmeye muvaffak olursa Avrupa yaşayabilir."

Batı Alman basınından: "Kore'deki savaşların sürprizi artık Çinliler değil, Türklerdir. Çinliler açukları gediği genişlettikleri vakit Türk Tugayı birdenbire, bütün Birleşmiş Milletler cephesinin aç noktasında hayret verici bir tarzda mıhlandı ve dayandı. Türklerin yaptıkları savaşlarda gösterdikleri kahramanlığı anlatacak bir kelime bulmak şu anda mümkün değildir. (Abendpost) (Bu bölümdeki alıntılar, Muzaffer Gökman'ın "Elli Yılın Tutanağı, 1923-1973" başlıklı kitabındandır.)

Birliğimizin özveririsini bir kez de rakama vurmalıyız: 27-30 Kasım 1950 tarihleri arasında Türk Tugayı şehit, yaralı ve kayıp olarak 825 kişi eksilmiştir. Bu rakam mevcudun yüzde on sekizi eder. Acaba kaç savaşta, kaç ülke, savaşa yolladığı asker toplamının yüzde on sekizini üç günde kaybetmiştir.

Bu destanın bir de ikinci bölümü var, onu da esir alınmış Türkler yazmışlardır. Esir düşen Birleşmiş Milletler askerlerinden çoğu, üzerlerinde uygulanan beyin yıkama yöntemlerine mukavemet edemeyip kendi ülkeleri aleyhinde propaganda oyuncağı olmuşlardı. Türk askeri

bütüniyle bu tazyike dayanmış ve ihanet yoluna sapmamıştır. Bunun dünyadaki yankıları, çarpışmaların yankısından daha az olmamıştır.

* * *

İngiltere'nin o dönemdeki Savunma Bakanı Emanuel Shinwell, Türk'ün Kore'deki kahramanlığının unutulmayacağını söylüyor, tabii bu böyledir de, bunun böyle olduğunu gösteren kanıt acaba nerededir? Gitmeyelim Brademas'lara, Sarbenas'lara, Coelho'lara, bize dünyayı zehir etmeyi meslek edinmiş olanlara kadar, kendi genç kuşaklarımız Kore'de yaşananların ayrıntısını ne oranda bilmektedir? Artık Kunuri, bizler için, bir Marathon savaşı kadar mı eskidir? "Maneviyat yükseltici" derslere zaman ayırmaktan, en görkemli "Maneviyat uygulamaları"na vakit bulamamaktayız zahir.

Biz konuyu gerektiği şekilde ele almayı bilemezken, Amerikalıların, işbirliğinin bu yaşanmış örneğini anımsamalarını beklemek gerçekçilik değildir. Onların içinde kendilerini kaybettikleri Vietnam sisini dağıtıp ondan daha eski ve onun kadar kanlı bir savaşın içinde Mehmetçiğin ayak izlerini aramalarını bekleyeceksek sonsuza dek bekleyeceğiz demektir. Eğer ortada kusur varsa, bunu onların kusuru saymak insafsızlık olur.

Aslında Kore savaşının bizimle ilgili kısımları, bildiğim kadarıyla aydınlığa kavuşmuş değildir. Kunuri'de komuta hataları yapıldığı, Amerika'nın Sekizinci Orduyu kurtarmak için Türk Tugayını harcadığı söylentileri bir zamanlar hayli yaygındı. Eğer gerçekler saklı durdukları dosyalardan taşmış, tarihçinin masasına ulaşmış ise, bunu görememiş olmanın kusuru bendedir, bu takdirde okurumdan özür dilerim. Yok eğer, bu işin izlenmesi yarım bırakılmış ise, yarım bırakanların okurumdan özür dilemelerini beklerim. Kırk yıl önce yaşanmış olaylarla ilgili gerçekleri Türk ulusunun öğrenme vakti hâlâ gelmedi mi? Mehmetçik, Kore'de niçin öldüğünü, esarette niçin çile çektiğini, uğrunda can verdiği ulusunun bilmesini hâlâ istemedi mi?

Birinci Dünya Savaşı öncesine ya da o savaş dönemine ait olayları saptırarak, üstelik bunlara güncellik kazandırmaya çalışarak piyasaya sürenlere, biz neden İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi kanımızla yazıp önlerine koyduğumuz ve onların çekmecede unuttukları destanı anımsatmaya gerek duymuyoruz? Bu akıl almaz bir tevazu mu, yoksa

affedilmez bir ihmal midir? Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan böyle de, "olan oldu, ölen öldü" demekle mi yetinmeli, yoksa "geç de olsa bir şeyler yapmalı" deyip harekete mi geçmeliyiz? Tarih bir mezar değildir, oraya gömülenler her zaman diriltilebilir.

Benim önerim şu: Kore savaşları ve özellikle Kunuri, biraz emek ile, dostluk simgesi haline getirilebilir. Türkiye'deki, Amerika'daki dostluk dernekleri, çeşitli kuruluşlar, 27 Kasımlarda anma törenleri yaparak, basında yankı yaratarak, eski muharıpleri, tanınmış kişileri harekete geçirerek, yarışmalar düzenleyerek bellekleri tazelerler. Umarım, Kunuri muharebesinin kırkıncı yıldönümü olan 27 Kasım 1990 günü bu gelenek başlatılır ve böylece Amerikan yönetimi de, çok defa göstermekte zorluk çektiği iyi niyetini kanıtlamak fırsatını bulmuş olur.

* * *

İlk Kore birliğimizin yeni bir serüvene doğru ufka yöneldiği 21 Eylül 1950'den tam bir yıl sonra 20 Eylül 1951 günü Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmeleri karara bağlandı. 4 Nisan 1949 tarihli NATO antlaşması, bu iki komşu ülke tarafından, üç yıla yakın bir gecikmeyle, 14 Şubat 1952'de Washington'da imzalandı. O tarihte Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanı yine Truman'dı.

NATO'ya girmekte önce neden gecikmiş ve sonra oraya nasıl girmiştik, biz bunlara hiç değinmeden geçer, hükmü tarihe bırakmakla yetinebilirdik. Batıdaki diğer bir büyük kapının önünde, yıllardan beri, bazen ümitlendirilerek, bazen pencereden başımıza su dökülerek bekletilmekte olmasaydık bu sorulara yanıt aramanın pratik bir yararı olacağını düşünmezdik. Oysa yakından ve dikkatle baktığımızda, bu iki bekletiş arasında, kökleri tarihin derinliğine uzanan çok üzücü benzerlikler bulunduğunu görürüz. Bizi NATO dışında tutmak için o tarihte Batıların ileri sürdükleri ve bugün çeşitli vesilelerle önümüze sürmeye devam ettikleri mazeretler, Atatürkçü laik kuşak için o tarihte büyük hayal kırıklığına neden olmuştu, bugün de olmaktadır.

O tarihlerde İngiltere'ye davet edilen bir basın heyetine, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili Genel Müdürü, NATO'ya katılmamızı uygun görmeyişlerinin nedenlerinden biri olarak Türkiye'nin İslam ülkesi oluşunu göstermiş ve bu bizde epey yankı uyandırmıştı. Bu sözler, basında her zaman rastlanabilecek neviden bir yorum değil, kullandığı

her sözcük hükümetini bağlayacak, hükümet görüşü kabul edilecek bir insanın açıklaması idi.

Aradan kırk yıl geçti, şimdi 13 Kasım 1988 tarihli Milliyet'i alın, Dr. Udo Steinbach adındaki zatla Nilüfer Yalçın'ın yaptığı konuşmayı okuyun. Hamburg'taki Şark Enstitüsü Direktörü ve Federal Almanya Hükümeti'nin Türkiye İşleri Danışmanı olan ve hükümetinin görüşünü çok iyi bilecek durumda bulunan bu zat, bakın neler diyor: "Batı dünyası, Türkiye'yi kendisinin bir parçası olarak göremiyor. Muhafazakarlar, Türkleri İslam kültüründe yetişmiş, Hristiyanlığa dayalı ahlaki ve kültürel değerlerden oluşan Batı kültürüne yabancı bir ulus olarak görüyor. Din farkını açıkca söylemiyorlar, ama kafalarında yatan gerçek bu... Muhafazakarlar, Türkiye'nin NATO'daki rolünü kuvvetle savundukları halde, bir İslam ülkesi ile entegrasyonu içlerine sindiremiyorlar. Hristiyan Avrupası'nın sınırlarının bir Müslüman ülkeye kadar uzatılmasına razı değiller. Bu duyguyu Fransa'da da görmek mümkün."

İşte haçlının içine su sızdırılmayan kafası. Biz onların bize bakışını iyi öğrenemedik, alınacak karşı tedbiri hiç düşünmeden nereye gidiyoruz? Adamlar her vesile ile önümüze, zihniyetlerinin tanımını yazıp koyuyorlar, biz ise bunun üzerinde hiç durmadan, hatta okumadan geçiyoruz. Biz onların laikliği dinler, arasında değil, Hristiyan mezhepleri arasında bir denge ve hoşgörü unsuru olarak algıladıklarını ya unutmuşuz ya da öğrenememiştir. Tarih boyunca çeşitli zamanlarda, çeşitli ülkelerde Hristiyanların Musevilere ettikleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Papa Onikinci Pius'un Hitler'e gösterdiği anlayış anımsanırsa, bizim laiklikten anladığımızın onların kafasındakinden çok farklı olduğu anlaşılır. Aynı insafsızlığın, Hitler'in ülkesinde, devlet kademelerinde üst katlara çıkmakta olması, bir yaşam felsefesinin, elektriği yakar söndürür gibi değişmeyeceğinin bir yeni kanıtıdır. Netice itibarıyla bu konu ne bugünün, ne de yarının işidir. Bu ellerindeki kanlı kılıçlarla tarihin karanlığında kaybolduğunu sandığımız o haçlı gürhün haçlarla, bayraklarla yeniden karşımıza dikilişidir. Gün gelir bu zihniyet, Dr. Albert Schweitzer'le beraber Nobel'in kürsüsüne, gün gelir on ikinci oyuncu gibi, bacakları titreyen bir biçare takımın peşinde sahaya çıkar, insafı olmaya, kendisinden gayrısını anlamaya hiç niyetli değildir. Bu kez bize bir şeyler anlatmaya çalışan kişi, Dr. Albert Schweitzer gibi, bir din adamı değil, en dost sandığımız bir Avrupa

ülkesi hükümetinin danışmanıdır. Bu ülkeleri ve insanlarını tanımayan, anlamayan, üstelik onlara hayran olanlar, bir çırpıda her işi bitiriverceklerini sananlar, bizim Esperanza misali, ileri fırlarlarsa, başlarını, arkasından demirli kapıya çarpıp yere yuvarlanırlar.

Bu Dr. Udo denen zatın, kerameti kendisinden menkul olmadığı belli bir hikmeti daha var: Cumhurbaşkanımızın Federal Almanya dönüşünde yaptığı bir ikaza karşı bakın neler diyor: "Batı Avrupa'da gittikçe yayılan bir kanıya göre, Batı Dünyası Türkiye olmadan da kendisini savunabilir ama Türkiye'nin NATO dışında kendisini savunması çok güçtür." Ayrıca ortada bir İslam birliği ve camiası olmadığından İslam Dünyası ile entegrasyona gitmemiz mümkün olamazmış, bir de bunu söylüyor. Sonra inanılmaz bir cüretle, bize, "Laiklik ilkesine bağlı Türkiye için" İslam Dünyasına dönüşün tehlikelerine işaret buyuruyor. Belli ki, Musevilere ettiklerinin kefareti olarak, şimdi de dizginleri onların eline vermişler.

İnanın, bu kafa işleyişini tanımlayacak bir sözcük bulmak gerçekten zor, en azından bu beni fazlasıyla aşıyor. Adamın kendisi Hıristiyanlığın ahlaki ve kültürel değerlerindeki yerini anlatacak, laikliğe ters düşen dersler verecek, ondan sonra bize laiklik sopası gösterecek. Kısacası biz laik olacağız ama onlar olmayacak. Bu sözler kedilerin mi-zah defterine kaydedilecek değerdedir.

Aslında bütün bunların ardında, bizi elden kaçırma ihtimalinin korkusu gizlidir ve bu herkesten çok Almanya için geçerlidir. Zira Almanya üzerine yapılacak bir taarruzda, bir kısım kuvvetleri üstümüze çekerek onların yükünü hafifletmemiz bizden beklenmektedir. (Onun için de düşman, bizi hafif görerek, daha başlangıçta üstümüze yüklenerek bizi saf dışı etmek, böylece Ortadoğu ve Batı Akdeniz'deki stratejik noktalara ve petrol kaynaklarına yaklaşmak isteyeceklerdir.) Birinci Dünya Savaşı'nda, düşman kuvvetlerinin büyük bir kısmını üstümüze çekerek, onları yeterince rahatlatmadık mı? Yine aynı savaşta, Batılılar'ın Çarlık Rusyası'na ulaşmalarını engelleyip savaşın birkaç yıl daha uzamasına neden olmadık mı? Eğer İkinci Dünya Savaşı'na onların yanında girmiş olsaydık, onların yaşadığı felaketi biz de yaşamış olmayacak mıydık? Onlar bugün yine aynı niyet ve zihniyetle meşbu değiller midir? Niyetleri kaplanı kontrol altında tutmak ama onu yeterince doyurmamak. Vaaz vermek üzere kürsüye çıkanlar, kendilerini dinleyenleri kendilerinden daha az akıllı sanmasınlar.

Önemli bir devletin danışmanı olan Dr. Udo acaba neden böyle konuşuyor ya da konuşturuluyor? Belli ki şantaj yaptığımızı sanıp kendince "sur enchère" yapıyor. O ve onun gibiler, şantaj yapmadığımızı muhakkak inandırılmalıdırlar. Aksi halde şimdiye kadar söylediklerimiz, ileride söyleyeceklerimiz havada kalacaktır. Mademki NATO'nun artık bize ihtiyacı kalmamış, öyleyse biz de, oradan ayrılmayı henüz gündeme getirmeksizin, yaptığımız katkıyı azaltmalı, onların yardım esirgemeleri sonucu ortaya çıkacak masrafları, bu şekilde yapılacak tasarrufla karşılamalıyız. Böylece politik manevra sahamız da genişlemiş olur. Zaten nasıl olsa, altına itilmekte olduğumuz dış borçlar, bunların toptan gözden geçirilmesini ergeç gündeme getirmeyecek midir? Hiç olmazsa o gün daha az yük altında oluruz.

Bu zatın, İslam dünyası ile dayanışma içinde olmamız ya da o dünyaya yaklaşmamız ile ilgili sözlerine gelince, biz zaten bu dünyanın içinde değil miyiz? Bir aile içinde gün gelir tartışma, gün gelir anlaşma olur. Bunun bir örneği kısa bir süre önce verilmiş, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmamız vakıası, Filistin devletini gecikmeden tanımamızla dengelenmiştir ama her nedense İsrail, herkesinkinden fazla bizim tanımamızla ilgilenmiştir. İsraililer, NATO ve AET ülkelerinin bizi izleyeceklerinden korktular desem gülmez misiniz? Öyleyse bu telaşa sebep ne? Tanımamızı geciktirmek istemelerindeki gaye, Araplarla aramıza bir kara kedi daha salıvermektir. Kolumuz, bacağımız bu çeşit kedilerin bıraktığı tırmık izleriyle doludur.

Dr. Üdo'nun dedikleri, bana göre, Büdbukat'ını açığa vuran kanıtlar içeriyor, siz ne dersiniz?

* * *

20 Ocak 1953 günü, Amerika Birleşik Devletleri'nin 33'üncü Başkanı Harry S. Truman, görevini Dwight David Eisenhower'a devretti. Bu yüksek makamın bu çapta iki devlet adamı arasında el değiştirmesi için uzun yıllar geçmesi beklenecekti.

Ben o tarihte Anvers Başkonsolosluğunda yardımcı konsolostum. ABD'nin 34'üncü Başkanının göreve başlamasından yaklaşık bir ay sonra -o da 24 Şubat mıydı yoksa- Başkonsolosum Reşad Erhan elinde bir mektupla odama geldi. Hayatta tanıdığım insanların en çalışkanlarından biri olan Erhan, o dönemin sınırlı iş hacminde dahi, kendisini

makamında tutacak bir konu bulur, hemen her şeyi, hatta vereceği talimatı dahi -bir not yazmak suretiyle- kavasla gönderirdi. Odama gelmesi için ya çok keyifli ya da kafasını meşgul eden bir şey olmalıydı. Bu kez fazlasıyla ciddiydi, beni oturttu, kendisi karşıma oturdu, mektubu masanın üstüne koydu ve bekledi. Benden izahat istediği belliydi ve bundan dolayı hiç kimse ona haksız diyemezdi. Düşünün bir kere, eğer siz, maiyetinizdeki küçük dereceli bir memura, yabancı bir devlet başkanı tarafından -bu başkan bir ay önce makamından ayrılmış dahi olsa- mektup gönderildiğini öğrenseniz ne ederdiniz?

Ben o günkü sahneyi, yirmi üç yıl sonra, Kuveyt'te yaşadığım sahneye çok benzetiyorum. Yirmi üç yıl arayla, Reşad Erhan ile Alpaslan B. Öktener'in gözlerinde rastladığım kuşkuyu anımsadıkça, suçlu bir insana nasıl bakıldığını öğrendiğimi hissediyorum. Suçlu, fakat vicdanını yitirmemiş bir insanın bu bakışlar altında ezilmemesini mümkün göremiyorum.

Dış görünüşteki bu benzerliğe rağmen, aslında bu iki sahne, konu ve içerik açısından birbirine 181 derece tersti. (180 derece bana burada yetersiz geldi.) Birincisi benim yazdığım bir piyestendi ve ben bu piyesi, ülkemi felaketten kurtardığına inandığım bir insana, bir Türk olarak, teşekkür etmeyi borç saydığım için yazmıştım. İkinci piyes ise, bu büyük insanın yarattığı tek dişli canavarın üstüme saldırışıyla ilgiliydi ve bunu sahneleyenler bence meçhul değildi.

Truman hakkındaki düşüncelerimi artık biliyorsunuz, tekrarlama-yacağım. Onun görevinden ayrılmak üzere olduğu günlerde, kendisini onurlandıracak bir şey yapılması, mesela bir üniversitemizin fahri doktorluk ya da bir kentimizin fahri hemşehrilik vermesi yahut bir caddeye adının konması gerektiğine inanıyor, hareketsiz kalındığını gördükçe üzülüyordum. Bunu ben kime anlatacak, beni dinleyecek kulağı ben nerede bulacaktım? Acaba bizdeki anlayışla, eski ABD Başkanını onurlandıracak bir jestin, yeni Başkanın kalbini kıracağı mı sanılıyordu? Sonunda karar verdim: Hükmüm kendime geçerdi. Ben de Truman'a, ülkeme gösterdiği yakınlıktan dolayı duyduğum teşekkürü belirten, mutluluk dileyen bir mektup yazdım.

İşte o gün âmirime ben bunları anlattım. Beni dikkatle dinleyen, kendisini formalist ve aşırı bürokrat sandığım Reşad bey, beklemediğim şekilde heyecanlandı ve "Bravo Berduk bey, sizi tebrik ederim, herkes böyle yapmalıydı" diyerek beni kutladı, bir alnımdan öpmediği

kaldı.

Tutarsızlıklarımızın örneği olarak bir şey daha anlatacağım: Benim kuşağımdan olanlar anımsarlar, Truman'ın yakın mesai arkadaşlarından Averell Harriman, bir ara Türkiye'ye ters düştü diye, kendisine karşı hakaret kampanyası açıldı. Çeşitli kuruluşların ve kişilerin ona yolladığı iltifat telgrafları radyoda günlerce yayınlandı. Bir süre sonra bu zat Türkiye'ye geldi, itibarla karşılandı.

Dahası var: Truman'ın görevden ayrılışından bir yıl sonra, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Amerika'yı ziyaret etti. 17 Ocak 1954'te yola çıktı, 29 Ocak 1954'te Amerikan Kongresi'nde konuştu, 14 Şubat 1954'te Dallas'ta bir basın toplantısı yaptı, 10 Mart 1954'te yurda döndü ve bu uzun yolculukta Truman'la görüşecek zaman bulamadı. (Yanılmıyorsam bu gezinin süresi, bir Cumhurbaşkanı'nın yurt dışında kaldığı en uzun süredir, elli iki gün eder, Gürsel'in sağlık nedeni ile Amerika'ya gidiş gelişi bundan bir gün eksik kalır.)

Devam ediyorum: Bugün Ankara'da bir "General Döğol", bir "Con Kenedi" Caddesi vardır da bir "Heri es Turuman" sokağı yoktur.

* * *

Ben 1950 Haziranı'nda yurt dışına çıkıp Anvers ve Oslo'da görev yaptıktan sonra, 1955 Ağustosunda Ankara'ya döndüm. (Şimdi geriye bakıyorum, bu ilk çıkışın, meslekte ilerleme açısından pek talihli bir çıkış olmadığını anlıyorum.) Bundan bir ay kadar sonra ülke 6-7 Eylül olaylarının atmosferine girdi. Biriler birden bir şeyler itti, nereden çıktığı bilinmeyen şeytan Beyoğlu sokaklarında ateş dansı yapıp gitti. İşler tersleştiğinde bizler, yakıp yıkma dürtüsüne hemen boyun eğiyorduk. Sorumlu makamlar bu dürtüyü önleyecek yerde körüklemeye yönelince, işler felakete dönüşebiliyor, daha fenası bu dürtü, dönüp dolaşıp sonunda iktidarın kendisine yöneliyordu.

Ben Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi'ne verildim. Evvelce de söylemişim, Umum Müdürüm Taha Carım, measi arkadaşım Kemal Arkan'dı. (Bu bölümde kişisel anılarımdan çok, belirli bir konuyu incelemekteyim. Mesleğimin bu çok ilginç ve bu iki şehidimizle birlikte geçen dönemine ait anılarımı anlatmak fırsatını bilmem ileride elde edebilecek miyim?) Ben Birleşmiş Milletler Teknik Yardım İşleri'ne bakan Birinci Şube'nin müdürüydüm. Ama Amerikan Ekonomik Yardımı

konularıyla da zaman zaman uğraşmaktaydım. (Diğer şube müdürleri sırasıyla Sermet Refik Pasin, Nazif Cuhruk, Faik Melek ve İlhan Akant'tı.) İşlerin karşısında nasıl zayıf kalındığını, rakamlarla nasıl oynandığını, yanlış tencereye nasıl yanlış kapak arandığını yakından gördüm. Toplantılarda Amerikalıların, laf anlatmanın çaresizliği içinde, "bu durumda ne yapacağız?" dercesine birbirlerine bakıp susmaları ve bir sürenin konuşmadan geçmesi, üzüntü veren görüntü yaratırdı. Muhataplarımız, istediğimiz bir yardım karşısında, "Bunu nasıl kullanacaksınız, nasıl ödeyeceksiniz?" diye sorduklarında, "siz verin de gerisini biz düşünürüz" nevinden bir yanıtla karşılaşınca şaşırıp kalırlardı. O günden kalmış anılarım arasında bugün bana mutluluk vermekte olanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluşuna, bir çay kaşığının ucu ile de olsa, bir miktar tuz katabilmiş olmamızdır.

* * *

Şimdi bu kitabın ilk sayfelerine döneceğim. Temyizin "o malum Mihri davası" ile ilgili kararında bana atıfta bulunan paragrafı ele alacağım ve önce bunu, izninizle, bir daha okuyacağım: "Sanığın ifadesinde ismi geçen Büyükelçi Berduk Olgaçay isminde Hariciye Vekaleti'nde bir memur mevcut ve tanıkla tanıştıkları sabittir. Tanışma ve konuşma yerinin Sofya olarak gösterilmesi diğer beyanlarının yanlışlığını göstermez. Bunun 1956'dan 1972 senesine kadar devam eden çeşitli olaylar içinde zuhul olarak kabulü gerekir."

Yani bu karara göre ben Mihri'yi 1956'da tanımışım. Bu benim MEDIUM'da görev yaptığım döneme rastlıyor. Yüksek Mahkeme'nin bu karara, önüne getirilen belgeleri incelemeyen varmış olması düşünülemez. Demek bazı cesur kişiler, gerçek dışı kanıtları Yüksek Mahkeme'nin önüne sürebilmişler ve sanık ben olmadığımın bunların tartışılması gerekmemiş.

Acaba ben 1956'da ne etmişim de "iyi saatte olsunlar"ın dikkatini çekmişim? Eğer bir şey yapmış idiysem bu bana özgü bir şey miydi, yoksa çok kişinin yaptığı ve benim de katıldığım şey, iktidarın gittikçe artmakta ve sonunda ülkeyi çıkmaza sürükleyecek olan hatalarını eleştirmekten başka bir şey değildi.

Şimdi biz 1956'nın tarihimizin neresinde olduğunu bulalım: 1956 yılı, 6-7 Eylül olaylarının yaşandığı ve iktidarın kendine inancının bir

oranda sarsılmaya başladığı yılı izleyen yıldır. Bu olaylar bir bakıma sonun başlangıcıdır. İktidar o yıl ülkeyi bir çıkmaza sokmuş ve bir daha oradan çıkaramamıştır. Yaşayanlarımız muhakkak unutmamıştır, o yıl büyük kentlerinin caddelerinde, sokaklarında et peşinde, yumurta peşinde koşulmuştur. Eğer o tarihte Turgut Özal bugünkü görüşlerine sahip olsaydı, hükümeti herkesten çok onun eleştirmesi gerekirdi, zira sübvansiyonlar ekonomimizi kemiren bir düzeye getirilmişti. Sübvansiyonların oy getireceğine inanılır ve maalesef haklı çıkılırdı. Ben o tarihte, meslekdaşlarıma, "Türkiye'nin düşmanları ülkemizi batırmak için plan hazırlamaya kalksalar, sübvansiyonların bizi içine düşürdüğü tuzaktan daha iyisini bulamazlar" dediğimi hatırlarım. Kurulmuş olan mekanizma, uçuruma gitmeyi kaçınılmaz kılmıştı, şöyle ki:

Tarım ürünlerinin sübvansiyone edilmesi, ekonomik politikanın temellerinden bir haline getirilmişti. Sübvansiyonun kaynağı da devletin bütçesi ile devletin basımevi idi, başka bir deyimle gerçek anlamda kaynaksızdı. O zaman ne olurdu? Artan üretim, sübvansiyonlar yüzünden bütçenin yükünü artırır, tedavüle sürülen parayı çoğaltırdı. Kısacası tarımda üretim artışı refah getireceğine sıkıntı getirirdi. Bir ülkede üretimin artması ile ekonominin bozulması arasında doğrudan irtibat kurulması şeytan kısı kacından başka bir şey sayılamazdı.

Bu politika enflasyona neden oluyor diye eleştiriliyordu. O günün çıkmazı buydu, bugününkü ise şöyle: Şimdi sübvansiyondan kaçıyoruz ama, ne kerametse, o günlerde aklın kabul etmeyeceği bir enflasyon içinde yüzüyoruz. Böylece bugün, Friedman körüğü ile şişirilmiş, çağa ayak uydurmuş bir şeytanın kısı kacı ile karşılaşıyoruz. O zamanlar sübvansiyonla oy yakalanırdı, bugün de sübvansiyonsuz oy potansiyeli yaratılıyor, peki bu nasıl oluyor? Aslında iş, sanıldığından daha basit, evvelce sübvansiyon, enflasyon yaratırdı, bugün de enflasyon bir çeşit sübvansiyon yaratıyor. Her iki halde de önce üreticiye intikal eden, sonra etrafa yayılan değer, üretilmiş değerden ziyade, iktidarın politik amaçlarla yarattığı spekülâtif bir değerdir ve piyasa ekonomisinden beklenen bu değildir.

Her ne şekilde olursa olsun, enflasyon haksız kazanç ve sömürü aracıdır. Hemen her yerde hükümetler, enflasyonla savaşı, baş görevlerinden biri sayarlar. Oysa bizde enflasyonun üstüne körükle gidiliyor, hani neredeyse, ondan medet umuluyor. Sonunda, enflasyon balonunda,

tüm endeksler boğulup kalıyor. Bu çelişkinin üzerinde dikkatle durulmalıdır. Böylece, ekonomimizin, ekonomi biliminin yasaları ile mi, yoksa illüzyonizmle mi yönetildiği daha iyi anlaşılır.

* * *

İstihbarat servislerinin bir oranda, hem de yüksek bir oranda, iktidarla özdeşleşmesi doğal, hatta gereklidir ama bu oranın yüzde yüze erişmesi, tabii demokrasilerde, tehlikelidir. Ulusal haberalma servisi, bir de Y.İ.S.'le özdeşleşme yolunu tutarsa, düşünün, tehlike ne doruklara erişir. Benim gibi birinin gördüğü bu gerçeği, her çeşit gereçle donatılmış Y.İ.S., ülkemizde özdeşleşme işine, kanımca 1950'lilerde girmiş ve bu yoldan ayrılmayı asla düşünmemiştir. Bunu önlemek için elimizde, vatan sevgisinden başka acaba ne vardır? Mesela ben, Demirel ile Ecevit'in, birbirilerini yemiş olmalarını kınarım ama her ikisinin de vatanseverlik örneği gösterdiklerine inanırım. Onların iktidara gelişlerinde dış kaynakların desteği hiç gizlenmemiş, Demirel için Fulbright bursu, Ecevit için Kissinger'in öğrenciliği bonservis gibi zikredilmiştir. Tabii bonservisi verenler, bunu verdikleri kişilerin yararları için değil, kendi yararları için vermişler, fakat istediklerini elde edemeyince belgeyi yırtmaya heveslenmişlerdir. Bir bonservis için ülke satacak, tasmaya boyun uzatacak birini hiçbir zaman bulamayacaklardır, ama artık biliyorsunuz, ben çok defa yanılmış bir insanım.

1956'da başlamış olan serüvenim, İstihbarat Servisimizin iktidarla özdeşleşmesinin yan ürünü gibi görünüyor şimdi bana. Zira o günlerde ben, iktidarın kendisini değil ama yapmaya başladıklarını eleştirmekten geri kalmıyordum. Ülkenin çıkmaza girmekte olduğuna inanıp da, yararları bozulmasın diye sessiz kalanları bugün de anlamıyorum.

1950'de iktidara gelenlerin, Türkiye'ye gerçek demokrasiyi getirecek kişiler olduklarına yürekten inanmıştım. İktidar partisini kuran dört kişiden biri, Atatürk'ün yakın mesai arkadaşı, deneyimli bir politikacı, Milli Mücadele kahramanı, ikincisi dünya çapında bir bilim adamı, üçüncüsü genç, dinamik ve hukuk okumuş bir çiftlik sahibi, dördüncüsü Cumhuriyetin önemli illerde görev yapmış bir valisiydi. Bu dörtgen, tüm alanları kapsayan bir dörtgendir. Ülkeye demokrasiyi onlar getiremeyeceklerdi de kim getirecekti? Getirebildiler mi, getiremediler mi, bu konuda benim bir şey demem gerek mi? Nasıl olsa herkes bunu

kendi akıl ve vicdan terazisinde, tarih de kendi kantarında tartmaktadır. Ancak bazılarının sonradan adaletsizliğin pençesinde bırakılmış olmaları, akıl yoluyla yapılacak değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu mahzurun önlenmesi için bence iki şey yapılmalıdır: Önce kazanın hangi trafik kurallarına uyulmayışı sonucu ortaya çıkmış olduğu üzerinde durulmalı, kural ihlali olduğu anlaşıldığı takdirde, cezanın kusuru ne oranda aştığı araştırılmalıdır. Hukuk ve ekonominin, toplumun üzerinde durduğu sütunlar olduğu bence, o günlerde unutulmuştur. Bu hatanın ülkeyi nerelere götürdüğü o tecrübe ile öğrenilebilirdi, fakat sonun bir faciaya dönüştürülmesi, bu fırsatı kaçırmış olmamızın başlıca nedenidir.

Ben kendilerine iki kez, 1946'da ve 1950'de, oy verdiklerimin, artık bana yanlış görünmeye başlamış hareketlerini sineye mi çekecektim, işte bunu yapamıyordum. Demek ki ben, o günlerde, kendilerini iktidarın maşası sayanlara, dosyamı süslemeleri için çiçekler sunmaktaymışım.

Aslında görevlerini yapmış olanlara kızmak gerekmez. İnsan yaptığının sorumluluğuna katlanmalı, sorumluluğuna katlanamayacağını yapmamalıdır. Benim aaffedemediğim, bazı insanların görevlerini yapmış olmaları değil, gerçeğe iftira katmalarıdır. Benim o tarihte Mihri'yi ya da Stayanov'u tanıdığım iddiasının kayda geçirilmiş olması, bugüne kadar gelen bir yalan zincirinin, görünüşe göre, ilk halkasıdır. Acaba bu halkanın üzerinde CIAMAS markası var mıdır? Şimdi siz benden, o dönemdeki CIAMAS süper prodüksiyonları hakkında bilgi isterseniz, ben ancak şu kadarını yazıp size verebilirim:

1947'de doğmuş olan CIA, 1950'lerde, başka yerlere nasıl girdi bilemem ama Ortadoğu'ya kristal mağazasına dalan boğa gibi girdiği muhakkak. Musaddak'ın yarattığı petrol bunalımı, Şah'ın ülkesini terk zorunda kalması, bölge uzmanı İngiltere'nin gelişmeler karşısında bir şey yapamaması, İran'daki kargaşanın düzeltilmesi işini CIA'nın kapısına bıraktı. O günlerde, dünyanın dengesini bozan, geleceğini değiştiren atom casusluklarının Batı dünyasında yarattığı panik anımsanırsa, CIA'nın telaşını anlamak mümkün olur. Sonunda CIA, İran'daki işi, pehlivan kılıklı bir kaç insana yaptırdığı yürüyüşle halletti. Şah geri geldi, Musaddak mahkemeye sevk edildi, olayları yönettiği söylenen Kermit Roosevelt adındaki kişi Amerika'da ulusal kahraman haline getirildi ve Şah da, yeniden ülkesini terkedene kadar Amerika'nın Orta-

doğu'daki politikasının temel taşı haline geldi. Sonradan CENTO adını alan ve uzun süre bizim Ortadoğu politikamızı ipotek altında tutan Bağdat Paktı, Musaddak döneminde yaşanan psikozun eseridir denebilir. Bu pakt kendisinden beklenen işlevi yerine getirememiş ve o günün iktidarlarını, ülkeleri içinde gelişen hareketlere karşı koruyamamıştır. Daha fenası, bu hareketlerin, aynı Paktın ortakları tarafından körüklenmiş olması ihtimali kafalara takılıp kalmıştır.

O günlerin atmosferi içinde CIA'nın Türkiye'yi ihmal etmiş olması düşünülemez ama onların ülkemizde, 1950'lerde, neler ettikleri hakkında ayrıntılı bilgi sunmam benden beklenmemelidir. Bırakın benim o günkü konumumda bir şeyler bulabilmemin zorluğunu, böyle bir araştırmaya ben, psikolojik açıdan gerek de duymazdım. Dostumuz, müttefikimiz Amerika tarafından kurulmuş bir organın hakkımızda iyilikten başka bir şey düşünmeyeceğine inanacak kadar saftım ve Büdbükat eylemleri üzerinde eğitilmiş değildim. CIA, yalnız Amerika'nın değil, tüm hür dünyanın bekçisi gibi görünmekteydi bana. Ben insanlık ideali ile meşbu birinin, iskambil oyununda asların arkasına tınak atacağını ve arkası tınaklanmış asları başına taç edeceğini nasıl düşünebilirdim.

* * *

CIAMAS'ın CIA kolu üzerinde, o tarihte, bildiklerimi ya da fazla bir şey bilmediğimi yukarıda söyledim. MAS kolu üzerinde ise hiçbir şey söyleyemeyecek durumda değilim. Gerçi söyleyeceklerim, o zaman derlediğim şeyler değil, ben bunları bundan yaklaşık yirmi yıl sonra, 1970'li yılların ikinci yarısında öğrendim. Bu öğrendiklerim bana oldukça sağlam görünen bilgiler, umarım siz de aynı kanıya varırsınız:

İlhami Soysal'ın "Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar" adlı kitabında etraflı şekilde anlatıldığı üzere, Atatürk 1935'te, ülkemizde masonluğu yasaklamıştı, daha doğrusu Mason Cemiyeti'nin faaliyetini durdurmasını sağlamıştı. Yine aynı kitaptan öğrendiğimize göre örgüt, 1948'den itibaren uyanmaya başlamıştır. Oysa dış ülkelerde yayınlanan kitaplarda, yasağın devam ettiği süre zarfında, Türkiye'de mason locası bulunduğu dair kayda rastlanmaktadır. Bunlar ya gizli localardır ya da, geçen yüzyılda olduğu gibi, yabancı büyükelçiliklerin kanadı altında yapılan çalışmalardır. Her neyse, biz şimdilik bunları bir-

yana bırakalım, masonluğun ülkemizde sürdürüldüğü "tarihi ve geleceksel görevine tam ve kamil dönüşü" hakkında bulduğumuz bilgiyi sunmaya çalışalım:

Şimdi size, "History Today" adlı İngiliz dergisinin -bu bir hayli yararlı bir dergidir, aramayı bilene doğru yolu gösterir- 1976 Mayıs tarihli sayısının 333'üncü sayfasından bir paragrafı aynen, İngilizce olarak, okuyacağım:

"The freemasons, also, were outlawed by Ataturk, for the same reasons as the Mevleviis. It was only after Prime Minister Menderes (later hanged) succumbed to the pressure put on him by international freemasons and allowed the re-establishment of the Turkish masons, that the Mevleviis petitioned for, and were allowed, their small comeback." (Anlatılmak istenen şu: "Masonlar da, Mevlevilerin yasaklanmalarına benzer nedenlerle kanun dışı kılınmışlar. Sonradan asılmış olan Başbakan Menderes, uluslararası masonların yaptıkları baskıya karşı koyamayıp Türk masonluğunun yeniden kurulmasına izin verince, Mevlevilerin geri dönmek için yaptıkları müracaatı da kabul zorunda kalmış.")

Bu paragraf bir çok gizi gizleyen bilgi hazinesi izlenimi vermekte ve gizleri çözmek için iki anahtar önermekte. Anahtarlardan biri "succumb" sözcüğünde, diğeri "The freemasons, also, were outlawed by Ataturk, for the same reasons as the Mevleviis" ibaresinde saklı duruyor ama biz anahtarlara el atmadan önce yazı ile yazarı hakkında bilgi sahibi olalım:

Yazı Mevleviler hakkında, yazar Anne Freemantle adında. Anne Freemantle Oxford mezunu. Savaş yıllarında İngiltere'nin Washington Büyükelçiliğinde "araştırmacı" yardımcılığı yapmış, Atlantik'in iki yanında basına ve radyo yayınlarına katkıda bulunmuş, telif ya da tercüme çok sayıda kitabı varmış. Bütün oklar onun, her belgeye ulaşabilir bir "haberalıcı" olduğunu gösteriyor. Bu hanımın dediğine inanılır, üstelik yazısı başka yerde değil de, "History Today'de çıkmış ise.

Anne hanım, Atatürk tarafından faaliyetleri durdurulmuş olan Bektaşilik, Mevlevilik ve Masonluk arasında paralellik kuruyor. İşte bu çok ilginç, zira bu paralelliği kuran ondan ibaret değil. Elinizdeki kitabı okuyacak sabrı göstermekte olduğunuza göre, kitap meraklısı olmanız lazım, öyleyse bu üç tarikat arasında —masonluk da bir çeşit ta-

rikat değil midir?— ilişki kuran kitap ve yazılara rastlamışsınızdır. Ben size bunlardan A. Nevzad Odyakmaz tarafından yazılmış, "Bektaşilik, Mevlevilik Masonluk" başlıklı olanını, henüz okumamış iseniz, okumanızı öneririm.

Masonluğun Türkiye'de bazen Mevlevi, fakat ondan çok daha fazla Bektaşi kisvesi altında dolaştığı görülmektedir. Bektaşilik ile Masonluk arasındaki yakınlık, her ikisinin de törenlerini gizli yapmayı sevmelerinden ileri gelmektedir. Eğer bir yaz Kilyos'a giderseniz ve tarih de denk düşerse, bir otelin eski binasında kalmayı, denize girmeye tercih eden mümtaz kişilere, meselâ bir eski Başbakan'a, yazarlara, ilim ve siyaset adamlarına rastlarsınız. Onlarla sabahları, bakkaldan gazete alırlarken ya da kahvaltıda karşılaşsınız, zira ortalıkta dolaşmaya pek hevesli görünmezler. Orada ne yaptıklarını otel sorumlularına ya da garsona sorarsanız size, orada bir Bektaşi toplantısı yapılmakta olduğundan söz ederler. Eğer masonlarla ilgili kitapta Kilyos'a yapılan gezi için yapılmış bildiri gözünüze ilişmişse, bu Bektaşi toplantısı ile Yüksek Mason Şurası arasında ilişki kurmaya çalışsınız. Bu mümtaz kişilerin, Kilyos'ta, sizin ve benim, kısacası ülkemizin kaderini karara bağlamakta olup olmadıklarını bilebilmeniz için, Anayasaya değil, cam küreye bakmanız gerekecektir.

Tabii biz, ne Bektaşiliği, ne de Mevleviliği yabancılardan öğrenecek değiliz. Fakat milletimizin bağrından fıskırmış bu derin yaşam ve din felsefeleri hakkında dışarıda ne deniyor, acaba bunlar istismar edilmek mi isteniyor diye düşünüp söylenenlere kulak vermemizde mahzur olmasa gerek:

Anne Freemantle, bu iki tarikatın üzerinde, Yahudiliğin, Hristiyanlığın, Budizmin, Hinduizmin etkilerine kısaca değiniyor, onyedinci yüzyıldan beri Osmanlı Sultanlarının tahta çıkışlarında rol almış, yüzyıllar boyu gittikçe zenginleşmiş, büyük arazi sahibi olmuş Mevlevilerin sağ cenahta bir mukavemet merkezi oluşturmalarını önlemek gayesiyle, Atatürk'ün bu tarikatı yasakladığından söz ediyor, törenleri Türkçe olan, daha az kültürlü, sosyal açıdan daha mütevazı bir kütleye hitap eden Bektaşilikten daha az çekinilmiş olmakla beraber bu tarikatın da menedildiğini anlatıyor. Eğer dış merkezler böyle düşünmekte iseler, bu tarikatlardan istifade edebilecekleri gibi bir hataya düşebilirler ve belki de düşmektedirler. Bilhassa belirtmek isterim ki, bu noktada ben önemli tehlike görmekteyim.

Böylece biz, Atatürk'ün yasakladığı Bektaşılık, Mevlevilik ve Masonluğun, 1950'lilerde, yurda elele döndüklerine dair bir iddiayla karşılaşmış bulunuyoruz. Öyleyse İlhami Soysal'ın bahsettiği 1948'deki dönüşle, Anne Freemantle'in söz ettiği bu dönüş arasındaki farkı ya da benzerliği nerede bulacağız? Eğer biz masonluğu gayet mütecanis ve tüm eylemleri aynı merkezden yönetilen bir kuruluş sanmaktaysak şaşıracağız. Aslında gerçek bundan çok farklıdır, masonlar arasındaki ilişkiler bir hayli dallı budaklıdır. Mason kuruluşlarındaki obediens anlayışlarının, başka bir deyimle değişik yabancı localara bağlanışlarının öyküsünü, masonlarla ilgili bir kitap bulup okumanızı öneririm. O zaman ortada bir çelişki olmadığı, iki ayrı dönüşü ayrı kişilerin gerçekleştirmiş oldukları anlaşılır.

Aslında bu bölümde bizi ilgilendiren mason birliklerinin ülkeye hangi kapılardan ve nasıl girdikleri değil, birbirlerine ve etrafa ettikleridir. Onlar dövüşürlerken bize isabet ettirdikleri yumrukların izleri hâlâ yüzümüzdedir. Neticede hangi açıdan bakarsak bakalım, CIAMAS'ın o tarihlerde, tüm görkemi ile ülkemizde faaliyette olduğunu kabul edebiliriz. Üstelik CIA-Mason ikilisinin, üçlüye dönüştüğünü gösteren emareler görmekteyiz. Tarihin oluşumuna cömertce katkıda bulunmakta olan Uluslararası Petrol Şirketleri de zaman zaman burada da devreye girmektedir. Onun için biz de, CIAMAS'a CIMAPET adında bir kardeş vereceğiz. İran'da Musaddak bunalımı zamanında, bu yaramaz kardeşi, petrol boruları ile oynarken görmedik mi? Bizde de, o tarihlerde başlamış olduğu anlaşılın masonlararası uyuşmazlıklarda, uluslararası bir petrol şirketinin o zamanki temsilcisinin adından söz edilmiştir. Belli ki petrol şirketi, bizdeki masonları, formüle uygun hale gelsin diye, rafinerisinden geçirmek istemektedir.

* * *

"History Today"deki makalenin satırları arasına sıkışmış anahtarlar galiba artık elimizde:

"Succumb"ta saklı duran anahtarı iyi kullanabilmek için önce, sözcüğün, "Redhouse" sözlüğündeki anlamına bakalım: Orada, sözcüğün karşısında, "yenilmek, mağlup olmak, dayanamamak, ölmek" yazılı. "Succumb"u kullanabilmek için, baskıya mukavemet etmek, fakat başarılı olamayıp yenilmek gerek. Demek ki Menderes, önce "ulus-

lararası masonlar"a karşı durmak istemiş, fakat bunu başaramayıp yenilmiş, ondan sonra tarikatçıların talepleri devreye girmiş. (Gün gelip mekanizmanın Menderes'e çevrilmesinde, onun bu mukavemeti rol oynadı mı dersiniz?) Kale çökertilince ve üstelik Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Menderes'in Müsteşarı Ahmet Salih Korur da kendilerinden olunca, kaleyi çökertenler kente bir güzel dağılmışlar. Daha sonra ne olmuş, 27 Mayıs sahneye konmuş, MASTAR'a (mason tarikatçıları) kapıyı açanlar işneyle uyutulmuş.

İkinci anahtarı, "The Freemasons, also, were outlawed by Atatürk, for the same reason as the Mevlevi" ibaresinde arayacaktık: Atatürk ve Atatürkçülük, bizler için, bağımsızlık ve yabancı kontrolden kurtulma simgesidir, bundan kimsenin kuşkusu yoktur sanırım. (Ecevit, yabancı kontrolden sıyrılıp Kıbrıs'a müdahale ettiğinde, yabancı basının kendisi "İkinci Atatürk" saymaya yeltenmesinin sırrı belki de bu noktadır.) Öyleyse Türk bağımsızlığını sınırlandırmak ve ülkeyi yeniden kontrol altına sokmak isteyenler, başka bir deyimle Büdbükat'a yeni bir alan açmayı yeğleyenler, kimleri kendilerine yakın hissedeceklerdir? Atatürk'ün eylemlerini yasak ettiklerini yani MASTAR'ları değil mi? Onların bir süreden beri işbirliği içinde olduklarını yani Büdbükatçılarla MASTAR'ların aynı kompartımanı paylaşmakta bulunduklarını düşünmek acaba abes midir?

Size sunduğum makalenin yayınlanışından bu yana on iki, on üç makalede değinilen olayların üzerinden ise otuz iki, otuz üç yıl geçmiş bulunmaktadır. Ortada gerçekten bir işbirliği var idiyse bunun epey ilerlemiş olması lazım. Aslında böyle bir ihtimalin akla gelmesi dahi acı bir şey. Umarım okurum benim ne demek istediğimi, bunu derken ne kadar ıstırap çektiğimi anlamaktadır ve yine umarım, tarikat mensupları, istihareye yattıklarında, milleti yabancı kontrol altına sokmanın vebalini vicdanlarında tartmakta ve şeytanı çevrelerinden kovmaktadırlar.

* * *

1950'lerde fazla kaldık, zaman kaybediyoruz, artık 1960'lara geçmeliyiz ve geçerken, 1960'ın eşiğinde duran, 27 Mayıs eknazına dikkat etmeliyiz:

1960'a ben Londra'da girdim, 1957 Nisanı'ndan beri orada görev-

deydim. Londra, dünyada olup bitenlerin tüm ayrıntıları ile izlenebildiği mükemmel bir rasat kulesidir. Orada bulunmak, bu kuleden dilediğim kadar yararlanmak imkanını vermiştir bana.

1957, 1956'nın getirdiği, fakat giderken götüremediği sorunlarla vakit geçirmiştir. Londra'ya geldiğimde, Süveyş'te ve Macaristan'da başlamış ve bir oranda söndürülmüş yangınların dumanları hâlâ tüt-mektedir. İngiltere Süveyş'te, Amerika Macaristan'daki olaylar kar-şısında âciz görünmüşler, yapmak istediklerini yapamamışlardır, bunlar psikolojik açıdan çok önemli birer aşamadır. Gelişmelerin bence en önemli yönü, büyük bir savaşı kazanmanın sarhoşluğu içinde yenil-mezliklerine inanmış olanların, her kudretin bir sınırı olduğunu öğren-melerindedir. Bu şokun etkisi çok kapsamlı olmuş, bu tecrübeyi yaşayanlardan birini, İngiltere'yi, ayağını yorganına göre uzatmaya, ötekini, Amerika'yı, önüne gelen yerde yorgan yakmaya sevketmiştir. İşte ben Londra'da, dünyanın gergin bir atmosfer içinde bulunduğu böyle bir dönemde göreve başlamış oldum.

Londra'ya varışımın üzerinden daha yirmi dört saat geçmemişti ki ben kendimi, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ile, Türkiye'nin gelecekteki Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu arasında, önemli bir toplantıda, yeşil bir masanın başında oturur buldum. Toplantı bir SCUA toplantısıydı. (O günlerde, dünya basınında, başlıklardan inmeyen SCUA, bugün tümüyle unutulmuş görünüyor, bu konuda izahat ver-meliyim: Nasır, Süveyş Kanalı'na el atınca, Eden de onu oradan çıkarmayı başaramayınca, kanalı kullanan batılı ülkeler, yararlarını korumak için, "Suez Canal Users' Association" adı altında Süveyş Ka-nalını Kullananlar Birliği kurmuşlardı, SCUA bu adın kısaltmasıydı. Aslında SCUA, pençesi kanala sıkışmış İngiliz aslanının girdiği çıkmazdan kurtulmak amacıyla bulduğu bir formüldü. Fakat aslan ih-tiyaarlamış mıydı ne, formül işlemiyordu. Masanın etrafında toplanan-lar, bir yandan İngiltere'yi gücendirmemek, öte yandan Nasır'ın gaza-bını celbetmemek için manevralar yapıyorlar, ateşe yaklaşmak istemiy-orlardı. Bizim için ateşe yaklaşmak ya da yaklaşmamak sorun değildi, orada olmamız Nasır için yeterliydi.) Acaba ben neden bu önemli ma-sada bir yer buluvermiştim? Washington'a tayini çıkmış olan Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü, Menderes'le arasına kara kedi bırakılmak istendiğini hissedip Ankara'ya gitmiş, Vahit Halefoğlu Maslahatgüzar kalmıştı. Halefoğlu da, SCUA konuları ile ilgilenmemi

uygun gördüğünden, toplantıya giderken yanına beni almıştı.

İşte benim Londra'da, 1957 Nisanı'nda başlayan görevim, 1961 Eylülü'nde, Moskova'ya, Fahri Korutürk'ün yanına, Müsteşar gitmeme kadar devam etti. Yaşamımın hem en acı, hem en mutlu günleri Londra'da bulunduğum döneme rastlar. Annemi pençesinden kurtarmak için, kanser denen canavarla orada savaş verdik. Bir röntgen sonucunu ümitle beklediğimiz, bir kan tahlilinin bizi çaresizlik içinde çırpındırdığı günleri orada yaşadık. Londra'da bulunmak, tıbbın tüm olanaklarından yararlanmak fırsatı verdi bize. Sonradan annemi kaybettiğimde, elde olan her şeyin yapılmış olmasının verdiği teselli vardı içimde.

Londra'dan bana kalan unutulmaz bir anı daha var: Ben mükemmel bir insanla oradayken evlendim.

Londra'da Büyükelçilerim Muharrem Nuri Birgi, Feridun Cemal Erkin gibi diplomasi tarihimizde yeri olan kişilerdi. (Suat Hayri Ürgüplü'nün maiyetinde kaldığım süre bir kaç haftadan ibaretti.) Orada kendileri ile çalıştığım meslekdaşlarımdan, sonradan Büyükelçi olanların sayısı onu aşar. Londra, geleceğin Büyükelçileri için, eşsiz bir staj merkezidir. Daha sonra ülkemi temsil ettiğim yedi yerden beşi, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Guyana ve Mısır, bir süre İngiliz yönetiminde kalmış ülkelerdi. Buralarda, üzerinde güneş batmayan İngiliz İmparatorluğu'nun ayak izlerini görmek çok ilginçti.

Londra'da, İmparatorluğun tasfiye edilmesi işlemlerine de tanık oldum. Görevim gereği, bazı ülkelerin meselâ Nijerya ile Malezya'nın Anayasalarını, sonradan içinden Malawi, Zambia ve Zimbabve devletlerinin çıkacağı Rodezya ve Nyasaland Federasyonundaki gelişmeleri yakından izledim. İmparatorluğun şok günleri ve Commonwealth ile ilgili raporların yazılması, Londra'da bulunduğum süre zarfında çok kez bana bırakıldı.

Londra'daki çalışmalarım, Büdbükat'ı yakından incelemek, bu sanatın derinliğine inmek açısından benim için eşsiz bir fırsat oldu. İngilizler, İmparatorluk kafesinden çıkardıklarına, Büdbükat tasmaı takmayı ihmal etmiyorlardı. Muhtelif diplomatik konuların tartışıldığı Wilton Park konferanslarının dördüncüsüne, 1958'de katıldım. Oradaki çalışmalardan da, aynı konuda epey yararlandım. Hani neredeyse, Londra'da, Büdbükat konusunda doktora yaptım diyeceğim. İtiraf edeyim ki sonunda, İngilizler hakkında çok yüksek kanaate ve takdir duygusuna vardım. Wilton Park'ta ve daha birçok yerde, onlarla, müstemlekecilik

döneminde yaptıkları hakkında tartıştığım, onları eleştirdiğim olmuştur, ama şimdi geriye baktığımda, onların yönettikleri ülkelere çok şey vermiş olduklarını, her şeyden önce adam yetiştirmesini bildiklerini kabul etmek zorunda kalıyorum.

Londra'da Birgi ve Erkin ile çalışmak da, benim için bir mazhariyet olmuştur. Çok kişinin beraberlerinde olmaktan çekindikleri, birbirlerinden çok farklı bu iki diplomattan ben çok şey öğrendim. Kendilerinden aldığım güzel mektupları değerli birer ödül gibi saklamaktayım. Erkin gayet ciddi ve herkesten ciddiyet bekleyen bir insandı. Birgi, eğer kızgın değil ise, hemen her konuyu mizahın eleğinden geçirmeyi severdi. Bir raporda, Sir Alhaji Abubakar Tafawa Balewa ya da Sir Hastings Banda gibi ilginç bir ada rastladığında, kelime oyunu yapmak fırsatını kaçırmazdı. Bu acayip isimler, o günlerde, bizler için aşına isimler olmuşlardı.

Ortada bir aşına isim daha vardı: Makarios. Kıbrıs müzakereleri ve bir devletin doğması, Menderes'in uçak kazası gibi olaylar da o tarihlerde yaşandı. Şimdi bütün bu olayları bu kitaba alırsam, anlatmaya çalıştığım öykünün dengesi bozulacak. Onun için ben bunları, ileride ele almak ümidiyle ve izninizle, başka bir kitaba ertelemek istiyorum. Sadece, Londra'dan ayrılmadan önce, bir noktaya işaret etmekte yarar görüyorum:

Meğer o günlerde ben, başarılı bir meslek yaşamı sürdürdüğümü sanmaktayken, inişe geçmemi sağlayacak muz kabukları ayağımın altına konmaktaymış. Ben buna "akrep burcuna giriş" diyeceğim, "akrep etmez" diye başlayan bir deyim var ya, işte ondan esinleneceğim. Çalışmalarımız arasına artık "Akreboloji etütleri" de giriyor, 1960'tan sonraki gelişmeler bunu gerektiriyor. Akrep zehirinin bana ne ettiğini merak ederseniz, durumu şöyle özetleyebilirim: Londra'dan ayrıldıktan sonra, ne ben mesleğime, ne de mesleğim bana, verebileceğimizin azamisini veremedik.

* * *

1960'lara girmiş gibiyiz ama Büdbukat'ın 1950'lerdeki yüzünü hâlâ tanımlamış değiliz. 1950'lere bir kez daha göz atalım, ad takmakta geciktiğimiz nevezada —nevzatlığı da kalmadı ya— bir ad bulup defteri kapatalım:

1950'ler ilerledikçe, yeni yol arkadaşımız süper devlete ayak uydurmanın zorluğu gittikçe belirginleşti. Eksiğini, aczini görebilmek ve bunu kabul edebilmek, insanın meziyetleri arasında değildir. 1950'lerde bizi yönetenler, kendilerinin ve bizim kapasitemiz, potansiyelimiz nedir, bunu saptayamadılar, hatta saptamaya niyet etmediler ve bunun ne kadar büyük bir hata olduğunu hiçbir zaman göremediler. Geminin yıldızlara bakarak yürütülebileceğini sandılar. Bu sanı hem geminin su almasına, hem de kendilerine yazık olmasına yol açmıştır. Ben yine de, o günlerin tarihini yazacaklara insafli olmalarını öneririm. Eğer o günkü yöneticilerimizin yerinde başkaları olsaydı, onlar daha mı başarılı olacaktı? Bu soruya yanıt arayanlar, o yöneticileri yerlerinden atıp ülkenin kaderini ellerine alanların yaptıklarına bakmalıdırlar, onlar yerlerinden attıklarını fazlasıyla arattılar. Bizi öyle bir kısır döngünün içine ittiler ki, bunu kırabildiğimizi bugün dahi söyleyebilir miyiz? Biz, darbe kabusunu düşlerimizden atıp sonunda huzura kavuştuk diyebilir miyiz?

Biz o günlerde, ondan önce olduğu, ondan sonra olacağı üzere, tek kişide ve o tek kişinin etrafında kümelenmiş birkaç kişide halas arıyorduk. O günkü ekip, o günkü yükü yüklenemedi, sorumluların her biri yükün taşınmasını bir başkasından bekledi, iş döndü dolaştı sonunda Zorlu'nun sırtına bindi. Liderin yakını bu yetenekli diplomat dünya görmüştü, dil biliyordu, girdiği yeri dolduruyordu, yavaş yürüyeni hızlandırıyordu ve hepsinden önemlisi ekonomiyi bilir zannediliyordu. Ağaç sulamaktan çok meyve toplamaktan hoşlanan bir çevrede bundan iyisi bulunabilir miydi?

Sonra ne oldu? Herkesin bildiğini yeniden anlatacak değilim. Benim burada söylemek istediğim şu: Biz böyle tökezleye tökezleye giderken, yol arkadaşımız acaba bize nasıl bakıyordu? Kabul etmek gerekir ki, o günlerde o kötü niyetli değildi, böylece iyi niyetle başlayan işler bir süre iyi gitti ama her şeyi bilir görünüp çok şeyi bilmediğimiz ortaya çıkınca işler değişti, fatura ödememiz gerekti ve uzun süre fatura ödemeye devam ettik.

Velhasıl Büdbükat'ın 1950'lerdeki yüzü için sevimsizdir diyemeyiz. Buna bir ad ararken benim aklıma, Shakespeare'in "Fırtına"da bizlere sunduğu, zengin gönüllü ve cömert, kudret sahibi ve mert, gerektiğinde başkasının kusurunu hoş görmeyi bilen evladının, "Prospero"nun adı geliyor. Eğer siz, fazla harcıalem demezseniz, ben bunu kul-

lanmak istiyorum. Evvelce çok kez kullanılmış olması bir mahzur mudur, yoksa bir avantaj mı, bilemiyorum ama bundan daha iyisini bulmakta zorluk çekiyorum. Bir şey daha var, Prospero, Caliban'sız edemiyor, çok çirkin olan ikincisi, ötekinin yanından ayrılıp gidemiyor. Mesela Nurullah Ataç'ın bu ikisinin adını taşıyan bir kitabı var. Ernest Renan, "Caliban" adlı dramında, Prospero'yu aydın aristokratların, Caliban'ı da, kötü eğilimleri olan çoğunluğun temsilcisi olarak sunmaktadır. Ben sadece, Edgar Allan Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi" adlı öyküsünde, Prospero'nun kendisini sakladığı manastırda, ölüm meleşğine dahi rastladım da, Caliban'ı bulamadım.

Her neyse, uzatmayalım, Prospero'da karar kılalım. Peki ama başımıza kalan şu acayip Caliban'ı biz ne edeceğiz? Gerçi o, o çirkin suratıyla, 1960'ların "Çirkin Amerikalı" imajını anımsatmakta ve o yıllar için arayacağımız ada şimdiden aday olmaktadır ama ben yine de acele etmiyorum, daha uygun bir ad bulmak ümidini koruyorum.

* * *

İlginizi çekeceği ümidi ile, şimdi başka bir öyküye geçiyorum. Öyküdeki kişi ve olaylarla gerçek kişi ve olaylar arasındaki benzerlik rastlantı değildir:

Bu kez de size tarih veremiyorum ama olayın 1959'da geçtiğini kesin sayıyorum. Ondan önce olamaz, çünkü değineceğimiz olaylar dizisi, o yılın ilk sabahında, otuz iki, otuz üç yaşlarında bir sakallının, adasının yönetimine el koymasıyla başladı. Daha sonra olamaz, zira başlangıçta olaya mahmur gözle bakanlar, yıl geçmeden uyanmışlardır. Olay işte bu mahmurluktan uyanışa geçiş dönemine rastlar.

Bir genç adam, patinaj yapar gibi kolaylıkla tarihe kaymıştı ama kafasından neler geçtiğini, adasına neler edeceğini kimse bilmiyordu. Bunu sizin benim bilmememiz önemli değildi de, meslekleri dünyanın her yerinde, geceyi kimin kimle geçirdiğini bilmek olanların, burunları ucunda biten sivilceyi teşhis edememişleri aynı şey değildi, ya bu kızıl renk bir kanser işareti idiyse ne edeceklerdi? Sakallı kişi, kendisini Meksika'da yetiştirmiş, daha önce de darbe teşebbüsüne girişmiş, buna rağmen gözden kaçmayı bilmişti. Kim olduğunun anlaşılabilmesi için Marksist olduğunu itiraf etmesi ve ufuklar ötesinden ona Lenin barış ödülü gönderilmesi beklenecekti.

İşte CIA'nın koridorlarında, oyuna gelmiş olmanın telaşı içinde, sağa sola koşuşturmakta iken, Havana limanına bir Türk gemisi girdi. O tarihlerde adaya ne kimse girebiliyor, ne de kimse oradan çıkabiliyordu. Hele bir de Amerikalı olup ülkeden ayrılmakta gecikmiş idiyse, dünyaya geldiğinize pişman ediliyordunuz, eski yöneticilerin günahı sırtınıza yükleniveriyordu. İşte böyle bir havada limana sessizce giren gemi, gemideki bir denizciye ve gemi sahibine, CIA çorbasına tuzdan da fazla şeyler atma fırsatı verdi, böylece uzun yıllar sürecek dostluklar gelişti.

Bahse konu denizci aslında gazeteciydi. 1955 Eylülünde, İstanbul üzerinde fırtına estiğinde, felâket karşısında çaresiz kalanlar, kendi sorumluluklarını örtmek istercesine, bir takım suçsuzları toplamışlar ve onları mahkemeye yollamışlardı. Bizim gazeteciye de, "Sen niye, Selânik'te, Atatürk'ün evine bomba konduğunu gazetene bildirip halkı tahrik ettin" demişler ve idamını istemişlerdi, ona ipten dönmüş denebilirdi.

Kennedy'nin kullandığı bir deyimle, "Tarihin o gününde ve yerinde" başlayan ilişki, uluslararası basın dünyasının yıldızı yapıp bulutlar üstüne uçuruldu. Gemi sahibi de, inanılması güç ama doruk yolculuğuna çıkanların sicil âmiri haline getirildi. Onun bana verdiği sicil, kaderimi kendi âmirlerimin verdiğienden fazla etkiledi, aradan uzun yıllar geçti, bunu düzeltmeye gücüm bir türlü yetişmedi. Şimdi inceleme sırası gelen husus şu: Acaba o, böyle bir sicili bana neden verdi ve acaba neden olaylar aleyhime geliştirildi?

* * *

Adını "Milross" koyabileceğimiz geminin Havana'daki misyonunu tamamlamasından yaklaşık bir yıl sonra ülkemize 27 Mayıs geldi, kendisinden beklenenden çok beklenmeyi vermekte olan demokrasi-mizi devirdi. Bundan böyle "Lord Millross" adıyla anacağımız gemi sahibi —bilirsiniz asiler, zaferleriyle ilgili sıfatlarla süslenirler— kulislerde dolaşanların artık önde gideniydi. En iri kişiler çevresinde görünür oldular, sıkıntıya düşenler teselliyi onda buldular ve çok kez sıkıntılarından kurtuldular. Kıta birleştiren köprülerimizden biri sayılabilirdi artık.

Bugün, 1960'da Türkiye üzerinde niye bir kasırga esti ya da estiril-

di denmektedir ve bu, sonsuza dek denenecektir. Ben şimdi, bu soruya yanıt sunsam, eminim bu size yetmeyecektir. Olaylar öylesine karmaşık bir hal almıştır ki, yanıt bir kaç cümle içine sığdırılmaz. Fakat ben başka bir şey yapabilirim, enkazdaki bazı yanık izlerini gösterebilirim:

Şimdi unutulmuş görünüyor, zamanın Hükümet Başkanı, devrilmeseydi altı hafta sonra, 12 Temmuz 1960'ta, kuzeye gidecekti. Bu gezinin amacı neydi: Amerika'nın yardım musluklarını kısar görünmesi karşısında kuzey kuzu denenecekti ya da bu gezi yapılabilmiş olsaydı bu şekilde yorumlanabilecekti. Unutmayalım, Atatürk döneminde Bakanlık, Başbakanlık yapmış olan Celal Bayar, böyle bir denemeyi yadırgayacak, böyle bir teşebbüsten çekinecek bir insan değildi. Ben bu gezi hakkında, tarihi dışında, bir şey bilmiyorum ama U-2 olayının havada dolaşmakta, Amerika'nın bize fazlasıyla muhtaç bulunmakta olduğu bir dönemde, Amerikalıların bu geziyi şantaj saymış olmalarını muhtemel görüyorum. 27 Mayıs, en azından, şu açıdan Amerikalıların işine geldi: O günkü Hükümetin alternatif arayışı nisyana gömülüp gitti.

Menderes'in yapamadığı bu ziyareti daha sonra Erkin yapınca, Amerikalılar yeniden telaşlandılar ve İnönü Hükümeti karşısında vaziyet aldılar. Dikkat edin, Amerikalılar bizim alternatif arayışlarımız karşısında daima hassasiyet göstermişler, çok stratejik bir noktada bulunan Türkiye'yi hep yörüngelerinde tutmak istemişlerdir. Ben bu kolumuzun iyi değerlendirilmiş ve değerlendirilmekte olduğu kanısında değilim. Üstelik süperler birbirlerine yaklaşıpça elimizdeki kozlar azalmaktadır.

* * *

Hangi açıdan bakarsak bakalım, 27 Mayıs'ta talihsizlikten başka bir şey görmemiz zordur. Hem o tarihten önceki günler, hem o tarihten sonraki yıllar, unutulması dilenecek, fakat göz ardı edilmesi tarihe kabul ettirilemeyecek olaylarla doludur. Atatürk kuşağından olan bizler için gerçek çok ağırdır. Nasıl inkâr edebiliriz, 27 Mayıs'ı yapanlar, bizim kuşaktan değil midir?

Aslında bizim kuşak, savaş yaşamamış olmanın talihi yanında, ikinci plana itilmenin talihsizliğini de yaşamıştır. Zafer kazanmış, dev-

let kurmuş bir kuşağın yanında doruğa uzanan yollar bulmakta zorluk çekmiştir. Genç olarak kendisine sorumluluk verilmiş olan nesil, bizden önceki nesildir, onların nöbeti devretmesi için uzun süre beklenmiştir. Tam sıranın kendisine geldiğini sandığı anda, oyunun kuralları, mesela kadın hakları ile laiklikle ilgili olanları, değiştirilmek istenince yeni kuşak kendini açmazda hissetmiştir. Kendi öz diliyle yapacağı bir duayı Allah'ın kabul etmeyeceğinin kendisine söylenmesi ona ağır gelmiştir. 27 Mayıs biraz da böyle bir infialin eseridir. Yeni kuşağın insanları, ilk kez o tarihte, seslerini işittirmek gayesiyle, sahneye fırladılar ama ne yazık ki, yanlış kişiler, yanlış zamanda, yanlış kapıdan girdiler. Açık kapılardan giriş bugüne kadar devam etti ve sonradan girenler de, maalesef yine bizim nesildendi.

Ben aslında bütün bu olanların Atatürk ilkelerine ters düştüğünü gayet iyi biliyorum. Atatürk'ün çizdiği gayet belirli iki çizgi var: Birincisi din ile devlet, ikincisi ordu ile politika arasındadır. İşte biz bu çizgileri çok sık geçiyoruz ve başımıza yıldırım çekiyoruz.

Biz, Atatürk günlerinden bugüne kalanlar, son günümüze dek, bu çizgilerin önemini anlatmaya devam etmeliyiz. Bunda başarılı olabilssek, gelecek kuşaklara değerli bir miras bırakmış olabiliriz. Fakat ömür boyu yapamadığımızı, bir kaç günde yapabilir miyiz?

* * *

"Türkiye üzerinde oynanan oyunlar"da, 27 Mayıs'ın yeri nedir? Bu oyunlar o tarihte başlamış değil, işin başlangıcı çok eskilere gider, fakat oyunlar, o vesileyle yeni boyut kazanmıştır denebilir. En azından, o tarihe kadar Avrupalıların elindeki "oyun oynama konsorsiyumu"na, yeni dünyadan gelen devin ortak olduğu görülmektedir. Daha sonra bu dev senetleri toplaya toplaya konsorsiyumun tekeline eline geçirmiştir.

27 Mayıs ne oranda CIAMAS, CIMAPET, CIAPET gibi nesnelerin eseridir, bunu nasıl bileceğiz? Masonların, petrolcülerin bize dosyalarını açmalarını bekleyeceksek, sonsuza dek bekleyeceğiz demektir. CIA ise, çok daha cömerttir, onların kapısının altından zaman zaman fare kaçır. Fare kendiliğinden mi kaçmıştır, yoksa misenformasyon gereği mi kaçırılmıştır, bu pek belli olmaz ama yine de geriye bir şey kalır.

Gizlilik konusunda CIA acaba neden, diğerlerinden daha zavallı bir

görüntü içindedir? Her şeyden önce, unutmayalım ki, CIA bürokratik bir kuruluştur, kamuoyuna ve politikacılara kendini beğendirmek durumundadır. CIA'de değişiklikler adeta bando refakatıyla yapılır, eskilerin çamaşırı balkona asılır, masonlarla petrolcülerde ise, her şey karanlıkta kalır.

CIA, başarıları ile övünmeye kalktığında, listesine 27 Mayıs'ı eklemeyi ihmal etmemektedir. Onların bu böbürlenmelerini mesnetsiz saymamız için elimizde nedenimiz var mı? Anlaşıldığına göre, o tarihte, Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren ile Müsteşarı Barnes, ters yönlere araba yönelmişler. Büyükelçi, yakından tanıdığı, desteklediği, devrin yöneticileri ile işbirliğini devam ettirir, hatta onlara güvence verirken —F.Warren, tam bir Güney Amerika uzmanı idi— müsteşarı Barnes, onun altını oymuş, darbecilerle temas kurmuş, işler bu kanaldan yürütülmüş durmuş. Barnes te daha bir süre Türkiye'de kaldıktan sonra Büyükelçi olarak Amman'a gitmiş. Fletcher Warren ise, daha 1960 bitmeden görevinden olmuş.

Aslında yabancı kapı çalmaya gerek de yok, bizde de tanık eksik değil. Hem dış ilişkiler, hem güvenlik konularında eşi az bulunur bir otorite olan Çağlayangil, 12 Mart'ta altımızı oyan köstebeği keşfetmedi miydi? Yani biz şimdi, işimize ters düşen köstebeği ensesinden yakalayıp halka sunacağız da, bize toprak taşıyana göz mü yumacağız?

* * *

Artık 1950'lerin Bulvarından 1960'larına geçmiş ve biraz ilerlemiş bulunmaktayız. Amerika'nın 1950'lerdeki, tarihte iz bırakmış Başkanları Truman ve Eisenhower ile onları izleyenler arasında yapılacak bir kayıslama, kanımca o ülkedeki değişiklik hakkında bize bilgi verebilir. Önce Eisenhower'dan sonraki beş Başkanın adlarını kaydedelim: John Tyler, James Knox Polk, Zachary Taylor, Millard Fillmore, Franklin Pierce, affedersiniz, kâğıtlar karışmış, bunlar aradıklarımızı değil, bunlar Amerika'nın 10-14'üncü başkanları. Şimdi bize daha yakın duran bir kâğıda göz atalım: Rutherford Birchard Hayes, James Abram Garfield, Chester Alan Arthur, Grover Cleveland, Benjamin Harrison, bunlar da Amerika'nın 19-23'üncü başkanları. (Cleveland, Harrison'dan sonra yeniden seçildiği için 24'üncü de sayılıyor.) Aradan geçen yüz yılı aşkın süreden sonra, bu ağdalı adlara

bir yerde rastlasak ve kim olduklarını bulamazsak bizi kim kınayabilir? Oysa bu adlar, tüm Amerikan Başkanlarının dörtte birini oluşturmaktadır. Görüyorsunuz, bazen tarih, en önemli makamlarda oturan insanları dâhi nasıl ikinci plana itiveriyor.

Artık şakayı bırakalım, 1960'larla 1970'lerin başkanları bundan yüzyıl sonra nasıl anılacaklar, bulmaya çalışalım:

Kennedy: Etrafa ümit ve tebessüm saçarak iktidara gelmesi, Küba'yı kurtarma ümidini Domuzlar Körfezi'ne gömmesi ve esrarengiz şekilde ölmesiyle (Türkiye açısından, topraklarımızdaki füzeleri, Kruşçov'la pazarlık edip bize hiç danışmadan alıp götürmesiyle). Johnson: Vietnam olayları ve söyledikleri ile gerçek arasında uçurum yaratmasıyla (Türkiye açısından, mektup yazmasıyla). Nixon: Çin'i ziyaret edip çığır açması ve Watergate binasının kapısıyla oynarken yakalanmasıyla (Türkiye açısından, Türk çiftçisinin ekmek parası ile oynamasıyla). Ford: "Henry Ford'tan mı, yoksa John Ford'tan mı söz ediyorsunuz." Carter: "O, Amerika tarihinden çok İran tarihinde yaşayacaktır." (Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasını da unutmadık, ancak çorbaya o kadar tuz katıldı ki, hesabı kime çıkaracağımızı bulamadık.)

İşte biz, 1960'tan 1980'e kadar, kendi hanelerini nizama sokmakta zorluk çeken kişilerin bize müdahaleleri ile vakit geçirdik. Onlar bizim işlerimizi bizden daha iyi bilirlermiş gibi, hemen her dediklerini yerine getirdik ve böylece şimdi bulunduğumuz noktaya geldik. Bugün, yine onların verdikleri rötaya uyup dış borç ve enflasyondan oluşan bir kasırganın içine girmekteyiz.

* * *

1960'lı yılların ilk ve son yarıları, Türkiye açısından, öylesine farklı ki, ben bu dönemi, 1965 seçimleri ile ikiye bölüp incelemekte yarar görüyorum. Kanımca bu seçimler, Cumhuriyet tarihimizde bir aşamadır, üstelik bunun Büdbükat serüveninde de yeri vardır. O tarihten önce İnönü, demokrasiyi kurtarmak için yaşamının en önemli savaşlarından birini vermiş ve nöbeti kurallara uygun olarak devretmiştir. Bu itibarla ilk yarı İnönü'nün, ikinci yarı, Ürgüplü kabinesinde bir süre staj yaptıktan sonra iktidara gelen Demirel'in mülhrlünü taşır. Baba oğul yaşındaki bu iki devlet adamı, her insan gibi, hatasız değillerdi, fakat

onların vatanseverliğine acaba kim toz kondurabilirdi? Dış çevrelerin gazabını çekmelerinin başlıca nedeni de işte bu vatanseverlikleridir. Tasma üreticileri, ülkesini sevenleri hiçbir zaman sevmemiş, onların bu "günah"ını hiçbir zaman affedememiştir.

1960'ların ilk ve son yarıları, benim için de hayli değişik görüntü arzemiştir. 1960'la 1965 arasındaki dönem, benim beş ayrı yerde görev yapmış olduğum bir dönemdir. Bu görevler, Londra ve Moskova Büyükelçiliklerinde Müsteşarlık, Bakanlıkta İkinci Siyasi Daire Genel Müdürlüğünü tedvir, Milano ve Paris Başkonsolosluğu görevleridir. (Başkonsolosluk görevlerinin her ikisi de, Maliye Müfettişlerince yapılmış teftişler izlemiştir ve her ikisinde de ben göreve başladıktan bir süre sonra ikinci teftişler gelmiştir. Bu ikinci teftişler durum acaba düzeldi mi anlamı taşımıştır.)

36-41 yaşları arasında bir diplomatın, bu kadar kısa zamanda, bu kadar çok yerde dolaştırılmış olması, bir yerde dikiş tutturamaması şeklinde de yorumlanabilir ama önemli bir görevde dikiş tutturamayanın başka bir önemli göreve atanmasının mantuktaki yeri dardır. Kaldı ki, bana yapılan çok cazip bir teklifi, beş yıllık yorgunluk yüzünden geri çevirmiş olmasaydım, bu çeşit görevlerin, altıncı yılda bir altıncısı olacaktı. Paris'e tam yerleşmiştik ki, oradan geçmekte olan Semih Günver, Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilcimiz Orhan Eralp'in yanına elçi payesiyle atanmam için zeminin müsait olduğunu söyledi. Hem Birleşmiş Milletler gibi, bulunmayı çok istediğim yerde, hem de Orhan Eralp gibi beyefendi bir kişiyle çalışmak fırsatı kolay ele geçmezdi. Fakat bırakmam istenen şehir, başka bir şehir değil, her diplomatın hayalinde yaşattığı Paris'ti ve üstelik bir misyonda âmir olmak durumundan da çıkış olacaktım. Öneriyi çevirmiş olmamdan dolayı okurum beni kınayabilir mi? Tüm meslek yaşamımda, ne bundan önce, ne de bundan sonra, bu kadar zor bir tercihle hiç karşılaşmadım, zaten 1965'ten sonra, iktidara gelenlerin daima tercihleri dışında kaldım. Bulutların üstünde uçtuğumu sandığım o dönemde, Büdbükat zehri de kanıma girmiştir, bunu da anlatayım:

27 Mayıs'tan hemen sonra, Londra Büyükelçiliğindeki meslekdaşlarımdan üçü başka yerlere, Libya, İsrail ve Sudan'a atandılar ve doğal olarak bu atamalar, yeni yönetimin yaptığı değişiklik sanıldı. Oysa bunun böyle olmadığını gayet iyi biliyorum: Bunlar, çok daha önce, Zorlu tarafından, Birgi ile birlikte tasarlanmıştı —hatta haberi

bile Londra'ya ulaşmıştı— ve kararname hazırlanırken Genel Sekreter olan Selim Sarper, kendisi bakan olunca, bu atamaları değiştirmek gereğini duymamıştı. Böylece kader, hiç niyetim ve özel gayretim olmadığı halde beni, yeni yönetimin tuttuğu insan olarak sunmaya başlamıştı.

Muharrem Nuri Birgi'nin NATO Daimi Temsilciliğine atanarak Paris'e gitmesi üzerine yerine gelen Feridun Cemal Erkin, benden tevecçüh esirgemez göründü. 1961 Haziranında, annemin ikinci ameliyatının yapıldığı gün, Moskova'ya atandığım haberi geldiğinde, Londra'da kalmamı sağlamak gayesiyle, Bakanlıktan atamanın iptalini istedi, yazışma bir süre devam etti, fakat dilek kabul edilmedi, sadece yeni göreve gidişim Eylül'e ertelendi. Buna mukabil Bakanlık, Londra'dan Rabat'a atanmış bir meslekdaşımı yerinde bırakmak suretiyle Erkin'e taviz verdi.

Annemin ameliyatları dolayısıyla gecikmiş düşünümüz nikâhtan on ay sonra yapıp Viyana üzerinden Moskova'ya ulaştık. Fahri Korutürk'le makamında karşılaştığım an, masasında, Yassıada hükümlerinin infaz edildiği haberi duruyordu. Büyükelçimle ilk konuşmam bu acı haberin üzüntüsü içinde oldu.

Moskova'daki ilk anılarımdan biri de, Hindistan Büyükelçiliğinde, büyük bir Amerikan dergisinin muhabiri ile karşılaşmamdaki acayipliktir. Tanıştırıldığımız an, bu zattan, başka bir şey konuşulmadan, "yaptıklarınız size ödettirilecektir" şeklinde bir söz işittim. Bunu neden ve hangi hakla bana söylediğini anlamış değilim. Diplomatik yaşamda, böyle pervasızca konuşan bir insana rastlamanın kolay olduğunu sanmıyorum. İlk bakışta bu sözler, hakkın ve adaletin savunması şeklinde yorumlanmaya da müsaittir ama bunu daha iyi anlamak için konuya daha geniş bir açıdan bakmakta yarar görüyorum ve bunun için iki üç hafta kadar önceye dönüyorum:

Biz, Yassıada kararlarının açıklanacağı gün, öğle vakti, kararların açıklanmasından bir kaç saat önce, Moskova yolculuğumuzun ilk merhalesi olan Viyana'ya doğru yola çıkmıştık ve hava alanında giderken, neyin açıklanacağını, hakkında idam istenenlerin sayısına kadar, Lord Milross'tan öğrenmiştik. Lord Milross herkes kadar üzgün, fakat herkesten fazla huzursuz görünüyordu. Ben ise henüz, ne Lord'un Havana serüvenini, ne de sır öğrenme yollarını nasıl bulduğunu biliyordum, bilgileri dikkatsiz ya da ihmalkar kişilerden sızdırdığını sanıyordum.

Sonradan öğrendiklerim hayli karmaşık olduğundan ben şimdilik burada, o günlerde Lord Milross'un etrafında pervane gibi dolaşmakta olan bir kahramana, Emel Denizkurt adındaki kişiye, tarihçiye belki hizmetim olur diye, değinmekle yetineceğim. (Lord'un olayların kalbine ne kadar yakın olduğunu göstermek için, Nazlı Ilıcak'ın "15 yıl sonra Yassıada Yargılanıyor" adlı kitabının ikinci cildini açıp 609'uncu sayfaya bakmanızı önereceğim. L.M.'i orada, Adnan Menderes, Fahri Özdilek ve Namık Gedik'in arasında görebilirsiniz. O bunalımlı günlerde, güvenlik engelini aşabilmenin dahi nasıl bir kudret gösterisi olduğunu elbette bilirsiniz.)

Yassıada Komutanı Tarık Güryay'ın anılarında, şikâyet mahiyetinde kendisinden söz edilen Denizkurt'un, o tarihlerde çok hareketli ve etkin olduğu, bir takım irtibatlar içinde bulunduğu hususunda sanırım çok kişi mutabıktır. 27 Mayıs belirli bir noktaya ulaşınca, Denizkurt ülkesini, ailesini, Deniz Kuvvetlerindeki görevini bırakıp Amerika'ya yerleşmiş ve orada yeni bir yaşam, yeni bir aile kurmuştur. Çok ıstıraplı bir hastalıktan sonra vefat ettiği, küllerinin Türkiye'ye gönderilmesini istediği duyulmuştur ama bu vasiyeti yerine getirilebildi mi, bilmiyorum.

Ben şimdi yeniden, Moskova'da, Hindistan Büyükelçiliğinde rastladığım ve ülkemizde ilgisine tanık olduğum gazeteciye dönüyorum. Onun sinirliliği ile Lord Milross'un huzursuzluğu arasında benzerlik görüyorum, her ikisinde de, işlerin istendiği şekilde gitmeyişinin tedirginliğini seziyorum:

Salim bir hükme yaklaşabilmek için ortaya bazı ögeler koyalım, sonra bunlar arasında bağlantı bulmaya çalışalım: Moskova'da görev yapan bir gazetecinin, kendisi CIA elemanı olmasa bile, bu servisle, hem de büyük casusluk olaylarının devam ettiği o tarihlerde, en azından bilgi alışverişi içinde olduğunu düşünmek, akla ters düşen bir şey olmasa gerek. Bir "Sovyetolog"un çantasında —Moskova'ya gönderilen görevliler, çok kez "Sovyetoloji" eğitiminden geçirilirler— Türkiye'nin kaderi ile ilgili bilgiler hiç bir zaman eksik olmaz. Üstelik bahse konu kişi Museviyse —ki öyleydi— Türkiye'yi, öncelikle İsrail açısından değerlendirecek, gözünü üstümüzden eksik etmeyecektir. İsrail'in, ekonomi alanında olduğu kadar haberalma alanında da, ebadının çok üstünde bir süper ünite olduğunu, Büdbukat eylemlerinin çoğunda parmağı bulunduğunu bilmeyen var mı? (Amerika'da, kongre

koridorlarında, lobi için İsrail yanlıları da peşinde koşanlar, bazen bile-
rek, bazen de bilmeyerek İsrail'in nezdimizdeki lobicisi olmaktadır.)
Kanımca İsrail, üstümüzde baskıyı Amerika vasıtası ile yapmaktadır.)
Bütün bunlar bir araya geldiğinde, Amerikalı gazetecinin o beklenme-
dik çıkışı, CIA ya da İsrail, hatta her ikisi açısından duyduğu endişenin
emaresi şeklindeki bir yoruma müsaittir, kısacası o zat, Türkiye üzerin-
deki kontrollerinin zayıflaması ihtimalini hissedince feveran etmiş gib-
idir. Lord Milross'un huzursuzluğu da, eline tutuşturulan eylem pro-
gramının sonuna bir facia eklenince duyduğu paniğe atfedilebilir.

(Sonradan eklenen not: Şimdi size, 24 Aralık 1988 - 6 Ocak 1989
tarihini taşıyan "Economist" dergisinin 25'inci sayfasından şu cümleyi
aynen sunacağım ve çevirisini, izni ile, okuruma bırakacağım: "İsraili
diplomats march round to American officials' offices at any time of
day, and almost give out orders." Bu konuda artık başka ne denebilir?
Amerika'da, resmi dairelerde, bu şekilde, bu kadar kolaylıkla cirit atan-
lar, yararlarına uyduğuna inandıkları anda, Türkiye üzerinde oyun oyna-
maktan, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini ipotek altına almaya çalışmak-
tan hiç geri kalırlar mı?)

Varsayım alanına, bir kez daha, girmiş bulunuyoruz. Burada fazla
kalmadan, aslana kol kapırmadan ayrılmanız lazım. Anlatmak iste-
diğimizi özetleyip bu tehlikeli alandan çıkalım: Eğer siz, 27 Mayıs
işine dışarıdan müdahale edilmiş olduğu kanaatına varmakta iseniz, bir
noktadan sonra kontrolün elden kaçırılmış olduğuna da inanabilirsiniz.
Endişe ve sinirlilik göstermiş olanların, insanlık duygusu ile hareket
etmediklerini söylemek insafsızlık olur, fakat onların bu tutumunda,
Büdbükat mekanizmasında ortaya çıkan arzının yeri acaba hiç yok mu-
dur? Haydar Tunçkanat'ın o günden bugüne dek sürdürdüğü iddialar
ve bu iddiaların doğurduğu tartışmalar, Milli Birlik Komitesi ile CIA-
MAS arasında bir şeylerin ters gittiğini gösteren kanıtlar değil midir?

* * *

Ben Moskova'da, Korutürk'ün nezdinde bulunmanın mazhariyeti
içinde görevime devam ederken, Ankara'dan, 22 Şubat 1962 olaylarının
haberi geldi. O gün: olanlardan dolayı Selim Sarper'in Bakanlıktan
ayrılması gerekti ve yerine Feridun Cemal Erkin getirildi. Bunların
üzerinden iki hafta ya geçmiş ya da geçmemişt ki, Bakanlıktan bana,

yeni Bakanın imzası ile bir mesaj gönderildi. Erkin'den beklenmeyecek iltifatkar bir ifadeyle yeni bir göreve davet ediliyordum Görev alanı içine CENTO işleri dahil Ortadoğu, bir iki ülke istisnası ile Asya ve Afrika giren İkinci Siyasi Daire Genel Müdürlüğü'nü tedvir edecektim.

Bu mesajı alışımından üç ay kadar sonra, 8 Haziran 1962'de Türkiye'deydim. 10 Haziran 1962'de annemi kaybettim, 26 Temmuz 1962'de de oğlum Nadir dünyaya geldi. Yürekten sevdiklerimiz, yürekten seveceklerimize yer açmak için bizi bırakıp gidiyorlardı.

Annemin artık yendiğini sandığımız kanseri, biz Moskova'da iken nüksetmiş, dönüş zamanımızın yaklaştığı düşünülerek bu bizden gizlenmişti. Durumun gittikçe ağırlaşmakta olduğunu, dönüş hazırlıklarına başladığımız günlerde, aile doktorumuz Dr. Muhittin Omaye bize bildirdi. Bu mükemmel insan, geciktiğimiz takdirde onu bir daha göremeyebileceğimize işaret etmekteydi. Normal koşullar altında dahi uçak yolculuğunun kendisini rahatsız ettiğini bildiğim eşim, yaklaşmakta olan doğum nedeni ile, doktorun hava yolu ile gitmesini yasak etmiş olmasına rağmen, Odessa üzerinden yapmayı tasarladığımız deniz yolculuğu yerine uçakla dönmemizde ısrar etti, İstanbul'a indiğimizde büyük ıstırap içindeydi. Bu özveri boşa gitmedi, annemin son kırk sekiz saatinde yanında olabildik. Zincirlikuyu'da son görevimizi yerine getirip dönmekteyken, binmekten vazgeçtiğimiz geminin limana yaklaşmakta olduğunu gördük. Sonun yaklaşmakta olduğunu gayet iyi bilen annemin, o günlerde bana söylediği, "öleceğim için üzülmiyorum, seni bir daha göremeyeceğim için üzülüyorum" şeklindeki sözlerini duyduğum en güzel şiir sayıyorum.

Annemin dört yıl süren yaşam savaşının Londra'daki safhasını yakından izlemiş olan Büyükelçim Muharrem Nuri Birgi ile muhterem validesinin bana göndermek lütfunda bulundukları başsağlığı mektubunu, izninizle, buraya almak istiyorum:

"Pek aziz ve sevgili Berduk Bey Kardeşim,

Bu mektubu size annemle birlikte yazıyoruz: Sizi, Hariciyedeki yeni ve mühim vazifeniz için tebrik edip muvaffakiyetler temennisine hazırlanırken evvelki gün müşterek bir ahabamızdan duçar olduğunuz pek hazin ve acı matemi öğrendik.

Muhterem validenizi Londra'da yakından tanımak şerefine nail olduğumuz için onu bir kat daha hürmetle seviyorduk. Kötü haberi alınca ikimiz de çok müteessir olduk. Tabii bu sözlerin -üstelik bu ge-

cikmiş sözlerin- herhangi bir kıymeti olamaz: İnsan böyle vaziyetlerde bulabileceği kuvveti ancak kendisinde bulur. Fakat biz, hem muhterem validenize olan hürmetimiz, hem de size olan sevgimizden dolayı şu satırları yazmaktan kendimizi menedemedik.

Gözlerinden öperiz."

* * *

Annemi kaybetmenin acısı ile dolu olmasaydım, Ankara'ya vardığımda kaşılaştıklarım bana daha ağır gelebilirdi. Benim gibi genç ve sıradan bir memura bir Genel Müdürlük emanet edilmek istenmiş olması, Bakanlıkta bir isyan havası yaratmıştı. Kendileri ile kişisel problem'im olması şöyle dursun, aramızda saygı ve dostluk ilişkileri bulunduğu inandığım on kadar, kendi kuşağımdan meslekdaşım, tayinimi durdurmaya kalkışmışlardı, aralarında iki de sınıf arkadaşım vardı. Erkin Bakan olmadan önce, Sarper zamanında, Bakanlıkta, Genel Müdürler arasında bir yer değiştirme karnamesi hazırlamış, herkes geleceği yeri bilir olmuştu, Erkin gelince ahenk bozulmuştu. Aslında hareket kararnamenin değiştirilmesine yönelikti ama yıldırım beni bulmuştu. Zaman öyle değişecekti ki, o tarihte genç ve deneyimsiz sayıldığım için devre dışına atılmak istenen ben, çeyrek yüzyıl sonra, Logan Harekatı sırasında, deneyim kazandım diyebileceğim bir zamanda kırmızı kart görecektim. Oysa hiçbir zaman oyunu faullu oynamamıştım ama ne yapalım bu, birbirinden çok farklı iki kuşak arasında sıkışıp kalmanın çilesiydi.

İşin benim için ağır olan yanı, benim gibi 1924 doğumlu olan ve Genel Müdürlük görevlerine devam etmekte bulunan iki meslekdaşım bu görevlere getirildiklerinde kimsenin itiraz etmemiş olmasıydı. Onların atanmalarına ses çıkarmayanlar, nasıl olmuştu da ben daha göreve başlamadan başarısız kalacağımı anlayıp ayağa kalkmışlardı? Acaba bu ayrıcalığın hikmeti, benim daha yeteneksiz olmamdan mı ibaretti? Kendi kuşağımdan tarafından bu şekilde yuvadan atılmış olmak bana çok ağır geldi. O zaman paralize olan yanımda hep arızalı kaldı, kendimi göstermek, belirli makamlara gelmek ihtirası bende bir daha uyanmadı.

İtiraz hareketi, ben daha Ankara'ya varmadan öylesine genişlemiş ki, iş sonunda, Başbakan İnönü'nün önüne getirilmiş. O da dosyayı, sicillerimi incelemiş, "bizim kuşak, çok daha genç yaşta çok daha

büyük sorumluluklar yüklenirdi" demiş ve görevin bana verilmesini tasdik etmiş. Bunun üzerine itirazcılardan bazılarına, kırkbeş güne varan yıllık izin verilmiş ve iş burada bitmiş. Bitti mi, hayır, bu onlar için bitti, aslında çok şeyi sürükleyip, gördüğünüz üzere, bu satırları yazdığım zamana kadar geldi.

Genel Müdürlüğü tedvir görevimde, bir süre İnönü'nün yakınında çalışmış olmayı, meslek yaşamımın en şerefli dönemlerinden biri sayarım. Makamına ilk girdiğimde, oturmak üzere olduğum yeri uygun görmeyince, "sen şuraya otur" şeklinde bir emri ile karşılaştım. Sonraları gitgide bana güveni artar görüldü. Yabancılarla yaptığı pek çok konuşmada beni yanında bulundurur, tercüme yaptırır, proseverbal hazırlatır oldu.

Buraya o günlere ait bir anımı almak istiyorum: Japon Prensi Mikasa, 1963 Nisanı'nda Türkiye'ye geldiğinde, hava alanından şehre giden kortejde, ben tercümanlık yapmak üzere, İnönü ve Prensle aynı vasıtada bulunuyor, karşılarında strapontende oturuyordum. Gecekondu mahallesinden geçerken İnönü, kendi kendine konuşur gibi, "bu görüntü Prens üzerinde acaba nasıl bir etki bırakıyor?" dedi. Ben de onun yüksek sesle düşündüğünü sanıp ses çıkarmadım. Bunun üzerine, sert sayılacak bir ifadeyle, "ben bunları sana mı anlatıyorum, niye tercüme etmiyorsun" diye ihtarda bulundu. Ben de onun nelere kızdığı, neleri hoş gördüğü hususunda yavaş yavaş fikir sahibi oluyordum. Bazı hallerde reaksiyonu önceden bilinebiliyordu desem, bilmem yanlış bir teşhiste bulunmuş mu olurum? Zaman zaman İnönü'nün yanına çağrılışım adeta bir ek görev haline gelmekteydi. Bakanlığın yükü en ağır Genel Müdürlüğünü tedvir ile birlikte belki bu bana ağır geldi. O günkü çalışmalarda, bazı meslekdaşlarımın benden destek esirgediklerini bugün dahi düşünmekte oluşum benim yanlış bir değerlendirmem olabilir. Fakat tarihimizin mümtaz bir şahsiyeti yanında, kısa bir süre için de olsa bulunmamı, Lord Milross ve yakınlarının, sanki bu bir suçmuş gibi, aleyhimde kullanmalarını nasıl affedebilirim.

Aynı süre zarfında, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e tercümanlık yaptığım, bir konuşmasının dış ilişkiler kısmına bir şeyler kattığım da oldu. Kısacası durmadan koşuyordum, Allah bilir ya, fazla da aksamıyordum.

Benim İkinci Dairede bulunduğum, 1962 Haziranından, 1963 Eylülü'ne kadar geçen onbeş ay içinde, hem içeride, hem dışarıda tarihi

sayılacak günler yaşandı. Ben burada, bunların ayrıntısına giremesem de, bazılarına değinmem sanırım gerekiyor:

1962 Ağustosunda, ABD Başkan Yardımcısı Lyndon Baines Johnson, Türkiye'ye geldi. CENTO Genel Merkezi'ni ziyareti sırasında, konuşma yaptığı sınırlı toplantıda, ABD adına Büyükelçi Raymond Hare, İngiltere adına Büyükelçi Sir Bernard Burrows, Pakistan adına Büyükelçi General Maqbool Rabb, İran adına galiba Maslahatgûzar, Türkiye adına ben, bulunduk. Amerikan Hükümetinin CENTO'ya üye olmak istemediği, örgüte belirli bir uzaklıkta durmayı —hem Nasır'ı, hem de İsrail'i kızdırmamak için— yeğlediği dönemde, Johnson'a, suya sabuna dokunmadan konuşmasının önerildiği belliydi ama irticalen yaptığı ve hiç de kısa olmayan konuşmada bu kadar sığ kalması da beklenmezdi. Söyledikleri, "iyi olmak insan için iyidir, iyi olmak insana pek çok nimet getirir" nevinden, öğrencilere yapılacak telkinden daha kapsamlı değildi. Uluslararası meselelerden habersiz olduğu izlenimini veriyordu, ama endişeye hiç gerek yoktu, Allahtan, Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyecek konumda bulunmuyordu.

Bu konuşma beni, olumsuz yönde öyle etkilemiş ki, 22 Kasım 1963 günü, ben Milano'da Başkonsolos iken, John Kennedy'nin vurulduğunu televizyondan öğrendiğimde, bunu eşime, "Kenndey vuruldu" diye değil, "tarih değişti" şeklinde nakletmiştim, ama yine de, Johnson döneminde, tarihin ne oranda tekleyeceğini tabii ki görememiştim.

* * *

Dünya Küba bunalımını 1962 Ekiminde yaşadı. Bu bunalım sırasında, Çankaya'da, Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İnönü ve İran Şahı'nın katılmasıyla yapılan toplantının proseverbalini tuttuğumu evvelce söylemiştim. Bu proseverbali size sunmak isterdim. Zira bu belge bana, süperlerin Büdbükat pazarlığında karşılaşabileceğimiz tehlikelerin senaryosu gibi görünmektedir. Belgeyi bu kitaba almak için, Bakanlığımdan istediğim, fakat havada kalan izin, olumlu şekilde sonuçlanabilirse bunu, ileride yazmayı düşündüğüm kitaba alabilmeyi çok isterim.

1962 Aralıkta, o yıl bağımsızlığını kazanmış olan, fakat bazı iç ve dış nedenlerden dolayı tanımakta geciktiğimiz Kuveyt'e gittim. Emir Şeyh Abdullah Es-Salim Es-Sabah ile Kuveyt'in ileri gelenlerine tutu-

mumuzu izah ettim. Kuveyt'in kaderi bugün, bu ziyaret sırasında kendileri ile görüştüğüm, o günlerin yetenekli gençlerinin elindedir.

Kuveyt'ten sonra Cidde'ye geçtim. Daha sonra Kral olacak Prens Faysal, Dışişleri Bakanı olacak olan Dışişleri Bakanlığı Siyasi Daire Genel Müdürü Ömer Sakka ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün o tarihteki başı Ahmet Şukayri ile görüştim. Arap ülkeleri ile aramıza, Filistin sorununun nasıl dikenli tel gibi yerleştirildiğini ve Ankara'daki İsrail temsilcisi Moshe Sasson'un ne kadar başarılı bir diplomat olduğunu daha iyi anladım. Yemen'de savaşırken şehit olmuş bir askerin torunu, Filistin'de savaşmış bir babanın oğluyum. Araplara diğer bir Türkten farklı bakmam için nedenim yoktur. Onlarla ilişkilerimizi "Arap ihaneti" ambalajına sarıp rafa kaldırmak isteyen ve böyle bir tutumun sonuçlarını göremeyenlerin zihniyetini anlamadım ya da yanlış anladım. Aslında "Arap ihaneti"nin altında bir Siyonist planı bulunduğu kuşku duyanların sayısı artık pek fazla değil. Fakat hâlâ bu kuşkuyu duyanlar varsa, ben onlara, Lawrence'ın maceralarını, bilhassa bu konuda son yıllarda yayınlanan kitapları okumalarını öneririm. Bir Musevi devletinin kurulması için eyleme konmuş olan makro-plan, tarihte dalgalar yaratmış, Kayzer Wilhelm'i İmparatorluk rüyasından uyandırmış, Hitler'i gazaba getirip cehennem kampları kurmasına yol açmıştır. Orta Doğu'da yaşananlar ve hâlâ yaşanmakta olanlar, bu kasırganın girdabıdır. Pek çok gerçek, dünyayı şartlandıran bir propagandanın sisi içinde saklı tutulmaktadır. Aslında bir "Arap ihaneti" vardır ve bu da Arapların zionist oyununa gelmesinde yatmaktadır. Bütün bu dev olayları, iki kelimelik bir formülle izah edebilir miyiz, Einstein mıyız biz?

* * *

1961-1962 yıllarında, Ankara'da, nasıl bir atmosfer içinde çalıştığımı yeterince yansıttığımı sanıyorum. Ben, diplomasi mesleğinde olmanın heyecanı ve bir şeyler yapmaya çalışmanın gayreti içinde sağa sola koşarken, kulisten gelen bazı sesler huzurumu bozmaktan geri kalmıyordu, ateş sönmüştü ama kor külde duruyordu. Göreve başladığım günlerde, Genel Müdürlükteki son derece dengesiz iş bölümünü görünce, —işlerin dörtte üçü bir şubede bulunuyor, diğer üç şube adeta işsiz kalıyordu— şube adedinin beşe çıkartılmasını da

öngören bir reorganizasyon önerisinde bulundum, bu ancak, görevden ayrılacağım belli olduktan sonra kabul olundu.

Duyduğum huzursuzluk öyle bir noktaya geldi ki, sonunda Genel Sekreter Namık Yolga'ya gittim, bulunduğum görevden affımı rica ettim. Hem çalışkanlığı, hem de kurallara uymak hususunda gösterdiği itina yüzünden, kendisine duyduğum saygı her gün biraz daha artmış olan Yolga, "Üstadım" dedi, "bulunduğunuz makama getirilmeniz istendiğinde buna itiraz edenlerden biri bendim, fakat şimdi, ben burada kaldığım sürece, sizin de yerinizde kalmanızı istiyorum." Buna karşı artık ne diyebilirdim? İşler Yolga'nın dediği gibi oldu, o görevinden ayrıldığında ben hâlâ yerimdeydim. Onun Roma'ya gidişinden kısa süre sonra onun gittiği ülkenin başka bir şehrine gönderildim.

Halefi bana Milano Başkonsolosluğunu önerip ben de bunu kabul ettiğimde bundan Bakanın haberi olmadığını bilmiyordum, daha doğrusu böyle bir önerinin Bakanın bilgisi olmadan yapılabileceğini düşünemezdim. Yeni görevim için teşekkür etmek üzere makamına gittiğimde Erkin, bir emrivaki ile karşılaşmış gibiydi. Ankara'da kalmamı sağlayacak bir formül bulunabileceğinden söz etti. Göreve yeni başlamış Genel Sekreterinin kararını değiştirmek istemeyişi anlaşılır bir şeydi ama artık ben de Ankara'da kalamazdım.

Ayrılık hazırlıklarını yapmakta olduğumuz günlerde, bir cumartesi, Bakan bana telefon etti ve pazartesi günü, Milli Güvenlik Kurulu'nda yapacağı konuşmanın hazırlanması için makamına gelmemi istedi. Görevden ayrılmak üzere olmasaydım yapmayı düşünmeyeceğim bir şeyi yaptım, konuşmayı benim yapmama müsaade etmesini rica ettim, kısa bir tereddütten sonra bunu kabul ettiğini işittim. Aslında bu, tahmin edileceğinden de riskli bir işti, zira konu benim Dairemin alanını fazlasıyla aşıyor, Güvenlik işleri ile sorumlu Beşinci Dairenin alanına giriyordu. Pazartesi günü yapılan toplantıya o günün, dünün ve geleceğin Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü ve Sunay katıldılar, üç Cumhurbaşkanı aynı anda hitap etmek gibi az rastlanır bir şerefe eriştim. Konuşmam iki saat kadar sürdü ve bir hayli soru soruldu. Gündemin başka maddelerine geçildikten sonra da salonda kaldım, o günkü toplantı hakkında yapılacak açıklanmasına yazılmasına katıldım, başka bir deyimle komünike bana yazdırıldı.

Bir iki gün sonra Erkin beni makamına çağırdı. Bana Milano yolunu açacak kararname önünde duruyor, imzasını bekliyordu. Bulundu-

ğum makama bir atama yapılmış olduğunu söyledikten sonra —atanan, bir buçuk yıl önce, o makama atanmayı beklemiş olan değerli meslekdaşımdı— boşalacak tek Genel Müdürlüğe, Personel Dairesine beni nakletmek istediğini söyledi. Milli Güvenlik Kurulu'nda konuşmayı isteyişimde, kadere rest çekmek de vardı. Yerimde kalsaydım res-tim tuttu diyebilirdim, başka göreve nakil aynı şey değildi, Milano'ya gitmeyi tercih ettim. Everest'e giden yolu çığ kapatmıştı artık, ya çığın erimesini bekleyecek ya da Yuşa tepesine çıkmakla yetinecektim. Oysa bir süre sonra tepeme öyle bir çığ indi ki, altından zorlukla kal-kabildim.

Ayrılmamızdan önce Bakan, bizim için Ankara Palas'ta bir akşam yemeği verdi. Davetliler arasında, Erkin'in o günkü makamına emin adımlarla ilerlemekte olan Ümit Halûk Bayülken de vardı. Yüksek yay-lalarda geçen bu güzel, fakat kısa serüven böylece sona erdi.

BÜDBÜKAT'IN BEŞ YÜZÜ

(İkinci Bölüm)

Şok anında duymadımığm bir acıyı sonradan duyar gibi anımsıyorum Paris'te geçirdiğimiz günleri. Orada, 1964 Kasımından 1968 Kasımına kadar kaldığımız süre içinde rahat nefes aldık diyebileceğim anı bulmakta zorluk çekiyorum. Her diplomatın hayalinde duran Paris bana işte böylesine çile dolu görünüyor. Kendimizi orada içinde bulduğumuz fırtına mesleğin esas yanı ile ilgili değildi, eğer bu fırtınada gemiyi dört yıl su üstünde tutabildiysek, bu büyük ölçüde Büyükelçilerimin esirgemedikleri desteğin sonucudur. O günün koşulları altında, her biri diğerinden çok farklı şahsiyetler olmakla beraber işlerindeki titizlikte birleşen Bülent Uşaklıgil, Namık Yolga, Nurettin Vergin ve Hasan Esat Işık gibi seçkin diplomatların Büyükelçi olarak bulundukları bir şehirde ve onların güvenini kaybetmeden dört yıl kalabilmenin nasıl bir gayret gerektirdiğini, onları yakından tanıyanlar sanırım takdir edeceklerdir. Meslek ilişkilerimde sıkıntı yok idiyse çile rüzgarları acaba nerelerden gelmekteydi? Bu rüzgarlar hem soğuktan, hem sıcaktan, hem doğudan, hem batıdan, Rocky'den ve Ural'dan esmekteydi.

Milano'da bir yılımızı doldurmadan, tıpkı Moskova'da olduğu gibi, yine Erkin'in imzasını taşıyan ve onun stili ile yazılmış ama bu kez Ankara'ya değil, Paris'e nakledildiğimi haber veren bir mesaj geldi, fakat bu bize aynı oranda mutluluk vermedi. İlk mesaj doruğa bir çağrıydı, şimdiki ise, doruğa tırmanırken bacağını kırmış bir alpinistin bir hastaneden diğerine sevki gibiydi. Bizim Milano'dan şikayetimiz, oradan ayrılmak dileğimiz olmamıştı ki, bu değişikliğe neden gerek görülmüştü, bunu bugün dahi anlamış değilim. Bu bir ödüllendirme idiyse, götürecekleri getireceklerini fazlasıyla geçecekti.

Biz Milano'da dopdolu bir yıl geçirmiştik. Artık orası bizim için sadece Verdi'nin ve Scala'nın, Inter ile Milan'ın kenti değil, Leyla Gencer ile Suna Korat'ı, Ahmet Emin Yalman ile Nurullah Esat Sümer'i, Şemsi Kuseyri'yi, Suphi Baykam ile Kızılderili resmi çizmeye meraklı oğlu Bedri Baykam'ı ve Vehbi Emre'yi tanımak mutluluğuna erdiğimiz şehirdi. O tarihlerde, tarihte ilk kez Bolşoy'un daveti üzerine Moskova'ya giden Scala'nın bu ziyareti sırasında oradan bize gönderilen anma kartı, Leyla Gencer'e ve onu sanat dünyasına kazandırmış olan ülkesine gösterilen itibarın nişanesiydi.

Biz Milano'da işsizlikten şikayet edecek durumda değildik. Bir ara, Avrupa'ya koşan işçilerin yarattığı iş hacmi öyle bir düzeye erişti ki, Başkonsolosluğumuza ikinci bir yardımcı konsolos kadrosu eklendi. Almanya'ya, İsviçre'ye giremeyen ya da oralardan hudut dışı edilenler, işçi simsarlarının elinde perişan oluyorlar, etrafta dolaşıp duruyorlardı. Onların önlerindeki engelleri kaldırmak, yollarını ya ileriye ya da geriye doğru açmak zorundaydık. Başkonsolosluğumuzdan uzak kalmaya çalışan simsarlar, yanlış adım atıp hapishaneyi boylayınca işimize iş katıyorlardı. Avrupa, Viyana kuşatmasından bu yana ilk kez, yeni bir Türk akıncısı tipiyle karşı karşıyaydı. İki buçuk yüzyıl öncekiler nasıl bir görkemin temsilcisi idilerse, şimdikiler de ülkenin içine girdiği ekonomik durumun simgesiydiler.

O günlerde bir sabah, Milano halkının karşılaştığı bir görüntüyü anlatsam zamanın bir tablosunu belki sunmuş olabilirim:

Geldikleri bölge lazım değil, mallarını ve köylerindeki tarlaları elden çıkaran ve hepsi aynı köyden olan bir işçi grubu, Alpleri aşamayınca ortada kalmış, bir gece girdikleri bir kentte ağaçlar altında kamp yapıp yayılmıştı. Ertesi gün buranın, Milano'nun göbeğindeki bir meydan olduğu anlaşıncı bu zavallı vatandaşlarımız kamyonla Baş-

konsolosluğa taşınmıştı. Bu olay hakkında basında çıkan resim ve yorumları buraya alsam bu, size de, bana da üzüntü verecektir.

Milano'da uğraşımız, anlatmaya çalıştığım veçhile, genellikle, hem-bir sosyal patlamanın, hem de sanatın bize yüklediği görevlerdi. Paris'e geldiğimizde, uğraşlarımıza bir de bizimle uğraşılması eklendi.

* * *

Fransa'da yeni yaşama başladığımızda dünya, 22 Kasım 1963 günü, Dallas'ta başlatılmış bir sürecin psikozu içinde yüzmeye devam ediyordu. Bir yıl önce kader, şapkasından bir kanlı tavşan çıkartıp tarihin önüne atmıştı. Kennedy'nin "o gün ve o yerde", çok esrarengiz bir tüneldé kaybolması üzerine, yerine geçen Johnson'un ne marifetleri olduğu henüz pek bilinmiyordu. Yedi ay kadar sonra o da, şapkasından bir mektup çıkarıp bize sunduğunda, kendisinden ne bekleyebileceğimizi anlayacaktık.

O tarihlerde açılmış yaralar tedavi edilememiştir, edilmesine de imkan kalmamıştır, tarihin o sayfeleri okunamaz haldedir. Kennedy'nin cesedi, suikastten hemen sonra esrar mağarasına atılmış ve içeriye kimsenin girememesi için ilk andan itibaren tedbir alınmıştır. Bir gemi battığında su üstüne çıkanlar alınıp incelenir, oysa bu olayda su üstüne çıkanlar torbaya doldurulup tekrar denize atılmıştır.

Kennedy'nin ölümünde CIA'nin, Mafia'nın, petrolcuların parmağı arandı, önüne gelen fetva verdi, her ihtimal incelendi ama siz bugüne dek işin içinde mason parmağı olup olmadığını merak edene hiç rastladınız mı? Bunu yapanın boynuna "paranoya" levhasının asılacağından kimsenin kuşkusu olmamalıdır. İşte mason gizliliğinin sırrı buradadır. Ortaya merak uyandıran bir olay çıktığında, onlar her türlü araştırmanın dışında bırakılır, herkes buna alıştırılmış, dünya bu şekilde koşullandırılmıştır. Sanki onlar Olimp'te yaşayan, biz fanilerin kaderini ayarlayan ilahlardır. Gizlilik, törenlerinin ayrıntılarında değildir, gizlilik, eylemlerinin sorumluluğundan kaçmalarındandır, pancurları bundan dolayı kapalıdır.

Biraz önce "Kennedy işinde mason parmağı arayana hiç rastladınız mı?" diye sordum ama TRT'de gösterilmiş bir filmi anımsadıkça bu soruya olumlu yanıt verilebileceğini düşünüyorum. Kartal Demirağ'ın Turgut Özal'a kurşun sıkıdığı günden bir akşam önce, David Miller'in

yönettiği, Burt Lancaster ile Robert Ryan'ın rol aldıkları "Executive Action" adlı filmi seyrettiyseniz orada mason parmağı arandığı izlenimi edinebilirsiniz. Suikastın işlenmesini önce tartışan, sonra planlayan, nihayet uygulamaya koyan kişilerin toplantıları, mason locası faaliyete benziyor gibi geldi bana ama siz bunu kime sorarsınız? Sorulacak başka sorular da var: Dünyanın dört aslanı, CIA, FBI, masonlar ve petrolicular, Kennedy suikastında ipucu bulamayacak kadar yeteneksiz midirler? Eğer bu böyle ise, hür dünyanın düşmanı komünizmle nasıl baş edecekler?

* * *

Her neyse, öyle oldu, böyle oldu, Johnson geldi Başkanlık koltuğuna oturdu ve yüksekte bulunmanın havasına girmeden masasının üstüne, imzalaması için bir mektup kondu. Bu mektubu okumadan mı, yoksa okuduktan sonra mı imzaladığı hususunda rivayet muhtelifdir ve bizim işin aslını öğrenmemize hiçbir şekilde imkan yoktur. Kennedy'nin gizini kutuda tutmasını bilenler, kendileri için ayrıntının ayrıntısı olan bu konuda bize ipucu mu verirler? Ama ben size şunu kesinlikle söyleyebilirim: Johnson'un, Johnson mektubunun yazılmasında bir günahı olamaz. Zira hem Sovyetlere karşı duran, hem de ahde vefa niyeti her hareketi ile belli olan bir dosta, kendi mesai arkadaşlarının azizlik edebileceği aklına gelemezdi, o öylesine olaylardan uzak ve iyi niyetliydi. Bu itibarla mektubu yazdığı rivayet olunan Talbot'u Atina'ya Büyükelçi olarak yollamış olmasını ödüllendirme saymayı yoruma açık bırakalım.

Mektup bize, 5 Haziran 1964 tarihinde, Kıbrıs'ta bir soykırımdan hemen sonra ve biz anlaşmalara uygun olan bir müdahale hakkımızı kullanmak üzereyken verildi. Böylece soykırım yapmış olanların etrafı bir himaye halkası ile çevrildi. O günlerde Atina'da, bir gazetede çıkan bir karikatürde, fesli ve pala bııklı bir insan tuvalette gösteriliyor ve altında: "Nasıl, çıkarmayı beceriyor musun?" diye soruluyordu. Bu sadece bir karikatüristin esprisi değil, bir yumurcağın amcasının arkasına saklanmasıydı.

Bize verilen mektubun politik felsefesi şöyle özetlenebilirdi: Biz elimizde bulunan silahlarla kendi hakkımızı korumak hakkına sahip değildik. Hakkımızı korumak için, icabında bu hakkı kendilerine karşı

koruyacaklarımızdan dahi izin istemeliydik. Demek ki biz bu silahları, kendi hakkımızı korumak için değil, başkalarınınkini korumak için elimizde bulunduruyorduk. Büdbükat'ın bundan daha açık bir tanımı ve daha seçik bir uygulaması olabilir miydi? Kanımca 5 Haziran 1964, Büdbükat'ın eriştiği en yüksek noktadır.

Tarihi olayların kıyısında köşesinde sıkışıp kalarak bugünün politikasına yön vermek doğru olmaz ama kolumuzu incitmiş bir politik felsefenin değişip değişmediğini, değiştiyse ne oranda değiştiğini göz önünde tutmakta da yarar vardır. Alınmış ders unutulmamalıdır. Bunu yapmadığımız takdirde bir gün yine elimizde kurşunu bulunmayan silahlarla düşmanın karşısında yapayalnız kalırız, bunda şüpheniz varsa lütfen tarihin bu noktasına bakınız.

İnönü'nün cevabı 9 Haziran 1964 tarihinde verildi. Johnson'un mektubundaki ifade ve zihniyet ıkkelliği ile kıyaslandığında bir başyapıt sayılması gereken bu yanıt, Türk diplomasisinin mükemmel bir eseridir. Dört gün içinde, bu kadar kapsamlı ve eksiksiz şekilde ortaya konabilmesi Dışışlerinde, her an kullanılabilecek bir birikimin var olduğunu gösterir. Bu birikim gereksiz hovardalıklarla tüketilmemelidir, zira bu, haklarımızı koruma malzemesi arasında en etkin olanlardan biridir.

Mektubumuzun hazırlanmasında seçkin bir ekibin katkısı olmuştur. Fakat İnönü'nün planı çizerek, Erkin'in meslek deneyimini getirerek, Olcay'ın tezniyatı renklerle süsleyerek eserin başlıca yaratıcıları oldukları şüphesizdir. Türk Devrim Tarihi derslerinde, gerektiği üzere, Yirminci Yüzyıl içinde ve özellikle barış döneminde verdiğimiz bağımsızlık mücadelesinden örnekler verilmek istenirse, İnönü'nün bu mektubu ve içindeki prensipler de ele alınabilir. Hem denizler ötesinden, hem de maveradan gelen seslerle hareket edersek, bunu yapacağımız günü çok bekleriz.

Böyle bir eseri ortaya koymuş olan Dışışlerine güven duyulması, ona itibar gösterilmesi gerekirken, "Dışışlerini dışlama" süreci o tarihlerde başlatılmıştır. Yıllar geçtikçe Dışışlerinin sınırlarını da aşan ve gittikçe yayılan bu hareketin bayraktarlığını kimlerin ya da kimin yaptığını bugün artık bilmeyen kalmadı ama o günlerde bunu farkedener fazla değildi. Farketme ferasetini gösterenler de, bunun kefaretni fazlası ile ödediler. Çok kişi, sıra kendilerine gelene kadar, denize bırakılanları, ilgisiz gözlerle, hatta bazen zevkle seyrettiler. Bunlar

arasında 27 Mayıs'ta yola çıkan, 12 Mart'ta tanka çarpan, 12 Eylül'de de bataklığa saplananlar da var.

Paris'te çektiğimiz çileden söz etmişim. Orada ve daha sonra yaşadıklarımızı ben anlatır, siz lütfedip dinlerken şimdi söylediklerimi hatırdı tutmanızı istirham ederim.

* * *

İnönü'nün yanıtı Washington'a vardığında, bir hata yapıldığının farkına varanlar oldu. Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball'un açıklamaları bu izlenimi veriyor. Fakat olaylar hatayı düzeltmek değil, yarayı biraz daha büyötmek şeklinde gelişti. Eğer gerçekten istenseydi mesele o tarihlerde pekala halledilebilirdi. Zira konuyu İngiltere'ye bırakmış, kendisi uzakta kalmış olan Amerika artık işin içine girmişti. Önüne böyle bir fırsat çıkmış iken bizim güvenimizi istismar etmemeliydi. Adil bir hal çaresi arayacak yerde ağırlığını tek kefeye koymayı tercih etti. Bu tutum işi kangren etmiş ve 1974 operasyonunu gerektirmiştir.

Johnson'un mektubunda, İnönü'yü Washington'a davet de vardı. İnönü, 17 Haziran 1964'te, Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde görüşölmesi ve NATO Genel Sekreteri Dirk Stikker'in Ankara'yı ziyaret etmesi yüzünden ancak 21 Haziran 1964'te yola çıkabildi. 24 Haziran 1964'e kadar Washington'da kaldı, dönüşte Paris'e uğrayıp General de Gaulle ile görüşti ve 2 Temmuz 1964'te Ankara'ya döndü. Johnson, İnönü'yü davet ederken, İnönü de bu davete giderken niyetleri ne idi? Washington'da, dört gün içinde, niyetler ne oranda gerçekleşti ve dört günün sonunda Türk-Amerikan ilişkileri hangi yöne yöneldi? Bu soruların yanıtları bugün az çok bellidir ve bunlar sanırım şu şekilde özetlenebilir:

İnönü'nün Washington'a, Kıbrıs konusuna kalıcı bir hal çaresi bulmak için gittiğinden şüphe edilemez. Bu onun için, Lozan'dan getirdiği defineye katacağı bir pırlanta olurdu. Haklarımızdan fedakarlık etmesi de akla gelemezdi. Altı yıl sürmüş bir savaş boyunca Hitler'e, Stalin'e direnmesini bilmiş deneyimli bir devlet adamının dört gün içinde oyuna getirilebilmesi hiç beklenemezdi. İnönü'nün kafasından geçeni ve ümidini mektubundaki şu paragrafta buluruz:

"Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi

içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretile hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletinin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otorite-nizle tatbik ettirirseniz meselenin çözümlenmesi mümkündür."

Çok kişiye basit görünebilecek bu üç cümlede, İnönü'nün, karmaşık konuları formüllere indirgeyebilme becerisinin öğeleri vardır. Bu cümleler, iyi niyetin, kararlılığın ve sadece İnönü'nün değil, tüm Türk milletinin, Amerikan milletinde var olduğuna inandığı adalet hissine duyduğu güvenin mükemmel bir ifadesidir. Ne yazık ki, Türk milleti bu tarihten sonra, Kıbrıs konusunda, Amerikan milletine güvenmekten, ona açık yürekle müracaat etmekten çekinir bir tutuma girecektir. 1974'teki Barış Operasyonu biraz da bu güven kaybının eseridir.

Aslında İnönü konuya bir hal çaresi bulmak amacıyla yola çıkarken, işin prensibinde muhataplarına ters düşen bir noktada bulunuyordu. Olaya bu açıdan bakıldığında, onun çıkmaza doğru yol aldığı anlaşılır. Zira Anglosaksonlar, Kıbrıs adasına, büyük satranç tahtasının değeri sınırlı bir yan karesi olarak bakmaktaydılar. Türkler ve Rumlar, kendilerine uygun düşecek hal çaresi peşinde koşarlarken, onlar hal çaresinin, işe bir hal çaresi bulunulamamasında yattığına inanmaktaydılar. İki cemaat arasında uyuşmazlık kalkarsa, adadaki İngiliz üslerinin geleceği er geç gündeme gelirdi. Türklerle Rumlar arasında rahatsızlık devam ettiği sürece İngilizler, üslerinde rahat oturabilirlerdi. Bu politika, geleneksel "böl ve yönet" prensibinin çağımıza uydurulmuş güzel bir örneğidir. Çeyrek yüzyıl önce bu böyleydi, bugün yine öyledir. Her kuşak eline sazı almakta, John Ball'un bestelediği nağmeyi çalmaktadır.

* * *

Görüşmeler sonunda İnönü, "Amerikan ulusunun doğasında var olan adalet duygusu"na ve "Johnson"un kudretli otoritesi"ne güvenerek nereye kadar gidilebileceği hususunda bir karara varmış, Johnson da, İnönü'süz bir Türkiye'nin daha iyi olacağına inanmıştır ve böylece biz yeniden girmişizdir bir "destabilizasyon" sürecine. Şimdi size, İnönü'nün Türkiye'ye döndüğü 2 Temmuz 1964'ten, İnönü Hükümeti bütçesinin T.B.M.M.'de reddedildiği 13 Şubat 1965 tarihine kadar geçen süre içinde vuku bulan bazı olayları sunmak istiyorum: (Burada

Muzaffer Gökman'ın "50 Yılın Tutanağı 1923-1973" adlı kitabı ile, "Hayat Tarih Mecmuası"nda "Tarihe akan bir ay" başlığı altında verilmiş kronolojiden yararlanılmıştır.)

16 Temmuz: Kıbrıs'ta Rumlar, St. Hilarion Kalesi'ni zorlamaya başladılar. Yavru Vatan yeniden kana boyandı. Ölüm-kalım savaşı tekrar yaşanmakta. (Türkiye kontrol altına alındı ya, Rumlar artık silaha sarılabilirler. Johnson, görüntüyü uzaktan seyretmekte olup sadece elinde liri eksiktir. Görülenler bir Büdbükat örneğidir ama Rumlar 1974 yangınına odun taşımakta olduklarının henüz farkında değildirler.) 8 Ağustos: Kıbrıs'ta Rumlar genel hücumla geçince, Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar askeri hedefleri bombalarlar, bir uçağımız düşer, Yüzbaşı Cengiz Topel şehit olur. (Artık sabır taşımış, Johnson'a bir kez daha ve bu kez eylemle yanıt verilmiştir.) 9 Ağustos: Nikita Kruşçev, Başbakan İnönü'ye mesaj göndererek itidal tavsiye etti. (Birkaç yıl önce Küba'da diplomatik yenilgi almış olan Kuzeylinin Amerika ile yeniden mindere çıkmak istememesi doğal ama Türkiye'nin tek başına hareket etmesinden hoşlanmadığı da belli oluyor. O, bir ülkenin Amerika'nın kontrolundan çıkmasını kendi kontrolü altına girmesi koşulu ile uygun görebilir. Aksi takdirde o ülkenin Amerika'nın kontrolü altında kalması bile onun için daha iyidir. Kontrolsuz kalmış ülke beklenmedik anda bordaya çarpıp hasara neden olabilir. Bu bir Büdbükat cilvesidir.) 27 Ağustos: Türkiye'de Amerikan aleyhtarı ilk gösteri Ankara'da, Amerika'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi devamlı surette fedakarlığa zorlaması nedeniyle yapıldı. (Türk-Amerikan ilişkilerinde üzücü bir noktaya gelinmiştir, durum artık trajedidir. Bu gösteriyi acaba kim organize etmiştir? Bunda solun parmağı bulunduğundan ya da gelişmenin onu mutlu kıldığından şüphe edilemez. Gösteriyi acaba Hükümet teşvik etmiş ya da buna göz yummuş mudur? Bilemiyorum ama 6-7 Eylül faciasını eleştirmiş İnönü'nün böyle tehlikeli bir işe gireceğini düşünmek zordur. Yoksa bu, Amerika'nın bir "destabilizasyon" oyunu mudur? Varsayım yolu ile de olsa, fazla uzağa gitmek mümkün görünmüyor. Zaten gösteriyi kimin yaptığını bulmaktan önce, Amerika'nın ilk kez Türkiye'de, bir güven ve saygı bunalımı ile karşılaşması önemlidir ve artık olaylar birbirini izler.) 28 Ağustos: Ankara'da Amerika aleyhtarı ikinci miting. 29 Ağustos: Ankara, İstanbul ve İzmir'de Kıbrıs konusunda büyük yürüyüş ve mitingler. (Olaylar artık, yaygınlığı ve disiplini açısından, 27 Mayıs öncesini anımsatır olmaya

başlamıştır.) 30 Ağustos: Hükümet, mitingler dolayısıyla İzmir Fuarı'nı süresiz kapatır. 7 Eylül: Kıbrıs'ta facia devam etmektedir. Muhasara altında kalan Erenköy'e helikopterle yiyecek gönderilir.

Ve birden radar ekranında hareket olur ve sonra buna bir teşhis konur: Soğuktan çıkan beyaz ayı güneye inmektedir.

30 Eylül: Sovyetler Birliği ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında askeri yardım antlaşması imzalanır. 5 Ekim: Türk Hükümeti Kıbrıs'ta Rumların yarattığı durum karşısında Birleşmiş Milletler'e başvurur. 30 Ekim: Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Sovyetlerin yolladığı uçakla Moskova'ya gider. 30 Ekim: Sovyet Rusya Kıbrıs'ta iki cemaatin varlığını kabul eder. 5 Kasım: Türkiye ile Sovyetler arasında Kültür Anlaşması Moskova'da imzalanır.

Artık ordu da devrededir, karargâhtan sesler gelir:

12 Kasım: Silahlı kuvvetlerin uyarısı. 16 Kasım: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Parti liderlerine bir ikaz mektubu gönderir. "Ülkenin iki hasım kampa itilmek istendiğini, Ordunun halkın karşısında gösterilmeye çalışıldığı, Komutan ve subayların bu durumdan hoşnutsuz bulunduklarını ve bunların kesin olarak önlenmesini" ister. (Aslında bu ikaz, kendisinden evvelki ve sonrakilerin bir benzeridir. Fakat tarihi bir özelliği vardır: İlk kez, İnönü iktidardayken ordudan ikaz gelmektedir. Bu yüzden İnönü ile Sunay arasına kara kedi yerleşecek ve oradan gitmeyecektir. Süleyman Demirel, Cevdet Sunay'ın bu tutumunu pek beğenecek ve bir buçuk yıl kadar sonra onu Cumhurbaşkanlığına uygun görecektir. Fakat gün gelecek, ona ulaşan yolu bulmakta zorluk çekecektir, kısacası Hükümeti son saatlerini yaşarken onu göremeyecektir. Acaba bu nedendir?) 27 Kasım: Adalet Partisi'nin İkinci Büyük Kongresi toplandı. 29 Kasım: AP Kongresinde, Bilgiç'in aldığı 552, Arıburnu'nun aldığı 39 oya karşı 1072 oy alan kırkbir yaşında, Süleyman Demirel adında, genç ve parlak bir mühendis, politika semamızda güneş gibi parladı. (Acaba bu nedendir?) 3 Aralık'ta Sunay, 9 Aralık'ta Gürsel tarafından parti liderlerine ikazlar. ("Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" nevinden bu ikazların bu kez kime yönelik olduğu belli ve bunun bir benzeri, onbeş yıl kadar sonra, o da başarılı bir Başbakan olacak olan ve ekonomik alanda Sovyetlerle ilişki kuran Demirel'e yönelecektir. Acaba bu nedendir?)

Con Ahmed'in "devridaim makinesi" sesler, gürültüler çıkartarak işlemeye devam etmektedir:

4 Ocak 1965: Sovyetler Birliği Yüksek Şûrası Heyeti Başkanı Podgorny başkanlığında bir Sovyet Heyeti Türkiye'ye gelir ve bu ziyaret 13 Ocak'a kadar sürer. 6 Ocak: Cumhurbaşkanı Gürsel, Sovyetler Birliği'ne davet edilir. (Sağlığı buna izin vermeyecektir.) 10 Ocak: 150 kişilik bir grup, İstanbul'da Türkiye İşçi Partisi idarecilerinin toplantısını basar. (Aynın ayak sesleri artık iyiden iyiye işitilmektedir.) 17 Ocak: Türkiye, nükleer silahlarla teçhiz edilen çok taraflı NATO nükleer gücüne katılmayı reddeder. 22 Ocak: Gromiko'nun Kıbrıs meselesinde hal yolunun federatif devlet kurmak olduğu şeklindeki resmi açıklaması Atina'da şaşkınlığa neden olur. (Bu açıklama sonraları unutulur. O tarihlerde Johnson da, bize yükleneceği yerde, böyle bir hal tarzına açık kalsaydı, bundan çeyrek yüzyıl önce Kıbrıs acaba barışa kavuşmuş olmaz mıydı? Süperlerin amacı acaba Kıbrıs'ta üzüm yemek miydi, yoksa bağcılara hükmetmek miydi?) 26 Ocak: Atina'da Sovyetler aleyhine nümayiş yapılır. 27 Ocak: Başkan Johnson'un Feridun Cermal Erkin ile yapacağı görüşme, Başkanın hastalığı ileri sürülerek, iptal edilir. (Uzun yıllar Washington'da görev yapmış, ülkesinin NATO'ya girmesinde önemli rol oynamış, Batıya belki de aşırı denecek kadar bağlı bir diplomat için bu, hayli ağır bir tecellidir.) Aynı gün atom gemisi Savannah'ın Türkiye'ye yapacağı ziyaretten vazgeçilir. Yine aynı gün Savunma Bakanı İlhami Sancar, Senato'da, NATO'nun silahlı kuvvetlerin artırılması önerisini reddettiğimizi açıklar. (Artık bir şeylerin olacağı bellidir ve Lord Millross, sözüme güvenmenizi istihamerim, bir kez daha devrededir.) 13 Şubat: İnönü Hükümetinin bütçesi, T.B.M.M.'de 197'ye karşı 225 oyla reddedilir. (İnönü'nün Hükümet Başkanlığı bitmiştir, artık onu Parti Başkanlığından edebilecek birinin bulunması gerekmektedir.) 20 Şubat: Suat Hayri Ürgüplü yeni kabineyi kurar. Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı olur. 4 Mart: Yeni Hükümete, 200 red ve 1 çekimser oya karşı 225 oyla güvenoyu verilir. (Acaba her şey yoluna girmiş midir?)

* * *

Böylece bir "destabilizasyon anatomisi" çizdik galiba. 1965'in olduğu kadar, 1960'ın, 1971'in ve 1980'in öncesine bakıldığında, değişik şiddetlerde olmakla beraber, benzeri depremler görülmektedir. Şimdi sismograf verilerini inceleyelim: Görünüşe göre, bir ülke yola

sokulmak istendiğinde, önce anarşi ekilmekte, hükümetin içi kemirilmekte, sonra bu hükümet, köküne su yürümüş ağaç gibi devrilmektedir. Keramet bu ya, bunlar hep, evdeki hesabın Amerikan pazarındaki hesaba uymadığı zamana isabet etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Özal dönemindeki anarşi yokluğunun nedenini anlamak zor olmayacaktır.

İnönü Hükümetinin üzerinden buldozer geçirilmesini, İnönü'nün "yeni bir dünya kurma" niyetinden soyutlayarak ele almak mümkün görülmemektedir. Sözü uzatmak gibi olmasın ama iki nokta üzerinde kafamı yormaktan kendimi alamıyorum: İnönü bunu söylerken acaba ne demek istemişti? Niyeti acaba ne oranda gerçekleşti? Ben İnönü'nün Batıdan kopmak, Sovyetlere, iyi komşuluk ilişkilerinin gerektirdiğinden fazla yaklaşmak istediğini düşünmüyorum. Kanımca onun amacı, Batıyla ilişkilerimizi daha dengeli, daha sağlam bir zemine oturtmaktan, başka bir deyimle "Büdbükat'a tırmak atmak"tan ibaretti. Savaş sırasında başardığı ipte oynama manevralarını, barışta da tekrarlayabileceğini sandı. Savaş zamanında, başkaları savaşla öylesine meşgullerdi ki, bizimle uğraşacak zamanı pek bulamıyorlardı. Fakat sıcak savaş bitip soğuk savaş başladığında, satranç tahtasında, stratejik durumumuz öyle bir hal aldı ki, artık bizim manevralarımızı seyirle vakit kaybedemezler, ipi kesiverirlerdi, nitekim kestiler de.

Aslında İnönü'nün yapmak istediğinin çok önemli bir yönü vardır: Savaştan sonraki Türk-Amerikan ilişkilerinde, Büdbükat'a karşı ilk kez, eyleme karşı sözle değil, eylemle yanıt verilmek istenmiştir. Sonra işler karışmış, dönülmüş dolaşılmış, dağlar, tepeler aşılmış, bu arada Kıbrıs'a da çıkılmış, sonunda "Papatyalar Vadisi"ne ulaşılmıştır.

Şimdi gelelim İnönü'nün yapmak istediğinin ne oranda gerçekleşebildiğine: Kanımca onun başlattığı süreç, hükümetinin gitmesi ile sona ermemiş, belirli bir noktaya erişmiştir. Gün gelmiş Moskova'ya üstü güvercin motifli libasla gidilmiş, oradan doğal gaz getirtilmiştir. İnandığım kadarı ile, İnönü'nün dilediği de, bundan fazla bir şey değildi.

Konuyu değiştirmeden önce, Johnson'un o tarihteki tutumu hakkında yapılmış bir değerlendirmeyi sunmak istiyorum: 29 Aralık 1965 tarihinde —ki bu tarih, genel seçimlerin yapılmasından ve Adalet Partisinin yönetimi ele almasından sonradır— T.B.M.M.'de Nihat Erim, durumu şöyle özetlemiştir: "Amerika, komünizmi önleyeceği

zannıyla 15.000 Yunan askerinin Kıbrıs'a gitmesine, oraya NATO silahları girmesine göz yummuştur. Şubat, Mart ve Haziran 1964'te yapılan üç çıkartma teşebbüsü ciddi teşebbüslerdi ve üç teşebbüsün karşısına Amerika bütün gücüyle çıkmıştır." Bu, şu demektir: "Elimizdeki silahları kullanmamızı önleyen Johnson, Rumların aynı çeşit silahlarla Türkleri boy hedefi yapmalarına ses çıkarmamıştır." Yine 29 Aralık tarihli toplantıda yeni Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, bu görüşü adeta teyit etmekte ve "Geçmiş unutmak ve muhasebeyi, davayı çözümledikten sonraya bırakmak gerekir" demektedir. Bugün, aradan çeyrek yüzyıl geçtikten sonra görüntü şudur: "Geçmiş unutulmuş, dava çözümlenmemiştir. Hal böyle iken neyin muhasebesi yapılacaktır?" Aslında ortada yapılacak bir muhasebe vardır.

* * *

10 Ekim'de yapılan Genel Seçimlerden sonra, 23 Ekim'de Süleyman Demirel kabinesi kurulup 11 Kasım'da güvenoyu aldığı anda ben bir yıldan beri Paris'te Başkonsolos olarak bulunmaktaydım. İlk kez, benim kuşağımdan ve benden birkaç ay genç olan bir insan ülkenin kaderini ele almaktaydı. Bu gelişmeden, duymam gerektiği kadar büyük mutluluk duyduğumu söyleyemeyeceğim. Bir kere kaptan köprüsüne çıkanların gemiye nasıl bir rota vereceklerini bilemiyordum, Johnson rüzgarının gemiyi sarsmasından endişe ediyordum. Kendi kaderimize kendimiz sahip olamadığımız sürece, kendi istediğimiz yere değil, başkalarının bizi götürmek istediği yere gidebilirdik. Ama yine de, demokrasinin kesintisiz gelişmesinden dolayı geleceğe ümitle bakmaya devam ettiğimi belirtmeliyim.

Yıllar, o günkü ekibin iyi niyetinden ve vatanseverliğinden şüphe etmenin yersizliğini göstermiştir. O kadar ki, kendilerine dizgin takturmamanın bedelini ödemişlerdir denebilir. Bundan yirmi yıl kadar sonra, önüne serilen kırmızı halıda yürüyüp iktidara gelecek olan bir Başbakan, kendisini "demokrasi havarisi" göstermek isteyecektir. Oysa demokrasi tek yönlü trafik değildir. Demokrasinin dokusu, yalnız geleceğin geliş yöntemi ile değil, onun yerini aldığı kişinin gidiş yöntemi ile de örülmektedir. Tarih, gelenin gelişi ile, gidenin yerinden edilişi arasındaki ilişkiyi muhakkak inceleyecek ve bundan ilerde yararlanılabilecek dersler çıkarmaya devam edecektir.

1964 Kasım'ında, Paris'te göreve başladığımda, karışık sayılacak işler çıkmıştı karşıma. Milano'ya olduğu gibi buraya da bir teftiş sonrası gelmiştim. Yıllar sonra, dostum ve meslekdaşım Sıtkı Coşkun'dan öğrendim, meğer tam o oraya atanmak üzereyken, son anda değişiklik yapılmış, o Münich'e gitmiş, ben de Paris'e gönderilmişim. Görünüşe göre ben, "teftiş sonrası işler uzmanı" haline getirilmiştim. Milano'da bir vefat sonrasına rastlayan teftişle ilgili konular, bir haftalık emek gerektirmişti. Paris'teki teftişin hukukun labirentine yönelmesi ise önlenemeyecekti. Bu konu sadet dışı, geçelim.

Diğer bir karmaşıklık, vatandaşlık işleri ile ilgiliydi. Yeni çıkmış olan Vatandaşlık Kanunu, eski sistemi önemli ölçüde değiştirmiş, fakat bundan önce, eski kanuna göre alınan vatandaşlıktan çıkarma kararları, Paris'teki Türkler arasında dalgalanma yaratmıştı. Üstelik bunların tebligatını, göreve başladıktan hemen sonra ben imzalamışım. Çok kişinin gözünde artık ben, insan haklarına ters düşen bir zihniyetin temsilcisiydim. Hem bu kişiler, hem de bir türlü başlarından sıkıntı gitmeyenler, Başkonsolosluğa başvurduklarında, ne uygulamada, ne de sözlerimde ödün vermeksizin, mevzuatı izaha ve bir hukuk devletinin temsilcisi olarak harekete gayret etmekteydim. Bazen kendi tutumları, bazen de olayların cilvesi ile mutsuz kalmış olan insanları, adaletin hamisi olan devletin kapısından sopayla kovalamayı düşünemezdim. Ben, siyasi inancımı sadece oy sandığı başında değerlendirebilirdim. Dürüst saydığım bu tutumun aleyhime işlediğini, yüzey altındaki akıntıların mesleğimden çok şey alıp götürdüğünü bir hayli geç öğrenecektim.

* * *

Yeni Vatandaşlık Kanunu'nun uygulamaya konduğu günlerde, Fikret Mualla ile aramızda geçen bir yazışmayı, Nurullah Berk ile Orhan Koloğlu'nun birlikte yayımladıkları "Fikret Mualla, Hayatı, Sanatı, Eserleri" adlı kitaptan buraya alıyorum:

"Bir zamanlar hakaret mektupları gönderdiği, her girişinde gürültü çıkarıp ayrıldığı, ona göre "Polis ve casus yatağı" olan Türkiye'nin Paris Konsolosluğu bile şimdi bir umut kapısı haline gelmişti. O kadar ki, süresinin uzatılması için gönderdiği pasaportuna eklediği vatandaşlık ilmi haberi orada alıkonulunca, Fikret büyük bir telaşa kapıldı. Konsolosluğa şöyle yazıyordu:

"Pek Muhterem Efendim,

Dün itina ile müddetli olarak gelen pasaportumu aldım, teşekkürlerimi takdim ederim efendim.

Vatandaşlık ilmühaberimi alakoymak haberi bendenizi son derece kuşkulandırdı. Acaba, dedim içimden tabiyetten mi atılacağız diye içime bir korku girdi. Düşüncemi size bildirmek arzusu ile bu cümleyi ilave ettim. Vatansız olmak istemiyorum bittabi.

Bâki sonsuz hürmetlerimi sunarak hatmi kelim ederim. Pek muhterem efendim."

Fikret Mualla'nın, Paris Türk Büyükelçiliği ve Konsolosluguyla ilişkilerini bilenler için, bu ifade gerçekten sürprizdi. Konsolosun, kanunlarda yapılan değişiklikler sayesinde artık bu ilmühabere ihtiyaç kalmadığını bildiren ve "Şizin gibi büyük bir sanatkarın vatandaşlığını muhafaza etmesinden ancak bahtiyarlık duyarız," cümlesini taşıyan mektubu da onda aynı şaşkınlığı yarattı. Hemen kaleme sarıldı:

"Pek Muhterem Efendim,

16 Mart 1965 tarihli mektubunuz bendenizi sonsuz bir korkudan kurtardı. Ne kadar teşekkür etsem azdır. Her sene, sıhhat müsaade ederse müraacat edeceğimi temin ederim efendim. Teminat mektubunuz elimde oldukça tebaadan ihraç olunmak korkum kalmamıştır. Minnetlerimin kabulünü istirham ederek hatmi kelim eylerim."

Bu, 1939'dan beri sürdürdüğü, bayraktarlığını yaptığı ve kendisinden sonra gelen resamlara miras bıraktığı "Paris'teki sanatçılarla ilgilenilmemesi dolayısıyla Sefarèt ve Konsoloslukla "Savaş"tan vazgeçmesi demekti."

* * *

10 Ekim 1965 seçimi üzerinden çok geçmedi, Ankara'da esmeye başlayan yeni bir rüzgarın havası Paris'e kadar geldi. En demokratik bir seçimden sonra dahi, ilerlemekte olan bazı kişilerin durdurulması, yeni kişilere yol açılması oyunun kurallarından biriydi. Üstelik bu kez ortada, ettikleri unutulmayacak bir darbenin açtığı ve henüz sarılamamış yaralar vardı. Değişiklik beklenirdi, beklenmeliydi. Bu arada ben, bana azizlik edilmesini gerektiren bir nedenin var olabileceğini düşünmüyordum. Gerekeni, gerektiği şekilde yaptığımı inanarak ve siyasi akımlar dışında kalmaya çalışarak görevimi sürdürüyordum.

Değişikliğin aleyhimde değil, lehimde olması ihtimalini akla getiren bir gelişme daha oldu: Bir akşam bana Ankara'dan telefon edildi, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'ne atanmamın düşünüldüğü bildirildi ve fikrim soruldu. Öyle görevler vardır ki, bunlar da ret seçeneği yoktur, bu da onlardan biriydi. Düşünülmüş olmaktan dolayı teşekkür ettim ve bana tevcih edildiği takdirde bu görevi yerine getirmekten onur duyacağımı söyledim. Acaba ben niye akla gelmiştim? Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile, o tarihe kadar iki kez, kendisi Genel Kurmay Başkanı iken karşılaşmıştım. Bir kere Milli Güvenlik Kurulu'nda verdiğim brifing sırasında, bir kere de o, Paris'e giderken uğradığı Milano'da kendisiyle konuşmuştum. Bu kadar az tanınmış olmasına rağmen, beni bu göreve layık görmesi şunu göstermekteydi: Demek ki ben, Paris'e geldiğimde güvenilir olmak niteliğimden bir şey kaybetmiş değildim. Paris'ten ayrıldığımda bu nitelik yara almışsa bunun nedenini orada bulunduğum süre içinde aramam gerekirdi. Bana telefon edip haberi verenin kim olduğuna gelince, bu noktaya tekrar döneceğim.

Bu atama ihtimali burada kaldı, bundan bir daha ses çıkmadı, ses umulmadık şekilde, umulmadık yerden geldi: Yeni hükümetin kurulmasından kısa süre sonra, çok yerde olduğu gibi Paris'te de Büyükelçi değişikliği yapılmış ve ben üçüncü bir Büyükelçi ile çalışmaya başlamıştım. Bir gün yeni Büyükelçi beni makamına çağırdı ve bana, yeni Bakan Çağlayangil tarafından imzalanmış bir telgraf gösterdi. Telgrafta, Paris'te yaşayan ressamlardan Abidin Dino'nun oradaki ikametini, Başkonsolostan sağladığı usulsüz belgelerle uzattığına dair bir haber alındığından söz edilmekte ve bunun araştırılması istenmekteydi. Büyükelçi de, durumun izahını benden talep ediyordu. Ben ise, kendisine sadece sergilerde ve konferanslarda rastladığım Dino'ya, o güne dek, değil usulsüz, usulüne uygun bir belge vermiş olduğumu dahi anımsamakta zorluk çekiyordum. O tarihlerde tanzim olunan Menşe Şehadetnameleri de hesaba katıldığında, bir günde altına imza attığım belgelerin sayısı birkaç yüzü bulurdu. Akşamın geç saatlerine kadar bunu yapmak öyle sıkıcı bir hal alırdı ki, bazen duvarlara da imza atasım gelirdi, fakat ne kadar sıkıcı olursa olsun bu işi başkasına devretmeyi düşünmezdim. Bu çalışma hacmi ve koşulları altında, imzaladığım bir belgeyi belleğimde tutabilmem için o belgeyi gerçekten usulsüz hazırlamış olmam gerekirdi. Oysa ben ne o süre zarfında, ne de

tüm yaşamımda, usul dışı iş yapma cesaretini kendimde bulmadım, zira ben, kanundan da, Allah'tan da çekinen bir korkaktım. Bu cesareti kendinde bulanlara her zaman, tabii hayranlıkla değil, hayretle baktım.

Sonunda Dino'nun dosyası incelendi ve usulsüz bir şey bulunmakta zorluk çekildi, kısacası bir şey bulunamadı. Zaten usulsüzlüğe girecek kadar kendini kurnaz sanan kişi dosyada kanıt bırakmazdı. Bir suç ya da kusur yakalayan da, böyle havada kalan bir ihbarla yetinmez, iddiasını kanıta bağlar ve bu kanıtlarla suçlunun üstüne gidilirdi. İhbarı yapanlar, tutulması gereken yolun bu olduğunu muhakkak ki bilmez değillerdi. Benim acayiplikler dünyasına seferim sanırım bu ihbarla başladı. Emekli olduktan aylarca sonra, TRT'nin bir çocuk programında, Abidin Dino'nun sanatı hakkında izahata rastlayınca, o günden bugüne epey bir mesafe almış, bizim de bize atılan taşların yarası ile kalmış olduğumuzu düşündüm.

* * *

Kendi insanlarımızın bilerek ya da bilmeyerek bizi incitmelerine, gerektiğinde hoşgörü ile bakabilirdik. Atalarımız bize, "kol kırılrsa da yen içinde kalmalı" demişler miydi? Ama kolumuzu kırmakla kalmayıp yenimizi de yırtanlara ne diyecektik? Ne yapsalar, ne etseler onlara baş mı eğecektik? Bizi kontrol altında tutmak isteyenleri biz nasıl ve ne zaman kontrol altına alabilecektik? Bütün bu soruların hepsine birden yanıt bulamasak da biz yine aramaya devam edelim:

Hatırlarsınız, bu kitabın başlarında, bir Türkle evli, Joyce adında, Türkiye'deki olayları pek merak eden bir dosttan bahsetmiş, onun bana verdiği demokrasi derslerinden, Ecevit'ten duyduğu alerjiden söz etmiştim. İşte bu zatı kısa bir rol için yeniden sahneye iteceğim, Amerikalı hocalarımın bana verdiklerini, bazı Büdbükatçı'ların nasıl geri almak istediklerini göstereceğim:

Bu zat uzun süre beni incelemek ve nasıl bir kişi olduğumu anlamak ister gibi bir tutuma girdi. Rastladığına zurna çalıp çalmadığını soran Münasebetsiz Mustafendi gibi, o da yerli ve yersiz sorular sorarak bilgimin ya da bilgisizliğimin sınırlarını araştırır gibiydi. Bu tutumundan bir iki örnek vereyim:

Bir seferinde, söz geldiğinde, adaşı yazar James Joyce'a değindi, aralarında akrabalık olmadığını söyledi, yazar hakkında neler bildiğini

anlamak ister gibi sorular yöneltti. Oysa James Joyce adından fazlasını az bildiğim bir yazardı, sanırım bu sınavda yüksek not alamadım.

Bir başka sefer, sözü "Katedraldeki Cinayet"e getirdi ve sanki bilmezmiş gibi yazarının kim olduğunu sordu. Fakat nasılsa bu kitabın bende, şimdi size anlatacağım ve bana epey üzüntü vermiş bir öyküsü vardı: Muharrem Nuri Birgi zamanında, Londra'da bulunduğum sırada, T.S.Eliot, Büyükelçiliğimize müracaat ederek Türkiye'ye gitmek istediğini söylemişti. Birgi de, yazarın Türkiye'ye davet edilmesi işini bana havale etmişti. Ben de iş olumlu sonuca varır da, T.S. Eliot ile konuşma fırsatını bulurum diye, "Katedraldeki Cinayet" kitabını almış, okumuştum, bunu ona imzalatmayı da düşünüyordum. Tabii sonunda, ne yazdığımız yazıya, ne de bunun teyidine yanıt geldi ve yazar da Türkiye'ye gidemedi. Oysa Joyce bana soruyu, kitabı tartışmak için değil, sanki bilgi yarışmasındaymışım gibi soruyordu. Aslında işin içinde garip bir tecelli vardı: Eğer Joyce'un beğenisini haiz Eliot'un dilediği Ecevit'e ulaşabilseydi, büyük bir olasılıkla bu iş halledilebilirdi, zira Ecevit, Eliot'un "Kokteyl Partisi" adlı piyesini Türkçeye çevirmişti. Bunu da Joyce'a anlattım. Kim bilir, Hıristiyanlık tarihi ile ilgili bir cinayeti seyretmek için Katedrale giderken, yolda Ecevit'e selam vermiş olmam, belki de, birilerinin indinde benim solcu oluşumun yeni bir kanıtını oluşturmuştur.

* * *

"Amerikalı hocalarımın bana verdiklerini Büdbükatçılar geri almak istediler" derken neyi kastettiğimi izah edeyim:

Yarım yüzyıldan beri yanımdan ayırmadığım bir defter var. Bu defter Tarsus Amerikan Koleji'ndeki öğretmenlerimin, arkadaşlarımla o zamanki düşüncelerini, duygularını yansıtır. Bunlar yaşamın tozlandırılamadığı, belki de hiç tozlandırılamayacağı en temiz düşünce ve duygulardır. Öğretmenleriminkilerle arkadaşlarımla arasında belirli bir nitelik farkı göze çarpar. Öğretmenler, geleceğe ait temenniler, tavsiyeler sunmaktadırlar. Arkadaşlarım ise, gelecekte bekledikleri mutluluğun umudunu dile getirmeye çalışmaktadırlar. Henüz on sekiz yaşına varmamış bu insanların yaşama ne kadar alıllıca bakmış olduklarını, her okuyuşta biraz daha iyi anlamak şaşırtıcı olmaktadır. Yaşam bu umutların gerçekleşmesine ne oranda imkan sağlamıştır, bilmiyo-

rum, belki de hiçbir zaman bilemeyeceğim.

Defterde, ben mezun olduktan sonra okulun Direktörlüğüne getirilmiş bulunan Richad Maynard'ın Ralph Waldo Emerson'dan alıp bana öğüt olarak sunduğu pasaj da var. Bu pasaj zihnimde yer etmiş, düşünce tarzımı etkilemiştir. Tercümesinin, içindeki cevheri incitmesi bence muhakkak olan bu âkil sözleri buraya, yazıldığı dilde, aynen alıyorum:

"Whose would be a man must be a noncormist: He who would gather immortal palms must not be hindered by the name of goodness, bu must explore if it be goodness. Nothing is at last sacred but the integrity of your own mind."

(Şimdi hem yukarıdaki metni dilimize çevirmem, hem de Emerson'un düşünceleri hakkında bir şeyler söylemem lazım. Okurumun bunu benden beklediğini sanıyorum. Tercüme işinin zannedildiğinden daha zor olduğuna ben her zaman inanmışımdır. Sözcüklerle uğraşılırken fikri kaçırmak tehlikesi vardır. Mesela bakın, yukarıdaki paragrafın son cümlesindeki üç sözcüğün karşılığını Redhouse'da ararsanız, "sacred"ın karşısında dokuz, "integrity"nin karşısında üç, "mind"ın karşısında ise onaltı Türkçe sözcük bulursunuz. Basit bir hesap, bu kısa cümleyi, nazari bakımdan, en az 432 şekilde dilimize çevirmenin mümkün olduğunu ortaya koyar. Acaba bunlardan kaç, yazarın düşüncesini doğru olarak açıklayabilmektedir? Herhalde birkaç taneden fazlası değil. Onun için ben de burada, sözcükler içinde kaybolmadan, hocam Maynard'ın, Emerson'dan alıp dikkatime sunmak istediği fikri nasıl anlamışsam bunu size o şekilde aksettirmeye çalışacağım:

"İnsan olmak isteyen kişi, önüne her getirilene, aynen kabule kendini mecbur hissetmemelidir. Ölmezlik ödülünü elde etmek isteyen, iyiliğin tanımı ile yetinmemeli, gerçek iyiliğin ne olduğunu bizzat kendisi araştırmalıdır. Zira, hiçbir şey onun kendi idrakine göstereceği dürüstlükten daha kutsal değildir."

Biliyorum, bu cümleyi yeniden İngilizceye çevirirseniz, ortaya çıkacak cümle Emerson'unkinden farklı olacaktır. Oysa ben, Emerson'un demek istediğini bu şekilde anlıyorum. Eğer siz onun bunu demek istemediğini düşünüyorsanız, bence mahzur yok, bu takdirde, fikri ondan esinlenerek, benim ürettiğimi düşünebilirsiniz.

Emerson'un felsefesine gelince, bunun için Encyclopaedia Britannica'ya bakarsak, onun "demir gibi sertleşmiş ve determinist bir evren

yerine, yeni girişimlere ve yeni zihniyete açık bir evren getirmek istediği" yorumuna rastlarız. Aslında bu, Atatürk devrimlerine ve laiklik ilkesine yakın bir yaklaşım değil midir? Bu fikri kaleme alan da, bunu bana örnek almam için sunan da iki idealist Amerikalıdır. Güdümlü ve göreceli bir demokrasi çemberi içinde kalmamıza çalışanlar ve bunun için dürüst olmayan yollara sapanlar da bu iki insanın vatandaşlarıdır. İşte "bize bir şeyler veriş ve bu şeyleri bizden geri almak isteyişten benim anladığım budur. Bu oyuna alet olan Büdbükatçılar ve MASTAR'lar, ülkemizde, "demir gibi sertleşmiş" bir zihniyetin hep sert kalmasına gayret etmekle acaba kime hizmet etmektedirler, bu beni hep düşündürmüştür. Ülkemizde de "İdrake gösterilecek sadakattan daha kutsal bir şey olmadığı" inancına varanlar ve bunu sözleriyle, eylemleriyle kanıtlayanlar olmamış mıdır? Tabii ki olmuştur, hem de fazlasıyla, fakat çok defa biz bunları, mesela bir Hallacı Mansur'u, başı gövdesinden ayrılmış olarak tarihin karanlık bir köşesine fırlatılmış buluruz.)

("İdrake sadakat" konusuna gelmişken, bir türlü küllenmeyen, küllendirilmek istenmeyen şu türban işine de değinmeden geçmek istemiyorum: İster eskiye bağlı olalım, ister kendimizi ileriye dönük sanalım, acaba içimizden kaç kişi bu konuya hislerini, aklı ile dizginleyerek bakabilmektedir. Bu yapılmadan bir noktaya varmak mümkün olabilir mi? Aslında, inanç konusunda, inancın açığa vurulmasında kimsenin zorlanması değil, horlanması dahi özgür düşüncenin kurallarına ters düşmektedir. İş bu kadar basitken biz niçin daima açmaza düşmekteyiz? Bu konunun neden hep politika ve propaganda metarı haline geldiğini anlamak için yobazın kim olduğu, yobazlığın bilerek ya da bilmeyerek kime hizmet ettiği üzerinde durmalıyız? Her şeyden önce yobaz, tanım gereği, özgür düşünceye ters düşen kişidir. Eskiye bağlı olması ya da kendisini ileriye dönük sanması da kişinin bu niteliğini fazla değiştirmez. Bu açıdan bakıldığında, rastladığının alnına vurmak için "kafi" mührü ile dolaşan da, sevdiği sanatkarı ilahlaştırmak için onun işlediği cinayeti unutturmaya çalışan da bence yobazdır. Bunu bu şekilde saptadıktan sonra, "kafir" mührünü cömertçe kullanan yobaz üzerinde biraz duracağım: Onun dizgini ne oranda kendi elindedir, ne oranda başkasına kaptırmış gitmektedir, bunu araştırmamızda yarar görüyorum. Bizim hâlâ bilemediğimiz, hâlâ belirli bir noktaya getiremediğimiz konu işte bu. Kanımca türban konusu da, yobazın sinsice

kullanılması suretiyle yürütülen bir Büdbukat manevrasından başka bir şey değil. Amaçta da yenilik yok: "Türkiye'yi bölmeye ve kontrol edilebilir durumda tutmaya devam etmek." Bu çeşit manevralar için yobazın seçilmesinde bir hikmet olsa gerek. Her şeyden önce, Atatürk sevgisini zehirleyecek sihrin onun cebinde olduğuna inanıldığı belli. Bu zatın nitelikleri ve ettikleri pek ilginç: Kendisi hem dine, hem bilime ters düşmekle kalmıyor, kanuna uymamaktan hiç çekinmiyor, devamlı himaye altında bulunduğundan emin gibi. Gözleri hep zirvededir, niyeti de tarihin akışını geriye çevirmek. Bunda başarılı olmasa dahi, yaratacağı bataklıkta aradığı bazı şeyleri bulabilir. Yobazımız, o sınırlı bilgisi ile hâlâ, en mahrem aile ilişkilerinde hüküm sürmek gayretindedir ve saç göstermeyi dahi günah sayarken, yüzü hiç kızarmadan, hülle denen ilişkiyi mübah sayabilmektedir. Onun yobazlıktan kurtulabilmesi için, gerçeği bulmada, skolastik düşünce tarzının yetersiz kaldığını anlaması lazım ama bunu ona kim anlatacak? O, şu soruları sorabilmek cesaretini kendinde bulabilmelidir: "Bir kulun Allah'a, başka kuldan daha yakın olduğunu iddiaya hakkı var mıdır?" "Allah'ın yolunu gerçekten bulan, bunu gerçekten bulmuş ise, başkasının bu yolu arama gayretine neden hoşgörü ile bakmaz ve bunu yapanı tehdide yeltenir?", "Gazaba gelince kafa kesmek, kin gütmek, ölüm fetvası verebilme, Allah'ta var olan bağışlayıcılık vasfı ile nasıl telif edilebilir?", "Allah'ın kendi eseri olan bir kulunu yok etmek için başka bir kulunu araç olarak kullanmak isteyebileceğini düşünmek, en azından Allah'a saygısızlık değil midir?", "Kafaya sarık ya da türban sarmakla oraya üstün bir akıl ve anlayış mı gelir ve bu şekilde bağlanmış bir kafanın önüne kainatın sırları mı serilir?" Büdbukatçı, bu sorulara akla yakın yanıt bulmaktan aciz birini bulur da ondan yararlanmayı hiç düşünmez mi?)

(Masaya çağırdığımız Emerson'un ruhunu gaibe yollamadan onunla ilgili bir rastlantıyı buraya almak istiyorum: 1988 yazında, oğlum Nadir'in, Kahire Amerikan Üniversitesi'ndeki sınıf arkadaşlarından Sophia Haughton, Türkiye'ye geldi ve bir süre bizde misafir kaldı. Sophia da, Emerson gibi, Massachusetts'liymiş ve evleri, Emerson'un ebedi uykusunu uyumakta olduğu, Concord şehrindeki Ridge Sleepy Hollow mezarlığından uzak değilmiş. Bu hayat dolu kızcağız ülkesine dönünce, lütfedip bize, hem Emerson'un mezarının resmini, hem de onun düşüncelerini içeren bir kitap gönderdi. Böylece hocam Maynard'ın, 12 Nisan 1942 tarihinde, Alman ordularının Stalingrad ve El-Alamein'de savaş-

tığı günlerde defterime yazmış olduğu birkaç cümle, kırkaltı yıl sonra bana değerli bir kitap kazandırmıştı. Ama ne yazık ki, kitabın açtığı kapıdan girip bahçesinde dolaşmak, çiçeklerinden zevk almak vaktini bulacağım artık şüpheliydi. Umarım ileride bahçeyi çocuklarım, torunlarım gezip çiçek toplarlar, beğendikleri çiçekleri vazoya koyar, beğenmediklerini suya atarlar.)

* * *

Derken efendim Paris'e, hem de maiyetime, bugün dahi saptayamadığım ya da yanlış saptadığım bir görevle, nam-ı diğer Hüseyin bey geldi. Bir müfettiş gibi, önceden haber vermeksizin, beraberinde genç meslektaş olduğu halde odama girdiğinde kendisini görmekten memnun olduğumu dahi söyleyebilirim. Her şeyden önce, Mülkiye'den tanıdığım ve hafızamda olumsuz iz bırakmamış aşına bir simayla karşılaşmaktaydım. Bundan da önemli olan, annemi ve ablamı aramızdan alan amansız hastalıklar sırasında ailemizden ilgisini ve dostluğunu esirgememiş ve kendisine şükran borcum bulunan bir insanın bacanağı olmasıydı. Kendisine hem Mülkiyeli bir kardeş, hem de aile ilişkileri içinde bir ağabey gibi bakabileceğim bu kişinin, yaşamımı haksız yere ve bilerek, isteyerek altüst edebileceğini hiç düşünebilir miydim? Hayatta az aldanmadım ama bu noktada aldanışlarımın en renklilerinden birini yaşadığımı söyleyebilirim.

Hüseyin beyin yanındaki genci ise ilk kez görüyordum. Okuduğu lisenin ve bir zamanlar takımında top koşturduğu kulübün adı gibi onun adı da G.S. şeklinde kısaltılabilirdi. Maiyetime atanmış olduklarını belirten belgelerini gösterdiler ve görevlerini yaparken benden yardım beklediklerini söylediler, benim bunu esirgemem tabii ki söz konusu olamazdı.

Paris'ten ayrıldıktan sonra, birkaç kez kendisini aramama rağmen bir daha göremediğim G.S., yüreğimde edindiği çok saygın yeri hâlâ korumaktadır. Efendiliğine ve göreve bağlılığına yakından tanık olduğum bu insanın daha sonra servisten ayrıldığını öğrendim. G.S.'nin sahadan çıkmasına hangi yeteneksiz hakemin, hangi yanlış kararı neden oldu bilmiyorum ama bu hakemi yakalasam, yakasına yapışardım. Hiç kuşku yok, G.S.'lerin elenmesi, dışarıda eğitilmişlerin finallere gelmesine yol açmıştır. Bugün elimdeki Mülkiye Tarihi kitabına bakı-

yorum, G.S.'nin sınıf arkadaşlarından yedi sekiz kişinin Büyükelçiliğe yükselmiş olduğunu görüyorum. Sınıf arkadaşlarından biri, Doğuda, çok sorumlu bir görev yüklenmiş olan validir. Kader çizgisi kırılmış olmasaydı, eminim o da, bu seçkin arkadaşlarından geri kalmazdı.

Nam-ı diğer Hüseyin beyin asıl adının Hüseyin olmadığı, sanırım meydandadır. Bu adı neden kullandığımı anlatayım: Nam-ı diğer'den kısa süre sonra Paris'e, yeni iktidarın senatörlerinden Orhan Akça geldi. 27 Mayıs mağdurlarının hakkını savunmuş olan bu hukukçunun 27 Mayısçı olanlara ya da öyle sanılanlara karşı, en azından alerji duyması gayet doğaldı. Demiştım ya, bir süre İnönü'nün yakınında bulunmuş olmam hasebiyle, beni de 27 Mayıs'çılara yakın sananlar oluyordu. Bu bakımdan, Akça'nın konuşmalarında beni tartan bir tutum içinde olmasını yadırgamıyordum. Yadırgadığım, nam-ı diğer'i eskiden beri tanır görünmesi, ona yakınlık göstermesi, kendisine "Hüseyin bey", hatta bazen "Hüseyin'ciğim" diye hitap etmesiydi. Ben durumu bir süre seyrettim, sonra merak ettim ve bunun neden böyle olduğunu nam-ı diğer'e sordum. Kendisine görev verilirken gerçek adını kullanmamasını, etrafa kendisini Hüseyin adıyla tanıttırılmasını kararlaştırıldığını, ancak o, benim kendisini tanıdığımı düşünerek bu tedbiri almaya gerek duymadığını ve bunu Akça'ya duyurmak fırsatını bulamadığını söyledi. Her şeyden önce bu, çok vahim bir koordinasyon eksikliğini ortaya koyuyor. İsim saklamak gibi bir tedbir alınmak istenmişse, bu neden benden gizlenmişti? Bunu benim saklı tutmayacağım mı akla gelmişti? Mülkiye'de yıllarca okumuş bir kişi, Büyükelçiliğin, Başkonsololuğun, NATO ve OECD Temsilciliklerinin Mülkiyelilerle dolu olduğu bir şehirde adını nasıl gizleyebilecekti? Bunlara aklım hâlâ ermiş değil, aklımın kısa zamanda erdiği, nam-ı diğer'in üzerinden dikkat esirgemediği kişiler arasında bendenizin de bulunduğum oldu. Rastladığına zurna çalıp çalmadığını soran, T.S. Eliot'a özel merakı olan Türk dostu Joyce efendiyi anımsatır şekilde, nereden çıkardığını anlayamadığım bir soruyu, durup dururken bana yöneltiveriyordu. Meselâ Sovyetlerin Almanlar'la savaş, Japonlarla barış halinde bulunduğu dönemde, Tokyo'da bir Alman gazetecisi sıfatıyla bulunup Almanya Büyükelçiliği'nden sızdırdığı bilgileri Sovyetlere sunan Sorge'yi değerlendirmemi benden isteyiveriyordu. Söylediklerimi âkil bir filozof edası ile dikkatle dinlemesi, adil bir hakim gibi süzgeçten geçirir görünmesi seyre değer bir şeydi. Nihayet bir gün işin kıvama geldiğini düşünmüş olacak ki,

"Bana güven duyduğunu, benim de kendisine güvenebileceğimi, kendimi onun mutemedi sayabileceğimi ve her şeyi anlatabileceğimi" söyleyiverdi. Bu ne demekti? Karşımdaki benden bir şeyleri itiraf etmemi mi bekliyordu? Hüseyin beyin kafası acaba bir şeylerle mi doldurulmuştu, yoksa kendisi bir şeyler mi bulduğunu sanıyordu? Maiyetimde bulunan biri, görev disiplinine ters düşer şekilde, bunu bana söylemek cesaretini kimden alıyordu? (Bundan yirmi yılı aşkın bir süre sonra, 1988 Şubatında, emekliliğimi istememden sadece iki hafta önce, aynı kişi benimle, hemen hemen aynı şekilde konuşabilecekti ama bu arada ben de onun, o esrarengiz tarihi köşkte ve ne büyük bir marifetle sorguculuk yaptığını öğrenmiş bulunuyordum.)

* * *

Orhan Akça, Paris'teki ikametini bitirip Türkiye'ye dönmek üzereyken bir kalp kizri geçirdi, tanınmış kalp uzmanı Lenégre'in tedavisi altına girdi ve bir süre hastanede kaldı. Akça, rahatsızlanmadan önce hakkımda ne düşünüyordu, bunu bilmiyorum ama rahatsızlığı sırasında bana yakınlık ve güven göstermekten geri kalmadı, yurda döndükten sonra da hakkımda olumlu şekilde konuşmaya devam ettiği kulağıma erişti. Bir süre sonra yaşamını yitirdiğini duydum. Kendisini az tanıdığım, politik görüşler açısından belki de kendisine ters olduğum Orhan Akça'yı, bana gösterdiği güleryüz ve anlayıştan dolayı rahmetle anıyorum.

* * *

Anlatmakta olduğum serüvenin temaşaya değer bir yanı da, dünyaları ve kafaları çok ayrı iki insanı, nam-ı diğer'le Joyce adıyla çağrılanı, kaderin bir araya getirmiş olması, aynı kayıktaki birlikte kürek çekmeye zorlamasıydı. Temas ettiklerini bildiğim, ne konuştuklarını ise sormaya dahi gerek görmediğim, bu iki yol arkadaşının kişilikleri hakkında sanırım yeterince bilgi sahibi olmuşsunuzdur, şimdilik buna bir şey eklemeyeyim. Benim şu anda yapmak istediğim, bu iki zatın birlikte yazdıkları ve benim sağlığımı berbat eden ilacın formülünü aramaktır. Kanımca formülde M.C. elementi muhakkak vardır ve bu elementin dozunu iyice saptamadan, ne ilacın kuvvetini, ne de bana ettiği-

ni anlamak imkansızdır. M.C. dediğimde, herhalde tahmin etmişsinizdir, Mihail Chishov'u kastetmekteyim. Diyeceksiniz ki "bu adamın üstünde sık sık duruyorsun, ama niçin neşteri yaraya dokundurmuyorsun?" Biliyorum, bu ameliyatı yapmak boynumun borcu ve bunu bu kitabın sonundan daha sonraya bırakmanın yolu da yok. Şimdiye kadar yazdıklarımı ameliyat hazırlığı sayabilirsiniz. Ameliyat zamanına ve yerine gelince, lütfen "Hüseyin beyin garip dünyası"nı ziyaret edeceğimiz günü bekleyiniz. O günü beklemeden, şimdi anlatmam gereken bir öykü daha var. Bunu dinlerken çile dediğim şeyin boyutu hakkında fikir edinebilir ve isterseniz, bu anlattığımı da ameliyat raporunun bir kenarına kaydedebilirsiniz:

Bir gün Başkonsoloslukta çalışmaktayken, Büyükelçiliğin Askeri Ataşelik kaleminden telefon edilerek Ataşeliğe gelmem istendi. Nezde çağrılır gibi yapılan bu davetin bürokrasi geleneklerine uygun olup olmadığı üzerinde duracak değildim, gittim. Orada bir Kurmay Albay ile bir Hakim Albay vardı, tanıştırıldım. Hakim Albay eğer bu satırları okumaktaysa lütfen beni affetsin, adı şu anda aklımda değil. Kurmay Albayın —sonradan General olduğunu öğrendim— adı kesin olarak, soyadı biraz tereddütle belleğimde, ona da S.Ö. diyelim. Her neyse, zaten işin ağırlığı tanışuklarımın kişiliğinde değil, olayın kendisinde. Albaylar bana Paris'teki durum ve bazı gelişmeler hakkında soru sormaya, ben de aklımın erdiğince bunları yanıtlamaya başladık. Fakat soruların mantığını anlamak benim için gittikçe zorlaşıyordu. Hakkında konuşulan kişilerden daha çok benimle, olayları değerlendirişimle ilgilenir gibiydiler, soruların bu yöne yöneldiğini hissediyordum. Bir de ortada, dinleme cihazı içeren izlenimi veren bir çanta duruyordu. Artık benim de bir iki soru sormak zamanım gelmişti, sordum. Bazı kişilerin ifadesini almak için Paris'e geldiklerini söylediler ve ifadesini almak istedikleri kişilerin listesini gösterdiler. Bir de ne göreyim? Listenin en başında, kulağıma en aşına gelen ad vardı, benimki. Üstelik listede, Bakanlığımızın siyasi memurlarından, benden başka kimsenin adı yoktu. Paris'te diğer birimlerde hizmet gören bir iki memur ve hizmetli dışındakilerin ise, ifade vermeye çağrılmaları takdirinde, buna yanıt vereceklerini düşünmek dahi iyimserlik olurdu. Zira bunların çoğu idareye ters düşmüş ve bundan dolayı hariçte kalmayı uygun görmüş kişilerdi. Tepem çok fena attı. Göz boyamak, karşıdakini aptal yerine koymak gibi yöntemlerin dozunu ayarlamaya dahi itina göster-

meksizin, benim ifademın alınması işine girişildiği besbelliydi.

Konuşmaya başladığım zaman kullandığım ilk cümleyi buraya iftiharla kaydetmiyorum. Böyle bir cümleyi kullanmamdan dolayı beni kınayacak olsanız dahi sırf gerçeği aksettirmek için bunu buraya aynen alıyorum. Evet, büyük bir kızgınlık içinde, fakat sükuneti korumaya azami dikkat göstererek, sözcüklerin üstüne basa basa, "Bu damgalı eşekler içinde benim işim ne?" diye söze başladım, kendilerine ifade vermemin mümkün olmadığını, bunun yolunu kanunların gösterdiğini söyledim. Bana ikram edilen pastayla çayı bitirmem için gerekli vakti tamamladıktan sonra oradan ayrıldım. Muhatplarım olumsuz bir reaksiyon göstermediler, hatta anlayışlı davrandılar, kendilerine verilmiş görevin zayıf noktalarını bilir gibiydiler. Bir iki yıl sonra bir gün Ankara'da, 19 Mayıs Stadi'nda, bir Gençlerbirliği maçında Hakkı Albaya rastladım. Benimle eski bir dostla konuşur gibi konuştu. Paris'teki infialimi belki o da haklı bulmuştu.

* * *

Burada tek konuya eğilmek istediğim için, Paris'teki yaşamımızın diğer yönlerine değinemiyorum. Oysa oradaki günlerimiz çok hareketli geçti. Mesela 1967 Haziranının son günlerinde, Abdülaziz'in gelişinden yüzyıl sonra, Cevdet Sunay Fransa'yı ziyaret etti. (Acaba 2067'de de bir ziyaret mi var?) De Gaulle döneminde Türk-Fransız ilişkileri doruğa erişmiştir, o sahneden çekilince tel dolabında saklanan ermeni pilavına kan eklenip önümüze sürülmek istenmiştir, sonra tüm olanlar nisyana terkedilmiştir. Sunay'ın ziyareti sırasında, ben de Türk bayrakları ile süslenmiş Paris'in görüntüsünü bir dia dizisi içinde tespit fırsatını buldum. Ziyaretle ilgili başka resim çekemedim, zira elimde fotoğraf makinesi ile ortalıkta gezemezdim.

OECD'nin tertiplelediği bir kermes vesilesi ile düzenlenen piyango da talih bana ilk kez güldü. A.B.D. Temsilciliğinin verdiği, New York'ta, Waldorf Astoria Oteli'nde bir haftalık ikamet olan birinci ikramiyeden sonra Federal Almanya Hükümetinin ortaya koyduğu, Berlin'de bir hafta kalma şeklindeki ikinci ikramiyeyi ben kazandım. (Tabii Waldorf Astoria'da kalmayı ben de çok isterdim ama ne yapayım, artık oraya da Başbakan olunca giderim.) Gezi iki kişi içindi, ancak validesi Paris'te olan eşim gelemedi, ben yalnız gittim. Bana mihman-

dar olarak, General Cemal Madanoğlu'nun yeğeni Tunç Madanoğlu verilmişti, hazırlanan program mükemmeldi, geziden çok istifade ettim. Biri Doğu Berlin'e, ikincisi Postdam çevresine olmak üzere iki kez karşı tarafa geçirildim. Ülkenin o bölümünde, kendilerine giydirilen kızıl giysileri yadırgayarak gezen insanlar vardı. O günlerdeki soğuk savaşın hem çok canlı, hem de etrafında çok can kaydedilen hattı haline gelmiş utanç duvarına iki yandan ibretle baktım. Doğu Berlin'e giderken yanıma, hem şoförüm, hem de rehberim gibi hareket eden Mahlûk adında bir Lübnanlı öğrenci verilmişti, o bu iş için iyi yetiştirilmişti, oldukça ilginç bilgiler veriyor, hangi Alman vatanseverinin hangi köşe başında öldürüldüğünü gayet iyi biliyordu. Onun da bir gün Beyrut'ta, bir sokak başında, elinde bazuka ile vurulduğunu duysam hiç şaşmayacağım.

Başka bir gün bir turist otobüsüyle Postdam'a gittim. Bu kez yanıma kimse verilmemişti ama aracın ancak dörtte birini dolduran yolların ne kadarı gerçek turistti kestiremiyorum. Mesela grupta, kendisini Guatamalalı gazeteci gibi sunan, aptal görünüp Doğu Almanlara, yanıtlamakta zorluk çektikleri sorular soran ilginç biri vardı, onun işi de galiba bu çeşit sorular sormaktı. (Doğu Almanlar, karşılaştıkları zorluklardan söz ederlerken, onun söylenenleri anlayamamış gibi bir "aman ne iyi" deyişi vardı ki tebessüm etmemek imkansızdı.) Bugün muhakkak ki, niteliği değişmiş bu otobüs servisleri bana iki Almanya arasında bir irtibat görevi görür göründü ve bunun nasıl işlediğini de anlar gibi oldum. Zaman zaman otobüstekilerden biriyle rehberlerimizden biri, gruptan uzaklaşıp uzun süre görüşüyorlardı. Sonra rehber bir süre kayboluyor, bir kaç çeyrek saat sonra tekrar ortaya çıkıyordu.

Postdam'a kadar gitmişken, savaş konferanslarının en sonuncusunun yapıldığı, Truman, Atlee ve Stalin'in, dünyayı yıldız gibi kırıp yeni yıldız yaratma işini sahneledikleri Postdam Sarayı'nı görmeden dönmek olmazdı, nitekim orayı da gezdik. Postdam Konferansının bizim için, kamuoyunun artık görüş menzilinden çıkmış bulunan, tarihinin gözünden ise hiçbir zaman kaçmayacak olan acı bir yönü de vardır: Stalin, Kars ve Ardahan'ı, Türkiye'den almak istediğini ilk kez orada açıklamış ve o günkü müttefiklerinden destek istemişti. Bugün artık onların değil, bizim müttefikimiz olanlar, o gün bu desteği vermemişler de, kesin olarak hayır da diyememişlerdi. Belki de diyemezlerdi, çünkü Pasifik Savaşı henüz bitmemişti ve Hiroşima'ya atom

bombası atılması için geriye sayma dönemine girilmişti. Bundan dolayı, Stalin'in bu işi Türkiye ile görüşmesi önerilerek konu geleceğe itilmişti. Eğer Stalin daha sonra, bizden hem Kars ve Ardahan'ı hem de Boğazlarda Ortak Savunma Hakkı istediye, bunda Postdam'da kendisine kırmızı ışık yakılmadığını sanmasının da rolü vardır. Postdam'ın çok önemli bir yararı da olmuştur: Stalin'in neyi temsil ettiğini, Truman burada, Roosevelt'ten çok daha iyi anlamıştır.

• Tam bu Konferans sırasında İngilizler lider değiştirmeselerdi, konferansın orta yerinde Churchill'i çekip yerine Atlee'yi yerleştirmeselerdi, acaba Avrupa'nın görüntüsü bugün başka mı olurdu? İşte size, yanıtlanması, yanıtlanırsa da yanıtta yarar aranması abes bir soru daha.

Şimdi bu fevkalade ciddi konudan bir paragraflık süre için ayrılıp fevkalade gayriciddi bir konuya geçeceğim: Potsdam Konferansının cereyan ettiği salonun duvarlarında raflar, eski günlerden kalmış değerli kitaplarla doluydu. Bizlere, bu kitaplar arasında duran ve konuların en açığına dokunan kitaplar gösterildi. Bir dünya savaşının korkunç stresinden kurtulmakta olduklarını sanan liderlerin, bu kitaplara bakıp şakalaştıklarını düşünmek insanın mizah duygusunu tahrik eden bir şey. Stalin bunlara bakarken, posbıyığı altında duran o zehirli tebessümünü saklayabilmiş, Atlee de yüzündeki maskeyi atabilmiş miydi acaba? Piyano başına geçip kızının söylediği şarkıya refakat etmesini bilen Truman'ın orada en gevrek kahkahasını attığından şüphe etmiyorum.

* * *

Potsdam'da, birçok ulusun özgürlük umudunun gömüldüğü mezarlığı da gezmek isterdim ama ortalıkta böyle bir mezarlık yok, bunu tarihin sahifelerinde arayıp bulmak dahi artık zor. Bugün etrafta, uzun süre susuz kalmış topraklara, yağmur düştü diye, güneşe uzanmaya çalışan özgürlüğün yeşili görünüyor. Bunlar Potsdam'da bırakılan tohumların toprağı bir kez daha delme gayretidir ama sele, fırtınaya ne kadar dayanırlar bilinmiyor. Orta Avrupa'da yaşanmış, değil çimenlerin ezilmesi, ormanların dahi kesilmesi eylemleri belleklerde hâlâ canlı, bunların izleri kolay silinmiyor.

Biz Potsdam'da böyle bir mezarlık bulamazdık ama onun yerine Büyük Frederick'in köpeğini gömdüğü kabri ziyaret ettik. Tarih, Hit-

ler'i dahi toprağın altında bulup yakalamıştı ama bu soylu kalbi rahat bırakmamıştı, soğuktan gelenler bile ona dokunmamıştı. Voltaire'in huzur bulduğu Sans Souci Sarayı'nın bahçesinde, kendisine sadakatle hizmet ettiği efendisi sayesinde sonsuza dek huzur içinde yatacaktı.

Berlin'de geçirdiğim günlerin diğer birinde de, Batı Berlin'in yeni inşa edilmiş bir mahallesinin birahanesinde, bir Federal Alman Hükümeti yetkilisiyle yemek yedim ve onun siyasi gelişmeler üzerinde verdiği izahatı dinledim. Yetkili o günlerin Demokratik Almanya lideri Walter Ulbricht ile onu izleyecek olan Erich Hönecker arasında bir kıyaslama yaptı, ikinciye hem ideolojiye bağlılık, hem de kararlılık açısından birinciden çok daha tehlikeli gördüklerini söyledi. Ben olayların bu teşhisi teyit ettiği kanınsındayım, zira iki Almanya arasında, az da olsa bir birleşme ümidi varsa, Hönecker bunu bertaraf etmiş, Orta Avrupa'daki çizgileri sertleştirmiştir.

Batı Berlin'de, yeni tamamlanış Opera Binasında, Mozart'ın "Sihirli Flüt"ünü de dinledim. O günlerde ben ne masonluğun ne olduğunu, ne de bu eserin mason tarihi içindeki yerini biliyordum. İnsan bunları bilmeyince eserde, dağınık olayların bağlantısız şekilde sunulduğunu sanıyor. O zaman ben de öyle sanmıştım ama şimdi elimdeki videoyu her seyredişimde, orada yalnız müziğin oya gibi örülüşünü değil, bir gizi örten örtünün iplik iplik sökölüşünü de izliyorum.

Doğu Berlin'de kalmış olan Berlin Müzesi'ni de gezdiğimi, orada uluslararası arkeoloji soyguncularının topraklarımızı talan edişlerinin boyutunu gördüğümü de söyleyerek Berlin gezisini bitireyim. Bir Büdbükat Başkenti haline gelmiş bu görkemli kentte kalsak muhakkak anlatacak daha başka şeyler de bulabiliriz ama anlatılacaklar yalnız Berlin'de olanlardan ibaret değil. Üstü sakın, altı bilinmeyenlerle dolu bir denizin kıyısında, ömrünü serüvene adanmış kısa ömürlülerin ortasında ben de bir nefeslik serüven yaşadım desem umarım bunu abartma saymazsınız.

* * *

Paris'te yaşadıklarımız arasında 1968 olaylarının gelişmesini anında izleyişimiz de var. Kanımca bu olaylar, tarihin büyük Büdbükat olaylarından biridir ve amacına erişmiştir. General de Gaulle hemen saf dışı edilememişse de, savunma hatında yara açılmış ve daha sonra bir fiskeyle devreden çıkartılması başarmıştır.

O günlere baktıkça Yahya Kemal'in "Açık Deniz" şiirini anımsamamak elimden gelmiyor:

"Garbın ucunda, son kıyıda en gürültülü
Bir med zamanı, gözyüzü kurşunla örtülü,
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi;
Gördüm güzel vücûdunu zümrütleyen deri
Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean
Baktım ve anladım ki o ejderdi canlanan
Sonsuz ufuktan ah o ne coşkun gelişti ol
Birden nasıl toparlanarak kükremişti o!
Yelken, vapur, ne varsa kaçışmış limanlara,
Yalnız onundu koskoca meydan ve manzara
Yalnız o kalmış ortada, âsi ve bağı hûn."

Sanatın doruğuna yükselen bu dalgalar, "âsi ve bağı hûn" bir denizin tanımı olduğu kadar, Büdbükat dürtüsü ile coşturulmuş ulusların da yarattıkları görüntüdür. Bunların tartışılması, benim bu kitapta bu konuya ayırabileceğimden çok daha fazla yer gerektirir, benim de bu durumda bunu başka bir söyleşiye bırakmadan başka elimden ne gelir?

* * *

Sorunun diğer bir yanı daha var: "De Gaulle'ü, 1968'i, Büdbükat'ı" bir saksıya dikmek, sonra onlara su dahi vermeksizin her şeyi ortada bırakıp gitmek de sorumlulukla telif edilir şey değil. Ben en azından iddiamla ilgili birkaç enstantane çekip albüme yerleştirmeliyim. Şimdi sunacaklarımda ayrıntı hataları olmayacağından da emin değilim, bunlar için peşinen özür dileyeyim:

De Gaulle'lü, Johnson'lu yıllarda, 1960'ların ilk yarısında, Amerika ile Fransa arasında bir istihbarat savaşı başlamış ve bu, bu iki devlet adamının sahneden çekilmelerinden sonra devam etmiş, 1970'lere sarkmıştır. Bu savaş gizli tutulmak şöyle dursun, bu çok eski mesleğin tüm kurallarına ters düşer şekilde, tüm dünyanın gözleri önünde cereyan etmiştir. Zaten amaç da, tarafların tutum ayrılıkları yüzünden tıkanmış olan istihbarat kanallarını kamuoyu aracılığı ile ve karşı taraf üzerinde baskı gerçekleştirerek açmaktır. Bu konuda kitaplar yazılmış,

sadece Gizli Servisler Tarihinde değil, Sinema Tarihinde de yeri olan iki film yapılmıştır:

Her şey yüksek dereceli bir KGB elemanının Batıya iltica etmesi ile başlıyor. Bunun yeri ve zamanı üzerinde tereddütlerim var, ancak zaman olarak 1960'ların ilk yarısını, yer olarak da Paris'i seçsek, gerçekten fazla uzağa düşmeyeceğimizi sanıyorum. Casusun getirdiği bilgiler görünüşte çok önemli: NATO ülkelerinde, doruğa yakın yerlerde, KGB'nin yerleştirdiği köstebekler olduğunu, kendisinin de bunları bildiğini iddia ediyor. Adamın konuşturulması işini CIA üstleniyor ve sonunda onun doğru konuştuğu inancına varıyor ya da öyle görünmeyi tercih ediyor. General de Gaulle ise, başından itibaren bunun bir Sovyet oyunu olduğuna inanıyor, adamı kendi politikalarına uygun şekilde konuşturduklarını sandığı Amerikalıların ikazına itibar etmiyor. Malum, o günler De Gaulle'ün, Fransa'yı NATO'nun askeri kanadından çektiği, Amerikalıları kapıda beklettiği, ülkesinin savunmasını sadece doğuya doğru değil, tüm yönlere yönelttiği günler. (O tarihte, De Gaulle'ün savunma politikasını tanımlarken kullandığı "azimut" sözcüğünü bilmeyen kalmamıştı, tıpkı 1968 olaylarından bahsederken kullandığı "chienlit" sözcüğü gibi) Onun Arap politikasına gelince, bu da hiç de İsrail'i huzura kavuşturacak nitelikte değildi. Kısacası Fransa, o sıralarda Amerika-İsrail ekürisinin koşu temposunu bozan huysuz bir saf kan durumundaydı.

Derken efendim, işleri daha da ağırlaştıran bir gelişme oluyor: Adı, taşıdığı asil kana layık şekilde gayet uzun olan, Fransız İstihbarat Servisi'nin Washington temsilcisi, sadakatini ülkesinden çekip kendisine yeni vatan edindiği Amerika'ya yöneliyor. İş bununla kalsa yine iyi, bu adam Generali yaylım ateşe tabi tutanlar arasında da yer alıyor. (Bu tutumu ihanet saymamak bana imkansız görünüyor.)

Sayfaları geriye doğru çevirirsek, savaşın daha ilk yıllarında De Gaulle ile anglosaksonlar arasında uyumsuzluk bulunduğunu, başta Churchill olmak üzere çok kişinin onun ödün vermez tutumundan şikayetçi olduklarını görürüz. Bence onun bu tutumu, her vatanseverde bulunması gereken, "Büdbükat'a karşı alerji duyma duygusu"ndan başka bir şey değildi. Unutmayalım, eğer Fransa, savaştan sonra galipler arasında onurlu bir yer alabildiyse bunu De Gaulle'ün "büyük Fransa" imajına duyduğu tutkuya ve ülkesinin yararları bahis konusu olduğunda takındığı ödün vermez tutuma borçludur. KGB'nin müttefiklerin

tam ortasına fırlattığı "sis bombası" bu eski ağırları da nüksettirmişti. Amerika'nın o tarihlerde içine itildiği telaşı da anlamak lazım. Bir taraftan NATO güvenliğinin tehlikeye düştüğünü düşünürken, öte yandan De Gaulle'den gördüğü anlayışsızlık karşısında duyduğu kızgınlığı saklayamıyordu. Sonunda dosyayı savcı edasıyla dünya kamuoyunun önüne koymayı uygun buldu:

İlk olarak piyasaya "Topaz" adlı kitabı sürdüler. İsrail tarihini irdeleyen ve sonra filmi de çekilen "Exodus"un yazarı Leon Uris'in kaleminden çıkan "Topaz"da Lacroix adındaki Fransız lideri —ki tabii De Gaulle'den başkası değil— yerilmekte ve büyüklük iddiasının yarattığı tehlikeler bir roman havası içinde ortaya serilmekteydi. Alfred Hitchcock'un da kitaptan esinlenerek yaptığı ve Lacroix ile kısımları dışında bıraktığı film de büyük başarı kazandı. "Milliyet" in "5000 Film" adlı kitabı bakın, bu film için ne diyor: 1962 yılında CIA'ye kayıtlı bir Fransız ajan, bir Rus ajanının işlerini bozar. Hitchcock'un en iyi filmlerinden biri. Tipik bir gerilim filmi" Filmin yapılış tarihi 1969, oyuncularını olarak da Frederick Stafford ile John Forsythe gösteriliyor. Filmde ayrıca Michael Piccoli, Dany Robin, Philippe Noiret gibi önde gelen Fransız sanatçıları ile John Vernon da var.

Serapa CIA kokan bu filmde, CIA hizmetine giren André Devereaux rolünü Frederick Stafford, eşi Nicole Devereaux rolünü Dany Robin, Batıya iltica eden KGB ajanı Boris Kasenov rolünü Per-Exel Arosenius, Devereaux'un iplerini tutan ve onu sağa sola koşturan CIA elemanı Michael Nordstrom rolünü John Forsythe, Fransız hainler Jacques Granville ile Henri Jarre rollerini Michel Piccoli ile Philippe Noiret, Küba devlet adamı Rico Parra rolünü de John Vernon oynuyor, ki bu sonuncu Fidel Castro'nun ikizi sanki. Filmin bir yerinde gerçek Che Guevara da görünüyor. (Tüm bu isimler, temsil ettikleri kişilerin gerçek adları değilse de, biz yine de sırf kolaylık olsun diye, olaya bundan böyle "Kasenov olayı" diyeceğiz.)

Film Moskova'da, Kızıl Meydan'da, Kızıl Ordu'nun geçit resmiyle başlıyor ve hemen arkasından ekranda şu sunuş yazısı görünüyor: "Bu kalabalık içinde, hükümetinin bu kuvvet gösterisine ve onun teşkil ettiği tehdide ters düşen bir yüksek Rus görevlisi de vardı. Kısa zaman sonra vicdanı onu, ailesi ile birlikte çıktığı tatil gezisinde kaçmaya zorlayacaktı." Aslında bu vicdanlı kişinin CIA'ye ne oyunlar oynadığı, Batılı Müttefikler arasına nasıl nifak soktuğu bir gün anlaşılacaktı ama

o zamana kadar pek çok vatanseverin de canı yanacaktı.

Bu sunuş yazısından sonra Kasenov'un iltica öyküsüne geçiliyor, iltica yeri olarak Kopenhag, iltica tarihi olarak da 1962 gösteriliyor. Bu tarih doğru ise, iltica vakası ile filmin yapılışı arasında yedi yıl geçmiş bulunuyor. 1969, De Gaulle'ün görevden ayrılışından bir yıl sonra, yaşamdan ayrılışından ise bir yıl önce. Bu durumda De Gaulle, Kasenov'a güvenmemekte ne kadar haklı olduğunu öğrenememiş diye de düşünülebilir.

Yedi yıl zarfında Amerikalılar Kasenov'a güven duymaya acaba hep devam mı ettiler? İki ihtimal var, ikisi de pek lehlerine değil. Ya gerçekten hep aldandılar ki bu etkinliklerini, ya da işi farkettiler ama adamı istedikleri gibi konuşturarak manevra alanlarını genişlettiler ki, bu da kendilerine ne oranda güvenilebileceğini gündeme getirir. Fakat bütün bu incelikler onların pek umurunda değil, onlar işlerini western stil gerçekleştirmektedirler.

Amerikalıların zaman zaman aptallardan yararlandıkları hem açık, hem de seçiktir ama onları aptal sanmak büyük aptallık olur. Onun için ben de ellerine geçirdikleri fareyle kedi gibi oynadıklarını, onun ağzına istedikleri lafı koyarak müttefikleri üzerinde baskı yaptıklarını daha muhtemel görüyorum, zira bu uzun süre zarfında hep karavana atmış olamazlar, arada bir bir şeyler vurmuş olmaları lazım. Mesela filmde Philippe Noiret'nin oynadığı Henri Jarre tarifine uyar bir casusun yakalandığını anımsıyorum. Michael Piccoli'nin oynadığı Jacques Granville ise, insana bambaşka çağrışımlar yaptırıyor. O tarihlerde, Amerikalılar De Gaulle'ün 'birini himaye ettiği ve tüm kanıtlara rağmen onu harcamak istemediği kanısındaydılar ki, bunalımın püf noktası da buradaydı. Nitekim 1968'de, anarşinin dumanları buram buram tütmekteyken, Fransızların ünlü siyasi mizah gazetesi "Le Canard Enchainé" bir açıklama yaptı, De Gaulle'ün korumaya çalıştığı iddia edilen görevlinin, onun Afrika işleri danışmanı Foccard olduğunu yazdı. (Saçsız olduğu resimlerinden anlaşılan bu zatın ilk adını belleğim maalesef kayıtlarından silmiş, eğer soyadını da değiştirmişse lütfen affediniz.)

Bu, "Filmler Savaşı"ndan önceydi, De Gaulle inat etmeseydi ve düğüm, Amerikalıların bekledikleri şekilde çözülseydi acaba ne olurdu? Bir kaç kişi iftira köpüğünde boğulur, gerçeklerle uzayda kaybolurdu. Ama öyle olmadı, sekiz yıl sonra yapılan, yanıt niteliği taşıyan bir

film, yılanın nasıl zehir akıttığını ve çok kişinin canının nasıl yakıldığını ortaya koydu.

"5000 Film" adlı kitaba tekrar bakarsak, "The Serpent" (Yılan) adlı filmin karşısında şunu okuruz: "KGB patronlarından biri Batı'ya iltica ediyor. Kaliteli bir casusluk filmi". Film 1977'de yapılmış, yönetmeni Henri Verneuil. (Aslında bu zat, Türkiye'den Fransa'ya göçmüş Ermeni bir aileden gelmektedir. Anlatılan öyküye göre, Kasenov'un maskesini düşüren de, CIA'da çalışan bir Ermenidir.) Oynayanlar: Yul Brynner, Henry Fonda, Dirk Bogarde ve bir de iki film arasında köprü kurarcasına Philippe Noiret. Filmde Henry Fonda, CIA'nin eski Başkanlarından John Foster Dulles'i, Yul Brynner de Batıya iltica eden KGB patronunu Vlasov adı altında canlandırmaktalar. (Vlasov adı, İkinci Dünya Savaşı'nda, Almanların, Ruslara karşı, Rus esirleri ve mültecileri ile oluşturdukları orduya komuta etmiş Rus Generalinin adıdır. Kısacası Ruslara en kötü günleri anımsatır.) İlk filmde hain rolü üstlenen Philippe Noiret ise, ikinci filmde, Foccard'ın bahtsız serüvenini akla getiren bir kurban rolünde gözükmekte. Filme bir casusluk antolojisi ya da potpurisi demek de mümkün, Abel'den Philby'ye kadar, ne kadar tanınmış casus varsa, onların macerasına atıf yapılmakta ama ağırlık "Kasenov-Vlasov öyküsü"nde.

Sürprizlerle dolu haberalma dünyasında karşılaşılana şaşmamak lazımdır ama bu filmi yapanların, Fransızlar ya da başkaları değil de Federal Almanlar olmaları yine de bir sürpriz sayılmalı. Acaba Almanlar neden bu konu ile bu kadar ilgilenmişler, çünkü onlar bu macerada fazla kurban vermişler. Bu yüzyılın olayları yüzünden vicdanlarına öyle yük yüklenmiş ki, ortalıkta hainler kol geziyor denince hemen silahı çekmişler, yılan, dilini kime doğru tuttuysa onu derhal öte yana havale etmişler. Filmde hain olduklarına inanıldığı için kendi servisleri tarafından ya bir av sırasında vurulup atı ortalıkta kalan ya da balık adamlar tarafından boğulana kadar su altında tutulan yüksek rütbeli Alman subaylarının feci sonunu yüreğiniz burkularak seyrediyorsunuz. Belli ki Almanlar bu filmi, günah ödemek, bazı günahsızların onurunu iade etmek için çekmişler. Casusluk tarihinde, bundan daha görkemli bir oyuna gelme hali var mıdır, bilmiyorum. İnsan bunları öğrendikçe, inanmadığı şeye mukavemet etmesini, kendisine hizmet edenleri korumasını bilen De Gaulle'e saygı yenilemek gereğini duyuyor.

Ben "Topaz"ın hem kitabını okur, hem de filmini seyrederken, il-

ginc bir gerilim öyküsü dinlemekten öte bir duygu içinde olmamıştım ama "The Serpent"ı görünce, bu arada bana atılan iftirayı da öğrenmiş olduğumdan, öyküyü başka şekilde değerlendirmek zorunda kaldım. O Alman subaylarına atılan çamurun malzemesi, bana fırlatılmış olanla aynı laboratuvarda hazırlanmıştır denseydi şimdi bana, bu yanlıştır diyebilir miydim? 1967, 1968 yıllarında, çok kısa aralıklarla üç kez, otomobilimin makinesi ile oynanmış olmasından dolayı başıma gelen kazaları —hem de biri tam Alpleri geçerken— açıklamaktan, bana paranooya teşhisi konur diye, çekinmeye devam mı edecektim? Ben ne yalan söylüyordum, ne de olayları abartıyordum, beni tanımayanları aldatmak için, yakınlarımların ve beni bir şey sananların bilmedikleri bir şeyi anlatmakta değildim ki, neden çekinecektim?

Bu kitabı hazırlarken kendilerine "Kasenov-Vlasov" öyküsünü açmak istediğim profesyonellerimizin hemen hepsi konuyu bilir, fakat tartışmak istemez göründüler. Eğer bu böyle olmasaydı, konuyu açıklarımdan hiç olmazsa biri, hemen sözü değiştirmez, ağız aramak, bir şeyler öğrenmek gayretine girmez miydi? Aslında onların bu tutumu, tutarlı bir tutumdur, ben de ısrar etmedim ama bu arada yukarıda söz ettiğim kazalarla ilgili teşhisimi —hiç olmazsa birini— teyit eden oldu.

* * *

Başka konuya geçmeden, De Gaulle'ün ölümünden sonra, Amerikalıların onu öte yanda da rahat bırakmadıklarını gösteren bir kitaba değineceğim. Bu kitaptaki vaka da, "Kasenov-Vlasov vakası" na o kadar benziyor ki onun bir devamı dense yeri. (Cüneyt Arcayürek'in, "Darbeler ve Gizli Servisler" kitabının 144'üncü sahifesinde, Butto'ya atfen kaydettiği "Amerikalılardaki fil kini" acaba bu mudur, diye düşünmekteyim.)

Burada da Batı'ya, KGB'den yüksek seviyede bir iltica var, mültetecinin adı da Yury Vasilyevich Krotkov —bu kez gerçek ad.— İltica yeri Londra, iltica tarihi de 13 Eylül 1963, Kasenov'un gelişinden pek uzak bir tarih değil. Verdiği bilgiler arasında en önemlisi, Moskova'daki Fransa Büyükelçisi Maurice De Jean ile eşi ve bir de Hava Ataşesinin eşi Madame Guibaud üzerinde bir şantaj operasyonu icra edilmiş olduğu ve Ataşe Guibaud'nun bundan dolayı intihar ettiği. (Bu

operasyonla ilgili ayrıntıları konumuz dışında sayıyorum.)

Moskova'da, Korutürk'ün yanında Müsteşar olduğum tarihlerde, Dejean da orada Büyükelçiydi. Hem mesleki konulara hakimiyeti, hem de sosyal ilişkileri açısından kordiplomatik alanında başarılı izlenimi verirdi. Bir gün bizi akşam yemeğine davet etti. Büyükelçilik ikametgahı, Çarlık döneminde, altın madeni işleten birinin malikanesiymiş, geçmişin görkemini yansıttığı söylenebilirdi. Yemekte servis yapılırken, kaldırılan porselen tabaklar, gümüş çatal ve bıçaklar yerine bunların altından imal edilmiş olanları konmaktaydı. Öyle ki, tatlı servisi yapılırken sofrada, şamdanlardan çatal ve bıçaklara kadar her dokunulan altın olmuş, adeta peri padişahı ile yemek yenir hale gelmişti. O zamanlar oldukça kötü ekonomik koşullar altında yaşayan bir ülkenin başkentinde verilen böyle bir ziyafeti ve bu ziyafeti vereni unutmak, tahmin edileceği veçhile, bir hayli zor. O günlerde, çevresinde olumlu izler bırakmakta olan bir Büyükelçinin şantaj çemberi ile çevrilmiş olduğunu öğrenmek üzücü bir şey ama aslında bu hiç de sürpriz değil. Biz Moskova'dayken, şantajın orada bir devlet politikası haline getirilmiş olduğunu sağır sultan dahi biliyordu ve iş, öyle bir hale gelmişti ki, arada bir duyulan intihar olayları adeta vakayı adiyeden sayılıyordu.

Dejean'ın başına gelenleri ben, 1976 Ağustos tarihli "Reader's Digest" dergisinin Kitap Özeti kısmında "KGB: Kırlangıç yuvası" başlığı altında okudum. ("Kırlangıç", şantaj için özel eğitilmiş güzellere denirmiş. Bunlar diplomatların etrafında şuh jestlerle uçarlar, müsaadekar olanların omzuna konarlarmış.) Bu yazı John Barron'un yazdığı, 1974'te yayımlanan "KGB: Sovyet gizli ajanlarının gizli işleri" adlı kitaptan alınmış. John Barron'u anımsayacaksınız, Haydar Tunçkanat'ın, doğruluğunu ispata bir ömür adadığı belgelerin —şu biraz önce söz ettiğim, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği'nden kaldırıldığı iddia edilen Dickson belgelerinin —sahteliğini ve Tunçkanat'ın KGB oyununa geldiğini ispata çalışmış kişidir. Zaten John Barron adı, o yıllarda, soğuk savaşa kitaplarıyla katılmış ve karşı tarafın yılanlarını, köstebeklerini deşifre etmeye çalışmış bir insan olarak uluslararası alanda duyulmuş bulunmaktaydı. (Böyle bir üne, Ağca hakkında yazdığı kitaplarla bizim Herze'nin de soyunmuş bulunduğu hatırlardadır.)

Peki, De Gaulle bu iddia karşısında ne yapmış? Dejean uzun uzun sorguya çekilmiş, Moskova'dan yolladığı tüm raporlar ince ince incelenmiş, görevini kötüye kullandığına dair hiçbir kanıt rastgelinme-

miş, sekiz yıl kalmış olduğu Moskova'dan Merkeze alınmış ve De Gaulle kendisine "demek hanımları pek seviyoruz" demekle yetinmiş. Daha sonra "Fransız-Sovyet Sanayi İşbirliği Cemiyeti" Başkanlığına getirilmiş ve bu sıfatla birkaç kez Moskova'ya gidip gelmiş.

Bu satırları okuyanlar arasında De Gaulle'ün tutumunu yadırgayanlar olabilir. Yadırgayıp yadırgamamak, yapılmış soruşturmanın sonucuna bağlıdır ki bunu bilmemiz mümkün değil, fakat biz onun hakka ve hukuka toz kondurmadığını kabul mecburiyetindeyiz. Görünüşe göre onun, Amerikalıların kendisini oyuna getirmek istediğine inanmış olduğu ve hareketlerini, tedbirlerini ona göre ayarladığı anlaşılıyor. Sanırım bu kıssadan şu hisseyi çıkartabiliriz: "Şantajla açık kalmak öyle tehlikelidir ki, bundan tuzak hazırlayan yararlanamasa bile başkaları yararlanmaya kalkışabilir."

Krotkov'a gelince, 1969 Ağustosunda Viyana'da Barron'la görüşmüş ve ABD Senatosu İç Güvenlik Alt-komisyonunda, KGB'nin eylemleri üzerinde 1000 sahifeyi aşan izahat vermiş.

Şimdi bunları bilirken, 1968 olaylarında CIAMAS mührü yoktur diyebilir miyiz?

* * *

1964 Kasımında geldiğimiz Paris'ten 1969 Kasımında ayrıldık. Bu süre zarfında hem tarih, hem biz çok kritik günler yaşamıştık. Döndüğümüzde Türkiye'mizi büyük bir kalkınma hamlesi içinde bulduk. Tabiidir ki, dışarıdayken yurdumuzda olanlardan habersiz değildik, ancak duymak ve okumak başkaydı, görmek ve yaşamak ise bambaşka. Artık ne 1960 öncesinin hukuka saygısızlıkları ve kuyrukları, ne de 1960 sonrasının zorbalıkları vardı ortalıkta. Yeni iktidarın bulunduğu yere geliş şekli ne olursa olsun, ülkeyi doğru yönde, doğru hızla götürmeyi başardığı belli oluyordu. 1960'ların ikinci yarısını tarihçilerin, Cumhuriyet tarihinin en istikrarlı dönemlerinden biri sayacaklarından ben şüphe etmiyorum. Eğer Demirel, bazı hatalarına rağmen, yıllarca fırtınalara ve zamana kafa tutabilmişse, darbelerin getirdiği bin mihnete rağmen halktan tekrar vize almayı başarabilmişse bunu, o tarihlerde gerçekleştirdiklerine, fakat ondan da fazla Türk ulusunun kadirbilirliğine ve hafıza kuvvetine borçludur.

Ama ne oluyordu, biliyor musunuz, Türkiye bazı dış çevrelerin

bize yeterli gördükleri oranı aşan bir hızla büyüyordu ve tabii bu gidiş onların işine hiç gelmiyordu, ergeç buna çare bulmayı düşüneceklerdi. Demirel'i helikopterle doruğa indirenler onu, Türkiye'yi gereğinden fazla kalkındırsın diye değil, gelişmeyi kontrol altına alsın diye getirmişlerdi. Onlar bizim, sağlığımızı yola sokacak lokman hekim bulmamızı değil, sadece pansuman yapacak ve verdikleri reçeteyi uygulayacak sağlık görevlisiyle yetinmemizi yeğlemekteydiler. İşte ben, 1960'lardan 1970'lere geçerken ortaya çıkan bunalımın kaynağını, bazı dış çevrelerin bu anlayış ve tutumunda buluyorum. O tarihlerde anarşinin arşa tırmanmasını, Büdbükat'ın bu insafsız kuralının uygulanmasında görüyorum. Bu vesileyle onlar bir noktayı daha iyi anlamış oldular: Türkiye'nin idaresi kendilerine emanet edileceklerin beyin ve mide röntgenleri çok daha iyi çekilmeli, ileride ne edebilecekleri daha dikkatle bir fütürolojik incelemeden geçirilmeliydi. Anadolu havasını ciğerine çeken kişiyi, nimetini yediği toprağa ters düşürmek kolay olmuyordu. Şuuraltına yabancı hayranlığı sindirilmiş olanlar tercih edilmeliydi. Şuuraltını etkileme eylemi, yüzyılı aşan bir süreden beri sürdürülmekteydi. Uzun zamandan beri hazırlanmış, tohum atılmış topraklardan ürün almak artık zor değildi. Ancak 1969 seçimleri de yaklaşmaktaydı, beklenebilirdi, beklendi sonuç beğenilmedi, harekete geçildi ve 12 Mart 1971'de iş bitirildi.

* * *

1960'ların ikinci yarısında, ülke grafiği yukarı giderken, meğer bendenizinki sığır indirilmiş. Gerçi ortalıkta bir şeyler olduğunu hissediyordum ama işin vahametini anlamakta zorluk çekiyordum. İbrenin sığır geldiği hususunda dikkatim çekilmemiş de değildi. O günleri iyi anlayabilmem için denizin bitmesini, başka bir deyimle emekliliğimin gelmesini beklemeliymişim. Ama bugün bile, o günlerde ettiğimden, daha doğrusu hiçbir şey etmeyişimden başka bir şey edebilir miydim, kestiremiyorum. Durumu dramatize ettiğimi düşünebilirsiniz, fakat ben bir noktada buluşabileceğimizden ümidi kesmiyorum. Bir şeyi hemen belirtirim, şimdi "iftıra anatomisi"nin çok önemli bir yerine gelmiş bulunuyoruz ve çok iri bir ura neşter dokundurmak üzereyiz:

Türkiye'ye geldikten kısa süre sonra Lord Milross'un, hiç fütür duymaksızın sağda solda söylediği, "Berduk'un meslek yaşamı sona

ermiştir, artık onun Büyükelçi olma ihtimali yoktur" şeklindeki karameti zaman zaman kulağımıza gelir oldu, tabii bu, ailemiz içinde büyük huzursuzluk yaratıyordu. "Bu Lord Milross da kim ki, dediklerinin kıymeti harbiyesi ne ki" dediğinizi duyar gibiyim, size izahat vermeliyim: Lord Cenaplarının "Havana kahramanı" olması yanında, falcılığın "fütüroloji" dalında uzmanlaştığını, birçok politikacı, asker ve diplomatın, çok kez kendilerine dahi danışmadan, fallarına baktığını gayet iyi biliyorduk. IBM nezdinde, fütüroloji üzerinde seminer görmüş olan Lady Milross'la tam bir ahenk içindeydiler. O, "Lord Milross da kim oluyor?" demekle geçiştirilecek biri değildir. Nazlı Ilıcak'ın kitabındaki resmin teyit ettiği vechile, 27 Mayıs öncesindeki yerinden Madanoğlu ve Denizkurt ile dostluk günlerine, liderlere yol açılıp kapatılması eylemlerinden ülkede papatya tarımının başlatılmasına kadar pek çok olayda perde arkası deneyimi kazanmıştır.

Sözlerinin kıymeti harbiyesine gelince, biraz önce Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay'ın Özel Kalem Müdürlüğüne atanmam için öneride bulunanın kim olduğunu açıklayacağımı söylemişim. Bu Lord Milross'tan başkası değildi. Peki, ne olmuştu da bana, çok güvenilir olmayı gerektiren bir görev önerilirken, aradan çok geçmeden mesleğimin durdurulduğu ileri sürülebiliyordu. Daha evvel söylediğim bir fikri tekrarlıyorum: "Güvenilir olma niteliğim yara almışsa bunun neden ileri geldiğini Paris'te bulunduğum süre içinde aramam gerekir-di."

Lord'un abartıp abartmadığını, mesleğimin gerçekten durdurulup durdurulmadığını acaba başka kim bilebilirdi? Bu konuda bir şey söyleyebilecek biri aransa, Paris'te birlikte bulunduğumuz nam-ı diğer Hüseyin beyden daha münasip biri bulunabilir miydi? Şimdi bir de ona danışalım: 8 Şubat 1988 günü, Eymür raporunun açıklanmasından bir gün sonra, fakat raporun ne çapta dalgalar yaratacağı aklıma gelmeksizin onu görmeye gittim. Meslek yaşamımın o tarihlerde durdurulup durdurulmadığı hakkındaki soruma aynen şu yanıtı verdi: "Evet, stop ettirildiğini biliyordum, o zaman niçin bana gelmedin ama bugün de istersen yine de bir şeyler yapabilirim." Bu sözler acaba ne anlama geliyordu? Bir şey belliydi, Hüseyin bey bu işi gayet iyi biliyordu. Durumu düzeltebileceğini sandığına göre, —artık neyi düzeltercekti, ben Bakanlık ay sonunda emekliliğimi isteyeceğimi bildirmiştim— hakkımda verilen kararda onun verdiği raporun etkisi olmadığı düşünülebilir miy-

di? Fakat aradan geçen yirmi yıla rağmen o hâlâ benim bir şeyler itiraf etmemi bekler bir hava içindeydi. Geç de olsa itiraf etmeli ve şapkasını zafer tüyü ile süslemeliydim. Artık belliydi, onun benim suçluluğum hakkındaki kanaati, uzun yıllara dayanacak kadar kuvvetliydi. Mamafih kendini kanıtlamak için benden kazanacağı tek tüye pek ihtiyacı da kalmamıştı. Tarihi bir köşkte başarı ile yaptığı sorguculuk sonucu şapkasını simsiyah tüylerle donatmıştı.

* * *

Meslek yaşamımın içine itildiği çukurun ne kadar çamurlu olduğunu gösteren kanıtlar sunmaya devam ediyorum:

50'li ve 60'lı yıllarda, ihtilal söylentilerinin ortaya hemen her çıkışında adından söz edilen ve fırsat çıkar çıkmaz emekliliğe sevk edilen Kurmay Albay C.Y., rahmetli kayınpederimin yakın dostuydu. Meslek yaşamımın geçirdiği bunalım, bunalımdan da öte kıyım hakkında dikkatimizi ilk çeken o olmuştur. "Kıyımın kahramanı" ile "Havana kahramanı"nın aynı kişi olduğunu, Millross ile ekibinin — "ekip" sözcüğüne dikkatinizi bilhassa çekmek isterim— sunduğu rapor ile mesleğimle oynandığını ilk kez ondan öğrenmiştik. Şu veya bu şekilde C.Y.'ı eleştirenler olabilir belki ama Allahın tek kulunun ortaya çıkıp da onu bir "vatan haini"ni korumakla itham edebileceğini hiç sanmıyorum ve hâlâ suçsuzluğumu kanıtlamam gereği kalmışsa, onun bu tutumunu kanıtlardan biri olarak sunuyorum. İstikrarsızlığın yarattığı tehlikelerle dolu, tilkilerin nimet kapmak için gezindiği bir ortamda içindeki aslanı susturamamış, günü gelince sessiz sönmeyi de bilmiş bu insanı daima rahmetle anacağım.

* * *

Bütün bunları anlatıyorum ama şu soruyu da kendime sormadan edemiyorum: "Bu işin içyüzünü benden dahi iyi bilen biri yok mu?" Eğer varsa onun benim hatalarımı, abartmalarımı düzeltebileceğini düşünüyorum. Bu tabii Fuat Doğu'dan başkası olamaz. İstesem, gayret etsem her halde kendisi ile görüşmek imkanını bulabilirdim ama belli ki o konuşmak istemiyor. Onun bu susuşunda "eski askerler"e has bir vekar var, suskunluğu her halde benim için bozacak değil. O konuşsa

ortalığın ne hale gelebileceğini düşünebiliyor musunuz? Hem asker olmanın, hem de o önemli görevde bulunmanın sırtına yüklediği sorumlulukların bilincinde olduğundan şüphe edilemez. Öyleyse ben onu niçin rahatsız edeyim? Ama izniyle bana gösterdiği çok kibar bir jesti buraya kaydedeceğim:

Kuveyt'te, "o acayip Bulgaristan serüveni"ni öğrenişimden altı yedi yıl kadar önce bana bir gümüş resim çerçevesi ile porselen bir tabak yollamak nezaketinde bulunmuştu. Aslına bakarsanız, bugün Doğu'ya ben bir yerde tesadüfen rastlasam onu tanımakta biraz zorluk çekerim. Kendisi ile ilk kez, o da Dışişleri Özel Kalemi'nde, Lizbon Büyükelçiliği'ne gitmeden önce Bakana vedaya geldiğinde karşılaşmış, selamlaşmışuk. Armağanlarını aldığımda tabii ki teşekkür etmiş, fakat bu jسته hak kazanmak için ne yaptığımı anlamakta biraz zorluk çekmiştim. Ama her geçen yıl yeni şeyler öğrendikçe armağanların manevi değerini daha iyi anlar oldum. Bir zamanlar kafamda duran soruya yanıt aramama artık gerek yok: Ben yanıtı gayet iyi biliyorum.

* * *

Şimdi tekrar gelelim Eymür beyin eşsiz yardım ve himmet ile inşa ettiğimiz EB-48348 sayılı yol bağlantısına ve kendisine hiç sorulmadan yaptığı itirafa, hani demişti ya, "Y.İ.S.'ten yani Yabancı İstihbarat Servisinden 'giden' bilgiye rağmen bir suçlunun yakasına yapışılmadığı"nı ifade etmişti ya işte o noktaya dönelim ve buradan etrafa atf-ı nazar eyleyelim:

Anımsarsınız, Üstat Eymür, Türün'ün kapısına kadar gidiyor, kapıdan girip çıkan güzelleri seyrediyor, gidişattan memnun olmaksızın geri geliyordu. Hangi döneme rastlıyordu bu "hanımsal olayları izleme gayreti", 60'ların sonlarına, 70'lerin başlarına değil mi? Yani ülke destabilize edilmekteyken, Eymür, Y.İ.S.'ten gelen tarife uygun insan avlamakta, oradan gönderilen reçeteye uygun ilaç dağıtmaktaydı. Kısacası Lordu Milross'un, "benim mesleğimin sona erdiğini söylediği günler"le, Eymür'ün Y.İ.S. formülüne uygun hareket ettiği dönem birbirine çok yakın, adeta içiçe görünüyor. Üstelik iki olay aynı römorkörün çektiği mavnalar gibi aynı yöne seyretmekte. Römorkörün taşıdığı bayrağın rengine gelince, bir şey demecyım hep aynı şeyleri tekrar etmekteyim.

Şimdi durumu bir zabıtle tespit edelim ve "Tarih Bürosu"na sevk edelim, ama bu arada bir şey belirteceğim: İşte o zamanın durdurulamayan frensiz inişi 24 Nisan 1989 günü Danıştay'ın kapısı önünde bir kazaya neden olacak, veli nimetin başına kırk adet dikiş attıracaktı.

* * *

1968'de Paris'ten Bakanlığa döndüğümde, yeni görevimin ne olacağını kendisi ile görüştüğüm Genel Sekreter Zeki Kuneralp, Bakan Çağlayangil'e benim için önereceği görevler arasında Birinci Daire Genel Müdürlüğünün de bulunduğunu söyledi. Her hangi bir yöne uçabilmek için bundan daha uygun füze üssü bulmak zordu. Birinci Dairenin faaliyet alanına Amerika ile Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkiler giriyordu. Beş yıl önce tedvir ettiğim İkinci Daireye kıyasla işleri daha kolay bir daire sayılabilirdi. Ben ilk reaksiyon olarak bu görevden ayrılmakta olan Melih Akbil'in yerine, yardımcısı meslekdaşım dururken ben atanırsam bundan üzüntü duyacağımı söyledim, fakat görevi reddetmedim. Sonunda Birinci Daireye yardımcısı, Personel Genel Müdürlüğüne de ben getirildim.

Meğer bazı meslekdaşlarım araya girmişler ve beni Personel için "hararetle" tasviye etmişler, çünkü ben gerçekten "hakşinas" biriymişim, bunu Çağlayangil'in bizzat kendisinden işittim. "Hakşinas" mıydım değil miydim bilmiyorum ama öyle olmanın ya da öyle sanılmanın zararını fazlasıyla çektim. Beni bu göreve uygun görenler, Personelin, benim geleceğim için, Birinci Dairenden çok daha az yararlı olacağını bilmez değildiler. Kendilerine sormak isterdim, bana iyilik mi ettiler, yoksa bir "maverick'i" yol dışına mı ittiler? Beş yıl önce, aynı göreve getirilmek istendiğimde, dış göreve gitmeyi tercih etmiş, Büyükelçi olma şansımı en az beş yıl ertelemiştim, demek buraya getirilmem, benim için bir kadermiş.

Derken "hakşinas olma" deyiminden anlaşılan farklar çıkmaya başladı ortalığa. İş yönetenin nesnel olması gereken tutumuyla, kişilerin öznel yaklaşımları arasında çelişki belirmesi görevin önlenemez bir özelliği idi. Sizin yaklaşımınızla Bakanınızinkinin aynı olması günü kurtarabilirdi ama bu, yarının güvencesi olamazdı. Nitekim öyle oldu, ben bu görevdeyken 12 Mart geldi, Çağlayangil gitti, Olcay

geldi, çocukluğumdan beri sürdürdüğüm ve değer verdiğim bir dostluk gitti.

* * *

1968 Kasımında geldiğim Ankara'dan, üç yıl Personel Genel Müdürlüğü yaptıktan sonra, 1971 Kasımında Kuveyt'e doğru yola çıktım. (Bu süre zarfında yeni Personel Kanunu yürürlüğe girdi. Bunun bize yaşattığı sıcak günlerin anlatımına da yer ayıramayacağım.) Büyükelçi olduğuma göre artık mutlu sona erişim diyebilir miydim? Bunu demeyi ne kadar isterdim ama olaylar öyle gelişti ki bunu diyemedim. Böyle olsaydı, takvimlerin "24 Şubat 1976'yı gösterdiği o uzun günü yaşamazdım. Meslekte en üst kata ulaşma anı sanırım bir durum muhakemesi yapma zamanıdır:

Lord Milross'un Büyükelçi olduğumu duyduğunda söyledikleri, beni üst kata çıkaran asansörün mekanizması ile oynanmak istendiğini gösterir niteliktedir. Esasen tebrik bekleyemezdim kendisinden, ilişkilerimiz on yıl sürecek bir kopukluğa girmişti zaten, fakat dediklerinin düşünebileceklerimi bu kadar aşabileceği de aklıma gelemezdi. Benim yeni görevime atanmamdan duyduğu hayret o kadar büyük olmuş ki, kontrolsüz şekilde sunulduğu belli olan bir keramet buyurmuş: Büyükelçi olmamı Olcay'la çocukluk arkadaşlığımıza atfederek, ona şükran belirtmem gerektiğini öyle sözlerle ifade etmiş ki, bunları buraya alsam sizlere saygısızlık etmiş olurum. Önüme konan maniaların aşılması olduğuna inanılmasaydı, atanmam bu halde, bu çapta hayret uyandırmazdı işin uzmanı nezdinde. Düşünün bir kere, Büyükelçi olmam için arkamda bu görevin gerektirdiği mazi ve kıdem varken, Devletin süzgecinden geçmeyi başarmışken, bunu tek kişinin bağımsız kararına atfetmek, kısacası basite یرca etmek için, insanın kendisine özgü bir devlet ve hukuk anlayışı olması, hukuk anlayışının zedelendiği anları yaşamış bulunması gerekirdi ki, gerçekte de durum buydu.

Tabloya biraz renk katarak diyeceğim ki, 70'li yıllar ülkemizde, Lord Milross damgasının saklı durduğu yıllar olacaktı ve bu yıllarda üretilen çamur benim de üzerime sıçrayacaktı. O yılların, yakalarını kaldırarak köşelerde dolaşan, adı duyulmuş ya da duyulmamış kahramanları varır. Duyulmuş olanı şu bizim malum Herze-pâredir. Ben bunlardan ikisini daha zikredeyim: Pollack ve Matthieu, bunlar da malum-pâre'den daha az hareketli olmuş degillerdir ve o gidince onun yeri-

ni boş bırakmamış kişilerdir. Kendilerine açık tutulan alanlarda, bunların rahatça at koşturmalarına yardımcı olanların, onlara geri hizmet sağlayanların aramızdan çıkmış olmaları muhakkak ki insana acı gelir, bütün bu marifetlerin amacına ulaşmış olabileceğini düşünmekse, bundan daha da hazin bir tecellidir.

* * *

Şimdi meklekdaşlarımdan özür dileyeceğim, Lady ve Lord Milross'un Dışişlerinden esirgemedikleri yüksek ilgileri üzerinde de bir iki şey söyleyeceğim. Kırk yıllık meslek yaşamını otopsi masasına yatırmak zaten bir şeyler kaybetmeyi göze almak demektir, ancak bu kayıpları sınırlı tutmak hususunda da özen gösterilmelidir. İşte şimdi ben, bu özeni göstererek kıldan ince bir köprü üstünde yürümek üzereyim. Sürç-ü kadem eylersem, umarım dostlarım beni affederler:

Lord Milross, ülkemize değerli elemanlar yetiştirmiş seçkin bir okulumuzda bulunmuş, tanınmış çok kişinin sınıf arkadaşı olmuştur. Karar alma mekanizmasını ellerinde tutanlar, eğer istemiş olsalardı, ondan çok kişi hakkında görüş alabilir ya da kanaat sorabilirlerdi. Böyle bir şey olmuş mudur, olmamış mıdır, bunu söylemek zordur ama kendisi yıllar boyu bu izlenimi vermekten geri kalmamış ve buna inandırdıkları arasına kulunuzu katmıştır.

Diyeceksiniz ki, bir Çağlayangil'i, bir Güneşi ya da bir Ökçün'ü bu çeşit Lord'lar nasıl etkileyebilmişlerdir? Onların masasına, ilgili servisten ya da etrafa söz geçirebilecek etkili çevrelerden gelen bir not konmuş olsaydı —ve denseydi orada, şu adam Bulgarın hizmetindedir— onlar ne kadar iyi niyetli olsalar, rahatça karar alabilirler miydi? Bu mekanizmada seçmek kadar, belki ondan da fazla elemek önemlidir. Zira eleye eleye ortada, istenenlerden gayrisi bırakılmayabilir. Seçeneği, istenen sonuç elde edilene kadar, daraltmak Büdbukat sanatlarından biridir.

Lord ve Lady'nin, kendilerine duydukları güven sonunda öyle bir noktaya geldi ki, değerlendirmelerini hiç çekinmeden etrafa arz etmek dönemine girdiler. Mesela Lady Milross, Büyükelçiliklerimizde, yabancı Büyükelçi eşlerinin, Türk eşlerden daha başarılı olacakları gerekçesi ile, onların tercih edilmeleri şeklinde tutarsız bir görüşü savunur oluverdi. Benim saygıdeğer meslekdaşlarımla, yabancı kökenli de

olsalar, saygıdeğer eşleri hakkında fikir yürütmem asla bahis konusu değil. Ancak Türk kadınlarını ikinci plana iten bir zihniyete, bu bir Türk kadınından da gelse, isyandan daha zayıf bir davranışla karşı koymayı da kendime yediremem.

"Talih bir gün dönseydi bana nazikane" ve "insan türünün en mükemmel örneğini nerede bulabilirim?" deseydi, ben ona bunu, Türk kadınları arasında aramasını önerirdim. Özverileri, çalışkanlıkları, dürüstlükleri, irade kuvvetleri, fizik güzellikleri ile her zaman iyi ana, iyi eş ve iyi evlat olmasını bilmiş bu iyi insanlara toz kondurulmasını önlemek hepimizin boynumuzun borcudur. O kadar ki, ben şahsen, tarihin bazı dönemlerinde, Türk kadınının geriye itilmiş olmasını erkeğin bir günahı sayarım. Ben bunu bütün ruhumla benimsemişken aksini savunana nasıl saygı duyarım?

* * *

Kısacası, Büyükelçi olmam, ambargonun sona ermesi anlamına gelmedi, üstelik bu, azalacağı yerde daha da kuvvetlendi. Milross'lar sağolsunlar, daha da genişlemiş — ilerde Bakan olacak bir damat da eklemiş— aile meclislerinde eylem birliğine vararak doğru bildikleri yolda yürümeye devam ettiler. Aşağıda tekrarlayacağım vakalar, ambargonun kapsamını ve mesleğin sonuna kadar sürdüğünü gösterecek mahiyettedir. Bütün bu sahneler, Çekoslovakya'da yaşadığım bir olayla, daha doğrusu bir "sahne darbesi" ile sone erecektir. (Bu olaya henüz değinmedim, izninizle ben de bir "sahne darbesi" yapmak istiyorum. Şimdilik ilk ipucunu vereyim: Meğer ben Çekoslovakya'da, Bulgaristan'dakini de gölgede bırakan bir ihanet eyleminde bulunmuşum ve bunu tespit eyleyip hükümete bildiren de Necdet Üruğ olmuş.)

Memuriyetimin ilk yarısını beş NATO ülkesi ile NATO'nun muhasımı ülkede geçirdikten sonra, Büyükelçiliğim sırasında Batı ülkelere uzak kalmam bir rastlantıdan ibaret miydi? Eğer ben 24 Şubat 1976'dan sonra devam ettirdiğim araştırmalar sırasında bazı gerçeklere rastlamasaydım, bunun rastlantıdan başka bir şey olduğuna kendimi bile zor inandırırdım. Fakat şimdi elimde, başkalarını değilse bile kendimi inandıracak ve beni tam inançla konuşturacak bilgiye sahibim: Meğer ben, memuriyetteki son yılların da ulusal sınırlar dışında duran bir güvenlik ağına takılmışım. Bunu öğrenmek benim için, 24 Şubat

1976'dan duyduğumdan da büyük bir şok oldu. Ülkemde beni anlayanlar, durumumu düzeltmem isteyenler olmasına rağmen, bir noktada durdurulmak istenişimin sırrı benim için artık açıklığa kavuşmuştu. Bunun nedenini H.E.M. üçgeni (Erze-Eymür-Millross ve şürekası) dışında aramak kanımca boş bir gayret olurdu.

Şimdi anlattıklarımla kendimi aydınlığa kavuşturmak zorunda bıraktığım iki konu daha çıktı ortaya: Bunlardan birincisi Çekoslovakya'da geçtiği ve hükümete Üruğ tarafından bilgi verildiği iddia edilen olay —ki bunu "Hassasiyetin İnce Gülü" başlıklı bölümde açıklayacağım. İkincisi, ulusal çizgiler dışında duran güvenlik ağı ki buna, "Kartacalılar ve Korentliler" başlıklı bölümde "Fişler Skandalı" öyküsünü anlatırken yeniden geleceğim.

* * *

1960'lardan 1970'lere geçiş, diğer on yıllık bir birimden diğerine geçiş gibi tek olayla, darbe ya da seçimle gerçekleşmedi, bir "intikal süresi" gerektirdi. Bu süre, Genel Seçimlerin yapıldığı 12 Eylül 1969'dan, bir demokrasi ucubesinin yaratıldığı 12 Mart 1971'e kadar devam etti. Ucube bir türlü estetik ameliyattan geçirilemedi, etrafı yakıp geçti ve nihayet 12 Eylül 1980 günü süngüyle tarihe sevk edildi.

Bizi belli bir kıvamda tutmak isteyenlerin, 1969 seçimleri sonucundan memnun kalmadıkları kısa zamanda belli oldu. 1965 seçimlerinden önce ortaya çıkan, Demirel'in önündeki maniaları yıkan "Con Ahmed'in makinesi" var ya işte o yeniden harekete geçirildi. Bu kez sağına soluna takılan kesici, patlayıcı eklerle daha da kan dökücü hale getirilmişti.

Makinenin harekete geçmesini kolaylaştıran nedenlerden biri, belki de en önemlisi, seçimi kazanan partiden bir grubun kopması ve bunların yeni bir parti kurması oldu. Kanımca bu kopma, Büdbukat tarihinin en zehirli eylemlerinden biri olarak anımsanacak ve kesinlikle tarihçinin gözünden kaçmayacaktır. Kopanlar, koptuklarının yapmadığı, neyi yapacaklarını umuyorlardı da, hem de seçimden kısa süre sonra, dere ortasında at değiştirmeye kalktılar? Bunu yapmakla ülkemize, tarihimize acaba ne kattılar? Onların bu yaptığında doğru yolda ilerleyen aracın tekerine çomak sokma azizliği var. İşte bu nokta, demokrasinin dejenere edildiği noktadır.

Gidişatın aldığı yönü farkedenin İnönü olduğunu gösteren bir kanıt var önümüzde. 1969 Ekim seçimi sırasında söylediği şu sözler oldukça manidardır ve müdahaleyi yumuşatmış olduğundan benim şüphem yoktur: "Darbeye heves edecek kadar gözü kararmışların demokراسiyi bertaraf etmelerine izin vermeyeceğiz... A.P. iktidarı ile dalaşmayacağız."

Büdbükatçılar da tabii ki aptal değildiler, tehlikeyi hemen farkettiler: İnönü'nün bu sözleri ülkeye huzur getirebilecek nitelikteydi, onu hemen partisinin başkanlığından ettiler, böylece ülkeye dalaşma özgürlüğü getirdiler. Benim bu sözlerimi şüphe ile karşılayanlar varsa, ben onlara, Ecevit'in, eski CIA başkanları ile birlikte katıldığı, BBC'nin "Hypotheticals" (Varsayımsal durumlar) adlı programında konuşulanları anımsamalarını öneririm.

* * *

Şu anda, bir takım çağrışımlar var kafamda ve belleğimin duvarında bir takım gölgeler uçuşuyor. Aklıma aynı anda o kadar çok olay ve isim geliyor ki, ışığı ayarlayamazsam hepsi birbirine karışacak ve ortadan kaybolacak. Ben hemen gerekenleri yakalayıp Büdbükat süreci içindeki yerlerine yerleştirmeli ve gerisini ekrandan silmeliyim:

O.D.T.Ü.'nün Kommer'li, Kurdaş'lı yıllarındayız. Hani şu, Y.İ.S. elemanı Büyükelçi Kommer'in alev alan aracı. Hani şu, MAO'nun kaleminden çıkan kızıl kaplı kitabın kampüste dağıtıldığı günler. Hani şu "destabilizasyon" denen cadıyı saçlarından yakaladığımız bahar ve etrafta yumrukları havada genç insanlar. Ne zaman olmuştu bunlar? Yaşı pek küçük olmayanların belleklerinde yaşıyor olmalı tüm bu olaylar. Son yarım yüzyılda öyle olağandışı şeyler görüldü ki, hangisi hangisinden önce ya da sonra, saptamak kolay değil. Bunları 60'lı yılların son, 70'lilerin ilk günlerinde yaşamıştık galiba, evet öyleydi, şimdi anımsadım. Johnson'un kaydattığı iksiri Nixon'un elinden içtiğimiz günlerdeydik. Haşhaş tarlalarımız bombalansın diye ahkam kesebiliyordu dostlarımız. Biz de kendimize düşeni yapıyor, kesiyorduk köylümüzün yüzlerce yıllık nafaka damarını ve yaptığımız özverinin karşılığını almakta zorluk çekiyorduk. Bize sunulan iksinir kadehlerinde Helms'lerin, Angleton'ların parmak izleri vardı. Hangi aşiretin ehli idi bu zadegan? Bunlar kendi Anayasalarına, Parlamentolarına ters

düşmekten korkmayacak kadar cesur ve isimsiz, fakat çok geçmeden adları simgeleşecek kahramanlardı.

Ve o günleri bir kez de Batur'dan dinleyeyim diyorum: Hafif bir rüzgar esiyor onun dolaştığı koridorlarda. Uzaklardan, çok uzaklardan uçak sesleri geliyor, kim kimin sırdaşı, kim kime rest çekiyor, belli değil. Muhtıra yazmaktan, hükümet kovalamaktan görev yapmak zor oluyor ve tabutlar taşınıyor mezarlıklara. Yakınımızda, çok yakınımızda anaların hıçkırıkları işitiliyor ve ben Batur'u dinliyorum, gözlerim faltaşı gibi açık.

Ve düşünüyorum, neden kaynatılmıştı ülkemizde cadı kazanı? Bunu hepimizin bilmesi gerekiyor yarınlarımızda bunların tekrarlanmaması için. Türkiye'nin komünizmin pençesine düşmeye en çok o günlerde yaklaşmış olduğunu bugün ileri sürenler var ve iddia ediyorlar: Türkiye tam ateşe düşerken kurtarıldı. "Mesela" diyorlar, "MAO'nun kitabı Sovyetlerin emrine girmiş komünistleri bölmek için dağıtıldı." Buna inanmak pekala mümkün. Fakat ben sıcak sütün acısı dudağımda dururken her yoğurdu tadamam. Emin olun, vatan kurtulsun diye savaş verilmiş olduğuna inansam çaktığımız tüm sıkıntılar helal olsun diyeceğim.

Muzaffer Gökman'ın hazırladığı "50 Yılın Tutanağı"na bakıyorum: Kommer'in arabası 6 Ocak 1969'da yakılmış. Bundan beş altı hafta kadar sonra, 16 Şubat 1969'da, "Kanlı Pazar" yaşanmış ve böylece, o günlere dek, ateş böcekleri gibi karanlıkta yanıp sönen kibritler vermiş tüm ormanlarımızı ateşe. Bunlar 12 Ekim 1969 seçimlerinden önce, acaba amaç ne?

15-16 Haziran 1970'de, İstanbul'da kanlı işçi olayları var. 27 Haziran 1970'de "İstanbul Kültür Sarayı", "Cadı Kazanı" oyunu oynandığı sırada yanar. 10 Aralık 1970'de, İstanbul'da sekiz fakülte kapatılır, ertesi gün Batur, Sunay'a muhtıra sunar ve 28 Aralık 1970'te Edebiyat Fakültesi'ne dinamit atılır. 12 Ekim 1969 seçimleri sonucundan hoşnut olmayanların var olduğu kesindir.

Nihayet 12 Mart 1971 gelir, ama kan dökülmesi azalacağı yerde artmakta, o güne kadar Cumhuriyet tarihimizde görülmemiş bir düzeye ulaşmaktadır. Bunlar vatan ve insan sevgisi ile hiçbir şekilde bağdaşmayacak işlerdir: 14 Mayıs 1971'de İsrail'in İstanbul Başkonsolosu kaçırılır, bir süre sonra ölüsü bulunur. 30 Mart 1972'de, Kızıltepe'de on Türkle üç İngilizin hayatına mal olan, büyük çapta kanlı bir anarşi

olayına tanık olunur. Olaylar birbirini öylesine izler ki, hepsini buraya almak artık olası değil.

Ortalığın durulması için, 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri beklenecektir ve gerek kalmayacaktır artık yangınlara. Gelen koalisyon sistemi ve bu sistemin getirdiği bazı liderler, gelişmeyi yeterince köstekleyecek niteliktedir ve 70'li yıllar, heder edilmiş yıllar arasında yer alacaktır. O günden bugüne çok şeyin değiştiğini kim iddia edebilir, 70'lerin kadrosu hâlâ tümüyle sahnededir. Yeni diye sunulan kişi de eskilerin rahlesinde tedris görmüş biridir. Keferenin değişiklik konusundaki şu teşhisi ne kadar isabetli: "Bir şey ne kadar değişirse o kadar aynı kalır."

Ülke, kan ve ateşle sınav vermekteyken, bizim güzide istihbaratçımız acaba nerededir? Araştırmaya hiç gerek yok, bunu bizzat kendisi söylemektedir: O, Y.İ.S.'ten "giden" bilgiye amel etmekte, Y.İ.S.'in işaret ettiği kişinin üstüne gitmektedir. Görev gereği Türün'e gittiğinde, güzel hanımlara rastlamakta ve onlara ettiğine sinirlenmektedir. Bunların hepsi iyi de, o sırada edindiği alışkanlıklar, yirmi yıl sonra başına iş açacak, bir eski askerle karşılaşacak, onun onuru ile oynanması yüzünden başı ağrıyacak ve sonunda Y.İ.S.'ten başka onun tragedyasını anlayan kalmayacaktır.

* * *

60'ları bitirip 70'lere adım attık ama hâlâ, Büdbukat'ın karşımızda şekillenmiş üçüncü yüzüne ad bulamadık. Bunu ararken, 60'lı yılların, konumuz açısından en önemli olayı olan Johnson'un mektubunu gözümüzden uzak tutmamalıyız. Sam Amca'nın tutumuna yön veren zihniyetle, alacağını almak için borçlusunun vücudundan parça koparmaya kalkışan Shylock'un eylemi arasında bence bir yakınlık var. Shakespeare'in Venedik'te bulup sahneye getirdiği tacir belki de bizim aradığımız adam olabilir. Shylock üzerinde duruşumuzun birinci nedeni, onun insafsızlıkta Johnson'la rekabet halinde olması ise, ikinci neden, Hıristiyan olmayışında aranabilir.

Ben şahsen Shakespeare'i ırkçılıkla itham edene rastlamadım ve ırkçılığı da insanlığın bir yüz karası sayarım. Bu itibarla konuyu bu zeminde getirmeye hiç niyetim yok, ancak bazı tutumların dokunulmazlık çemberi içine alınmasına da taraftar değilim. Umarım Shylock'u hareket noktası olarak söyleyeceklerim, Shakespeare'in insancıl ve evrensel

kişiliğinin verdiği güvence altında incelenir. Aslında yazarın tacire ettiği azizliğin nedenini, yazarın kötü niyetinde değil, çağın zihniyetinde aramak gerekir. İsa'nın çarmıha gerilişinin günahını, Hristiyanların Musevilerde aramak istemesi, yirmi yüzyıl boyunca, bu ikincilere yaşamı zehir etmiştir. Museviler, yadırgandıkları ülkelerden kaçıp kendilerine vaad edildiğine inandıkları yere sığınabilmişlerse, bunu Türklerin yüksek düzeydeki hoşgörüşüne borçludurlar. İtiraf etmeli ki, onlar da bunu unutmuş görünmezler.

Musevilerin, yirminci yüzyılın ortasında, "tek dişi kalmış canavar"ın taarruzuna uğrayışı ve maruz kaldıkları zulüm, hiçbir vicdanın taşıyamayacağı bir noktaya ulaşmıştır. Museviler de, zulüm sona erince, cellatlarının boynuna tasma geçirmeyi bilmişlerdir. Ancak şimdi, sadece kendilerine cefa çektirenlere değil, tüm insanlığa zimmet çıkarmaya devam etmektedirler. Konunun devamlı canlı tutulması ile, İsrail'e yarar sağlamaya ve faturanın başkalarına ve bilhassa Araplara ödettilmesine çalışılmaktadır. Museviler batının kalelerine öyle yerleşmişlerdir ki, oradan dışarıya çok rahatlıkla taşatabilmektedirler. Çok yerde, mesela ekonomi alanında, dizginler onların elinde görülmektedir. Nazilerin günahından doğan borcun faizi bile, onlara sonsuza dek yetecek düzeye getirilmiştir.

Aslında Musevilerin, Batı uygarlığının ayrılmaz bir parçası olduklarını yadsımak mümkün değildir. Bu uygarlığa, bilimde, sanatta, siyasette katkıda bulunanların bir listesi çıkarılsa, nüfuslarına oranla, Museviler Hristiyanlardan hiç de geri kalmazlar. O kadar ki, Batı uygarlığını, bir "Hristiyan-Musevi (judéo-chrétien) uygarlık" olarak tanımlayanlar vardır. Hristiyanların peygamberi Hazreti İsa ile, bu dinin felsefesine büyük katkıda bulunmuş olan, Saint-Paul ve Roma'nın ortasına kilisesini diken Saint-Pierre'in kökenleri göz önüne alındığında, Hristiyanların, kendilerine bu kadar şey vermiş olan Musevilere ettikleri, daha büyük bir ağırlık kazanır.

Musevilerin, insanlığın vicdanını bu şekilde kullanmakta olmalarının zararı bize de dokunmaktadır. Bizim Batıyla ilişkilerimizde arıza varsa, Musevilerin, İsrail'in yararlarına uygun düşecek şekilde bu ilişkileri ipotek altına almak istemelerinin de rolü vardır. Bu ipotegün ekonomik yönü, politik yönünden de ağırdır. Durum öyle bir hal almıştır ki, Türklerin Hristiyan toplumla uyum sağlayamayacağını iddia edenler arasında Museviler mümtaz bir yer işgal etmeye başlamış-

lardır. Musevileri aralarına almış olan Batı toplumu, onlardan daha laik bir zihniyete sahip Türklerle ilgili işleri sümenin altına itmeye devam etmektedir. Kafalarından bir türlü silip atamadıkları kompleksin başlıca nedeni, tarih boyunca Türkleri, esarete itmek için gösterdikleri çabanın bir türlü başarıya ulaşamamasıdır.

Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde, İsrail'in Musevilerin ve onlara hizmet eden lobilerin etkisi de çok belirlidir. Sırası gelmişken şunu söyleyeyim, bizim Amerika'da destek aradığımız kişi ve lobiler, çok kez orada bizim yararlarımıza destek arayacakları yerde, zararımıza da olsa, bizi Amerika'nın dümen suyundan kaçırmamaya gayret eden ters lobiler haline dönüşüvermektedir. Bunun böyle olması gayet doğaldır da, dış politikamıza yön verenlerin zaman zaman bunu gözden kaçırmaları ya da Amerikalılara gereğinden fazla güven göstermeleri tehlikeli olmaktadır. Her neyse, biz şimdi Shylock simgesini, hem insafsızlığın sınır tanımadığını belirtmesi, hem de Batı ile ilişkilerimizde İsrail'in işgal ettiği yeri işaret etmesi açılarından, Büdbukat'ın üçüncü yüzü için uygun gördüğümüzü söyleyerek konuyu bağlayalım.

BÜDBÜKAT'IN BEŞ YÜZÜ

(Üçüncü Bölüm)

Uçak, pistten ayrılıp masmavi gökyüzüne yükselmeye başladı.ğında, bir kaç yıl önce, Ziya Tepedelen'in, o güleryüzlü ve insancıl hali ile söylediğı, "Büyükelçi olduktan sonra göreve ilk gidişin insana verdiği mutluluk hiçbir şeye benzemez" şeklindeki sözlerini anımsıyor, şimdi ben de bu mutluluğı tadıyordum. Hiçbir zaman geçilemeyecekmiş gibi yıllarca karşımda durmuş olan eşiğı nihayet aşmış, ülkemi ve Cumhurbaşkanımı başka bir ülkede temsil etme şerefine ulaşmıştım. Bunu, ne babamdan bana geçen hakla, ne de nimet dağıtanların etrafında dolaşmakla kazanmıştım. Ateş karşısında alnında ter biriktirerek ekmeğini kazanan demirci gibi ben de, görevimin gereğini yerine getirerek emeğimin karşılığını almıştım.

Türkiye'den Kuveyt'e henüz doğru uçak seferi olmadığından, Beyrut'ta Türk Hava Yolları uçağından, Air France'ın "Caravelle"ine geçtik. (Doğrusu bilmiyordum, bu uçakların adını aldıkları, üç ya da dört direkli yelkenlilerin, Türk gemilerinden geldiğini, bu satırları yazdığım sırada baktığım "Larousse"tan öğrendim.) Beyrut'ta, havalimanında, bizleri görmeye gelen Büyükelçi Ercüment Yavuzalp ve

muhterem eşi ile görüşmek fırsatını bulduk. Kısa bir süre önce, Beyrut'tan, akredite olduğu Kuveyt'e gitmiş olan Yavuzalp'ten orada edindiği izlenimleri dinledik. Gerçi Kuveyt, benim için tamamıyla yabancı bir ülke değildi. Dokuz yıl önce oraya, bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra gönderilen İyi Niyet Heyeti'ne başkanlık etmiştim. Dokuz yıl, hele bağımsızlığını yeni elde etmiş ve hızla kalkınmaya geçmiş bir ülke için hiç de kısa bir süre değildi. Nitekim Kuveyt'te bunu bizzat görecektim.

Kuveyt'e vardığımızda, gayet sıcak ve rutubetli bir havayla karşılaştık. Lütfedip bizi öne almışlar, açılmak üzere olan uçağın kapısı önüne getirmişlerdi. Kapı açıldığında yüzümüze vuran hava bize, fırına girildiğinde yüze çarptandan farklı görünmedi. Aslında farklı idi, zira fırlındaki hava bu kadar rutubetli olamazdı.

27 Kasım 1971 gününü yaşıyorduk, yani yaz ortasında değildik. Sonraları öğrendik, oralarda Kasım ve Aralık aylarında rutubet yüzde yüze varırmış. Bu bana ilk söylendiğinde, rutubetin yüzde yüze varmasının ne anlama geldiğini anlayamamışım. Meğer bu, havadaki nemin kendiliğinden su haline geçtiği düzeymiş. O günlerde, binaların damından yere uzanan yağmur borularında, yağmur yağmadığı halde damlayan su damlaları görürdünüz.

Alanda, Protokol Şefinden başka, bizden önce Kuveyt'e gelmiş olan mesai arkadaşlarım da vardı. Ayrıca, Kuveyt'te ikamet eden bir kaç Türk ailesi de lütfedip gelmişlerdi. Ülkenin bağımsızlığa kavuşması üzerinden dokuz yıl geçtikten sonra nihayet mukim büyükelçi gönderilmiş olmasından mutlu görünüyordlardı.

Ertesi sabah uyadığımızda, bu bölgeye özgü olduğunu sonradan anlayacağımız görkemli bir sessizlikle ve yatak odamızın penceresinde, bir okalıptüs ağacının titreyen yaprakları ile karşılaştık. Yaşamımızın umut dolu bir dönemine başlamıştık.

* * *

Kuveyt'e geldiğimizde Nadir, dokuzuncu yaşına dört ay bir gün eklemiş, Zekiye ise, doğumunun dokuzuncu ayından sonraki ondördüncü gününe gelmişti. Nadir için en önemli mesele bir okula yazılmak, Zekiye için ise, ilk adımını atmaktı. Gerçi kızımız artık,

parmağımızı yakalayıp bacakları üstünde durmayı başarıyordu ama adım atma cesaretini henüz kendinde bulamıyordu.

1971, bize acı tatlı günler sunmaya, sürprizler yaşatmaya ahdetmişti sanki ve bu tutumunu, geldiği andan gidene kadar sürdürecekti. Şubat ayında bize Zekiye'yi sunmuş, bir hafta sonra da kayınpederim Faik Zeren'i aramızdan almıştı. Tıpkı Nadir'in doğumu ile annemin vefatını birbirine yakın tarihlere düşürmesi gibi, bu kez de kader, mutlulukla elemi birlikte getirmişti. Ailesine son derece bağlı ve temiz kalpli, güvene layık olmayanlara güven gösterecek kadar iyi niyetli kayınpederimin eksikliğini, her geçen yıl biraz daha kuvvetle hissedecektik.

Yeni Personel Kanunu da, balkondan düşen saksı gibi başımıza inmişti, sadece herkesinki gibi benim mesleğimle de ilgilenmekle kalmayacak, Personelde olmam dolayısıyla omuzuma sorumluluk yükleyerek beni sahneye de çekecekti. Gerekli hazırlıklar yapılmaksızın, adeta yangından mal kaçırır gibi çıkartılan bu kanunun yerine oturtulabilmesi yıllar gerektirecekti. İlk anda yarattığı görüntü, yıkılan bir barajın yarattığından farklı değildi. Devletin hizmetindekilerin hepsi, yerinden, huzurdan edilmenin kuşkusunu içindeydi. Bazı kişiler de, ortaya çıkan fırsattan yararlanmak hevesine düşmüşlerdi. Bu oportünizm, yeterince kaynamakta olan kazanı daha da karıştıran bir kepçe işi görmekteydi. Hüveyda Maya-tepek'in deyimini ile, yüzyılın afeti ile uğraşmaya memur edilmiştik.

Allah bilir ya, ben kimsenin hakkının kimseye geçmemesi gayreti içindeydim. Genellikle, bir konuda teraziyi birilerinin lehine eğmek, düşman yaratsa da, bazen insana dost da kazandırabilir. Tam tarafsızlık ise, hemen herkesi karşıya almaya çok daha müsaittir, kısacası bu çok nankör bir iştir. İşte ben bu nankör işin içine itilmiştim. Bu böyle olsa da, insanlara kızmaya, darılmaya hiç gerek yok, zira durumu anlayan, takdir eden biri ortaya her zaman çıkabilmektedir. Dışişleri Meslek Memurları statüsünün, Genel Hizmetler Sınıfı ile ilgili hükümleri içinde kaybolmasına yol açacak şekilde hazırlanmış bulunan Personel Kanunu'nda, bu statüyü kurtarma gayretlerimizin başarıya ulaşmasından sonra sırtımı sıvazlayanlar olmadı değil. Bunu, Maliyedeki ve benzer bir durumla karşılaşmış bulunan İşçilerindeki -Kaymakamlar da kendi statülerinden endişe duyuyorlardı- Mülkiyeli arkadaşlarımla koor-

dinasyon sağlayarak gerçekleştirebildiğimizi kaydeder, o tarihlerde, bize anlayış göstermiş yetki sahiplerine, bu vesileyle, gecikerek de olsa, minnet borcumu ödemek isterim. (Sonradan, İçişleri Bakanlığı meslek memurları da, ayrı bir sınıf haline getirilirken, Dışişleri meslek memurları da, ayrı bir sınıf haline getirilemezler miydi, bilemiyorum, zira o tarihte benim Personelde kalmam yeni yönetim tarafından yeterli bulunmuştu.)

Nisyanla kaybolmuş bu olay sırasında, bana teveccühkâr ifadeler yönelten Büyükelçi Namık Yolga olmuştur. Kendisini az tanıyanların, yanlış yere, "görüşlerinin aşırı savunucusu" (sectaire) sayabildikleri, fakat aslında, çok hassas bir beşeri değerler terazisine ve gayet zengin bir kadirşinaslık hazinesine sahip Yolga'nın bu zenginliklerini, o tarihte bir kez daha görebilmiş olmayı talih sayarım. Onun bana söylediği, "üstadım, yaptığınız iş büyüktür" şeklindeki sözleri, bazılarının haksız saydığım eleştirilerini fazlasıyla telafi etmiştir.

Hep düşünmüşümdür, o tarihte, Dışişleri Meslek Memurlarına azizlik etmek mi istenmişti, yoksa durum ortaya bir yanlışlık sonucu mu çıkmıştı, bunu tayin edemiyorum. Maliyedeki arkadaşlarım bana hep bir yanlışlıktan söz ettiler, fakat bunu bana söyleyenler, kanunu hazırlayan komisyonda değildiler.

İnsanları anlamak, olayları değerlendirmek açısından bazen olağanüstü isabet kaydeden, bazen de bile bile karavana atmaya tercih eden Çağlayan'ın de, içine itildiğimiz durumu ve buradan çıkma gayretlerimizi takdir ettiğinden şüphe etmiyorum. Nitekim, 12 Mart'tan hemen sonra, London Clinic'teki odasında, bana söylemek lütfunda bulunduğu sözler arasında, bunun teyidi de vardı. Ama ne çare, vakit eşref saati kıl payı geçmekteydi. Kaderim tam bir noktaya erişmekte iken bir yeni darbe gelecek, çok kişinin izlediği rotayı etkileyecek, herkesinki gibi, belki herkesinkinden biraz daha fazla benimkinin yönünü değiştirecekti.

* * *

12 Mart beni, Londra'da, London Clinic'te buldu. Menderes'in, geçirdiği uçak kazasından sonra yatırıldığı, annemin geçirdiği kanser ameliyatlarından birinin yapıldığı bu hastanede yaşadığım iki hayat tecrübesine, bu kez, yine belleğimle kuvvetle yer edecek bir üçüncüsü-

nü eklemekteydim. Orada önemli bir ameliyat geçirmiş olan Çağlayan-gil, nekahat dönemine girince, kapsamlı bir Büyükelçiler kararname-si hazırlamayı uygun görmüş ve beni personel dosyaları ile beraber Lond-ra'ya getirtmişti. Onun Clinic'teki odasında, sanki bürosundaymışız gibi çalışıyor, televizyonda ilginç bir programa rastlayınca, işe biraz ara verip bunu seyrediyorduk. Bu arada, eski Yunanlıların savaşları ile ilgili bir filmi dikkatle izlediğimizi hâlâ anımsarım.

Müdahale haberi, saat farkının etkisi ile oranın öğle vakti, sabah çalışmamızın bitmesinden hemen sonra, ben tam Çağlayan-gil'in oda-sından çıkmak üzere iken geldi. Çağlayan-gil, ne o anda, ne de daha sonra, önemli bir olayla karşılaşmış olmanın telaşını nebze olsun gös-termedi. O kadar ki, kararname hazırlıklarımız, sanki her şeyi yerli ye-rindeymiş gibi, benim Muhterem Hanımefendiye refakat ederek, Lond-ra'dan ayrıldığım güne kadar devam etti. Kararname hazırlığının ne saf-hada olduğu, zaman zaman bana soruluyor, verdiğim yanıt, en azından tebessüme neden oluyordu. İçinde mevcut mizah duygusunu dışarı pek çıkartmayan Büyükelçi Zeki Kuneralp bile, bu durum karşısında, bu duyguyu saklamaya gerek duymuyordu.

Zahmetle, dikkatle hazırladığımız ve bir anda içi boşalan bu karar-namenin nirengi noktaları hâlâ aklımdadır, fakat lades tuzağı savar gibi, şimdi "aklımda" demenin artık ne yararı var. Zaten belleğim-de ka-lanları açıklasam ve Çağlayan-gil, "onun aklında yanlış kalmış" dese ben ne yaparım? Açıklamada kendimi özgür sayabileceğim nokta, olsa olsa kendi gideceğim yer olabilirdi. Ama ne yazık ki, bu uzun ve yoğun çalışma sırasında, sıra bana gelemeydi. Sonraları Çağlayan-gil, "seni orta bir yere atayacaktım" dedi, bir bakıma "seni Kuveyt'ten başka bir yere gönderirdim" demek istedi. Kanıtlayamayacağım izleni-mime göre, burası bir demirperde ülkesi, mesela Prag olabilirdi. Eğer bu böyle idiyse, kader ilk Büyükelçilik yeri olarak elimden aldığını, dördüncü ve son Büyükelçilik yeri olarak bana iade etmiş sayılabilirdi. Merdivenin bitiş basamağının, başlangıç basamağı olması halinde, kaderin izleyeceği yol farkını anlatmaya, bilmem gerek var mı?

Gerçi Çağlayan-gil, o tarihte kaderime yön veremedi ama bu fırsatı sonradan bulamadı değil. Beş yıl sonra, beni oldukça aktif sayılabilecek bir görevden, Kuveyt'ten, alıp oldukça pasif bir göreve, Brasilia'ya, ata-ması acaba ne anlama gelmektedir? Hakkımdaki kanaati, benim sandı-ğımdan daha olumsuz olduğu ya da beş yılda olumsuzluğa dönüştüğü

için mi böyle yaptı, yoksa bana güvenlik tasması takıldığı için mi fazlasını yapamadı, bunu hiçbir zaman öğrenemeyeceğim.

* * *

Çağlayangil 12 Mart'ta, altlarının CIA tarafından oyulduğunu söyleyegelmektedir. Demirel'in de aynı düşüncede olduğunu gösteren emareler de eksik değildir. O, yeniden iktidara gelme umudunun artması ile, bu yarayı şimdilik açmamayı yeğler görünmektedir. Onların, 1972'de Daily Telegraph'ın ekinde yapılmış olan açıklamaları okumuş oldukları pek bellidir. CIA'nin 1971'de bize ettikleri hakkında benden somut kanıt istense, sunabileceklerim arasında o ekteki bilgiler de bulunur. Demirel ile Çağlayangil, hiç şüphe yok, konu hakkında, benden çok daha fazla bilgi sahibidirler. Onların dediklerine ben ne ekleyebilirim? İkisine de saygım olan bu iki zatın kanaatini, sanırım artık kanıtlar meyanında kayda geçirebilirim. Ancak kanıta bağlamakta zorluk çektiğim bir şey daha var, bunu da onlara sorabilir miyim:

"12 Mart'ta onların altını oyan CIA'dir de, Johnson mektubundan hemen sonra, İnönü Hükümetinin altını oyan ve sonra doruk servisi yapan helikopteri getirip onların önüne koyan acaba kimdir?"

* * *

26 Mart 1971'de kurulan Hükümet de, tıpkı eskisi gibi, geleceğimin olumlu yönde gelişebileceği umudunu bana veren bir hükümetti. O kadar ki, bu benim için düşünebileceklerimin en iyisiydi diyebilirdim. Kaderimi etkileyecek üçlü, Başbakan Nihat Erim, Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, Dışişleri Bakanı Osman Olcay, iyi tanıdığım ve hayrımdan başka bir şey düşünmeyeceklerini sandığım kişilerdi. Fakat Büyükelçilik kararnamesine sıra gelince, hemen herkesin gitmeme gayreti içine girecekleri, yeni açıldığı için listenin en altında yer alan Kuveyt bana uygun görülecekti. O tarihte oraya gitmek için ayak direyenleri kınamamak lazım, zira o tarihten bu yana Kuveyt, bir ya da iki çağ değil, bütün bir tarih atlamıştır.

Acaba ben EKO (Erim-Koçaş-Olcay) üçlüsüne gereğinden fazla mı umut bağlamıştım, yoksa yeteneklerimi fazla mı abartmaktaydım? Şimdi ben, o ezeli saflığımı iyi tartasınız diye, onlarla tanışıklığımın

kapsamını ve geleceğim hakkında umuda kapılışımın dayanağını anlatayım:

Nihat Erim, karşılaştığımızda, konuşacaklarımız hal hatır sormakla sınırlı kalmayacak kadar tanıdığım bir kişiydi. O tarihlerde vefat edeli dört yıl olmuş olan dayım Abdullah Zeki Polar'la tanışıklığı ve ahbablığı vardı. Erim'in, Dışişlerinde Hukuk Müşavirliği yapmış olduğu sırada, yeni bir dünya nizamının kurulduğu günlerde, kendisi de Paris'te hukuk doktorası yapmış olan dayımla mesai arkadaşlığı yapmışlar, bazı tarihi anıları paylaşmışlardı. 12 Mart'tan çok kısa bir süre önce, Dışişlerinde kalmak ya da oradan ayrılmak seçeneklerinin hukuki mesnedini aramakta olan oğlu Işık Asım Erim'in durumu üzerinde, Nihat Erim'le görüşmelerde bulunmuştuk ve bu durumu hayırhahlıkla halle çalışıyorduk. Çağlayangil'le kararname hazırlamak için, Londra'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldığım gün, -galiba 7 Mart'tı- havalimanında Nihat Erim'e rastlamış -galiba o İtalya'ya gidiyordu- ve onunla konuşmuştum. Bir kaç hafta içinde, ülkenin kaderini eline alacak biriyle konuştuğumu, tabii ki bilmiyordum. Hakkımda yapılacak herhangi bir öneriyi onun olumsuz karşılaması için bir neden görmüyordum. Tabii bu, bir Eymür'ün, benim bilemeyeceğim şekilde, onun önüne bir not koymadığı sürece varit olabilir. Oysa o günler, Eymür'lerin peşimde dolaştığı günlermiş. Peşine Eymür düşmüş birinin, hayalinde geliştirdiklerine kavuşabilmesi mümkün olabilir miydi?

Sadi Koçaş'a gelince, 27 Mayıs'ın öncesinde ve sonrasında, o Londra Büyükelçiliği Askeri Ataşesi iken, ben de orada Büyükelçilik Müsteşarıydım. Bu çeşit mesai arkadaşlıkları, çok kez, ya ömür boyu sürecek dostluklar yaratır ya da ilişkileri bir çıkmaza saptırır. Bizimkinin bunların birincisi olduğuna inanırım, onun da böyle düşündüğünü sanırım. İşimden ve annemin hastalığından başka şeyi düşünmeye az zaman bulabildiğim o günlerde Koçaş'tan anlayış ve dostluk görmüşümdür. 27 Mayıs'tan sonra, uzun süre, Koçaş'ın Gürsel'e yakınlığını, hatta cuntaya Gürsel'in onu aldığını bilmiyorduk. Buckingham Sarayı'nda, diplomatlar onuruna verilen davette, Prens Philip'in onu bir kenara çekip uzun uzun konuşmasını uzaktan merakla izlemiştik.

Bu kadar yakın çalışmamıza rağmen, onun beni anlamakta geciktiğini gösteren bir olayla karşılaştım, ilginçtir, anlatayım:

Londra'da, Koçaş'ın Gürsel'le yakınlığını bilmeyen biri, Koçaş hakkında Gürsel'e ihbarda bulunmuş, Koçaş'ın devrilen yönetime ya-

kınlığı hakkında bir takım yalanlar uydurmuş. Gürsel de bunu, ihbarların ne düzeye eriştiğini göstermek amacıyla Koçaş'a anlatmış. Londra'da bunca insan dururken, Koçaş da, her nedense bunu benim yaptığımı sanmış.

O günlerde, Libya Büyükelçisi Abdüsselam Buseyri'nin, Büyükelçiliğimiz mensupları onuruna verdiği yemekte, yemekten sonra karşı karşıya kahve içerken, Koçaş bunu birdenbire, adeta baskın yapmak istercesine, bana açtı. (Abdüsselam Buseyri, Libya İtalya'nın yönetiminde iken Türkiye'ye gelmiş, uzun yıllar Dışişleri Bakanlığımızda Arapça tercümanı olarak bulunuyor, Türkiye'de geçirdiği günleri zaman zaman bizimle yadediyordu.) Koçaş, kısa bir girizgâhtan sonra, söylediğine inanan bir insan edası ile, Ankaraya imzasız bir ihbar mektubu yollayıp yollamadığımı soruverdi. Ben de kendisine, "ben ihbarın imzasızını değil, imzalıısını bile yapamam. Yapılması gereken bir şey olursa bunu ihbar yolu ile değil, kanuni yollardan yaparım" diye yanıt verdim.

Sonradan bu kara bulut kaybolup gitti ve o yönden bir daha yıldırım gelmedi. O günlerin havası içinde, bu yanlışlık kanımca zereden fazla bir şey değildi.

Osman Olcay'la arkadaşlığımız, değil Dışişlerine, Mülkiye'ye girişimizden de önceye gider, Mersin'de ailelerimiz arasındaki dostluk günlerine kadar uzanırdı. Aramızda var olduğunu ikimizin de bildiği tutum ve düşünce farklarını, koşullar ne olursa olsun, onun aleyhime işletebileceği kesinlikle aklıma gelmezdi.

Ama ben şimdi Kuveyt'teydim. Oraya kar da yağmazdı ki, "güvendiğim dağlar kar içindeydi" diyebileyim. Bazı şeyleri anlatmanın kendine özgü tehlikeleri vardır. Kendinizi haklı sanıp bazı şeyleri anlatırsanız, sizi dinleyenin nezdinizdeki itibarı zorlarsınız. Zira öyküyü dinleyen, eleştirisini, bunu yaratanla anlatan arasında bölmeye mütemayildir. İyisi mi ben, şimdiye kadar anlatduğumla yetineyim.

* * *

Kuveyt'te geldiğimizde, yılın bitmesine bir ay üç gün kalmıştı, bize azizlik etmeyi zevk haline getirmiş görünen 1971, bu kısa süreye acaba yeni bir azizlik daha sığdırabilir miydi? Bunun için fazla beklemedi, tam altı gün sonra 3 Aralık 1971 günü iki azizlik birden etti: O gün dünya ajansları, biri Türkiye'de, diğeri Körfez'deki iki gelişmeden

söz ediyorlardı: Türkiye'de on bir bakanın, "reformların yapılmasına imkan kalmadığı" gerekçesi ile istifa etmeleri üzerine Başbakan Nihat Erim çekilmiş, İngiltere'nin, Birleşik Arap Emirlikleri'ne bağımsızlık verdiği 2 Aralık 1971'den bir gün sonra, Şah, Körfez'de İngiltere'nin terkettiği üç adayı işgal etmişti. Benimle ilişkisi yok görünen bu iki olay, beklenmedik şekilde benim kayıgımı sallayıverecekti.

(Bunları anlatmaya geçmeden, oradaki ilk günümüzün havasını veren, bir üçüncü olaya daha değinmek isterim: Büyükelçiliğin ilk katındaki kançılaryaya, ikinci kattaki ikametgahtan ilk kez indiğimde, mäsamın üstünde duran Kuveyt gazetelerinde, Ürdün Başbakanı Vasfi Tal'ın öldürülmüş olduğunu okudum. Bu olay, Kral Hüseyin ile Filistinliler arasındaki ilişkilerde tedavisi zor yara açacak ve Ortadoğu'nun geleceğini kırık çerçeve içine oturtacaktı. O günkü gazetelerin birinde gördüğüm şu karikatür belleğimde iz bırakmıştır: Uzaklarda toplar patlar, dumanlar yükselirken, ortalıkta rahatça dolaşmakta olan Golda Meir ile Moshe Dayan, birbirlerine şu sözlerle güvence vermekteydiler: "Bizim için korkacak bir şey yok, onlar sadece birbirlerini öldürürler.")

* * *

3 Aralık 1971 günü, Şah'ın Körfez'deki üç adayı işgali beni ne şekilde etkiledi, önce onu anlatayım:

Kuveyt'e geldiğimiz 27 Kasım 1971 günü, uçaktan inip şeref salonuna alındığımızda, Protokol Şefi, benden iki saat kadar önce, İran Büyükelçisini karşıladıklarını söylemiş, itimatnamelerimizi sunmamız tarihinin bize en kısa zamanda bildirileceğini eklemişti. Şah, o üç adayı işgal edince, Arap ülkeleri bir dayanışma gösterisi içine girdiler. Böylece İran Büyükelçisinin itimatnamesini sunması diplomatik bir mesele haline geldi. Ben Kuveyt'e ondan sonra geldiğimden, o itimatnamesini vermeden benim vermem, Kuveyt-İran ilişkilerini daha da gerginleştirirdi. Belliydi ki, Kuveytliler, Şah'ın, kendiliğinden Büyükelçisini geri çekmesini beklemekteydiler. Oysa Şah, bunu yapmaya hiç niyetli görünmüyordu. Böylece hep birlikte bir bekleme dönemine girdik ve ben de ülkeye adım atar atmaz kendimi bir kördüğüm içinde bulmuştum.

Bazı ülkelerde, itimatname sunmanın çeşitli nedenlerle gecikmesi halinde uygulanan bir yöntem vardır: Bekleme durumunda olan Büyükel-

elçilere, yeşil değilse bile, sarı ışık yakılır ve bazı temaslarda bulunmalarına imkan bırakılır. Belki olayın özelliği, belki de yeni bağımsız olmanın titizliği yüzünden, Kuveytliler ışığı kırmızıda bıraktılar. Artık bürodaki çalışmalarım dışında, caddelerde turist gibi dolaşmaktan başka yapacak bir şeyim kalmamıştı. Yalnız bir gün lutfettiler, Kuveyt'te yapılan bir futbol turnuvası için davetiye gönderdiler. Ben de bu vesileyle birkaç Bakan ve bazı Büyükelçilerle "gayriresmi" tanışmış oldum. Neyse, yılbaşından sonra "bazı özel işlerini görmek üzere", İran Büyükelçisi ülkesine gitti de ben de 9 Ocak 1972'de Emir Hazretlerine itimatnamemi sundum.

* * *

Birinci Nihat Erim Hükümetinin çekilmesinin, benim meslek yaşamım üstündeki etkisine gelince, bunu da şöyle özetleyebilirim:

11 Aralık 1971'de açıklanan yeni Kabinede, onbirlere neden katılmış olduğu pek bilinemeyen Osman Olcay'ın adı yoktu, yerine Ümit Haluk Bayülken getirilmişti. 1962-1963 yıllarında, İkinci Siyasi Daireyi tedvir ettiğim sırada, o da Dışişleri Planlama Dairesi'nin başında idi. (Onun o Dairede hizmetlerinden yararlandıkları arasında, daha sonra, kendisi ile Paris'te mesai arkadaşlığı yapacağım Gencay Gürün de vardı.) Erkin'in Bakan olduğu o tarihlerde, Bayülken uçağını doruklara doğru uçuşa kaldırırken, bendenizin uçağı alanda yakıtsız kalmıştı, tüm yakıtı onun uçağı almıştı. Olcay, Bakanlıkta kalsa, zayıf bir ihtimal de olsa, makul bir süre sonra, başka bir yere nakil ümidini koruyabilirdim, Bayülken'in gelmesi ile bu ümide veda edeceğimi müdriktim. Nitekim öyle oldu ve ben Kuveyt'te unutuldum.

Orada beş yıl kalmamın nedenini sadece Bayülken'e atfetmem haksızlık olur, zira bunda, sağolsun, Erbakan'ın da büyük himmeti var. Bayülken, benim için uygun yerin Kuveyt'ten başka bir yer olmayacağı kanaati ile beni orada bırakıp Bakanlıktan ayrılınca ve seçimlerden sonra, Milli Görüş, koalisyon hükümetleri ile birlikte, diplomatik semamızda bir güneş gibi parlayınca, Müslüman kardeşlerimizin ülkelerindeki Büyükelçilerin yerlerinden kıpırdatılabilmeleri, Hükümetimizin başlıca meselelerinden biri haline geldi. Böylece ben, bu kez de kendimi, Milli Görüş renkleriyle süslenmiş yeni bir kördüğüm içinde buldum. Bazı yerlerde mahrumiyet duygusu duymanız, ne oradaki yaşam

tarzında, ne de size sağlanan ya da sağlanamayan olanaklardadır, orada gereğinden fazla kalıp tasmaya takıldığınız düşüncesine kapılmanızdır. Başkası için değilse bile, benim için bu böyle oldu, ümitle, görev duygusu ve sanırım verimle çalıştığım bu yerde, birbirine benzer şekilde geçen yıllar yaşamı tekdüzeleştirince, başka iklimlere hasret duyar hale geldim.

Aslında Erbakan'la kişisel bir problemim olmadı ya da ben öyle sanıyorum. O tarihlerde, koalisyon kabinesinin Milli Selamet Partisi kanadını temsil edenlerden, Sanayi Bakanı Abdülkerim Doğru, Kuveyt'e geldiğinde, bu Partinin bazı ileri gelenlerinin iltifatlarını dahi işittim. Nitekim bu ziyaretten sonra, Ankara'da Erbakan'la yetmiş dakika süren bir görüşmem oldu, o, bu vesileyle oldukça geniş irşatlarda bulundu, hatta işimi yerine getirmekte olduğum kanaatini izhar dahi etti. Sonunda, Kuveyt'ten alınmamın yaratacağı problemlerin önlenmesi gayesiyle, orada bırakılmam, üzerinde herkesin birleştiği formül haline geldi.

* * *

Onbir Bakanın birlikte istifaları, izahı zor bir olay olarak kalacak, sanırım tarihçiyi bir hayli yoracaktır. İstifa eylemini yersiz ve gereksiz görenler az değildir. Çekilenlerin, gerçekten gerçekleştirmek istedikleri reformlar var idiyse, çekilmekle bunları hiç gerçekleştiremez hale getirmemişler miydi? Bu tutumda, takt hatası ile sadakatsızlığın dozu acaba ne idi? Bütün bunların anahtarı, kanımca Büdbükat kutusunda saklıdır. Görüşlerin birleştirilemediği hallerde alan varsayıma açık kalır, isterseniz biz de, bu alanda biraz at koşturalım:

12 Mart'a gerek görenlerin, yolda tıkanıklıkla karşılaşınca, bu tıkanıklığı açmak için istifaya kalktıkları, yoksa işi ortada bırakmak niyetinde olmadıkları yeterince açıktır sanırım. Tıkanıklığı açmak için yeni bir bunalım yaratmak istedikleri de meydandadır. Bunu açabileceklerdi, hangi yöne yöneceklerdi, işte bu belli değil. Acaba özel sanayi mi devletleştirilecek, yoksa KİT'ler mi özelleştirilecekti? Rulet masasında fişlerini yabancı sermaye hanesine mi koyacaklardı, yoksa yabancı yatırımcıyı salondan mı kovacaklardı? Üzerinde birleşebildiklerinin neler olduğunu ben bilmiyorum ve varsayımı şu şekilde geliştirmek istiyorum:

Erim'in fendi ile, Demirel'le İnönü defterden silinemeyince, günün etkin kişilerine, 12 Mart amacından saptırılmış göründü, zira bazı kim-seler için, Demirel-İnönü ikilisinin etkisiz hale getirilmeleri reformun ta kendisiydi. (ABD'ye, haşhaş meselerinde olduğu gibi, bir takım ödünler verilmesi de reformlar arasında gizliydi ama bunların çoğu zaten verilmişti.) Bunun dışında nasıl bir reform yapılabilir ve nereye kadar gidilebilirdi? Onların, birbirlerinin politik felsefesi ya da ekonomik politikası hakkında fikir sahibi oldukları dahi şüphelidir. Nihat Erim'in, Atilla Karaosmanoğlu hakkında Amerika'dan "sicil" istemesi ve buna göre hareket etmesi bunun en somut delilidir. Resimde kravatsızla "sulka" kravatı takanın kolkola görünmeleri, günün havası hakkında yeterince bilgi verir. Anılarını yazmış mıdır, yazacak mıdır, bilmem ama bu dönem hakkında Atilla bir şeyler yazsa, yazdıkları çok ilginç olabilir, fakat unutmayalım o, tüm incelikleri çok ince şekilde inceleyecek ve iğne deliğinden fil geçirecek kadar zekidir.

* * *

Kuveyt'te geçirdiğimiz beş yıl zarfında, başka hiçbir şey görmemiş, öğrenememiş dahi olsam, Büdbükat açısından çok şeyi anlamam ya da anladığımı sanmam mümkün oldu. Kuveyt, hem olumlu, hem de olumsuz anlamda tam bir Büdbükat cennetiydi, —"olumsuz anlamda cennet", acayip bir deyim oldu ama ne demek istediğimi anlatıyor gibi geldi bana, değiştirmeyeceğim. Zaten insan bazen öyle cennetliklerle karşılaşılıyor ki, onlar cennete gittikleri zaman oranın olumlu kalacağı çok şüphelidir—.

İşin olumlu yanı şöyle: Bu ülkeyi bir süre ellerinde tutmuş olanlar, hem çağa, hem de halkın geleneklerine ters düşmeyecek bir yönetim kurmasını bilmişler ve bunu, çarkın nasıl çevrildiğini öğrettikleri yöneticilere emanet etmişlerdi. Ayrıca onlara, petrol kuyuları gibi, çağın en verimli gelir kaynaklarından yararlanmak imkanını da vermişlerdi. Ülke, hem orada yaşayanları, hem de oradaki pazara ulaşanları mutlu kılacak bir çiftlik haline getirilmişti. Çiftlikte üretilen bala parmak dokundurabilenlerin işi işti.

İşin olumsuz yönüne gelince, sömürgecilik numaraları tümüyle sona erdirilmemiş, sadece bayram meydanlarından alınıp ara sokaklarda icrasına geçilmişti. Şimdi biz, kaba sömürgeciliğin, büyük dikkat ve

maharetle Büdbükat'a dönüştürüldüğü anı yaşıyorduk. Şimdiye dek, sömürgecilikle Büdbükat arasındaki farkı iyi çizememişsek, sırası gelmişken bunu bir kez daha deneyelim: Benim Büdbükat'tan anladığım kesinlikle sömürgecilikten ayırdır. Büdbükat, sömürgeciliği izleyebilir ama izlemeden de gelebilir. Büdbükat, sömürgecilik gibi, bir ülkenin diğer bir ülkeyi boyunduruk altında tutması değil, onu hiç rahatsız etmeyecek ya da az rahatsız edecek şekilde tasmaya bağlayarak, fakat di-rendiği takdirde dünyası cehenneme çevrilerek, yönlendirilmesi demektir. Burada nizamın korunması, etrafta güzle dolaşan zebanilere değil, kendilerine yarar sağlanan, banka hesapları durmadan kabartılan, gayet şık "Nirvana rahipleri"ne emanet edilmektedir. Zaten sömürge dönemi-nin piyonları çürüğe çıkartılmış, oyun tahtasında onların yerlerini nirvanalar almıştır. Kısacası, Büdbükat yolu ile, bağımsız bir ülke, bizim biçare çekirgeye benzetilmek istenir, bilmem anlatabildim mi?

* * *

Kuvetyt'teki ilk günlerimizi, sanırım yeterince anlattım. Oradan ayrıldığımız tarihten kısa süre önce karşılaştıklarımız hakkında da, ilk bölümlerde bilgi vermiş bulunuyorum. Şimdi, bu iki dönem arasında yaşadığımız olaylardan ilginç bulduğum bir kaçını, Büdbükat'la ilgili noktalarına öncelik vererek sunmaya çalışacağım:

İlk anlatacağım, görevimi yerine getirdiğimi sandığım bir sırada maruz kaldığım, haksız olduğuna bugün dahi inandığım bir zılgıtlı il-gilidir: Kuveyt'e atandığım günlerde, Türkiye ile bu ülke arasında, suni şekilde itildiği çıkmazdan bir türlü çıkartılamayan, kronik uyuşmazlığa dönüşür izlenimi veren bir konu vardı. Mersin'de Kuveyt sermayesinin de katkısı ile kurulmuş olan suni gübre fabrikasında durmadan problem üretiliyor ve bunlar havayı fena halde zehirliyordu. Ortanın solundaki bazı milletvekilleri de, baltalama işinde, kimseden geri kalmaz bir görüntü içindeydiler. Çok kez yaptığımız gibi bu kez de, işe uygun bir çerçeve arayacağımız yerde, kafamızdaki çerçeveye uysun diye, işin sağını solunu budamak istiyorduk.

Kuveyt'e gitmeden önce konuyu iyi anlayayım diye, Mersin'e gitmem, tesisi yakından görmem uygun görüldü. Ülke ekonomisine katkıda bulunacak bir eseri görmekten mutluluk duydum, anlaşmazlıkların makul bir süre içinde halledilebileceği umudunu korudum. Anka-

ra'ya döndüğümde, Kuveytlilerin ortaklıktan çıkarılması teşebbüsüne geçildiğini, hatta bununla ilgili önerilerin dahi hazırlanmış olduğunu öğrenince çok üzüldüm. Bu benim yeni görevimin altına dinamit yerleştirilmesi gibi bir şeydi. Bunu bana anlatan, Azot Sanayii Genel Müdürüne şunları söylediğimi anımsarım: "Siz bana, Mersin'de, renkli ve güzel sesli bir kuş gösterdiniz. Şimdi bu kuşun pişirileceğini, servis edileceğini anlatıyorsunuz. İleri de bunun bir benzerini yakalayabileceğinizi ümit edebiliyor musunuz?"

Sonunda kuş pişirilmedi, fakat rahat uçamaz hale getirildi, ökse de bekletildi uzun süre. Bu kuş ürkütme işinin, sözcüğün tüm anlamı ile bir Büdbükat işi olduğundan benim en ufak bir şüphem yoktur. Bunun yaratılırken bir taşla iki kuş vurmak istenmiştir: Bir taraftan Türkiye-Kuveyt ilişkileri çıkmaza sokulurken, öte yandan Türk tarımının damarına iğne batırılmak amacı güdülmüştür. Bunda da, bir oranda ve bir süre için başarılı olunmuştur.

Kuveyt'te, bu suni gübre fabrikası işi karşımda uzun zaman, aşılması güç bir duvar gibi durdu. Bağımsızlığını yeni kazanmış, uluslararası alanda deneyimi henüz sınırlı bir ülkede, yalnız ekonomik ve ticari ilişkilerde değil, hemen her alanda, mesela Kıbrıs işinde, bunu aleyhimizde istismar edenler oluyordu. Bizi, sözünü tutmayan, imzasının gereğini yerine getirmekte tereddüt eden bir ülke olarak göstermek kötü niyetli çevrelerin işine geliyordu. Emin olun, bu psikolojiyi aşmak hiç de kolay olmamıştır.

Suni gübre fabrikası işini başından itibaren savunmuş olan, sorumluluğunu yüklendiği bu işe içtenlikle hal çaresi bulmaya çalışan kişi, Kuveyt Maliye ve Petrol Bakanı Abdurrahman El-Atiki'ydi. Onu ve Kuveyt devlet adamlarından bu işi halletmeyi yürekten istemiş olanları şükranla anarım. Onların iyi niyeti ve işbirliği olmasaydı, tekeri çatlatılmış arabayı çamurdan çıkarmak mümkün olamazdı. Ben bu konuda bir şeyler yaptığımı, hatta başarı bile kazandığımı sandığım bir sırada, Bakanlığımdan zılgıt yedim, zaman Mayıs 1972'dir:

Kuveyt'liler, ülkemizin itibarına uygun olarak, her talebimizde, bize yüksek seviyede görüşmek imkanını vermekteydiler, —diplomatik yaşamda bu her zaman kolay olmayabilir— biz de bunu istismar etmemeye itina göstermekteydik. El-Atiki'yi, aynı şekilde, makamında bir ziyaretim sırasında, vesilenin verdiği fırsattan yararlanarak ve Japonya'dan İspanya'ya kadar birçok ülkeye petrol arama izni vermiş ol-

duklarını da göz önünde tutarak, bizim de ileride aynı imkanı elde edebilemiz ümidini izhar ettim. El-Atiki, "şu gübre işini halledelim, sıra ona da gelecektir" şeklinde olumlu sayılacak bir yanıt verdi. Bakanlığımın hiçbir zaman takdir beklemedim, —takdir yolu, tayin ve terfidir— ama başıma iş açacağım da aklıma hiç gelmeksizin, keyfiyeti Ankara'ya bildirdim. Yanıt her zamankinden daha çabuk geldi. "Yetki mi aşmamam, talimat almadan girişimde bulunmamam" şeklinde, tatsız bir ifadeyle kaleme alınmış bir yanıtı bu. Girişimim tasvip edilemeyebilirdi ve bu bana münasip şekilde anlatılabilirdi? Fakat bu azarlar, havasına neden girilmişti? Tabii izahı bulunamayan şeyler, insanı daha da fazla üzer.

Ankara'ya gittiğimde, konuyu bir kez de ilgili Genel Sekreter Yardımcısı ile konuşmak istedim ve maalesef kendimi, hiç beklemediğim bir tartışma içinde buldum. Bulduğum ülkede, ülkemi en çok ilgilendiren konular üzerinde, doğrudan doğruya talimat istemekten başka gayem olmadığı halde çekişme içine sürüklenmişim. Bazen insan öyle ummadığı sözlerle karşılaşılıyor ki, bunları yanıtsız bırakmak, en azından kendisine saygısızlık oluyor ve bir şeyler söylemek zorunda kalıyor.

Bugün hâlâ bütün bu şamataya hak kazandığımı sanamıyorum. O olayların muhasebesini yaptığımda Büyükelçiyi, sadece talimatla oturup kalkan bir robot gibi algılamam mümkün olamıyor. Ona her zaman serbest hareket edebileceği bir alan bırakılmalıdır, zaten bırakılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde fırsat av gibidir, bir kez kaçırılınca, bir daha ele geçmeyebilir.

Büyük üstatların, karşılarına av çıktığında nasıl manevra yaptıklarına ve avı nasıl kaptıklarına tanık olmuşumdur. Şimdi size bir manevra şaheserini anlatıyorum: Londra'da görev yaptığım sırada, Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in Londra'ya bir sürpriz ziyaret yapacağını, bu arada İngilizlerin, Kıbrıs işinde bize ters gelen bir öneriyi kabul etmemiz için üzerimizde baskı yapılmasını isteyeceklerini öğrenmişti. Dulles'tan, Londra'ya geldiği sabah randevu sağlayan Birgi, ona, İngilizlerin önerisini kesinlikle kabul edemeyeceğimizi izah etti ve öneriyi, kuluçkaya konmadan önce, kırmasını bildi. Tabii bunu yaparken, arkadaşları Fatin Rüştü Zorlu'nun göstereceği anlayışa güveniyordu.

Mamafih ben de, yediğim zılgıta rağmen, önüme fırsat çıkınca,

talimatsız bu teşebbüste bulunmaktan geri kalmadım: Mısır'daki Türk emlak konusunun, bürokratik bir kademeye takıldığı sırada, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek başka bir konu için beni kabul edince, emlak işinde karşılaştığımız zorluğun hallini takdirine sundum ve kısa süre içinde rotayı düzeltilmiş buldum. Bu kez Bakanlıktan, zılgıt değil, teşekkür telgrafı geldi.

* * *

Bu petrol arama işinin hiç beklenmedik bir devamı oldu: El-Atiki ile konuşmamızdan birkaç hafta sonra, biri Amerika'da, —adı O.B. olsun— diğeri Kanada'da (Toronto'da) —buna da N. diyelim— yaşayan Türk asıllı iki zat, bir iki hafta arayla Kuveyt'ten geçtiler. Her ikisi de, kendilerini Büyükelçilikte yemeğe alıkoyma hususundaki ricama rağmen, Hilton'da karşı karşıya yemek yemekte ısrar ettiler. Galiba yanımızda başkası olmadan konuşmak istemişlerdi Söyledikleri hemen hemen aynı teypin tekrarlanması gibiydi. Anlaşmışlar gibi, Türklerin Kuveyt'te petrol arama işi yerine başka işlere, mesela yol inşası gibi müteahhitlik işlerine girmelerini önerdiler. (O.B. ile, konuşmamız sırasında, ITT'nin Güney Amerika'da yaptıkları hakkında, dünya basınına yansımış eylemlerine de değindik, daha doğrusu ben konuyu pek iyi bilmiyordum, ondan "ITT'ye yapılmış ifturalar"ı dinledim.)

Kendilerine ben, El-Atiki ile konuşmamız hakkında bilgi vermemiş olduğuma göre, acaba onlar bunu kimden ve nasıl öğrenmişlerdi? O.B.'yi o tarihlerde, Orta Doğu'da görev yapmakta olan meslekdaşlarımdan bazılarının anımsayacaklarından eminim, zira kendisi bölgede bir teftiş turuna çıkmış gibi, temsil durumumuz hakkında etraflı bilgi verdi. Beni, 24 Şubat 1976'nın "o acayip serüvenine götürecek işi, O.B. olmasa bile, acaba bu çeşit müfettişlik işleri görenler mi üstlenmişlerdi?

Burada merak ettiğim bir şey var: Özal'ın Büyükelçilerin, ekonomik işlerle gerektiği kadar ilgilenmedikleri hususunda bir saplantısı vardır. Şimdi anlattığım petrol arama işinde, acaba kendileri, benim teşebbüsümü mü, yoksa O.B.'nin önerisindeki gibi, bu işten uzak durmamızı mı ülke yararlarına uygun düşer görmektedirler? Çağ atlama eylemleri sırasında, petrol arama işine ayırdıkları zamana bakıldığında

yanıt bulmakta zorluk çekilmemektedir. Bir süre sonra kendilerini de Kuveyt'te tanımak onuruna eriştim. Tabii o sırada, ileride ülkemizin çok önemli bir lideri olacaklarını kestiremediğimden yanıtı, Hilton'da yemek yediğimiz sırada öğrenmeyi ihmal ettim.

* * *

Çok kez insanların etraflarında rastladıkları, başka insanların iç dünyasından taşanlardır. Dünyanın çok yerinde, eski liderlerin, bir Stalin, Hitler ya da Mussolini'nin, bir Roosevelt, Churchill ya da De Gaulle'ün, yaşam felsefelerinden de öte, kişiliklerinden kalmış izler vardır. Bu bakımdan, aralık bırakılmış bir kapıdan, günün devlet adamının iç dünyasına göz atabilmek, geleceğin nasıl renkleneceği hususunda insana fikir verebilir. Şimdi bahsettiğim, kişilerin benimzedikleri sosyal, ekonomik doktrinler değildir, kastettiğim sahip olduğu doktrinden kendisinin ne beklediğidir. Özel girişimcilerin de, devletçilerin de, idealistleri olduğu kadar çıkarcıları da vardır. Savaşlar, orduların silahları ile olduğu kadar, liderlerin iç dünyalarından yansıyan lazer ışıkları ile de yapılır. (Bunun "Yıldız Savaşları"nda Alec Guinness'in kullandığı ışık kılıcına benzetiyorum.) Hitler ile Stalin'in gözleri kan renginden rahatsız olsaydı, uluslarının kayıpları daha az olmaz mıydı? Stalingrat faciası, stratejik hatalardan çok daha fazla, Hitler'in iç dünyasındaki karmaşadan ileri gelmiş değil midir? Bunun içindir ki, haberalma servisleri, kasalardan çok iç dünyalarla ilgilendirmektedir.

Sofralarda yemeklere bakış dahi bir çeşit faldır, oraya geleceğin şavkı yansır. Eğer bir yemekte gördüklerinizi, dinlediklerinizi unutmazsanız, ileride herkesin şaştığına siz şaşmazsınız.

* * *

Kitabın çeşitli yerlerinde, Kuveyt'e yaşadığım bazı olayları, bu arada iki kez ameliyat oluşumu, Çağlayangil'in Kuveyt'e gelişini, Özal'la yemek yediğimi, "o acayip Bulgaristan serüveni"ni nasıl öğrendiğimi anlatmış bulunuyorum. Sahifeyi çevirmeden önce, bir iki paragrafla da olsa, değinmeden geçemeyeceğim iki olay daha var: Biri,

1973 Ekiminde Orta Doğu'da yaşanan savaş ile onu izleyen petrol bunalımı, diğeri de Kıbrıs'taki Bakış Harekatıdır.

Bu ikisi de, Londra'daki Kıbrıs müzakereleri gibi, kısaca geçiştirilecek olaylar olmadıklarından, sözü uzatmamak için, şimdilik üzerlerinde fazla duramayacağım. Fakat bunları hiç olmamış gibi geçmek de doğru olmayacağından, o tarihlerden beri belleğimde kalan bir iki anıyı kayıtlı yetineceğim:

6 Ekim 1973 günü başlattığı savaşla, ülkesinin uğradığı hezimetlerin acısını bir ölçüde çıkartan ve kendine güven duygusunu ulusuna yeniden kazandıran Enver Sedat'ın, meslek yaşamımda özel bir yeri vardır: Bu savaştan bir süre sonra, Sedat, Kuveyt'e geldiğinde sağlığım hakkında bana verilen bilgilere göre, önümde birkaç aylık ömür kaldığını sanıyordum. Onu hava limanında, diğer Büyükelçilerle birlikte karşıladığımız zaman, şeref salonunun camına, Amerika ve Çin Büyükelçileri arasında yansıyan hayalimin bir dahaki törende kaybolacağını, bu uzun boylu iki büyükelçinin bundan böyle, protokol sırasına göre, yanyana duracaklarını düşünüyordum. Oysa ben ölmeyecek, zaferinin sekizinci yıldönümünde, Sedat'ın gözlerimin önünde öldürüldüğünü görecektim.

Petrol bunalımı geldiğinde, bütün ısrarlarıma rağmen Büyükelçiliğimize henüz telsiz gönderilmemiş, gönderilmek şöyle dursun, bize ayrılan da, Tunus Büyükelçiliğimize devredilmişti. Bunalımın en çetin günlerinde, bu eksikliğin ıstırabını fazlasıyla çektim. Öyle ki, bundan dolayı ağladığımı gizlemeyeceğim.

OPEC üyelerinin o sırada Kuveyt'te yaptıkları önemli bir toplantıdan hemen önce, postane kanalı ile gönderilen bir telgraf, biraz gecikmiş olmakla beraber zamanı geçmeden Büyükelçiliğimize ulaştı. Bunda, yapılacak toplantı ile ilgili bazı bilgilerin derhal gönderilmesi isteniyordu. Bizden dostluk esirgememekte olan Küveytlilerden, istenen bilgileri derleyip, başka yol olmadığından postane kanalı ile, yolladım. Bu telgraf, tüketici ülkeler toplantısında bulunan delegasyonumuz için, fevkalade önemli sayılacak bilgiler içeriyordu. Bir ay kadar sonra, bu telgrafın yeniden gönderilmesi istenince evvelce gönderdiğimizden yararlanılamadığını anladım ve gözümden yaş geldi. Böyle bir durum ortaya çıktığında, nedeninin şu veya bu olması önemli değildir, olması gereklidir.

Tarihi bir anlam kazanacak 1974 yazı başlamadan önce ben, Kuveyt'te üç yılını sonbaharda tamamladığımda, başka bir göreve nakli mi muhtemel görüyordum. Yıllık iznimi, yararlanamadığım 1973 iznimle birlikte o yaz kullanmayı düşünüyordum. (1973 Haziranında, Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah-El-Ahmet-Sabah'ın resmi ziyareti münasebetiyle Türkiye'ye gelmiştim ama bu görev gereği idi.)

Çocuklarımın okulları kapanınca ailemi uçakla İstanbul'a gönderdim. O yıl Almanya'da yapılmakta olan Dünya Futbol Şampiyonasının ilk maçlarını Kuveyt televizyonunda seyrettikten sonra, Volkswagen'imle, Bağdat-Şam-Halep-Mersin yolunu izleyerek ve tabii bu arada çöl geçerek Ankara'ya geldim. Bakanlığım ile ve bazı makamlarla temaslarda bulunduktan sonra Başbakan Bülent Ecevit'le görüşmek talebinde bulundum. Orta Doğu savaşından hemen sonra ve petrol kazınının kaynamakta olduğu bir sırada, Başbakanın beni görmek isteyeceğini ve anlatacaklarımı dikkatle dinleyeceğini umuyordum. Oysa kendileri, bendeleri ile görüşmeye gerek görmediler, iyi tatil geçirmem dileğini göndermekle yetindiler. Bu gibi haller insana, gereksiz bir iş yaptığı, boşuna çalıştığı duygusunu vermektedir. (Büyükelçi sıfatını taşıdığım süre zarfında, kendilerini görmek istediğim halde göremediğim iki Başbakan sadece Bülent Ecevit ile Turgut Özal olmuşlardır. Kendilerini ziyaret ettiğimde bana uzun zaman ayırıp etraflı soru soran, bununla yetinmeyip tekrar gelmemi isteyen iki Başbakan ise, Süleyman Demirel ile Naim Talu'dur. Bu arada Necmettin Erbakan'ın da, dikkatli sorular soran, yanıtları can kulağı ile dinleyen bir insan olduğu izlenimini edindiğimi de kaydetmeden geçemeyeceğim.)

Çok canlı geçecek ve mesleğim açısından, belki de beni memnun edecek bir değişiklik getirecek 1974 yazı, Sampson'un Kıbrıs'taki marifeti yüzünden, benim beklentilerimi birden elinin tersi ile kenara itiverdi. İkinci aylık iznimi kullanmam şöyle dursun, hemen Volkswagen'ime atlayıp, nefes nefese ikinci bir çöl yolculuğu yapmam gerekti. Bu kez, Konya-Gaziantep-Musul-Bağdat yolu ile Kuveyt'e döndüm. Bu dört kentin ilk üçünde gece geçirdim. Musul'dan sabahın yedisinde yola çıkıp, Bağdat'ta kalmaksızın, gece yarısından sonra saat bir sularında Kuveyt'e vardım. Bu yolculuktan aklımda kalanlar, Kamışlı'da hemen hemen tüm dükkanların Ermenilere ait olduğu tabelalardan anlaşılan bir demirciler çarşısından geçişim, Irak'a girerken, sıcak havada, tatlı öğle uykusundan uyandırdığım gümrük görevlisinin, uçak yerine, sıska bir

otomobille yolculuk yapışımı şüpheli' görmesi ve nihayet Musul'da, yakalanmış gerilla olduklarını sandığım yirmi kadar insanın, pek nazik sayılmayacak şekilde, hapishane sandığım bir binaya sokulmak istenmeleridir.

* * *

1976'da Kuveyt'ten Brasilia'ya nakledilişimle, 1984'te Kahire'den Prag'a gidişimin bazı benzerlikleri vardır. Her ikisini de beklentilerime ters düşmüş gelişmeler sayarım. Oysa hem Brasilia'da, hem de Prag'da yaşamımız mutlu geçmiştir. Bu iki kentten hemen önceki görevlerde, Kuveyt ile Kahire'de, işlerin çok yoğun olduğu dönemlerde bulunmuştum. Her iki görevde de, görevimi gerektiği şekilde yerine getirdiğime inanıyordum. Eğer başarılı olmasaydım, oralarda toplam dokuz yıl, başka bir deyimle dış hizmet süremin üçte birinden fazlasını geçirmem herhalde mümkün olamazdı diye düşünüyor ve bana, daha olumlu koşullar altında, yeni sorumluluklar verilebileceğini sanıyordum.

Brasilia ile Prag'da mutlu oluşumuzun nedenleri arasında, iş hacminin pek fazla olmayışı da muhakkak ki vardı. İş hacmi azaldıkça insanın kendine ayıracağı zaman artmaktadır. Buralarda insana meslekte başarılı görünmekten başka şeyler, mesela Brasilia'da, televizyonda futbol maçları ile "arkası yarın" dizileri izlemek, Prag'da da, konserleri videoya çekmek, beş yılda bir yapılan ve dünyada benzeri bulunmayan Spartakiad gösterisini seyretmek gibi zevkler kalmaktadır.

Meslek açısından, sıradan sayılması gereken bu iki atamadan birincisinin Çağlayangil'in, ikincisinin de Halefoğlu'nun zamanına rastlamasını da talihsizlik sayarım. Benden hiçbir vakit teveccüh esirgemiş ve teveccühü sürdürmeye devam etmiş bu iki dost, başka etkiler olmasaydı, muhakkak daha iyisini yaparlardı diye düşünüp kendimi avutmaktayım. Fırtınalı yıllardan sonra gönderilip orada biraz huzura kavuştuğumuzu sandığımız sırada, iki yıl bile dolmadan, geri alınacağıımızın bildirilmiş olması da, bize mutluluk verdiğini söyleyemeyeceğim anılar arasındadır.

* * *

Brasilia'da, "Esperanza" ile teşerrüf etmemiz dışında, kayda değer olay, orada Büyükelçilik inşa edilmesi için yaptığımız çalışmalardır.

Bu iş için oraya gönderilen ve başka tek bir eser dahi vermemiş olsa, yaptığı Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Havalimanı projeleri ile kendisine mimari tarihimizde yer ayrılması gereken Yüksek Mimar Hayati Tabanlıoğlu ve işi lokomotif gibi sürüklenme enerjisine sahip Yüksek Mühendis Ekrem Yeşilada ile yaptığımız ekip çalışmasını daima anacağım. Bu cümleye "zevkle" sözcüğünü de eklemeyi ne kadar isterdim ama yapamadım, bütün bu çalışmalar, ülkemizin içine girdiği ekonomik bunalım yüzünden boşa gitti. Oysa hem estetik açıdan, hem de mali bakımdan mükemmel koşullar elde edilmişti. Ayrıca ekibimize müşavir olarak hizmet veren, sadece mesleki yeteneği ile değil, Brezilyalı olmanın doğuştan kendisine verdiği neşe ile çalışmalarımıza renk katan ve adeta bir operet havası yaratan Yüksek Mimar Accioli'yi de nasıl unutabilirim? Ülkemizin içine girdiği ekonomik ve sosyal bunalım yüzünden operetin perdesi açılmadı ve bizim "quartet" dağıldı.

Bu işin yıllarca sonra, değişik bir proje ile ve değişik koşullar altında bitirildiğini biliyorum, kuşkusuz bundan büyük mutluluk duyuyorum. Gerçekleştirilebildi mi, bilmem ama ben hâlâ, cumbalı pencerinin hemen önündeki havuzun kenarına ekilecek söğüdün, yemek salonunun duvarına Tabanlıoğlu'nun yerleştirmeyi düşündüğü çini panonun hayali ile yaşıyorum, fırsat bulup oraya gitsem ve bunları orada göremesem kafamdaki şato yıkılır sanıyorum.

* * *

Feriâl ile Zekiye, Türkiye'ye 1978 Mayıs'ında döndüler. Gelişimizin ilk günlerinde elini arı sokmuş olan Feriâl, son gün uçağa gitmek üzere otomobili beklerken, bahçede bizler için limon toplamaya kalkınca, arının iğnesini parmağında bir kez daha hissetti. Böylece, enerjisinin, çalışkanlığının cezasını, şişmiş parmakla yola çıkmakla çekti. Bundan birkaç ay önce de, göl kenarındaki Deniz Kuvvetleri Kulübü'nde yapılan gösteriler sırasında, bir havai fişek kontrolden kurtulup Feriâl'i bulmuş, bacağını kan içinde bırakmış, hastaneye kaldırılmıştı. Sınavları dolayısıyla benimle kalan Nadir, okulunun son maçında burnunu kırınca, aynı hastanenin acil servisindeki aynı yatağa kaldırılarak tedavi altına alındı. Daha sonra ameliyat edilmesi gerekince, son günlerimizi, gitmeyi düşündüğümüz Güney Brezilya'da

değil, hastanede ve evde, Arjantin'de yapılan Dünya Futbol Şampiyonluğu maçlarını televizyondan seyretmekle geçirdik. Brezilya'daki günlerimiz, işte böyle, bu çeşit serüvenler içinde bitti.

1978 Temmuzunda, Ankara'ya geldiğimizde, ülkenin bir kez daha yürüyen zemin üstüne itilmekte olduğunu gördük: Zemin gidecek gidecek, vakit 12 Eylül'e geldiğinde, bizi önüne süngülü dikilmiş bir kapının önünde, geleceğimizin ne olacağını bilmez halde, bırakıverecekti.

Bakanlıkta bana, sonraları Teftiş Kurulu'na dönüşecek Denetim Kurulu'nda görev verildi. Hem bu dönem sırasında, hem de Teftiş Kurulu Başkanlığı yaptığım 1986-1988 yıllarında üstlendiğim denetleme ve soruşturma görevleri belirli bir ağırlık taşır. (Bu iki dönem arasında, denetim ve teftiş işleri, her nedense, uyutulmuştur. Bunun izahı ya her şeyin yolunda gittiği, ya da bu çeşit işlerin Bakanlığın kontrolundan çıktığı şeklinde yapılabilir.) Denetleme ve Teftiş Kurullarındaki çalışmalarım hakkında, bu safhada bir şey söylemeyi uygun görmüyorum.

1978 Aralığında, soruşturma işleri için, Kenya ve Libya'ya gittiğim sırada, uçak değiştirmek üzere Roma Havalimanı'nda bulunurken radyodan, Kahramanmaraş'ta yaşanan kanlı olaylar hakkında verilen haberleri dinledim. Belliydi artık, bir yerlerde Türklere nefes aldirtmamaya ahdetmiş insanlar vardı ve yeniden pusuya yatıp sağa sola ateş etmeye başlamışlardı. Bunlar kesinlikle yurdunu, ulusunu aşkla seven kendi insanlarımız olamazdı. Bu adamlar, zaman zaman ocaktan kütük kapıp hanımızı, hanemizi yakmak isterken, biz de sadece yoldan çekilip onları seyretmekle mi yetinecektik?

Daha sonra Genel Sekreter Kültür ve Konsolosluk İşleri Yardımcılığına getirildim. Atamayı yapan Bakan Gündüz Ökçün, denetleme raporlarımın hukuki dayanaklarını beğendiğini, ayrıca ben Paris Başkonsolosu iken Paris'te öğrenci olarak bulunmuş olan Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın beni bu göreve tavsiye ettiğini söyledi. O sıralarda Ökçün, bazı kararları yüzünden, bizim kuşağın bazı mensuplarınca eleştirilmekteydi. Birdenbire, onun tevecühünü kazanmış görünmem, bazı arkadaşlarım tarafından, yarı şaka, yarı ciddi takılma konusu edildi.

Bu göreve getirilmemden üzerinden fazla zaman geçmeden yapılan ara seçimler, ülkeye yeni bir Hükümet, Bakanlığımıza da Hayrettin Erkmen'i getirdi. Daha işine ısınmadan, muhaliflerin hücumlarına karşı

yalnız bırakıldığı, su üstünde kalması için kendisine tek bir can simidi dahi atılmadığı o günah gününde ben de Meclisteydim. Sonuçtan hemen sonra yaralı bir şekilde bir köşeye çökmüş olan Erkmen'e üzüntülerini ilk bildirenlerden biri de bendim. Siyasi bir zorunluk olduğu halde Erkmen'den esirgenen destek, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında, seçilme şansı hiç olmayan birinden, sırf kişisel nedenler ve minnet duyguları yüzünden geri çekilmemiş ve kapı arkasında bekleyenleri sevindirmişti. Erkmen'i İstanbul'a uğurladığımız sırada aramızda bulunan İlder Türkmen'in bir sonraki Bakan olacağını tabii ki, bilmiyorduk ama müşterek bahis oynansaydı, askeri idarenin geleceğine inananlar onun adına para yatırmaktan çekinmezlerdi.

Daha sonra, 12 Eylül geldi ve 1980 bitmemişti ki, ben kendimi Kahire'de buldum. Bu hızlı uçuşumun nedenini biri lütfedip bana sorsa, ben ona "gözden, gönülden uzak tutulma kaderimin, bu da bir başka gösterisiydi" derim.

* * *

70'leri sona erdirdiğimize göre, hayalimizdeki şatonun duvarına asacağımız dördüncü tabloyu ısmarlamak ve onu oraya asmak işine, aruk başlayabiliriz:

Seçeğimiz yüzün, fevkalade şedit ve de üstelik şedadette azim bir vechibelâ olmasında sanırım zaruret vardır. (Bilirkişilere, sözlüklerde "şedadet" ile "vechibelâ" sözcüklerini aramamalarını öneririm, bulacaklarından şüpheliyim. Yeni durumlara mevcut sözcükler anlam kazandıramazsa yeni sözcük üretmek gerekmez mi? Bu artık geleneklerimize girmiş değil midir? İnanmazsanız, sayısı biri aşmış Dil Kurumlarına bunu sorabilirsiniz. Mesela onlar, Araplarla ortak sözcükler meyanında "mesela" sözcüğünü atmışlar, onun yerine Ermenilerle ortak "örneğin" sözcüğünü almışlardır, —sanırım ben de böylece "örneğin" sözcüğünü niçin hiç kullanmadığımı anlatmış oldum.— Onlar, yüzlerce yeni sözcüğü tornadan geçirirken, ben de keserle iki adet eski sözcük yontmuşum, bunda ne zarar var?)

Bundan önceki simge arama işlerimizde, o tarihlere rastlayan müdahaleler sırasında olanları bir ölçüde yansıtmaya gayret etmiştik. Bu kez bu işi aynı oranda yapmaya gerek olmayacak, zira 1980'den önce ve sonra olanlar, belleklerimizde yeterince canlı durmaktadır.

Komşuya gitmenin dahi ölüm riski taşıdığı günleri kolay unutabilir miyiz? Bizler teker teker unutsak dahi, tarih bunları canlı tutacak ve hesap soracaktır. Bugün sadece Menderes'in değil, hem Abdülaziz'in, hem de Mithat Paşa'nın hesapları hâlâ açık durmakta, onların kaderinde ulusun kaybettikleri araştırılmaktadır. Bunlar, tavana atılıp orada bırakılacak hesaplar değildir, bunların zimmeti, istense de, istenmese de yarına kalır. Türk ulusu üzerinde oyun oynamaya, sonsuza dek devam edeceklerini sananlara, bu dönemin geride kaldığı, sözle değil, eylemle mutlaka anlatılmalıdır. (Bu işin sanıldığı kadar zor olmadığı bu bölümün sonunda izaha çalışılacaktır.) Gençliğe güvendiklerini tekrarlayanlar, gençliğin gerçekten açılan gözleri karşısında acaba nasıl tutunacaklar? Büdbukatçılar kendilerine çekidüzen veremez, maskaralıklarını sona erdiremezlerse, bunun zararı herkesten fazla kendilerine dokunur. Bu ne bir tehdit, ne de bir şantajdır, benim buna ne niyetim, ne de kudretim var. Bu sadece bir ikaz, çıkıp çıkmadığını göremeyeceğim bir faldır.

* * *

1970'lere uyan bir maske bulma işine, 1978'de, Brasilia'dan dönerken ilanlarını duvarlarda gördüğüm bir filmin bize ettiklerini anımsatmakla başlamak istiyorum. Bunun "Gece Yarısı Ekspresi", yönetmeninin de yalanı sanata dönüştürme ustası "Alan Parker" olduğunu bileceğinizden şüphe etmiyorum. Bu filmin, Türk televizyonunda gösterileceği günü hasretle bekliyorum, evvelce söylemiştim, dostu düşmanı iyi tanıma, Büdbukat'ı iyi anlama yolunun bu olduğuna inanıyorum. Eğer biz başımızı kuma sokmaya, bize ters düşen şeylere göz kapamaya devam edersek, bacağımıza daha çok tekme, ensemize daha çok darbe yeriz. Evet, bu filmler bizde de gösterilmeye başlansa, ateşle oynayanlar ateşe dokunmadan bir kez daha düşüneceklerdir. Tekrar ediyorum, biz Türk milletin düşmanlarını, Türk milletin gaza-bına karşı korumaktan vazgeçmeliyiz. Bir işi en iyi halletme yolunun, o işi çok iyi öğrenmekten geçtiğini bilmeliyiz.

Çok kişiye söylemiş, hatta önermişimdir, "Gece Yarısı Ekspresi" adlı filmin, kafalara zerkettiği zehrin panzehiri, aynı teknik ayarda ve gerçekleri olduğu gibi açıklayan bir filmin çevrilmesinde ve bunun dünya piyasasına sürülmesindedir, örneğini "Topaz", "Serpent" film

savaşında bulabiliriz. Yapacağımız filmin, yapılmış zararı tümüyle telafi etmesi düşünülemez ama bırakılan bataklığı bir ölçüde kurutsa, daha da yayılmasını önlese yeter. Unutulmaması gereken bir şey daha var, filmin inandırıcılığını artırmak için, dünyaca tanınmış bir yönetmenle —tabii Elia Kazan değil— ve uluslararası sanatçılara ihtiyaç olacaktır. Filmin adı olarak da aklıma "Gerçek Ekspres" gelmektedir.

* * *

"Gece Yarısı Ekspresi" filmini böylece, Büdbükat'ın dördüncü yüzünün başlangıç noktası olarak alıyor ve oradan yine o malum "Alan Parker" ın imzasını taşıyan diğer bir filme, Türkiye'de "Şeytan Çıkmazı" adıyla gösterilen "Angel Hearts" filmine geçiyorum. (Adam öylesine sadist ki, nereye dokunsa kan fışkırıyor.) Filmde Robert de Niro'nun taşıdığı ad, "Louis Cypher". Filmin sonunda bunun "Lucifer" in değişik bir yazış şekli olduğunu anlıyoruz. Ne gülü, ne de "Lucifer" i tarife hacet yok ama biz yine de ansiklopedilere bakalım: Oradan, Romalıların bu adı "Sabah Yıldızı" na verdiklerini, Hıristiyan teologların ise "Lucifer" i, "asi meleklerin şefi", başka bir deyimle, "şeytanın ta kendisi" saydıklarını öğrenmekteyiz. "Sabah Yıldızı" ile "Şeytan" gibi birbirine ters iki simgenin bir araya getirilmesinin nedeni ise, İncil' de, "Şeytanın sabahleyin yıldırım hızı ile düştüğü görüldü" denmesiymiş. Lucifer' in sahip olduğu yakma ve etrafı kana boyama vasıflarını aklımıza getirirsek, Büdbükat' ın dördüncü yüzüne ad bulma işinin kolaylaştığını hissedebiliriz.

Ancak burada aşılması zor bir mania var: İnsanlığa her alanda, bilimde, sanatta hizmet etmiş, devletin halk eli ile yöneltilmesinin örneklerini vermiş ülkelere bu adı yakıştırmak insana zor geliyor. Aslında bu da telif edilemeyecek bir şey değil: Her insanın olduğu gibi, her ulusun da bir melek-yanı, bir şeytan-yanı vardır. Her ulus şeytanlık işlerini yürütecek birimler oluşturmuşlardır. Herkesin çekinerek baktığı bu birimlere bizim meleklerle bakmamız saflık olur.

* * *

70' leri noktalamadan, 1978' de vuku bulan, kimilerine melek-işi, Büdbükatçılara ise şeytan-işi gibi gelen bir gelişmeden söz edeceğim.

Bu gelişmenin ülkemizin kaderini ağır şekilde etkilediği düşüncesindeyim. Eymür, Y.İ.S.'ten "giden" bilgi yüzünden nahak yere işinden edildiğinden bahsediyor ya, işte bu işten ediliş de, görünüşe göre, bu tarihlere rastlamaktadır:

70'lerin ilk yarısında, Büdbukat semalarındaki Sabah Yıldızı, hiç şüphe yok, Henze'nin bizzat kendisiydi. Aynı yılların ortalarında, gittiği yerde ilgisini bizden kesmeksizin, ülkemizden uzaklaşınca, işler Pollack, Matthieu gibi hayrülhalefe kaldı. Bunlar, üstatları çapında mıydı, değil miydi, bilmem ama işler onlar zamanında sarpa sardı. Sağa sola öylesine pervasızca girmeye başlamışlardı ki, bundan endişe duyanların sayısı gittikçe artmaktaydı. İnandırıcılığı zayıf raporların çoğalması, bunalım çıkmasını kaçınılmaz kılmaktaydı. (İnandırıcılık sınırı dışına kaçan raporlardan birinin de, şu bizim "Bulgaristan serüveni" olduğunu söylemek, kehanet olmasa gerek.) Böylece 1978, bunalım yılı, Henze'giller de bundan kaygılı olmaya başladılar. Artık otlağa çıkmak için bir at, otlağa çıktıklarında da atı emanet edecek bir zat bulmakta zorluk çekmekteydiler. Alan artık dardı, alışkanlıklarına ters düşmekte olan bu durumun eski haline getirilmesi gerekliydi. Kazağı sökecek yün ucunu burada bulduğumuzu sanıyorum.

Ama onlar için bir zorluk daha vardı: Tıpkı 1960'larda olduğu gibi, Amerikan Dışişleri ile Ankara'daki Büyükelçilikleri, Henze'lerle aynı çizgide değillerdi. Ülkelerinin yararlarını sağlamak için Türkiye'deki dengeleri sarsmaya henüz gerek duymuyorlardı. O sıralarda birbirlerini izleyen Spiers ile Spain, gemiyi yürütecek kuvveti kendilerinde buluyorlardı. Emirlerinde olmaları gereken kişilerin emrine girmek tabii ki, işlerine gelmemekteydi. Türkiye, kuzeye kaymadıkça, Ahmet gitmiş, Mehmet gelmiş, umurlarında olmayabilirdi, zaten demokrasi-nin gereği de bu değil miydi?

Ben Kahire'de, hem Spiers ile, hem de Spain ile konuşmak fırsatı buldum. Ülkemizde geçirdikleri güzel günleri yadedeşer şekilde konuşan bu iki S.'ten, yukarıda sunduğum şekilde bir açıklama, tabii duymadım ama askeri yönetimi tasvip eden bir söz de işitmedim. Üstelik ben, bu yönetimin güven göstermeye devam ettiği bir Büyükelçiydim. Spiers ile Spain'in benimle rahat konuşmalarında, ABD'nin Kahire Büyükelçilikleri Atherton ve Veliotis ile sürdürdüğüm iyi ilişkilerin rolü olduğunu söyleyebilirim.

Bu iki S.'i izleyen üçüncü S., çok değişik bir ses verdi. Sekiz yıl

Ankara'da kalarak 80'li yıllara damgasını vuran, Özal'ın yaşlı saydığı Türk Büyükelçilerinden çoğunun babası yaşında olan Strausz-Hupe'nin hizmet süresince, Y.I.S.'in önünde, eskisinden de geniş bir alan açıldığından şüphe eden sanırım yoktur.

(Strausz-Hupe, ülkemizde öylesine iyi hizmet vermiştir ki, Başbakanımız, tüm emekli Büyükelçilerimiz ile cinayet ya da ecel yolu ile aramızdan ayrılmış Büyükelçilerimiz eşlerine onur plaketi sunmak için tertiplenen törene katılacak zamanı bulamazken, onun şerefine bir yemek vermeyi ihmal etmemiş, onunla iltifat teati edecek vakti bulabilmiştir. Cumhurbaşkanımızın varlığı ve sözleri ile onurlandırdığı, Bakanımızın hepimizin kalbine adını yazdırdığı, Başbakanımızın ise hiç farkında olmadığı bu törenin yapıldığı gün olan 15 Mayıs 1989 tarihini taşıyan "Turkish Daily News" gazetesinin, üçüncü sayfasının üst yarısında, Başbakanımızın Amerikalı meslekdaşımız şerefine verdiği yemeğin büyük bir resmi ile haberi vardır. Orada bir devlet adamı ile bir diplomatın birbirlerine duydukları hayranlığın ifadesi yer alır. Aca-ba bu, gününü biraz da Allah'ın ayarladığı bir rastlantı mıdır? Hiç kuşku yok, bu "Dışişlerini Dışlama Rekoru" sonsuza dek kırılmayacaktır.)

* * *

Artık 1980'lere gelmiş bulunuyoruz. Bu on yılın ilk yarısında Kahire'de, ortalarında Prag'daydım. Yüksek düzeyde güvenlik gerektiren bu yerlerde, normal izlenmenin çok üstünde dikkatleri üstüme çektiğimi, çok doğal olan bu halden de öte, yeniden ve eskisinden de ciddi şekilde komplo hedefi haline getirildiğimi, kurşunları yiyip etkisiz bırakıldıktan sonra öğrendim. (Devlet hizmeti dışında insanın daha etkili olabileceğini göstermek için bu kitabı yazmaktayım. Etrafa sormusuzca çamur atmaya alışmış olanları, bunu yapmadan önce bir kez daha düşünmeğe sevkedebilirsem, zahmeti boşa gitmemiş sayacağım.) 80'lerin yarısından hemen sonra Teftiş Kurulu Başkanıydım şimdi ise Dışişlerinden uzaklarda seyircisiz bir pistte —sanırım pek yorgunluk hissetmeksizin— altmışbeş yaş çizgisine yaklaşılmaktayım. Bu çizgiye varışımı, bir görevde, mesai arkadaşlarımla birlikte kutlamayı dilerdim ve zaten, kafamda gerçekleştirebileceğimi sandığım senaryo da bu idi. Oysa şimdi bunu, evimde, ailemle beraber, daha az mutlu olmaksızın,

yapacağım. Bu kitabı bitirmeden o çizgiyi geçmek istemiyorum ama zamanın beni beklemek niyeti olmadığından telaş içinde yazmaya devam ediyorum.

Bundan önceki dönemlerde yaşadıklarımı yazarken bunlara, 1980'lerden de bazı şeyler kattım. Bundan sonraki bölümlerde de, yine 80'lere ait, önemli sandığım şeyler yazacağım. Bu itibarla, bu bölümde, bunlara fazla yer ayırmama gerek kalmıyor.

Genellikle bundan önceki on yılların başlarına ve sonlarına rastlamış olan Büdbükat sarsıntularına dair izlenimlerimi, gözlemlerimi bazen ayrıntılara da inerek, yazmaya çalıştım. 12 Eylül'den hemen önce ve daha sonra olanlar ise, belleklerde durmaktadır. Henüz kabuk bağlamamış yaraya dokunmanın onu tekrar kanlandırmak riski vardır. Bunu yapmak zorunluluğunu duyduğumda, tedbirli davranmaya dikkat edeceğim.

Ben bu satırları yazarken, 1980'lerin sonuna pek az kalmışsa da henüz bitmiş değil, fakat bir hayli şekillenmiş, üzerinde bir şeyler söylenir hale gelmiş bulunuyor. Eksik bilgi ve hesaplarla, henüz kurumamış sütunlara varsayım yerleştirmeye kalkışmanın büyük tehlikesi vardır: Eğer birkaç sütunu çatlatırsanız, sağlam inşa ettiğinizi sandığınız binalara da müşteri bulamazsınız.

Girmekte olduğumuz 1990'lar, ezele giden yolda, ülkemiz için, belki şimdi tahmin ettiğimizden de çok önemli bir aşama olacaktır. Bunu değerlendirmekte amatörlüğe, fanteziye, dikkatsizliğe, hele hele yetenek eksikliğine hiç yer yoktur. Bunlara yer vermekle gelecek kuşaklara neler edeceğimiz düşünürsek içimiz titreyecektir.

1990'lar, yirmi birinci yüzyıla giden bir koridordur. Gelecek yüzyıla, geride bıraktığımız on yılın günah ve sevabını da götüreceğiz. Önümüzdeki on yılda oluşturacağımız sevap-günah dengesi, eski on yıllarda oluşturduğumuzdan da fazla önem kazanmış bulunmaktadır ve bilhassa Büdbükat'ın parmağını hangi kefeye dokundurmak isteyeceğini dikkatle izlemeliyiz. Dikkat ya da dikkatsizlik yirmibirinci yüzyıldaki insanımızın ya duasını kazanmamıza neden olacak ya da bizi onun ahına hedef kılacaktır.

* * *

Büdbükat'ın beşinci yüzünü çizme işine, bu kez daha çabuk girişeceğim, ancak bundan önce bir saptama yapmam lazım:

1980'ler, ondan önceki onyıllarla kıyaslanamayacak kadar sakin geçmiştir. Çoluk çocuğun hunharca öldürüldüğü, kalbimizi kanatan olayların görüldüğü bölgeler dışında, ulusumuz teröristlerce fazla rahatsız edilmemiştir. Bu ne demektir? Acaba havaya sinirleri yumuşatan bir gaz mı bırakılmış, yoksa sihirbaz değneği ile kafamız mı değiştirilmiştir? Evvelce makineliyi kapıp önüne gelene ateş açanlar karşısında aciz kalınırken, neden bu kez bunlar başarıyla tecrit edilebilmiştir? Bu ne biçim şeytan işidir? Bunun bence izahı şöyle: Büyümekte olan bir aslanın, kendi hayat sahalarına dalmasından korkanlar, aslanı kontrol altına aldıklarına inandıkları, bir de ona sükunet verici iğne yaptıkları anda kendilerini huzura kavuşmuş hissedeceklerdir. Onlar için artık aslanı rahatsız etmenin anlamı kalmamıştır, kovalamacaya son vereceklerdir. Huzur gelmiştir ama aslan acaba ne hale getirilmiştir? O, yaşlı aslanlar gibi, önüne konulanla yetinecek, kırbaç şaklatıldığında yine ateşli çemberden geçecektir. Ancak kontrol zayıf kalır, üstelik bir de aç bırakılırsa terbiyecini parçalamaktan çekinmeyecektir. İşin kökünden hal tarzı, aslana rahatça dolaşacağı bir alan bırakmaktır ama bu da, ellerinde kırbaçla dolaşanların işine gelmemekte, aslandan esirgenen alan çakallara bırakılmaktadır. Böylece kaderimiz, aslanı tasma altında tutma uzmanlarının becerisine bağlı kalmaktadır.

Ancak Reagan'ın hakkını da Reagan'a vermeliyiz. Onun Türk-Amerikan ilişkilerine getirdiği olumlu havayı gözardı edemeyiz. 12 Eylül ve onu oluşturan olaylar, ondan önceki döneme rastlar, bundan dolayı ona bir şey söyleyemeyiz. Ülkesinin geleceği için, kendisinden beklenenden çok daha fazlasını yapmış olan Reagan, —Truman'ı anımsatırcasına— iyi niyetle akliselimin nasıl sağlam bir zemin oluşturabildiğini göstermiştir. Dışişlerinde Haig ile Schultz'un, Savunmada Weinberger ile Carlucci'nin, bazı seleflerine oranla, Türkiye'ye daha anlayışlı bakmış olmaları, Büdbukat adasında iç açıcı bir rüzgar esmesine neden olmuştur. Kongre cenahında, zaman zaman kasırga belirtileri görülmüşse de, bunun binaya zarar getirmesi önlenmiştir. Amerika tarihinde, Kongre ile yönetim arasında oluşmuş uyuşmazlıklara bakılırsa, bu arada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Barış Antlaşmalarını, o zamanki yönetimin Kongre'den geçiremediği anımsanırsa, Reagan'ın başarısı daha iyi anlaşılır. Arada bir, danışıklı dövüş havası estiğini sezsek de, "olacak o kadar" deyip geçebiliriz.

Büdbukat'ın yüzünde, "Dorian Gray'in Portresi"ndeki gibi, git-

tikçe çirkinleşmiş olan çizgiler, nihayet Reagan döneminde yumuşama izlenimi vermiştir. Bu acaba tek bir Başkanın görev süresince başlamış ve bitmiş geçici bir şey midir, eğer varsa kalıcı tarafı ne kadar kuvvetlidir ve bu olumlu hava ne oranda 90'lara yansiyacaktır? Şimdilik iyimserliğimizi sınırlı tutan üç unsur var:

Bir: Hem gördüğü öğretim, hem devlet hizmetinde edindiği deneyim açısından, seleflerinin çoğuna üstün olan yeni Başkan, evvelce CIA'yı yönetmiş olmanın verdiği alışkanlıkla, Türkiye ile ilişkileri diplomatik kanal yerine, istihbarat ve Büdbukat çerçevesi içine yerleştirmek istemesi, kuvvetli bir ihtimal olarak karşımızda durmaktadır. Bu ne anlama gelebilir dersenez, biraz önceki "aslan öyküsü"nü anımsatırım.

İki: Bunu kanıtlar şekilde, Ankara'ya göndereceği Büyükelçiyi istihbarat uzmanları arasından seçmiştir ki, yeni Büyükelçinin kendisini Büyükelçiden çok Genel Vali görmesi halinde, ilişkilerimize kazandıracağından fazlasını kaybettirebilir, zira bazı kişi ya da zümreleri tercih eder görünmek başkalarını kaybetmekle eşdeğerdir.

Üç: Bizdeki bir zümrenin temsil ettiği zihniyetten kurtulmakta ve bu zihniyetin döküntülerini toplamakta yavaş hareket edişimiz, Amerika'nın karşısına derli toplu çıkmamızı geciktirebilir. Fakat kötümserliğe henüz gerek yok, biz bize düşeni yapar, tutumumuzu iyi anlatırsak, onların da bizi anlayacaklarını ümit edebiliriz.

* * *

"Çağdaş" zihniyete söz gelmişken, 80'ler zarfında, bu zihniyetin ülkeye yayılma süreci hakkında bir iki şey söylemek isterim:

İktisat, maliye gibi sosyal boyutları ihmal edilemeyecek alanlara, Milton Friedman'ın Chicago'da ürettiği ilacın her derde deva olacağına inanarak, birkaç soyut formülle birkaç rakamın kalkınmaya yeteceğini sanarak dalanlar, formüller tuttuğu sürece işi yürütmüşler fakat işin başarısı için gerekli zamanı, "iş bitirme" inadı ile çabuklaştırmak isteyince kaos yaratmışlardır. Friedman'ın kitabını açmadan önce, onun gelişme halindeki ülkelere neler getirdiğini, reçetesini uygulamış ülkelerden kaçının ona itibara devam ettiğini bulmaya yönelik bir ön çalışmayla yorulmaya gerek görülmemiştir. Friedman'a yöneltilen, "zengini daha zengin, fakiri daha fakir etme" şeklindeki eleştirinin, fert-

lerden de çok devletler için varit olması gibi fevkalade önemli bir nokta üzerinde hiç durulmamıştır.

Bir deniz müzesinin amfor bölümüne benzetilmiş ekonomik yapı-mızı ekonomistler dikkatle izlemeye, fotoğraflar çekmeye başlamışlar-dır. Ben de bu arada kamerama çarpan bir görüntüyü sunayım:

Friedman sistemine göre, enflasyonun para arzı ile kontrol altına alınması gerekirken, biz de enflasyon para arzını kontrol altına almış-tır. Başka bir deyimle, ahtapotu yakalamaya çıkan dalgıç, birdenbire kendisini ahtapotun kolları arasında buluvermiştir. Friedman, bizdeki bu gelişmeleri izleyecek vakti bulabiliyor mu, bilmem ama sisteminin bizdeki cilvelerini bir duysa herhalde uykusu kaçacaktır.

İlginç bir şey daha var: Okyanuslar ötesinde bavulunu yakalayan, son zamanlarda soluğu bizde almaktadır, bunlar arasında bir Friedman eksik kaldı. Dünyanın bir köşesinde onun yolunu izleyen bir ülke ve bu ülkede ona hayran bir lider olduğunu hiç duymadı mı? Görünüşe göre, bizde olanlar teorisyenlerden fazla, çantasını doldurmaya çalışan-ların dikkatini çekmektedir. "Dünya Ekonomik Forumu" (World Eco-nomic Forum) Başkanı Prof. Klaus Schwab'ın, 5 Haziran 1989 tarihli Milliyet'te çıkan şu sözlerine bakın: "Dışarıda ne yazık ki itibarınız yok ama Türkiye'nin dış sermaye için cazibesi de var." Kısacası bize i-tibar göstermeyecekler ama bizi yolmaya da devam edecekler. Fried-man'ın bizden fazla bizle iş yapanları kalkındırdığının bundan daha güzel bir açıklaması olur mu? "1989 Büdbukat Ödülü" için Prof. Schwab, benim adayımdır.

* * *

Friedman'ın kitabında, "hayali ihracat"la ilgili bir bölüm oldu-ğunu pek sanmıyorum ama bu uygulama, ekonomik yaşamımızda özel bir değer, tarihimizde de önemli bir yer kazanmıştır. Bu, her şeyden önce, bizim Friedman'a bir katkımızdır. Önce bu yolla ülkeye döviz getirileceği sanılırken, işin dumanı çıkınca, tehlike olmadığına in-andırılanlar ortada bırakılmıştır.

Bu işin ticari ve mali hacmi hakkında rivayet muhtelif ama işi hukuki ve siyasi sorumluluğa bağlayacak kanıtlar hiç eksik değil, daha doğrusu bir ağaçtaki yaprakların sayısından da fazla. Mesela sadece "Hürriyet" in 16 Temmuz 1988 tarihli nüshasında, "Hedef Adam

"Konuştu" başlığı altında, Bülent Öztürkmen adındaki zatın yaptığı açıklamalar ele alınsa, müfettiş ve savcılar haftalarca uğraşırarak malzeme ortaya çıkar:

Ben şimdi Öztürkmen'in söyledikleri arasından en basit şu üç cümleyi alıyorum: "Hayali ihracat yüzde 10-15 civarında... Benim üstümde Müsteşar ve Bakan vardı... Her şey yasalara uygun, yasalara uygun olmayan iş yapmam..." Bülent Öztürkmen'in Nurcan Akad'la yaptığı mülakatta, bir doktora tezinin, hiç olmazsa önsözüne yetecek kadar bilgi var ama bu üç kısa cümle bize yeter:

İlk cümle, "Hayali ihracat yüzde 10-15 civarında." "Hürriyet"in o tarihte yaptığı hesaba göre, 1987 yılında hayali ihracatın hacmi 1 milyar 528 milyon dolar dolayındadır. Bu o yılın dolar kuruna göre 1 trilyon 308 milyar etmektedir. Böylece Öztürkmen, bile bile ya da bir süre sonra öğrenmek suretiyle bazı kişilere, 1 trilyon civarında haksız kazanç kazandırılmış olduğunu itiraf etmektedir. Ailesine yedireceği bir öğle yemeğinin bedeli kadar hesabı veremeyenler hapiste çürürken, millet malını dercep edip başları milyarlaraya değenler ortalıkta gezmekte ve Öztürkmen mülakatı şu sözlerle bitirebilmektedir: "Şu anda Başbakan Başdanışmanı'yım. Bu, müsteşar düzeyindedir, ben de yaptığım görevden son derece memnunum."

İkinci cümle, "Benim üstümde Müsteşar ve Bakan vardı.": Öztürkmen, muhakkak ki ne ettiğini biliyor ve ihtiyaten amirlerinin koluna yapışıyor. Eğer Müsteşarı ile Bakanı, ona bir makineli verseydiler ve ona "git, şu karşıdaki ilkokul öğrencilerini vur" deseydiler, bir selam çakacak ve denileni hemen yapacak mıydı? Devlet hizmetinde bu kadar yüksek görevlere getirilebilmiş bu zat, "kanunsuz emri yerine getirme" konusu üzerinde hiç mi kafa yormamıştır? Öztürkmen'in dedikleri gerçek ise, bu mazereti onu sorumluluktan kurtaramaz, olsa olsa bir yanına Müsteşarını, öteki yanına da Bakanını katar.

Üçüncü cümle, "Her şey yasal, yasalara uygun olmayan bir şey yapmam": Allaha şükür, nihayet ruhumuza huzur verecek bir şey bulduk, eğer yapsaydı, biz ne yapardık? Demek ki Öztürkmen, bir şeyin yasal olması için bunun kanuna değil, aldığı talimata uygun olmasını yeterli görüyor. Yirminci yüzyılda başımıza gelen çok şeyin sırrı işte burada yatıyor.

Artık, 1980'lerin ikinci yarısında, ülkemizdeki "manzara-i umumiye"yi çizebiliriz:

Sağa sola el sallayan bir kaptanın idaresinde ve hiç de "sessiz" olmayan bir şekilde yola çıkan devlet gemisi bir süre, nurlu ufuklara doğru seyrettiği izlenimi vermişse de, sonra birdenbire yol değiştirip, etrafında problemler, yunus balıkları gibi biri dalar, biri çıkar bir halde, bir dar boğaza yönelmiştir. Dar boğaz civarında, kumsallarda, batmış ya da yana yatmış gemilerden dökülmüş hayali ihracat malları göze çarpmaktadır. Serüvenin sonu büyük merakla beklenmektedir.

* * *

Çevremiz, çağımızı simgeleyen tablolarla dolu. Mussorgsky'nin resim sergisinde müzikle yaptığı tablo tarif işini, biz de sessizce ve not almak suretiyle yapmaya çalışacağız. Şimdi karşımızda aynı temayı işleyen, fakat birbirinden çok farklı iki tablo var, inceleyeceğiz:

Birinde, uzaklardan geldikleri belli, kanatları binbir renkli kelebekler, insanlarımızın başına, omzuna, bankalarımızın, iktisadi kuruluşlarımızın damına, balkonuna inmektedirler. Bu kelebekler, helikopterlerle yapılan bir işgal hareketi görüntüsü içindeler.

Diğer tabloda, Bijan marka kravatlarına pergel ve gönye şeklinde iğne takılı şık insanlar uçaklardan inmektedirler. Yola çıktıkları ülkede kullandıkları pasaporttan farklı bir pasaportu giriş kapısındaki sorumluya göstermektedirler. Çok kişinin "çift pasaportlu prensler" dedikleri bu kişiler, neden hep birlikte, bıraktıkları yere dönmektedirler. Oysa ceplerine attıkları ikinci pasaportla altına girdikleri ipotek çok ağırlıklıdır. Yeni vatanlarına öyle bir sadakat yemini etmişlerdir ki, bu onlara, eski vatanlarına öncelik verme imkanı bırakmamaktadır ve biz bunlara hayat damarlarımızı rahatça emanet edebilmekteyiz?

Aslında bu "kelebek" ve "prens" tablolarının konuları, biraz önce anlatmaya çalıştığım "Logan Harekatı"nın safhalarından başka şeyler değil, hepsi Büdbükat manevralarıdır. İnsan bunları görür ve düşünürken, Atatürk'ün Gençliğe Hitabını bir kez daha okumak gereğini duyuyor. Bakın Atatürk, Mustafa Kemal'lere neler diyor? (Bir noktayı iyi belirtmem lazım: Ben buraya Nutuk'tan bir kaç cümle alacağım. Halimiz bu duruma geldi demem kesinlikle bahis konusu değil. Atatürk'ün mümkün olabilecek en vahim durumu çizdiğini ve bunun gerçekleşmesi için ikazda bulunduğunu unutmuyorum.)

"Bir gün, istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen,

vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkan ve şeraitini düşünmeyeceksin. Bu imkan ve şerait, çok namüsaî bir mahiyette tezahür edebilir... Aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş... olabilir."

Atatürk bu sözleriyle ezele dek izlenecek yolu göstermiştir. Barış-sever Atatürk, konunun hep "kaleleri zaptetmek, tersanelere girilmek" şeklinde kalmayacağını, hiç kuşku yok, bilmektedir. O sadece, stratejik noktaların kontrolden kaçırılmaması zorunluğuna işaret etmektedir. Bugünün önemli stratejik noktaları arasında banka ve iktisadi kuruluşlarının da bulunduğu kim şüphe edebilir? Böylece Atatürk'ün ikazı karşımızda, tüm açıklığı ile belirmektedir.

* * *

Beşinci yüz için hazırlıklarımız tamam, artık çizmeye başlayabiliriz:

80'lerde, Amerikan yönetimi genellikle bize güleryüz, Kongre ise abus çehre göstermiştir, bunu çizeceğimiz yüze yansıtabilmeliyiz. Bunun için iki resim yapıp birine "5A", ikincisine de "5B" mi diyeceğiz? Buna gerek kalmayacak, kitapları, dergileri karıştırırsak, sanırım tek tabloyla hal çaresi bulabiliriz.

Roma Mitolojisinde "Janus" adında bir ilah var, bu işi onun yüzü, daha doğrusu iki yüzü ile halledebiliriz, —burada "iki yüz" deyi mi riya anlamında değil, Janus gerçekten iki yüzlüdür, bir yüzü diğerinin ense-sinde gibidir—. Ocak ayının 9'uncu günü Janus'un bayramı olduğundan, Batı dillerinde onun adı bu aya verilmiştir, bilindiği üzere Ocak ayına İngilizler "January", Fransızlar "Janvier", Almanlar "Januar", Ruslar "Yanvar" demektedirler.

Janus'ün Mitolojideki öyküsü kısaca şöyle: Bizim Zühal dediğimiz Tarım İlahı Saturn, yeni doğmuş çocukları yeme suçundan ötürü gökyüzünden kovulunca, Latium Kralı Janus, ona yardım etmiş, Saturn de ona, biri hali, diğeri geleceği aynı anda gören iki yüz armağan etmiş. (Biz, Saturn'ün, doğudaki adı olan Zühal'i, herhalde yıldız adı olduğundan kızlar için kullanmışız.)

Amerikalıların ileriye Janus kadar iyi seçip seçemedikleri tartışma konusu olabilir ama onların geleceği görmekten de öte, şekillendirmek istedikleri muhakkaktır. Bu bakımdan, Amerikan Yönetimi ile Kong-

resinin bize gösterdiği "İki Yüz"ü, bundan daha iyi yansıtacak bir simge bulabileceğimizi sanmıyorum.

"Janus" adının nereden aklıma geldiğine gelince, onu da anlatayım: Ben Paris'teyken, iki ayda bir çıkmakta olan "Janus" dergisini alırdım, —hâlâ çıkmakta mıdır, kapandıysa ne zaman kapandı, bilmiyorum.— Bu dergi her sayısında tek bir konuyu ele alır, bunun geçmişi, günü ve geleceği üzerinde düşünürlerin karşıt görüşlerini sunardı. Konulardan birkaç örnek vereyim: "Batı dinleri nereden geliyor nereye gidiyor?", "Dünya savaşlarını başlatma mekanizmasının akılcı analizi", "Adem ile Havva arasındaki ilişkilerin geleceği", "Tarihin taşıdığı anlam nedir?", "İnsan ve taptıkları", "Tarih ve Özgürlük", "İnsan, Yaşamının Zevkine Erebilecek mi?" Derginin 1966 Temmuz-Ağustos tarihli 11'inci sayısındaki konu, "Halk Kapitalizmi" başlığını taşıyordu. "Sistemlerin sınırlarını aşmak" başlıklı ilk yazı ise, Papa Altıncı Paul'un, Birleşmiş Milletler'de, o tarihlerde yapmış olduğu konuşmanın şu cümlesi ile başlıyordu: "Hiç kimsenin, yaşamın şölenine, başka birinin girmesini önleme hakkı yoktur."

Bu sayıda işlenen konu, bizim siyaset yaşamımıza da yansımıştır. Çok genç olmayanlar anımsayacaklardır, Ecevit ve Şürekası, o günlerde, "Devlet Sektörü" ile "Özel Sektör"e karşı, "Halk Sektör"ü diye bir şeyi ortaya atmışlardı. Bu nasıl olacaktı, hangi temele oturtulacaktı, bunu kendilerinin dahi anımsadıklarını gösteren emare yoktur. O sıralarda "Beyin Şürekası", karmaşık konuları bir çırpıda halledecek formül yaratmakta, sonra buna herkesten fazla kendileri hayran olmaktaydılar. (Aslında kendilerinden başkasının hayran olmadığı yapıt yaratılar siyaset dünyamızdan hiçbir zaman eksik olmamıştır.) Bu "Halk Sektör"ü fikri bana, o günlerde "Janus"ta okuduğum "Halk Kapitalizmi"ni andırır görünmüştür. Kim bilir belki, Paris'ten geçen bir genç adam, bu dergiden aldığı fikirleri liderine sunup, semalarımızda birkaç mevsimlik uçuşa hak kazanmıştır, böyle değilse bu, az rastlanır bir rastlantıdır.

* * *

Büdbükat'ın 90'larda edeceklerini yansıtacak yüzü çizmek, her halde bize nasip olmayacak. Eşiğine geldiğimiz bu dönemde neler görülebileceği yavaş yavaş şekillenmektedir, hata payı azalmakta, bazı

tahminlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Yirmi birinci yüzyıldaki insanımıza sunmak istediğimiz bu beş tablolu galeride, henüz boş duran bir yere, geçici olarak bir kroki asabilir, altıncı bir tablonun seçimini önümüzdeki on yılın son gününe bırakabiliriz. Bu söyleşinin elverdiği oranda, şu aşağıdaki üç soruya bulacağımız yanıtlar, altıncı yüzün alacağı şekil hakkında bize ışık tutabilir:

"Büdbükatçılar bize nasıl bakmakta, bizi hangi nokta ve kıvamda tutmak istemektedirler?", "Bizi bu nokta ve kıvamda tutabilmek için, 90'larda nasıl bir yol izlemeleri muhtemeldir?", "Onların biçim diktikleri giysileri giymek, bizim için kaçınılmaz bir kader midir?".

Sorulacak daha başka sorular da var ama bu üç kilit sorunun yanıtını bulsak çok şeyi aydınlığa kavuşturmuş olabiliriz. Arayacağımız ve kısaca buraya alacağımız yanıtların işi halledeceği ve tartışma kapısını kapatacağı gibi bir iddiada bulunmuyorum. Aksine amacım tartışma kapıları açmak, yetenekleri benden fazla olanlara, izlenebilecek bir iki patikayı işaret edebilmekten ibarettir. Şimdi sorulara ve bulduğumuzu sandığımız yanıtlara geçelim:

Soru bir, "Büdbükatçılar bize nasıl bakmakta, bizi hangi nokta ve kıvamda tutmak istemektedirler?"

Yanıt: Onlar bizim askeri ve stratejik önemimizi, ekonomik ve kültürel potansiyelimizi, aramızdaki bazı kişilerden çok daha iyi bilmektedirler. Ancak işin kötü yanı şu: Onlar bunu kendileri için çok tehlikeli bulmaktadırlar. Biz ne zaman hak aramak için ses çıkarsak, daha iyi bir yaşam için harekete geçsek, onlar bizi dinleyecek, derdimize çare gösterecek yerde, bulunduğumuz noktaya bizi daha iyi bağlayacak bir halat aramaktadırlar. Ne önümüzdeki on yıl, ne de onu izleyecek yüzyıl zarfında, onların bu tutumlarından kendiliklerinden vazgeçeceklerini düşünmek safillik olur. Bizi içinde tutmak istedikleri kıvam, askeri bakımdan, ortak savunma planlarında yeri olan, fakat silahları bu görevin gerektiğini aşmayan bir ileri karakolluk, ekonomik bakımdan ise, pazarlarında onlara rakip olmayan, malları için açık pazar halinde kalan bir ülke olmamız kıvamıdır. Bu psikolojik maniyayı aşabilmek, yirmibirinci yüzyıl insanımıza daha iyi bir yaşam sağlayabilmek, başka bir şeye değil, sadece ve sadece kendi becerimize bağlıdır.

Soru iki, "Bizi işlerine uygun nokta ve kıvamda tutabilmeleri için, Büdbükatçıların 90'larda nasıl bir yol izlemeler muhtemeldir?"

çağımızın günlük görüntüleri arasında büyük yer tutuyor. Dış Borçların, bir ülkeyi nasıl ipotek altına alıp iflasa sürüklediğini öğrenmek isteyenler, İmparatorluk taihimizin son "sahifelerini" büyük ilgiyle okuyor. Biz ise, "Duyûnu Umumiye"den kurtulduk derken, bir tur yapıp kendimizi yine aynı noktada bulmak gibi "makûs talih" yaşıyoruz. Bütün bunları görüp de dediğinde ısrar etmek, bakalım tarih tarafından nasıl tarif edilecek?

. Şu dış borç işinde, öyle bir şey gözüme ilişiyor ki, bunu bir bilene sormak isterdim: 12 Eylül'e girerken, dış borçlarımızın 17 milyar dolayında olduğu bilinmektedir. "Turkish Daily News" gazetesinin yabancı kaynaklardan alıp birincisini 27 Ocak 1986'da, ikincisini 21 Ağustos 1986'da yayınladığı rakamlara bakıldığında, dış borçlarımız önce 24 milyar, sonra 21.7 milyar dolar görünmektedir. Altı yılda borçlarımız, 6-7 milyar dolar dolayında artmış ise, bu yadırganacak bir şey değildir. Ancak aradan üç yıldan az bir süre geçmeden bu rakam birdenbire ikiye çarpılmış. Bu durumda, son üç yıldaki artış oranı, ondan önceki altı yılın artış oranını üç mislinden fazla aşmış bulunuyor. Aynı döneme enflasyon kasırgasının rastlaması, artık yadırganamayacaklar arasında tutulamaz. Bütün bu olanları, sadece Yusuf Bozkurt Özal'ın kabinde olması ile izah etmek, sanırım yetersizdir. Bu kadar kısa bir süre içinde, balon şişirir gibi, dış borçlar ile enflasyonun şişirilmesi üzerinde varsayım üretemiyorum, aczimi itiraf ediyorum, ama bir şeylerin dönmüş olduğu ve bu arada bize "Ana Zincir"i'nin takılmış olabileceği düşüncesinden de kendimi kurtaramıyorum.

* * *

Enflasyon karşısında Hükümetimizin tutumu, sürüsünün önüne geçip onun hızını kesmeye çalışan çobaninkinden ziyade, sürüyü arkadan kovalayıp çayıra yaymaya çalışaninkine benzemektedir. Bugün Türkiye'de enflasyon artık ekonomik değil, politik bir meseledir ve musluğu bizim dışımızdakilerin elindedir. Enflasyonun, kalkınmanın bedeli olarak sunulmak istenmesi, ya kalkınmayı durdurmamız ya da anestezişiz ameliyat olmamız gibi pek sevemeyeceğimiz ve aslında gereksiz bir tercihle bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Enflasyon canavarı, bir taraftan mutfağımızda bulduklarını silip süpürürken, öte yandan hiç de daha az önemli olmayan başka tehlikeler de yaratmaktadır. Bir başı ile tasarrufları emip sanayimizi kansız bırakmakta, diğeri ile bizi AET

dışında tutmak isteyenlere göz kırpmaktadır. Daha yıllarca AET'nin yeterli sayacağı bir düzeye indirilemeyeceği belli olan enflasyon ortada dururken, oraya kısa zamanda girebileceğimizi ifade etmek, kamuoyunun zekâsından şüphe etmekle eşdeğerdir. Bunları göre göre, enflasyonun düşürülmesi için hariçten yardım beklemek abes değil de nedir?

* * *

Özelleştirme konusuna gelince, önce şu soruyu kendimize soralım: Eğer Büdbükatçı olsaydık, açaba özelleştirilmiş bir kuruluşu mu, yoksa özelleştirilmeyeni mi manevralarımıza açık, yararlarımıza uygun sayardık? (Hemen belirteyim, ben özelleştirmenin esasına değil, elverişsiz koşullarına muhalifim.) Kanımca, şimdi tanık olduğumuz şekildedeki özelleştirme ile, ekonomik kalkınmamızın sağlanması değil, sanayimizin kontrol altına alınması, dış pazarlara çıkışımızın yavaşlatılması hedef alınmaktadır.

Sanayicilerimizden bazıları, oynanmakta olan oyunun farkına varmaya başlamışlardır ama acaba geç mi kalmışlardır? Sırtlarındaki küfe sağlam olmayanlar, bunları atmaya çalışmaktadırlar, fakat şimdi yük hangi küfeyle taşınacaktır, yine Büdbükakçılarınkı ile mi? Her şeyden önce onlar dışarıdan içeriye sermaye taşımayı mı, yoksa içeriden dışarıya servet aktarmayı mı yararlarına uygun göreceklerdir?

Televizyonda konuşan bir yabancı iş adamı, hariçten Türkiye'ye gelen sermayenin yaklaşık 325 milyon dolar olduğunu söyledi, —bizimle ilgili rakamları biz, genellikle dış kaynaklardan öğrenmekteyiz—. Yıllarca süren, sermaye çekme kampanyasından sonra varılan sonuç, dağın doğurduğu fare boyutunda değil midir? Bu miktar, eğer doğru ise, bir yılda Amerika'dan sağladığımız yardımın bile altındadır. Dışarıdan gelen sermaye bu düzeyde kalırken, enflasyondan kurtulan sermaye, "üretim"den fazla "tüketim"e kayarken, sanayimiz —bilhassa ağır sanayii kastediyorum— acaba ne ile geliştirilecektir? Olanaklar, konut ile turizme ve bir de belediyelere kaydırılarak, ağır sanayi uykuya yatırılmak istenmektedir.

* * *

Tüm bu zincirleme eylemlerine rağmen ben kötümser değilim. Elimizdeki kozları iyi kullanma imkanlarımızın var olduğuna inanı-

yorum. Her şeyden önce, stratejik konumumuz, hiçbir zaman azalmayacak ve elimizden alınamayacak bir önem taşımaktadır. Kanımca bu kozumuz, çok defa iyi kullanılamamakta ve başkalarının, özellikle Yunanlıların zayıf kartları üzerine bırakılarak harcanmaktadır. (Bunun en belirgin örneği, Rodgers Planı'nı kabul edişimizde görülmüş, sağlam koz asımızla bir ikili elde edilebilmiştir. Eğer Türkiye'nin yerinde Yunanistan, Yunanistan'ın yerinde de Türkiye olsaydı, pazarlık bu kadar kolay sona erdirilebilir miydi?) Süperler arasında yumuşama sürecinin, bizim stratejik önemimizi azaltabileceğini ileri sürenler var, ben kesinlikle bu görüşte değilim: Bu süreç gelişirse, NATO içinde belki bazı tereddütler ortaya çıkabilir, NATO dayanışması sınavdan geçebilir, böyle bir durumda Türkiye'nin stratejik önemi azalmayacak, aksine artacaktır. "NATO bize, biz NATO'ya muhtacız" şeklindeki düşüncüyü, "NATO bize, bizim ona olduğumuzdan da fazla muhtaçtır" şeklinde değiştirip kafamıza yerleştirmeliyiz, bu, gerçeğin ta kendisidir.

* * *

Ekonomik alanda da, çatlama noktasına yaklaşmakta olan bir dengeye dikkatle bakmalı ve ona göre tedbir almalıyız: Bize şimdiye kadar yardımda bulunanların olanakları, bizim ulaşmakta olduğumuz boyuta oranla, her geçen yıl biraz daha zayıf kalmaktadır. Verdikleri yılda 500 milyon dolar dolayındaki yardım için, ulusal yararlarımızı bir kenara itip onların dümen suyuna girmemizi isteyenlere verilecek cevabımız olmalıdır. Askeri yardımlarda, Yunanistan'la aramızda, sadece keyfe dayanan, yediye on oranının devamına daha ne vakte kadar tahammül edeceğiz. Biz ihracatımızı 20 milyar dolara, yani onların bize yeterli gördükleri yardım miktarının kırk katına çıkarmaktan söz etmekteyiz. Demek ekonomik potansiyelimiz, 500 milyonun üzerindeki manivela etkisini gittikçe azaltmaktadır. (Bizi ağır borç altına itmek istemelerinin sırrı, biraz da burada yatmaktadır.) Bu durumda ilişkilerimize daha gerçekçi gözle bakmak, yardım almadan ya da asgari yardımla yaşamak düşüncesine kendimizi alıştırmalıyız. Yardım yerine, Özal'ın zaman zaman tekrarladığı gibi, Büdbükatçı ülkelerle ticaretimizin hacmini bir kaç katına çıkarmamız lazımdır ama onların bu fikre itibar edeceklerini gösteren emareye rastlanmamaktadır. Halen, üstümüze yığılmış borçların faizi ile uğraşmakta, bir bakıma başkaları için çalışıp durmak-

tayız. Her şeyden önce, dış borç yükünün azaltılması çarelerini aramalıyız ama bunu yapmaktan çok uzağız. Biz bu borç işini yoluna sokmadan kesinlikle çıkmazdan çıkamayız.

* * *

Amerika 1990'lara, Başkanları arasında, hem öğrenim düzeyi, hem devlet deneyimi en yüksek olanlardan biri ile girmektedir. Bush'un, beklendiği üzere, seçimi ikinci kez kazanması halinde, oldukça uzun bir süre zarfında biz de, tüm dünya ile birlikte, onun tutum ve kararlarının etkisi altında kalacağız demektir. Eğer kader, çantasında bir sürpriz saklamış değilse, galerimize sunulacak altıncı tablonun hatları az çok belirmiş sayılabilir. (Kader bir azizlik yapar da, dünyanın en hassas makamına Quayle'i oturtursa, Amerika, biz ve dünya ne yaparız bilemem, Bush'un insan seçme yeteneğinin bu şekilde tartıya gelmesini hiç dilemem.)

Bush'un haiz olduğu üstün yeteneklerin, Amerika'nın içişlerini, başka ülkelerle ilişkilerini nasıl etkileyeceği şu anda konumuz değil, biz sadece bize hangi gözle bakacak, bize neler yapacak, bunlar üzerinde biraz durabiliriz:

Çin ve Birleşmiş Milletler'deki hizmetleri, sekiz yıl Başkan Yardımcılığı yapmış olması, onun, seleflerinin çoğuna oranla, uluslararası konulara daha bilinçli yaklaşmasını mümkün kılacaktır. Ancak prestiji bir hayli arızalı CIA'nin başında bulunmuş olması bazı zihinlerde tereddüt yaratabilir. CIA'nin başına, servisin çok bunalımlı bir anında gelip işleri yoluna sokması lehine bir nottur ama Başkan Yardımcılığı sırasında cereyan eden Oliver North macerasından haberi olmadı demek mümkün değildir, bu durumda varılacak hüküm şudur: CIA'nin cambazlıkları devam edecektir.

Cumhurbaşkanımızın Amerika'yı ziyareti sırasında, Bush'un Ermeni lobisinde verdiği önemin boyutu da belirmiş bulunmaktadır. Çok kişi gibi ben de bunu, Amerikan seçimlerinin kaçınılmaz manevralarından biri saymaya mütemayilim. Bush'un Türkiye'ye karşı, Reagan kadar anlayışlı davranacağını gösteren kanıtlar bulunduğu inanıyorum. Hatta ilişkilerimizin daha yüksek düzeye ulaştırılması için, Bush'un iyi bir fırsat oluşturduğunu da sanıyorum. Düşünün bir kere, ileride onun yerine Dukakis gibi biri gelse biz ne ederiz?

Tolstoy, "Savaş ve Barış"ında, devlet adamlarının izleyecekleri yolu seçmekte, sokaktaki insandan çok daha az özgürlüğe sahip olduğunu ileri sürmektedir. Sokaktaki adam, tercihlerini yaparken, üzerindeki baskılar nisbeten sınırlı kalmakta, devlet adamı, tarihin çizdiği yolun dışına kolay çıkamamaktadır, onun için tarih yaratan insan azdır. (Kennedy'nin Küba yolunda, maziye aşmaya çalışması, ülkesine ve kendisine neler getirmiştir, hatırlardadır.) Bu bakımdan biz, ne Bush'un, ne de başka bir kimsenin ilişkilerimize sihirbaz değneği değdirmesini bekleyemeyiz. Bush'un mütebessim yüzü, tarihimizde bir dostun anlayışlı yüzü olarak mı, yoksa başka bir şekilde mi kalacak, henüz bilemeyiz. Ancak unutmayalım, Büdbükat'ın altıncı yüzü, sade karşımızdakinin hata ve sevabı ile değil, bizim onun karşısına çıkartabileceklerimizin zihniyet ve tutumları ile de şekil bulacaktır.

KARTACALILAR İLE KORENTLİLER

Beni mesleğime bağlayan bağların teker teker kopmakta olduğu 1987 yazında, kafamın bir kenarına takılıp kalmış bir merak vardı: Praglılar, dünya operasına, Mozart ile birlikte kazandırdıkları "Don Giovanni"nin sahneye konuşunun iki yüzüncü yıldönümünü acaba nasıl kutlayacaklardı? Bu güleryüzlü, sanatsever "esir şehir insanları", 29 Ekim 1987 günü muhakkak bir şey yapacaklardı. Bunun için özel gayret göstermem, Prag'daki meslektaşlarıma yazıp bilgi istemem gerekmezdi, haber bana ergeç ulaşacaktı.

1987 Ekim ayı benim için çok hareketli geçmekteydi, bir taraftan yolculuklara, öte yandan işe devam ederken, meraklarıma ayıracak vakti bulamıyordum. Teftiş Kurulu'nda, gayret ve niyetimiz sonucu değil, kendiliğinden kamuoyunun dikkatini çekmiş meselelerle meşgul bulunuyorduk, adımın gazelerde görüldüğü oluyordu. Ayrıca aynı ay içinde, merkezdeki büyükelçilerden bazılarının Müslüman ülkelere gitmeleri ve bu ülkelerin devlet başkanlarına cumhurbaşkanımızın bir mesajını vermeleri uygun görüldü. Ben de bu arada Körfez bölgesine gidecek, Birleşik Arap Emirlikleri Başkanı Şeyh Zayed bin Sultan el Nahayan

ile Katar Emiri Şeyh Halifa bin Hamad el Thani'ye mesaj sunacaktım.

İzninizle şimdi, bana kaderin yeni bir cilvesi gibi görünen bir rastlantıdan, daha doğrusu aralarında zaman farkı olmasına rağmen, ilginç şekilde birbirine benzeyen iki rastlantıdan söz edeceğim: Anlatmıştım, 24 Şubat 1976 günü, Kuveyt'te, Büyükelçiliğimizde, Avukat Alpaslan B. Öktener bana "o acayip Bulgaristan serüveni" ile ilgili belgeleri gösterirken telefon çalmış ve beni Birleşik Arap Emirlikleri nezdine atayacak itimatnamemi 6 Mart 1976 günü Şeyh Zayed'e sunabileceğim bildirilmişti. Ben o gün Cumhurbaşkanım Korutürk'ün imzasını taşıyan itimatnamemi sunarken, çok kısa bir süre önce öğrendiğim ağır bir iftiranın ezikliğini yaşıyordum. İşin içinde garip bir tecelli vardı: Hem casusluk ithamı altında idim, hem de büyükelçi görevi yerine getirmekteydim. Aradan on bir buçuk yıl geçtikten sonra "tarih tekerrür etmekteydi". Ben yine aynı devlet başkanına, bu kez Cumhurbaşkanım Evren'in imzasını taşıyan bir mesajı sunmaya gitmeden kısa bir süre önce, "o Bulgaristan öyküsü"nü gölgede bırakacak yeni bir "komplo"nun kurbanı olduğumu öğrenmiştim. 1987 Eylülü sonlarında, Avukat Öktener ile Mihri beni ziyaret ettiklerinde, onların bilmeleri hiç muhtemel olmayan bu yeni iftira hakkında bilgim vardı ama tabii bundan hiç söz etmemiştim. Aslında, bu konudan size de bahsetmiş değilim, -konu bolluğu karşısında anlattıklarımı dağıtmamaya çalışıyor, çok kez bunda başarısız kalıyorum-. Bu yeni öyküyü anlatmak için, bu bölümü izleyen "Haysiyetin ince gülü" başlıklı bölümü bekliyorum.

İşte ben, görüldüğü üzere, Abu Dhabi'ye yeniden gidişimde, ikinci bir komplonun etkisi altında idim. Hem iftiralara karşı aşılınmış olmamın, hem de meslekteki günlerimi saymakta bulunmamın etkisi ile, "varolma hafifliği" içindeydim. Bir kaç gün sonra ölecek olanı, bir kaç gün önce vurmuşsunuz ne çıkardı, olsa olsa can çekişmekte olana, silahına yetişme fırsatı verirdiniz.

Şimdi işin, bana çok önemli görünen yanına geliyorum: Ne zaman bir iftiranın incitici haberi bana ulaşsa, beni onurlandıracak başka bir haber, teselli edercesine, kısa zamanda onu izliyordu. Fazla kaderci olsam, birileri ötelere bunu ayarlıyordu derdim ama bunu böyle ele alsam, beni onurlandırmış insanların hakkını yemiş olurdum. Bu Körfez gezisi, son resmi dış gezim olmaktaydı ve bekleyebileceğimi

de aşar şekilde beni onurlandırmaktaydı, zira devlet başkanı seviyesinde mesaj götürmek meslekte doruktu. Ülkemde, üst seviyede, günah ve sevaplar hassas şekilde tartılabildiği sürece, kaderden söz etmek yanlış olurdu.

Bu gezi, başka bir açıdan da, belleğimde seçkin bir yer tutacaktır: Abu Dhabi'de Tugay Uluçevik'in, Doha'da Ergun Sav'ın, hem ülkemizi başarı ile temsil ettiklerini, hem de benden yakın ilgilerini esirgemediklerini görmek ve dışişlerinin ehliyetli ellerde bulunmaya devam etmesine tanık olmak benim için mutluluk oldu. Bu arada, belki de hiçbir zaman sona ermeyecek olan bir derdi görmekten üzüldüğümü de belirtmeliyim: Yine eskisi gibi, gözden ırak yerlerdeki başarılı çalışmalar gözden kaçmakta, buralara eleman yollamakta zorluk çekilmekteydi. Verimli işin sadece iyi yerlerde yapılacağına inananların kefaretni, görev anlayışı sağlam olanlar ödemekteydi. İşin bu hale gelmesinde ve bu geleneğin kemikleşmesinde, bizim kuşağın da günahı bulunduğunu kabul etmek gerekirdi.

* * *

Körfez gezisinden dönüşümün üzerinden bir hafta, on gün geçmemişti ki, "Mozart-Prag-Don Giovanni" üçgeni ile ilgili olup kafaında duran sorunun yanıtını, hiç ummadığım şekilde ve yerde buluverdim:

Kasım ayının ilk haftası sonunda, büromda, masanın üzerine bırakılmış yabancı gazeteleri karıştırırken, "International Herald Tribune" gazetesinin 3 Kasım 1987 tarihli sayısının sanat sayfasında, "Prague Lets Anniversary of 'Don Giovanni' Slip by" (Prag, 'Don Giovanni'nin yıldönümünü kutlama fırsatını kullanmadı) başlıklı, Henry Kamm imzasını taşıyan ve hiç de kısa olmayan bir yazı gözüme ilişti. Bu yazının başlangıç cümlelerinden bir kaçını buraya alıyorum: "Opera tarihinin en büyük yıldönümlerinden birini Prag, asgari seviyede tutulmuş gösterilerle geçirtirdi. UNESCO'nun, yılın özel anlamlı yıldönümlerinden biri olarak takvimine aldığı bu olayın kutlanması için, operanın ilk sahneye konulduğu tiyatrodan başka bir yerde gösterilmesi ile yetinildi....Müzik ve şiirin en büyük yapıtlarından birinin iki yüzüncü yıldönümünü anma gagesiyle tertiplenen bir iki

gösteri için de püblisitiye gerek görülmedi."

Yazıda, Devlet Operalarının bu ihmalini telafi etmek istercesine, Devlet Kütüphanesi'nin, Mozart'ın Prag'da bıraktıkları ile oluşturulmuş bir sergi açtığından söz edilmekte ve bu sergiyi hazırlayanlardan Jitrenka Peskova'nın bazı sözlerine yer verilmekteydi. Peskova, "Amadeus" filminin yapımcısı, eski vatandaşı Milos Forman'ı eleştirmekte, Salieri'nin hiç de Forman'ın tasvir ettiği gibi bir insan olmadığını, aksine neşeli ve hoşsohbet biri olduğunu söylemekteydi.

Yazıyı okuyunca, "haksız değilmişim, demek herkes, Prag'ın bu yıldönümünü parlak şekilde kutlamasını beklemekteymiş" diye düşündüm. Değil günün kutlanması, askıya alınması dahi haber değeri kazanmıştı. Aslında bu haber beni hiç şaşırtmadı. Zira ne restore edilmekte olan, operanın ilk gösterildiği Tyl Tiyatrosu, ne de "Mozart'ın evi", ben Prag'dan ayrıldığımda, bir yıl sonra hazır olabilecek durumdaydı. Bürokraside yavaşlık, Prag'lıların elindeki kozu düşürmüş, "International Herald Tribune" da düşen kartı hemen kapıvermişti.

Bu, Mozart'ın kaderi miydi, neydi? Üstün dehası, pırıl pırıl yapıtları üzerine çökmüş görünen kara duman, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen dağılmıyor, anısı, üstüne çöken tozdan bir türlü kurtarılamıyordu. Mezarının yeri dahi bilinmeyen bu üstün, fakat talihsiz insan hâlâ politik oyunların kurbanı oluyordu.

* * *

Mozart'ın anısı, iç titreten bir titreşimi sonsuza dek seslendirecektir. Bu ses, yaradanın özenerek yarattığı bir başyapıtı yok yere harcayan insanlığın vicdanını sarsmaya devam edecektir. Allahın işine karışmak haddim değil ama ben burada, günah terazisinin çalışmakta olduğuna inanıyorum.

Mozart öldü mü, öldürüldü mü, bu hiçbir zaman kesinlikle bilinmeyecek. Mozart'ın ölüm nedenini, ne bir tıp adamının raporuna bağlamak, ne de bir savcının soruşturması ile açıklamak artık mümkün değil, her şey karanlık akıntıya bırakılmıştır, iş artık müzik tarihçisinin tahmin ve varsayımına kalmıştır. Onun dostları, onu öldürmüş olmasalar da, son günlerinde onu yalnız ve çaresiz bırakma-

ları kınanmalarına yetecektir. Böyle bir insan, kendilerine candan bağlı oldukları tarafından, ne yazık ki ihmal edilmiştir. Törenlerini onun müziği ile başlatıp onun müziği ile sona erdirenler, tek başına bir mezarda yatmak hakkını ona çok görmüşlerdir. Üstelik kafatasının, eski bir mezarcının ailesi içinde, kuşaktan kuşağa bırakıldığı şeklinde bir söylenti etrafta dolaşmaktadır, eğer belli bir mezarı olsa idi, böyle bir söylenti ortaya çıkar mıydı? Bunların hepsi hiçbir zaman affedilemeyecek günahlardır.

* * *

Bugün mason olan ünlü kişilerin listesine bakıldığında, çok kez Beethoven'in adına da rastlanır. Ancak mevcut bilgiler gözden geçirildiğinde, bu iddianın doğruluğu şüpheli kalır. Mozart'ın ölmüş değil de, öldürülmüş olması ihtimaline değinen ilk yazılı belge Beethoven'in bir mektubudur, -bu mektupta, bir kimseyi ya da zümreyi itham etmekte midir, bilmiyorum-. Sonra işin üstüne giden, yırtığı parmakları ile genişleten Puşkin, Rimski-Korsakov gibi Rus yazar ve bestekârları olmuş.

Şimdi biz, Beethoven'in ruhu masamıza gelmişken, onun masonluğuna dair ileri sürülenler hakkında ne düşündüğünü soralım, aldığımız yanıt da size sunalım:

Beethoven'in mason olduğunu, yakın arkadaşlarından Karl Holz anılarında yazmış, bu ifade kaynak sayılmış. 1911'de Beethoven'in biyografisini yazan Thayer, Beethoven'in masonluğunu kesin saymış. Ona göre Beethoven, masonluğa genç yaşta girmiş, sağır olduktan sonra locaya devam etmemiş. Yazdığı bir mektupta, bir şarkısının localarda söylendiğine dair kayıt varmış. Hemen her biyografide buna benzer ifadeler var. En son Viyanalı Müzikolog Dr. Rudolf Hoffman, bütün bu kayıtları inceledikten sonra, iddiaların hepsinin şüpheli olduğu kanısına varmış. Bizim masadan aldığımız mesaj burada bitiyor.

Ben ayrıca "The Times"ın, eski sayılarından alınan yazılar sütununda şunu okumuştum: Viyana'da çalışan bir İngiliz doktor, Beethoven'e müracaat edip müzik sipariş etmek istiyor, "siz kendi doktorluğunuza bakın, müziğimi istediğim gibi yapma işini de bana bırakın" nevinden bir yanıt alıyor. Bu talep, Mozart'a yapılan müzik sipariş-

lerine benziyor. Acaba, diyorum, Beethoven genç yaşta mason oldu da, Mozart'ın sonu onu bu işten soğuttu mu?

* * *

Mozart yaşam defterini kapatırken kayda geçen son iki tarih, onun Fransız İhtilali'nin kurbanlarından biri olup olmadığını düşündürür niteliktedir. O, 5 Aralık 1791 günü, gece yarısından sonra saat birde ölmüş. Mason locaları ve zihniyeti hakkında, o zamana kadar gizli kalmış çok bilgiyi açıklayan "Sihirli Flüt" operası ise, ilk kez Viyana'da 30 Eylül 1791'de sahnelenmiş. Arada sadece altmış altı gün var. Bu yakınlık, çok kişi gibi Faruk Yener'in de dikkatini çekmiş. "Ünlü Operalar" adlı kitabından alıp altıncı bölümde sunduğum bir cümlesini buraya yeniden alıyorum: "Mozart ilk temsilden bir ay sonra yatağa düşmüş, "Die Zauberflöte ile ilahi nağmelerini tüketmiş gibi henüz otuz beş yaşında dünyaya gözlerini kapamıştır." (Aslında ilahi kudretini hiç de kaybetmiş değildi, son anlarında, bütün kudreti ile müthiş bir 'Requiem' yazıyordu.)

Tabii bu iki tarihin yakınlığı, bir hakim açısından, bir cinayet için yeter kanıt teşkil etmez. Fakat bir savcı bunu, ipucu sayıp soruşturma açabilir, işte bu yapılmamıştır.

Şimdi Fransız İhtilali'nin aynı tarihlerde hangi safhada bulunduğu bakalım, yalnız bu arada, çok kişinin bu ihtilali, masonluğun tarihteki en kapsamlı hareketi saydığını da gözden uzak tutmayalım: 1791 Haziranında, kral kaçmaya teşebbüs etmiş, Varennes'te yakalanmış, yılın ikinci yarısında, ihtilalciler arasında ayrılıklar ortaya çıkmış, mevziler belirmiştir. 1791 sonlarında, hareket en kritik safhasına gelmiş olup başlatanların kontrolünden çıkmak üzeredir. Nitekim 20 Nisan 1792'de Fransa, hududundan taşacak, Avusturya ile Prusya'ya savaş açacak, Avrupa'nın altını üstüne getirecek ve bu savaşlar Napoleon adında bir strateji ustasını sahneye itecektir. 1791 sonunda tüm ajanlar, kapıları dinlemekte, zarfları buhara tutup açmakta, sonra tekrar kapatmakta, sokaklarda sağa sola bakarak gzmektedir. İşte tam bu sırada, otuzbeş yaşlarında bir geç adam, elinde flütüyle ortaya çıkıp havaya sırlar üflelemeye başlayınca ortalık karışmıştır. Onun Allahın dehası ya da cezası olması ikinci planda kalmış, yaptığı "münasebetsizliği" tekrarlamaması ve gizli nizamın

yaptırımsız kalmaması için ortadan çekilmesi kararlaştırılmıştır. Tabii bu söylediğim varsayımdan ibaret, fakat bugün bile böyle bir "sorumsuzluğun", biraderleri nasıl etkileyeceği göz önüne getirilirse, nehirlerde kan akmakta, kan selinin barajları yıkmakta olduğu bir zamanda, onların kafalarını nasıl işletecekleri, işi nasıl "basite irca" etmek isteyecekleri daha iyi anlaşılır. Oyumu işte ben böyle kullanıyorum, sandık da karşıda duruyor, insana yol göstermek için ise, akıl ve vicdandan gayri her şey toprağa gömülmüş bulunuyor.

* * *

Beethoven'in önce hayran, sonra düşman olduğu, Mozart'ın ise, adını muhtemelen hiç duymadığı Napoleon'un "masonluk durumu" da ilgi alanımızın dışında değil. Yeni bir Avrupa kurmakta olduğuna inanan Napoleon'un dikkatinden, masonluk gibi çok etkin bir nesnenin kaçmış olması ve bundan yararlanmak istememesi mümkün görünmüyor. Onun Mısır'a gittiği sırada ya da daha önce loca müdavimlerinden olduğunu söyleyenler var. Hatta İngilizler, onun Waterloo'da bıraktığı çantada mason önlüğü bulduklarını ifade etmektedirler. Oysa mason kaynakları, Napoleon'un masonluğu konusunu es geçer görünmektedirler. Acaba bu, masonların mağlupları bellekten silme eğilimleri dışında ne şekilde yoruma müsaittir? İşin aslı galiba şöyle: Napoleon, nasıl bir çok Avrupa ülkesini, ya ailesinden ya da Mareşallerinden birini başlarına geçirerek kontrol altına almak istemişse, aynı şekilde, mason olmayan kardeşi Joseph'i de "büyük üstat" payesiyle onların başına geçirmek istemiş, belki de geçirmiştir. Kısacası Napoleon'un, her masonun yapması gerektiği üzere locadan talimat alacak ya da hiç olmazsa oylamaya katılacak yerde, orada otorite kurmaya yöneldiği izlenimi edinilmektedir. Eğer bu varsayım doğru ise, masonların bu dönemi, kendi açılarından "kara dönem" saymakta olmaları muhtemeldir.

Napoleon'un, başına mareşallerinden birini geçirdiği Avrupa ülkelerinden birini, isteyerek ya da istemeyerek sağlam mason temeli üzerine yerleştirdiği de dikkati çekmektedir. Napoleon'un İsveç'in başına atadığı, sülalesinin bugüne dek o ülkenin tahtında kaldığı Mareşal Bernadotte da biraderlerdendi. Kendilerini insan haklarının savunucusu sanan, fakat yanlarındaki daireye koyu renkli biri yerleşse

bundan rahatsız olan İsveçlilerin ülkesi, masonluğun en sağlam olduğu yerlerden biri olarak kalmış, Bernodotte'un siper değiştirmesine yardımcı olan İngilizlerle, tarihin bunalımlı günlerinde telepatik anlayış içinde bulunmayı başarmıştır.

* * *

Amerika'da İstiklâl, Fransa'da İhtilâl hareketleri sonucu büyük kudret ve perestij elde eden masonluğun önünde yeni ufuklar açılmıştır. Ondokuzuncu yüzyıla onların yüzyılı dense yeridir. Eğer biz, siyasi gelişmelerin çerçevesinde değerlendirmek istersek, yüzyılı biraz kaydırmalı, Viyana Kongresi'nin bitişinden, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması arasına yerleştirmeliyiz ki, bu süre de 100 yıl etmektedir. Nasıl Viyana Kongresi, sona erer bir çağın envanteri ile uğraşan bir miras masası görüntüsünde ise, Birinci Dünya Savaşından sonra Paris'teki Saraylarda kurulan masalar da aynı görüntüyü taşır. Hakka, Hukuka hizmetten çok, ganimet bölüşmeyi amaç edinmiş görünen Viyana ve Paris toplantıları arasında, etrafta masonların dolaşmakta olmaları dışında ortak yan bulmak kolay değildir, aradan geçen zaman çok şeyi değiştirmiştir, değişen şeyin çoğu yine masonların eseridir. Daha önce dağlarda, ormanlarda patika bulmakta zorluk çeken masonların önünde şimdi rahatça dolaşabilecekleri alanlar açılmıştır. Bizim buralara hazırlıksız, plansız dalmamız, yolu şaşırıp ortalıkta kalmamız sonucu verebilir. Zamanımıza bir an önce gelebilmek için bir hareket planı yapmalı ve şu üç noktaya dikkat etmeliyiz. Bir: On dokuzuncu yüzyılın üzerinden fazla zaman kaybetmeden geçmeliyiz. İki: Bunu yaparken, masonların bu dönemdeki faaliyetlerinin ana hatlarını çizebilmeliyiz. Üç: Onların tarihimizi nasıl etkilediklerine bakmayı ihmal etmemeli, her şeyi masaya getiremesek dahi, önemli noktaları işaretleyebilmeliyiz. Planın uygulamasına geçiyoruz: Napoleon savaşlarının sona erdiği zamanda bir noktadan, mesela St. Helena, Viyana, Paris ya da Rio'dan ufka baktığımızda, mason birliklerinin yirminci yüzyıla doğru ilerlediklerini, savaşlar verdiklerini, kana girdiklerini, insanlığa iyilik de ettiklerini görürüz. (Bizim için önemli olan şu: Getirdikleri iyiliklerin, ettikleri kötülükleri aşamadığı yerler arasında Türkiye de vardır.)

On dokuzuncu yüzyılın ilerlediği üç anayolun sömürgecilik, mil-

liyetçilik ve sosyalizm olduğunu söylemek sanırım yanlış değildir. Bu yolların üçünün de kenarında mason bayrakları eksik olmamış, masonluk bunlarla adeta özdeşleşmiştir. Ancak karşılıklı etkileşme her zaman aynı şekilde gelişmemiş, bazen yardımlaşma, bazen itişme haline dönüşmüştür. Masonluk bunlar üzerinde bazen itici, bazen dizginleyici rol oynamıştır. Kısacası kılıcı kim kaparsa keyfince kullanmıştır. Şimdi bunu izaha çalışalım:

Birinci akım sömürgeciliktir demiştik. Sömürgeciliği imparatorluklardan soyutlamak zor olduğundan bu iki kavramı birlikte ele alacağız. Masonluk bu yüzyılda, imparatorluklarla ve sömürgecilikle içiçe kalmıştır. Bir taraftan imparatorluklara hizmet edecek, sömürgecilik işlerinde ve yöneticiler emrinde çalışacak hizmetkar yetiştirilirken, öte yandan masonluk imparatorlukların içini oyan güve haline getirilebilmiştir. Böylece hem imparatorluklar ve sömürgecilik lehine, hem de bu sistem aleyhine çalışmalar yapılabilmiştir. Bunu teyit etmek için, imparatorluklar tarihinde örnekler bulmak zor değil ama ben ilginç bulacağınız ümidiyle örneği Brezilya'dan vereceğim:

Brezilya'da hem imparatorluk kurulmasında, hem de imparatorluğun yıkılmasında masonların rolü vardır ve hem kuruluş, hem yıkılış kansız cereyan etmiştir. Brezilya'nın bağımsızlığını, hem de imparatorluğunu ilan ettiği tarih 1822'dir, ilan eden de, Portekiz Kralı'nın oğlu Birinci Pedro'dur. Bu harekette rol alanlar arasında, mason olmuş katolik papazlar da vardır. Oysa bundan yüz yıl kadar önce Papa Onikinci Clement, masonluğu aforoz etmiş bulunuyordu. Papazların bu tutumunun bunalım doğurması kaçınılmazdı. Bu bakımdan Papalıkla İmparatorluk arasında bir burukluk kaldı. (Encyclopaedia Britannica'dan aldığım bu bilgiyi buraya almamın nedeni, birbirinden uzak uçları bir araya getirmekte masonların ne denli usta olduklarını göstermektir.) Brezilya İmparatorluğunun 1889'daki yıkılışı hakkında yine Encyclopaedia Britannica'dan şu cümleleri alıyorum: "İlk bakışta, İkinci Pedro'nun saltanatına son verilmesi izah edilemez görünür. Onun akıllıca idaresi altında Brezilya gerçekten büyük ilerleme kaydetmiştir." Brezilya'nın ikinci ve sonuncu İmparatoru, Birinci Pedro'nun oğlu İkinci Pedro, bugün bile Brezilya'da hayırla anılır. Onun başlattıkları devam ettirilebilseydi, yalnız Brezilya'nın değil, tüm Latin Amerika'nın tarihi başka olurdu. Oysa o tarihten sonra, ne Brezilya, ne de kıta huzura kavuşabilmiştir. Aslında İkinci Pedro'nun saltanatına

son verilmesi, bir "İmparatorluk Valsi" ya da "Sömürgecilik ayak o-yunu"dur. Köleliğin kaldırılması vesile edilerek, Brezilya tarım ve sa-nayiiğine korkunç bir darbe vurulmuş, şeker kamışı tarımı ile şeker sanayii Karaip adalarına, kauçuk Güneydoğu Asya ülkelerine kaptırılmış, Brezilya'nın elinde sadece bir fincan kahve kalmıştı. Oysa İkinci Pedro iktidarda bırakılmasaydı, uygulamaya konulmuş bulunan bir planla ve Brezilya ekonomisi sarsılmadan, kölelik zaten kaldırıla-caktı. Brezilya'dan gelen bu sesleri dinledikten sonra, Avrupa'daki mil-liyetçilik marşları ile sosyalizm şarkılarına kulak verelim:

On sekizinci yüzyılda, masonların öncülüğü ile, hem felsefe, hem de eylem şeklinde oluşan, yüzyılın ikinci yarısında kendisini kanıtlayan akımlar, daha sonra binbir şekle girmiş, bu arada milli-yetçilik ile sosyalizmi de etkileyerek, önce Avrupa'da, sonra tüm dünyada, önce fırtına, sonra kasırga şeklinde esmiş, çok şeyin altını üstüne getirmiştir. Önce milliyetçilik üzerinde duralım:

İmparatorluklar milliyetçiliğin, imparatorluk sisteminin içini kemireceğini farketmişler, fakat buna karşı kendilerini korumaya çalışmaktan da fazla, bunu diğer imparatorlukların altını oymak için kullanmak istemişlerdir. Çeşitli milletlerin bir araya getirilmesi ile oluşan bu devlet türü, milliyetçilik eli ile hırpalanmaya müsait görülmüş, uluslar ve özellikle azınlıklar, kendi yönetimleri aleyhine kışkırtılmaya çalışılmıştır. Sonunda bir arada "toplu intihar" alanına gidilmiştir. Her imparatorluğun aldığı yara, başka bir imparatorluğun onu ısırmasından ileri gelmiştir. Bu arada birçok vatansever, zulme ve haksızlığa karşı masonluktan yararlanmasını bilmiştir. Bu yolu seçenler arasında Türk vatanseverleri, bu arada Jöntürkler de vardır.

Üzerinde masonların ayak izleri görülen yollardan biri de sosya-lizmdir. Sömürgecilik ve milliyetçilik ile kolkola gezebilen masonluk gerektiğinde, bunların her ikisine de ters düşen sosyalizmle de ahenk kurabilmiştir. Sosyalizm, ekonomik politika olduğu kadar, felsefe ve eylem yolu olarak da geliştikçe; masonlarla sosyalistler, hem birbirle-rinden yararlanma, hem de birbirlerini kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu bilhassa, her yerden fazla, bir ihtilalden çıkmış olan Fransa'da bel-lidir. Bundan dolayıdır ki, İngiltere'de "conformiste" görüşle oluşan masonluk, Fransa'da "non-conformiste" bir görüntüye girmiştir. Öte yandan masonluğun "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" prensipleri de, sos-

yalistlerin pek hoşuna gitmiştir. Bu ilkeler bayrak gibi elden ele geçerken, teknolojinin aldığı yeni şeklin, başka bir deyimle sanayideki gelişmenin yeni bayraklar üretebileceğini görmekte geç kalanlar, kendi mezarlarını kendileri kazmışlardır. Üzerinde çok konuşulmuş, konuşulacak bu çok kapsamlı konu, kitabımızın çizgisi dışında kalmaktadır. Ancak bunu noktalamadan, dikkate sunmak istediğim bir iki şey var:

Tanınmış masonlar listesinde, Şili'nin eski Cumhurbaşkanı Allende'nin adı, eksik olmamaya başladı. Güney Amerika'da, kendisine epey ün kazandıran bir tür attıktan sonra, gelip mason ve sosyalist Mitterrand'ın yanbaşı duran Regis Debray de öyle, her zaman değilse de arada bir listelerde. Buna mukabil Pinochet'nin adına hiç değinilmiyor, galiba ettikleri, liste hazırlayıcılar tarafından pek beğenilmiyor. Tahmin ediyorum, Allende'yi mason görmekten mutluluk duyan çevreler, Pinochet'nin masonluğunu nereden çıkardığımı sormak isteyeceklerdir, yanıt veriyorum: 14 Eylül 1986 pazar günü, Prag'dan ayrılma hazırlığı içinde bulunduğum sırada, BBC'nin Türkçe yayınında, basın özetlerini dinlerken, Pinochet'nin yaşam öyküsü arasında, "onun gençliğinde masonlukla ilişkisi olduğuna" dair bir cümle işittim. Ancak bu cümle, "onun masonluktan ayrıldığını" gösteren diğer bir cümle ile tamamlandı. Aslında Pinochet'nin mason olup olmaması da pek önemli değil, aynı zihniyeti taşıyan birine her zaman ve her yerde rastlamak mümkün. Mesela Arjantin cuntasından olup sonradan üç planlı cinayet, on iki işkence ve yedi soygun suçundan ömür boyu hapse mahkum olan Amiral Emilio Massera hakkında da aynı iddia var. Bu durumda CIAMAS süper prodüksiyonlarından söz etmek herhalde yanlış olmaz.

İşin Güney Amerika yönü böyle de, Sovyetler Birliği cephesi acaba nasıl? 1917 Şubat ihtilalinin öncüsü Kerensky'nin masonluğundan evvelce söz etmiştik. Şimdi, Hasan Cem imzası ile yayınlanmış olup zevkle okuduğum "Dünyada ve Türkiye'de Masonluk" adlı kitabın 329-336'ncı sayfalarına bakalım. Burada Sovyetler Birliği'nde mason veya siyonist ya da her ikisi birden olduğu ifade edilen 114 kişinin adı bulunuyor. Bunun kaynağı nedir, bilmiyorum, okunup değerlendirilmesini okurumun takdirine bırakıyorum.

Birbirine bu kadar ters düşen akımların bir araya geldiği locaların

"idealizm" yuvası olduğunu söylemeye imkan var mıdır? Böyle bir duruma uygun düşecek tabir, "oportünizm"den başka ne olabilir?

* * *

On sekizinci yüzyılın sonlarına, Fransız İhtilali'nin dünyayı sarstığı zamana kadar, Avrupa'daki akımların genellikle dışında kalan Osmanlı İmparatorluğu, katılmadığı Viyana Kongresi'nden sonra oluşan dalgaların bordasına çarpmaya başladığını görmüştür, sonunda dalgalar iyice kabarmış ve gemiyi batırmıştır.

İleri kaydırarak, bitimini Birinci Dünya Savaşı'nın başına getirdiğimiz yüzyıllık süre içinde, Osmanlı Devleti'nin tarihi gelişmesi ile ilgili üç önemli nirengi noktası üzerinde dikkatimizi yoğunlaştıracakız: Bu üç nirengi noktası Tanzimat ile Birinci ve İkinci Meşrutiyetlerdir. Bu olaylar, hem masonluğun ülkemize getirdiği nimetleri, hem de imparatorluk gemisinde açtığı rahneleri gözümüzün önüne seren vesilelerdir. (Bunlardan önce vuku bulmuş, ihmal edilmemesi gereken bir olay daha, Vakayi Hayriye var. Bunu, üzerinde durduğumuz konu ile irtibatlandırarak ve geçerli sayılacak bir varsayım oluşturamadığımdan defterin kenarına kayıtle yetiniyorum.)

İncelemekte olduğumuz yüzyıl zarfında devletin başında bulunmuş olan sultanlardan dördünün, İkinci Mahmut, Abdülmecit, Abdülaziz ile İkinci Abdülhamit'in henüz layıkıyla değerlendirilemediklerini, onların okulda bize okutulduğundan farklı ve farkın da lehlerine olduğunu düşünüyor, bu eksikliğin son zamanlarda tarihçilerimiz tarafından düzeltilmekte olduğunu görüyor ve söylediklerimin, bariz vasfı "akılcılık" olan ve "en gerçek mürşidi bilim" sayan Atatürkçülüğe ters düşmediğine inanıyorum. Kanımca onların zamanında başlamış ve gittikçe hızlanmış mason rüzgarı, itibarlarını erozyona tabi tutmuş ve nihayet restorasyon faaliyetine başlanmıştır. (Son iki padişhtan Beşinci Mehmet, İttihatçıların elinde oyuncak olduğundan, Altıncı Mehmet, tarihin dalgaları karşısında aciz kalıp ihanet yoluna saptığından, haklarında hafifletici neden bulmak mümkün görünmüyor.)

Dönelim biz tekrar biraz önce değindiğimiz nirengi noktalarına: Bu üç büyük olayın ulusumuza kazandırdıkları hiçbir şekilde inkar edilemez. Ancak bunların neler getirdiği, neler götürdüğü arızasız ve

ayarı ile oynanmamış bir teraziden geçirilmeden de hiçbir yere gidilemez. Bu olaylarda önde gidenlerin ellerinde, mason bayrağı görülememişse de, ambarda bıraktıkları ya da tavan arasında unuttukları çantalar araştırıldığında, bir kenarında "abracadabra" yazılı, kırmızı kaplı kitaplar ortaya çıkmaktadır.

1839'da, Tanzimat Fermanı'nı ilan eden Mustafa Reşit Paşa masondur. 1876'da, önce Abdülaziz'in haledilmesinde, daha sonra, onun trajedisini sahneleyen "ya intihar, ya cinayet" piyesinde baş rolü oynayan Hüseyin Avni Paşa ile hal işinde, onun beraberinde olan, Paşanın öldürülmesi sonucu, Yıldız Mahkemesi'nde, diğer sanıkların yanında adeta yalnız kalan Mithat Paşa da biraderlerdendir. Onların tahata çıkardıkları, fakat orada tutamadıkları Beşinci Murat da öyledir. İkinci Meşrutiyeti gerçekleştiren İttihat ve Terakki, önce gizli cemiyet, sonra parti olarak, masonluğun içindedir. Yemin tarzları, huzura kapalı gözle çıkarılmaları mason törenlerine çok benzemektedir. Hem cemiyyetin, hem partinin yönlendiricisi ve ruhu Talat Paşa, ülkemizin "Üstadı Azâm" payesini haiz ilk kişisidir. Masonluk bize, tarla sulayan su gibi değil, geniş alanları basan sel gibi gelmiştir. İş öyle sağlam tutulmuştur ki, başarısızlığa uğrayacak birinin yerini alacak yedek daima kenarda beklemiştir. Ziya Paşa ile Namık Kemal'in, birincisi Sadrazamlık, ikincisi Hariciye için hazırlanmakta olduklarını, Yılmaz Öztuna, "Bir Darbenin Anatomisi" adlı kitabında yazmaktadır. Mason oldukları kesin olan bu yetenekli insanları, bu makamlara acaba kim hazırlamaktadır? Anlaşıldığına göre onlar, Ali ve Fuat Paşaların yerini kendilerinin alacağını sanmışlar, fakat daha çabuk davranan Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'i hal işinde, işleri yüzüne gözüne bulaştırınca ve üstelik sonunda Abdülhamit duruma hakim olunca ortada kalmışlardır.

* * *

İsterseniz şimdi, o dönemlerin, hizmetleri de inkar edilemeyecek kişilerini, özellikle masonlukları açısından, tanımaya çalışalım ve Mustafa Reşit Paşa ile başlayalım:

Yalçın Küçük'ün kaleminden çıkmış olan, birçok noktada kendinizi yazar ile aynı paralelde saymasanız da, ilgiyle okuyabildiğiniz "Aydın Üzerine Tezler, 1830-1980" başlıklı yapıtta, Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford Canning ile temasları

hakkında ilginç bilgi bulabilmektesiniz. Lord'un anılarında, Tanzimat Fermanı'nı Paşaya dikte ettiği şeklindeki iddiayı ele alan Küçük, bu "böbürlenme"nin gerçeklere uyduğuna inanmadığını söylemektedir. Ben, "böbürlenme" için -ki buna yalan da denebilir- ortada bir neden bulunduğunu sanmıyorum ama böyle de olsa, işin ciddiyeti hiç değişmemektedir. Metin, Paşaya dikte ettirilmiş, ettirilmemiş, bir iki virgöl eklenmiş ya da eklenmemiş ne farkedebilir? Bütün bunlar geminin limana, bir İngiliz kaptanının çizdiği rotayla girdiği gerçeğini değiştirecek midir? İşin tartışılacak yanı, geminin ne getirdiği ve getirilenlerden bugüne ne kaldığıdır. Aslında Tanzimat hangi açıdan bakılırsa bakılsın önemlidir, gerçekleştirenin iftihar etmesi gereken bir eserdir. (Sadece bunu telkin edenler, imparatorluk gelişsin ve kuvvetlensin diye telkin etmemişlerdir.) Reşit Paşa'yı ve onunla üçlü teşkil eden ve eseri devam ettiren Ali ve Fuat Paşaları saygıyla anmamız gerekir. Bunu yaparken, onlara güven göstermiş, çalışma imkanı vermiş Abdülmecit ile Abdülaziz'e de saygıdan pay ayırmayı unutmamalıyız.

Öte yandan Mustafa Reşit Paşa'yı, sonunda hiç de hayrımıza olmayacak şekilde, İngilizlerin işlerimize karışma sürecine başlatmasından dolayı da eleştirmeliyiz. 8 Mart 1987 tarihli Cumhuriyet'te, Ragıp Duran imzası ile Londra'dan gönderilmiş ve başlığı aynen "Moustapha Reshid Pashas's House" olan bir yazı vardı. Yazar, Paşanın Bryanston Meydanı'ndaki evi civarında dolaşmakta, "Mustafa Reşit Paşa, İngiliz Mustafa mıydı?" diye sormakta, "Tanzimat paşalığı yapmıştı bir buçuk asır önce. Sayesinde, bugün tazminat erleri olduk bence." diye bir hükme varmaktadır. Aslında bu fikre katılır ya da katılmazsınız ama Türk aydınının bu çeşit soruları sormasından mutlu olmalısınız.

Aslında herkesçe bilinen, fakat derinliğine incelenemeyen bir gerçek vardır: Tarihimizi etkilemiş bir çok devlet ve siyaset adamı, bilhassa Tanzimat'tan sonra, Londra'da ve Paris'te staj görmüş ve eğitilmiş gibidirler, sorulacak ilk soru şu: Bu işin içinde masonluğun yeri olmuş mudur? Bence yanıt olumludur. Şimdi sormaktan kaçınmayacağımız ve yanıtını bulmakta zorluk çekmeyeceğimiz ikinci soru da şudur: Bu staj ve eğitim merkezi günümüzde hangi ülkededir?

Staj ve eğitim merkezlerini araştırma üzerinde kafa yoran kültür adamlarımız da eksik olmamıştır, bu konuyla ilgili bir anımı izninizle

anlatayım:

Londra'da, Muharrem Nuri Birgi'nin maiyetinde Müsteşar olarak görev yaptığım günlerde Ahmet Hamdi Tanpınar ile Fındıkoğlu Ziya-ettin Fahri, bir gün birlikte Büyükelçiliğe geldiler. -İkincinin adını kendisi nasıl yazıyor idiyse ben de öyle yazdım.- Londra'da, çeşitli zamanlarda bulunmuş siyaset ve sanat adamları üzerinde araştırma yapmak istiyorlardı, bunun için hazırlıkları vardı. Büyükelçi ile yaptıkları görüşmede ben de bulundum. Tanpınar ile Fındıkoğlu'nun ricası, Büyükelçilik arşivinden yararlanmaları için izin verilmesiydi. Konuşma bir hayli ilginç geçti, araştırma izni verildiği takdirde, neleri teyide çalışacaklarını açıkladılar. Büyükelçi de onlara yardımcı olmayı çok istiyordu, fakat Bakanlıktan izin istemeyi, haklı olarak, gerekli gördü. Ankara'ya yazı bana yazdırıldı ve yanıt olumsuz geldi: Arşivlerin tasnifi sistematik şekilde yapılmalıymış, bu da gerçek-leştirilmek üzereymiş, bu tamamlanmadan hiçbir işe girişilmemeliymiş. Bunların hepsi iyiydi de, iş kıvama geldiğinde, bir Tanpınar, bir Fındıkoğlu nerede bulunacaktı? Arşivlerin intizama sokulması bu çapta insanların yararlanması için değil miydi? Kendileri için özel izin verilemez miydi? Daha sonra Büyükelçilikte, tarif edildiği şekilde bir düzenleme yapılabilmiş midir, bilmiyorum. Kaçırıldığına tanık olduğum fırsatlardan biri saydığım bu ret yanıtının verilmiş olmasından üzüntü duyuyorum.

Onlarla konuştuklarımız arasında hâlâ belleğimde duranlar var. Zaman bunların çoğunu öylesine silmiş ki, bazılarını buraya alsam ihtiyatsızlık etmiş, onların fikri diye belki de kendiminkileri sunmuş olurum. Bununla beraber beni etkileyen bir iki izlenimi nakletmem mümkün: Onlar, bugün genellikle "Türkiye üzerinde oynanan oyunlar" şeklinde tanımlanan eylemlerin bilincinde idiler ve bu arada Ali Suavi hakkında fevkalade olumsuz düşünceleri vardı. Onun "İngiliz casusu" olduğunu kanıtlayacak belge bulacaklarına inanıyorlardı. Çalışmalarına bu zatın marifetlerini araştırmakla başlayacakları muhakkaktı.

* * *

Şimdi Abdülaziz'in haledilmesi ile başlayan olaylar dizisine geçeceğim. Herkesin bildiği ve tarih kitaplarında kolaylıkla bulunabilecek bilgileri buraya aktarmayacağım. Sadece bellekleri tazelemek için

kronoloji sunacağım: 30 Mayıs 1876: Abdülaziz'in haledilmesi ve Beşinci Murat'ın tahta çıkartılması. 4 Haziran 1876 Abdülaziz'in ölmesi. 15 Haziran 1876: Hüseyin Avni Paşa'nın, Abdülaziz'in kayın-biraderi Çerkes Hasan tarafından öldürülmesi. 31 Ağustos 1876: Beşinci Murat'ın tahttan indirilmesi ve yerine İkinci Abdülhamit'in geçirilmesi. 23 Aralık 1876: Birinci Meşrutiyetin ilanı. 24 Nisan 1877: Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi. 22 Haziran 1877: Savaşın fiilen başlaması. 13 Şubat 1878: Meclisi Mebusan'ın süresiz kapatılması. 20 Mayıs 1878: Ali Suavi Vakası. 3 Mart 1878: Aya Stefanos Muahedesi. 27-29 Haziran 1881: Yıldız Mahkemesi. Şimdi bu olayların tarihe geçirilmesinde hatalar olup olmadığını araştırarak, bunlara değişik bir açıdan bakmaya çalışacağız:

Kanımcı trajedi, Veliâht Murat efendinin masonluğa girmesi ile başlamıştır. Bir Müslüman cihan imparatorluğunun başına geçmek için eşikte duran insanın biraderler arasına katılmış olması muhayyileleri tahrik etmiş ve mekanizma işletilmiştir. Şeyhülislam Hayrullah efendinin verdiği fetva hilafına, aklen ve bedenlen gayet sağlıklı olan, pehlivanlara elense çekebiilen bir sultanın ortadan kalkması için, Azrail'in keyfini beklemek bazı kişilerin sabrını zorlamış ve zarlar atılmıştır. İş, koşullandırılmış, işaret üzerine gösterilen yöne seğirtilecek yaptırımcı bulunmasına kalmıştır, fakat yaptırımcılık hatası yapılmıştır. Olaya bu açıdan bakıldığında, gayet kapsamlı bir Büdbükat operasyonu ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılır.

Aslında yaptırımcılar üç kişidir ve onlardan daha yüksek düzeyde bir ekip kurmak mümkün değildir. Devlete karşı suikaste girişen üç kişiden biri günün sadrazamı, diğer ikisi de hâlâ üzerlerinde devlet sorumluluğu bulunan eski sadrazamlardır. Bunlar yerinden edilecek kişinin güvendiği, devlet yönetiminin kendilerine emanet edilebildiği insanlardır. Devlette düzeltilmesi gereken bir şey var idiyse, bunu gerçekleştirecek durumda olanlar kendileriydi, kısacası görüntü fevkalade dehşet vericidir. Reşit, Ali ve Fuat Paşalar zamanında böyle bir şey hiç düşünülebilir miydi? Belli ki ortada en azından bir devlet adamlığı fukaralığı vardır.

Şimdi, hepsi de mason olan bu üç kişiyi, devlet protokolüne göre değil, giriştikleri işteki sorumluluklarına göre sıraya dizelim: Bir: Serasker ve eski Sadrazam Hüseyin Avni Paşa, Türk ordusunun ilk beş kurmay subayından biri. Hasan Cem'in daha önce değindiğim kitabın-

daki bilgiye göre, Londra'da bulunduğu sırada, "Murad'ın sultanlığın-
daki bir Osmanlı İmparatorluğunun hasreti içinde olan İngilizler",
"Paşa'nın localarla ve devlet adamlarıyla gizli görüşmelerini sağlamış-
lar, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için ortak karara varmışlardır." İki:
Bulunduğu Tuna ve Bağdat Valiliklerinde üstün başarı kazanmış ol-
masına rağmen, bazı tarihçilerin kanaatine göre, İstanbul'daki Sadra-
zamlık ve Şûrayı Devlet Başkanlığı gibi görevlerde zayıf kalmış olan
Mithat Paşa. Üç: Çekingen olması yüzünden böyle bir işe kendi-
liğinden girmesi beklenemeyecek olan, işe muhtemel bir masonluk
talimatı ile giren Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa. Ekibe dahil diğer
bir kişi de, kendisinden fevta alınması için elde edilen Şeyhülislam
Hayrullah efendidir.

Öztuna, İngiltere Büyükelçisi Sir Henry Elliot'u, darbeyi yapan
cuntanın elemanlarından biri olarak tanımlıyor ve şu cümleyi kul-
lanıyor: "İngiltere, Sultan Aziz'in tahttan indirilmesini müspet
karşılacağı, vaktiyle, Londra'yı ziyareti sırasında Hüseyin Avni
Paşa'ya bildirdiği gibi, 1867'den beri İstanbul'da Büyükelçi olarak bu-
lunan Sir Henry Elliot da bu hususta Avni ve Mithat Paşalar'la karışık
münasebetlere girişmişti. Nitekim eylemin günü kendisine bildirilen
tek yabancı, Elliot idi."

Bundan tam 37 yıl önce, birinci nirengi noktasında, Lord Strat-
ford Canning'le karşılaşmıştık, şimdi de huzurlarınızda Sir Henry Elli-
ot var. Bakalım 32 yıl sonra, üçüncü nirengi noktasında kiminle
teşerrüf edeceğiz. Tabii bu tanışma törenlerinde, BBC'den öğrendiğimiz
veçhile, "İngiltere Büyükelçilerinin nitelikleri arasında mason olmaları
gerçeğinin de bulunduğu"nu akıldan çıkarmayacağız.

* * *

Trajedinin birinci perdesi hal keyfiyeti ise, ikinci perdesi Sultanın
yaşamdan çekilmesi, üçüncü perdesi de Yıldız Mahkemesidir. Bunlarla
ilgili tüm ayrıntılar, tüm netliği ile belirmişken, her nedense hâlâ her
şey bir sis perdesi arkasında tutulmaya çalışılmaktadır. Masonluk ne
kadar kuvvetli olmalı ki, gerçeğe ters düşen bu kadar şey, aradan geçen
zamana ve bunca kanıta rağmen ayakta durdurulabilmektedir. Bu, tarihi
tahrif etmenin açık bir örneğidir. Kanıtlar ve mahkeme safahatı ortada
dururken, hâlâ cinayet olmadığı iddia edilebilmektedir. Gerçeğin ortaya

çıkması için acaba yapılandan başka ne yapılması gerekirdi? Cinayet aleti makas bellidir, cinayet kendilerine işletilmiş olan pehlivanlar meydandadır. Sanıklar, tanıklar dinlenmiş, gizlenmeye çalışılan çok şey aydınlığa çıkarılmıştır. Bilekleri kesilmiş bir elle diğer bileği kesmenin mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. Yaralı bir insanla ilgile-nilecek yerde onun o halde karakola taşınması ve orada tedavisiz bırakılması dahi, ihmal yolu ile cinayetin varlığını ortaya koymak-tadır. İşin özeti şudur: Komployu örtme gayreti, tam bir başarısızlık ve zaaf içinde yürütülmüştür. Mithat Paşa dahi, sonunda ortada cinayet olsa da, bunda kendisinin sorumluluğu olamayacağını söylemek sure-tiyle zımnen cinayeti teyide yönelmiştir ki, muhtemelen gerçek de bu-radadır. Mithat Paşa'nın idama mahkum olmasından sonra, infaz husu-sunda kendilerine danışılanlardan Gazi Osman Paşa ile Abdullah Cevdet Paşa'nın idamın yerine getirilmesi şeklinde fikir açıklamaları da, Mahkemenin dürüst cereyan ettiği kanısını kuvvetlendirmektedir. Yıldız Mahkemesi'nin, siyasi gayeyle kurulmuş bazı mahkemelerden daha inandırıcı, kararları daha adil görünmektedir. Tabii bunlar hiçbir şekilde Mithat Paşa'nın öldürülmesinin mazereti olarak ileri sürüle-mez. Hiç kimse, idamını hapse çevirdim diye, gerekli görünce, bağış-lamış olduğu hayatla oynayamaz, o da ayrı bir trajedidir.

Abdülaziz'in ölümünden sonra intiharı teyit için tanzim edilmiş, Mahkemeye de getirilmiş rapor için ne diyeceğiz? Bunun değeri ve geçerliliği taruşılmadan hükme varmak hukuka aykırı olur. Şimdi bu konuda, herkesin bildiğine biraz değinecek ve sonra, ummadığım yer ve zamanda rastladığım bir bilgiyi buna ekleyeceğim:

Raporun tanzimi sırasında, buna imza koymak istemeyen ya da tereddüt edenler, Hüseyin Avni Paşa'nın gazabı ile karşılaşmışlardır. Bu durum, raporun vicdanlara uygun olarak değil, Paşa'nın istediği şekilde hazırlandığının delilidir. İmza koyanların bazıları da, Mahke-medekendilerine onur kazandırmayan ifadelerde bulunmuşlar, gerekli incelemeyi yapmadan imzayı attıklarını itiraf etmişlerdir.

1876 yılında tanzim olunmuş iki rapor vardır ki, bunlar tarihimiz-in yönünü tayin etmişlerdir. Bunlardan biri Abdülaziz'in "intiharı", diğeri Beşinci Murat'ın akli dengesi ile ilgilidir. Bunların nasıl hazırlandığını, kimler tarafından imzalandığını muhakkak bilenler var-dır ama ben bunu nasıl öğrendim, anlatayım:

Kuveyt'teyken aldığım, Kuveyt tarihi ile ilgili bir kitapta, 1876

olayları ve bilhassa yukarıda değindiğim iki raporla ilgili bazı açıklamalara rastladım. Kitabın adı "Kuveyt ve komşuları", yazarı da Yarbay Harold Richard Patrick Dickson. Kendisini istihbarata adanmış bir ailenin dördüncü kuşaktan parlak bir mensubu. Kuveyt'in bağımsızlığa kavuşmasında, "Political Agent" sıfatı ile başrolü oynayanlardan biri ve son günlerini Kuveyt Petrol Şirketi'nin yerel temsilcisi olarak tamamlamış. —Ben Kuveyt'teyken eşi Vidlet Penelope Dickson, orada yaşıyor ve Emir ailesi tarafından baştacı ediliyordu. Zaten devletin doğuşunda rol oynamış gençler, onun kucağına doğmuş gibiydiler—.

Yarbay Dickson'un dedesinin babası, İngiliz donanmasında cerrahlık etmiş, Napoleon zamanında, Kopenhag ve Trafalgar savaşlarında bulunmuş, daha sonra Trablusgarb'a yerleşmiş. Tabip olan dedesi altmış yıl İstanbul'da yaşamış, babası Kudüs'te Başkonsolosluk yapmış, kendisi de 1881'de Beyrut'ta dünyaya gelmiş, tam bir "entelicens servis" hanedanı görüntüsündeler.

Biz şimdi ilgimizi, altmış yılını İstanbul'da geçirmiş dede "Tabip Edward Dalzel Dickson" üzerinde yoğunlaştıracamız. Sözü daha öteye götürmeden hemen bir noktayı belirteyim: Tabibin, yukarıda sözünü ettiğim iki raporun her ikisinde de imzası var.

"Tabib Dickson", —Masonlarımızın bu zatı, bu şekilde tanıdıkları izlenimini edindim, ben de kendisinden bu şekilde söz edeceğim,—tarihimizle adeta içiçe yaşamış. Torunu Yarbay Dickson onu bir kez, 1899'da, İstanbul'da görmüş ve yanında bir hafta kalmış. Ömrünün son yılını yaşamakta olan dede, üçüncü eşi olan genç bir Yunanlı hanımla berabermiş ve karı kocanın aralarında anlaşabildikleri dil Türkçeymiş. Bu bir hafta zarfında Gazi Osman Paşa iki kez onlara yemeğe gelmiş.

Tabip Dickson, Türk Sıhhiye Teşkilatında subaylık, Abdülmecit, Abdülaziz ve Beşinci Murat'a özel doktorluk yapmış, ayrıca hem İngiltere Büyükelçiliği'nin doktoru, hem de İstanbul'daki "Uluslararası Tabipler Birliğinin Başkanı" imiş. Torun, dedenin öykülerini naklediyor ama dinlediklerine inanmakta da zorluk çekiyor. Bir yerde, "bu söylediğini gerçekte bağdaştırmak zor", başka yerde "bu söylediği muhtemel görünmüyor" diyor. Yaşadığı kuşkular dünyasında, muhtemelen istihbarat koşullarının da baskısıyla tabibimiz, kendisine özgü, "paralel gerçekler dünyası" yaratmış, başka bir deyimle "profesyonel yalancı olmuş görünüyor. —Torunun saptadıklarına ek olarak, ben de

onun sözlerinde gerçek dışı ifadeler buldum ama bunları kitabımın neresine alacağım—.

İşte tarihimizi yönlendiren iki raporda da imzası olan bu zat, ki-taptaki bilgiye göre, Abdülaziz'in intihar raporunu imzalamış olan on-yedi kişiden biri—. Öztuna, ondokuz imzadan söz ediyor, fark acaba nereden geliyor? —Beşinci Murat'ın akli dengesi ile ilgili raporun içeriği tartışma konusu değil ama altındaki imzalar ilginç: Raporu im-zalayan altı kişiden dördü, İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan Büyükelçiliklerinin tabipleri, pek güven verici bir ekip, değil mi? Diğer iki tabipten biri Marko Paşa olsa gerek, altıncısı aca-ba kim? İşte görüyorsunuz, tarihimiz, sözlerinin doğruluğunu torun-larına dahi kabul ettiremeyenlerin elinde kalmış.

Gazi Osman Paşa'nın da, bir hafta içinde iki kez bu zata yemeğe gelmesi de dikkat çekici. Acaba bu da, mason olduğunu bildiğimiz Gazi Osman Paşa'nın masonik bir ilişkisi mi yoksa Paşa, o tarihlerde acaba çok mu hastaydı?

* * *

Tanzimattan sonra Osmanlı Devleti ile ilişkilerini yola sokmuş, Kırım'da Osmanlılarla birlikte savaşmış, ülkelerinde Abdülaziz'i ağır-lamış olan Batılılar, 1876'da düğmeye basmak, üstelik devreye Hüseyin Avni Paşa gibi birini sokmakla kendi işlerini de bozmuşa benze-mektedirler. Eğer biz, bütün bunlar sadece, Osmanlı tahtına bir mason otursun diye yapıldı dersek işi çok basitleştirmiş oluruz. Osmanlı Devletindeki gelişmenin onu kontrol edilemez düzeye getirmesinden endişe edilerek harekete geçildiği de söylenebilir. Ülkemizin stratejik önemi ve ekonomik potansiyeli üzerinde o kadar çok konuşulmuştur ki, bunlar üzerine sık sık dönmek rahatsız edici dahi olabilir, oysa tarihimizin hemen her safhasında, bu noktaları dikkate almadan hükme varmak da yanlış olur. 1876'da da, aynı mülahazaların, Batılıların izlediği politikaları etkilediği kesin gibidir. Evvelce de değindiğim "History Today" dergisinden aşağıya alacağım bilgi, sanırım bunu te-yit edecektir:

Hindistan'ı yöneten İngiltere ile, bugün üzerinde Endonezya dev-letin bulunduğu Doğu Hint Adaları'nı hükmü altında tutan Hollanda, uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğuna karşı ortak bir politika izle-

mişler ve eylem birliği içinde bulunmuşlar. Yönettikleri ülkelerdeki Müslümanların Halifenin ülkesine bağlılıklarının başlarına iş açmaması için ortak önlemler almaktaymışlar. Bu işbirliğinin yazılı bir metne dönüşüp dönüşmediği hususunda bir bilgim yok ama, derginin verdiği bilgiye göre, bu önlemler şöyle özetlenebiliyor. Osmanlı Devleti, Kızıl Deniz'den Arap Körfezi'nden Hint Okyanusu'na askeri ya da ticari çıkış yapmamalıymış, Kızıl Deniz'deki ve Körfez'deki Osmanlı deniz birliklerinin irtibat kurmaları önlenmeliymiş, bunun için de Arap Yarımadasının, Osmanlının kontrolu altına girmesine imkan verilmemeliymiş, kısacası bu iki sömürgeci devlet, yüzyıllar boyu, bizim Hint Okyanusunu çıkmamızın önüne set çekmek için işbirliği etmişler. Ayakta kalmaları, denizaşırı topraklardan getirecekleri ham maddelere bağlı olan bu ülkelerin, Osmanlı Devletini, birdenbire karşılarında, dünyanın ikinci ya da üçüncü deniz kuvveti —rivayet muhtelif ama sonuç aynı— olarak görmelerinden duyacakları endişe meydandadır. Bu arada, Süveyş Kanalı'nın 1896'da açıldığını ve bu suretle, Akdeniz'le Hint Okyanusu arasındaki askeri ve ticari deniz trafiğinin, Osmanlı pençesinin ucuna geldiğini de unutmayalım. Dergiden mealen alacağım şu cümle, Osmanlı devletindeki gelişmenin onları ne denli ürküttüğünün delilidir: "Balkanları kontrol altında tutmakta zorluk çeken hasta adam, Güney Arabistan'da zaman zaman aslan kesiliyordu."

Dergide okuduklarım aşağı yukarı böyle, şimdi buna başka bilgiler ve biraz da varsayım ekleyelim: İngilizlerin, Kızıl Deniz'in güneyini Aden'den kontrol ettikleri belli. Buradan ve Hadramut'tan sızdırdıkları silahlarla Yemen'i devamlı olarak destabilize durumda tuttukları da meydanda. Körfeze gelince, Birleşik Arap Emirlikleri'nin bugün bulunduğu yerde korsan kaynıyordu ve buraya "Korsan Kıyıları" (Pirate Coast) deniyordu. Daha sonra buranın adı değişti, "Mütareke Kıyıları" (Trucial Coast) dendi. Bu ad değişikliği dahi orasıyla kimin ilgilendiğini gösterir nitelikte, zira onlarla "mütareke"yi imzalayan İngilizlerden başkası değildi. Klasik anlamdaki korsanların elinden, aynı işi çağdaşça yapanların eline geçmiş bir darboğazdan, Osmanlıların geçip Okyanusa açılmaları mümkün olabilir miydi? Sonraları, Katar'da üslenmiş Türk birliklerinin güneye kaydıkları olmuş, İngilizler de Türklerin hattına kesmek istercesine Kuveyt'i kontrol altına almışlardır. (Körfez bölgesinde masonluğun nasıl yayıldığını ev-

velce anlatmıştık, bununla şimdi anlattıklarımız arasındaki irtibatı akılda turalım.)

1839'dan sonra, Osmanlılarla Batılılar arasında düz bir yolda ilerleyen ilişkilerin otuzyedi yıl sonra, 1876'dan itibaren, arızalı bir yöne sapmasında çeşitli nedenler bulunabilir. Bunlar arasında, Osmanlıların, dünyadaki Müslümanlarla irtibatını artırmaya çalışmasının önemli yeri vardır. Müslümanlar arasına uyuşmazlık sokulmasında, masonların himmeti olmuş, etrafa hemen mason tuzakları kurulmuştur. Bu tuzaklar arasında "Meşrutiyet" örtüsü altına saklanmış biri var ki, şimdi de bundan söz edeceğiz.

* * *

İkinci Abdülhamit'in tahta çıkmasından dört ay sonra Meşrutiyet ilan edilmiş, Meşrutiyetin ilanından dört ay sonra Türk-Rus savaşı başlamış, savaşın başlamasından dokuz ay, Meşrutiyet'in ilanından on üç ay kadar sonra da Meclis süresiz olarak kapatılmıştır. Abdülhamit'i, halkın sesini susturan, Demokrasi ve Parlamenter rejim düşmanı bir zalim saymadan önce, iki noktanın berraklığı kavuşturulması lazım: Bir; Meclis kapatılmamış olsaydı, ülke nereye giderdi? İki: Meclisi kattıktan sonra, Abdülhamit ülkeyi yönetmede başarı gösterebilmiş midir?

Meclisin ülkeyi nereye götürebileceğini tartışmadan önce, teşekkül tarzına bir göz atalım: Hasan Cem'in kitabından aldığım bilgiye göre. 19 Mart 1877'de açılan Meclisi Mebusan'daki 115 mebus-tan 46'sı Hristiyan ve Musevi, 69'u Müslümandır ve bu 69 kişi içinde dahi Türkler azınlıktadır. Çağın gelişmiş sayılan ülkelerindeki Pârlamentolarla kıyaslandığında bunun benzerini bulmaya imkan yoktur. Bu Pârlamentolarda Hristiyan olmayan tek unsur Musevilerdir ki, onların bunu sağlamalarında Masonluğu akıllıca kullanmalarının da rolü vardır. İngiltere ve Fransa Pârlamentolarına, denizaşırı ülkelerden gelen birinin, mesela bir Hintli ya da Afrikalının, değil seçilebilmesi, müzarekeleri izlemek için salona girmekte dahi zorlukla karşılaşırdı. Amerika'ya gelince, o tarihlerde siyahlara uygulanan linç kanunlarını bir tarafı bırakın, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dahi, Martin Luther King'i öldüren zihniyetten kendini kurtarabilmiş miydi? Demek ki, biz o tarihlerde, bu alanda onlardan ileriydik, ama biz bunu kime anlatabil-

dik? Üstelik onlardan "insan hakları" üzerinde hep ders alıp geldik ve işin altını bir türlü gerektiği şekilde eşeleyemedik.

Meclisin o tarihteki teşekkül tarzına bakmak, Birinci Meşrutiyet'in üstü örtülü tuzak olduğunu anlamak için yeterlidir. Milliyetçiliğin fırtınalaşmak üzere olduğu bir sırada, bizim bu Meclisle gidebileceğimiz tek yer uçurum olurdu. Biz, sonunda yine oraya gittik dersiniz ama bunun günahını artık Abdülhamit'e yükleyemezsiniz. İfadesi alınacak kişiler, Abdülhamit'in haledildiğini kendisine tebliğ eden Emanuel Karasso ile onun hizmetinden Üstadiazamlığa ve Sadrazamlığa uçan Mehmet Talat Sai ve bu ikisinin şürekasıdır. Eğer Abdülhamit, otuz üç yıl içinde Türk unsuruna önem veren bir politika izlemeseydi, ülkeye yetenekli asker, idareci ve teknik eleman yetiştirmeseydi, uçuruma iniş çok daha önce ve çok daha ağır koşullar altında gerçekleşirdi. Devlet, Hüseyin Avni Paşa ve benzerlerinin elinden kurtarılmasaydı, kurulacağı muhakkak olan ulusal Türk devletinin sınırları kim bilir nerede biterdi?

Abdülhamit'i kötüleme kampanyasının altında, onun mason tuzağına düşmeyişinin ahı vardır. İzninizle şimdi, bizim tabip cenaplarının bir kerametine daha değineceğim: Torununa anlattığı masallar arasında, bir de ona ne demiş, biliyor musunuz: Öteki Sultanlara tabiplik ettiği halde, Abdülhamit'i katil saydığı için ona hizmet etmek istememiş. Bakın hele, Abdülhamit bir gün ona, "gel nabzımı say" deseydi, o da "hayır olmaz, ben katil nabzı sayamam" mı diyecekti? İşin aslı, tabibin ne mal olduğunu Sultanın anlaması ve onu çevresinden uzaklaştırması olsa gerek. Ters konuşmasının nedeni de, attığı imzanın bedelini ödemekte olduğunu bilmesidir. İşin acı yanı: Abdülhamit, Türk Tıp eğitiminde çığır açmış ve ülkeye adları hiçbir zaman unutulmayacak Profesörler kazandırmıştır, fakat ne yazık ki, bunların çoğunu masonlara kaptırmıştır.

Abdülhamit'in altında bırakıldığı jurnalcılık suçlamasına gelince, bunun aslı, kanımca, onun localara sızmasında ve orada oluşan tehlikeleri önceden yakalamasındadır. Jumallerde gerçekler bulunmasaydı ve bunlar Abdülhamit'in aleyhinde kullanılacak nitelikte olsaydı, düşmanları bunları hiç yakar mıydı? Hem efendim, günümüzde istihbarat organları, ülkelerinin güvenliği için, onun yaptığından farklı şeyler mi yapıyorlar? Günahsız insanlara hiç mi çamur atmıyorlar?

Ülkemizde, son otuz yılda, müdahalelere yeşil ışık yakmış, fakat

Abdülhamit'in yakasını bir türlü bırakmamış bilim adamlarına ve tarihçilere sormak isterdim: "Ulusal yararlar söz konusu olduğunda", Parlamantonun kapatılabileceğini, Silahlı Kuvvetlerimiz örnekleri ile göstermiş değil midir? Cumhuriyet döneminde, Meclisimizin kapatıldığı günlerde mi, yoksa Abdülhamit'in aynı işi yaptığında mı, ülke daha büyük tehdit altındaydı? Abdülhamit'in bunu yapmak için yasal yetkisi vardı. Şimdi Meclis kapatanlar, yetkiden söz ederler, bu yetki ne oranda yasaldir, bu da eylemi yapanın takdirine kalır.

* * *

Birincisinden 69, ikincisinden 32 yıl sonra, Demokrasimizin üçüncü nirengi noktasına, İkinci Meşrutiyete, 1908'e geldik. Lord Stratford ile Sir Henry Elliot'un, o tarihte birbirlerini izleyen halefleri kimlerdir, biliyoruz. Adlarını H.V.F. Winstone'un "Gayrı meşru serüven" başlıklı kitabında bulmuş, ettiklerini okumuştuk. Bunlardan Sir Gerard Lowther'ın, raporlarında, İkinci Meşrutiyet'in ilanında masonluğun ve siyonizmin etkilerine yer vererek başına iş açtığını ve yerini Sir Louis Mallet'e bıraktığını görmüştük. Sir Louis Mallet'in tarihimize canlılık getirdiğini biliyoruz da, sonunda parsayı Almanlar kaptığına göre, başarılı olduğunu söyleyemiyoruz. Artık kesin olan şu: Masonların İkinci Meşrutiyete etkisi, İngiliz resmi belgelerine geçmiştir.

Bu aslında uzun bir öyküdür, ancak çizgilerini belirtebildiğimiz bu öyküye fazla bir şey ekleyemeyeceğiz, bu arada İngilizlerin Balkan haklarını, özellikle Bulgarları kanat altına alırlarına da değinmeden geçemeyiz:

Bulgar posta servisinin, 1921 yılında çıkardığı, dokuz parçadan ibaret bir pul serisi vardır. Bunun neden çıkarıldığını anlamak zordur. Serinin konusu, "The Times" gazetesi muhabiri J.D. Bourchier'in yaşam öyküsüdür ve bu, olağandışı bir iştir: Savaştan yenik çıkmış bir ülkenin, kendisini yenmiş ülkelere birinin bir gazetecisini, pul çıkararak onurlandırmasının başka örneği yoktur. Böyle bir şeyin olabilmesi için, muhabirin o ülkeye hayati önemde —mesela bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunmak gibi— bir hizmette bulunmuş olması lazım. Bu hizmetin kimin aleyhine gerçekleştirildiğini araştırmaya, bilmem siz gerek görür müsünüz, ben görmüyorum.

Bourchier'in istihbaratçılığı tartışılmaz da, acaba mason olduğundan şüphe eder misiniz, ben etmiyorum.

Batılıların, "barbar" olduklarına inandıklarının elinden kurtardıklarını sandıkları uluslar vardır. Doğumuna da yardımcı oldukları, bu ulusları evlat sayarlar. Yaramazlık edip başlarına huysuz hükümetler de getirirler, onlar yine de ailedendirler. Sağa sola tekme atsa-lar, onları azarlayacak yerde tekme yiyene, niye bacağına zamanında çekmedin diye hesap sorarlar. Bulgarlar, işte bu nevezuhurdandır, Türkler aleyhine giriştikleri her işte, yaptıklarının yanlarına kâr, kala-cağının tarihi bilincine varmışlardır. Bundan dolayıdır ki, Türk'ün ko-runması için Batıdan yardım bekleyenin iyimserliğine ben şaşarım.

* * *

1908, 1839'dan zamanımıza uzanan hattın kavşak istasyonudur, ancak bizim burada fazla kalacak vaktimiz yok. Zaten yolumuz bir süre sonra bir kasırgaya girecek, bulutlar ancak 1923'te çekilecektir. Bu arada ulusumuz, dört savaşta yüzbinlerce evladını savaş ilahlarına kurban edecektir. Abdülaziz'in hal ve katledilmesi ile yatağa düşürülen, Abdülhamit'in dikkat ve itinası ile bir süre yürütülen İmparatorluk, it-tihatçıların yanlış tedavisi ve liyakatsizliği sonucu son nefesini verecektir.

Bizi 1908'e getiren eski stil Büdbukat treni ile halen serviste bu-lunan katarı kıyasladığımızda arada epey fark görürüz. Bunlardan birin-cisinin armasında "John Bull"un kendinden emin bakışı, ötekinde "Sam Amca"nın gülümseyen yüzü göze çarpar. Bir yerde devir ve tes-lim işleminin yapılmış olduğu pek bellidir. Bunun yer ve zamanını bulmak için varsayıma başvurmaya sanırım gerek kalmayacak:

Artık "Klasik dönem" sayılabilecek 1908-1923 ile Atatürk'ün 1923-1938'e rastlayan Cumhurbaşkanlığı zamanında, ülkemizde at koşturacak alan bulmakta zorluk çeken İngiltere, bir de İkinci Dünya Savaşında haddinden fazla kan kaybedince, Türkiye'de geliştirdiği Büdbukat işini Amerikalı ortağına devretmiştir. Türkiye'nin insanlarını ve koşullarını anlamakta zorluk çeken Amerika'nın, yollarda yaptığı kazaları, garlardan içerilere saldırdığı sakar yolcuları, "Büdbukat'ın beş yüzü" başlıklı bölümlerde, anlatmaya çalıştık. Bu bölümde de, Victo-ria döneminin yanıltıcı huzuru içinde, İngiliz katarı ile dağlar, ovalar

aştık. Böylece Tanzimat'tan günümüze kadar süren yolculuğu iki aşamada tamamladık. Şimdi birbirini izlemiş olan, bu Anglo-sakson şirketlerinin vagonlarını birbirinin arkasına takarsak, Büdbükat işinin tarihi trenini gözler önüne getirmiş oluruz. Bu işin tarihçesini böylece yazdık desek bu fazla bir iddia olur belki ama tarihi güzergah üstünde biraz uçtuk diyebiliriz.

* * *

Yeni bir yön seçmeden önce, okuruma anlatmam gereken, şimdi açıkladıklarımla ilgili iki konuya daha değineceğim. Bunların birincisi, Abraham Lincoln'un mason olup olmadığı işidir —ki bunun, Amerikan Büdbükat'ına hakim olan zihniyetin anlaşılmasında yeri kanımca çok önemlidir.— İkincisi bu bölümün, "Kartacahılar ile Korentliler" şeklindeki başlığının izahıdır— ki bu bizi "Ordularda masonluk" konusuna götürecektir, "Haysiyetin ince gülü" başlığını taşıyan gelecek bölümde anlatacaklarımın başlangıç noktasını teşkil edecektir. Şimdi Lincoln'un masonluğu hakkında derleyebildiğim bilgiyi sunuyorum:

Ben, Washington'la Lincoln'un temsil ettiği, birbirinden farklı iki zihniyetin Amerika'nın her şeyini, yaşam felsefesini, yaratma ve varolma gücünü, dünyaya bakışını, eylemlerini, düşlerini etkilediği düşüncesindeyim. Birincisi ülkeye bağımsızlığını kazandıran, ikincisi bölünmeyi önleyen iki savaşta, kaderi ellerinde tutan bu iki insan, artık sonsuza dek fazla değişmeyecek şekilde Amerika'yı yaratmışlardır. Masonluğu kesin olan Washington gibi, eğer Lincoln de mason ise, Amerika'yı şekillendirmekte, masonların en yüksek düzeyde etkin olduklarını kabul etmek lazım gelir. Lincoln'un mason olup olmayışı, işte bu yüzden kanımca önem taşır.

Aslında aralarında öyle önemli farklar var ki, hangisinin gerçek Amerikan zihniyetini temsil ettiğini söylemek zor oluyor ve insan yeniden "Janus"u anımsıyor. Örnek olarak, köleliğe karşı tutumlarını ele alalım: Washington, hem asker, hem de topraklarında köle kullanan bir çiftçi, Lincoln ise, hem hukukçu, hem de kölelik düşmanıdır. Bu meslek ve anlayış farkı, birinciyi gerçekçi, ikinciyi idealist kılmaktadır. Mason olmanın ne oranda, insan sevgisini, insan haklarına riayeti geliştirdiğini anlamak için kullanacağımız mihenk taşı, şu anda

karşımızda durmaktadır.

Onları tanımada ve anlatmada en tartışılmayacak kaynak olan Encyclopeadia Britannica'ya bakalım: Washington'un son yılları hakkında orada şunlar yazılıyor: "1797 Martunda Mount Vernon'a çekilerek, yaşamının son iki buçuk yılını ailesine, çiftlik işlerine ve köleleri ile ilgilenmeye ayırdı." Washington'un, kölelik konusundaki durumu gayet açık: Köleleri ile ilgilenmiş, onlara iyi bakmış, ötekileri de sahiplerinin insafına bırakmış. Lincoln hakkında, "köleliğin kaldırılması için bir ömür verdi" demekten de öte, "bunun için kendi ömrünü verdi" diyebiliriz.

Washington, değil köleliği kaldırmak, Brezilya İmparatoru gibi, bunu bir takvime bağlamak dirayetini gösterseydi ya da ileri dönük bir mesaj verebilseydi, Amerika tarihinde çok şey, mesela Virginia'nın ya da Alabama'nın sosyal tarihi değişirdi. Washington ile Lincoln dönemleri arası, insan hakları açısından, kaybedilmiş çok değerli bir zamandır.

Şimdi Lincoln'un masonluğa karşı takındığı tavra geelim: Başkanlığı sırasında örgüte alınmak için müracaatta bulunuyor ve bir süre sonra, bu müracaatın ertelenmesini istiyor ya da bundan vazgeçiyor. Müracaatın yapıldığı "Tyrian Lodge" adındaki loca, 17 Nisan 1865'te, bu ertelemenin nedenini şu şekilde açıklıyor: "Başkan Lincoln ertelemeyi, yanlış yorumları önlemek amacıyla kendisi istemiştir. Bu kararın ciddi nedeni, onun anısını onurlandıracak niteliktedir." Çok ilginç: Masonlar, kendi aralarına girmeyi erteleyen birinin kararını, kararı alanı onurlandırır nitelikte buluyorlar. Uyuşmazlık, kölelik konusundaki görüş farkından doğmuş olabilir desek acaba yanlış mı söylemiş oluruz? Lincoln'un, "ırk ayırımı konusundaki uzlaşma kabul etmez tutumu"nun, bazı "gerçekçi" masonlara ters düşmüş olması ihtimali akla geliyor. "Bir kişiyi her zaman, herkesi bir süre için aldatabilirsiniz ama herkesi her zaman aldatamazsınız" diyen Lincoln'un, "herkesi her zaman aldatmayı öngören masonluk"la aynı kayıta durması, zaten bu büyük insanın karakterine ters düşerdi. (Eğer Lincoln, masonlar tarafından öldürülmüş ise, "herkes her zaman aldatılabilir" deyip böylece Lincoln'un aldanmış olduğunu mu söyleyeceğiz?)

"Tyrian Lodge", açıklamasını 17 Nisan 1865'te, Lincoln'un vurulmasından üç gün sonra, cinayet zanlısı John Wilkes Booth'un bulunmasından dokuz gün önce yani ortalığın en karışık olduğu bir za-

manda yapmış olması acaba ne anlama geliyor? Tam bu sırada, localara, Lincoln'un masonluğu hakkında duyuru yapmak ihtiyacı acaba neden duyulmuş? Karşımızda anlaşılması zor bir tablo var, bunun bir kenarına Lincoln'un Savunma Bakanı Edwing McMasters Stanton yerleştirilmeden görüntü tamamlanamayacaktır, bu zat dönemi üzerinde silinmez iz bırakmıştır:

Lincoln gibi kölelik aleyhtarı olan, fakat aynı zamanda köle sahiplerinin Anayasal haklarının korunması gerektiğine inanan Stanton'un radikal kişiliğinde Lincoln, savaş koşullarına uygun bir Savunma Bakanı bulduğuna inanmış ve onu bu göreve atamıştı. Zaman zaman komutanlara sert muamelelerde bulunan Bakan, görevinde başarı göstermiş, ancak savaştan sonra Lincoln'u baskı altına almaya kalkışmıştır. Köle sahiplerinin Anayasal haklarının korunması dışında ve Lincoln'a ters düşerek, güney eyaletlerinin bir süre askeri işgal altında tutulmasını istemekteydi.

1987'de, Katar'a yaptığım son resmi ziyaretim sırasında, kaldığım Doha Sheraton'da, video'da seyrettiğim "Lincoln Conspiracy" (Lincoln komplosu) adlı filmde, Lincoln'un ölümünde Stanton'un sorumluluğunu belirten bazı sahnelere rastladım. Filmde, gerçek katil Booth'un yerine, sırf bu iş için hapisneden kaçırılmış Boyd adında, Booth'a çok benzeyen bir sabıkalının öldürüldüğü, Booth'un önce İngiltere'ye, sonra Hindistan'a kaçırıldığı iddia edilmekte ve bu iddia belgelere dayandırılmaktaydı.

Stanton'un marifetleri, Lincoln'un ölümü ile de sona ermemiş, kendisini önce Savunma Bakanlığında tutan, sonra onu oradan almak isteyen, Lincoln'un eski yardımcısı, yeni Başkan Andrew Johnson'u adeta perişan etmiş, Stanton yerinden alınması şöyle dursun, o, anayasanın hükümlerinden yararlanarak, az kalsın Başkan Johnson'u yerinden ediyormuş.

Encyclopeadia Britannica'da, Lincoln'un son dakikaları ile ilgili şöyle bir cümle var: "Lincoln'un son nefesini verdiği anda, Stanton'un, 'artık o tarihin malı oldu' dediği rivayet olunur." Bu cümlede bazı acayiplikler göze çarpar: Lincoln'un ölmesinden, Stanton mutlu mu olmuş, üzülmüş mü belli değil. Üstelik söyledikleri keramet içeriyormuş gibi, kesinliği bilinmediği halde, rivayet halinde sunuluyor. Kesin olarak anlaşılan tek şey, Lincoln öldüğü anda, Stanton'un onun yanbaşıda olması, tıpkı Abdülaziz son nefesini verirken

yanında Hüseyin Avni Paşa'nın bulunması gibi. Aslında bahse konu kişilerin konumları da eşdeğer, biri Savunma Bakanı, diğeri de Serasker, adeta işin yarım kalmamasını güvence altına almak istemişler.

* * *

Geride bıraktığımız yüzyılda, Fransa'da, otuz otuzbeş yılı aşmayan aralıklarla skandallar patlak vermiş, devleti temelinden titretmiş, tarihin yönünü değiştirmiştir. Olağan koşullar altında, adları akılda kalmayacak insanlar, intihar, intihar kuşkusunu taşıyan ölüm ya da katili bulunamayan cinayet yolu ile ötelere gidişleriyle tarihe geçmişlerdir. Bu skandallardan, hâlâ belleklerde yaşayan üç tanesini anımsatacağım:

Bunların birincisi, 1894 Eylülünde, Fransa Savunma Bakanlığı'nda, Almanya namına casusluk yapıldığının saptanması ile başlayan, Musevi asıllı Alfred Dreyfus adındaki subayın mahkûmiyeti ile bitti sanılan, Emile Zola'nın "Aurore" gazetesinde çıkan "itham ediyorum" başlıklı yazısı ile tekrar canlanan ve ancak oniki yıl sonra, 1906 Temmuzunda sanığın kesin olarak aklanması ile sona eren Dreyfus vakasıdır. İşin acı yanı, ordu içindeki bir casusluk olayında, casusu kurtarmak istercesine, belgelerle oynanarak, suçun bir başkasına yüklenmiş olmasıdır —ki bu işe zorlananlardan Binbaşı Henri intihar edip sahtekarlığı açıklayınca ortalık karışmıştır.

İkinci skandal, Stavisky olayıdır. 1934 Şubatında bizzat kendi eli ile mi, yoksa Başbakan Chautemps'in emri üzerine polisin yardımı ile mi "intihar" ettiği açıklığa kavuşamayan Serge Alexandre Stavisky adındaki maliyecinin ölümü üzerine birçok politikacı, emniyet görevlisi, hakim ve iş adamının yolsuzlukları ortaya çıkmıştır. Olay, ayaklanmalara, grevlere yol açmış, Cumhuriyet tarihinde ilk kez hükümet, Parlamento dışı baskı sonucu istifa zorunda kalmış ve bundan sosyalistler yararlanmıştır.

Üçüncüsü de, 1968 Ekiminde, meşhur Mayıs olaylarından beş ay sonra, Alain Delon'un hizmetinde bir süre çalışıp kıskançlık yüzünden onun yanından ayrılan Stephan Markoviç adındaki bir Yugoslav'ın ölümü ile başlayan, işe adı karışanlar yüzünden önlenemez şekilde genişleyen ve sonunda iki Cumhurbaşkanı, General de Gaulle ile Georges Pompidou'yu birbirlerinin yüzüne bakamaz hale getiren Mar-

koviç olayıdır. Bu skandalda Markoviç'in kardeşi Alexandre Markoviç, ortaya Pompidou ile eşini müşkül duruma düşüren fotoğraflar çıkarmış, sonradan bunların montaj olduğu anlaşılmıştır, ancak bunların sosyal ve politik yaşamda yaptığı tahribat önlenememiştir. 1968 Mayıs olaylarında Başbakan olarak prestij kazanmış olan Georges Pompidou, Markoviç tamamıyla kapanmadan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmayı başarmıştır. Markoviç dosyası da, "nerede, ne zaman, niçin ve kim tarafından yapıldığı anlaşılamamış cinayet" kaydı ile rafa kaldırılmıştır. O günlerde, Alexandre Markoviç'in avukatlığını yapmış olan Roland Dumas bugün Fransa'nın Dışişleri Bakanıdır.

Bu skandallar belleklerde yaşıyor, tarih kitaplarında, ansiklopedilerde kolayca bulunabiliyor. (Encyclopaedia Britannica'nın bende bulunan 1966 tarihli baskısında, inanmakta belki zorluk çekeceksiniz ama "Dreyfus, Alfred" maddesi, "Kemal Atatürk, Mustafa" maddesi kadar geniş ve etraflı. Ayrıca ekleyeyim: Elleri de bunca yetenekli insan varken, Morgan Philips Price adındaki eski istihbaratçıya yazdırılan "Kemal Atatürk, Mustafa" maddesi, değil Türkiye'deki, İngiltere'deki ilkökul öğrencilerinin yapmayacakları yanlışlarla dolu: Atatürk'ün Samsun'a çıkış tarihinin 9 Mayıs olarak gösterilmesini baskı hatası kabul etsek de Sakarya'dan Mudanya'ya şu cümle ile geçişe ne diyeceğiz: "1921'de Yunanlılar Sakarya'da yenilgiye uğradı ve 11 Ekim 1922'de Mudanya'da ateşkes imzalandı." Büyük Taarruz ile İzmir'in geri alınmasına hiç değinilmemiş, fakat İzmir suikastı davasının sonuçları unutulmamış.) Daha başka skandallar var ki, bunlar karanlıkta bırakılmış, üstüne de toprak atılmıştır. Tarih dergilerini devamlı izlerseniz, bunların bazıları ağınıza düşebilir. Benim Fransızca "Historia" dergisinde bulduğum, masonların bazı sırlarını hiç beklenmedik şekilde açığa çıkaran "Fişler Skandalı" da işte böyle unutturulmaya çalışılmış ve bunda başarı kazanılmış bir olaydır:

Aslında "Fişler Skandalı", Dreyfus olayından çok farklı ve ondan tamamıyla ayrı bir skandal değildir. O da ötekinin dönemine rastlamış, ordu içindeki usulsüzlükleri açığa çıkarmış, benzer bir atmosfer içinde dallanmış, budaklanmıştır. "Kartacalılar'la Korentliler"in ayak izlerini de gizleyen bu gizemli olayı anlatmaya başlayalım:

Fransa, 7 Aralık 1904 gününü yaşamakta, ülke heyecan ve beklenti içinde bulunmaktadır. Ertesi gün başlayacak bir davanın neler getireceği bilinmemekte, ancak kasırga yaratacağından şüphe edilmek-

tedir. Savunma Bakanlığında ortaya çıkmış olan bazı mason eylemleri üzerinde, Parlamentoda görüşme cereyan ederken, aşırı sağ cenahtan Gabriel Syveton adında bir milletvekili ortaya fırlamış ve Savunma Bakanı General Louis André'yi tokatlamıştır, bunun davası görölmek üzeredir. Milletvekilinin mahkemeye sevki için dokunulmazlığın kaldırılması oya konulduğunda, Syveton'un yanında olanlar, hükümete kafa tutarcasına, kaldırılma lehinde oy kullanmışlar, mahkemede önemli açıklamalar yapacakları tehdidini savurmuşlardır. İşte 7 Aralık 1904 günü, mahkemenin başlanmasından yirmi dört saat önce, mahkemede izlenecek yolu saptamak üzere, Syveton'un da mensubu olduğu gayriresmi "Fransız Vatanı için Birlik" grubu, —bu grup Dreyfus olayı münasebetiyle oluşturulmuş bir dayanışma grubudur— bir toplantı yapmaktadır. Bu noktaya nereden gelinmiştir, onu anlatalım:

Fransa'da, masonluğun en yüksek makamı olan "Grand Orient de France"ın, 1892'de, tüm localara yapmış olduğu, bürokratlarla ilgili bir tamim o tarihlerde sızmış ve masonlar dışındaki çevrelere ulaşmış bulunuyordu. Bu tamimin başlıca noktaları şöyleydi:

"... Bir memurun, terfi, nakil veya başka bir şekilde, yabancı bir ülkede görev yüklenmesi halinde, bu memurun nasıl bir kişi olduğunun kesin olarak bilinmesinde hayati yarar vardır. Bundan dolayı, memurun oturduğu mahalledeki, mahalle yoksa kazadaki loca, Paris'te '16, Cadet Sokağı' adresindeki 'Grand Orient de France'a, dik-katle mühürlenmiş zarf içinde, bu memurun cumhuriyetçiliğini, mason ise masonluğa bağlılığını, harici ise, masonluğa karşı tutumunu, destekleyici bilgilerle birlikte gecikmeksizin bildirecektir. Masonların dostlarını ve muhaliflerini tanıması büyük önem taşır. Masonluk nizamı ve Cumhuriyetin yüksek yararları bunu gerektirir." Tamimin ordu ile ilgisi yok gibi görünmektedir.

1895'te, Dreyfus olayının alevlendiği günlerde, "Cadet Sokağı" ile Hükümet sıkı bir işbirliği içindedir. O tarihteki Leon Bourgeois Hükümetinin onbir bakanından dokuzu masondur. Daha sonra, Dreyfus işinin doğru yola sokulmasında başlıca rolü oynayan Waldeck-Rousseau Başbakan olur ve görevi 1902 Eylülünde mason Emile Combes'a devreder. Aradan uzun zaman geçmeden, bazı Generaller ve yüksek rütbeli subaylar, Waldeck-Rousseau'yu ziyaret ederler ve 1892 tamiminin orduda yürürlüğe konduğunu, yeni kurulan fiş sistemi ile mason subayların korunduğunu ileri sürerler. Eski Başbakan kendisine

ulaştırılan bu bilgi üzerine halefi Emile Combes'un dikkatini çeker, Combes da bununla ilgileneneğini söyler. Combes gerçekten konuyla ilgilenir ama selefinin dilediği şekilde değil, hemen Savunma Bakanı General Louis André'ye daha dikkatli olmasını öğütler ve iş uyutuldu sanılır.

Tam bu sırada bir milliyetçi mebus, Cadet Sokağı'ndaki mason merkezinde çalışan bir hizmetliye büyük para ödemek suretiyle fişlerin fotokopilerini elde eder. Dönemin fotoğraf tekniği açısından bu, çok büyük bir başarıdır. Fişleri elde edenler bunların ellerinde olduğunu etrafa duyururlar, ama işin tekniğinden söz etmezler. Durumdan endişelenen Combes ile André, fişlerin yerinde olduğunu görünce, muhaliflerinin blöf yaptığını sanıp tekzihi basarlar, tabii fotoğraflar ortaya çıkınca da kıyamet kopar. Andre istifa eder ama istifadan önce onu döven Syveton, hukuki açıdan görevini yapmakta olan bir Bakan dövmüş olur, suçu da işte budur.

Fişlere gelince, bunlarda subayların özellikleri ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bilhassa onların dine bağlılıklarının, dini törenlere katılıp katılmadıklarının saptanıp aleyhlerinde kullanıldığı görülünce, masonların din düşmanı oldukları kanıtlanmış sayılır. Fakat işin ilginç yanı, her fişin yanında ya "Kartaca" ya da "Korent" işareti bulunmasıdır. "Kartaca" işareti, her sözünü "Kartaca yıkılmalıdır" şeklinde bitiren ve sonunda Kartaca'ya savaş açılmasını sağlayan, eski Roma devlet adamı ve hatibi Marcus Porcius Cato'nun anısını onurlandırırçasına, meslek yaşamlarının yıkılması gerekenlerin fişine konmaktadır. Fişlerinde "Korent" işareti bulunanlar ise, eski Yunan-İran savaşlarının kahramanları gibi omuzda taşınacaklardır.

Combes mahkeme sırasında ortaya daha fazla sır çıkmaması için tedbir almaya çalışırsa da çomak kovarı yeterince karıştırmıştır. Tam bu sırada, Syveton'un bir "ahlaksızlığı" ortaya atılır, üvey kızı ile ilişkisi olduğu iddiası ileri sürülür. Bunu "adi bir iftira" şeklinde nitelendirenler olsa da, davadan kısa süre önce, milletvekili, başının ailesi ile derde girmesini önleyemez, etrafında artık sürüyle arı vardır.

Fransa, 7 Aralık 1904 gününü yaşamakta, heyecan ve beklenti içinde bulunmaktadır ama tam o gün akşam üstü ülke, davanın getirebileceğini aşan bir heyecan içine girer, fakat beklenti biter. Syveton, "karşılaştığı büyük aile faciası" karşısında intiharı uygun görmüş ve havagazı ile kendini öldürmüştür. Aynı gün, davada izlenecek yolu

kendisi ile görüşmüş arkadaşları, şaşkınlık içindedirler ama uçmuş bir köprüyü seyretmekten başka yapacakları bir şey kalmamıştır, dava düşmüştür. Kamuoyunu heyecanlandıran bir nokta daha vardır, bu ölüm, "Dreyfus olayı kahramanı" Emile Zola'nınkine çok benzemektedir. O da, 29 Eylül 1902 günü, Dreyfus davası ile ilgili "Vérité" (Gerçek) adlı kitabını bitirip "Justice" (Adalet) adını verdiği, aynı konudaki kitaba başlamak üzereyken ve Dreyfus işinin henüz sonuçlanmadığı bir sırada, odasındaki havagazını kapatmayı unutmuştur.

Syveton, Zola gibi üstün beceri sahibi bir kişi olmadığından, kimseyi ilgilendirmeyen kişisel gizleri ile kaybolup gitmiştir, ondan geriye sadece, üzerinde Kartaca ve Korent armaları bulunan fişler kalmıştır.

Yıllarca sonra, 1973'te, zamanın Büyük Üstadı Fred Zeller'e fikri sorulduğunda, hem olayı tasvip eder, hem de devleti yönlendirmeye hakları olduğuna inanır şekilde konuşmuştur. Zeller şöyle der. "Bu fişler, Savunma Bakanlığının talebi üzerine tutulmuş, önemli bir bölümü cezvitlerden oluşan ordu kadrolarının sadakatından duyulan endişe yüzünden bu işe girilmiştir. 1914'te Marne zaferi muhtemelen, "Fişler'in ordunun sadakatının güvenceye bağlaması sayesinde kazanılmıştır."

Akla gelen soru çok: Koca Fransa'nın ordunun sadakatını kontrol edecek başka mekanizması yok muymuş? "Fişler" olmasa Fransa savaşı kaybedecek miymiş? Onlar, mason olmayanların kendilerine her söyleneni aynen kabul edeceklerine inanır görünüyorlar. "Marne" zaferi üzerinde durulmasının nedeni, oradaki komutanın, sonradan Mareşalliğe yükselen General Joffre olmasıdır. Joffre'un "Korent iltiması" sayesinde arkadaşlarının önüne fırladığı anlaşılmaktadır. Aslına bakarsanız, Zeller'in ulusuna güveni bir hayli zayıf, ona göre masonlar olmasa Fransa ayakta duramayacak.

"Kartaca" yıkılalı aradan yüzyıllar geçti, "Korent"in kendisini değil de, simgelediği zihniyeti, insanlığın vicdanı bakalım daha kaç yüzyıl taşıyacak?

* * *

Aslında "Fişler Skandalı", masonların kullandığı yöntemlerin aydınlığa çıkması bakımından, çok önemli bir olaydır. Zamana ve yere göre, çeşitlilik arzetseler de görünüşe göre, kurallarından ve törenlerin-

den milim şaşmıyorlar. Zeller'in eski bir uygulamayı eleştirmekten uzak durması, üstelik bunu savunması, çağları aşan bir dayanışma örneğidir ve bu çeşit uygulamalara devam edildiğinin delilidir. Onların karar alma ve kararları uygulama yöntemleri hakkında da bilgi sunmak, varsayımda bulunmak isterdim. Ancak zaman, ad ya da olay sunulduğunda kaynak göstermek kolaydır da, yöntem hakkında söyle-necekler yadsınırsa her şey havada kalabilir. Ben bu tehlikeyi gözden uzak tutmaksızın, okuduklarımdan, öğrendiklerimden edindiğim birkaç izlenime aşağıda yer vereceğim:

"Hayati" olarak tanımlanabilecek kararların alınması için, görüş-nüşe göre oybirliği arıyorlar, bunun büyük mantığı var, böylece so-rumluluğa hep birlikte katılmış oluyorlar. "Hayati" kararın uygulama-sı da üç kişilik bir ekibe veriliyor. Uygulayıcıları genellikle, kendi aralarından seçiyorlar, bu da bilginin sızmasını önleyecek bir güvence teşkil ediyor. —Gerçekten bu böyle ise, masonluğa giren kimse, bu çeşit göreve de hazırlıklı olmalı— Önlem alınarak, sorumluluk yüklenilerek, işi başka bir örgüte ya da kişiye devretmekte de sakınca olmasa gerek. Bunların hepsi varsayım ama akla aykırı bulmaya-cağınızı umarım. Ne yapalım, kapısı açılmayan tesisleri incelemek, konuşmak istemeyenlerin kafasından geçenleri bilmek ancak telepati yolu ile mümkün olabiliyor. Fakat aziz okurum, emin olun, ben bun-ları vicdanen yeterli bulduğum kanıta dayanmadan ortaya atmıyorum.

Sadece telepati yollarına başvururak değil, kanıtlara dayanarak da bazı yöntemlerden söz etmek imkan dahilinde: Stephan Knight'ın anlattıkları çürütülmediğinden, inkar dahi edilmediğinden onun kita-bından yararlanmaya devam edebiliriz. Knight'ın yaptığı tarife göre, görevinden etmek, sahneden çekmek ya da ders vermek istediklerinin üzerine, toplu bir halde, öyle bir gidişleri var ki, böyle bir durumla karşılaşmaktansa, King Kong'la savaşmayı tercih eder insan, hiç ol-mazsa düşman nerededir ve kimdir, bilir. Ben bu eylemi "sürgün avı"na benzetiyorum ve işin fişleme yolu ile yürütüldüğünü düşü-nüyorum. Bu "av alanı"nda öyle tuzaklar var ki, birinden kurtulunsa, ötekinden kurtulunulamıyor. Bir "Kartaca alarmı" çekildiğinde, tele-fonlar arızalanıyor, evli bir kişi eşinin sevgilisi ile çekilmiş resmini buluveriyor, bir yere acele giderken yanlışlıkla durduruluyor ya da ka-zaya uğruyor, bankalardan kredi alınamaz oluyor. Kısacası kişinin taşımakta olduğu yaşam yükünün üstüne onun kudretini aşan bir ek

yük yükleniyor ve sonunda beli kırılıyor. "Korent marşı" ile yürüyenler için ise, bunun tam tersi yapılıyor, en ağır töhmetin altında dahi kurtarılıyor, yaşam onlar için mutlu kılınıyor. Anlattıklarımı örneklerle desteklemek yolunu seçtiğimden, onların tutumları ile ilgili bir olay anlatacağım, bu olayın acı yanı, kollarının adalete kadar uzandığını göstermesidir:

Altmış yedi yaşında, otuz yedi yıldan beri hâkim ve yüksek dereceli bir mason olan çok saygıdeğer Bucknill, 12 Mart 1912 günü, Old Bailey'de, bir kadını zehirlemiş olan Frederick Henry Seddon hakkında tam idam hükmünü açıklamak üzereyken, katilden bir mason işareti alıyor, telaşlanıyor, yapacak bir şeyi kalmadığından kararını ve kararının gerekçesini mason prensipleri içinde açıklıyor ve ağlıyor. Hukuk tarihine geçmiş olan Bucknill-Seddon olayı sanırım dayanışmalarının sınır tanımadığını, biz haricilerin arkasında ne oyunları oynandığını yeterince ortaya koymaktadır.

* * *

Masonların "gerçekdışıcılık" geleneğinde bir şey daha var, o da "kadınların mason olamayacakları masalı"dır. Bu da varsayım anah-tarına gereksinim duymadan girilecek alanlardan biridir, kanıtlar gayet açıktır. Batıda kadın-erkek eşitliğinin doğal sonucu olarak kadınlar bir süreden beri mason önlüklerini giymektedirler. Kadın haklarının tökezlenmekte olduğu yerlerde ise, kadınların mason olup olmadıkları zaten problem değil, ama acaba bizde durum ne?

Rahip Andersen'in 1723 tarihli Anayasasında localara, "kölelerin, kadınların, ahlaksız ve şerefsiz insanlar"ın giremeyeceği, buralara yalnız "iyi üne sahip erkekler"in alınabileceği yazılı. (Rahip Cenap-larının insan sevgisine, insanlar arasındaki eşitlik anlayışına bakarsanız, daha sonra Washington ile Lincoln'un kölelik konusuna farklı yaklaşımlarını anımsarsanız, "insan hakları şampiyonu masonlar"ın madalyasındaki çatlağın nedenini daha iyi anlarsınız.)

Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında, Masonluk Anayasası bu hük-mü koymuş ama acaba hanımlar ne zaman bununla ilgilenmiş ve oraya girmişler? Sevimli hayat arkadaşlarımız bu işte pek gecikme-mişler, onlar da oraya aynı yüzyıl içinde girmişler. Yalnız işin ge-leneğe dönüşmesi gecikmiş, bunun için bir buçuk yüzyıl beklenmiş.

Bu ilginç konuyu, tipik örnekler vererek, sağlam temellere yerleştirerek özetleyeyim:

Fransa'da, ilk locaları kuranlar arasında —kadın localarını değil, erkek localarını kastediyorum, İngiliz yüksek muhitinden Portsmouth Düşesi de bulunuyor. Onun kurduğu locaya devam edenlerin arasında, Montesquieu de var. Aslında Portsmouth Düşesi, çağının Mata-Hari'si görüntüsünde. Bu durum, hem masonluğun kökünde casusluk bulunduğunu, hem de Fransız İhtilalini masonların —tabii İngiltere hesabına— kışkırttığını teyit eder nitelikte. İhtilale kadar Fransa'da, asilzadelerin kurdukları erkek localarına paralel olarak, kadın localarının da bulunduğu anlaşıyor. O tarihlerde locaya girmek, günümüzde entel geçinmek gibi bir şey.

1786'da, Fransa'daki kadın localarının Büyük Üstadı, Kraliçe Marie-Antoinette'in yakın arkadaşı Prenses Lamballe oluyor. Prenses Lamballe'in yaşamı sırasında, hiç aklına gelmezdi ama bugün o, bizim için çok aşına bir sima, zira onun ikametgahında şimdi Paris Büyükelçimiz oturuyor. (Kraliçesi gibi, İhtilal sırasında idam edilmiş olan Prensesin zaman zaman, Büyükelçiliğimizin üst kaunda dolaştığı rivayet olunur.)

Bu, işe sağdan bakış, bir de soldan bakalım: 1871'de, yirmi yaşında iken, Fransız komününde kendini göstermiş olan Louise Michel adındaki aşırı sosyalist Bayan —Fransa'da asilzadelerin elinden düşen bayrak artık proleterlerin elindedir— sosyalistler tarafından, 1903'te locaya alınıyor, —zaman Zola ile Syveton'un "intihtarları" arasına rastlıyor— ancak bu, masonlar arasında büyük uyuşmazlığa yol açıyor. İş yavaş yavaş geliyor ve sonunda doğallaşıyor.

İngiltere'de ise gelişme, daha muhafazakar, fakat daha net bir yol izliyor. İngiltere'de kadınların masonluğa girişlerinin kabul edilişi 1913'e rastlıyor. İlk Büyük Üstat da Elisabeth Boswell-Reid. 17 Haziran 1985 tarihli The Times'ın onbirinci sahifesine bakarsanız, günümüzün dört mason hanımının mütebessim yüzünü görürsünüz. Aynı sahifede verilen bilgiye göre, İngiltere'de o tarihte kırk iki kadın locası faaliyette bulunuyor. Amerika'da ise iş, o ülkenin kendi çapında.

Geçenlerde soyadı Mitterrand olan bir madam geldi ülkemize, insan hakları üzerinde öğütler verdi bize, bir de lütfedip kendiliğinden teftiş görevi yüklendi. Bu madamın eşi ile kayınbiraderi masondurlar.

Üstelik kayınbirader, General Jacques Mitterrand, kısa süre önce Fransa'nın Büyük Üstad'ı idi, ülkede tüm etkinlikler bu iki "birader"in elindeydi, şimdi de durum pek farklıdır denemez. Madamın da mason olması muhtemeldir ama, mason olmasa da, ettiklerinin masonlara ters düşeceği söylenemez. Bu durumda, madamın ziyareti mason şemsiyesi altında yapılmıştır desek, kimse buna bir şey diyemez. (Madamın, dünyanın dikkatine getirmek istediği, kendi deyimleri ile "Kürt Meselesi" üzerinde de söyleyeceklerim var: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı topraklarından kopmuş tüm Orta Doğuyu pençeleri arasına almış olan İngiltere ile Fransa, ellerine cetvel alarak yeni devletler yarattılar. —Sykes-Picot antlaşması bu çalışmalardan biridir.— Niçin Kuzeî Irak'ta ayrı bir devlet kurmayı unuttular? Çünkü orası onlara, "böl ve yönet" politikası için çok münasip bir zemin göründü. Onların oradaki politikalarının insan sevgisine, insan haklarına dayandığını düşünmek abestir, tutumları genel petrol politikalarının içindedir ve böylece doğudaki kardeşlerimiz onların neo-kolonyalizmi uğruna kurban edilir.)

* * *

Batı'da, kadınlar arasında masonluk böylesine yayılmışken, oradaki modayı yakından izlemeye meraklı hanımlarımızın bu akımın dışında kalmaları düşünülebilir mi, ben düşünemiyorum.

Ülkemizde, Büdbükat'ın şaha kalktığı bu dönemde, malum dış çevrelerin hanımlarımızı masonluğa alarak, onlardan yararlanmayı ihmal etmeleri mümkün görülebilir mi, ben göremiyorum.

Masonlukla ülkemizde hanımlarımız da ilgilenmiştir desek, acaba bunu nasıl saptayabileceğiz? Faili bilinmeyen eylemlerde kullanılan, "robot foto" denen bir yöntem vardır, biz de ona başvuracağız, fakat önce böyle bir gelişme varsa, bunun hangi aşamada bulunduğu hususunda bir tahminde bulunacağız: İki ihtimal var: Ya ülkemizde kadın locaları kurulmaya başlanmıştır —böyle düşünürsek, kafamızı gerçeği yakalayamayacak kadar hızlı götürmüş oluruz, zaten bunlar kurulmuş olsaydı, büyük bir ihtimalle duyulurdu. Ya da, eskiden Jöntürklerin ve diplomatların yaptıkları gibi, bazı hanımlarımız, dışarıda, yabancı localara girmektedirler —ki ben bunu mümkün görüyorum, zira koşullar, bir kaç kişiden ibaret te olsa, böyle kişilerin var olmasını muhte-

mel kılıyor. Her iki halde de, ülkemizde, bir Büyük Üstat değilse bile, kıdemli bir hanım mason bulunması ihtimali kuvvet kazanıyor ve bu hanım, "kadınlar mason olamaz masalı" arkasına saklanıyor. Bugün böyle biri yoksa dahi, tarihi bir zorunluk olarak, çok kısa zamanda, onun ufkumuzda belirmesi bence muhakkaktır. Şimdi "robot foto" yöntemine başvurarak, ilk Büyük Üstat hanımımızın krokisini çizmeye çalışalım:

Çok büyük bir ihtimalle bu hanım, yüksek dereceli bir masonun kerimesi olacaktır, malum ya bu iş çok kez kuşaktan kuşağa geçer. Zevcinin derecesi pek önemli değil ama onun da "biraderler"den biri olması beklenir. Hanımefendinin, masonluğun ileri olduğu ülkelerin dilini iyi bilmesi, oralarda eğitim görmüş olması, o ülkelere sık sık gidip gelmesi, ya ekonomik ya da kültürel alanda veya her ikisinde köprü başında bulunması, bence krokinin çizilmesi gereken başlıca çizgileridir. Bu, insana hoşça vakit geçirtebilecek bir oyun olduğuna göre, siz de keyfinizce bir "robot foto" çizebilir ve yakınlarınızla "robot loto" oynayabilirsiniz.

HAYSIYETİN İNCE GÜLÜ

Eskiler boşuna "beterin de beteri vardır" dememişler. 1976'da, Kuveyt'teyken öğrendiğim "o acayip Bulgaristan serüveni"ni dahi gölgede bırakacak bir iş bir gün başına gelebilir deselerdi gülerdim, "bu rekor kesinlikle kınılamaz" derdim. Oysa bu rekor da kırıldı, hem de öyle bir farkla ki, akıl durdurur ya da daha doğrusu benim, aklımı durdurdu. Bu rekor zaman, mesafe ya da ağırlıkla ölçülenlerden değil de, kanaat notuna göre değerlendirilenlerden olduğu için, buna bir kez de okurumun not vermesini diliyorum:

Mesleğimin son aylarını, geleceğimi planlamakla geçireceğim yerde, kafamı eskisinden de çetrefil ve anlaşılması çok güç bir bilmeceyle yordum. Üstelik bunu çözmek için vaktimin de, kuvvetimin de kalmadığını biliyordum. Birinciye bir noktaya getirmek için epey emek vermiş, zaman kaybetmiştim, fakat sonunda bir noktaya gelmiştim ama artık yeni bir yolculuk için istek duymuyordum. Zaten yeni bir yolculuk da yapsam, değişik bir yol izleyemeyecek, yine aynı yoldan geçecek ve büyük bir ihtimalle aynı manzaraları seyredecektim ve birinci yolculukta elde ettiğimden fazla acaba ne ele geçirecektim?

Ancak ben bunu da karanlığa bırakamazdım, bırakmak, bugüne kadarki gayretlerimi de boşluğa atmak olurdu, zira bu iki bilmece bir noktada birleşiyor, içiçe giriyordu. Amacı, kaynağı, kahramanları aynıydı piyeslerin, gerçi konu daha karmaşık kılınmak istenmişti ama çok basit şekilde ve acemice işlenmişti, fakat bu önemli değildi, çünkü amaca erişilmişti.

İşin beni de aşan üzücü ve düşündürücü yanı, bu ikinci iftiranın da sahnelenebilmesi ve daha fenası seyirci bulabilmesiydi. Birinci iftira eyleminde, savunmasız yakalanmış olama rağmen, iyi niyetli insanlar ve dostlar sayesinde sırtım yere getirilememişti. Bu kez beni minderden çekmekte ısrarın anlamı kalmamıştı, ben zaten yarışmayı terketmek üzereydim. Huzura kavuşmaktan başka amacı kalmamış birini devirmek kime onur verecekti? Anlaşıyor ki, bu işi kendi planladıkları şekilde bitirmeyi onur konusu haline getirmiş olanlar, benim belimi kırmadan defterimi kapatmaya niyetli değillerdi.

* * *

1987 yazının benim için ne kadar dolu geçtiğini sanırım etraflı şekilde anlattım. Şimdi anlatacağım öyküde tahrifat ve abartma bulunduğu, hatta düpedüz gerçek dışı olduğuna inananlar olursa, emin olun onları kınamayacağım, zira zamanında, buna inanmakta ben de zorluk çektim. Yalnız şunu söyleyeceğim: Ben, beni hiç tanımayanları aldatacağım diye, yakınlarımın ve beni yakından tanıyanların nezdinde edindiğim itibarı sarsmayı düşünemem. Olayı yakından bilen ve bunu bana nakledenler, benim bir virgülle dahi oynadığımı görseler, yüzüme başka türlü bakarlar ya da ben onların yüzüne bakamam. İşte benim, söylediklerim üzerinde vereceğim güvence buradadır, şimdi sadede gelelim:

Bir memurun, emekliliğini isteyeceğini Bakanına bildirmesi üzerinden birkaç hafta geçmeden fikrini değiştirip memuriyette biraz daha kalacağını ifade etmesi aslında gayriciddi bir iştir, ben bunu yaptım. Böyle yapması için insanın çok kuvvetli nedeni olması lazımdı, benim de nedenim vardı, hatta bu nedenden daha önemlisi kanımca olamazdı. Bakanlığımın ayrılmadan aydınlatmamda zorunluk olan bir bilgi ulaşmıştı kulağıma ve bunun kaynağı fevkalade sağlamdı, Prag'dan alınışımın nedeni olarak şunları öğrenmiştim: "Ben

Prag'dayken, Varşova Paktı'nın bir askeri toplantısına katılmışım. Toplantıda Bulgar temsilcisi de varmış. Ben bu toplantı hakkında Genelkurmay'a bilgi vermekten kaçınmışım. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ, benim Merkeze alınmamı istemiş ve ben de bu nedenle Merkeze alınmışım."

* * *

Ben olayı yukarıdaki dört cümlenin içinde topladım. Cümleleri bağlayan halkalarda çatlaklar var, bunların sorumlusu ben değilim. Ben bana söyleneni olduğu gibi naklettim, zaafılar "tezgah"tarın hayal gücünü ve düzeyini yansıtmaktadır. Ben şimdi bu dört cümleyi teker teker ele alacak ve "diplomatik kara mizah"ın örnekleri olarak sunacağım. "Durum vahim, fakat ciddi değil" şeklinde bir deyim vardır, o, buraya çok uyar görünüyor. Bu başkaları için belki böyle ama benim için "durum en az vahim olduğu kadar ciddi". Ama siz durumu ciddi olmaktan çok komik bulup gülersiniz, bu beni mutlu kılar, yalnız benden sizinle birlikte gülmemi lütfen beklemeyin:

Cümle bir: "Ben Prag'da, Varşova Paktı'nın bir askeri toplantısına katılmışım." Bu doğru olsa, ben bu toplantıya ya Hükümetin emri veya bilgisi ile ya da Ankara'ya haber vermeden katılmış olabilirim. Hükümetin emir ya da bilgisi altında katılmam da ya gizli ya da açık olur. Her ne şekilde olursa olsun, bir NATO ülkesinin Büyükelçisini, bir Varşova Paktı askeri toplantısına yollaması bir olaydır. Açık katılma dünya basınında, gizli katılma NATO koridorlarında yankı bulur. Ben şahsen, böyle bir iş yaptığıma dair hiçbir yerde bir yankıya rastlamadım, tezgahçı bu yankıyı acaba nerede duymuş? Benim Hükümetime haber vermeksizin, kendiliğimden toplantıya katılmam, işi çok değişik bir düzeye götürür ve kulunuza darağacının yolu görünür.

Cümle iki: "Toplantıda Bulgar temsilcisi de varmış." Bu acaba neden özel bir haber niteliği taşıyor? Bulgaristan, Varşova Paktı'nın üyesi değil mi? Böyle bir toplantı yapılmışsa, tabii ki orada Bulgar temsilcisi de bulunacak. Ben burada iki tezgahı birbirine bağlayan bir irtibat zinciri görüyorum. Beni oraya Bulgar temsilcisi davet etti demek mi isteniyor? "Tezgahtar" her kim ise, Bulgaristan onun kafasında, görünüşe göre, özel bir yer tutuyor. Bu, Y.İ.S.'ten "giden"

emirle sağa sola seğırtten bizim robot olmasın sakın.

Cümle üç: "Ben katıldığım toplantı hakkında Genelkurmay'a bilgi vermekten kaçınmışım." Yani ben, Varşova Paktı askeri toplantısına katılmak gibi bir eylemde bulunmuşum da bundan dolayı tek suçum, bunu Genelkurmay'a bildirmemek mi oluyor? Burada işin ağırlığı, benim için bir oranda hafiflemiş görünüyor ama başka bir noktada ağırlık kazanıyor. Benim, Genelkurmay'a olaya bildirmeyişim ağır şekilde cezalandırılmış oluyor ama bunu kendi Bakanlığımıza bildirip bildirmediğim es geçiliyor, Bakanlığım aradan nasıl çıkıyor, önce onun bana hesap sorması gerekmez miydi? Ben Bakanlığım ile irtibatımın, benim için yeterli güvence olduğunu sanırdım, yoksa buna artık kuvveti mi yetmiyor? Zaman zaman Dışişlerini aşarak, Genelkurmay'la ya da bazı Komutanlarla yazışmaya giren meslekdaşlarım mı var, böyle bir alışkanlık mı edinilmiş acaba? Böyle bir şey varsa, bunun yapılmaması yapmayanların aleyhine kullanılacak bir düzeye mi erişmiş bulunuyor?

Cümle dört: "Genelkurmay Başkanı, konuyu kendisine bildirmeyişim üzerine, Merkeze alınmamı istemiş, ben de alınmışım." Neden ortalıkta bir araştırma, bir hesap sorma yok, ben bu olayı da rastlantı sonucu öğreniyorum. Burada da iki tezgah arasında benzeyiş görüyorum: Her ikisinde de arkadan vurulma var. Burada da, Y.İ.S. robotu, kendi çeşnisini olaya katmış görünüyor.

Bu yeni komplonun, Bulgaristan yolunda yaşadığımızdan daha az vurucu, daha az öldürücü olduğunu söyleyebilir miyiz? Bulgaristan komplosunda, komplocuların doldurmakta aciz kaldıkları bir boşluk vardı, ben o ülkede görev yapmamıştım. Oysa Çekoslovakya'da, mesleğin en yüksek görevinin bana emanet edilmesi suretiyle onurlandırılmıştım. Ama ikincide rahatlıkla yararlanabileceğim bir güvence vardı: Tek bir kapı çalacak ve şaibeden kurulacaktım, Orgeneral Necdet Ürüğ'la yapacağım tek konuşma işi aydınlığa kavuşturacaktı, müsterih olabilirdim. Ama bu kez de olaylar umduğum şekilde gelişmedi.

* * *

Bu durumda yapılacak işin gidip Bakanla görüşmek olduğu akla gelir, doğrusu da budur. Ancak işin üstünde biraz durunca bunun, sakıncalar içerdiği kanısına vardım. Her şeyden önce, Bakanla konuş-

manın pratik bir yararı kalmamıştı. Eğer birinin diğerine bir şey sorması gündeme girmiş idiyse, benim ona değil, onun bana, hem de çok daha önceden, sorması gerekirdi. Şimdi benim ona hesap sorar görünmem, hiçbir şeye yaramayacak, kırk yıllık dostluğu biraz daha buruklaştıracaktı. 1985 Ağustosunda, kendisiyle makamında yaptığım bir konuşma yeterince ağızımı yakmıştı, şimdi yoğurdu üflemeliydim. Kendisine konuyu açma zamanı ergeç gelecekti ama acele etmemeli, Üruğ'la yapacağım konuşmayı beklemeliydim. Nasıl olsa bir iki hafta içinde Paşa'yla konuşacak ve Bakanın yanına daha fazla bilgi edinmiş olarak çıkabilecektim. Bakana hemen çıkmakta sakıncalı bulduğum bir nokta daha vardı: Haberin kaynağını Bakana hemen açıklamayı doğru bulmuyordum. Atacağım her yanlış adım, işi yola sokacak yerde daha da fazla dalgalandırabilirdi.

Konunun bir de kişisel yanı vardı, ona da değineyim: Ben Bakana -ölçülü bir şekilde- kırgındım ama onu kırmak istemiyordum. Bakan olmuş meslekdaşlarımızın bazıları ile kıyasladığımda, onun bana onlardan daha fazla itibar gösterdiğini görüyordum. Olayların onun üzerinde yaptığı baskı ile bana göstermek istediği dostluk arasında kaldığını ve bundan üzüntü duyduğunu hissediyordum. Normal koşullar altında onun Bakanlığa gelmesi lehime olurdu diye düşünüyor, onun değil, olayların azizliği ile karşılaşmışıma inanıyordum. Ben büyükelçi olarak harice ilk çıkışında, Kuveyt ve Brasilia'da, yedi yıla yakın bir süre kaldıktan sonra, Ankara'ya dönmüştüm. O zaman dahi merkeze en kısa zamanda dönenler arasındaydım. Oysa 1985 Ağustosunda, Bakanla makamında konuştuğum sırada, beni Merkeze alacağını bildirdiğinde, dışarıda dört buçuk yılımı henüz doldurmuştum, iş neden aceleydi, birden anlayamadım. Hariçte kalma süreleri değişmişti ama ben yeni süreyi de doldurmuş değildim. Merkeze döndüğümde emekliliğime üç buçuk yıl vardı ve altmış yaşından sonra dışarı atama yapılmayacağı açıklanmış, böylece karşımda tüm kapılar kapatılmıştı. Daha önce, Kuveyt, Brasilia ve Kahire'de görev yaptıktan sonra, atama sırasında daha yararlı olacağımı sandığım yerler varken Prag'a gönderilmemi de yadırgamıştım. Fakat neden bunun böyle olduğunu, Halefoğlu'nun aleyhimde değil, lehimde davrandığını, ancak bazı maniaları aşamadığını tahmin ediyordum, bugün bu tahminimin doğru olduğunu biliyorum. Bu sonuçta, diğer başka nedenler arasında, Kahire'de bana yaşatılmış olan "Sürgün Avı"nın da etkisi vardı. (Şimdi

değindiğim "Sürgün Avı", bundan önceki bölümde tanımladığım anlamdadır.) Bu "Sürgün Avı" öyküsüne, kitabın "Krallar Vadisi" başlıklı son bölümünde yeniden geleceğim. Bu olayların, Halefoğlu'nun karar alma alanını daralttığını müdrükim. Komutanlar ve Kaptanlar, kendilerini bu makamlara atayanlara ters düşemezler ama kazanılan, kaybedilen savaşlar, kurtarılan, kaybedilen gemiler onların adları ile anılır.

* * *

İş artık, Üruğ'la görüşmem gerektiğine inandığım noktadaydı. Onunla yapacağım konuşmaya göre, meslek yaşamımın son aşamasını şekillendirebilecektim. Önemli saydığım kararları almanın arifesindeydim. Hemen bir ortak dosta, dürüstlüğüne, vatanseverliğine kimsenin toz konduramadığı insana gittim, durumu izah ve Üruğ'la görüşme imkanını bana sağlamasını istirham ettim. O dost insan beni dikkatle, beklemediği bir haberle karşılaşmış gibi, muhakkak ki durumu değerlendirerek, belki de değerlendirmekte zorluk çekerek dinledi, talebimi Üruğ'a nakledeceğini söyledi ve kronometre çalışmaya başladı.

O tarihte, güneş dünyayı sadece aydınlatmakta değil, aynı zamanda ısıtmaktaydı. Sonra havalar yavaş yavaş soğumaya, yapraklar dökülmeye başladı. Enflasyon durmadan yükseliyor, daha da yükselebilmek için, erkene alındığı ilan edilen seçimleri bekliyordu. Sonra seçimler yapıldı, Başbakan yerinde kaldı ve Bakanlığımıza yeni bir Bakan geldi. Bu arada kar da yağmaya başladı diyemeyeceğim, çünkü o kış kar yağışının geciktiği bir kıştı. Yeni Bakanla da tanıştım ve böylece hep birlikte yeni yıla girdik. Zaman ilerlemiş, renkler değişmiş, fakat bizden birkaç adamlık mesafede oturan komşumuzdan ses gelmemiştii.

Bu uzun sessizlik karşısında ne diyeceğimi bilemiyorum, durumu "sükut ikrardan gelir" şeklinde yorumlamaya yöneliyordum. Beni Merkeze aldırان o değilse niçin susuyor ve yaşamının bir yarım saatini bara ayırmayı çok görüyordu? "Varşova Paktı Tezgahı" (V.P.T.) doğruydı ya da değildi bu başka bir işti, şimdi Üruğ'un ayları bulan sessizliği, olaya yeni bir boyut getirmişti. Bu gecikmenin kaderimin akışını değiştirdiğini söylemem abartma olur, zaten akıntı yönünü bulmuş gidiyordu. Ben sadece, akıntı içinde görüntüyü daha iyi

görmek ve biraz daha az stres altında kalmak fırsatını bulmuş olurdum.

Onun 26 Eylül 1987 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bir açıklaması vardı, "sırlarımla öleceğim" diyordu. Bu yazı, benim Mihri ile yaptığım konuşmanın birkaç gün sonrasına rastlıyordu. Bulgaristan bilmecesini çözebileceğini sandığım kişi, doğru yanlış bana bir şeyler söylemişti ama Varşova bilmecesinin anahtarını elinde tutan susuyordu. Garip bir tecelli vardı yine ortada: Bir eski tezgahı sarmalayıp paket haline getirdiğimi sandığım sırada, bir başka paketin ipleri kopmuş, yeni bir tezgahın parçaları ortaya dökülmüştü.

Sonunda, sırları ile başbaşa sessiz yaşamak Ürüğ'a da çok görüldü: Yörüngesine iyi yerleştirilememiş, çarpacak yer aramakta olan Y.İ.S. robotu birden harekete geçti ve onu da vuruverdi, takvimler 8 Şubat 1988 gününü gösteriyordu.

* * *

Aslında V.P.T. hakkında, bana bilgi ulaştırılmasında bir iyi niyet unsuru göze çarpıyordu: Yaralayan, yarayı tedavi etmek ister gibiydi. Görünüşe göre, V.P.T. masalına inanılmış, buna istinaden karar alınmış, sonra işin yanlışlığı anlaşılmıştı. Şimdi galiba telafi yolu aranıyordu.

Bu V.P.T. yalanını kotarıp doruğa taşıyan kimdi ya da kimlerdi? Bunu tahmin etmek için kafa yormak gerekmezdi, basına göz atmak yeterdi. Eymür'ün servise dönüşünün renkli öyküsü gazetelerde yer alırken başkasını aramak zahmet teşkil ederdi.

O tarihlerde bir de, Eymür'ün de içinde bulunduğu çevreye yakın durmaya çalışan bir hanım vardı. Bu hanım, bu kitabın başlarında değindiğim, sonundan önce bir kez daha değinmek istediğim bayan gazeteciydi. Kahire'de sürdürdüğü ve amacına istediği oranda ulaşamayan "Sürgün Avı"nı tamamlamak gayreti içindeydi. Allahtan, bu hanımın kısa süre zarfında, kendi kendini ifna eden bir yanı var. Neler ettiği, neler etmek istediği belirli bir süre içinde belli oluyor ama bu süre içinde açtığı yaralar iz bırakıyor. Onun esas mesleğini değerlendirmek bana düşmez, bunu kendi meslekdaşları çok daha iyi yaparlar, ancak onun üstlendiği bir ek görev daha var, burada da uzmanlaştığı belli oluyor. İşte bu hanımın bu yeni uzmanlık alanında, Eymür'cesine bir işler ettiği ve bu işlerinde bana da bir başköşe lütfettiği kuşku

götürmüyor, daha doğrusu ben bunun böyle olduğunu gayet iyi biliyorum.

CIAMAS prodüksüyonlarının incitici bir yanı da şu: Oyun oynandıktan, istenilen sonuca ulaşıldıktan sonra, hedef haline getirilmiş olana, olaydan ders alıp almadığı araştırılırcasına, tebessümle ve anlayış havasına girildiği izlenimi verilerek yaklaşıyor, eğer o da kıvama girdiği mesajını verebilirse, hemen kendisine, boynuna takması için tasma uzatılıyor, bu çok, hem de çok haysiyet kırıcı oluyor. Böylece tasmayı takmış olan, istenilen zaman ve yerde, istenilen şekilde kullanılabilir bir hale geliyor.

* * *

Çok kez insan, sığ kıyılarda çurçurlarla uğraşırken, "Orca"nın limana sızdığını gözden geçiriyor, gemiler devrilip iskele yıkılınca uykudan uyanıyor. 70'lerin başından 80'lerin ikinci yarısına kadar, bize de musallat olmuş öyle bir "Orca" var ki, bununla yıllar boyu uğraşıp durduk, eminim sözü yeniden Henze'ye getirmekte olduğumu farkediyorsunuz. Onun hakkında çok söz edildi, ediliyor, ileride de edilecek, son hüküm acaba nasıl verilecek, bunu anlamaya çalışalım:

Kendisi, ülkemizle ülkesi arasındaki ilişkileri hiçbir zaman iki dostun, iki müttefiğin arasında bulunması gereken eşitlik çizgisi içinde düşünmedi, Türkiye'nin hep Amerika'nın dümen suyunda gümesini istedi, onun için o bir simgedir. Bu arada, fikrine ve kişiliğine hürmet ettiğim birinin onun hakkında söylediği şu sözleri anımsarım: "Ona kızmamız için hiç neden yok. O nereden ve kimden bilgi aldı, önce bunu değerlendirmeliyiz. Onu etkilemek ve ona yön göstermek isteyen insanlarımız hiç de az değildi, tabii o da etkilendi." Zaten hep öyle olur, insanlar ilahlarını olduğu kadar şeytanlarını da kendileri yaratırlar. Onun bu hale getirilmesi, parmağını şıkırdattığında önüne halı serilmesi kendi günahı değildir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde, ordu boyutunun kenarına bağdaş kurup oturmuş olan kişi odur. Mehmet Ali Birand'ın kitabında okunduğu veçhile, onun komutanlarımızdan "our boys" diye söz edebilmesi, onun kendini ne sandığının ya da bizim onu kendini ne sanar hale getirdiğimizin kanıtıdır. 12 Eylül'de o, Carter'ın Ulusal Güvenlik Konseyi üyesiydi. Başkan değiştikten sonra, normal olarak ikinci planda

kalabilirken, daha da fazla işin içine girdi. Bu, 12 Eylül'deki tutumunun herhalde doğal neticesiydi.

1986 Kasımının ikinci yarısında, Prag'dan döndükten hemen sonra aldığım ilk dergiler arasında, 30 Kasım 1986 tarih ve 47 sayıyı taşıyan "Nokta" dergisi de vardı. Onbeşinci sahifede, bizim "Orca"nın Aycan Giritlioğlu ile yaptığı mülakata rastladım. Bunun tümünü bu-
raya alamayacağım için üzgünüm. Konuyla ilgilenenlere, bunu bulup okumalarını, koleksiyon yapmak merakları varsa, saklamalarını öneririm. 1071'de Anadolu'ya gelmiş, dokuz yüzyılı aşan bir süre uluslararası ilişkilerde tecrübe kazanmış bir ulusun çocuklarını aldatırcasına konuşması bir şey değil de, bu kişinin günlük yaşamımızı etkilemiş olduğunu bilmek insana ağır geliyor. Köşeye sakıştırıldığında verdiği yanıt hazır, hemen "ya Moskova, ya KGB yalanı" diyor. Mülakatın ilginç noktalarını aşağıya alıyorum:

"Nokta —Yani CIA'de çalışmadınız ve çalışmıyorum mu diyorsunuz?

O —Bunlar Moskova yalanı. Ben altı yıldır devlet görevinde değilim. O tarihten beri devletle ilişkili bir görevim yok. Bu, Sovyetlerin ortaya attığı bir hikaye. Bunun kaynağı Moskova.

N —Ama ABD'de bulunan Stewart Incorporated yayınevinin çıkardığı kitabın 382-383'üncü sayfalarında sizin CIA'de general rütbesinde kadrolu olarak görev yaptığınızı yazılı.

O —Bu da Moskova yalanı.

N —ABD'de bu isimde bir yayınevi yok mu?

O —Bunlar güvenilir kaynaklar değildir. Ben Türkiye'de ABD Büyükelçiliğinde görev yaptım.

N —General rütbesiyle mi?

O —Bu da Moskova yalanı.

N —Ruslar da her şeyi bırakıp sizinle uğraşmışlar.

O —Orduyla ilişkim 1944'teydi. O zamanlar da onbaşıydım.

N —Ama sizin Türkiye'de CIA istasyon şefi olarak görev yaptığınızı da yaygın bir kanaat.

O —Benim yapmadığım şeyler bana yükletilmesin. "Türkiye'de beni herkes tanır."

N —Nasıl tanıdığını da siz biliyorsunuz?

O —Bunlar doğru değil. "Daha önce Türkiye konusunda en etkili

kişilerden biriydim." Ama bunlar geride kaldı.

N — Türkiye'de 12 Eylül 1980'den önce söylendiği gibi komutanlardan görüştükleriniz oldu mu?

O — "Sadece bir kaçıyla". General Kenan Evren'le Beyaz Saray'da karşılaştım. General Tahsin Şahinkaya darbeden kısa süre önce ABD'yi ziyaret etti. Bu arada Büyükelçi Şükrü Elekdağ darbe olacağını söylemiş. Fakat Elekdağ bize bu konuda herhangi bir bilgi vermedi.

Şahinkaya'nın ABD'ye gelişi de Elekdağ'a bilgi vermemiş.

.....

N — Sayın Özal'la hiç karşılaştınız mı?

O — 1979'da Bay Özal'ı Brezezinski'ye (Başkan Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanı) götürdüm. Demirel döneminde DPT Müsteşarıyken bu Bay Özal'la ilk karşılaşmamdı. Kendisinden çok etkilenmişim. Brezezinski'ye tanıştırdım. 'Amerika'da güven duyulan bir insandır. Türkiye'ye her gelişimde Bay Özal'la görüşürüm. Beni ve ne yazdığımı bilir.'"

Mülakatın, tarihçinin yararlanacağı öğeler içerdiği muhakkak. Gerçi başlarda her şeyi "Moskova yalanı" diye geçiştiriyor ama bunu hem görevinin gereği, hem kişiliğinin niteliği kabul edip bağışlayabiliriz. Zaten dikkatimizi bu noktada fazla tutarsak sağa sola dağılmış incileri toplamayı geciktiririz. Bunları bir yana bırakalım, diğer tabaklardakileri tatmaya bakalım:

Her şeyden önce, "beni Türkiye'de herkes tanır, daha önce Türkiye konusunda en etkili kişilerden biri idim" deyişinde, kuyruğunu tramvaya kaptırmış aslanın kükreyişi var. Aslında bu sözlerle, bir taraftan "Moskovo yalanı" şeklindeki ifadesini tekzip ederken, öte yandan itirafta bulunmuş oluyor. 12 Eylül'den önce komutanlardan "sadece bir kaçıyla" görüştüğünü söylemesi çok değerli bir inci, planlamaya bizat katılmamış olmayı acaba eksiklik mi sayıyor?

"Bay Özal"ı, Brezezinski ile tanıştırmasına ne demeli? Türkiye Cumhuriyetinin Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Birleşik Amerika Devleti Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı ile acaba ne konuşur? Bunu Müsteşarın kendisine değil, Bay Demirel'e sormalıyız. Zira "Bay Özal"ın bunu, kendi kendine değil, velinimetin talimatı dahilinde yapmış olması lazım. Zaten Turgut beyin başımıza gelişi, Veli beyin himmeti sonucudur. Birincinin sevap ve günahı, bir oranda, ikincinin zimmetine geçmektedir.

Hele "Orca"nın, meslekdaşımı, kendilerine haber vermedi diye kınaması, Hava Kuvvetleri Komutanımızın, ABD'ye, bunca iletişim kanalı dururken, Büyükelçimize bilgi vermek üzere bizzat gittiğini söylemesi, benim varsayım çeşmelerimi dahi kurutuyor. Adam utanmasa kim bilir daha neler diyecek? Bu sözlerin, ülkemizin mümtaz insanlarına yapılmış ifturalar olduğundan şüphe edilemez.

Bu eski istihbarat kurdu, bunu neden yapıyor, bu mesnetsiz iddiaları bu kadar pervasızca ortaya nasıl atıyor? Şu iki nedenden, hiç olmazsa biri doğru olsa gerek: Ya elde etmekte aciz kaldığı kişilerin üzerine çamur fırlatıyor ya da, bir eski avcı edasıyla, yaptığı avı abartıyor.

Bu arada, benim aklıma, kendi konum hakkında şu geliyor: Henze döneminde, ülkemizde, yangın eksik olmadığına göre, Henze'gillerin üstüme püskürttükleri de herhalde, bu yangınların kontrolden çıkmış külleri idi.

* * *

1988'e girerken, Bakanım da değiştiğinden, meslekten ayrılma kararını almak çok kolaylaşmış, Ürüğ'dan yanıt beklememe de gerek kalmamıştı. Gelecek yanıtı kiminle konuşacak, kime neyi danışacaktım? Göreve yeni başlamakta olan bir Bakanın, pratik değeri kalmamış bir konuya ayıracak zamanı ne kadar olurdu? Diyelim ki oldu ve üstelik beni haklı da buldu, "siz şimdi benden ne bekliyorsunuz?" dese ben ona ne diyecektim?

Görevé başladığı ilk günde, Bakanı tebrike gittiğimde, bunların hepsini müdriktim. Yapabileceğim tek şey, ameliyat gününü saptar gibi, meslekten ayrılmak istediğim tarihi, dilekçemin üstüne yazmaktan ibaretti. Bakanı tebrike gidişimden hemen sonra, bir kenara kaydettiğim izlenimlerimi, üzerinde pek az değişiklik yaparak aşağıda sunuyorum:

"Müsteşarlık Kalemî'nde olağanüstü bir kalabalık ve canlılık var. Bakanlığın tüm yüksek yöneticileri burada, bir kokteyl partide imişler gibi ayaküstü sohbet ediyor, zaman zaman kendilerine uzatılan bir yazıya göz atıp altını imzalıyorlar. Gün 24 Aralık 1987, Noel Baba'nın çocuklara armağan sunmakta olduğu gün. Torbasındakileri nasıl dağıtacağı bilinmeyen yeni bir Bakan gelecek bugün Bakanlığa.

İki saate yakın bir süreden beri ben de buradayım. Sabırla bekleme konusunda kırk yıllık tecrübem var. Kaç kez Özel Kalemde beklerken tarihin makam odasına girişini, oradan ümit ya da öfkeyle çıkışını seyretmişim. Kaç kişiyi, kaç değişik iklimde, en olmayacak saatlerde ve çok kez boş yere, beklemesini bilmişim. Anlamadığım dilde yapılan bir konuşmayı ya da zevkine varamadığım bir konseri dinlerken, Osmanlı Sultanlarının, Amerika Cumhurbaşkanlarının ya da olimpiyat şampiyonlarının adlarını bir ileri, bir geri kafamdan geçirerek kendime göre bir vakit öldürme tekniği geliştirmiştim. Burada, mesleğimin son aşamasında, sabaha kadar beklesem "bana mısın?" diyecek değilim.

Yeni Bakanın getireceği torbadan çıkartıp bana sunabileceği bir şey yok. Yeni yılın ikramiyeme, emekli maaşıma getireceği katkıları da hesaba katarak yıllık iznimi almış bulunuyorum. Kararımın yeni Bakanın kişiliği ile ilişkisi bulunmadığını belirtmiş olmak için, kabine kurulmadan önce niyetimi hem o zamanki Bakana, hem de Müsteşara bildirmiş durumdayım. Feriâl'in sarılığa yakalandığını bana dün telefonla bildirdiler, protokol görevimi yerine getirir getirmez hemen İstanbul'a, onun yanına gideceğim.

İçimde Bakanlıktan bir şey beklemez duruma gelmiş olmanın hem rahatlığı, hem üzüntüsü var. Gerçi her kopuş beraberinde üzüntü getirir ama benimkinin herkesinkinden farklı olduğunu sanıyorum. On yılı aşkın bir süre önce kaderimi karartmış olduğunu saptadığım, sonraki yıllarda dağıtılmış olduğuna inandığım karanlık bulutların daha da yoğunlaşmış olarak ufkuma döndüğünü öğrenerek ayrılıyorum Bakanlığımdan. Bu inanılması güç, yüreği ezen bir şey.

Bekleme uzadıkça uzuyor. Bazı arkadaşlar işleri olduğunu söyleyerek bürolarına dönüyorlar. Ben değişik yerlerde, değişik tarihlerde kendileri ile birlikte bulunup kişisel ve mesleki yeteneklerini yakından tanımak fırsatını elde ettiğim iki meslekdaşımla, Reşat Arım ve İnal Batu ile konuşuyorum. Günün konusu yeni kabine, kabinenin getirdiği ümitler, içerdigi sürprizler.

Arım'ı 1960'tan önce, ben Londra Büyükelçiliğinde müsteşar iken, Bakanlığın kendisini, diğer bazı memurlar ile birlikte, staj ve öğretim için İngiltere'ye gönderdiği sırada tanımıştım. Diğer bazı meslekdaşlar ile birlikte, bir Oxford gezimiz olmuştu. Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Kıbrıs bunalımının en civcivli günlerinde, beni Ox-

ford Üniversitesi'nde konuşma yapmaya yolladığı zaman o da oraya gelenler arasında idi. Bu arada St. Anthony's College'de birkaç gece geçirmiş, bizim için hazırlanan program gereğince Üniversiteyi, kenti, civarını, Churchill'in doğduğu Blenheim Sarayı'nı gezmiştik.

Batu, 1968-1971 yıllarında, Personel Genel Müdürlüğü yaptığım sırada kendisi ile birlikte çalışmış olduğum, her biri kendi döneminin birincisi üç genç diplomattan biri idi. Diğer ikisi Halit Güvener ve Ümit Pamir olan bu değerli diplomatları, bu gibi geri hizmetlerde "harcamış" olmanın tarizi ile karşılaşmaktaydım. "Büyük işler"le uğraşmaktan misyonlarının hesaplarını dahi düzene sokmaya vakit bulamayan "aristokrat zihniyetli" bazı meslekdaşlarıma, geri hizmetlerin de becerikli ellerden geçmesinin yararını anlatmaya çalışmaktaydım. Oysa bugün, kazan dairesine itirazsız gitmesini bilenlerin, kaptan köşkünde de en rahat görev yapanlar olduklarını görüyorum.

Nihayet Müsteşar Nüzhet Kandemir kapıdan başını uzatıyor ve "arkadaşlar yediyi on beş geçe hazır olsunlar" diyor. Hemen bir konuşma başlıyor. Bürolarına gidenler geri dönüyorlar ve tam 19:10'da yürüyüşe hazır duruma geliniyor. Başta Müsteşar olmak üzere Müsteşar yardımcıları, Genel Müdürler ve Teftiş Kurulu Başkanı sıfatı ile ben Bakanlık makamına yöneliyoruz. Etraf çiçek festivaline dönüştürülmüş, göze hoş gelen bir görüntü ile karşılaşıyoruz. Ülkenin hızla artan üretimi arasında, çiçek üretimi artışının da önemli bir yer tuttuğunu anlıyoruz.

Evvelce çeşitli vesilelerle eski Bakana vekalet etmiş olan yeni Bakan, "aranızda çoğunuzu tanıyorum ama tanımadığım da var" diyor. Emin değilim ama belki de kastettiği tek kişi benim. Eski Bakan teker teker olumlu ifadeler kullanarak bizleri takdim ediyor.

Yeni Bakan gerçekten "Mesut". Televizyondaki, basındaki ciddi görüntüsünden farklı ve hayli sempatik. İnsana güven veren bir havası var. "İsmet Paşa'dan sonra cumhuriyetin en geç bakanı" olduğundan söz ediyor. İsmet Paşa bu görevde Lozan Konferansı sırasında bulunduğu, yeni Bakanı cumhuriyet sonrasının en genç bakanı saymak lazım.

Eski Bakan, Bakanlığı gençleştirmiş olduğundan bahsediyor. İki Bakan arasındaki yaş farkı yirmi sekiz, biri diğerinin babası olacak yaşta. Birinin genç gördüğünü ötekinin yaşlı sayması gayet doğal. Konulara göreceli yaklaşımın en tipik örneği var karşımızda. Aslında

gençleştirme Bakanlıkta yeni keşfedilmiş bir şey değil, adeta gelenek-selleşmiş bir uygulama, aradaki fark, eskiden fide ekilirken çınar kesilmezdi. Dört yıllık devlet tecrübesi ile, kamuoyunda puan kaybetmeden göreve gelen Bakana yürekten başarı dileyerek ayrılıyoruz makamından

* * *

Feriâl'e, hastalığını sorup telefonu kapattığımda saat daha 20:00 bile değildi. Son elli dakikada sadece Bakanlıkta nöbet değişikliğine tanık olmak ve telefonla konuşmakla kalmamış, Azrail'den bir de omuz darbesi yemiştim. Bakanlıktan çıktıktan sonra, çiseleyen yağmur altında, çukur ve çamur dolu yollarda hızla otele giderken ve sona ermekte olan maceramı dalgın bir şekilde gözden geçirirken, farları kaplan gözü gibi parlayan bir otobüsün birden üstüme geldiğini gördüm. Ona yolu dar edenlerin azalması gerektiğine inandığı anlaşılan şoförün elinden ben ve daha birkaç kişi canımızı zor kurtardık. Ben bu arada, otobüsün omzuma değdiğini, beni kenara ittiğini ve beynimin, kafatasımın içinde gidip geldiğini hissettim. Azrail, geçmişte fazla kalıp bugünü kaybetmenin anlamsızlığını anlatmak için bundan daha uygun zaman bulamazdı.

Yatağa uzanıp düşünmeye başladım. Zihnim, üzerine konacağı çiçeği kestiremeden uçup duran arı gibi bir anıdan ötekine, bir düşünceden diğerine gidip geliyordu. Her şeyin bu dünyada başlayıp bu dünyada bitmediğine inanan kafam, biraz önceki mini-kazadan hareketle beni, "delile dayanmayan inanç" alanına sürükleyebilirdi ama ne içinde bulunduğum koşullar, ne de psikolojik durumum buna müsa-itti. Benim o anda bilmek istediğim, neyin ya da ne çeşit bir kuvvetin beni buraya, Keykan Oteli'nin 109 numaralı odasına, mesleki fonksiyonumu yitirmiş olarak getirip bırakmış olması idi. Seyir defterimi burada ve bu şekilde noktalamak hiç beklemediğim bir şeydi. Gerçi on yıl kadar önce geçirdiğim depremin, kaderimi rayından çıkardığını biliyordum ama sabırla, iyi niyetle yıkıntıları onardığımı, yarayı sardığımı sanıyordum. Oysa şimdi öylesine ağır ikinci bir sarsıntı ile karşılaşmıştım ki, Richter ölçeğine vurulsa ortaya çıkan rakam, 1976'da yaşadığım depremin kaydettiğinden daha yüksek olurdu. Fakat bunu ölçebilmek için beklediğim veriler bir türlü gelmiyordu.

Bunları düşünürken, beni İstanbul'a götürecek otobüsü kaçırmam

tehlikesi, birden kafamda belirdi. Gerektiğinden fazla geçmişte kalmak, yalnız otobüsü değil, yaşamımın geriye kalan günlerini de bana kaybettirebilirdi. Hemen yerimden fırladım."

* * *

Ürüg'un yanıtı bana, ortak dost aracılığıyla, 8 Mart 1988 Salı günü ulaştı. Bu, MİT raporu diye tanınan, çok kişi ile birlikte Ürüg'u da töhmet altında bırakan belgenin "2000'e Doğru" dergisinde çıkışından bir ay sonraya rastlıyordu. Yine ayın gün Bankadan, emeklilik ikramiyem olan 8.442.000 lirayı çekmiştim. Ürüg, bana yapılan iftirayla hiçbir ilişkisi olmadığını, bunu istediğim takdirde açıklayabileceğimi, bir istisna dışında, Dışişlerinin işine hiç karışmadığını bildiriyordu. Konu onun açısından kapanmış oluyor, benim bir arzum yine de yerine gelmiyordu. Onunla karşı karşıya konuşmak onurundan mahrum bırakılıyordum. Bu benim açımdan hiç bir şeyi halletmiyor, zaten ortalıkta halledilecek bir şey de kalmıyordu.

8 Şubat 1988'de, Ürüg'un da rahat bırakılmadığı anlaşılmış, kamuoyu tüm dikkatini bir süre bu konu üzerinde toplamıştı. O da buna karşı kendisinden beklenen reaksiyonu gösterecek, hakkını alacak, ulus da, adaletin yerini bulmasından dolayı mutlu olacaktı. Mutlular arasına ben de katılacaktım. Artık ne kendisi ile konuşabileceğim bir kişi, ne de konuşabileceğim konu bırakılmıştı bana.

Ürüg'un benimle konuşmak istemeyişini yadırgadım, daima yadırgayacağım. Sorduğum bir sorunun, aslında çok basit yanıtını, çok gecikmiş olarak ve Olemp'ten gelen bir bildiri gibi göndermek, sonra da yeniden bulutların arkasına çekilmek, benim için daima, izahını bulamayacağım bir olay olarak kalacaktır. Bir meslekdaşımın hastalığı sırasında ona bir uçak tahsis ettiği rivayet olunan, bu insani duygularla dolu zatın, bu duyguların bir damlasını bana çok görmesinin nedeni neydi acaba?

Bu konuşmaya, özellikle bunun yapılmamış olmasına atfettiğim, kendimce çok önemli bir nedenim var. Kendisine, bu kitapta yazacağım bazı şeyler hakkında danışmak istiyordum. Yanıtlardı, yanıtlamazdı, o ayrı şeydi, hiç olmazsa ne yapmak istediğimi bilirdi. Bir şey anlatıp "bunu yazma" deseydi onur borcu altına girerdim, şimdi ise tümüyle serbesttim. Soracağım soruların hem Türk tarihi, hem Türk

Hukuk açısından önemli olduğuna inanıyorum. Nasıl o, "sırları ile ölmeyi" onur konusu yapıyorsa, ben de "ülkem üzerinde oynanmış ve oynanmakta olan oyunları" araştırmayı aynı oranda onur konusu yapıyorum. Kendisi ile karşılaştığımda sormaya hazırlandığım soruları şimdi burada soracağım. Tabii yanıt beklemiyorum, bugün sorulamasa dahi, tarihin bir safhasında sorulacağı bence muhakkak olan soruları sadece hatırlatıyorum.

* * *

Bugün masonluk tarihine, en yüzeysel şekilde dahi bakılsa, bu örgütün sızmaya çalıştığı alanların başında, ülkenin geleceğini yönlendiren etkin çevrelerin bulunduğu gözden kaçmaz. Devlet ve Hükümet Başkanlıkları, Yasama ve Yürütme Mekanizmaları, Yüksek Yargı ve Güvenlik Organları, Ordu, Dışişleri ve İstihbarat Servisleri, ulaşmak istedikleri hedefler arasında önde gelir. Bugün diğer alanlarda olduğu gibi, ordumuzda da masonluk bulunduğu, buna göz yumulduğu bir gerçek olarak kabul edilmektedir. İşte ben bunu tartışmaya açmak ve bunu yapmadan önce, bu konuda en yetkili kişinin fikrini almak istiyordum.

Bugün orduda masonların bulunduğunu, en yetkili bir kişi, eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve Cumhurbaşkanı adayı Orgeneral Muhsin Batur, anılarında kaydetmiş ve buna karşı hiç ses çıkmamıştır. Orgeneral Eşref Manas'ın girişi ile ilgili belgeler yayınlanmıştır. Masonların kimliklerini açıklayan kitaplarda, asker kökenli olanların adları sayfalar tutmakta ve bunlar hakkında ne işlem yapıldığı belli olmaktadır. Masonluğun orduda yasak olmadığı hemen hemen kesin de, ben sadece bunun hangi aşamada bulunduğunu, kapsamının ne olduğunu, hangi hukuki çerçeveye oturtulduğunu merak ediyorum. Sanırım bir demokraside, herhangi bir karar, eylem ya da durumun hukuki temelini bilmek istemesi, her vatandaşın en doğal hakkıdır ve ben de sorumu, diğer sıfatlarımla hiç biriyle değil, sadece ve sadece en iftihar ettiğim sıfatla, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" sıfatıyla soruyorum:

Ülkemizdeki darbelerde, ya darbeden hemen önce ya da sonra, etkin makam işgal eden ve önemli yer tutanlar arasında, masonlar —sadece asker olanları değil, sivil olanları da kastediyorum— hep ön plan-

da görünmektedirler. Biraderlerin, tarihteki ihtilallerin başlıca körükleyicileri arasında bulundukları, tartışılmaz bir gerçek olduğuna göre, bizdeki darbelerde de, bu zevatın rolü bulunabileceğini düşünmek akla uygun düşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, masonların ordu içinde, bir tehlike teşkil edip etmediklerini incelemek demokrasimizin geleceği için hem zorunluk, hem de güvence olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ben artık orduda mason olup olmadığını sormaya dahi gerek görmüyorum, bunun yanıtını herkes öğrendi diye düşünüyorum. Açıklığa kavuşturulması gereken noktalar olarak geriye bence şunlar kalıyor: Masonluğa orduda sadece göz mü yumuluyor, bunun ordunun bünyesine uygun düştüğü mü sanılıyor, hatta bunun Milli Savunmamızı takviye ettiğine mi inanılıyor, oraya girmek için izin alınıyor mu, alınıyorsa kimden ve nasıl alınıyor, bunun için davet mi gerekiyor, yoksa kişi kendiliğinden mi müracaat ediyor, müracaatı ret ya da kabul kararını kim alıyor, localarda kimlerle yanyana oturuluyor, orada olanlar nasıl kontrol edilebiliyor?

Pratik tarafı ağır basan bu sorulara paralel olarak hukuki veçhesi önem arzeden problemler de var: Mason kurallarına göre sır saklamada acaba Türk kanunlarına ve yemine bağlılık mı, yoksa dış kaynaklı bir örgüte sadakat mı önde gelmektedir, bu iş nasıl halledilmektedir, buna yanıt vermek Anayasal bir zarurettir. Oraya görmek için, bir ordu mensubu izin istemekte ve bu verilmekteyse, bunu veren hangi kanuni mesnede dayanabilmektedir? Askerlerimizin siyasi ve dini örgütlere girmeleri yasaktır. Masonluğun siyasi ve dini veçheleri iyice incelenmiş midir, incelenmişse bu kim tarafından ve nasıl bir hükme bağlanmışır? İşin hukuki yanı çok karmaşık ve kapsamlıdır. Benim burada yazdıklarım, ne düşündüğümü yeterince açıkladı sandığımdan burada duruyor ve işin Milli Savunmamız açısından arzettiği riske geçiyorum:

Tarihimiz, localar aracılığı ile yapılmış temasların bizim için ne kadar tehlikeli olduğunu göstermektedir. Masonluğun, yabancı devletlerle ve onların istihbarat servisleri ile irtibatı olmadığını iddia, büyük cesaret gerektirir. Bu noktaya gelebilmek için, ben bu kitapta, bunu anlatmaya sahifeler ayırdım, iddiada bulunan, anlattıklarımın yanlışlığını kanıtlayabilmelidir. Localararası iletişim, Anayasal organlarımızın kontrolü dışında kaldığından, darbe hazırlıkları gözden kaçabilmektedir, darbelerin gizlilik içinde hazırlanabilmesinde, kanımca bu gerçeğin de rolü vardır.

Cumhuriyet dönemindeki darbelerde masonların varlığı hakkında örnekler vermek gittikçe kolaylaşmaktadır. 1960'da, Birinci Ordu Komutanlığından, Parlamento Milli Birlik Grubu Başkanlığı'na giden yolu katetmiş olan Fahri Özdilek, İstanbul Valiliğine getirilen Refik Tulga ile İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gelen Şefik Erensü, asker kökenli masonlardır. Onların buralara gelmeleri nasıl bir rastlantıdır ve darbenin geleceğini önceden bilmediklerini söylemek mümkün müdür? Daha sonraki darbelerde rol almış biraderlerin adları da yavaş yavaş su üstüne çıkmaktadır.

* * *

Masonların, kendileri ile ilgili konuları karanlıkta bırakma merakının, beni gerçekten üzen bir örneğini aşağıda sunuyorum:

Yazdıklarımın Demirel'e, nedenleri sadece onun ülkeye yararlı olduğu inancına dayanan bir saygı duyduğum herhalde farkedilmiştir. Mason olmasının kafamda yarattığı ikilemi sakladığımı da sanmıyorum. Ülkenin kaderine yıllarca hükmetmiş, birilerinin beceriksizliği yüzünden, geleceğin ümitleri arasına yeniden girmiş, insani ve politik meziyetleri olan bu insanın, bir üniversitede, gençler kendisine soru sorduklarında yan çizmesi, onları adeta terslemesi beni fevkalade üzdü ve buna değinmeden geçmemi imkansız kıldı. 8 Haziran 1989 tarihli "Sabah" gazetesinden aldığım metne göre, Gazi Üniversitesinde, öğrencilerin kendisine, mason olup olmadığına dair sordukları bir soruya açık yanıt vermekten kaçınan Demirel, "Bu Türkiye'nin meselesi değildir. Bana Türkiye'nin meselelerini sorun" diyerek sözü kısa kesmiştir.

Durum fevkalade fecidir: Masonluk, Türkiye'nin meselesi değil ise, acaba kimin meselesidir? Sadece ABD ile CIA'nın, İngiltere ile MI'lerinin tekeline mi girmiştir? Bir açıdan bakarsanız, Demirel'i haksız saymayabilirsiniz: Türk Hükümetlerinin, mason kanallarını Türkiye'nin yararına kullandığına dair ortaya hiçbir şey sızmamaktadır, böyle bir şey olsaydı, bir yolu bulunur sızdırılırdı. Bu kanallar ülkenin değil, kişilerin yararına kullanılmaktadır. Keşke Demirel, "evet, ben masonum ve masonluk Türkiye'nin yayanıdır, ben bu kanalı Türkiye'nin yararları için kullandım ve yine de kullanabilirim" diyebilseydi. Biraderlerin cirit attıkları ülkelerin hiç birinde, Hükümetin başında bu-

lunmuş ya da bulunabilecek biri böyle bir ürküntü içine düşmez. Bu örgütün bize nasıl baktığını ve bize neler getirdiğini anlayabilmek için bundan daha belîğ bir kanıt bulunamaz.

Görünüşe göre, Demirel girdiğı yere ya nereye girdiğini bilmeden girmiş ya da girdikten sonra orada hiçbir şey öğrenememiş. Çok okuyan biri olarak bilinir ve galiba bu böyledir, mensubu olduğı örgütün tarihini hiç merak da etmemiş mi? Görüyorsunuz, hiç bir gizli belge aramadan, gösterilen güveni kötüye kullanmadan, bunca bilgiyi derleyip okuruma sunabildim. Şimdi soruyorum: "Bunlar Türkiye'nin meseleleri değil midir?"

Onun yeniden iktidara gelmek için bir strateji izlediğı muhakkak. Hedef olarak da, gözü önünde yumurtadan çıkıp doruklara kanat açan eski dostu ders vermeyi seçmesi ise, tehlikeli. Bunu gerçekleştirmek gayesiyle, daha önce, ihtiyatsızca karşısına aldığı masonlarla bir "modus vivendi"ye girmiş olduğı gözden kaçmıyor. Bunu yaparken ülkeyi yeniden bir kısır döngü içine sokabileceğini galiba hiç hesaba katmıyor. Yeniden iktidara geldiğı takdirde, masonların —ve tabii bu arada orduda olanların— dediğine uymak zorunda kalacak, uymaz ise, politik yaşamı, bu kez temyiz kabul etmez şekilde sona erecektir. Ama bu arada millet, acaba neler ödeyecektir?

HÜSEYİN BEYİN GARİP DÜNYASI

Güneşin ılık nefesini İstanbul'un saçlarında gezdirdiği günlerden biriydi. 1987 Martında, ülkemizi kutba döndürerek, bahar günlerini elimizden alan doğa, şimdi, 1988 Şubatında, bunlardan bir kaçını iade etmek ister gibiydi. Ben bu fırsattan yararlanacağım yerde, Proust'u taklit edercesine kaybettiğim zamanın peşinde ve beyhude yere, koşup duruyordum. 8 Şubat 1988 pazartesi günü, Hüseyin beyin kapısı önüne getirdi beni yolum.

Aslında burayı bu kadar kolay bulacağımı ummuyordum. Elimde ne adresi vardı, ne de telefon numarası. Belliydi ki, bunların bilinmesini istemiyor, gözlerden uzak duruyordu. Neden böyle yaptığını gayet iyi anlıyor, kendi mantığı içinde bunu tutarlı buluyordum. Yakınları, meslekdaşları adres veremiyorlar, sadece oturduğu yeri anlatmaya çalışıyorlardı. Yirmi yıl kadar önce, kaderimizin kesiştiği günler içinde ve ben Paris'te bulunduğum sırada, muhterem refikası ile birlikte, eşimi İstanbul'da, yemeğe davet etmişlerdi. Kafamı ayrıntılarla doldurduğumu, fakat yolumu yine onlarla bulduğumu bilen Feriâl'in yaptığı tarif işimi kolaylaştırmış, gideceğim yere fazla zaman kaybetmeden

ulaşmıştım.

Kendilerini muhakkak görüp konuşmak istediğim kişiler listesine önce onun adını koymamıştım. Bana neler ettiğini, karşılaştığımızda neler diyeceğini biliyordum. Mesleğimi sarsanlar arasında onun en mümtaz yeri işgal ettiğinden benim en ufak şüphem yoktu. Benim konuşmak istediklerim, parmağı manipleden kalkamayınlar, kendilerine uzatılan talimatla hareket edenler değil, olayları iyi değerlendirmesini ve yerinde karar vermesini bilenlerdi. Fakat temaslarım sırasında, onun kapalı kalmış dünyasında, işime yarayabilecek bazı şeyler bulabileceğim izlenimini edindim. Orada hiçbir şey bulamasam da, yirmi yıl öncesine, nostaljik bir gezinti yapabiliyordum.

* * *

Kapısını çaldığımda saat onaltıdan ya biraz önce ya da biraz sonraydı. Kapıyı kendi açtı. Beni görmekten şaşırmamış, hatta gelmemi bekler gibi "hoş geldin konsolos bey" dedi. Bilerek, isteyerek mi, yoksa mesleğinin kendisine verdiği insiyak ile mi, elindeki sazın akordunu yapmış, Büyükelçilik yaptığım zamanı, kendi ilgi ve sorumluluk alanı dışına atmıştı. Verdiği olumsuz raporlara rağmen kazandığım bu sıfatı, gasbettiğimi düşündüğünü adeta açıklamıştı. Kendisine sürpriz yapmak gibi bir niyetim olmamasına rağmen, yirmi yıl aradan sonra, birden karşısına çıkmamı, bu kadar bekler gibi karşılaması, doğrusu beni yadırgattı. Ortalıkta dolaştığım, bazı bilgileri toplamaya çalıştığım, hatta kendisini cellatlarımdan biri saydığım, görünüşe göre, ona ulaştırılmıştı, başka bir deyimle benim gerçeği bildiğimi biliyordu. Karşımda rahat konuştu, üzerinden şüpheyi kovamadığım bazı noktaları, tabii isteyerek değil, açıklığa kavuşturdu. Bir itiraf sürecine girdi diyebilirim. Neyi, ne kadar bildiğimi bilmediğinden, bunu yapmış olmasına rağmen ona teşekkür borçluyum.

Bu karşılaşma, bir süre sonra bana, ringe çıkmış olma duygusu vermeye başladı, belliydi ki, onda da buna benzer bir duygu vardı. Bununla beraber ben, kaybettiği sıfatları tekrar kazanamayacağının bilincinde olan bir boksörün rahatlığı içindeydim. Kısa süre içinde farkettim, benim kendisine gelmemi adeta bekliyordu —belki de uzun yıllardan beri— fakat şimdi neden geldiğimi, kendisinden ne beklediğimi yanlış değerlendiriyordu. Bu biraz da benim avantajım oldu. O kendi

dünyasında, bir şey kazanmak ya da kaybetmemek isteyen insanlarla o kadar çok karşılaşmıştı ki, kendisinden bir şey beklemeyen birinin ayağına kadar gelmesini anlamakta zorluk çekiyordu.

Aramızda var olan dengeler arasında, birbirimize zarar vermiş olma dengesi de vardı. İkimiz de, mazimizde birbirimize karşı oluşmuş duyguları tokuşturuyorduk. Onun benim mesleğime verdiği zarar kadar benim de kendisine zarar verdiğimi düşünüyordu, konuşmamızda bunu, kesin denecek şekilde ortaya koydu. Kafese yerleştirmek istediği kuş tarafından gaganmış olmayı nefsine yediremiyordu.

Aslında birbirimize verdiğimiz zararlar arasında kıyaslanamayacak kadar büyük nitelik farkı vardı: Ben bütün meslek yaşamım içinde, kendi takdirim ya da başkasının telkini ile kimsenin meslek yaşamını noktalamaya kalkışmamıştım, oysa onun bana yapmış olduğu buydu. O ne yapıyorsa, iradesiyle, bir görev yaptığı inancı içinde yapmıştı. Kafama balyozu indirmesinden sonra yanlış adım attığı anlaşılmış, ayağı kaymış ve başını duvara çarpmıştı. Aynaya baktığında, başında gördüğü yaraların beni kendisine anımsatması doğaldı da, bunun günahını bende araması haksızlık olurdu. O gün anladım, o hâlâ yanlış adım atanın kendisi olmadığı inancını koruyordu.

* * *

Salonu geçtiğimizde, "elçi de olmuşsun" diye ekledi, bunu da bir arıza ya da kaza ile karşılaşmış gibi söyledi ya da bana öyle geldi. Acaba işi ben büyütüyor muydum, karara varmakta acele ya da haksızlık mı ediyordum, görecektik.

Lütfetti, aşağıdan çay ve pasta getirtti, rahat bir hava içinde dostça konuşma havası belirdi. Skivlerle çenemi yoklamasını hoş görebildim, bu ilk raundun gereği idi. Fırsat yakaladığında, bir kroşe ile çenemi dağıtıp laf kapmaya kalkışacağından şüphe etmiyordum, bu onun mesleği idi.

Ne yapmakta, nasıl yaşamakta olduğumu sordu. Kısa süre sonra Ankara'ya gideceğimi, emeklilik işlemlerimi bitireceğimi ve şimdiden Göztepe'ye yerleştiğimizi söyledim. Emekliliğimi istememi erken buldu, acaba neden gerekli yaşı beklemiyordum? Mesleğimde yararlılığımı yitirdiğimi, gençlerin önünde gereksiz yere kadro tutmayı doğru görmediğimi belirttim. Emekli olduğumda, elime üç ayda bir ne geçece-

ğini öğrenmek istedi, ben bunu henüz bilmiyordum. Fikir edinmek için, aynı şeyi ben de ona sordum. Memuriyette benden daha az kalmış ve emekliliğini benden çok daha önce almış olmasına rağmen, onun eline geçen miktarın benimkinden daha fazla olduğunu birkaç hafta sonra öğrenecektim. (Okurumdan özür dilerim: Ben sadece, henüz görevde bulunan meslekdaşlarıma, gelecekleri hakkında, yapacakları kıyaslamalarda onlara yardımcı olmak istedim.)

Konuşmanın seyri içinde, Paris'ten sonra neler yaptığını sorduğumda, bazı önemli sorgu işleri üstlendiğini ifade etti, bununla iftihar ettiği belliydi. Olağan koşullar altında, bunu söylemesi benim için fırsat teşkil edebilirdi. Zira nerede ve nasıl sorguculuk yaptığını daha evvel öğrenmiştim. O kadar ki, yapılan işlerin gizliliğinden de öte, usulsüzlüğünü örtmek istercesine, yasal makamların yaptığı incelemeden sıyrılmak için, yaz sıcağında, arabasına nasıl saklandığını, üstü örtülü arabada uzun süre kaldığını ve oradan "sıcak teneke dam" dan kaçır gibi fırladığını dahi biliyordum. Fakat şimdi benim bunları sormakla, araştırmakla kaybedecek zamanım yoktu ben kendi işimin peşinde koşuyordum.

"Herhalde biliyorsunuzdur" diye konuya girdim, —o bana "sen, ben ona "siz" demeye sonuna kadar devam ettik— karşımdakinin konuyu bildiği kesin inancına dayanarak, gereksiz ayrıntıları ayıklayarak "o acayip Bulgaristan macerası"nı ona anlattım ve yorumunu bekledim. Konuya girdiğim andan itibaren, o, durumunu değiştirmiş, çok ciddi bir havaya geçivermişti. Sözümlü bitirip yanıt beklemeye başlayınca, o kısaca, "seni dinliyorum" dedi, çok şaşırdım, ben anlatacağımı anlatmıştım, buna ne ekleyebilirdim? Bir şeyler saklamaya devam ettiğimi mi sanıyor ve benden acaba itiraf mı bekliyordu?

Hemen hükme varmamalı, buluşabileceğimiz noktayı aramalıydım. Tabii gerçek adını zikrederek kendisine "Mihri" hakkında bildiklerini, düşündüklerini sordum. Mahkemesi yapılmış, hakkında basında yazı çıkmış, bir iki hafta önce hayattan ayrılmış o kişiyi tanımaması kesinlikle bahis konusu olamazdı, ama bu oldu, dudaklarından "tanımıyorum" sözcüğünün çıktığını duydum. Bir trajedinin son perdesini mi, yoksa bir komedinin ilkini mi seyrettiğimi artık bilemezdim. Biraz sonra bu zatın öldüğünü gazetede okuduğumu söylediğimde "evet, gebermiş" diyerek kendini tekzip etti.

Hemen her mesleğin, hem işin selameti bakımından, hem de ya-

sal zorunluk gereği, gizlilik perdesi altında tutulan bir alanı vardır. Bunun korunması için susulması, ülke çıkarı gerektirdiğinde gerçekten uzaklaşılması kabul edilebilir, hatta saygı da uyandırır. Ancak bunun çizgisini iyi çizmek lazımdır, aksi takdirde tutunulacak bir dal kalmamış demektir. Gözümün iine baka baka, gerçek dışına kaçmasının tek izahı olabilirdi. şu anda beni bir eski dost ya da arkadaş değil, "bir güvenlik konusu" olarak görmeye devam ediyordu ve hâlâ açık vermemi bekliyordu. O da bu şekilde, inandığı ve kaleme aldığı bir tezin kanıtlandığını görecek ve gözleri açık gitmeyecekti. Sonunda, benim suçsuz olabilmem ihtimali aklına gelmiş olmalı ki, "peki, niçin o zaman bana gelmedin" deyiverdi. Ona ben niye gidecektim? İltimas mı bekleyecektim? Dürüst ve gerçeğe sadık kalması yeterli değil miydi? Ben ona gitseydim, hatırım iin acaba hangi gerçeği değiştirecekti?

* * *

Düşünüyorum: Adam benim sululuğumdan emin görünüyor, yarattığı ve içinde dengesini bulduğu gerçeğin yıkılmasını istemiyor. Yıllar boyu inandığı, fakat kanıtlayamadığı bir iddiayı ispat şansını nihayet yakaladığını sanıyor. Beklediği şeyi bir görebilse, ne büyük bir mucize gerçekleşmiş olurdu, üstelik servisi onun kişiliğinde bir kahraman bulurdu. "Yıllarca kovaladım, sonunda yakaladım" diyebilmeye bir ömür veren Kaptan Ahab'a çok benziyordu durumu. Ama işin içinde öyle bir ayrıntı vardı ki bu, Hüseyin beyin kafasındakinin dışarı yankımasını engelliyordu: Dşlerine kaynak teşkil eden gerçek, hayatta yoktu. Her şey Henze süper prodksiyonlarının özel efektle ufka yansıttıkları serapa dayanıyordu. stne gittiğinizde ya serap geriliyor ya da hayaletler arasından, hiçbir şey tutamadan geiveriyordunuz.

Cellatlarımın başlıcalarından biriyle karşı karşıya olduğu nazarımda kesinlik kazanırken, birden kafamda bir şimşek aktı: "Bulgaristan serüveni", tümüyle benim iradem ve bilgim dışında gelişmiş, sonra bir doğa olayı gibi tepeme inmişti. Başlangıcında, devamında ve sonunda benim müdahale ya da kontrol edebileceğim bir şey olmamıştı. Oysa başlangıcını, devamını ve sona erişini yaşadığım ve hep kntrolum altında kalmış bir olay daha vardı ki, bunda suçum, sadece kusurum bulunsa, yiyebileceğim ceza bir tarafa, vicdan azabından ömür boyu uyku uyuyamazdım. Bu olay size, yeri geldiğinde,

tam olarak anlatmayı vaat ettiğim Mihaıl Chishov olayıydı, —işte şimdi bunun da yeri geldi—. Ben bu olayı zamanında, resmi sıfatından dolayı Hüseyin beye anlatmış, onun dürüstlüğüne inan-mıştım. Bunu servisine, en sadık şekilde ayrıntılarını titizlikle koruyarak nakledeceğini ummuş, herhangi bir anda bana bir şey sorulduğunda, kendisini yanımda bulabileceğim bir tanık kazandığımı sanmıştım. Oysa şimdi durumu tehlikeli şekilde değişmiş görüyor, ona güvenmekte hata ettiğimi anlıyordum. Anlattıklarımı hiç nakletmemiş ya da rapora "değerli değerlendirmeleri"ni ekleyerek nakletmiş olabilirdi. Bulgaristan şatosu, öyle bir kum zemin üstüne yerleştirilmişti ki, dalganın ilk çırpınısında, tabii sadece benim açımdan, dağılıvermişti. Eğer Hüseyin bey, Mihail Chishov'un adını hiç duymamış gibi bir tutum takınırsa, yüz korkunçlaşabilirdi. İnanmayacaksınız ama o da oldu: Chishov'u sorduğumda, hiç olmazsa ilk anda, bu adı da hiç duymamış gibi davrandı, artık iş kabul edilebilirlik sınırını aşmıştı. Eğer bu kitapta, "Hüseyin beyin garip dünyası" başlıklı bir bölüm varsa, bu büyük oranda, onun o anda takındığı tutumun sonucudur:

Bu konuyu ben ona, Paris'te, Opera Meydanı'nda anlattığım günü dün gibi anımsarım. Orada "Café de la Paix"de oturulduğunda, eğer meydana bakan yanda değilseniz, operayı göremezsiniz. "Café de la Paix"nin arka yanında, Opera'nın merdivenlerine bakan bir bistro vardı. —Belki hâlâ vardır, ben 1948'den beri Paris'i görmediğimden, o günden bu yana bir değişiklik olabilir diye "vardı" diyorum. Chishov olayını, orada bir şeyler içerken, ben ona etraflı şekilde anlatmıştım. O zaman orada anlattıklarımı şimdi burada tekrarlayacağım. İki anlatım arasında, belki bir iki ayrıntı dışında, fark olmayacaktır. Her iki seferde de her şeyi olduğu gibi nakletmek gayretinde olduğumdan, paralellik bozulmayacaktır. Eksik kalan husus, o zaman kesin tarihler olmuştu, yine de öyle olacaktır. Bu olayın, diplomatik yaşamda karşılaşılması olağan olaylar dışına taşacağını öngörseydim, hiç olmazsa tarihleri bir kenara not ederdim. Olaylar arasında öyle zaman farkları oldu ki, şimdi değil günleri, ayları dahi saptamakta zorluk çekiyorum.

Her şey, ben Londra Büyükelçiliğimizde Müsteşar iken, Sovyetler Birliği Büyükelçiliğinden gelen bir davetiye ile başladı, zaman, yanılmıyorsa, 1959 sonbaharının başlarıydı. Mesleğimizde, böyle davetler öylesine fazladır ki, -eğer sade milli bayramlar için davetiye alsanız, bulunduğunuz yere göre, bazen yılın üçte birinde evinizde ka-

lamazsınız- bunların her biri için amirinizden izin almanız, ona bilgi vermeniz beklenmez. Fakat ben, hem bu davetiye geldiğinde, hem de daha sonra, işin her safhasında, büyükelçilerime bilgi vermeyi, onlardan talimat istemeyi ihmal etmedim ve bu davete de, Büyükelçim Muharrem Nuri Birgi'nin bilgisi altında gittim.

Evvelce de söylemiştim, orada müzikhol marifetleri niteliğinde, sanat değeri ikinci planda kalan ya da hiç olmayan gösteriler seyrettik. Davette genellikle, büyükelçiler dışındaki diplomatlar, bazı İngiliz bürokratlar ile ortadireğe mensup izlenimi verenler vardı. Oturulacak yerler, davetlilerden daha az olduğundan ve ben de gelmekte acele etmediğimden en arkada ayakta kaldım. Bir ara, büyükelçilik adına ev sahipliği yapmakta olan, sarışın, bıyıklı, İngiliz görünüşlü, İngiliz gibi giyinmiş bir Sovyet diplomati yanıma geldi. Hatırlımı sorduktan, gösteriler hakkında izahat verdikten sonra yanımdan ayrıldı. Sonra ikram safhasında da ilgi gösterdi. Büyükelçilikten ayrıldığımda, diplomatın ne adı, ne de neye benzediği aklımda kalmıştı, kalması için de zaten en ufak bir neden görmüyordum.

Bir iki hafta sonra, büromda çalışırken telefon çaldı. Kendini "Maykıl" diye tanıtan biri, sanki kırk yıldan beri ahabpmışız gibi konuşuyor ve beni bir öğle yemeğine davet ediyordu, ben ise beni bu şekilde davet edeni bir türlü anımsayamıyordum. Bir süre kafamın bana yardımcı olması için zaman kazanmaya çalıştım ama bir yere varmadım ve sonunda kim olduğunu sormak zorunda kaldım. Bu Mihail Chishov'du yani Sovyet Büyükelçiliği'nde tanıştığım kişi. Bürokratik alışkanlığımla, Büyükelçime danışacak vakti kazanmak için, önümdeki günlerin biraz dolu olduğunu, kendisine daha sonra yanıt verebileceğimi söyledim. Bunu kendisine anlattığımda Birgi'den adeta azar işittim. "Biz böyle hataları çok sık yapıyoruz" dedi. "Biz özgür dünyanın temsilcileri olduğumuzu hep unutuyoruz. Siz bu daveti hemen kabul etmeliydiniz. Yanıtı, izin sağlamak için geciktirdiğinizi belli ettiniz ve onlara puan kaydettirdiniz. Tabii daveti kabul edeceksiniz." Ben ise, Büyükelçimin, Chishov'un nezdinde kazanılacak puanı biraz abarttığı düşüncesindeydim. (On yıla yakın bir süre sonra, Birgi'nin bu sözlerini Hüseyin beye naklettiğimde, onun, dinlerken aldığı "düşünen adam" pozu içinde "Bravo Birgi'ye, çok doğru söylemiş" dediğini işittim. -Birgi o günlerde NATO'daki Daimi Temsilcimiz idi, o sırada kendisine her şey kolayca sorulabilirdi.- Gerçi o anda ne demek

istediğini pek iyi teşhis edemedim ama durumu beğenmediği belliydi. Birgi'yi mi eleştiriyordu, yoksa benim bir mazeret uydurduğumu mu sanıyordu, bunu o anda anlamak zordu. Konuşmamızdan yirmi yıl kadar sonra bunları inkar edebilen "düşünen adam"ın, dediklerimin hiç olmazsa bu noktasını unutmaması mümkün olamazdı, bu kendisinin mesleğindeki statüsü ile bağdaştırılamazdı. 8 Şubat 1988 günü Birgi hayatta olsaydı da, "özgür dünya temsilcisi"ne neler edildiğini görebilseydi.)

O tarihten sonra, benim uzun tutmaya başladığım aralıklarla, karşılıklı olarak birbirimize öğle yemeği verme sürecine girdik. Kaderin bir cilvesi olarak, Londra'dan Moskova'ya nakledildiğimde, her ikimiz ikişer kez davet sahibi olmamız suretiyle dört kez birlikte yemek yemiştik. Ben her seferinde Birgi'yle, daha sonra halefi Erkin'le, hem yemeğe gitmeden önce, hem de yemekten sonra talimat istemeye ve bilgi vermeye devam ettim. Mizaçlarındaki büyük farklardan ötürü, Büyükelçilerim bu işe çok değişik şekilde yaklaştılar. Birgi konuyu es geçcr, sık sık adını şaka konusu haline getirirken, Erkin bunu kendiliğinden oluşmuş ilginç bir diplomatik kanal telakki etti. "Şunu sor-saydınız, bunu acaba neden ve nasıl söyledi?" diye sorar oldu.

Chistov, yaptığı iki davette de, ara sokaklarda kalan ve nisbeten hesaplı sayılan yerler seçti. Ben onu, bilhassa gözönünde olan ve hiç de ucuz sayılmayan yerlere götürdüm. (Diplomat bütçesi hakkında da, fırsat düşlükçe bilgi vermeye çalışmaktayım. Burada da durumu açıklayayım: Chistov'un verdiği yemeklerin hesabını devletin ödediğinden sanırım kimse şüphe etmez. Benim verdiğim ve masrafı muhakkak daha fazla olan yemek masrafını ben kendim ödedim.)

Nerelere gittük ve neler konuştuk: Onun davetiyle ilk gittiğimiz yer, Regent Street civarında, bir ara sokakta, dekorasyonu "Art Deco" stilinde olan bir balık lokantasıydı. Ben bunun karşılığını Dorchester Oteli'nin büyük yemek salonunda verdim. Bu işin bittiğini sandığım bir sırada, bir de baktım, bu kez beni Soho'da bir lokantaya davet ediyor, gittim ve karşılığını, Piccadilly Circus'taki, kapanmış olduğunu sonradan öğrendiğim Scott's lokantasında verdim, bu da ağırlığı balık yemeklerine veren bir lokantaydı.

Konuşmalarımız günlük siyasi olayları ve kültür konularını tartışmadan, yavaş yavaş temsil ettiğimiz dünyaların teorik kıyaslamasına ve bir zihniyet çatışmasına dönüştü. Diplomasi Olimpiyat-

ları için özel şekilde, üstelik tam bu kategoride yetiştirilmiş ve Londra gibi çok önemli bir arenaya sürülmüş bu ağır sıklet karşısında burnumu dahi kanatmadığımdan ben eminim, hatta puan getiren vuruşlar yaptığımı dahi söyleyebilirim. Tevazudan ayrılp zafer işareti yaptığım lütfen düşünülmesin. Bunun nedeni kendi yeteneğim ya da bilgim değil, temsil ettiğim zihniyetin kuvvetiydi.

Chishov'la yaptığım konuşmaların, kısmen ya da özetlenerek de olsa, Bakanlığımıza bildirilmesi zorunluğuna inanıyordum. Bu gayretim, meslekdaşlarım tarafından, kendimi göstermek, adımı işittirmek şeklinde yorumlanması ihtimali üzerinde durmuyordum. Kafamın alarm ekranında yanıp sönen ışıkların verdiği tehlike işaretini görüyordum. Kendimi güvence altına almamı amaçlayan bu gayretim sonunda meyve verdi. Son buluştuğumuz Scott's lokantasında Chishov, hiç beklemediğim şekilde, Nasır'ı eleştirdi. "Anayasa dahi getirmeden ülkesini idareye kalkan bu insanın başarılı sayılamayacağı" şeklinde bir çizginin üzerinde gezindi. Bu söylevin Sovyetler Birliği'nin, Orta Doğu politikası ile ilgili ilginç bir gözlem sayılabileceğini kendisine söylediğim Erkin, aynı görüşe katılarak bunu Ankara'ya bildirdi. Böylece ben de, bir resmi belge ile, Sovyet diplomatı ile yaptığım konuşmaların izini Bakanlığımın arşivine sokmuş oldum.

Chishov olayının, belki daha da ilginç olan bir Moskova safhası var. Buna geçmeden önce, aynı konunun Londra safhası ile ilgili bir iki şey daha söylemek istiyorum.

* * *

Chishov'un niyet ve gayretine nasıl bir teşhis konabilir? Acaba bu, Birgi'nin yaptığı şekilde hafife alınacak bir iş midir? Birgi'yi eleştirir, görünen Hüseyin bey acaba ne oranda haklıydı? Bu noktada ben, Hüseyin beyden fazla farklı düşünmüyordum. Bu, hiç kuşkusuz KGB'nin, bir Türk diplomatını elde etme gayretiydi, nitekim işin Moskova safhası bunu teyit etti.

Ancak Birgi'nin de kesinlikle haklı olduğu bir nota var: Siz sorumluluk yüklediğiniz insana tam güven göstereceksiniz. Bu onu yakından izlemeyeceksiniz, kuşku duyduğunuzda önlem almayacaksınız demek değildir. Bunu yapacaksınız ama kendi adamınızın hay-siyetini de koruyacaksınız, onun kendine güven duymasına yardımcı

olacaksınız. Benim bunlardan mahrum kaldığım oldu. Yanlış yaklaşımların, insanın hayatında nasıl yaralar açtığını gösteren bir örnek daha vereceğim:

Londra'da bulunduğum sürenin ikinci yarısında, annemin ağır rahatsızlığı ve ameliyatları zamanımın çoğunu aldı. Annem geçirdiği bir kriz üzerine bir ara London Clinic'e kaldırıldı. İşte tam o günlerde Londra'da bulunan, Lord Milross'un kardeşi, lütfedip annemi hastanede ziyarete geldi. Ben aynı gün Chishov'la yemek yiyecektim. Oradan erken ayrılmamın mazeretini belirtmek gayesiyle bir Rus diplomatla buluşacağımı söyledim. Bundan yirmi yıl kadar sonra öğrendim, benim "özgür dünya temsilcisi" olduğum hiç akla getirilmeden, gizli işler yaptığımdan şüphelenilmiş. "Havana günleri"nden beri, haberalma işleri içinde olan "Lord ve Lady Milross" ekibinin, bu "değerli bilgi"yi değerlendirip doruklara ulaştırdıklarını bugün kesin olarak biliyorum. Y.İ.S. grubu bu şekilde, kulaktan gelen bilgilerle amel ederken, işi en iyi bilenlerin İngilizler olduğundan hiç şüphe edilemez. Benim Chishov'la, telefonla ya da lokantalarda yaptığım konuşmaların, onlar tarafından en ufak ayrıntısına kadar saptanmış olması, bence eşyanın "doğa"sına aykırıdır. Şimdi aşağıda anlatacağım anım, sanırım bu görüşü takviye edecektir. Bu öyle bir anı ki, Soho'da yemek yediğimiz günün tarihi benden istense benim bunu saptamama yardımcı olabilir:

O gün Soho'daki lokantada, sadece iki masanın bulunduğu bir köşede bize yer ayrılmıştı. Diğer masada oturanların görünüşleri ve hareketleri onların, istihbaratçıdan başka kimse olmaları ihtimalini bertaraf eder nitelikteydi. Meğer o gün, soğuk savaş tarihinde yer tutacak bir olay cereyan etmekteymiş. Ben yıllarca sonra, 1989 baharında, hizmete yeni girmiş Haldun Taner Tiyatrosu'nda, bu olayı konu alan bir piyes seyredecektim. "Bir yalan çemberi" adı altında Türkçeye çevrilmiş, İngilizce adı "Pack of lies", yazarı Hugh Whitmore olan bu piyesin dayandığı casusluk olayının içinde bulunanlar, o gün tutuklanmaktaymışlar.

Chishov, yemeğin sonuna kadar, sakın ve asap kontrolü içinde göründü. Sonra bir hayli değişti, İngilizleri eleştirir oldu ve bunun duyulmasına aldırmaz şekilde konuşuyordu. Bulunduğumuz ülkede, yani İngiltere'de, kendilerine, yani Sovyetlere ya da Büyükelçiliklerine karşı, bir iftira kampanyası sürdürüldüğünden, rahat çalışma koşulla-

rının ihlâl edildiğinden söz etti. Niye böyle düşündüğünü sorduğumda, özenle hazırlanmış bir tuzakla karşılaşmalarını ve bunu ertesi gün basında görebileceğimi söyledi.

Ertesi gün, tüm İngiliz gazeteleri, Chishov'un bir gün önce değindiği olayla doluydu. Lonsdale takma adıyla İngilizler arasına sızmış bir Sovyet ajanın, adları Kroger olan, aslen Amerikalı, fakat Kanada pasaportu ile İngiltere'ye yerleşmiş bir aile ile birlikte, bir casusluk tezgahı kurdukları ve İngilizlerin onları buldukları basına yansımış bulunuyordu. Unutmayalım, aynı günlerde, İngilizler de, kendi istihbarat eylemlerinin en başarılılarından birini teşkil eder şekilde, Penkovsky adında yüksek dereceli bir Sovyeti elde etmişler ve ondan yararlanmaktaymışlar. Şimdi düşünüyorum da, ormanda, en tehlikeli canavarların birbirlerini yemekte oldukları bir sırada, ben ortalıkta, silahsız ve tedbirsiz dolaşmaktaymışım ve bana pusula vermesi gerekenler, bunu yapacakları yerde, yanlış adım atmamı beklercesine peşimde gezinmişler.

* * *

Londra'dan Moskova'ya gidişim, "özgür dünya"dan ve onun sağladığı güvencelerden uzaklaşmam demektir. Karşımdakiler Londra'da, diplomatik görüşme sınırını aşan bir girişimde bulunmamışlardı ama aruk onların topraklarında olacaktım, şans denemeleri ihtimali akla gelirdi. Londra'da Birgi ile Erkin benden güven ve himayelerini esirgemişlerdi, üstelik kendi servisimizin şemsiyesini kolaylıkla sağlayabilirdim. Oysa şimdi tanımadığım sularda ilerleyecektim. Beni korumak için Büyükelçim Korutürk'ten başka kimse yoktu, o da beni mükemmel şekilde korudu. Bu işin onun zamanına rastlamasını Allahın lütfü sayarım.

Moskova'ya, 9 Eylül 1961'de, Hilton'da yapılan düğünümüzden hemen sonra, Viyana yolu ile gittik. Değişik ve zor koşullar altında başlamış olan balayımız sona ermeden, büromda otururken, telefon çaldı. Bu kez beni arayan "Maykıl" değil. "Mihail"di ve, tabii yanılmadınız, beni öğle yemeğine davet ediyordu. Ben eski amirim Birgi'nin tavsiyesini tümüyle unutup bildiğim şekilde hareket etmeyi, Birgi ile akrabalığı bulunan Korutürk'e bilgi verip talimatını istemeyi uygun gördüm. Havanın güneşli, fakat ayazın insanın iliklerine

işlediği bir gündü. Büyükelçimle, paltolarımızı giyip, başımıza kalpak geçirip, bahçede yürüyerek durum muhakemesi yapmaya başladık. Korutürk, komuta görevlerinin kendisine verdiği engin tecrübeyle durumu özetledi: "Sizi elde etmek istedikleri ve bunu başaramayacakları kesin. Ümitlerini kesmelerini, peşinizi bırakmalarını sağlamamız lazım. İşin dikkat edilecek yanı, onların topraklarında görev yapmakta olmanız. Diplomatları tarafından yapılan bir daveti, geçerli mazeret göstermeden çeviremeyiz. Siz şimdilik daveti kabul edin. Durumu bir görelim, ona göre karar verimiz."

Böylece Chishov'la beşinci ve son yemeğimizi, o günlerde Moskova'nın önde gelen lokantası sayılan Praha lokantasında yedik. Karadeniz kıyısında, aklımda kaldığı kadar, ya Sochi ya da Sukhumi'de tatil geçirmek için ülkesine geldiğini söyleyen Mihail, değişmiş saç şekliyle, artık İngilizden çok, ülkesinin insanı görüntüsüne girmişti. Bazı Büyükelçiliklerin davetlerini verdikleri Praha lokantasının ana salonuna açılan bölmeler vardı. Bu bölmelerin birinde, yine ağırlık balığa, bir de votkaya verilmiş şekilde yemek yedik. Moskova'da, bulunduğumuz kısa süre içinde, Bolşoy'da opera ve bale için ve ayrıca konserlerde kendimize yer ayırtmış olmamız, klasik plaklar almaya başlamamız, görünüşe göre, Mihail'in musiki merakını su üstüne çıkarmıştı. Evvelce Londra'da da konuşmuş olduğumuz bir konuyu, bir kez daha ve daha etraflı şekilde ele aldık, Rus beşleri üzerinde fikir alışverişinde bulunduk. Bu arada ben onun Glinka'yı pek sevdiğini bir kez daha duymuş oldum.

Moskova hakkında izlenimlerimi sordu. Londra'dan ani olarak Moskova'ya nakledilmiş bir kimsenin izlenimi ne olursa benimki de öyleydi. Üstelik yerleşme problemlerimizi de aşabilmiş değildik. Buna karşılık, burada bir diplomat için, sanat olaylarını izlemenin kolaylıkları vardı, bunlardan yararlanmaya başlamıştık. Londra'da bir sanat olayı için yer ayırtmada, diplomat olmanız size hiçbir avantaj sağlamazdı. Oysa bu iş burada zahmetsizce halledilebiliyordu. Karşımdakinin, ülkesinde görev yaptığım bir diplomat olduğunu unutmadan, sorusunu bu çizgiler içinde yanıtladım.

Yemek sırasında konuşmamız, Londra'dakilerin aksine, siyasetten uzak kaldı ve yemeğin sonunda Chishov çakmağı çaktı. Ne problemim olursa ona bildirebilir, yardımını bekleyebilirdim. Ben de aynı şekilde yanıt verdim. Benim problemim olmadığını ama onun olursa

bana müracaat edebileceğini söyledim.

Büyükelçimle aynı fikirdeydik, zarlar atılmıştı. Korutürk şöyle konuştu: "Durum açıklığa kavuşmuştur. Onunla bu şekilde buluşmaya artık devam edemezsiniz. İş normal diplomatik kanallar içine çekmeliyiz. Kendisine Cumhuriyet Bayramı için davetiye gönderin, gelirse benimle tanıştırsınız". Davetiye gitti, fakat o görünmedi.

* * *

O tarihlerde, Moskova'da, diplomatik yaşamın öyle gerçekleri ve uygulamaları vardı ki, bunlar, orada görev yapanlara yaşamı zehir etmekteydi. Bir tuzığa düşmemek için devamlı olarak uyanık olmalıydınız. Yanlış bir adımınız, yalnız kordiplomatik içinde değil, dünya basınında adınızın duyulmasına neden olabilir, sizi herkesin tanıdığı, ya güldüğü ya acıdığı biri yapabilirdi. Diplomatları çıkmaza sokmanın, sonra üzerlerinde şantaj uygulamanın yaygın olduğu bilinirdi. Ülkesinde görev yapmış olmamamın katkısı ile, dostluk ilişkileri içinde bulunduğum Norveçli meslekdaşım, Moskova'da görev yaptığı üç dört yıl içinde, ağır sayılabilecek oniki şantaj vakasının ayrıntılarını bildiğini bir sorum üzerine bana söylemişti, onun bir görevi de bunları yakından izlemektir. İşin acı yanı, şu veya bu şekilde, Sovyet Servisinden yakasını kurtaranlar başka servislerin ağına düşebiliyorlardı. John Barron'un, "Kırlangıç Yuvası" başlığı altında, kitabında yer ayırdığı, Moskova'daki Fransa Büyükelçisinin başına gelenler de böyle bir şeydi ve şantajların uluslararası alanda, ne oranda yankı bulabileceğini göstermekteydi. Meslekdaşlarımdan öğrendiğime göre, son yıllarda, bu çeşit olaylara artık pek rastlanmıyormuş. Bu vakaların kendi dış ilişkileri üzerinde yaptığı olumsuz etkiyi gören Sovyetler, insan zaafına karşı ya daha anlayışlı davranıyor ya da ameliyatlarını daha dikkatle yapıyorlarmış.

Bu girizgahı yapmamın nedeni, bu şantaj işini incelemek değil, daha önce okuruma yaptığım bir vaadi yerine getirmektir. "Yazan okura takdimimdir" başlıklı bölüme, Günver'in "Tanınmayan Meslek" adlı kitabından aldığım bir paragrafla girmiş, bu paragrafta değinilen "mavi ışıklar" konusuna tekrar döneceğimi söylemişim. Günver, bizim Moskova'dan ayrılmamızdan sonra devir aldığı, Kutuzovsky Caddesi'ndeki apartmana, karşısındaki apartmandan yollanan ışıkların acayip

etkisinden söz etmekteydi. Benim bu konuda söyleyeceklerim pek fazla değil ama yine de söyleyeyim:

Moskova'da selefim, devamlı olarak otelde kaldığından, biz kendisinden daire devir alamadık ve bir süre otelde kaldık. Bir kaç hafta sonra, Kutuzovsky Caddesinde yeni inşa edilmiş bir binanın üst katındaki daireye, daha doğrusu, daireler küçük olduğundan, birleştirilmiş iki daireye yerleştirildik. Çok geçmeden, caddenin öteki tarafındaki bir daireden bize yöneltilen ışıklar görmeye başladık. Gece karanlığında, rengin tespiti zordu ama ben bunun koyu mavi ya da koyu türkuvaz olduğunu söyleyebilirim. Bu ışıkların, başka özellik içermeseler de, bu şekilde, devamlı surette karşınızda durmaları rahatsız edici oluyordu. Ben bunları o zaman izah edememiştim, şimdi hiç edemeyeceğim. Bunu lazer olarak yorumlamam, işin cahili tarafından yapılan ihtimal araştırma sınırını aşamaz. O günlerde ben bunu, şantaj malzemesi toplamaya yönelik, fotoğraf çekme gayreti olarak görüyordum.

Bu ışığın bizim üzerimizde aşırı asap bozucu bir etkisi olmada. Günver, bunun kendi üzerindeki etkisini kitabında anlattı. Daha sonra, aynı apartmanda oturan, Mülkiye'den sınıf arkadaşım Sadi Coruk, orada yaşamına son verdi. Işık, onu nasıl etkiledi, Büyükelçisi Işık'a bir şey iletmi mi, bunu artık hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Peki, bu hususta ben ne yaptım, bunu önüme gelene anlattım, sonucu Günver söylüyor, ciddiye alınmadım.

* * *

"Chishov işi, Moskova'da bu şekilde noktalandı" diyebilmeyi ne kadar isterdim. Bu böyle olsaydı, o zaman, ne Paris'te, Opera Meydanında, Hüseyin beye bir şeyler anlatmama, ne de bundan yirmi yıl sonra, 8 Şubat 1988 günü, onun evinde, birbirimizin gözleri içine, tam bir güvensizlik içinde bakmamıza gerek kalırdı. Durum şuydu: Ben, safiyet ve dürüstlük içinde canavarın eline düşmemeyi bilmiştim, ama aynı safiyet ve dürüstlük beni, örümceğin ağından kurtaramamıştı. Şu anda, varsayım yöntemine en çok gereksinim duyduğum bir yerdeyim, buradan varsayımın en ileri noktasına varmaya çalışacağım:

Hüseyin beyin Paris'te, birden karşımda arzı endam eylemesi, tüm ilgisini bana yöneltmesi, aleyhime bir kuşkunun oluşmuş olduğunu göstermeye yeter, bu noktada tereddüt yoktur. Bu kuşku ne-

den ve kim tarafından oluşturulmuştur? Bunun kaynağı bence kesindir, bu, maalesef Lord ve Lady Milross ile ekibidir. Bu kişisel bir iş midir? Kişisel bir yanı da olsa, bu bir Büdbükat planı içine yerleştirilmiştir. Milross kaynağından gelen verilerin, Y.İ.S. tarafından benimsenmesi zor olmamıştır. O tarihte Y.İ.S., atom casuslukları da dahil, bu bir takım başarısızlıkların kendisini içine sürüklediği psikozdan kurtulamamış bulunuyor, kırmızı kravat takanları dahi bilgisayara geçiriyordu. Böyle bir hava içinde, dikkatin üzerimde toplanmasından gocunmuyor, bunu doğal buluyorum ama, tekrar ediyorum, kanıt bulamayanların kanıt yaratmalarını ve beni sürgün avcıları önüne atmalarını affetmiyorum.

Şimdi dönüyorum, evvelce değindiğim "film savaşları"na ve özellikle "Topaz" öyküsüne: Benim Opera Meydanı'nda Hüseyin beyle görüştüğüm günlerde, yalnız Y.İ.S. değil, tüm Batı servisleri, Rusya'dan sığınmış bir ajanın yaptığı açıklamalar ile sarsılmış bulunuyordu. Sovyetlerin oynadığı oyunun amacı, Batılılar arasında şaşkınlık yaratmak ve bilhassa General de Gaulle ile Amerikalılar arasında göze çarpmakta olan çatlakları daha da büyümektir. Bu işte başarısızlığa uğradıkları söylenemez, o sırada açtıkları yaraların tedavisi yıllar almıştır. "Topaz" kitabı ile filmi, bu oyuna gelinmiş olduğunun kanıtıdır. Bu vesile ile, Amerikalıların, General de Gaulle'a karşı duydukları güvensizliğin arasına, bir de onun Sovyetlere karşı zayıf ve tedbirsiz davrandığı inancı da yerleşmiş ve işler, 1968 Mayısındaki destabilizasyon hareketine kadar gitmiştir.

Sonradan Batıya sığınan ajanın foyası meydana çıktı, bir de "Serpent" filmi yapıldı ama bu arada birçok vatansever de toprak altında kaldı. Rejisörü Fransız, oyuncularını anglo-sakson olan bir filmin yapımcılığını Federal Almanların üstlenmeleri rastlantı değildi, deprem en çok orada hissedilmişti. Almanlar, o radikal tutumları ile önce, bazı insanların işini bitirmiş, sonra onur duyguları, yaşamlarıyla oynadıkları kişilerin iübarını iade sorumluluğunu omuzlarına yüklemişti.

Sahte Sovyet mültecinin getirdiği listede, bir Türkün adı acaba var mı idi? Bunu bilemem, varsayım da getiremem, fakat yine de muhayyilemi en uç noktaya kadar uçurmak isterim. Bunu yapabildim, ancak Hüseyin beyin takındığı tutum, büyük bir fırsatı gündemimden sildi.

Düşünelim: Sovyetler, kullandıkları ya da kullanmayı umdukları kişileri, mezbahaya sevkedilecekler listesine, muhakkak ki koymamışlardı. Londra ve Moskova Büyükelçiliklerinde Müsteşarlık yapmış, Bakanlığında Genel Müdürlük tedvir etmiş, üstelik kendisine tasma takma ümidi kaybedilmiş bir Türk diplomatını harcamak akıllarından hiç geçmez mi idi? Muhayyilemi uçurmak istediğim en uç nokta işte bu idi. Ancak ortada hiçbir ipucu olmadan bunu yapmak, uç noktaya değil, uçuruma uçmak olurdu. İşin anahtarını Hüseyin beyde arayabilirdim. Eğer o gün o, biraz anlayışlı, biraz samimi davransaydı, bazı şeyleri birlikte çözebilirdik, daha doğrusu ben, bazı şeyleri çözdüğümü sanırdım. Onun saplantısı buna imkan vermedi.

Anahtarı aramaya şuradan başlayacaktım: Opera Meydanında o beni dinlerken acaba konuyu ilk kez mi duyuyordu, yoksa evvelce öğrendiklerini, benim durumumu değerlendirmek için mi dikkatle dinliyordu. Bilginin gidiş yönünü, yani bunun, Hüseyin beyden mi Joyce'gillere, yoksa Joyce'gillerden mi Hüseyin beye gitmiş olduğunu öğrenmek bana yol gösterebilecekti. Fakat o, bildiklerini bilmez göstermeye başlayınca artık ben, onun ipiyle kuyuya inebilir miydim?

Sahte mülteci olayının ortaya çıkardığı bir acı tecelliye işaret etmeden geçmek istemiyorum: İstihbarat manevraları bazen, evladı babaya boğdurtacak şekilde ayarlanabiliyordu.

* * *

Biz bu Moskova gezisinden sonra, daha fazla bilgiye sahip olarak Hüseyin beyin hanesine dönebiliriz: Bildiğini kesin olarak bildiğim şeyleri bilmez görünmesinden sonra, benim ona bakışım değişmiş, ona güven duyabilmem sonsuza dek ertelenmişti. Chishov işini sonunda nasılsa anımsadı ama hep kendisine soru sorulan kişi olmaya devamdan rahatsızdı. Ömür boyu önüne getirilene soru sormuş biri olarak, bu onu yoruyordu. Uzun süre savunmada kalması beklenemedi, silkindi ve birden dizginleri ele geçirme gayretine girdi. Meslek yaşamının verdiği alışkanlıkla, en çok sormuş olduğu ve kendisine en mantıklı görünen soruyu sordu: "Niçin herkes iftira etmek için seni buluyor?" Sorunun anlamı açıktı, "suçlu olmasan yıldırım çeker miydin?" demek istiyordu. Soru kuvvetli görünüyordu ama benim sormak istediğim sorunun yanıtını da içeriyordu. Beni suçlu gördüğünü bun-

dan daha açık şekilde anlatamazdı. İnandığı kişiler, ona benim suçlu olduğumu söylemişler, o da onlara güvenmişti. Ama beyefendi, siz anket yapmıyordunuz, siz gerçeği aramak ve ortaya koymak durumunda bulunuyordunuz. Kanaat notuyla insanı sınıfta bırakamazdınız, işi sağlam terazide tartacaktınız ve işte siz bunu yapmadınız. Bana yolladığınız, makine ile yazılmış ve altına imzanızı dahi atmadığınız mektubu hatırlarsınız. Satırlar arasına sığdırdığınız ithamları ciddiye almamak benim en büyük hatam olmuştur. Fakat yazdığı yazının sorumluluğundan kaçanla konuşsaydım zaten nereye kadar gidebilirdim?

Şimdi ben onun evindeydim. Ben nasıl onu sorup yanıt bekliyorsam, ben de onu dinlemeli, sorularına yanıt vermeliydim, faulsuz oyun bunu gerektirirdi. Ama yanıt bir iki dakika içinde, birkaç cümle ile verilecek cinsten değildi. Ben bu yanıtı yazmak, daha önemlisi, inandırıcı kılmak için kitap yazmaya yıllar vermiştim, ama şimdi ona bir şeyler anlatmaya yine de gayret etmeliydim. Artık sizin de bildiğiniz şekilde düşüncelerimi toparlamaya çalışıp sözü Y.İ.S.'e, kısacası Amerikalılara getirince, onun için iş bitmişti, sözümü kesti, "öyleyse başka ne arıyorsun" dedi. Benim için de iş bitmişti, bilmecenin hal tarzı artık elimdeydi. Hüseyin bey, ilk sorusuyla beni suçlu gördüğünü belirtmişti. İkinci sorusuyla da Y.İ.S.'i işin içine itmişti. O da, Y.İ.S. (Yabancı İstihbarat Servisi) rebus'ünün mucidi Eymür gibi, Büdbükat'ın kaynağı olarak Amerika'yı göstermişti.

"Öyleyse başka ne arıyorsun" şeklindeki soru, birbirine tamamıyla ters düşen iki anlama gelebilirdi ama her ikisi de aynı kapıya çıkardı. Ya "başka ne arıyorsun, sana iftira edenler onlardı" demek istediğini ve iyi niyetle hareket ettiğini düşünebilirdiniz, ya da "Amerikalılar işi çözmüşler ve suçlu olarak seni bulmuşlar" şeklinde de soruyu yorumlayabilirdiniz. Her iki halde de, işin içinde Amerikan parmağının var olduğu şeklindeki itirafı reddedemezsiniz.

* * *

Bu garip dünyada yaptığımız gezi böylece sona erdi. Orada bulup okura sunduğumuz inciler dışında başka incilere de rastladık. Ancak bunların hepsini kullanmamıza gerek olmayacak. Vitrine son bir inci daha koyarak buradaki işimizi bitireceğiz.

60'ların ikinci yarısında, Lord Milross'un, benim meslek haya-

tumın durdurulduğunu, artık Büyükelçi olmam ihtimali kalmadığını, önüne gelene söylediğini duyuyorduk. Kahire'ye atandığımda da, geleceği izleyen bir falcı edasıyla, bir yanlışlık yapıldığını açıklıyordu. Kendi dışında oluşması gereken devlet sırlarını, Lord Cenapları, nasıl ve hangi sıfatla izleyebiliyordu? Çorbada tuzu bulunduğu muhakkak olan Hüseyin beyden, bu hususta bilgi alabilir, işi ona sorabilirdim, sordum. "Evet, senin stop ettirildiğini duymuştum" dedi. ("Stop ettirilme" deyimini onundur.) "Niçin o zaman bana gelmedin?" sorusunu da bana, işte bu arada yöneltmişti. Sorumluluğuna kendisinin de katıldığı bir işin vardıgı sonu —yani mesleğimin "stop ettirildiğini"— öğrenmiş, bunu hiçbir şey yapmadan seyretmiş, işin bu noktaya gelmesini önleyecek himmeti göstermemişti, ama acaba gösterebilmiş miydi? Sanmıyorum, çünkü iş onun bir hayli üstündeydi. Bu noktaya gelmiştik ama bir sürü soru hâlâ yanıtız karşımızda duruyordu: "Lord, haiz olduğu otorite ve bilgiyi nerede ve nasıl buluyordu? Otuz yılı aşkın bir süreden beri, bunca depreme rağmen onun bu kudretine neden toz konmuyordu? Onu bu devamlılığı sağlayan sihirli değnek acaba kimin elindeydi?"

* * *

1988 yılının ilk yarısında, emekliliğe geçişim sırasında yaşadığım olayları, duyduğum duyguları bir güncede toplamak istedim. Bu kez, Prag'daki son günlerimde yaptığım gibi, "gecikerek tutulmuş günce" yöntemini kullanmayacak, yaşamı yaşarken kaydedecektim. Ancak son günlerin baskısı ve olayların hızı bana bu işi başarma imkanı bırakmadı, günce kısa notlardan ibaret kaldı. Bu notlara baktığımda, yine de aralarında bana ilginç görünenler var. 8 ve 9 Şubat 1988 tarihlerindeki kayıtları, içinden birkaç sözcük çıkararak, buraya alıyorum:

8 Şubat 1988 pazartesi: "Bugün öğleden sonra Hüseyin beye, nam-ı diğer'a gittim. Yirmi yıl evvel nerede ise hâlâ orada. Önce gittiğime kızdım ama bu ziyareti yazılarımda değerlendirmem mümkün görünüyor."

9 Şubat 1988 salı: "Bugün gazetelerde Necdet Üruğ'un maruz kalmış olduğu iftira ile ilgili yazılar var. Beni ısırın sinek Paşa Hazretlerini de ısırmişa benziyor. Kendileri hakkında da anılarımda bir

şeyler yazmam kaçınılmaz oluyor. aracılığı ile kendisine ulaştırdığım sorunun yanıtı gelmedi."

Bunları yazdığım sırada, emekliliğimi henüz almamıştım. Bundan tam bir ay sonra 7 ve 8 Mart 1988 tarihinde, günceme geçirdiğim kayıtlar da şöyle:

7 Mart 1988 Pazartesi: "Bugünü yazarak geçirdim. "Logan Harekatı" bölümüne başladım. Üçüncü, dördüncü denemeden sonra biraz yoluna sokabildim."

8 Mart 1988 Salı: "Günü yine evde geçirdim ile görüştim. Necdet Ürug paşaya atfedilen teşebbüsün doğru olmadığını söyledim."

O günlerde ben artık emekliydim. İşlemlerin tamamlandığı tarih, bu kayıtların yazıldığı günlerin tam ortasına, 22 Şubat 1988 Pazartesi-ne rastlıyordu.

Yukarıdaki birkaç cümle o günlerimin adeta aynası olmuş. Hem yolumun rotasını, hem "çekirge"nin kafesini değiştirmemin nedenini açığa vuruyor. "Logan Harekatı", onbeş bölümlük bu kitabın sekizinci bölümüdür. Demek ki, kitabın yarısından fazlasını emekliliğimden sonra yazmışım. Aslında çoğunu yazmıştım ama bunların yerlerini geniş ölçüde değiştirme ve yeni şeyler eklemek zorunda kaldım. Böylece 1988 yazında bitirmeyi umduğum kitabı bir yıllık gecikmeyle tamamladım ve bu arada Büdbükat eylemleri ile ilgili yeni gözlemlerimi de kattım.

Bu bir aylık süre içinde, iki kez Ankara'ya gidip geldim, emeklilik işlerini bitirdim. 4 Mart'ı 5'e bağlayan gece, kırk yıllık bir macerayı geride bırakıp İstanbul'a dönerken, iki katlı otobüsün üst katında ve en önündeydim. İnsan orada, diğer yolculardan kopmuş ve uçuyormuş gibi oluyor. Mehtaplı bir havada, ovalarda kaybolmuş, fakat dağlarda, tepelerde ve bilhassa çam ağaçları üzerinde kalmış karların ortasında, düş aleminde gibiydim. Gece kar yağmadı ama, bir ara, birkaç damla cama çarpıp eridi.

* * *

Bu İstanbul'a dönüşün, Ankara'ya gidişini, 29 Şubat 1988 günü, mavi trenle yapmıştım. O gün güneş trene öyle yansıyor ki, perdeyi kapatmak ve görüntüden kopmak zorunda kalmıştım. Bundan bir gece

önce de, evde, Özal'ı dinlemiştim. "İcraatın İçinden" ya da "Gelişen Türkiye" programlarından biriydi. Vatandaşın göremediğini ya da görmekte zorluk çektiğini, Başbakanı ona gösteriyor, işin inceliğini anlatıyordu. Bu, onun hakkıydı ama araya benim anlamakta zorluk çektiğim şeyler de sıkışıyordu. O akşamki konuşmada da böyle bir şey vardı: Mısır'dan yeni dönmüş olan Özal, o ülkeyle ticaretimiz hakkında bilgi veriyor, başarısını sunuyordu. Ben Kahire'den ayrılalı dört yıl kadar olmuştu, son rakamları bilmiyordum. O, yardımcı oldu, ben de bunu öğrendim: Özal, Mısır'la ticaret hacminin 150 milyon dolara vardığını söylüyordu. Benim bildiğim eski rakamlara göre, bu bir ilerleme olmadığından, acaba ticareti yerinde saydırmayı ya da hızı kesmiş olmayı başarı mı sayıyordu? Benim Kahire'de bulunduğum 1980-1984 yılları arasındaki dört yıl zarfında, bu rakamlar yedi buçuk misli artmış, 20 milyon dolardan 150 milyon dolara çıkmıştı. Demek ondan sonraki dört yıl zarfında, rakamlar ilerleme kaydetmemişti. Oysa 1982 Aralık ayında, Odalar ve Borsalar Birliği tarafından, Kahire'de tertiplenen Türk haftasına katılan sorumlular, söz birliği etmişlercesine, ticaret hacminin kısa zamanda bir milyar dolara çıkacağını söylüyorlardı. Ancak bunun olabilmesi için, Mısır'la ticari ve siyasi ilişkilerini ön planda tutanların, ABD, İngiltere, Fransa, F.Almanya ve İsrail'in anlayış göstermeleri gerektiğini hiç düşünmüyorlardı. Kurtların kendiliklerinden kuzu bırakacaklarını sanıyorlardı. Oysa Mısır, o kurtlar için, Freidman'laştırılmış en mükemmel pazarlardan biriydi.

Türkiye-Mısır ilişkileri, uzun yıllardan beri, Büdbükat çemberi içinde tutulmak istenmiştir. Bunun bazı parlak örnekleri, yukarıda bahsettiğim Türk Haftası sırasında verilmiştir. Ben kitabında, bu haftadan nasıl olsa söz edecektim. Özal'ın dedikleri, yazacaklarıma yeni boyut ekledi. Bunun için gelecek bölümü bekleyelim.

* * *

Emekliliğimden sonra da, Büdbükat uygulamalarını, Logan Harekatını izlemeye devam ettim, ilgimi kesemezdim. Bunu yapmam, ülkemin geleceği ile bağımlı koparmam demek olurdu. "Büdbükat" ve "Logan Harekâtı" deyimleri arasındaki farka biraz daha açıklık getirmek, bunlar okul programlarına alınmış olsa, hangi derslerde okutulurdu, bu husustaki düşüncemi söylemek istiyorum: "Büdbükat" ulus-

lararası ilişkilerde, alanı gittikçe yaygınlaşmakta olan bir uygulamadır. Bu, sömürgeciliğin çağdaşlaşması demek olduğuna göre, Devletler Hukuku derslerindé, bu konudan hemen sonra yer alabilir. "Logan Harekâtı" ise, Büdbükat'ın başarısı için yürütölen Harekâtta sadece biridir. "Siyasi Tarih" derslerinde okutulabilir. Bir benzetme yaparsak, "Amritsar olayı"nın, "Sömürgecilik Tarihi"nde yeri ne idiye, "Logan Harekâtı"nın, "Büdbükat Tarihi" içindeki yeri o olabilir.) Bu çeşit işlerin yöneticileri, kendilerini öylesine güvence içinde ve dokunulmazlığa erişmiş hissediyorlardı ki, niyet ve gayelerini açığa vuran açıklamalar yapmaktan çekinmiyorlardı ya da kendi yeteneklerine öylesine inanmışlardı ki, kendilerinin anlayabildiklerini başkaları anlayamaz sanıyorlardı. Söyledikleri, ülkenin geleceğini etkileyici nitelikte olmasayda, eğlendirici bile sayılabilirdi ama ne yazık ki, bunlar çok sayıda endişe verici öge içeriyordu. Şimdi "çağın üç adamı"nın, gönlümüzü hoş etmek için bize sundukları çiçeklerden söz edeceğim:

Birinci çiçek Cengiz İsrail'den: 24 Temmuz 1989 tarihli "Güneş" gazetesinde, Sedat Yazıcıoğlu imzası ile yazılmış yazıda okuduğumuza göre, İsrail, Türkiye'de herhangi bir akrabasının olmaması nedeniyle işadamlarının, milletvekillerinin kendisine ulaşamadıklarını ve iş yaptıramadıklarını söylüyor. (Özal acaba buna ne diyor? İş böylesine mi dal budak salmış bulunuyor?) "Büyük isim olduğunu" söyleyen İsrail, "Türkiye'de milletvekillerinin kendisini tanımalarının ise cahilliklerinden ileri geldiğini" öne sürüyor. (Bunu yorumlamak bana düşmüyor, çünkü onu tanımakta ben de aynı oranda cahilim.) Konumuz İsrail'in kendisi olsaydı, "beni dünya tanıyor, bu alanda kendime rakip tanımıyorum" şeklindeki sözleri ve çift pasaportlu olmanın faziletleri hakkındaki kerameti ile de ilgilenir ve iyi vakit geçirebilirdik. Oysa o da, bir zamanlar, "Hayali İhracat Uzmanı" Bülent Öztürkmen'in bulunduğu yerde, Özal'ın kanadı altında duruyor, o da Öztürkmen gibi, kartına "Başbakanlık Danışmanı" sıfatını yazmak hakkına sahip bulunuyor. Aslında Başbakanın kendisi, milletvekillerinin Cumhurbaşkanlığı seçiminde, yerlerini korumayı düşünerek oy vereceklerini ifade etmesinden sonra, Danışmanının "Cehalet Teorisi"ni açıklaması yadırganacak bir şey değil. İlginç olan, Cumhurbaşkanlığı seçimi arefesinde, bu zatın velinimetine getirdiği desteğin acayipliğidir.

İkinci çiçek Eymür'den: Onun şu günlerde ortalıkta dolaşması, konuşması pek beklenmiyor ama o yine de, perde arkasından gül ata-

madan edemiyor: 1989 yılının ilk gününde, basına açıklamalarda bulunuyor ve mesleğinde "dosya açma ve kapama" yöntemi ya da mantığı üzerinde fikirler beyan ediyor. Ona göre, bir dosya açılırsa, bir kanıt bulunana kadar açık kalırmış. Ortada bir şey yoksa, olmayanın kanıtı nerede bulunacak? Mezara girene kadar adamın peşinde mi koşulacak? Bırakın hep kortejle dolaşacak zavallının halini, devletin bunca parası, bunca insan emeği hayalet kovalamak için mi harcanacak? Şimdi gelelim bu mantığın doğal sonucuna: Devleti zahmet ve masraftan kurtarmak için kanıt yaratılacak ve böylece dosya da kapanacak. Bu bazı Amerikan filmlerinde, kötü şeriflerin yaptıklarına benzemiyor mu?

Üçüncüsü tek çiçek de değil, bir buket, kimden dersiniz, Kahveci'den: Zati Sungur'u gölgede bırakıncasına, her gün şapkasından değişik bir yaratık çıkaran Kahveci'miz, bu kez oradan, buket halinde üç çeşit yobaz çıkarmış. Onun yaptığı tasnife göre, ülkemizde yobazlar üç sınıfa ayırmış: Solcu yobazlar, dinci yobazlar, bir de Atatürkçü yobazlar. Şimdi biz, "Atatürkçü yobazlar", bunu dinlemekle mi yetineceğiz, hiç bir şey demeyecek miyiz?

Şapkadan çıkmış bu yobazları bir de biz ele alalım ve bunları kendi terazimizde tartalım: "Solcu yobaz" tanımına itiraz için bir neden görmüyorum, büyük bir ihtimalle ben de onun gibi düşünüyorum. Eğer bir insan, at gözlüğü takıp Marx'ın, Lenin'in veya benzerlerinin yolundan başka bir şey göremez hale gelirse, yaşamın çeşitli problemleri karşısında alternatif aramaksızın hep aynı yöne seğirtirse, tabiidir ki, yobaz vasfına hak kazanır.

"Dinci yobaz" ayırımına gelince, bu, "solcu yobaz"ın karşılığı olmuyor ki. Sağda yobazlık tekeli "dinci yobaz"larda mıdır? Diyeceksiniz ki, parayı İsviçre'ye gönderdi mi, Dior'dan giyindi mi, bir de Dom Perignon içti mi, yobazlığı mı kalır insanın? Acaba bunlar yobazlığı ifna eden şerbet mi içiyorlar? Peki, sağcılar arasında, at gözlüğü takıp sadece Friedman'ın, petrolcuların, masonların, CIA'nin peşinde gidenleri, enflasyon lobiciliği edenleri hangi sınıfa sokacağız? Allah'a tapanlara tekme atacağız da, paraya tapanlara şapka mı çıkaracağız?

"Atatürkçü yobaz" deyimi ise, bunu diyenin niyetini açığa vurur nitelikte. Bunu diyenin zekasından, bilgisinden şüphe etseydim, "Atatürkçülüğün akılcılık olduğunu anlayamamış" diyebilirdim. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen Atatürk'ü izleyenleri yobaz saymakla kafa karmaşasına düştüğünü söyleyebilirdim. Böyle olmadığına göre,

işin nedenini başka yerde aramamız lazım. Kahveci kesinlikle bunları bilmeyen, bilmeyecek kişi değildir. Öyleyse böyle konuşması ne anlama gelir? Acaba bu tutum Büdbükatçılıkla mı ilgilidir? Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün, Büdbükütçülüğün karşısında olduğunu, hiç kuşkusuz, o da herkes kadar bilir. Milli Mücadele sırasında, bazı aydınlar, karanlıkta manda aramışlardır. Acaba hâlâ aramızda, manda yakalamaya çalışanlar mı vardır? Biz Kahveci ile aynı safta olsaydık —ki bu mümkün değil, Sadık Özben'in deyimıyla, biz onunla ayrı filmlerdeyiz— ben onun kulağına fısıldar, "aman oğlum, ne yapıyorsun, bizim şu Logan Harekâtının planını açığa vuruyorsun" derdim.

Acaba Atatürkçüler de hiç yobazlaşmazlar mı? Her fikir, akılcılıktan fanaüklüğe kaydığında nasıl yobazlığa dönüşebilirse, burada da aynı şey olabilir. Türkiyemizde kendilerini Atatürkçü sananlar, televizyona, Boğaz Köprüsüne karşı çıkmışlardır. Ben onlara "Atatürkçü yobazlar" yerine, "Atatürk kuşağının yobazlaşanları" demeyi yeğlerim. Bu konuda, benden çok daha fazla bilgi sahibi kişiler olduğunu da biliyorum ve Kahveci'ye, yolu Washington'a düştüğünde, —yolunun oraya düşeceğinden şüphe edilebilir mi?— Karaosmanoğlu'ndan en kapsamlı, en ayrıntılı bilgiyi almasını öneririm.

Bir noktada, Kahveci'ye hak verdiğimi itiraf edeceğim: Milletimizin, ülkemizin bekası ile ilgili konularda tartışmaya açık değiliz, bu noktada gerçekten yobazlaşabiliriz.

KRALLAR VADİSİ

Feriâl'e bir akşamüstü, "şu anda araçtan üç bininci asker indi" dediğimi anımsarım. Kopmuş bir filmin ekrana yansımaları gibi, askerlerin araçtan inmeleri, oldukça uzun süre kafamda devam etti durdu. Yaşadığım olayı tüm ayrıntıları ile belleğime almıştım, kafam başka şeyle meşgul olmadığı zaman bunu tekrar tekrar seyrediyordum. Belleğimin yaptığı bir iki azizlik de vardı. Çölün ortasında, Afrika güneşi altında üniformaların koyu renk olmadığını ben de biliyordum ama belleğim renk değişikliği yapmayı uygun görmüş, bunları koyulaştırmıştı. Onları adeta zebani kılığına sokmuştu. Sonra inişler yavaşladı, askerlerin sayısı üç bin yüze ulaşmadı, artık ben de, askerler de huzura kavuşmuştuk.

Cehennem çemberi, 6 Ekim 1981 günü, öğle saatlerinde, ilk askerin, adı Halit İstanbullu ya da İslamboli olan teğmenin araçtan inmesi ile harekete geçti. Her şey gözümün önünde, elli metreyi aşmayan bir mesafe içinde başlayıp bitti. Sonradan oraya birkaç kez gittim, daha doğrusu götürüldüm. Ülkeye gelen hemen herkes orayı görmek istiyordu, olayın yaşandığı yer, kentin ziyaret mahallerinden biri

olmuştı. Görünüşe göre bu, sonsuza dek sürüp gidecekti. Oraya bir kaçkez gitmiş olmam, trajedinin oynandığı sahnenin krokisini net şekilde kafama çizmiştir. Benim mesafeleri gözle ölçme yeteneğim pek parlak değildir ama başkalarının yaptığı tahminlerin ortalamasını aldığımda, bulunduğum yerle, aracın durduğu yer arasını, kırk elli metreden fazlaya çıkaramıyorum. Hedef ise, bu mesafenin tam ortasında olduğundan, o merkez alınarak çizilecek tehlike halkasının neresinde durduğum tahmin edilebilir. (Tehlike halkasının hedef etrafında bu şekilde çizilmesi doğal görünüyor ama askerlerden biri, karşımıza geçip üzerimize ateş ettiğinden, aslında biz de, diğer bir halkanın merkezi halindeydik.)

Resmigeçit o ana kadar, bölgede az rastlanır bir intizam içinde geçmişti. O kadar ki, bize verilmiş programa göre, saatimizi ayarlayabilirdik. Askerler kılıç gibi düz hat halinde geçiyorlar, paraşütçüler hep aynı noktaya iniyorlardı. Yerel koşulları bilenler için bu, çok büyük bir başarı sayılabilirdi. Bununla beraber, hiç arıza olmamış da değildi. Olaydan kısa süre önce, tam şeref tribününün önünde, iki motosiklet birden tekleyince, bizim meslekte hiç eksik olmayan "hata avcıları" tebessüm etmişler, birbirlerine bakıp göz kırpmışlardı. Ama kim ne derse desin, "Reis"in, ordusuna getirdiği disiplin, her takdirin üstündeydi.

Bulunduğumuz yer amfi şeklinde olduğundan, ben oturduğum yerden, "Reis"i sağ grisenin gayet iyi görüyor, hemen her hareketini izleyebiliyordum. Biraz abartmama izin verirseniz, elinde tutacağı bir gazetenin başlığını okuyabilirdim diyeceğim. O noktada oluşum, aslında bir rastlantı değildi. Meslekte hiç bırakmadığım bir adetim vardı, törenlere hemen her zaman erken giderdim. Erken gelenlere maddalya verilseydi güzel bir koleksiyonum olurdu. Bunun yararını gördüğümü de söyleyebilirim, törenin her anını yaşayabiliyor, daha fazla kişiyle konuşabiliyordum. O gün yine, aynı şekilde, tören yerine, yüzü aşkın temsilciliğin bulunduğu bu yerde, ilk on içinde ulaştım. Önce en ön sıraya oturayım dedim, fakat görüş açısını beğenmedim, Enver Sedat'ın oturacağı yer, geçit alanını kısmen örtüyordu. Gerilere gittim, oradan şeref tribününü iyi göremeyeceğimi hissettim. Nihayet, henüz kalabalık olmayışın verdiği rahatlıkla, her tarafın en iyi görülebildiği yere yerleştim.

Tören başladığında, sağımda Fransa, solumda Bolivya Büyükelçi-

leri vardı. Tam önümdeki iskemlelerde Çin ve Belçika Büyükelçileri, tam arkamdakinde Küba Büyükelçisi oturuyorlardı. Büyükelçilerden ölen olmadı ama en ağır yaralananlar, Belçika ve Küba Büyükelçileri oldular. Eşi Alman olan Belçika Büyükelçisi Federal Almanya'da, Küba Büyükelçisi de Demokratik Almanya'da uzun süre tedavi gördüler. Daha sonra Kahire'ye sadece, veda için geldiler.

* * *

Cumhurbaşkanı ile erkânının, tören alanına gelişleri gayet görkemli oldu. Sedat önce, karşımızda duran, ehram şeklindeki "Meçhul Asker" anıtına, İsrail'e karşı savaşlarda ölenler anısına bir çelenk koydu. -O gün, İsrail'e karşı kazanılan zaferin sekizinci yıldönümü kutlanıyordu-. Sedat'ın ehrama, sağında yardımcısı Hüsnü Mübarek, solunda Savunma Bakanı Mareşal Abdülhalim Abu Gazala, arkasında Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları olduğu halde, gayet düzenli şekilde gidip gelişi göz doldurdu. Daha sonra yerine oturdu, piposunu içerek, etrafındakilerle söyleşerek resmi geçidi seyre başladı.

Aradan iki buçuk saat kadar bir zaman geçmişti ki, birden yeri göğü titreten bir ses duyuldu. Oturduğumuz tribünün arkasından gelen uçaklar, ses duvarını aşarak, arkalarında çeşitli renkte duman bırakarak ve çok alçaktan uçarak üzerimizden geçiyordu. Bu ses olağanüstü bir heyecan yarattı, o anda yanımıza bir uçak düşmüş olsa duyulacak heyecan bundan fazla olamazdı. Törenlerde uyulması gereken güvenlik önlemleri fazlası ile ihlal edilmişti. Bu anda baktığım Sedat, yanındakilere bir şey söylüyor gibi geldi bana, pilotları ile iftihar mı ediyordu, yoksa onları eleştiriyor muydu, tabii bilemeyiz. Bugün bildiğimiz, o andan itibaren yaşamının son beş dakikasına girdiği idi.

Jetlerin bu gürültülü uçuşu yapmakta oldukları sırada, arka tarafında askerlerin karşılıklı oturduğu, top çeken kamyonlar üç sıra halinde geçmekteydi. Birden, bu sıralardan birinin en arkasında ve tribün tarafında olanı durdu. Biraz önce, teklemiş olan motosikletler gibi, bunun da arıza yaptığı izlenimi edinildi, daha doğrusu bu izlenimi ben edindim. Sonra kamyon harekete geçti, fakat ileri gideceği yerde bir kaç metre geri gitti, sanki savaş pozisyonu alıyordu.

Derken, şoförün yanındaki yerden, Halit İslamboli, tarihin yönünü değiştirmek üzere indi ve aracın gerisine doğru birkaç adım yürüdü.

Her halde yandaşlarına hareket işareti veriyordu. Sonra tribüne dönüp Sedat'ın üstüne doğru, fazla hızlı olmayan bir tempoyla, hatta sallana sallana koşmaya başladı ve göğsünden top gibi bir şey çıkardı. Sonradan el bombası olduğu anlaşılan bu nesneyi ben, bildiğimiz üstü pürüzlü el bombasına benzetemedim. Bu, pürüzsüz, alüminyum renginde pırıl pırıl parlayan bir top gibiydi ve eğer katil isteseydi, bunu gayet kolaylıkla tribünün içine fırlatabilir, facia kurbanlarının sayısını ikiye, üçe katlayabilirdi.

Ben bulunduğum yerden, Sedat'la İslamboli'yi aynı görüş açısı içine sığdırabiliyordum, başımı sağa sola çevirmem gerekmiyordu. Törenin arasına, çiçek, bayrak sunma gibi, "Reis'e şempati tezahürleri serpiştirilmişti. Sedat da, kendisine yönelik bu koşuşu, bunlardan biri sanmış olmalı ki, piposunu dikkatle önüne bıraktı, ayağa kalktı ceke-tini düzeltti, hazırol durumu aldı, katiller için mükemmel bir hedef oluşturmuştu. O anda tek bir silah sesi işitildi. (Doğrusunu isterseniz, o gürültü içinde ben bu sesi işitmedim, işitenlerden işittim.) Araçtaki keskin nisancının öldürücü kurşunu Sedat'ı bulmuştu. (İsabet yeri alın ya da gırtlak olarak rivayet olundu.) Aynı anda, İslamboli, elindeki bombayı, önüne gelmiş olduğu tribünün içine değil, önüne atıp geriye doğru koşmaya başladı.

İslamboli geriye doğru koşarken, ellerinde iri siyah silah bulunan adamlar araçtan inmeye, tribüne ilerlemeye başladılar ve ters yönden gelen komutanlarının yanından geçtiler. İslamboli de araca varıp o da bir silah aldı ve yandaşlarına katıldı. Sonradan bunların dört kişi oldukları anlaşıldı. Bir facianın oluşmakta olduğu artık belliydi, fakat işin kapsamını, saldıranların sayısını anlamaya imkan yoktu.

Olay, korkuya dahi vakit bırakmayan bir hızla geliyordu. Merak duygumun etkisiyle olanlara bakıyor, heyecan duymaksızın, adeta bir filmin çekilişini seyrediyordum. Hedefin Enver Sedat olduğu belliydi, kıvılcımın biz diplomatların bulunduğu yere sıçrayacağı aklımın ucundan geçmiyordu. Birden amfiye uzanan merdivenin başında, bir fotoğrafçının ayağı takılmış gibi düştüğünü gördüm. Ertesi gün bunun Sedat'ın özel fotoğrafçısı olduğunu öğrenecektim.

Sonra olaylar öyle bir hız ve dehşet kazandı ki, bu kadar çok şeyin, bu kadar az zamana sığabileceğini, beynin bunları bu kadar süratle, bu kadar net şekilde kayda geçireceğini o günü yaşamam öğrenemezdim. Etrafta uçuşan kurşunları gözün saptayabileceğini hele

hiç bilemezdim. Tek kurşunun, kurşuna hedef olan tarafından görülebilmesi herhalde mümkün değil, önünüzde soldan sağa kaymakta olan kurşunları, havayı delerken, arkalarında bıraktıkları izle birlikte görebilmek pekâlâ mümkün. Belki buna inanmakta zorluk çekeceksiniz ama yakınımnda patlayan bir el bombasının çıkardığı ışığı ve dağıttığı parçaları gördüğümü söylersem umarım şaşırmazsınız. Bu el bombası amfinin yanında ve aşağıda patladığından bizim bölümdeki etkisi az oldu. Sonradan öğrendik, kayıp sayısını artıran, fırlatılan bir iki el bombasıymış.

* * *

Ben fotoğrafçının devrilişinden biraz sonra, önümdeki Çin Büyükelçisinin, bir transatlantik görkemi içinde yavaş yavaş yana yattığını gördüm. (Meğer bu bir vurulma değil, yere yatmaya çalışmaymış) Bizim bölüm, insanlarla iskemlelerin üstüste yığılmasıyla, ehram şekli almaya başlamıştı. Çok kişinin yere yatmış olmasına rağmen ben, bana kaçırılmaz gelen görüntüyü, bir süre daha ayakta izlemeye devam ettim. Huzur ve temkin heykeli izlenimi veren Çin Büyükelçisinin önümden eksilmesi beni sipersiz etmişti, yaşamakta olduğumuz olayla biraz daha içiçeydim.

İlk yere yatma gayretimde, önüme uzanmış olan sakallı Bolivya Büyükelçisi ile iskemlesi yüzünden sıgacak yer bulamadım. O gün ilk kez orada tanıdığım, o sıralardaki Türk-Fransız ilişkilerinin durumu yüzünden birbirimize uzak durur gibi olduğumuz yeni Fransa Büyükelçisi Cuvelier, büyük merakı olduğunu.sonradan öğreneceğim fotoğrafçılığına devam edip duruyordu, fakat önünde olanlarla değil, uçaklarla ilgileniyordu. Benim belleğime aldığım manzaraların çoğunu o, kameserasından kaçırmıştı. Önünde boş yer olduğunu görünce hemen beline sarılıp onu yere yatırdım, ben de üzerine yattım. Tabii ben bunu, kimsenin değil, sadece kendi hayatımı kurtarmak için yapmışım ama, çok kibar bir insan olduğunu sonradan öğreneceğim Fransa Büyükelçisi, "beni yere devirmenize birden çok şaştım ama şimdi, hayatımı kurtardığınızı kabul edebilirim" diyecekti.

Dante'nin cehennemindekilere benzer şekilde kaynayıp duruşumuz, deprem sarsıntısından daha fazla sürdü ama bunu, alıştığımız zaman ölçüsüne vurduğumuzda, iş çabuk bitti diyebiliriz. Sonra kısa

süren bir sessizlik oldu. Biraz doğrulup etrafıma baktığımda, uzakta, birkaç güvenlik görevlisi iri yarı bir adamı kovalıyordu.

* * *

Söz sırası gelmişken, o gün gözlenen ve bildiğimiz doğa yasaları ile izahı mümkün olmayan bir olayı anlatayım:

Resmigeçit başlarken, karşımızdaki ehramın arkasında, göremediğimiz bir yerden, havai fişek atılır gibi, havaya sekiz adet füze fırlatıldı. Bunlar havada dağıldı, dördünden Mısır bayrağı, dördünden de üzerinde Enver Sedat'ın yüzü bulunan, renk ağırlığı yeşil olan bayraklar çıktı. Bunlar uçlarına kurşun bağlanmış ipler sayesinde, havada muntazam şekilde dalgalanmaya ve halktan alkış toplamaya başladılar.

Ehramın bize bakan cephesinin iki yanında dörder bayrak direği vardı. Bunların ehrama yakın olan ikisine Mısır bayrağı, diğerlerine Silahlı Kuvvetler bayrakları çekilmişti. Havada uçan Sedat bayraklarından biri döndü dolaştı, ehramın bize göre sol yanında, resmigeçidin geliş yönündeki direkte dalgalanan Mısır bayrağına sarıldı. Sarı ipler direğe iyice dolanınca iki bayrak birlikte dalgalanır hale geldi. Bu beklenemeyecek bir şeydi, bir yüzyıl boyu, her saat başı, bu şekilde bayrak fırlatılsa, tek atışta gerçekleşen bu kucaklaşma her halde tekrarlanamazdı. Bu manzara halk arasında coşku yarattı. Allah'ın, Millet ile "Reis"i arasındaki yakınlığı kanıtladığına inanıldı.

Zaman ilerledikçe, Sedat'ın resmini taşıyan bayrağın orada durması zorlaşıyor, bayrak yavaş yavaş aşağı kayıyordu. Uzun süre buna kimse aldırmadı. Fakat bayrak orta noktayı geçip toprağa yaklaşıncı görüntü tatsızlaştı. Kimse de gidip bunu oradan almayı akıl etmiyordu. Çok kişi gibi, Sedat'ın kendisi de artık onu görmez olmuştu. Toprağa dokunur hale geldiğinde, bayrak birden, tam Sedat'ın boğazına isabet eden orta yerden ikiye ayrıldı. İslamboli'nin araçtan inmesine çeyrek saat ya vardı ya da yoktu.

* * *

Kısa süren ölüm sessizliğini yeniden bir kaynaşma izledi. Kimi alanı terke çalışıyor, kimi Sedat'ın bulunduğu noktaya koşuyor, kimi şaşkın halde ortalıkta dolaşıyor, bazıları da yerde hareketsiz yatıyordu.

Kurşun isabetinin ilk anda farkedilemeyeceği şeklinde kafamda yer etmiş bir düşünce, üstümü başımı gözden geçirmeme neden oldu. Toza bulanmış olma dışında bir arıza bulamayınca işi belasız atlattığımı anladım.

Resmigeçit devam edemeyeceğine göre, artık burada durmamın anlamı kalmamıştı ama acaba hangi yöne gidecektim, aşağı mı inecektim, yukarı mı dönecektim? Aşağı inmek, Sedat'ın bulunduğu yere gitmek, orada birikmiş kalabalığa karışmak demekti. Oraya gitsem, kalabalığı artırmaktan başka ne yapabilir, ne öğrenebilirdim? Yukarı çıkmak ise, amfinin üst katından alana inen merdiven yolu ile, taşıtların bulunduğu yere yönelmek demek olacaktı. Oradan Büyükelçiliğe gidip hemen Bakanlığım ile irtibat kurabilirdim. Etrafa bakarak karar vermeye çalışırken birinin kolumu tuttuğunu hissettim. Bu, Mısır radyo idaresinde, spiker ve tercüman olarak çalışan dostumuz Ahmet beydi, beni ikaza gelmişti. Heyecanlı sayılacak bir sesle, "Aman Büyükelçim, buradan hemen gidin, bundan sonra ne olacağı hiç belli olmaz" dedi. Karşımızda da her an yeni bir faciaya dönüşebilecek bir görüntü belirmişti. Karışıklığın ilerlemesini durdurduğu araçlarda disiplin kaybolmuşa benziyordu, bunlardan askerler iniyor, dağınık şekilde etrafı seyreliyorlardı. Üniformalı biri yanlarına gelse, bizi gösterip "yürüyün şunların üzerine" dese, bunları kim durdurabilirdi? Hareketin kapsamı neydi, darbe mi yapılmıştı, bir iç savaş mı başlamıştı, devlet binaları işgal mi edilmişti? Bunları bilebilmek için hemen Büyükelçiliğe dönmeliydim. Bulduğum yer de zaten hemen hemen boşalmıştı.

Yukarı çıkarken Avustralya Maslahatgüzarını, gömleği kanlar içinde, kollarına girilmiş götürülürken, bir askeri görevliyi yerde, hareketsiz yatarken gördüm. Arkadaki alana indiğimde önümden, altı kişi tarafından taşınan, üstü örtülmüş, fakat ayağındaki çizmeler örtü dışında kalmış biri geçirildi. Önce kim olduğunu tahmin edemedim, fakat orada duran helikoptere alınıp helikopter de hemen hareket edince bunun Enver Sedat olduğunu anladım.

Bizim şoför Emin, kalabalıktan sıyrılmakta özel yetenek sahibiydi, bu konudaki uzmanlığını o gün fazlasıyla gösterdi. Esas çıkış yolunu araçlar ve kalabalık tıkamıştı. Birden Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Âli'nin bir ciplle önümüzden geçtiğini gördük. Kendisi de General olan Bakan, koruma altına mı alınmıştı, yoksa tevkif mi edilmişti, bilemezdik ama onu izledik. Arkamıza bir iki araç daha katılınca, dört beş

araçlık bir konvoy halinde, oldukça hızlı bir şekilde, resmigeçit yolunda bekleyen ve gayet iri füze taşıyan vasıtaların arasına daldık. Bu bölgeden çıkınca da dağıldık. Dar sokaklardan geçerken, hemen herkesin evinden çıkmış olduğunu, ne olup bittiğini, etrafa sorduğunu görüyorduk. Televizyonda silahların patlaması işitilmiş, sonra yayın kesilmişti, herkes merak içindeydi. Biz de, el hareketleri ile, bize bir şey mi sormak istediğini, yoksa bizi tehdit mi ettiğini bilemediğimiz insanların niyetini anlamak için duracak değildik.

Büyükelçiliği büyük bir sessizlik ve sükunet içinde buldum. Olay işitilmiş, herkes televizyon başında birikmişti ama kimsenin aklına —bu gayet doğal— ateşin diplomatlar üzerine atlayacağı gelmemişti. Ben gelene kadar, tehlikede olabileceğimi hiç düşünmemiş olan Feriâl, beni toz toprak içinde, sarı benizle görüp "bizi taradılar" dediğimi işitince heyecanlandı ama o da heyecanlanma safhasını kolayca atlattı. Bakanlıkla hemen temas kurdum, bu arada telefonla beni arayan TRT'nin sorduğu soruları yanıtladım.

* * *

Saat iki buçuk dahi değildi, Sedat'ın bulunduğu hastaneden telefon edildi, bir dost "büyük adam öldü" dedi, BBC dahi henüz bu haberi vermemişti. İhtiyat kaydı ile kapalı mesajla bunu derhal Ankara'ya bildirdim. (Resmi açıklama bundan dört beş saat sonra yapılmıştır.) Bütün basın içinde sadece "Yankı" ile "Outlook" dergileri, benim telaştan bir türlü ölüm haberini veremediğimi yazdılar. Haberi kapalı verdiğimden, bu nokta gazetecilerin gördüğü açık metinlerde eksik kalmış olabilir. Bu dergileri mazur görmem için neden var. Bunu kendiliklerinden değil, Bakanlıktan verilen bilgiye göre yazmış olmalılar. Hepimiz insanız, bazen yüzlerce kilometre uzakta olanlarla ilgili tahminlerimizi gerçek sanıp yanılabilmekteyiz.

* * *

İki hafta sonra cenaze töreni yapıldı. Batulılar bu törene en yüksek düzeyde katıldılar. Amerika Birleşik Devletleri, üç eski Başkan Nixon, Ford ve Carter tarafından temsil edildi. Bu anlaşılır bir şeydi: Ölümü önemsemezcesine yanlarında yer alıp tarihi ve Orta Doğu'daki dengeyi

değiştirmiş ve kaçınılmaz sonuca ulaşmış bir insana borçlarını ödüyordular.

Biz törende, büyükelçi düzeyinde temsil edildik. Oysa Nasır'ın cenaze törenine, Demirel zamanında, Başbakan düzeyinde katılmıştık. Bu bana biraz acı geldi. Sedat'ın Türkiye hakkındaki duygu ve düşüncelerini yakından biliyordum. Bu duygu ve düşüncelerin, Nasır'inki ile en ufak bir benzerliği yoktu. İmtatnamemi sunma töreninden sonra bana, daha çocukluğunda, aile evinin duvarında, kralın değil, Atatürk'ün resmi bulunduğunu söylemişti. Türkiye'ye hayran olan babası çocuklarına Türk vatanseverlerinin adlarını takardı, bu arada ona da Enver Paşa'nın adı isabet etmişti.

O yıl Atatürk'ün yüzüncü doğum yıldönümü yapılıyor, bazı ülkeler bunun için pul basıyordu. Bu konuyu Ankara'dayken yakından izlemiştim. Cumhurbaşkanı Heuss'ün Türkiye'yi ziyareti sırasında dahi pul basmış olmamıza rağmen, Federal Almanya, pul basma hususunda açıkladığı niyetinden, AET'deki ortaklarını izleyerek, vazgeçmişti. (AET' ülkelerinden biri dahi pul basmamış, olumsuz kararı ortak aldıkları izlenimini vermişlerdi.) Oysa biz, altı yıl sonra, onların Cumhurbaşkanı'ndan, Atatürk Barış Ödülünü esirgememiştik. Bizim kendisine bu kadar cömertçe davrandığımız insanın, ödülü alırken nasıl konuştuğunu, adeta mazeret aradığını, tarih, gazeteleri gözden geçirerek değerlendirecekti. Bizi yerli yersiz eleştirmek, vicdanlarına yapılmış günahları, bizim leğenimizde temizlemek birileri için huy haline gelmişti.

İşte bizim kendimize en yakın saydıklarımızın bu şekilde hareket etmekte oldukları bir sırada, Sedat bu yıldönümü kutlamak için pul bastırmıştı. O tarihlerde, Kahire'de, bir sergi açmış olan değerli ressamımız Rahmi Pehlivanlı'nın sergisini ziyaret etmiş, onun dergi kapağı olmuş en güzel Atatürk tablosunu satın almıştı. Her vesileyle Türklere ve Atatürk'e saygısını kanıtlamış bu insanın cenazesine bir Bakan göndermeye gerek görmemiştik.

Bunu söylerken Hükümetin kararını eleştirmek istemiyorum. Her halde alınan kararın da geçerli nedenleri vardı. Ben sadece bunu kaderin talihsiz bir tecellisi olarak kaydediyorum.

Aslında biz, yabancı devlet adamlarının cenaze törenlerine katılmada gelenek kurabilmiş, tutarlılık sağlayabilmiş değiliz. Bu törenlere

iştirak bahis konusu olduğunda, eski örneklerden koparak ve duygusal davranarak katılma düzeyini kararlaştırıyoruz.

* * *

Cenaze töreninde, resmigeçidin yapılmış olduğu yönde yürüyorduk. Onbeş gün önce, katillerin suikast noktasına yaklaşırken, yavaş yavaş büyüdüğünü gördükleri cinayet açısını biz de görüyorduk. Etrafa baktıkça, dünya yöneticileri ile ilgili bir "Kim kimdir?" kitabının sayfelerini karıştırır gibi oluyordum. Bir ara kalabalığa bir manga asker daldı ve dalgalanmaya neden oldu, silahlardan kurşun çıkmasından korkuldu, meğer sıkışıklığın giderilmesine çalışılıyormuş.

Taziyele, tribünün arka tarafındaki kapalı tören salonunda, Cumhurbaşkanı Vekili sıfatı ile, Parlamento Başkanı kabul etti. Yanında Cihan Sedat, Hüsnü Mübarek ve diğer erkân duruyordu. (Hüsnü Mübarek, Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenebilmek için Parlamentonun onayını bekliyordu.) Salondan çıktığımda, Arjantin Dışişleri Bakanı Oscar Camillon'un, kollarını açmış olarak, "aziz dostum, sen burada mısın?" diyerek bana doğru geldiğini gördüm. Etrafındakiler, kim olduğumu anlamak istercesine yüzüme bakıyorlardı. Onaltı yıl sonra, Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Özel Temsilcisi olarak geldiğinde, televizyon programlarında sık sık karşımıza çıkacak olan bu güleryüzlü dostla, o tarihten üç yıl önce, Brasilia'da ülkelerimizi temsil ederken tanışmıştık. İkametgahlarımızın yakın olmasından da yararlanarak resmi temaslar dışında da ahbaplık etmiştik. Diğer temsilciler taziyelerini sunmaya devam ederken, onbeş gün önce, Sedat'ın helikopterine taşınmış olduğu yerde, Brasilia'da geçirdiğimiz günleri ve ortak dostları andık.

* * *

Suikastin yapıldığı andan itibaren, zamanı yirmidört saat geri çekerseniz ve herhangi bir nedenle, benim nerede olduğumu öğrenmek isterseniz, Mısır Radyo ve Televizyon İdaresi Başkanı Saffet El Cherif'in makam odasına bakabilirsiniz. 5 Ekim 1981 günü, öğle saatlerinde, ben onunla, Atatürk'ün yüzüncü doğum yıldönümü münase-

betiyle tertiplenecek Türk haftasının, radyo ve televizyona yansıtılması konusunu görüşüyordum. Haftanın, Cumhuriyet bayramımız günü başlaması planlanmıştı. Bütün Mısır makamlarından olduğu gibi o günkü muhatabımdan da büyük anlayış ve yardım görüyordum. Bu kutlama işi için yeşil ışığın Sedat tarafından yakıldığını ikimiz de biliyorduk.

Sedat'ın ölümünden sonra, Mısır Dışişlerinden Büyükelçiliklere gönderilen genelgede, ülkede kırk günlük yas ilan edildiği bildirilirken, Büyükelçiliklerin milli günlerine dahi iştirak edilemeyeceği ekleniyordu. Bu durumda, Türk haftasını ileride belirlenecek bir tarihe ertelemekten başka yapılacak bir şey kalmıyordu. Ancak yeniden gün saptama işine girildiğinde, Türk ve Mısır makamlarının üzerinde mutabık kalacakları tarih bulunmasında, karşımıza zorluklar çıkmaya başladı. Kahire'de, münasip salonların yıllık tahsisleri tamamlandığından, yer bulunmasının imkansızlığından bahsediliyor, Ankara'da da, istenilen şeyin istenilen zamanda yollanmasının zorluğundan söz ediliyordu. Bütün bunlara rağmen, böyle önemli bir kutlamanın yapılamaması, büyük bir hata olur gibi geliyordu bana. Zaman kazanmak için, Mayıs'ın ikinci yarısının münasip olacağını düşündük. Atatürk, bir vesileyle, 19 Mayıs günü doğmuş olabileceğini söylemiş olduğuna göre, bu sembolik tarihi değerlendirebilirdik. Zaten işin o tarihten sonraya kalması, anlamını yitirmesine yol açardı.

Kurulan yeni kabinede, Enformasyon Bakanlığına Saffet El-Cherif'in getirilmesi bir talih oldu, o, bu işi benimsedi, bazı bürokratik kanallarda göze çarpan buzlanmalar eridi. Bizi en mutlu kılan, bu işe Hüsnü Mübarek'in de, Enver Sedat kadar önem atfettiğini öğrenmemiz oldu. Sağlanan kolaylıklar, bizim dostluğumuza atfedilen önemin altını çizer nitelikteydi. Salon bulma zorluğu karşısında, yeni inşa edilen parti binasının ana salonu bize tahsis edildi. Akhnaton sergi salonunda, önceden tertiplenmiş sergilerin tarihleri bize uygun düşecek şekilde değiştirildi. Mesaj gayet netti, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde başlamış olan gelişme devam edecekti.

Hafta başladığında, Mısır makamlarından, yüksek seviyede katılma oldu ve bizden hiçbir yardım esirgenmedi. Bu haftaya eserleri, kişilikleri ile katkıda bulunmuş olan sanatçıları saygıyla anarım. Ekim için hazırlanmış olan programa oranla, yapılan değişikliklerin ve kesintilerin eksiklik yarattığını söylemem, kesinlikle onların çaba ve

başarıları ile ilgili değildir. Eksiklik saydığım, Türk-İslam sanatının bazı örneklerinin ve geleneksel giysilerimizin getirilememiş olmasıdır.

* * *

Bu Türk haftasının biz, Kahire'dekiler için hiç unutulamayacak bir yanı da Haldun Taner gibi bir İstanbul Beyefendisi ve muhterem refikası ile tanışmamız oldu. Akşamları, Büyükelçiliğin verandasında, ağaçlar arasından göze çarpan Nil'in, gündüzleri pırıl pırıl maviliği, akşamları suda titreşen ışıkları karşısında, Taner'in tatlı sohbetini dinlemenin, nasıl bir mutluluk olduğunu, kendisini tanıyanlar muhakkak tahmin edeceklerdir. Taner, Parti binası salonunda yaptığı konuşmalar dışında, televizyonda da konuştu. Türkiye'yi tanıtırma dışında, eski Mısır Uygarlığının mutluluk anlayışı ve bu anlayışın çağımıza yansıması üzerinde de durdu. (Aynı gece, televizyonda gösterilen Türkiye filminde, değerli sanatçımız Emel Sayın'ın sesi ve kendisi öylesine beğenildi ki, uzun süre bu program, yabancı ülke sanatçılarına ayrılmış, dinleyici istekleri saatinde, birkaç kez gösterildi.)

* * *

Atatürk'ün doğum yıldönümü münasebetiyle tertiplenen Türk haftası, Kahire'de bulunduğumuz sırada, bu adla düzenlenen haftaların ilki oldu. Bunların üçü 1982 yılında, dördüncüsü 1984 baharında gerçekleştirildi. Bu arada ele alındıklarında, ülkemizin pek çok yönü, gerektiği şekilde yansıtıldı denebilir. Bu haftaların ortak yanı, Türk hanımlarının hepsinin en geniş ölçüde katkıda bulunmuş olmalarıdır, "bu işte onların da tuzu vardı" demek yetersiz kalır, zira başarı varsa bu, onların sayesinde kazanılmıştır.

1982 Eylülünde, Sheraton Otel'i'nde, Zühal Yorgancıoğlu'nun tertiplediği defile ile Türk yemeklerinin tanıtılmasını içeren hafta ikinci Türk haftasıdır. Yorgancıoğlu'nun sanatını, Türk yemeklerinin tadını bilenlere bu haftanın başarısız kaldığını söylesem herhalde inanmazlar.

Üçüncüsü aynı yılın Kasımında, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından düzenlenen haftadır ki, özellikleri, bunu birazdan etraflı şekilde ele almamı gerekli kılmaktadır.

Dördüncü Türk haftası ise, 1984 baharında, Kahire'deki Ayn-Sams Üniversitesi'nde akademik düzeyde tertiplendi ve aynı yerde, Türk çocuklarının resimleri sergilendi. Hem yerel dili ve bölgenin geleneklerini, hem de çağın gerçeklerini gayet iyi bilen, seçkin kişiliği ile kendisini dinleyenleri etkileyen Prof. Emel Doğramacı, haftanın başarıya ulaşmasını sağlayan kişi oldu.

Bu dört yıllık süre zarfında, Mısır'da tertiplenen hemen tüm uluslararası festival, sergi ve gösterilere de katıldık. Bunlar arasında, bilhassa Kahire'deki Sanayi ve Ticaret Fuarı, Kahire Film Festivali Uluslararası Kitap Sergisi ve İskenderiye'deki Görsel Sanatlar Bienali zikredilebilir.

* * *

Uluslararası Kitap Sergisine katılmamızın bazı ilginç yönlerine, katılmadan önce duyulan tereddüde ve elde edilen sonuca bir iki satırla değinmek istiyorum. Atatürkçülük ile aşırı gelenekçilik arasındaki ikilemin bir örneği olarak bunu anlatmak ihtiyacını duyuyorum:

Batı yayınevlerinin ansiklopedi, atlas gibi eserleri ile diğer yayınlarını pazarladıkları, Doğu Avrupa ile Uzak Doğu'daki sosyalist ülkelerin propagandaları için yararlandıkları bu sergiye katılmamızın sağlayacağı yarar üzerinde tereddüde düşenlerimiz oldu. Latin harfleri ile basılmış eserlerimizin bazı çevreler tarafından yadırganması, hatta reaksiyon uyandırması ihtimali üzerinde duruldu. (Unutmayalım, gerici-lik o tarihlerde bir suikast gerçekleştirmişti.) Risk almamak ve işin dışında kalmak yolu seçilebilirdi. Fakat Türkiye'nin çağdaş çehresi ile tanıtılması, gerçeklerin üzerine gidilmesi en doğru yol olurdu, nitekim öyle oldu. Sergiyi ziyaret edenler, aydınlar ve öğrenciler, kendilerinden beklenecek anlayış ve esnekliği gösterdiler, standımızı ilgi ile gezdiler. Hat sanatına ağırlık vererek, turistik olanaklarımızı tanıtarak, el sanatlarımızdan örnekler sunarak, beklediğimiz sonuca ulaştık.

* * *

İki tarafın iradelerini, ilişkileri geliştirmek yönünde birleştirmeleri, siyasi, askeri, ticari, kültürel, akademik ve sportif alanlardaki temasları en yüksek düzeye ulaştırdı. Bu arada, yıllardan beri buzdo-

labında duran emlak işi de oradan çıkartılarak buzlanmadan kurtarıldı. 20 Mart 1984 günü, başka bir konu için, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek tarafından kabul edildiğimde, emlak işinin bürokratik kanallarda sıkışıp kalmasına işaret etmem üzerine, Başkanın hemen telefonu açarak meseleyi hal yoluna sokmasını, onun bizimle ilişkilere atfettiği önemin bir kanıtı olarak belleğimde tutarım.

Ama acaba biz, bazı çevrelerin yeterli saydıkları hızı aşan bir sürate mi ulaşmıştık? Birileri açısından, dizginleri kullanma zamanı gelmiş miydi artık? İş, aslında her yanını buraya alamayacağım kadar karmaşıktır. Yapacağım, bir hafta içine sığdırılmak istendiğine inandığım eylemlere işaretten ibarettir. Bunu yaparken, tevazudan ayrıldığım izlenimi vermem ihtimaline karşı peşinen özür dilerim. 1982 Kasımında, Kahire'de, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından tertiplenen Türk haftası sırasında yaşanmış bazı olayların yanlış yansıdığı, daha doğrusu bilerek, istenerek yanlış yansıtıldığı hususundaki kanaatım o kadar kesin ki, bunun üzerinde durmak ve bunu anatomi masasında biraz tutmak gereğini duyuyorum. Biliyorsunuz, bu kitabı yazmaktaki amaçlarım arasında, Türk kamuoyuna hesap vermek olduğunu da belirtmiştim. Hesap vermek ihtiyacını duyduğum konulardan birine işte şimdi geldim. Hesap vermenin ilk koşulu "otokritik" ise, bir diğeri, insanın yerine getirdiğini sandığı noktaları açıklayabilmesi olmalıdır.

Anatominin anlamı, yaşam izi kalmamış bir gövdenin, neşter altına yatırılması olduğuna göre, bunu yaparken damar kesmenin ya da göz çıkarmanın önemi kalmadığı sanılır. Oysa, geride çirkin manzara bırakmanın, anatomi yapanın zimmetine geçeceği muhakkaktır. Biz de, her neşter darbesinde, okurun nezdinde bir itibar kaybetme riski ile karşı karşıya olduğumuzu unutmadan işe girişelim:

Haftanın üzerinden yedi yıl gibi oldukça uzun bir süre geçmiştir. Kendisinden bu kitapta, şimdiye dek iki kez söz ettiğim bayan gazetecinin, o tarihlerde olayları, belirli yönlerle çevirme gayretini nasıl untabilirim? Bu gayretinde ne oranda başarılı olduğunu tartmaya kalkışacak olan da ben değilim. Terazisindeki ibre, hiçbir zaman oynatılamayacak şekilde, daima kendi lehinde duran bu hanımı ikna etmek, zaten ne mümkün ne de gereklidir. Ben sadece, takdiri okuruma bırakarak, olanları olduğu gibi nakletmek niyetindeyim. Eğer bir damara dokunursam, damardaki tıkanıklığın nereden geldiğini, göze neş-

ter değdirirsem, bakış açısı ile nasıl oynandığını anlamaya çalıştığım düşünölmelidir.

Akıntının götürdüğü olayları unutma tavsiyesinde bulunanlar az olmadı. Aslında unutmaya, unutturmaya çalışma, yarasından gocunmaların işidir. O hafta, ibret dersleri ile doludur, uluslararası yaşamın bazı uygulamaları dikkatle aranırsa, o haftanın içinde fazlasıyla bulunur. Öyle ki, unutmak değil, olanları canlı tutmak ve köklerini araştırmak bence bir borçtur. Yedi yıl önce ne yapılmak istenmiştir, hangi noktadan, hangi noktaya gelinmiştir, bunları bilmek hepimizin hakkı değil midir?

* * *

1982 Kasımının ilk günlerinde, TOBB'nin düzenlediği Türk Haftası'ndan çok kısa süre önce, Mısır Dışışleri Bakanı Kemal Hasan Ali Türkiye'yi ziyaret etti. Orduda hem Enver Sedat'tan, hem de Hüsnü Mübarek'ten daha kıdemli, hatta onların ağabeyi durumunda bulunan, Milli İstihbarat Servisi Başkanlığı yapmış, Savunma Bakanlığında bulunmuş, bir süre sonra Dışışleri Bakanlığından Başbakanlığa geçecek olan —kısacası son çeyrek yüzyılda, ülkeyi şekillendirenler arasında daima ön sırada duran— bu mümtaz ve mütevazi insan, devamlı olarak sağlık problemleri ile uğraşmaktaydı. Onun Başbakanlığı sırasında, 1984 Ağustosunda, Mısır'a gelen, o zamanki Milli Savunma Bakanımız Zeki Yavuztürk, sağlık nedeni yüzünden onu evinde ziyaret etmişti ve karşılaştığı "Ortadirek düzeyindeki yaşam tarzı" galiba onu etkilemişti.

Kemal Hasan Ali, Türkiye'ye ve Türk Sanat Musikisine büyük sempati duyardı, musikimizi dinlediğinde eliyle tempo tutardı. Hem sağlığı, hem de ön plana çıkmaya hevesli olmayışı, dış ilişkilerde bazı alanları, Dışışleri ile görevli Devlet Bakanı Boutros Galy'ye bırakmasına yol açmıştı. Kendisini, Kuveyt Üniversitesinde öğretim görevlisi olduğu sırada tanıdığım, Kahire'den ayrıldığım sırada lütfedip verdiği sigara kutusunu değerli bir armağan olarak sakladığım, Hristiyan asıllı Ghaly, Musevi asıllı eşiyle uygar bir çift oluştururlardı. Ghaly, genellikle Batı ülkeleri ile ilişkileri tedvir ederdi. Çağlayan-gil'in Mısır'ı ziyareti sırasında, ev sahipliğini o yapmıştı. Bu kez, ziyareti bizzat Kemal Hasan Ali'nin üstlenmesi, o günün koşulları altında, özel bir anlam taşıyor denebilirdi. Ankara'da onuruna verilen

yemek sırasında, Türkmen'le Hasan Ali'nin, ülkelerimizin uzun tarihine de atıfta bulunarak yaptıkları konuşmalar, protokol derslerinde okutulacak düzeyde birer klasik sayılabilirdi.

* * *

Hem bu vesile ile Ankara'ya geldiğim sırada, hem daha önce yaz tatilimi geçirirken, TOBB'a uğramış, Mısır'da düzenleyecekleri Türk Haftası hakkında onlardan bilgi almaya ve onlara yardımcı olmaya çalışmışım. Birlik Başkanı Mehmet Yazar'la, hem Kahire'deki görevime gitmeden önce, hem de o yılın baharında Kahire'ye gelişinde görüşmüştüm. Sandığım kadarıyla, onunla aramda bir güven ve anlayış havası oluşmuştu. Bu duygunun etkisiyle ben onun iyi niyetinden hiçbir zaman şüphe etmedim.

Birliğin, uluslararası alanda bir tanıtma kampanyasına giriştiğini, bu arada Mısır'a öncelik vereceğini, Birlik Genel Sekreteri Mehmet Sağlam'dan öğrendim. Konuşma sırasında, kendisi hakkında çok olumlu izlenim edindim. İşini gayet iyi bilen bir kurmay subay gibi, kara tahtaya yerleştirdiği planlarla hazırlığa girişmiş görünmesi, başarının garantisi gibi gelmişti bana. Her insana safça inanmamın, her gördüğüme kanmamın cezasını, birkaç hafta içinde, bir kez daha çekecektim.

* * *

Tanıtma haftalarının planlanmasında, ilk olarak iki noktayı yadırgar gibi oldum. Bu haftaların ilk sırasına Bulgaristan, ikinci sıraya da Mısır alınmıştı. Büyük masraf ve zaman gerektiren bu işte, Bulgaristan'a öncelik tanınmasını anlamakta zorluk çektim. Bunu sadece, yüksek seviyedeki ziyaretlerde izah etmek yetersiz kalıyordu, liderlerimiz bu kadar duygusal olamazdı. TOBB, Bulgaristan'da neyin pazarlamasını, kime yapacaktı? Bunun tartışması, o anda benim işim değildi, fakat şimdi, sokaktaki vatandaş sıfatı ile, benim de işim oldu. Bu kez de, hem zaman, hem de zemin tartışmaya müsait olmaktan çıktı.

* * *

Yadırgadığım ikinci nokta, Mısır için hazırlanan programın gereğinden fazla yüklü olmasıydı. Birkaç ayda, hatta bir iki yılda ele

alınabilecek çok şey bir haftanın içine sığdırılmak istenmişti. İftara çağrılan misafirlerin önüne, yiyemeyecekleri kadar yemek konmasına benzer şekilde işe girilmişti.

Bu gibi durumlarda, bürokrat kendini açmazda bulur. Söyleyeceği her söz, yükünü hafifletmek için safra atmaya çalışma şeklinde yorumlanır. Hiçbir şey demez, sonunda endişeleri gerçekleşirse, bu kez de "bunu neden önceden görmedin?" diye kendisine tarizde bulunulur. Ben de programın ağır olduğu hususunda dikkat çektiğimde, "zaten biz de hepsini gerçekleştirebileceğimizi sanmıyoruz" şeklinde esnek bir yanıt aldım.

Aslında Mısır'ın, tanıtma kampanyasında ikinci sıraya alınması, —Bulgaristan'ın ilk sırada olmasının arzettiği anlamsızlığa rağmen— beni memnun etmişti. Demek ki, birden ve adeta kendiliğinden, geliş-vermiş ticaret hacmi, bir de TOBB'un yakın ilgisi eklenince, kim bilir nerelere kadar yükselecekti? Kişisel katkım fazla olmasa da, böyle bir şeyin zamanıma rastlaması, mesleki açıdan sevineceğim bir şey olurdu. Oysa aradan geçen yedi yıl içinde, bunun gerçekleşmesi şöyle dursun, 1980'deki 20 milyon dolarlık çizgiden 1982'de —yani haftanın organize edildiği yıl içinde— 150 milyon dolara yükselen ticaret hacmi, "dur" emri almışçasına o günkü noktada durdu. İşte anatomi masasında neşter dokundurulması gereken yara budur. Bunu en iyi izah edecek olan, muhakkak ki, yüksek akademik sıfat ve yetenek sahibi Prof. Mehmet Sağlam'dan başkası değildir. O tarihlerde erişileceği iddia edilen ticaret hacminin bir milyar dolardan neden bu kadar uzak kaldığını ondan daha iyi anlatacak kişi yoktur. Ben henüz işin bilimsel yönlerini bilmediğimden, şimdiye dek sürdüregeldiğim varsayım üretimine devam ediyorum:

Acaba 1982 Kasımındaki haftaya, "Negatif Amaç Teorisi", (N.A.T.)'ne uygun olarak mı yaklaşılmıştı diye kendime soruyorum. ("Negatif Amaç Teorisi ya da N.A.T. ile, "gelişmekte olan bir işe, bunu biraz daha geliştirmek için değil, münasip şekilde dizginlemek", başka bir deyimle, "Tasmalı Çekirge"ye benzetmek gayesiyle yaklaşımı kastediyorum.) Acaba Türkiye-Mısır ilişkileri, bilhassa ticari alanda, bazı kişilerin beklentilerini ve planlarını aşan bir hıza mı ulaşmıştı? Friedman'laştırılmaya çalışılan bir pazarda, sanayileşmeye giden yol da tıkanınca, kıyasıya bir rekabet başlar. Tam bu sırada, at arabasına yüklediği mallarıyla, beklenmedik bir satıcı arzı endam

ederse, kesinlikle "istenmeyen kişi" vasfı kazanır ve pazardan çıkartılır.

O tarihlerde, Amerika ile Fransa, Mısır'a un ve hububat satmak için, rekabetten de öte, adeta savaş halindeydiler. GATT'çıların kulakları çınlasın, taraflar, bazen üreticiye, bazen ihracatçıya, bazen de her ikisine birden sübvansiyon sağlıyorlar diye, sık sık birbirlerinin yakasına yapışıyorlardı. -Yedi yıl önceki bu durum, bugün hangi noktaya gelmiştir, bilmiyorum.- Oysa bendeniz, Devlet Başkanımızın "hububata karşı petrol" prensibine uygun olarak, hem petrol, hem de İaşe Bakanlıkları ile temas sürdürüyordum. Hatta bunu Sedat'a da anlatmış ve bu hususta kendisinden güvence almıştım. Ancak Petrol Bakanı, "Reisimiz öyle der ama biz, petrol anlaşmalarının dışına çıkamayız" diyerek durumu açıklamıştı. Tıpkı Kuveyt'te olduğu gibi, burada da, petrol konusunda gerçekçi bir tablo karşıma çıkartılmıştı.

* * *

Türk Haftası ile ilgili hazırlık çalışmalarında, bazı TOBB yöneticileri ile Büyükelçilik arasında görüş farkları ortaya çıkmaya ve bunlar gittikçe çoğalmaya başladı. Görüş farkı olması gayet doğaldı ve bunlar iyi niyetle, ortak noktalar bulunarak giderilebilirdi. Fakat her şeyden önce, Büyükelçiliğin doğru ya da yanlış gördüğü şeylerin altını çizmesi göreviydi. Kısa zamanda durum bence belirdi, bazı şeylerin iyi niyetle izahına imkan yoktu. Yanlış kararların, bilerek, istenerek alındığı ve bunların halli zorlaştıktan sonra kapımızın önüne bıraktığı, bende gittikçe kuvvetlenen bir kanaat halini aldı. Acaba bizim Milross haklı mıydı? Falcılığı mı gerçekleşiyordu? Herkesten önce o, benim Kahire'de tutunamayacağımı keşfetmiş değil miydi?

Örnek sunana kadar, okurumun benim sözlerimi şüphe ile karşılamasını doğal bulurum. Okurumdan beni dinlerken, lütfen "Kartacılılar ve Korentililer" başlıklı bölümde anlatmağa çalıştığım "sürgün avı" uygulamasını hatırd tutmasını rica ederim. O tarihte işletildiğine inandığım, "sürgün avı" mekanizmasından örnekler sunmanın tek zorluğu, bunların hepsinin buraya alınamayacak kadar çok olmasıdır. Onun için buraya, en çarpıcı olanları almakla yetinmek zorundayım:

Kentin merkezinde daha müsait sergi ve bilhassa gösteri yerleri dururken, Büyükelçilik atlanarak fikirleri alınmış bazı özel firma ve

kişilerin tavsiyelerine uyularak, Nasr City'de boş durmakta olan, Uluslararası Kahire Fuarı pavyonlarında ikisi —biri mal teşhiri, diğeri gösteriler için— seçildi. Fuar zamanında tüm alanın canlanmasından farklı olarak, geceleri iki pavyonun uyandırılması aynı şey değildi ve bunlar karanlık bir denizde göz kırpan fenerler gibi kalıyordu. Alanın kent merkezine uzak oluşu, gösterilerimize daha ziyade o civardaki halkı celbetti ve aslında çok kalabalık olan seyirci, gösterilerin sanat yönünü, nisbeten daha az takdir edecek kişilerden oluştu. Ayrıca burada sahneye hazırlanma, kıyafet değiştirme yerleri de çok yetersizdi.

Oysa taım o sırada, eşi bir daha bulunamayacak bir fırsat çıkmıştı karşımıza, bunun değerlendirilmesine gerek dahi görülmedi: Süveyş Kanalı'nın açılması münasebetiyle, Mısır'a gelen Fransa İmparatoriçesi Eugénie'nin ikameti için, zamanında yapılmış saray yavrusu pavyonun etrafında inşa edilen Marriott Oteli hizmete açılmak üzereydi. Türk Sanat Musikisi konserleri ile defilenin burada tertiplenmesi, oteli tanııtma kampanyası içinde ve çok uygun fiyatla önerildi. Bu kabul edilmiş olsaydı, gösterilerimiz, hangar gibi bir yerde değil, çok görkemli bir atmosfer içinde yapılmış olacaktı. Daha sonraki yıllarda böyle bir fırsatın bulunamayacağı kesindi ve yalnız bu yanlış karar yüzünden haftanın havasından çok şey kaybedildi. Böylece Harekât, yanlış köprübaşında başlatılmış oldu.

Zamanlama arızalarına gelince, bunlar da az değildi: Yerel makamların tavsiyesi mucibince, eşyanın İskenderiye'de bulunması gereken tarihte, bunlar Mersin'den daha yola çıkarılmamıştı. Eşya çok gecikmiş olarak, serginin açılmasından bir iki gün önce, İskenderiye'ye geldiğinde, bu işin kendisine havale edildiği firmanın telefonları ölmüş gibiydi. Sergi açılmadan önce bir skandal patlamak üzereydi. Büyükelçilik mensuplarının büyük gayreti ve bilhassa, durumu yakından izlediğini sonradan öğreneceğimiz, Mısır Dışişleri Bakanlığının yardımı ile iş halledildi. O gecenin geç saatlerine kadar, İskenderiye'den yola çıkarılmış konvoyu, kalbimiz çarparak, kaza olmaması için dua ederek bekledik. Araçların alana girişini, bir serüven filminin mutlu sonu gibi seyrettik. Eğer iş başından itibaren, Büyükelçiliğin sorumluluğuna bırakılmış olsaydı, son saatlerin bu cehennemi hızına gerek kalmaz ve hız yüzünden ortaya çıkan teşhir aksaklıkları da olmazdı.

Hazırlık safhasındaki zorluklarda, organizasyonu üstlenmiş kişinin, açılıştan önce gelip durumu gözden geçireceği yerde, son gün he-

yetle gelmeyi yeğlemesinin rolü vardır. O, zamanında gelseydi ve gerçekten iyi niyetli idiyse, neyi kime havale ettiğini belki anlayabilirdi.

* * *

Serginin açılışından sonraki safhaya geçmeden önce, yükün yüklenmek istendiği kayıkla, kayığın arasındaki orantıyı bulalım, başka bir deyimle, o hafta içinde yaşananlar sadece Türk haftası olaylarından mı ibaretti, o günlerin bize yüklediği başka sorumluluklar da var mıydı, bunu anlamaya çalışalım:

Hafta içinde, Kahire'ye gayet geniş bir Silahlı Kuvvetler Heyetimiz geldi. Bizden hiçbir zaman destek esirgememiş olan, Silahlı Kuvvetler Ataşeliğimizden, Türk Haftası için herhangi bir yardım beklememiz şöyle dursun, —aslında bu görevleri de değil— bizim onlara destek sağlamamız, heyeti hava limanında karşılayıp uğurlamamız, bazı davetlere katılmamız gerekti.

Aynı tarihlerde, Kahire Film Festivali yapılmakta ve biz de buna katılmaktaydık. Büyükelçiliğimizdeki, benden başka dört siyasi memurdan biri, Festival için gelmiş heyete refakat halindeydi.

Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand ile, altı yıl sonra kendisini ulusça tanıyacağımız eşi, aynı tarihlerde Mısır'ı ziyaret etmekteydiler. Bunun yakından izlememiz gereken bir olay olması yanında, Mısır Dışişleri ve bilhassa protokolünün, içinde bulunduğu iş hacmine rağmen, haftamıza gösterdikleri ilginin eksilmemesini, davetlerimize katılmaya devam etmelerini, ülkemizin dostluğuna atfettikleri önemin kanıtı olarak kaydedebilirim.

Büyükelçilikte dört siyasi memurumuz bulunduğunu söylemiş, bunlardan birinin Kahire Film Festivali'ne katılan heyetimize yardımcı olduğunu belirtmiştim, böylece geriye kalmıştı üç. Konsolosluğu tedvirle görevli memurumuz, Türk Haftası için gelenler dolayısıyla işleri daha da artmış olduğundan, geriye kalmaktaydı iki. Bunlardan kültür işleri ile ilgilenmekte olanını, bizim şu bayan gazeteci, birden hizmetine alıverdi. O sırada, Kahire'de yirmi kadar gazeteci bulunmasına rağmen, her nedense kendisini hem statü, hem de grado açısından farklı sayan bu bayan, bu memurumuz aracılığı ile, Dışişleri Bakanından, Bayan Cihan Sedat'tan, eski bir Kraliçeden randevu almayı bildi. (Bu

arada diğerk bazı gazeteciler tarafından, tabii haklı olarak, bu hanıma özel muamele yapılıyor diye dikkatim çekildi. Evet, ben de onları haklı buluyordum, umarım şimdi de okurum, içine itildiğim durumu takdir ediyordur.) Memuriyetteki geleceğı açısından, bu hanımın kendisine, Büyükelçisinden daha yararlı olacağını farkedenden ve maalesef sonunda bunda haklı çıkan bu uyanık memurumuz, sadakatının yönünü ona çevirdi. Bu suretle, hafta içinde kendisinden yararlanılabilecek siyasi memur kalmamıştı bir. İyi niyetle gayreti nefsinde birleştirmiş bu seçkin meslektaşım Müsteşar Ergül Gökçen'di. Sükunetle ve asabını kontrol etmesini bilerek sağa sola koşuyor, Kördüğümleşme eğilimi gösteren problemleri çözüyordu. Bu arada, siyasi memurlarımıza değil, Bakanlığımıza ya da diğerk Bakanlık ve resmi kuruluşlara bağılı tüm mesai arkadaşlarıma, gösterdikleri yüksek görev anlayışından dolayı ödemek istediğim şükran borcunu onların şu satırlar içinde bulacaklarını umuyorum.

"Kayık ve kapasitesi" konusunda bu ilk denememiz, bu noktaya tekrar geleceğiz. •

* * *

Dış ülkelerde tertiplediğimiz sergilerin, yabancı seyircilerin beğenisine sunduğumuz gösterilerin Türk kamuoyuna yansılmasında edindiğimiz bir alışkanlık var: Bunlarla ilgili haberler, hemen daima "büyük başarı kazanıldı", "gösterimiz karşısında hayranlık duyuldu" şeklinde bir formülle sona erdirilmektedir. Bu çok kez doğru olabilir, fakat ölçüyü kaçırmak tehlikelidir ve Fransızların "misérable contentement de soi" (Kendini yeterli saymanın sefil duygusu) şeklindeki deyişini akla getirir. Böyle yaklaşım, yeni atılımları dizginlemesi yanında, kendine güvenen insanın tenezzül etmemesi gereken kompleksi de yansıtır.

Bu çeşit sergi ve gösteriler ele alınırken, dikkat edilecek bir başka nokta da, hangi eleştirinin kime yöneltileceğinin iyi seçilmesidir. Sorumluluk çizgisinin nasıl çizildiğı, kimin kendi sorumluluğunu yerine getirdiğı, kimin getiremediğı araştırılabilmelidir. Şimdi ben, hafta hakkındaki düşüncelerimi söylerken, bu noktaları hatırda tutmaya çalışacağım:

TOBB tarafından tertiplenen haftanın iki amacı vardı: Bunlardan

biri ihraç mallarımızı, ikincisi kültür varlığımızı tanıtmaktı. Bunların birincisi TOBB'nin asli işiydi, ikincisi onun sırtına yükletilmişti. Türkiye'nin dışarıda iyi tanıtılamadığı her yönetim gibi yeni yönetim tarafından da keşfedilmiş buna yetecek ödeneğin devlet bütçesinde bulunamayacağı hissedilmiş ve iş, parasal olanakları sınırsız sanılan TOBB'ne devredilmişti. Sonunda kültür etkinlikleri başarı kazandı ama ihraç mallarının teşhiri çok zayıf kaldı. Kültür alanındaki başarıyı doğrudan doğruya sanatçılarımıza borçluyuz. Program ağırdı dedik ama, Sezarın hakkını Sezara vermemiz lazım, bu düzeyde sanatçıların bir araya getirilebilmesi de kutlanmalıdır.

Haftanın planlanmasında, Büyükelçilikteki gösterilerin sorumluluğunu Büyükelçilik, başka yerlerdekini TOBB üstlenmişti. Oysa efenden kaçan her buzağı, Büyükelçiliğin bahçesinde arandı. Öyle hatalar yapılmıştır ki, bunları değil Büyükelçiliğimiz, Dışişlerinde henüz ilk ayını bitirmemiş bir memur yapmazdı, en azından yanındaki masada oturana sorardı. Aşağıdaki örneği vermek istemezdim ama Bakanlığımın dışlandığı bu safhada, dış ilişkilerde uzmanlaşmış insanlarımıza kulak tıkamanın ne gibi yanlışlıklara yol açacağını göstermesi bakımından ilginç bulup buraya aldım:

TOBB yöneticileri, açılış töreninin kendi sorumlulukları altında yapılması gereğine inandıklarından, —aslında bu, yanlış bir şey değil— törenin davetiyelerini de beraberlerinde getirdiler. Davetiyenin şekil ve içeriğinde üzerinde durulacak birkaç nokta var ama bunlar tartışmaya açık olabilir, fakat aynı davetiyede, zaman unsurunun iki ayrı şekilde yazılışı, bilmem nasıl savunulabilir? Davetiyeyi okuyalım:

"..... Cordially request the pleasure of the company of at the inauguration ceremony of The Turkish Week to be held in Cairo on 20 November 1982, Saturday, at Nasr City at 6.30 p.m.

Messrs. further invite you to the coctail (aynen) party between 21.00-22.00 hours on the same day."

Davet zamanını bir kez 6.30 p.m., başka kez 21.00-22.00 diye gösteren bir davetiye, protokol müzesinde yer almaya hak kazanır. Üstelik günün sanat etkinlikleri programına göz atıldığında, davetiyedeki saatlerle konser saatlerinin ahenk halinde olmadığı görülür.

Bir davetiyedeki hata unutulup gider ama karar mekanizmasında arıza varsa, öyle hatalar yapılır ki, yüzbinlerce insanın kaderi ağır şekilde yaranılır.

* * *

Şimdi önümde, 20-27 Kasım 1982 tarihlerinde, Mısır'da yaşadığımız serüvenden kalanlar var. Gazetelerdeki resimlerde, davetiyelerdeki çizgilerde, güzel giysilerle salınan, şarkı söyleyen, danseden, keman çalan genç insanlar, Kahire'de bir zamanlar, tatlı bir Türk rüzgarı estiğini kanıtlıyorlar. Onlar da tıpkı Krallar Vadisi'nde, mezar duvarlarında duran, soluk benizli hayaletler gibi bir şeyler anlatıyorlar.

Düşünüyorum, sadece birkaç yıl geride kalmış bir noktadan gelen bu hafif sesle, binlerce yılın ötesinden üstümüze yuvarlanan gürleyiş arasındaki fark, nitelik açısından acaba sandığımız kadar fazla mıdır? Bize hayalini bırakıp giden her şey, geriye dönüşün özlemine çekecektir ve bize hep, ihtiraslarımızı kontrol etmek, doğanın bize ayırdığından fazlasını istememek mesajını verecektir. Oysa biz, çizgileri hâlâ canlı duranlar, bu basit mesajı almakta zorluk çekmekteyiz. Eğer Krallar Vadisi'nde dalgalanan bir ihtiras denizi idiyse, 1982 Kasımında Kahire'ye damlayan, bu denizden bir damla değil miydi?

* * *

Türk haftası zarfında kültür etkinliklerimiz öyle bir yoğunluğa erişti ki, bazen aynı anda, üç dört yerde, gözler Büyükelçiyi arar oldu. Böyle bir durumda, anlayış da eksik kalırsa, yara almamak imkansızdır. Sığınacağımız yer, sizinki ile birkaç dostun vicdanıdır. Şimdi ben, haftanın etkinliklerini özetleyeceğim ve okurumdan, "Kayık ile kapasitesi" temasını hatırd tutmasını istirham edeceğim:

Kültür ve Turizm Bakanlığımızın gönderdiği Devlet Halk Dansları Topluluğu, haftanın ilk üç günü gösterilerini tamamlayıp Kahire'den ayrıldı. İlk gece Nasr City'de, 21 ve 22 Kasım geceleri, "Balloon Theatre" adlı tiyatrodaki, Gaziantep, Silifke, Kırklareli, Adıyaman, Bitlis, Dinar, Akçaabat ve Artvin yörelerinden derlenmiş nefis bir program sundular. Temsil yerinin merkezi olmasının da yardımı ile, bu temsillerde, kabinenin dörtte biri bulundu denebilir.

TRT'nin o günlerdeki Genel Müdürü Macit Akman'ın esirgemediği yakın ilgi sayesinde, Türk Sanat Musikisi Kahire'de, en yüksek seviyede temsil edildi. Ziya Taşkent, Serap Mutlu Akbulut, Mediha Şen Sancakoğlu ve Vedat Çetinkaya'nın adları bu gerçeğin yeterli kanıtı değil midir? Türk Sanat Musikisi konserleri yedi gece Nasr City'de bir gece de Büyükelçilikte verildi. Türk modasının gayret ve emeğini temsil eden Vizon Show, Nasr City'deki sekiz gecenin sekizini de doldurdu.

Yine Nasr City'de, "Çağdaş Türk Ressamları", "Türk El Sanatları" ve "Fotoğraflarla Türkiye" sergileri düzenlendi.

* * *

Büyükelçiliğin salonlarında, 22-25 Kasım 1982 tarihlerinde, her birine değişik sanatçılarımızın katıldığı ve her gece salonun o günün programına göre ayarlandığı, dört sanat gecesi yapıldı. Dört gecenin ortak yanı, "Olgunlaşma Enstitüsü"nün tertiplediği defilenin yer almasıydı. Çok kıyının, Kahire'nin en güzel merdivenleri dediği, Büyükelçiliğimizin mermer merdivenlerinde üzerlerinde görkemli giysilerle, her biri diğerinden güzel mankenlerimizin, müzik eşliğinde inişleri, peri masalı güzelliğindeydi.

Büyükelçiliğin programa alınmasında, üzerinde ısrarla durduğu tek husus, "Olgunlaşma"nın getirilmesi olmuştur. Atatürk Haftası'nda, bütün ısrarımıza rağmen bunu gerçekleştirememiş olmanın üzüntüsünü taşıyorduk. Bu kez de bu mümkün olamazaydı, Kahire'de kendimizden bir şeyler bırakmış gibi olacaktık.

22 Kasım 1982'de, Büyükelçiliğimizdeki geceye, değerli sanatçılarımız Suna Kan ile Gülay Uğurata katıldılar. 25 Kasım 1982'de ise, gecenin ağırlığı, Türk Sanat Musikisinin değerli sanatçılarındaydı. Bu kadar kısa süre içinde, iki değişik musiki türünde, doruğa ulaşmış sanatçılarımızı Büyükelçiliğimin çatısı altında alkışlamaktan daha büyük mutluluk olamazdı.

23 ve 24 Kasım tarihlerinde, Büyükelçilikte sadece "Olgunlaşma"ya ayrılmış geceler tertiplendi. Bunların birincisine Bakanların ve erkanın eşleri davet edildi. Gösterinin şöhreti öylesine yayıldı ki, Film

Festivali için Kahire'ye gelmiş olan İtalyan yöneticiler, defileyi görmek istediler ve 24 Kasım gecesi yapılan defileye davet edildiler.

* * *

İhraç mallarımız sergisi aceleye mi gelmişti, yoksa böyle olması mı yeğlenmişti, bilemem ama bu sergi 1930'larda açılsaydı fazla farklı olmazdı. Durumu, çok kez olduğu gibi, geleneksel el sanatlarımızla şişe ve cam işlerimiz kurtarmaktaydı, sanki sanayi ve teknoloji dallarında hiç atılım yapmamıştık. Sanatçılarımızın başarısı ne kadar büyük olursa olsun, bu noktada açılan boşluğu dolduramazdı, çünkü bunlar tamamıyla ayrı şeylerdi.

Üstelik az daha, düzeltilmesi çok zor olacak bir hata daha işleniyordu. Bu sergi sanki çok başarılı olmuş gibi, bir dahaki Kahire Sanayi ve Ticaret Fuarına katılmaya gerek kalmadığının düşünüldüğünü öğrendik. Kahire Fuarına katılmamız, hem ihraç mallarımızı tanıtmak, hem de bunları pazarlamak açısından çok yararlı olmuştu. Ticaret hacminin, iki yılda, adeta sessizce, yedi buçuk misline tırmanmasında, bu katılmanın etkisi çok büyüktü. Ortaya zayıf bir sergi koyarak, bir sonraki Fuara katılmamak, bu gelişmeyi durdurmaktan başka ne anlama gelirdi? Allahtan, Hafta vesilesiyle Kahire'de olan Ticaret Bakanı, Mülkiye'den sınıf arkadaşım Kemal Cantürk, işin yanlışlığını müdrikti, bunu önledi ve Fuar'da, Türk sanayi ve teknolojisinin eriştiği düzeyi uygun şekilde tanıtmaya devam ettik.

* * *

Şimdi karşımda, elleri kalçasında, kaşları çatık bir hanım var. Kırk yıllık meslek yaşamından geriye kalanlar arasında bence en ilginç olanı bu. Nasıl yaklaşacağımı bilemediğim, elimi uzatsam bir parmağımın gideceğinden çekindiğim bu nesneyi ben neyleyeceğim? Çeksen gelmiyor, itsen gitmiyor, ben ona ne ikram edeceğim, onu hangi köşeye yerleştireceğim? Benim yaşımdakilerin başına çok kez, gençlik heyecanını anımsatanlar kalır, bana da böyle bir şey kalsa, hiç gam eder miydim?

Bu hanıma, gerektiğinden fazla yer ayırdığımı, bunu yapmakla, kitabıma kazandırmaya çalıştığımı itibarı sarstığımı düşünenler olabi-

lir. Kitabın ilk bölümlerinde, kişisel ve duygusal konulardan uzak duracağımı, dedikodudan kaçınacağımı söylemişim, peki, nedir benim şimdi bu ettiğim? İtiraf edeyim, söylediklerimi tümüyle duygusallıktan arındıramayacağımın bilincindeyim. Şimdi yazdıklarımı yazma gereğini hissedişim, konunun benden gayrısının da bilmesini istediğim bir yanı bulunduğunu düşünmemdendir, izah edeyim:

Bizi ilgilendirenler, ipin ucuna bağlı olup ip çekildikçe hoplayıp zıplayanlar değildir, ipi çekenlerdir. Oysa etrafımızda gezenler, tohum üretenler değil, bunları etrafa separenlerdir. Böylece biz, kimin kim olduğunu bilemeden, önümüze itilenlerle uğraşıp dururuz.

Bir genellemeden ibaret olan bu sözlerden sonra geleyim ben kendi kaderime: Bulgaristan'dan Çekoslovakya'ya uzanan iftira yolunda, tepeye çarmıh taşır gibi yürütüldüğüm sırada, ayağımın altına çivi koyduğuna inandığım bir hanımı hiç anmadan geçebilir miyim? Manzarada gördüğüm bir ayrıntıyı tablodan esirgeyebilir miyim? Hanımın Kahire'deki hafta sırasında basına yansıttıklarının, memuriyetteki son gününe kadar, doruğa yaklaşarak anlatmaya çalıştıklarının gerçekte ilgili olmadığını, Allah'ın da bildiğinden emin olarak ve oradan kuvvet alarak bu satırları yazabilmekteyim.

Bu hanımın sesi, masanın ayağını titretmekte olduğuna göre, onun işin içine girişi ile ilgili bir gözlemimi anlatıvereyim: 1982 Kasımı başlarında, Kemal Hasan Ali'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında, kendisini dost sandığım bu hanıma, görev gereği kaldığımız Hilton Otelinin lobisinde rastladım. Görüşemediğimiz yıllar zarfındaki yaşamımız hakkında birbirimize kısaca bilgi verdik. Daha sonra o bana, Kahire Büyükelçimizin kim olduğunu sordu, belliydi ki işini yakından takip ediyordu. Orada bizim bulunmamız onu mutlu etmiş göründü ve bir iki hafta sonra, Türk Haftası vesilesiyle oraya geleceğini söyledi. Hiç kuşkusuz, haftanın koşulları elverseydi, onu Büyükelçiliğimizde misafir ederdik, fakat yirmi gazetecinin bulunduğu bir sırada, kendi çapını ne sanırsa sansın, ona ayrıcalık gösteremezdik.

Mısırlı Bakanın ziyareti bittikten sonra, Kahire'ye dönene kadar, bir iki gece bacanağımda kaldık. Ya son gecemizde, ya da ondan bir gece önce, oraya yemeğe geldi ve bizden Mısır hakkında bilgi derledi. Gerçi içine Yılmaz Güney, Alan Parker, Elia Kazan gibilerin girdiği bir dairenin etrafında birbirimize laf attık ama aramızda önemli bir anlaşmazlığın doğmadığını sanarak —tabii bunu böyle sanan ben—

ayrıldık. (Bizi az tanıyan ve saplantıları olan biri, o akşam bizi dinleseydi, yanlış yerlerde durduğumuzu sanırdı, zira Amerika'ya uzak sanılanımız sağda, yakın sanılanımız solda bulunmaktaydık.)

Onun o akşam anlattıkları arasında bir Amerikan hava şirketinin kendisine tanıdığı kolaylıkla Roma'ya gideceği ve orada eski dostu Claire Sterling'le görüşeceği de vardı. Anımsayacaksınız, bu Bayan Sterling, şu bizim Henze ile birlikte, kendisini Bulgaristan'ın işleri ile Ağca'nın marifetlerinde uzmanlaşmış sanan ve bu konuda kitap yazan biriydi, tezleri, "momentum" kaybedince sahneden çekildi.

Evet, biz o gece, Bebek'te, dost olarak ve öpüşerek ayrıldık, iki hafta sonra Kahire'de, Roma'dan gelen bir düşmanla karşılaştık.

* * *

Kahire'de bulunduğumuz yıllar, Türkiye-Mısır ilişkilerinin en hareketli bir dönemine rastlar. Bu yıllara tarihinin bakması, onun için sanırım, çok ilginç olacaktır. Düşünün bir kez, 1980'de, hemen hemen sıfır noktasında duran ilişkilerin, dört yıl içinde, doruğa eriştiğini görmek, sık rastlanır bir şey olmasa gerek.

1981'de, yılın başlamasından birkaç ay sonra, değerli sanatçımız Rahmi Pehlivanlı Büyükelçiliğimize geldiğinde, bulunduğumuz ıssız adanın açıklarında yelkenli görmüş gibi hissetmiştik kendimizi. Oysa 1984'te, Kahire'de geçirdiğimiz son on ay içinde, Türkiye'den gelen, sadece resmi heyetlerin sayısı yirmiye ulaşmıştı. Bu gelişmeyi, Devlet Başkanları düzeyinde ziyaretler izledi, daha sonra devreye, bildiğiniz veçhile, Özal girdi.

Biz oradayken yapılan temasların ilgi çekeceğini sandığım daha birçok yönü var ama ele aldığımız konu yeterince oluştu. Ancak yapılan ziyaretler arasında ikisi var ki, bunları buraya kaydetmeden geçmem mümkün değil:

14 Şubat 1984 günü, Kahire Hava Limanı'nın şeref salonunda, hiç bir zaman unutamayacağım bir an yaşadım. Mısır'a yaptıkları ziyareti tamamlayan Hava Harp Okulumuz öğrencileri, kendilerini birazdan Kahire'den ayıracak uçakla gelmiş olan Kara Harp Okulumuz öğrencileri ile, büyük bir disiplin ve içtenlik havası içinde tanışmakta ve vedalaşmaktaydılar, sanki ömür boyu aradıkları kardeşlerini bulmuşlardı.

Birincisi, o zamanki rütbeleri ile, Hava Harp Okulu Komutanı

Tümgeneral Ahmet Çörekçi, ikincisi Kara Harp Okulu Komutanı Tümgeneral Fikret Küpeli komutanlığında Mısır'a gelen bu ikinci öğrenci grubu, Türk Ordusunun şerefli ve uzun mazisini yansıtarak, ziyaretlerine başladılar, sürdürdüler ve sona erdirdiler, her hareketleri ile iftihar edilecek insanlar olduklarını gösterdiler. Türk Ordusunun, benzerlerine neden üstün olduğu, bu vesileyle, değerli komutanlarımız ve seçkin gençlerimiz sayesinde, bir kez daha belirdi.

* * *

1984 Kasım'ının ilk günlerinde Kahire'den ayrıldık. O sabah erken saatlerde Zekiye'nin yükselmiş ateşi ile uyandık. Çağırdığımız doktorun verdiği ilaçlarla, onu yola çıkabilir hale getirdik. Viyana'ya geldiğimizde, Prag Havaalanı'nın sisten kapandığını, selefim ve dostum Savlet Aktuğ'un oradan ayrılamadığını öğrendik ve sonucu dostlarımız Erner'lerde bekledik. Nihayet, Paris'ten ayrıldığımız 1968'den sonra Avrupa'da bir göreve gelmiştik, bunun için onaltı yıl beklemiştik.

Prag güzel bir şehirdi, Avrupa tarihi ve kültüründeki yeri önemliydi, fakat günün koşulları altında orada ne yapabiliydik? Bir şeyler yapabilmeyi, tabii ki isterdik, fakat sadece ülkeyi ziyaret eden Bakanımıza, oraya gelen heyetlere, sportif temas için gelenlere refakat edebildik.

Birinci Seti'nin mezarı, gezdiğimiz mezarlar arasında, galiba en derinde olanıydı. Oraya uzun, dik ve dar bir merdivenden iniliyor, sonra bir süre yürünüyordu. Çıkış da tabii aynı oranda zordu.

Biz orada rehberden, dünyaya dönme umudunu yitirmemişlerin mesajını dinlerken, içeriye bir turist grubu girdi, herhalde bir yerde bir şey yanlış gitmişti. Her yıl mensuplarının bir kaçını toprağa vermekte olan bir Bakanlığın Bakanını korumak için özel önlemler alınmışken, bu turistler güvenlik çemberini nasıl geçmişlerdi? Bize verilmiş yerel güvenlik görevlisinin dikkatini çektim, onun verdiği işaret üzerine, Seti'ye ziyaretimiz kısa kesildi ve yukarıya yöneldik.

Zaman 1983 Haziran'ının son günleriydi ve sıcak, orası için dahi yüksek sayılacak bir yerde, kırk sekiz kırk dokuz derecedeydi. Ramazanın çok kişiye verdiği rahavetin de etkisiyle, yavaşlatılmış bir filmi

seyreder gibiydik.

Yukarıya herkesten önce benim çıkmam gerekti, merdivende ben-
den önce davranmış, fakat halsizlikten yolda kalmış bir meslekdaşa
rastladım, yardımlaşarak selamete eriştik. -

Bizim adım atmakta dahi zorluk çektiğimiz bu sıcaklarda, binlerce
yıl sürmüş bir uygarlık yaşanmıştı. Dışarıdan gelecek tehlikelere karşı
aşılması güç çöllerle kapalı bu verimli topraklar, karın doyurmaya
olduğu kadar, kafa yormaya da müsait bir çevre yaratmıştı. Nil'in etraf-
ta oluşturduğu pırıl pırıl yeşilliği gördükçe insan, bir gizi yakalamış
gibi hissetmekteydi kendisini. Belliydi ki, pek çok eski uygarlık gibi,
Mısır'daki de, arazi ile iklimin eseri idi. İlk uygarlıklar zaten, ekvatora
paralel bir halka içinde gelişmiş değiller miydi? Karlı iklimlerde
yaşayanlar, enerjilerinin bir kısmını doğaya kaptırmakta, birikimlerini
artırarak sıralarını beklemekteydiler.

* * *

Hiç kuşkusuz biz, sadece ülkenin değil, tüm insanlık tarihinin
çok önemli bir yerindeydik. Toprağın derinliğine uzanan yollar, orada-
ki kral odaları, aslında —dengeleri tersine çevirircesine— bir uygarlık
doruğu teşkil etmekteydi. M.Ö. 4500-4000 yıllarında, ilkel uygarlık
araçlarını kullanmaya başlayan yörenin insanları, bin beş yüz yıl süren
bir otorite arama sürecine girmişler ve M.Ö. 3100 yılında, Kral Menes
sayesinde, sürekli devlet düzenini kurabilmişlerdi. Sonra M. Ö. 335
yılına kadar 31 hanedan izlemişti birbirini. İşte karşımızda duran bu
Krallar Vadisi, bu uzun tarihin en görkemli dönemini, 18, 19'uncu
hanedanların ülkeyi yönettikleri devreyi simgelemekteydi. 4'üncü hane-
danın, Giza'daki ehamları inşa ettirmiş firavunlarını, Keops, Kefren ve
Mikerinos'u saymazsanız, bugün kamuoyunun tanıdığı eski Mısır'a ait
adların hemen hepsi bu iki hanedanın insanlarıydılar. Amenhotep,
Thutmose, Kraliçe Hatshepsut, Akhnaton, Tutankhamon, 18'inci ha-
nedanı, Ramses'ler, Birinci Seti, 19'uncuyu anımsatırdı. 18'inci hane-
dan M. Ö. 1567-1320, diğeri M.Ö. 1320-1200 yıllarına rastlardı. (Eti-
lerle Kadeşte savaşı ve onlarla tarihin ilk anlaşmasını imzalayan da
İkinci Ramses'ti.)

Fakat bunlar arasında Akhnaton'dan işitilen bambaşka bir sest.

Onun Allah'a seslenişi, bunu ilk söyleyenin o olduğu bilinmeden, dağlarda, ovalarda gezmekteydi:

Yarattıkların o kadar değişik şeyler ki,
Ey eşi olmayan tek Allah'ım,
Dünyayı kendi arzuna göre şen yarattın.
Bundan önce yalnız sen vardın.
Tüm insanlar, sığırlar ve vahşi hayvanlar,
Yeryüzünde tüm var olanlar, ayağı üstünde yürüyenler,
Yükseklerde duranlar, kanatları ile uçanlar,
(Hepsi senin yarattıkların)

* * *

Suriye ve Nubia ülkeleri, Mısır arazisi,
Herkesi yerine sen oturttun.
Hepsine ihtiyaçlarını sen verdin,
Herkesin yiyeceği oldu, herkesin yaşam süresini sen belirledin.
Konuşulan diller ayrı tutuldu
Ve huylar da öyle oldu.
Herkesin derisi belirlendi.

(Ben bunu Encyclopeadia Britannica'dan aldım, o da Princeton Üniversitesi'nin 1955'te yayımladığı J. B. Pritchard'ın kitabından almış.)

* * *

Tek Allah düşüncesinin eski Mısır'da doğduğu artık tartışılmayan bir gerçek. Hazreti Musa'nın buradan yola çıktığı binlerce yıldan beri bilinirdi de, Akhnaton'un bu büyük gerçeği keşfettiğinin bilinmesi yeyiydi ama acaba o Allah inancını sevgiyle birleştirebilmiş miydi? Eğer bunu yapabilseydi, güneşin diski ile sembolleştirdiği dininin kendisiyle birlikte sona ermesini belki önleyebilirdi.

Hazreti Musa'nın Mısır'dan ayrılışı, aşağı yukarı, Akhnaton'un taptığı tek Allah simgesi Aton'un yerini, tekrar ilahların öncüsü Amon'a bıraktığı zamana rastlar. Bu bakımdan, onun bundan yarar-

lanmış olması muhtemeldir, fakat o buna, insan ilişkileri ve sevgiyle ilgili, çok önemli bir şey eklemiştir: On Emir.

* * *

Buralarda, kulaktan kulağa gelen öykülerden mi, yoksa gerçekten mi, değişik bir rüzgar estiği hissediliyor. Lüksor'da, tapınaklar ortasında, Giza'da, Ehramlarla Sefenks'in yanında, tertiplenen ses ve ışık gösterilerini seyrederken, bu esintinin gizinden kurtulmak bir hayli zor.

Biz burada günü yaşıyor, dünü duyuyoruz, fakat o günden bugüne, insanlığımızı geliştirmekte ne kadar yol katettik, bilemiyoruz. İhtiraslar, kinler, kan peşinde gitmeler eksildi diyemiyoruz.

Ben buraya, çekirge kanadı altına sığınarak ve sevgiyi arayarak geldim, buradan bunu bulduğumu sanarak ayrılmayı ne kadar çok istedim. Ölümle mutluluğu özdeşleştirebilmiş bu insanlarla, gaz odalarına mutlu insanları itebilmiş çağımızın insanını kıyasladığımızda, yerimizde saymamız şöyle dursun, geriye gitmiş olduğumuz görülebiliyor.

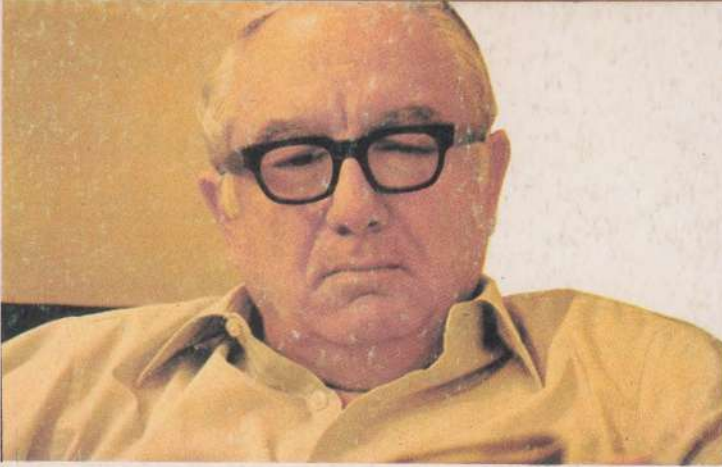
İzninizle, ben yine, kısaca döneceğim çekirgenin işine: Günlük işlerimizde, en meşru rekabeti dahi meşru düzeye çekebilmekte miyiz? Bırakın kırk yüzyıllık gelişmeyi, kırk yıllık dostluğu dahi berraklaşırabilmekte miyiz? Bu çeşit dostlukların bazen, dostluğun dışında duran bir ipoteğin altına girebildiğini görebilmekte miyiz? En acı zehirleri en umulmadık kişilerin elinden içmekte değil miyiz? Yalan ve iftirayı bileyenler, keskinleştirdikleri bu nesneyi, başkalarının yaşam damarlarına nasıl değdirebilmektedirler? Böyle edenler kimin emriyle böyle etmektedirler? Acaba Allah'a tapmaktan da ileri ibadet şekilleri mi vardır?

Eskilerin bilgisi, evrenlerini Apis'in boynuzuna yerleştirmekten öteye gidememişti. Şimdi biz, uzaya gönderdiklerimiz, güneşin diskini de aşıp sonsuza yöneliyor diye, içimizdeki yarasaı tasmlayabildik diyebilir miyiz? Aynı şekilde, sevgilerimiz de, çok kez hedefe dahi değmeden, boşlukta kaybolup gitmekte değil midir?

Göztepe, 1 Eylül 1989

İÇİNDEKİLER

Ümit Türü Bir Çekirge	7
Uzun Bir Gün	13
Bulgaristan'dan Sevgilerle	23
Yazmak ya da Yazmamak	35
Yazarı Okura Takdimimdir	63
Jahbulon Kullarının Önlenemez Yükselişleri	99
Mozart Benim de Dostum	151
Logan Harekâtı	189
Büdbükat'ın Beş Yüzü	
(Birinci Bölüm)	241
Büdbükat'ın Beş Yüzü	
(İkinci Bölüm)	301
Büdbükat'ın Beş Yüzü	
(Üçüncü Bölüm)	351
Kartacalılar ile Korentliler	393
Haysiyetin İnce Gülü	431
Hüseyin Beyin Garip Dünyası	451
Krallar Vadisi	475

İsmail Berduk Olgaçay, 17 Eylül 1924'te Adana'da doğdu. 1936'da Mersin Gazipaşa İlkokulu'nu, 1942'de Tarsus Amerikan Koleji'ni, 1946'da da Mülkiye'yi bitirdi. 31 Aralık 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Bakanlığın Merkez Teşkilâtında, evrak memurluğundan Genel Sekreter Yardımcılığı ve Teftiş Kurulu Başkanlığı'na kadar çeşitli görevlerde bulundu. Yurt dışında ise, Anvers, Oslo, Londra, Moskova, Milano, Paris, Kuveyt, Brasilia, Kahire ve Prag'da çeşitli sıfatlarla görev yaptı. 22 Şubat 1988'de emekli olan Olgaçay, bu ilk kitabında diplomatik görevleri sırasında karşılaştığı bazı olayları, bir polisiye roman sürükleyiciliğiyle ortaya koyuyor. Bunu bir teftiş raporu kurulunda ya da bir doktora tezinin belirlenmiş bir bakış açısında sıkışıp kalmadan, herkesin rahatlıkla okuyup tat alabileceği bir söyleşi ortamında yapıyor.

Birtakım simgeler oluşturuyor: Bûdbûkat, O.İ.Ö., Y.İ.S., E-48,B-348... diyor.

Masonluğun takvimini, yeryüzüne nasıl yayıldığını, ne tür etkinliklerle sürüp geldiğini, Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki konumunu irdeliyor.